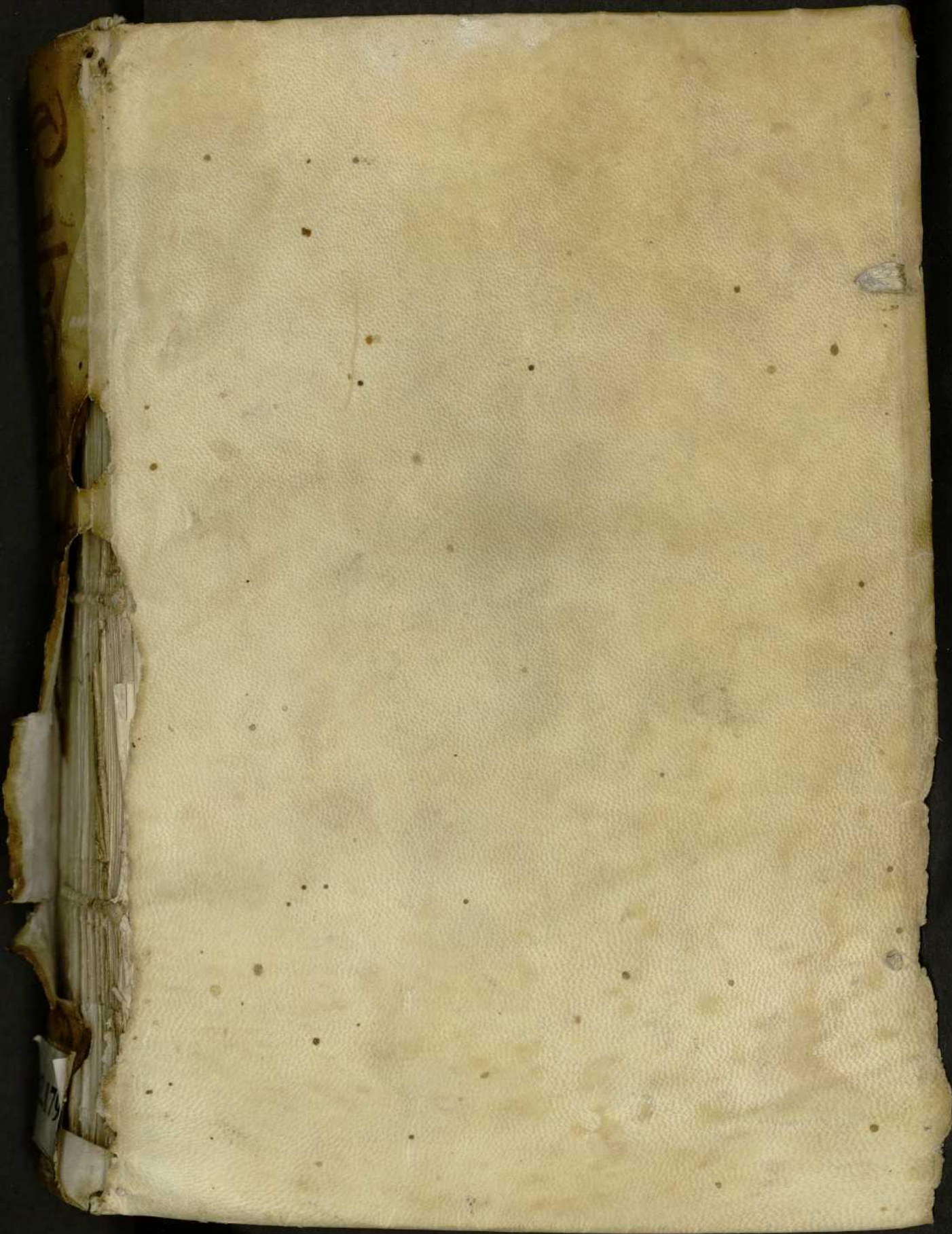

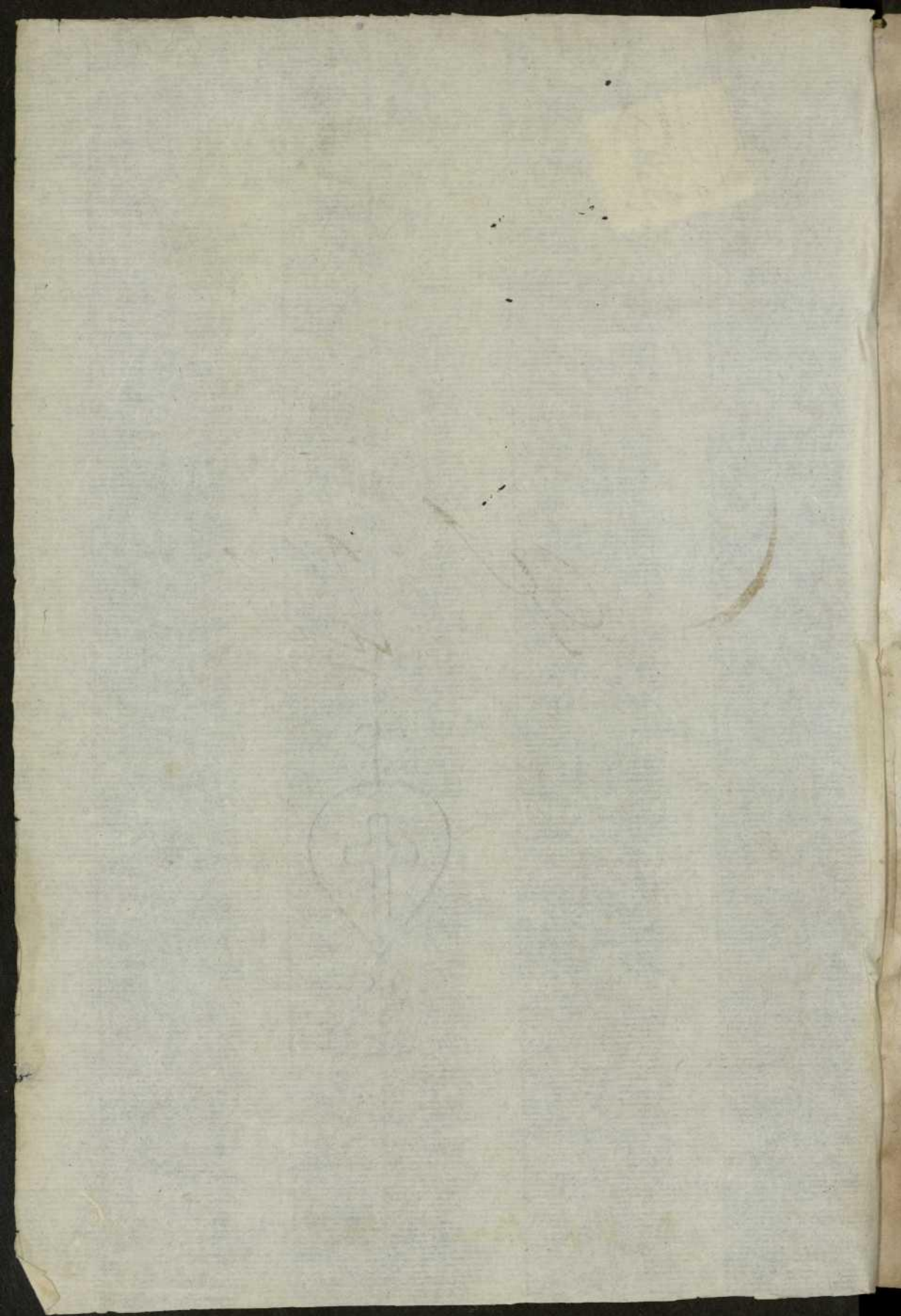

29
29

2179

Handwritten signature or initials, possibly "J. A."

FRANCISCI
RIBERÆ
VILLACASTINENSIS,
SOCIETATIS IESV

Doct̃oris Theologi, in Academia Salmanticensi
sacrarum literarum olim Professoris,

IN SANCTVM IESV-CHRISTI EVANGELIVM
secundũ IOANNEM

C O M M E N T A R I I.

Nunc primũ in lucem prodeunt.

*Cum triplici Indice, locorum sacre Scripturæ, eorum quæ ad vsum
concionum, & rerum ac verborum memorabilium.*

LVGDVNÌ

Sumptibus Iacobi Cardon & Petri Cauellat.

M. DC. XXIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

P M f Manuel Angl

1899

REVERENDISSIMO PATRI
MVTIO VITELLESICO,
SOCIETATIS IESV
PRÆPOSITO GENERALI,

Iacobus Cardon & Petrus Cauellat S. D.

COMMENTARIUM hunc
FRANCISCI RIBERÆ
scriptoris apprimè nobilis
olim depositum ac reli-
ctum, aliquando nacti, pu-
tauimus nos sanè felices,
ac fortunatos, quòd the-
saurum tamdiu conditum, abstrusumque pe-
nitus inuenissemus. Neque enim ita rerum
ignari sumus, vt non intelligamus huius pre-
tium rei: cùm alioqui probè sciamus, eius-
dem hominis monumenta multis antè vul-
gata iam annis teri manibus omnium, & cir-
cumferri. Videmus nostrarum esse partium
hoc opus oppidò præclarum & utile, non
* 2. modò

modò cuiquam non inuidere, verùm etiam
facere omnium commune quod priuati iuris
esse non debet. Sed quoniam tamen in publi-
cum veniens, patronum haud dubiè postulat
aliquem, ad vnum te, REVERENDISIME
PATER, hoc officium esse deferendum exi-
stimauimus. Tibi enim dicandus est thesau-
rus inuentus in tuo ; & posthumi tutela ope-
ris haud alij tutius committitur, ac melius,
quàm ei, qui totius, vnde prodiit, Sodalita-
tis est pater. VALE.

*Mutius Vitellescus, Societatis IESV
Præpositus Generalis.*

 V M Commentarios in Ioannem P. Francisci Riberæ, nostræ Societatis, aliquot eiusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognouerint, & in lucem edi posse probauerint; facultatem concedimus, vt typis mandentur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ 12. Maij 1622.

MVTIVS VITELLES CVS.

*Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV in
Prouincia Lugdunensi.*

 OANNES FORERIVS Prouincialis Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi, iuxta privilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Ludouico XIII. nunc regnante, 14. Februarij 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque superiorum permissione imprimant: permittit IACOBO CARDON & PETRO CAVELLAT, Lugdunensibus Bibliopolis, vt librum hunc inscriptum: *Francisci Riberæ Soc. IESV Theologi, in sanctum IESV CHRISTI Euangelium secundum Ioannem Commentarij*, ad sex primos annos imprimere, ac liberè diuendere possint. Datum Lugduni die 14. Iulij 1622.

I. FORERIVS.

Approbatio Theologorum.

Nos infra scripti sacrae Theologiae Doctores
fidem facimus, perlectum à nobis librum
qui inscribitur : *Francisci Riberae Soc. IESV*
Theologi, in sanctum IESV CHRISTI Evangelium se-
cundum Ioannem Commentarij, in quo nihil fidei Catho-
licae, Apostolicae & Romanae contrarium animad-
uersum, quin opus ipsum docta rei illius commenta-
tione illustre & utile. Datum Lugduni 3. Ianuarij 1623.

FR. ROBERTVS BERTHELOT Episc. Damasci.

FR. CLAVDIUS COCHET Dominicanæ familiæ
Lugdun. alumnus & Prior.

DEVILLE.

*R. D. D. Thomæ de Meschatin la Faye huius libri
imprimendi facultas.*

THOMAS DE MESCHATIN LA FAYE,
Comes, Canonicus, & Camerarius Eccle-
siæ Lugdunensis, & Vicarius Generalis in
Archiepiscopatu Lugdunensi : Opus inscriptum,
Francisci Riberae Soc. IESV Theologi, in sanctum IESV
CHRISTI Evangelium secundum Ioannem Commentarij,
vt in lucem edatur, facultatem concedo. Lugduni
22. Martij 1623.

MESCHATIN LA FAYE.

Summa

*Summa Privilegij à Christianissimo Galliarum
Rege concessi.*

LUDOVICI XIII. Galliae & Na-
varrae Regis Diplomate sancitum
est, ne quis in regno suo, aliisve lo-
cis ditioni suae subiectis, intra decem
annos, à prima editionis die compu-
tandos excudat, vendat, excudendum, vendendum-
que quovis modo, & ratione curet librum, qui in-
scribitur, *Francisci Riberae Soc. IESV Theologi, in sanctum
IESV CHRISTI Evangelium secundum Ioannem
Commentarij*, præter IACOBVM CARDON &
PETRVM CAVELLAT, Bibliopolas Lugdunen-
ses, aut illos, quibus ipsimet concesserint. Prohibi-
tum insuper eadem auctoritate Regiâ omnibus suis
subditis, eundem librum extra regni sui limites im-
primendum curare, vel quempiam, ubicumque fue-
rit, ad id agendum impellere, ac instigare, sine con-
sensu dictorum IACOBI CARDON & PETRI
CAVELLAT. Idque omne sub confiscatione li-
brorum, aliisque pœnis originali Diplomate con-
tra delinquentes expressis. Datum Parisiis die 30. Ia-
nuarii 1623.

De mandato Regis,

Signatum

LE BOSSV.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ.

EX VETERI TESTAMENTO.

EX GENESI.

CAP. 14. Vob cum audisset Abrā captum fratrem suum. 99

19. Iacob indicauit Racheli, quodd frater esset patris sui. ibid.

Num quia frater meus es, gratis seruiet mihi. ibid.

22. Vade in terrā visionis. 123

24. Pone manum tuam super fœmur meum. 223

48. In gladio & arcu meo. 120

EX EXODO.

8. Feceruntque malefici similiter incantationibus suis. 521

33. Non videbit me homo, & viuēt. 54. 56

EX I. REGVM.

16. Num coram Domino est Christus eius. 78

18. Et egrediebatur, & intrabat in cōspectū populi. 239

20. Quia filius mortis est. 391

26. Quoniam filij mortis estis vos. ibid.

EX II. REGVM.

4. Cui oportebat me mercedem dare pro nuncio. 5

EX III. REGVM.

4. Et disputauit super lignis à cedro, quæ est in Libano, vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete. 475

EX IOB.

33. Semel loquitur Deus, & secundò idipsum non repetit. 18

EX LIB. PSALMORVM.

PSAL. 5. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. 42

8. Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudē propter inimicos tuos. 274

16. Ego clamaui, quoniam exaudisti me Deus. 220

21. Circumdederunt me vituli

IND. LOC. S. SCRIPT.

- tuli multi, tauri pingues
obsederunt me. 413
Foderunt manus meas, &
pedes meos; dinumeraue-
runt omnia ossa mea. 459
24. Dulcis & rectus Domi-
nus, propter hoc legem da-
bit delinquentibus in via.
360
32. Verbo Dei cæli firmati
sunt. 18
35. Quoniam apud te est fons
vitæ. 33
44. Eructavit cor meum ver-
bum bonum. 16. 18
Pro patribus tuis nati sunt
tibi filij. 51
50. Libera me de sanguini-
bus. 42
59. In Idumæam extendam
calceamentum meum. 69
61. Semel locutus est Deus.
18
81. Ego dixi, Dij estis. 25
88. Quoniam quis in nubibus
æquabitur Domino, similis
erit Deo in filiis Dei. 353
95. Annuntiate de die in
diem salutare eius. 5
101. Initio tu Domine terram
fundasti, & opera manuum
tuarum sunt cæli. 27
103. Omnia in sapientia feci-
sti. 28
106. Misit verbum suum, &
sanavit eos. 18
109. Tecum principium in
die virtutis tuæ. 13
Libera in Evang. Ioan.

- Ante Luciferum genui te.
49
117. Benedictus qui venit in
nomine Domini. 143
118. In æternū Domine Ver-
bum tuum permanet in
cælo. 18
120. Dominus custodiet in-
teritum tuum, & exitum
tuum. 239

EX ECCLESIASTE.

12. Quoniam ibit homo in
domum æternitatis suæ. 38
Deum time, & mandatum
eius observa, hoc est omnis
homo. 342

EX ECCLESIASTICO.

24. Ego ex ore Altissimi pro-
diui. 16
Qui bibunt me, adhuc si-
rient. 122

EX ISAIA.

8. Signa legem in discipulis
meis. 165
11. Non secundum visionem
oculorum. 193
Et erit sepulchrum eius
gloriosum. 478
31. Ægyptus, homo, & non
Deus, & equi caro, & non
spiritus. 178
33. Vbi verba legis ponde-
rans. 190
45. Israël saluatus est in Do-
mino salute æterna. 18
50. Dominus dedit mihi lin-
guam

IND. LOC. S. SCRIPT.

- guam eruditam. 165
 52. Quàm pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem, annunciantis bonum. 5
 54. Ponam vniuersos filios tuos doctos à Domino. 164
 61. Ad annunciantum (LXX. *euangelizandum*) mansuetis misit me. 5

EX IEREMIA.

2. Ego te plantaui vineam electam, omne semen verum; quomodo ergo conuersa est mihi in prauum vinea aliena. 337
 20. Maledictus vir, qui annunciauit (LXX. *euange-*

- lizauit*) Patri meo. 5
 30. Propterea omnes, qui comedunt te, deuorabuntur. 192

EX BARUCH.

4. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. 44

EX OSEA.

1. Obluione obliuiscar eorum. 14
 Saluabo eos in Domino Deo suo. 18

EX NAHVM.

1. Ecce super montes pedes euangelizantis. 5

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

- CAP. I. Ipe vos baptizabit in Spiritu sancto, & igne. 69
 7. Tunc confitebor illis, quia non noui vos. 243
 19. Messis quidem multa, operarij autem pauci. 129
 10. Qui inuenerit animam suam, perdet illam. 280
 13. Quare in parabolis loqueris eis? quia, &c. 337
 Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet,

- auferetur ab eo. 345
 20. Paterfamilias exiit cōducere operarios primo mane. 263
 22. Magister quod est mandatum magnum in lege. 349
 24. Et prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe. 6
 Facitis eum filium gehennæ. 391
 25. Percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. 325
 26. Omnes qui acceperint gladium,

IND. LOC. S. SCRIPT.

- gladiū, gladio peribūt. 412
 27. Vincitū adduxerunt eum,
 & tradiderunt Pilato Pon-
 tio præfidi. 422

EX LVCA.

1. Benedicta tu in mulieribus. 44
 4. Euangelizare pauperibus
 misit me. 5
 10. Intrauit Iesus in quoddam
 castellum. 200
 23. Et posuerunt eum in mo-
 numento, &c. & dies erat
 Parasceues, & sabbatum il-
 lufcebat. 475

EX IOANNE.

1. Erat lux vera. 14
 4. Qui meret, mercedem ac-
 cipit, & congregat fructum
 in vitam æternam. 137
 12. Ego lux in mundum ve-
 ni. 38
 14. Qui videt me, videt &
 Patrem meum. 19
 16. Et nō dico vobis, quia ego
 rogabo Patrem de vobis,
 ipse enim Pater vos amat.
 143
 Cū venerit ille, arguet
 mundum de peccato. 222
 Hæc in prouerbiis locutus
 sum vobis. 237

EX ACTIS APOST.

2. Et apparuerunt dispertitæ
 linguæ.
 19. In quo ergo baptizati
 estis. 359

EX EPIST. PAULI ad Romanos.

2. Iis enim qui sunt ex con-
 tentione, & non acquie-
 scunt veritati. 427
 3. Per legem enim cognitio
 peccati: at Christus fecit
 gratiam. 52
 4. Qui vocat ea quæ nō sunt,
 tanquam ea quæ sunt. 354
 10. Quā speciosi pedes euan-
 gelizantium pacem, euan-
 gelizantium bona. 707 5
 15. Dico enim Christum Ie-
 sum ministrum fuisse, &c.
 ad confirmandas promif-
 siones Patrum. 47

AD CORINTHIOS I.

1. Qui factus est nobis sapiē-
 tia à Deo, & iustitia, & fan-
 ctificatio, & redemptio.
 327
 8. Scientia inflat, charitas æ-
 dificat. 178
 15. Quotidie morior propter
 gloriam vestram fratres.

AD CORINTH. II.

7. Ecce enim hoc ipsum, &c.
 367

AD EPHES.

2. Vnusquisque vxorem suam
 sicut seipsum diligit. 46
 3. Quæ sit latitudo, longitu-
 do & profundum. 466

AD PHILIPPENSES.

2. In similitudinē hominum
 ** 2 factus,

IND. LOC. S. SCRIPT.

factus, & habitu iuuentus
vt homo. 46

AD THESSALON. II.

2. Et quod claritatem verita-
tis non receperunt, &c. 143

AD TIMOTHEVM II.

2. Seruum autē Domini non
oportet litigare, sed man-
suetum esse ad omnes, do-
cibilem, patientem, &c. 165

AD TITVM.

1. Quam promisit, qui non

AD CORINTHIOS I.

1. Quia scitis quod ego sum
vobis in Christo, & in
vobis, & in vobis, &c.

8. Scitis quod ego sum
vobis in Christo, & in
vobis, & in vobis, &c.

AD CORINTHIOS II.

7. Ecce enim hoc ipsum, &c.

AD EPHES.

2. Vnde quia vobis in
Christo, & in vobis, &
in vobis, & in vobis, &c.

AD PHILIPPENSES.

2. In similitudine hominum
factus

mentitur Deus. 47

AD HEBRÆOS.

11. Est autem fides speranda-
rum substantia rerum, ar-
gumentum non apparen-
tium. 222

EX EPIST. IACOBI.

4. Ecce nunc qui dicitis, ho-
die, aut crastino, ibimus in
illam ciuitatem, &c. pro eo
vt dicatis, &c. 51

EX EPIST. IOANN.

2. Superbia vita. 140

EX EPIST. IACOBI.

4. Qui moritur, intercedit
pro vobis, & in vobis, &
in vobis, & in vobis, &c.

14. Qui videt me, videt
Patrem meum.

EX ACTIS APOST.

1. Et apparetur dilectis
vobis.

EX ACTIS APOST.

1. Et apparetur dilectis
vobis.

EX ACTIS APOST.

19. In quo ergo baptizati
estis.

LOCORVM MORALIVM

I N D E X

AD VSVM CONCIONVM.

A.

Blutio pedum.

315

Adoptio filio-
rum Dei. 41

Adoratio & cultus in spiritu
& veritate. 124

Aduentus Messiae praesignifica-
tus & intellectus. 48

Aequalitas Patris & filij.
26

Aeternitas Verbi, vide Ver-
bum.

Agnus Dei. 72. 77

Legalis. 73

Amicus, amicitia. 351. & seq.

Anima. 38. 279

Apparitiones Domini. 332.

511

Architriclinus nuptiarum Ca-
nae Galilae. 95

Ascensio iustorum. 110

Domini. 495

Azymorum solemnitas. 105

B.

Baptismus Ioannis. 63.

Christi. 71

de Baptismo vide 108. 168

C.

Charitas. 350

Christus baptizans. 73

Sponsus Ecclesiae. 112

Sepultus. 475

Christi gloria. 45. & seq.

Baptismus. 71

Clarificatio. 142. 383. 383

Accusatio. 430

Flagellatio. 434

Vulnera. 438

Vestis. 440. 462

Crucifixio. 445

3 Sepul.

IND. LOCORVM MORAL.

Sepulcrum.	455.490	Dilectio filij erga Patrem.	131
Sepultura.	475	Proximi.	349. & seq.
Resurrectio.	487	Dona Spiritus.	114
Apparitiones.	498. & seq.	E.	
503.511			
Insufflatio.	499	Ecclesie sponsus.	112
Clavi.	468	Columna.	521
Cæna Domini.	309	Electi.	327. 511
Columba descendens de cælo.		Encenia.	205
74		Essentia diuina.	55
Columna ad quam Christus		Eucharistia.	166. & seqq.
fuit alligatus.	438	Eucharistie institutio.	309
Columnæ Ecclesiæ.	521	F.	
Communio sub vtraque spe-			
cie.	169	Festum Paschæ.	126
Confessores & Martyres.	521	Pentecostes.	ibid.
Consubstantialitas Patris &		Tabernaculorum.	ibid.
filij.	13.25.136.137.250	Fides vna	111
Corona spinea.	439	de Fide vide.	138. & seq.
Crucis longitudo.	453	Filius hominis.	86
Inscriptio.	459	Filij consubstantialitas cū Pa-	
Locus.	465	tre.	13.25.26.250
Figura.	ibid.	Dilectio erga Patrem.	136
Crucis portatio ad locum sup-		Filij Dei.	40
plicij olim vsitata.	453	Filiorum Dei adoptio.	41
D.		Fur.	236
Demon & demonium.		G.	
245		Generatio humana.	42
Decollatio Ioannis.	150	Spiritualis.	108
Dei voluntas.	137	Gloria Domini.	45. & seq.
		Histo	

IND. LOCORVM MORAL.

H.

<i>Historia mulieris adulteræ</i>	
10.8.	206
<i>Hostiarū oblatio, v. Oblatio.</i>	
<i>Humanitas Verbi, v. Verbū.</i>	
<i>Hydria lapideæ.</i>	94

I.

<i>Institutio Eucharistiæ.</i>	309
<i>Ioannis Baptismus.</i>	63
<i>Decollatio.</i>	150
<i>Judæ perditio.</i>	391
<i>Iudicium extremū. 138. & seq.</i>	
<i>Iustorum ascensio, v. Ascensio.</i>	

L.

<i>Latro.</i>	236
<i>Latrones cum Christo crucifixi.</i>	458

M.

<i>Maiestas Verbi.</i>	26
<i>Manifestatio Patris per filium.</i>	389
<i>Manna.</i>	166. & seq.
<i>Martyres & Confessores.</i>	521
<i>Mercenarius.</i>	241
<i>Messie aduentus, v. Aduētus</i>	
<i>Messia.</i>	
<i>Miraculū nuptiarū. 89. & seq.</i>	

Reguli.

<i>Reguli.</i>	129
<i>Panum.</i>	149
<i>Cæci.</i>	227
<i>Resurrectionis Lazari.</i>	265
<i>Piscationis.</i>	509
<i>Mons Oliueti.</i>	208
<i>Mulier adultera 10.8.</i>	206

N.

<i>Natatoria.</i>	133. 230
<i>Natiuitas fidelium spiritua-</i>	
<i>lis.</i>	41
<i>Negationes Petri. 114. & seq.</i>	
<i>Nomen Dei.</i>	41
<i>Nuptiæ in Cana Galilææ.</i>	89

O.

<i>Oblatio hostiarum.</i>	123
<i>Odiū & persecutio.</i>	358
<i>Oliueti mons.</i>	208

P.

<i>Parabola.</i>	337
<i>Paracletus.</i>	330
<i>Paralyticus sanatus in pisci-</i>	
<i>na.</i>	134
<i>Parasceue.</i>	302
<i>Pascha.</i>	99. 126. 302
<i>Pastor.</i>	236
<i>Pater & filius.</i>	26
<i>Pax Domini.</i>	332
<i>Pecca</i>	

IND. LOCORVM MORAL.

Peccatum originale. 41. & seq.	Dona.	114
Pedum ablutio, v. Ablutio.	Processio.	361
Pentecostes. 126	Sponsus Ecclesie, v. Ecclesia.	
Perditio Iudae. 391	T.	
Persecutio. 358	Tabernaculorum festiuitas.	
Petrinegationes. 414. & seq.	126	
Phase. 306	Templum Dei.	102
Piscina Ierosolymitana. 133.	Tunica inconsutilis. 462. & seq.	
230	V.	
Potestas. 40	Verbi aternitas. 12.24	
Prædestinati. 163	Maestas. 26	
R.	Humanitas. 43. & seq.	
Reditus Domini. 326	Veritas. III. 140	
Regeneratio fidelium. 41	Vnio Dei & hominum. 172. & seq.	
Regnum Dei. 426	Christi & hominũ per Eu- charistiam. ibid.	
Resurrectio. 140. 163. 373	Filij & Patris. 173. 393	
S.	Ecclesie. 180	
Saluator mundi. 127	Vnitas substantie Patris & Filij. 249	
Samaritanus. 222	Voluntas Dei. 137	
Scenopegia. 99. 188		
Solemnitas azymorum. 105		
Spasmus B. Virginis. 470		
Spiritus sancti aduentus. 330		

F I N I S.

COM

I
COMMENTARIA
IN SANCTVM
IESV CHRISTI
EVANGELIVM
SECVNDVM IOANNEM.
PROLEGOMENA.

ANTEQVAM ad Euangelistæ verba veniamus, quædam sunt adnotanda. Primum est, de huius Libri Authore, & autoritate; qua de re nulla vnquam inter Catholicos extitit dubitatio: nam & semper Ioanni Apostolo tribuerunt, & Euangelium ipsum Sacrosanctum habuerunt; quemadmodum videmus in fine Apostolicorum Canonum, & in omnibus libris Patrum, & in omnibus Conciliis, in quibus libri Canonici connumerantur. Sed fuere tamen olim hæretici, qui negarunt hoc Euangelium recipiendum esse; dicebant enim non esse Ioannis; atque hi cùm certum nomen non haberent (vnde apud Philastrium lib. de hæresibus, c. 60. inter innominatas hæreses hæc ponitur) *Alogi* postea dicti sunt, quasi *Irrationales* & *sine verbo*: propterea quòd Verbum, quod Græcè dicitur λόγος, *logos*, à Ioanne prædicatum in Euangelio non reciperent: aut apertiùs, eò quòd Euangelium Ioannis, in quo Verbi diuinitas describitur, reiicerent.

S. Ioannes
Apostolus
semper ha-
bitus huius
Libri An-
thor.

Hæretici
qui nega-
runt reci-
piendum.

Qui sunt
vocati A-
logi, & c.

A Ita

*Idem &
Alogiani
vocati.*

*Negāt qui-
dam esse in-
tegrum; vt
Faustus.*

*Anabapti-
stæ.*

*Concilij
Tridentini
decretum.*

*Scriptus hic
Liber in In-
sula Pa-
thmo existi-
matur; à
Metaphra-
ste.
Theophy-
lacto.
Nicepho-
ro.
Dorotheo.
Procoro.*

*Sed scriptus
est Ephesi.
Irenæus.
Eusebius.
Hieron.
August.
Beda.
Isidorus.
D. Gregor.
Turon.
Suidas.*

Ita docet Epiphanius lib. 3. contra hæres. Hæres. 51. tradit-
que, nomen Alogorum à se impositum fuisse. Idem docet
Augustinus lib. de hæres. c. 30. Sed ibi *Alogianos* vocat; cau-
sam tamen nominis reddit eandem. Eorundem meminit
Castro contra hæreses; verbo *Deus*; hæresi. 7. & verbo *Scri-
ptura sacra*, Hæresi. 8. Alij licet non negent hoc Euangelium
esse Ioannis, & esse Canonicum; negant tamen apud nos ef-
se integrum; immò multis in locis vitiatum esse contendunt.
Hæc hæresis fuit Fausti Manichæi, vt eius verbis refert Au-
gustinus lib. 16. contra Faustum. cap. 2. & eandem hæresim
hoc sæculo tuentur Anabaptistæ. Contra hos omnes dispu-
tat Xistus Senensis lib. 7. Biblioth. hæres. 5. Et nos nonni-
hil fortassè dicemus, cum ad loca ab eis impugnata ventum
erit. Interim sufficit nobis decretum Concilij Tridentini
sess. 4. sub Anathemate iubentis suscipi omnes libros Cano-
nicos cum suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi con-
sueverunt, & in veteri Vulgata Latina Editione habentur.

Secundum est, de tempore, & loco, quibus Liber iste
scriptus est. De his enim nonnulla est inter Catholicos con-
trouersia. Etenim Simeon Metaphrastes, in vita Ioannis, au-
thor est, ipsum fuisse in Insula Pathmo, in quam relegatus est
à Domitiano Cæsare vsque ad Traiani tempora; ibique prius-
quam rediret Ephesum, scripsisse non solum Apocalypsum;
sed etiam Euangelium. Idem sentit Theophylactus, in Pro-
logo Ioan. videlicet scriptum esse hoc Euangelium in Insula
Pathmo: & Nicephorus idem videtur dicere lib. 2. Hist. Ec-
cles. c. 42. & lib. 3. c. 9. Et Dorotheus Martyr, Episcopus Tyri,
in Synopsi apertè hoc dicit: & ante eos Procorus Discipulus
Apostoli in Histor. Ioan. c. 45. & 46. Isti duo sunt in secun-
do tomo Bibliothecæ Veterum Patrum. Sed certius tamen
est, scriptum esse Ephesi, vt docet Irenæus lib. 3. contra hæ-
res. c. 1. & Eusebius lib. 3. Histor. Eccl. cap. 24. Hieronymus
lib. de viris Illustribus: Augustinus, & Beda in præfatione
Ioannis: Isidorus in lib. de Patribus noui Testam. D. Grego-
rius Episcopus Turonensis, in lib. de gloria Martyrum, c. 30.
Suidas, verbo *Ioannes*; & alij. Rediit enim ab insula Pathmo
imperante Nerua, qui successit Domitiano, vt auctor est
idem Procorus loco citato; & ex sententia Ecclesiasticorum

Scripto

Scriptorum affirmat Eusebius lib. 3. Histor. c. 20. & in Chronicis: & Hieronymus loco citato. Et vixit Ephesi vsque ad tempora Traiani, vt ait Irenæus, lib. 3. contra Hæreses, c. 3. & Eusebius in Chronicis; & Hieronymus loco citato. Cœpit autem imperare Traianus, anno Domini centesimo; & imperauit 19. annis, vt auctor est idem Eusebius in Chronicis. Ex omnibus his authoribus constat, Ioannem nouissimum omnium Euangelistarum scripsisse Euangelium suum capta iam Ierosolyma. Sed Nicephorus lib. 2. Histor. Ecclesiast. c. 45. affirmat, scripsisse post triginta sex annos ab Ascensione Domini. Theophylactus autem in Prologo Matth. post triginta duos; Augustinus, & Beda in præfatione Ioannis, post annum sexagesimum quintum ab Ascensione. Euthymius in Prologo Ioannis tantum dicit scriptum esse multis annis post captam Ierosolimam. Sed licet de anno non constet; certum tamen est, Apostolum scripsisse Euangelium valde serò; id est, extremo ætatis suæ tempore, vt ait Eusebius, lib. 3. Histor. cap. 24. cum quo conuenit optimè, quod dixerunt Augustinus, & Beda. Quandoquidem iuxta Hieronymum mortuus est Ioannes sexagesimo octauo anno à Passione Domini. Et quod scribit Epiphanius, loco citato, scripsisse post nonagesimum annum suæ ætatis.

*S. Ioannes
nouissimus
Euangelistarum scripsit suum Euangelium, capta iam Ierosolyma.
Et quo anno.*

Quo anno mortuus est D. Ioannes.

Tertium est; de causa scribendi: ea dicitur fuisse duplex. Prima, quòd cum trium Euangelistarum libros vidisset, probauit fidem, & veritatem dictorum; sed vidit deesse aliqua, & ea maximè, quæ primo Prædicationis suæ tempore gesserat Dominus: Nam tres Euangelistæ priores ea narrant, quæ Dominus gessit, postquam Ioannes Baptista coniectus est in carcerem; id est, extremo anno prædicationis Domini. Vnde Matthæus c. 4. postquam narrauit Domini ieiunium, & tentationem, statim subdit: *Cum autem audisset Iesus, quòd Ioannes traditus esset: & Marcus, cap. 1. similiter fecit: Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaam: & Lucas, c. 3. priusquam incipiat aliquid referre de actibus Christi, narrat Ioannis vincula, & decollationem; & ideò rogatus Ioannes Apostolus, vt adderet quæ duobus annis prioribus fecerat Dominus, scripsit Euangelium. Quòd autem hoc addere voluerit, facile ipse indicat: cap. enim secundo ait: Hoc fecit*

Qua de causa scripsit Euangelium. Vt suppleret ea, quæ alij omiserant.

signorum initium Iesus: & c. 3. nondum enim Ioannes missus erat in carcerem. Hanc causam affert Eusebius lib. 3. hist. cap. 24. & Nicephorus, lib. 2. cap. 45.

Vt Hæreticos confunderet.

Secunda causa fuit, vt Cerinthus, & Nicolaitas, & alios hæreticos confunderet; vt scribit Irenæus, lib. 3. cap. 11. & maximè Ebionem, qui tunc affirmare cœperat, Christum ante Mariam non fuisse: Ideoque rogatus ab Asiæ Episcopis, scripsit; Sed indicto priùs generali ieiunio, vt scribit Metaphrastes. Et ipse tres dies ieiunauit, vt scribit Procorus loco citato. Has duas rationes afferunt Hieronymus, & Augustinus, & Beda, & Theophylactus, & Euthymius, locis citatis, & alij.

Nulla dissonantia inter Euangelistas.

Ex prima intelligimus, vt annotarunt Eusebius, & Hieronymus, & Nicephorus, nullam esse dissonantiam inter Ioannem, & ceteros Euangelistas; quoniam non vnus temporis; sed diuersorum res gestas scribunt. Ex secunda intelligimus, cur à Diuina generatione cœperit Ioannes, & plures Christi Sermones referat, quàm alij, eosque maximè, qui diuinitatem filij declarant; nec solum duorum annorum dicta, & facta: sed etiam tertij, de quo alij Euangelistæ scripsere, quoniam ab illis prætermissa sunt quædam, quæ Ioannes multum conducere iudicauit ad id quod agebatur.

Euangelium unde dictum.

Quartum est, de Titulo huius libri, qui est, Euangelium secundum Ioannem. *εὐαγγέλιον*. *Euangelium*, vt vox ipsa indicat, bonum, lætumque nuntium significat, ab *εὖ*, quod est *bene*, & *ἀγγέλλω*, quod est, *nuntio*. Hoc nomine Græci authores passim vtuntur, & etiam Cicero lib. 2. Epistolarum ad Atticum, Epist. 3. significat etiam plurali numero, præmium quod datur lætum nuntium afferenti apud Homerum lib. 15. Odissææ. Cicero eodem lib. 2. Epistolarum ad Atticum, Epist. 12. inquit, *O suauis Epistolas tuas vno tempore mihi datas duas, quibus euangelia, que reddam, nescio; deberi quidem planè fateor.* Sed & 2. Reg. 4. vbi nos habemus: *Cui oportebat me mercedem dare pro nuntio: Septuaginta Interpretes verterunt. Cui oportebat me euangelia dare.* Est autem sciendum, verbum, *בשר* *basar*, apud Hebræos, quo sæpe vtitur Scriptura, significare idem quod, *nuntio*; sed semper de bono nuntio dicitur.

Et quid significet.

Semper de bono nuntio dicitur.

Et propterea Septuaginta Interpretes solent semper interpretari illud verbo *euangelizare*: noster Interpres aliquando vertit *euangelizare*; aliquando *nuntiare*; seu *annuntiare*: Sed ita tamen, ut ex adiunctis semper intelligatur ad bonum nuntium referri; ut Naum 1. *Ecce super montes pedes euangelizantis*; id est, bonum, & lætum nuntium afferentis; videlicet mortuum esse Senacherib Regem; & ided otio, & pace frui posse Iudæos: quod statim exponit, dicens: *Celebra Iuda festiuitates tuas.* Hierem. 20. *Maledictus vir, qui annuntiauit patri meo, dicens: natus est tibi puer masculus, & quasi gaudio letificauit eum.* Septuaginta verterunt: *Maledictus vir, qui euangelizauit patri meo.* Ex quibus locis, & ex similibus intelligimus, verbum *euangelizandi* in Scriptura non semper pertinere ad doctrinam Euangelij, & Noui Testamenti. Et Isai. 52. ubi nos habemus: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem, annuntiantis bonum*: utrobique pro annuntiantis, est in Hebræo verbum *בשר* *basar*, pro quo Paul. ad Rom. 10. scripsit: *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona*: & cap. 61. ubi nos habemus, *Ad annuntiandum mansuetis misit me*: Septuaginta, & postea Dominus ipse Luc. 4. dixit, *euangelizare pauperibus misit me.* Cypr. autē lib. 2. contra Iudæos, cap. 9. *Bene nuntiare pauperibus misit me.* Similiter, Psal. 95. ubi habemus: *Annuntiate de die in diem salutare eius*; olim, ut nunc videmus in officio Ecclesiastico, legebatur: *bene nuntiate de die in diem salutare eius.* Ab hoc verbo deriuatur nomen, *בשרה* *besora*, quod significat *Euangelium*, siue *bonum nuntium*: ut 2. Reg. 18. *Si solus est, bonus est nuntius in ore eius.* Et similiter significat præmium, quod datur afferenti bonum nuntium: ut 2. Reg. 4. *Cui oportebat me mercedem dare pro nuntio*; in Hebræo est; *Cui oportebat me dare בשרה* *besora*. Ex prima significatione desumptum est nomen *Euangelij* ad significandam doctrinam Christi, & mysteria Noui Testamenti, siue illa, voce tradantur, siue scriptis. Et ratio est; quoniam per hanc doctrinam annuntiat, & promittitur remissio peccatorum, & participatio diuinæ naturæ per gratiam, & demum hæreditas regni cælorum; ut rectè explicat Origenes in Præfat. Ioannis, & Eusebius lib. 1. de præpar. Euangel. cap. 1. Ita sumitur passim in Scriptura, ut ad Rom. 1. *Segregatus in Euangelium*

Ad significandam Christi doctrinam, & mysteria vox desumpta.
Et cur.

Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos de filio suo. Et ibidem; Non enim erubescio Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti. Marc. ult. Prædicate Euangelium omni creature. Sed & Euangelium regni dicitur, quia promittitur in eo regnum cælorum. Matth. 24. Et predicabitur Euangelium regni in uniuerso orbe. Et meritò: initium enim huius Euangelij fuit: Pœnitentiam agite: appropinquauit enim regnum cælorum. Matt. 4. & cap. 5. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cæ-

*Euangelista
quis.*

lorum. Inde Euangelista dicitur, Prædicator quiuis Noui Testamenti, etiamsi nihil scripserit, Isai. 41. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt, & Ierusalem: Euangelistam dabo: quod, vt ibi ait Hieronymus, dicit de Apostolis, qui in toto orbe prædicauerunt Euangelium. Et ad Ephes. 4. Et ipse dedit, quosdam quidam Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas. Euangelistas, inquit Ambrosius, quales fuerunt septem diaconi, qui electi sunt ab Apostolis, Act. 6. Et patet apertissimè ex Act. 21. Intrantes in domum Philippi Euangeliste, qui erat de septem; scilicet diaconis electis ab Apostolis. Et ita intelligitur illud 2. ad Timoth. 4. Opus fac Euangelista, ministerium tuum imple.

*Apostolus
emais est E-
uangelista,
non ecotrà.*

Itaque omnis Apostolus est Euangelista; non autem omnis Euangelista est Apostolus.

Ex dictis sequuntur duo: Primum est, frustra quosdam suspicatos esse, vt refert Hieronymus in vita Lucæ, Paulum, cùm dicit *secundum Euangelium meum*, vt ad Rom. 1. & 2. ad Timoth. 2. loqui de Euangelio scripto à Luca, quod ab ipso Paulo audiuit, cùm sit planus sensus *secundum Euangelium meum*; id est, secundum doctrinam Christi, & Noui Testamenti, quam prædico. Secundum est, nomen *Euangelij*, nec nouè esse ad doctrinam Noui Testamenti accommodatum ab Apostolis, vt Erasmus existimauit in principio adnotationum huius capitis, & alij recentiores. Hoc enim falsum esse satis probatum est, ex locis Isaïæ adductis, quibus sunt multa similia. Inde libri ipsi, in quibus hæ promissiones regni cælestis, & mysteria Christi scripta sunt, vocantur *Euangelia*. Damascenus in libro de Barlaam, & Iosaphat non longè à principio, inquit: *Sic enim Sanctus ille liber vocatur, quoniam immortalitatem, & vitam aternam, & peccatorum remissionem, & regnum cælorum, mortalibus nobis, & corruptibilibus, & terrenis*

*Euangelia
qui libri
vocentur.*

euange

euangelizat. Receptum est enim apud omnes scriptores, vt libri nomina ipsa habeant rerum illarum, de quibus scribuntur; quemadmodum primus liber Moysis dictus est à Septuaginta, *Genesis*; quoniam continet Genesim; id est, productionem rerum. Secundus dicitur *Exodus*; id est, exitus, quoniam scriptus est de exitu filiorum Israël ex Ægypto: & ita de cæteris. Ita etiam liber dicitur *Euangelium*, quoniam continet bonum nuntium Christi. Ab hac significatione *Euangelista* dicitur scriptor Euangelij: atque hoc modo accepit Paulus Euangelium, 2. Corinth. 8. cum de Luca dicit, *Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias:* quemadmodum in eiusdem Lucæ vita scripsit Hieronymus.

Libri sacri unde nomina sibi desumant.

Euangelista unde dicatur, & quis.

Sed quæritur hoc loco, an Verus Testamentum possit appellari Euangelium; quandoquidem continet omnia Christi mysteria? Respondet Origenes in Præfatione Ioannis, non esse Euangelium: ratio est, quoniam Scriptura Veteris Testamenti non ostendit Christum, eiusque mysteria quasi præsentia; sed prænunciat quasi futura: Nouum verò Testamentum ostendit Christum præsentem, dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi:* & iste est bonus nuntius Euangelij, quod ostendit impletum, quod antea prædicebatur impiendum. Sed tamen, vt rectè notat idem Origenes, Verus Testamentum coniunctum est cum Nouo: Itaque eius finis fuit initium Noui, quod à Ioanne Baptista prædicari cœpit: & ideò Verus Testamentum licet non sit Euangelium, est tamen initium Euangelij: vnde Marcus, cap. 1. *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei; sicut scriptum est in Esaia Propheta: Ecce ego mitto Angelum meum, &c.*

Verus Testamentum an dici queat Euangelium.

Est initium Euangelij.

Secundò quæritur, an cæteri libri Noui Testamenti præter libros Euangeliorum, possint dici *Euangelium*? Respondet Origenes, posse, etiamsi magis propriè hoc nomen sit librorum Euangelistarum. Probat: Paulus enim dicit, *Primum Euangelium meum*; nec est ullus eius liber hoc nomine; sed quidquid prædicauit, vel dixit, vocauit *Euangelium*; quæ verò prædicauit, & dixit, hæc etiam scripsit: ergo eius scripta *Euangelium* sunt. Si verò eius Epistolæ sunt Euangelium, ergo & aliorum Apostolorum Epistolæ erunt Euangelium: sed non ita propriè dici, facilè probare possumus: nam quemadmodum

Qui libri dici possint Euangelij.

*Prophetia
ad quid,
& an lex
dici possint.*

modum in Veteri Testamento sunt Prophetiæ, in quibus legis præcepta exponuntur; & sunt exhortationes & comminationes ad eiusdem legis obseruationem; nec tamen libri Prophetarum vocatur Lex, nisi valde latè sumpto vocabulo; sed propriè hoc nomen datur quinque libris Moyfi, iuxta illud Lucæ ultimo, *Necessè est impleri, quæ scripta sunt in lege Moyfis, & in Prophetis, & in Psalmis de me.* Ita Epistolæ Apostolorum, & Acta, & Apocalypsis licet contineant expositionem mysteriorum Euangelij, & exhortationes, & comminationes ad illud obseruandum; non propriè dicuntur *Euangelium*: sed hoc nomen relinquitur libris quatuor Euangeliorum. Accedit secunda ratio, quæ subindicatur ab Origene; in cæteris libris Noui Testamenti non describuntur ex professo res gestæ, & sermones Christi, qui Euangelij author est, & bonum nuntium hominibus attulit; & idè isti propriè nomen Euangelij habent. Quod autem additur in titulo *secundum Ioannem*; idè fit, vt distinguatur à libris aliorum Euangelistarum, qui de re eadem aliter scripsere, quasi dicat; Doctrina, & res gestæ Christi, prout ab Ioanne scriptæ sunt. Hoc Euangelium dictante Ioanne, scripsit Procorus vnus ex septem Diaconis, vt testatur Simeon Metaphrastes in vita Ioannis. Refert enim Apostolum in montem ascendisse, ibique manibus eleuatis, & corpore erecto in extasim raptum fuisse; tunc horrenda tonitrua, & fulgura audita fuisse, demum tonitrua in vocem expressa sonuisse, *In principio erat Verbum*, &c. Quæ Procorus, qui exanimatus metu ceciderat, represso paululum metu trementi manu ex voce Ioannis, quæ ipsum erat tonitru locutum, excepit, & ad finem vsque scripsit: hoc ipsum latius narrat ipse Procorus in Historia Ioannis, c. 46. quamuis Dorotheus Martyr in synopsi dicat, notarium Apostoli fuisse Caium discipulum Apostolorum, de quo Paulus Rom. ult.

*Euangelij
author
Christus.*

*Euangelium
hoc scripsit
Procorus
dictante D.
Ioanne.*

Ante Caius.

Salutat vos Caius hospes meus; & vniuersa Ecclesia.

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T I.

1. **I**N principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. 2. Hoc erat in principio apud Deum. 3. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est. 4. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: 5. Et lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt. 6. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. 7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. 8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. 9. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 10. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit. 11. In propria venit, & sui eum non receperunt. 12. Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. 14. Et verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre, plenum gratiae & veritatis. 15. Ioannes testimonium perhibet de ipso: & clamat, dicens: Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat. 16. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. 17. Quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum.

B facta

Ribera in Euang. Ioan.

facta est. 18. Deum nemo vidit unquam: unigenitus filius, qui est in sinu patris ipse enarrauit. 19. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu qui es? 20. Et confessus est, & non negauit: & confessus est: Quia non sum ego Christus. 21. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. 22. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de teipso? 23. Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis. 25. Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? 26. Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit quem vos nescitis. 27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est: cuius ego non sum dignus ut soluam eius corrigiam calceamenti. 28. Haec in Bethannia facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. 29. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. 30. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat. 31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. 32. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, & mansit super eum. 33. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto. 34. Et ego vidi: & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. 35. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. 36. Et respiciens Iesum ambulantiem, dixit: Ecce agnus Dei. 37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. 38. Conuersus autem Iesum, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum, Magister) ubi habitas? 39. Dicit eis: Venite & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima. 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. 41. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, (quod est interpretatum, Christus.) 42. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus,

Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus. 43. In crastinum voluit exire in Galileam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. 44. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andrea & Petri. 45. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Propheta, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. 46. Et dicit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. 47. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. 48. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dicit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esset sub ficu, vidi te. 49. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israël. 50. Respondit Iesus, & dicit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. 51. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis.

IN CAPVT I. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

In principio.] Quoniam temporalis Christi generatio abundè fuerat à Matthæo, & Luca exposita, Ioannes statim incipit à diuina. Quod autem ait, *In principio*, variè ab authoribus exponitur. Primus sensus, idèmq; planissimus est, *In principio*, scilicet omnium creaturarum, & mundi, & temporum. Ita exponit Glossa interlin. & Montanus; in Scholiis; quasi dicat, cum omnes creaturæ cœperunt esse; & cum tempora cœperunt; non cœpit *Verbum*; Sed iam erat: semper enim fuit. Ex quo tollitur Titelmani trepidatio, verentis exponere: *In principio*; scilicet temporis; immò refellentis vt impium, quasi necesse sit continuò hoc posito concedere, *Verbum* esse Creaturam. Secundus sensus, qui parum differt à primo, est: *In principio*; id est, ante omnia, antequàm quidquam fieret. Ita exponit Hilarius, lib. 7. de Trinitate; & Augustinus 6. de Trinit. cap. 2. & Beda hîc; & idem intellexit Theophylactus, cum dixit; *In principio*, id est, à prin-

Temporalis generatio Christi exposita à S. Matthæo, & Luca. Sed diuina à S. Ioanne. Primus sensus.

Secundus sensus.

incipio; nam hæc duo pro eodem sumuntur: unde idem Ioannes prima Epist. c. 1. dixit, quod fuit ab initio, significans idem quod hîc, cum ait; *In principio*. Et confirmatur hic sensus ex Prouerb. 8. ibi: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio*: & Ecclesiast. 24. *Ab initio & ante sæcula creata sum*: propter eâ etiam Micheæ 5. scriptum est: *Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis*: vbi Hieronymus exponit: *Ab initio antequam quidquam fieret*.

Æternitas à sacra Scriptura quomodo designetur.

Sed quæritur, quomodo hinc probari possit æternitas Verbi aduersus hæreticos, cum potuerit aliquid creari à Deo ante omnia sæcula, & ante omne temporis initium; sicut multi ex veteribus Patribus dixerunt, Angelos multò ante cælum & terram creatos esse à Deo? Respondetur; hanc esse consuetudinem scripturæ, vt cum æternitatem significare vult, his verbis significet; *Antequam fieret cælum, aut terra*; *ante sæcula*: & similibus. Quod facit, vt accomodat se crassitudini intellectus humani: Vix enim possunt homines cogitare aliquam durationem antiquiorem creati cæli, & initio temporis. Probatur Ecclesiast. 24. *Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam*; & ad Titum 1. *Quam promisit, qui non mentitur Deus ante secularia tempora*. Vnde Prouerb. 8. cum dixisset: *Ab initio, & ante*, &c. continuò magis exponit, *ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret*. Eodem modo locutus est David Psalm. 109. *Ex vtero ante luciferum genui te*. Et Dominus Ioann. 17. *Clarifica me tu pater apud te ipsum, claritate, quam habui priusquam mundus esset apud te*. Et Apostolus ad Ephes. 1. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*.

Ostenditur etiam æternitas Verbi ex verbo, *erat*, quod continuò additur, vt mox dicemus. Ex quo responderi potest obiectioni, quæ fieri poterat ex illo: *In principio creauit Deus*, &c. Nam cum rectè exponi possit; id est, antequam quicquam fieret; non tamen potest inde colligi, mundum ab æterno esse: Respondetur, inquam, etiam si, *in principio*, rectè ita exponatur, *antequam quicquam fieret*; tamen illud *antequam quicquam fieret*; ne significet æternitatem, restringitur verbo *creari*, quo cogimur ita intelligere; cum Deus res creauit, primum omnium creauit cælum, & terram: At cum dicitur; *In principio erat*, non habet unde restringatur; sed manet in sua generalitate illud, *antequam quicquam fieret*. Non enim significatur aliquid esse factum quod durationem aliquam creatam, includat; sed fiunt verba de re, quæ iam erat, cum res fieri cœperunt. Hæc responsio subinducatur ab Hilario, lib. 2. de Trinitate ferè in medio, & multò apertius à Chrysostomo Homil. 2. & à Theophylacto. Verba Theophylacti sunt, *Quæ communicatio verbi, fecit, ad verbum, erat? Equidem, filiuissim, si hoc loco scriptum fuisset; In principio fecit Deus filium; nunc autem inquit, in principio erat: ex quo intelligo sempiternum fuisse Verbum, & non potius conditum, &c.* Qua-
re ve

re verissimum est, quod scripsit Basilius in homilia quadam super hæc verba, designari his verbis æternitatem filij Dei. Ideò etiam Chrysostomus dixit homil. 1. *In principio erat Verbum, nihil aliud significat, quàm quòd semper sit*: Et Euthymius ait; *nomen principium plura significat; hic autem propriè significat idem quod semper.*

Tertius sensus est: *In principio*; id est, in Patre: ita exponit Origenes, & Augustinus, 6. de Trinitate cap. 2. & Cyrillus, & Beda, & *Terminus*.

Glossa vtrique, & Lyra: & S. Thomas etiam recipit hanc expositionem; ex qua apertè infertur consubstantialitas Filij, iuxta illud Ioannis 14. *Non credis, quia ego in patre, & pater in me est*: & hanc expositionem confirmat Cyrillus ex Psal. 109. *Tecum principium in die virtutis tue*: exponit enim, *tecum o Christe erit Pater, cum veneris, ut iudices uniuersum orbem, & ostendas virtutem, & potentiam tuam.* At Titelmanus, & Ioannes Arboreus negant hanc expositionem esse satis aptam huic loco; quoniam statim sequitur, *hoc erat in principio apud Deum.*

Si enim *principium* accipitur pro Patre, perinde esset, ac si diceret; hoc erat in Patre apud Patrem. Similiter, si iam erat dictum, Filium fuisse in Patre; quorsum addendum erat: *Et verbum erat apud Deum*? Nihilominus dicimus, recipiendam esse hanc expositionem, & satis germanam esse: Ad obiectionem autem Titelmani patebit responsio ex ipsorum verborum, quæ ipse affert, expositione.

Erat.] Adnotat S. Thomas, Euangelistam vti verbo, *erat*, ad designandam Verbi æternitatem: nam quod futurum est, nondum est actum; quod est, non iudicatur, quòd fuerit; quod autem fuit, iam præterit: at cum dicitur *erat*, quia præteritum imperfectum est, significat aliquid fuisse, & nondum desisse; sed adhuc manere. Et ideò Ioannes, cum de re æterna loquitur, vtitur verbo, *erat*; cum autem de re temporali, vtitur verbo *fuit*. Vt, *fuit homo missus à Deo*, &c. Verbum autem præsentis temporis conuenit quidem æternitati, sed alia ratione; videlicet, quatenus significat actum sine mutatione existentem: vt Exodi. 3. *Ego sum qui sum*. Hæc S. Thomas. Sed aduersus hanc doctrinam, quæ communis est, facile obicere possumus illud 1. Ioan. 1. *Quod fuit ab initio*. Vbi cum de Verbo loquatur, dixit, *fuit*, & non, *erat*. Sed tamen respondere possumus; primò in Græco similiter esse, *quod erat à principio*, non *quod fuit*. Atque ita legunt Græci authores, & Ambrosius lib. 1. de fide cap. 5. & Theophylactus Ioan. 1. *In principio*: & Augustinus tractatu primo in eandem Epistolam; vbi docet, idem esse principium Euangelij, atque Epistolæ *In principio erat verbum*: Et *quod erat ab initio*. Atque ita facile repelli posset hæc obiectio. Sed vt translationem ipsam defendamus, & vt rem ipsam magis explicemus, dicendum est, nostrum Interpretem fortè legisse, *quod erat ab initio*: cum enim ignorare non posset, quid differret inter *erat*, & *fuit*; si in Græco inuenisset *erat*, similiter translulisset, sicut in Euangelio: sed tamen quamuis in Græco legeretur *erat*; rectè vertere potuit, *fuit*: est enim maximè adnotandum iuxta consuetudinem

Tempora
verborum
quid sentent
in sacra
Scriptura.

Scripturæ, tempora verborum aliquando nihil sonare præter differentiam illam temporis præteriti, præsentis, aut futuri: Aliquando verò significant etiam permanentiam quamdam, & perseverantiam in illa differentia temporis: in præsentis, vt Exod. 3. *Ego sum qui sum.* Et Apocalypsis. 1. *Ego sum $\alpha\alpha\alpha$, & $\omega\omega\omega$, Alpha, & Omega; principium & finis;* id est, non modò sum, & postea non ero; sed semper sum. Et Ioan. 1. *Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* & ibidem, *Unigenitus filius, qui est in sinu patris.* De futuro probauimus, hoc Osee. 1. *Fornicans fornicabitur terra à Domino;* & ibidem, *non addam ultra misereri domui Israël, sed oblivione obliuiscar eorum;* id est, semper obliuiscar. Et Psal. 149. *Exultabunt Sancti in gloria, latabuntur in cubilibus suis.* Isaia. 24. *Et claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur.* Idem fit in præterito; vt hic, *erat lux vera;* id est, semper fuit. Et Apocalyp. 1. *Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat.* Et quamuis proprium sit præteriti imperfecti significare rem ita præteritam, vt nondum desierit esse, ac propterea Latinis dicatur *imperfectum*, Græcis autem *παράτερος*: id est, extensiuum, eò quòd extendat significationem ad præsens tempus; tamen vtrumque præteritum promiscuè poni solet in Scriptura, etiam cum de rebus externis loquitur ad connotandam permanentiam in illo præterito; vt Prouerbiorum 8. *Ab æterno ordinata sum:* Eccles. 24. *Ego ex ore Altissimi prodiui.* Psal. 109. *Ex utero ante luciferum genui te:* Immo apud Hæbræos non sunt duo præterita, vt apud Græcos, & Latinos; Sed vnum, idque perfectum, quo utitur Scriptura, siue de temporalibus rebus loquatur, siue de æternis. Quare cum potissimum Euangelista utatur his præteritis ad connotandam permanentiam in illo præterito, & ad significandam æternitatem, nihil, aut parum admodum refert, utaturne, *Quod erat ab initio;* An *quod fuit ab initio.* Vnde Beda primæ Ioan. 1. inquit: *Quod hic ait, Quod fuit ab initio; hoc est, quod in Euangelio dicit: In principio erat Verbum.* Immo & in nostro Euangelio olim legebatur, *In principio fuit;* & ita citat Cyprianus lib. 2. aduersus Iudæos cap. 5. Nec necesse fuit adnotare Verbum non desisse esse: nam postquam semel indicatur semper fuisse; satis quoque constat, semper futurum esse. Hoc igitur significat hoc loco *erat.* Vnde Chrysostomus, homilia. 2. *Quemadmodum, est, si de homine dicatur, præsens dumtaxat tempus significat; si autem de Deo, sempiternum atque perpetuum; itidem & erat.* Basilii in Homil. citata. *rem mirabilem, quomodo cunctæ inter se voces congruè sunt coniunctæ: nam, erat, idem valet ac vox hæc; In principio, &c.* Est ergo ac si diceret; cogita quodcūque initium creaturarum, quancūque durationem; iam tunc erat hoc Verbum. Hilarius lib. 2. de Trinitate fere in medio, *Quid est istud; In principio; erat? transiunt tempora, transcendunt sacula, tolluntur ætates. Pone aliquod quod voles tua principium opinione, non tenes tempore: erat enim vnde tractatur.* Idem ait Gregorius Nazianzenus, tractatu de fide paulò post principium. Ambrosius

Præteritum
imperfecti
quomodo
significet.

sius, lib. 1. de fide cap. 5. indefinitè, erat, tenditur: Quidquid enim cogitaueris, erat filius. Omnes hareses hoc capitulo breui piscator noster exclusit: Quod enim erat in principio, non includitur tempore, non principio praeuenitur. Ergo Arrius conticescat. Cyrillus: Si enim in principio erat; Quamens poterit unquam ultra illud, erat, conuolare, aut quando illud, erat, mente ita tenebimus, ut cogitationes nostras non antecedit? Idem repetit paulò post: Ex his intelligimus, quàm meritò Concilium Nicenum Symbolo suo hæc verba addiderit: dicentes autem, erat, quando non erat; aut non erat, antequàm fieret; aut non extantibus factus est: hos tales anathematizati Catholica, & Apostolica Ecclesia: dicebat enim Arrius, erat, scilicet aliqua duratio, quando non erat, scilicet filius Dei.

Verbum.] In Græco legitur *Verbum*, addito articulo ὁ λόγος, ut non de quouis verbo se loqui ostendat; sed de eximio quodam, & omnium dignissimo; hoc est, de Filio Dei, ut notat Chrysostomus, homil. 2. Cur autem Filius Dei dicatur *Verbum*, ostendit eleganter Basiliius, in homil. super hæc verba, dicens: cur *Verbum*? ut quod ex mente procedat, ostendatur: cur, inquam, *Verbum*? Quoniam sine motu genitum est: cur *Verbum*? quoniam imago est Patris, totum in se monstrans genitorem, nullam inde partem deducens; & perfecta in se existens, quemadmodum fere *Verbum nostrum*, quod totius nostre cogitationis imaginem refert. Aliam rationem affert postea, ut cum Filius dicitur *Verbum*, ostendatur eius coniunctio cum Patre. Hæc quatuor rationes antequàm alias addamus; sunt paulò latius explicandæ. Prima est; Quoniam Filius procedit ex mente patris. Et quidem Filium in diuinis procedere per operationem intellectus, eamque processionem propriissimè generationem dici, non est nobis hoc loco probandum: proprius enim huius disputationis locus est, 1. p. quæst. 27. art. 1. & 2. & eam explicat eleganter S. Thomas, 4. contrag. cap. 10. & 11. Tantum nobis quarendum est; an vera sit Doctrina Theologorum; id est, an probari possit ex Scriptura receptissima Scholasticorum sententia, Filium procedere per operationem intellectus, & ratione eius processionis rectè, ac propriè dici *Verbum*. Vtrumque affirmat communis opinio Theologorum, nec eorum commentum est; sed Sanctorum Patrum probatissima Doctrina. Augustinus latissimè vtrumque explicat, lib. de Trinitate, sæpe, præsertim lib. 15. à cap. 10. vsque ad 17. & etiam cap. 27. & Tractatu 1. in Ioannem; & ubicumque de Filij generatione loquitur. Et Hilarius lib. 2. de Trinitate prope medium, & sæpe in illis Libris. Hieronymus, in Epistola ad Principiam Virginem, cuius initium est; Scio me Principia. Cyprianus, seu potius Rufinus, in expositione Symboli; & latissimè Anselmus in Monologio, à cap. 28. per multa capita. Similiter Græci semper idem docent, Origenes Tom. 1. in Ioannem, Basiliius, lib. 5. contra Eunomium, & latè in homilia super hæc verba: Chrysostomus homil. 1. & 3. in Ioannem: Gregorius Nazianzenus, in tractatu de fide. Cyrillus & Theophylactus, & Euthymius, hic, Quod autem per operationem intellectus proce-

Verbum de Filio Dei intelligitur.

Filius Dei cur Verbum.

Filius quomodo procedit à patre.

Concipi, &
parturire in
natura in-
tellectuali.

procedat, apertissime docet Scriptura, Prou. 8. *Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram*: & ibidem, *Ante omnes colles ego parturiebar*. Concipi, & parturire in natura intellectuali non potest intelligi, nisi de iis quæ procedunt per operationem intellectus: unde homines cogitabundos dicimus aliquid magnum parturire, aut aliquid magnum mente concepisse. Et Eccles. 24. *Ego ex ore altissimi prodixi*. Prodiere enim ex ore, proprium est eorum, quæ mente concipiuntur. Matt. 15. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt*: cui simile est illud Psal. 44. *Eruitauit cor meum verbum bonum*: Quod multi, vt hic ait Origenes, de Filio Dei interpretantur. Et de eo interpretatur hunc locum, & loca citata Gregorius Nazianzenus, loco citato. Denique nomen *Sapientia* passim in Scriptura tribuitur Filio Dei: vt 1. ad Corinth. 1. *Christum Dei sapientiam, & Dei virtutem*. Et Prouerb. 8. & 9. Idque ob hanc potissimum causam, quod procedat per intellectum, vt bene probat S. Thomas, 4. contrag. cap. 12. Et ob eandem causam inquit Apostolus ad Coloss. 2. *In quo sunt omnes thesauri Sapientia, & scientia absconditi*.

Sed queritur, cur dicatur *Verbum*, cum per Verbum homines non solum vulgares; sed etiam sapientes, id tantum intelligere videantur, quod ore proferimus; atque ita Latini hac voce vtantur, sicut Græci nomine *λογος*, & Hebræi nomine *דבר* *dabar*? Accedit, quod, vt ait Gregorius Nazianzenus, in Epistola ad Euagrium Monachum de diuinitate, quæ est ante Epistolas de Theologia; anima & eius sermo interior, quia res spirituales sunt, proprio nomine carent; nam cum non videantur ab hominibus, non possunt proprie nominari.

Verbum
quatuor
modis dici-
tur.

Ad huius rei intelligentiam notanda est Doctrina S. Thomæ 1. p. quæst. 34. art. 1. quæ est etiam Durandi in 1. d. 27. quæst. 1. *Verbum* quatuor modis dici. Primo modo *Verbum* dicitur illud, quod exterius ore enuntiamus; quæ est notissima huius nominis significatio. Secundo, *Verbum* dicitur actus imaginationis quidam, quo concipimus sermonem exteriorem hoc aut illo modo formati, antequam formetur. Tertio modo dicitur *Verbum* interior mentis conceptus, quem appellamus *Verbum conceptum*, *Verbum cordis*, *mentis*. Quarto modo dicitur *Verbum* id, quod verbo significatur exterius, iuxta quod dicere solemus, cum aliquid factum ostendimus; hoc est verbum, quod dixi tibi, aut quod mandauit Rex.

Secundò dicunt, ex his acceptionibus tertiam esse maximè propriam; quoniam vox nisi aliquid significet, non dicitur *Verbum*: ergo verbum oris non dicitur *Verbum*, nisi quia est interpret quidam *verbi cordis*; similiter *Verbum imaginationis* non dicitur verbum, nisi quia ordinatur ad exprimendum ipsum verbum cordis; quare conceptus interior habet maximè rationem Verbi: quia est expressius rei, cuius est conceptus, & similitudo. Tres modi priores sumpti sunt, vt ipse S. Thomas indicat, ex Damasceno lib. 1. de fide cap. 18. & apertè colliguntur ex Augustino lib. 15. de Trinitate, cap. 10. Et omnes quatuor

quatuor facillè probantur ex Scriptura : pro *Verbo oris* passim sumitur, vt Deuteron. 32. *Audiat terra verba oris mei* : pro *Verbo imaginationis*, Iob 4. *Si cœperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies ; sed conceptum sermonem tenere quis poterit ?* Non solum enim cogitauerant res dicendas, sed etiam habebant in imaginatione similitudines vocum, quibus eas erant expressuri : pro eo quod *Verbo* significatur exterius ; vt Psal. 148. *Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Lucæ. 1. *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Sumitur enim verbum iuxta vulgatam Scripturæ consuetudinem pro re, quam loquimur. Pro *Verbo cordis* accipitur apud Sanctos in locis supra indicatis, & apud Damascenum, loco citato, & apud Basilium, hom. 28. contra Sabellianos, & Anomæos ; & apud Olympiodorum super Eccl. cap. 3. Et denique receptissimum est apud omnes Patres vereres tam Græcos, quàm Latinos. Sed Augustinus, 15. de Trinitate, cap. 10. docet etiam in Scriptura esse valde vsitatum, vt Psal. 13. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Et Sapientiæ 2. *Dixerunt apud se cogitantes non rectè, &c.* Cordis cogitationem appellat *Verbum*. Et Matth. 9. *Dixerunt intra sese ; hic blasphemat : & statim sequitur ; Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum.* Et Luc. cap. 5. de eadem re loquens, cœperunt cogitare Scriba, & Pharisei, dicentes : *Quis est hic, qui loquitur blasphemias ?* Denique Dominus Matth. 15. duo ora esse docet ; alterum interius, quod est cor ; alterum exterius : & ita ponit duo Verba, cordis, & oris : *Non quod intrat in os coinquinat hominem ; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem :* Vt autem ostendat, hoc os quodnam sit ; ex quo quæ exeunt, coinquinant hominem, dixit : *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt : de corde enim exeunt cogitationes malæ, &c.* Atque hoc modo *Verbum* dici maximè propriè, apertè docet Augustinus, 15. de Trinitate, cap. 11. his verbis : *Verbum quod foris sonat ; signum est verbi, quod intus lucet, cui magis Verbi competit nomen ; nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est, Verbumque ; quia & ipsum dicitur propter illud, de quo vt foris appareret, assumptum est.* Idem ait Galatinus, lib. 2. contra Iudæ. cap. 3.

Respondetur igitur ad rationem dubitandi, nomen *Verbi* fortè prius datum esse *Verbo oris* : nam cum prius notum esset hominibus, prius est nominatum, & inde accommodatum est ad *Verbum cordis* ; quoniam, vt ait S. Thomas, lectione 1. in Ioannem, vsitatum est in Scriptura, & in communi etiam sermone, vt signata nominentur nominibus signorum ; vt Christus signatus per petram. 1. Cor. 10. *Petra autem erat Christus.* Sed tamen si consideremus rationem *Verbi*, quæ est, esse expressiuum alicuius, multò melius conuenit *Verba cordis*, quod est naturalis similitudo rei intellectæ ; ideoque eadem semper est apud omnes gentes ; & idem *Verbum* : nam, vt ait Aristoteles, primo de interpretatione : vt res sunt eadem apud omnes ; ita & conceptus, atque affectiones mentis ; literæ autem, & voces variæ sunt pro varietate gentium, & linguarum : quare falsum

*Filius Dei
dicitur Ver-
bum, etiam
ab Scripto-
ribus Vete-
ris Testa-
menti.*

est, hanc Verbi significationem ignotam fuisse sapientibus : Quan-
doquidem Sancti eam tradunt, immò verò omnibus penè sæcu-
lis cognita fuisse videtur; quandoquidem ob hanc causam non so-
lùm ab Iohanne Filius Dei dicitur Verbum; sed etiam ab Scriptori-
bus Veteris Testamenti; vt Psalm. 32. *Verbo Domini cæli firmati sunt,*
&c. Et Psalm. 106. *Misi Verbum suum, & sanauit eos,* &c. Et Psalm. 118.
In æternum Domine Verbum tuum permanet in cælo: Quæ loca de Filio
Dei exponit Damascenus, lib. 1. de fide, cap. 7. & Eusebius lib. 11.
de præparatione Euang. cap. 10. & illud Psalm. 44. *Eruit aut cor meum*
Verbum bonum: quod similiter exponunt Nazianzenus, & multi alij,
vt diximus. Huc pertinet illud Iob 33. *Semel loquitur Deus, & se-
cundo idipsum non repetit.* Quæ verba exponens Gregorius, 23. Mora-
lium, cap. 19. ait; *loqui Dei, est Verbum gennisse:* Et illud Psalm. 61.
Semel locutus est Deus, quod Gregorius loco citato, & Augustinus in
Commentariis eiusdem Psalm. exponunt de æterna Dei Filij genera-
tione. Atque hoc ipsum notum fuisse Sapientibus Iudæorum, con-
stat. Nam Isaia 45. vbi nos habemus; *Israel saluatus est in Domino sa-
lute æterna,* vbi legimus, *in Domino,* in Hebræo est *יהוה* Iehoua. Et Io-
nathas in sua paraphrasi Chaldaica transtulit; *Saluatus est in Verbo*
Dei: Et Osee. 1. vbi habemus, *Saluabo eos in Domino Deo suo;* ver-
tit idem Ionathas, *In Verbo Domini Dei eorum.* Huiusmodi multa lo-
ca refert Galatinus lib. 3. contra Iudæos, cap. 4. 3. & 5. Indicat hoc
etiam illud Philonis, in libello de eo, quod deterius potiori insi-
diari soleat, quod refertur ab Eusebio, loco citato. Et est huiusmo-
di; *Decet omnes, qui scientiam quarunt, ad Deum Patrem mentem erige-
re; si verò nequunt, ad imaginem saltem eius; scilicet Verbum sacratissi-
mum, & in eodem. Et si nondum aliquis Filius Dei appellari dignus est;*
studeat tamen primogenitum eius Verbum Angelis omnibus antiquius, &
quasi principem Angelorum imitatione sequi. Et in lib. de mundi opi-
ficio ferè in principio ait: *Sicut id quod sit, est prius in mente artificis,*
ita mundi Ideam non alibi esse, quàm in Verbo Dei, quod adornauit hac
omnia. Et paulò pòst ait, Verbum Dei esse archetypum, exemplar,
& Ideam Idearum. Et huiusmodi sunt multa in cæteris eiusdem au-
thoris libris. Et non Iudæi tantùm; sed etiam veteres Philosophi
nonnulli & hoc Verbum agnouerunt, & ita locuti sunt, vt nos lo-
quimur. Nam Mercurius Trismegistus in Pimandro, in primo Dia-
logo prope principium ita ait: *Lumen illud ego sum, mens Deus*
*tuius, antiquior quàm natura humida, quæ ex umbra effluxit; mentis ve-
rò germen Verbum lucens Dei filius.* Et paulò pòst; *Mens autem Deus*
*utriusque sexus fecunditate plenissimus vita, & lux cum verbo suo men-
tem alteram opificem peperit.* Dicit etiam Verbum Dei, esse virtutem
increatam, infinitam, ex Deo promanantem, perfectissimi pri-
mogenitum, & perfectum, & foecundum, ac verum, & germa-
num Filium. Plato etiam in Epimenide dicit Verbum Dei diuinis-
simum cælestes ordines excogitasse. De his nonnulla Iohannes Reu-
clin.

*Trismegi-
stus de Ver-
bo Dei quid
senferit.*

Plato item.

clin. lib. 3. de verbo mirifico, cap. 2. Plura Eusebius, loco citato. Sed adhuc plura Eugubinus lib. 1. de perenni Philosophia, à cap. 24. vsque ad 29. vbi etiam citat Orpheum Græcis Poëtis antiquiorem, qui in suis carminibus Filium vocat *Verbum diuinum*, & *vocem*.

Sed illud non est pratercundum, quod Eusebius affert ex Amelio, inter Platonicos Iuniores illustri authore; qui ita ait: *Hoc profecto erat Verbum quo ea quæ facta sunt, facta sunt: Quod etiam ipse barbarus putat in ordine principij, atque dignitate constitutum apud Deum esse, & cum esse per quod vniuersa simpliciter essent producta; in quo quæ vivunt, vitam habent*: Alludit autem, vt notat Eusebius, & vt verba ipsa aperte ostendunt, ad principium Euangelij Ioannis, atque eum *Barbarum* vocat. Est autem sciendum, omnia ista Platonem didicisse ab Hebræis, quorum libros legit, vt ibi ait Eusebius, & ab eo acceperunt Platonici: Didicit etiam ab Ægyptiis; nam & Mercurius, qui fuit multò antiquior Platone, post Moysen floruit, vt testatur Marsilius Ficinus in prologo eiusdem Mercurij. Ægyptij autem didicerunt & hoc, & alia multa ab Hebræis, cum quibus diu fuerunt. Sed & Galatinus, lib. 3. contra Iudæos cap. 3. refert cuiusdam Arabis Poëtæ dictum hoc: *Verbum quidem in corde est: sed lingua facta est, vt sit cordis interpres*. Ex his sumitur prima ratio, quare Ioannes potius dixerit *Verbum*, quàm *Filius*; videlicet, vt ostenderet eum esse conceptum intellectus paterni, & per intellectionem procedere.

Plato unde Verbi notitiam habuerit. Mercurius antiquior Platone.

Verbum in corde, lingua cordis interpres. Ioannes cur dixerit Verbum, & non Filius.

Secunda ratio Basilij, cur Filius dicatur *Verbum*, est; quoniam sine motu genitus est; quam ipse postea magis explicat ad hunc modum: *Si dixisset, In principio erat filius; appellatione filij, cogitatio de passione generationis subisset, quoniam apud nos genita & tempore, & passione generantur: mens autem nostra Verbum gignens nec scinditur, nec diniditur, nec fluit; sed manens tota in proprio statu verbum totum, & continuum emittit, &c.* Ostenditur itaque, nomine Verbi, spiritualis, & impassibilis generatio; non materialis, & passibilis, vt cum nos gignimur. Hanc rationem afferunt Chrysostomus, homil. 1. & 3. & Theophylactus, & Euthymius. Et hinc sumitur secunda ratio, cur potius dictum sit *Verbum*, quàm *Filius*.

Tertia ratio Basilij satis explicata est. Quarta etiam ratio est aperta: nihil enim est cum mente coniunctius, quàm Verbum, quod ex ea procedit. Quintam rationem desumere possumus ex Euthymio, qui ita ait: *Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam se quasi definitio ad suum definitum, nam & hoc significat dictio λόγος: qui enim, inquit, videt me, videt & Patrem meum. Ioan. 14. hoc est, intellexit, vt sit ipse Filius, tamquàm brevis, ac facilis finitio naturæ Patris.* Hæc autem ratio nomini Græco conuenit, non Latino: nomen autem Græcum λόγος, significare definitionem, nihil est apud Aristotelem, & apud Græcos vsitatus; vt cum ait. Ratio

verò substantia secundum illud nomen diuersa. Idem dicendum est de rationibus, quas indicat Hieronymus in Epistola ad Paulinum, his verbis: *Logos enim Græcè multa significat: nam & Verbum est, & ratio, & supputatio, & causa vniuscuiusque rei, per quam sunt singula, quæ subsistunt, quæ vniuersa rectè intelligimus in Christo. Quod ita videtur intelligendum. Ratio dici potest Christus; quoniam per eum omnia fiunt tamquam per rationem artificis: Vel, ut ait Origenes, tomo primo in Ioannem: Quia quidquid in nobis est à ratione alienum, aufert prorsus, & nos preparat veritati, efficitque ita rationis participes, ut omnia propter Deum facere assuescamus.* Supputatio etiam rectè dicitur; quoniam artifex cum opus aliquod artis suæ efficere parat, intra se cogitat, & supputat quæcumque facturus est, & quo ordine, & quo tempore singula sint facienda, quæ omnia pertinent ad verbum artificis, & ideo rectè hoc nomen Christo tribuitur.

Christus est
Ratio.

Item suppu-
tatio.

Filius Pa-
tris inter-
pres.

Ultima ratio est, ut Filius dicatur *Verbum*; quoniam est Patris interpres, cuius nobis & voluntatem, & mysteria explicuit, quod est proprium Verbi, ut Ioan. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audiui à patre meo, nota feci vobis.* Hanc rationem videtur prima facie reiicere Iansenius in concordia Euangelica, cap. 1. non tamen reiicit, sed dicit non esse potissimam, unde Filius dicatur *Verbum*, quod est verissimum: ratio enim potissima est, quia est conceptio intellectus Paterni; alioquin non diceretur *Verbum ab æterno*; sed ex tempore; videlicet ex quo cœpit nobis explicare voluntatem Patris: nec formaliter diceretur: *In principio erat Verbum*, quod falsum est. Nihilominus hæc ratio non seorsum sumpta, sed adiuncta superioribus probanda est, & amplectenda: est enim Origenis, & Chrysostomi, homil. 2. & Theophylacti, & Euthymij, & Basilij. Ex quo intelligitur locus apud eundem Basilium difficilis, lib. 5. contra Eunomium, cap. 11. licet horum librorum sectiones numeros non habeant, ubi inquit; *Dei quidem Verbum Filius est; Filius autem verbum, Spiritus*; id est, ut Filius fuit interpres Patris, ita Spiritus sanctus veniens in Apostolos fuit interpres Filij, iuxta illud Ioan. 14. *Ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixerò vobis.* Ita interpretatur Basilium S. Thomas 1. p. q. 34. art. 2. ad vltimum. Præter has rationes, aliam affert Montanus, ut *Verbum* capiatur pro re, quod sæpe solet fieri in Scriptura, quam desumpsit ex phrasibus Villauincenij; ut sit sensus; In principio erat illa realitas, illa res omnium realissima. At mihi nullo modo probatur hæc expositio: Ioannes enim sine dubio de persona Filij loquitur, cuius æternitatem demonstrare vult contra sui temporis hæreticos: Deum enim in communi, aut etiam Patrem nemo dubitabat esse æternum. Si autem *Verbum* hic acciperetur pro re, siue pro realitate; iste sensus non magis pertineret ad Filium, quàm ad alias personas, aut ad Deum in communi;

& ita

Spiritus
Verbum Fi-
lij.

& ita Ioannes minimè efficeret id quod vult. Præterea sciendum est, nomen Hebraicum, דָּבָר *dabar*, quod in Scriptura aliquando accipitur pro Verbo propriè, aliquando pro re graui (quod est fundamentum horum authorum) licet vnum sit; tamen à Græcis non vno, sed duobus nominibus exprimitur. Cum enim sint apud Græcos hæc duo nomina, λόγος & ῥήμα; ῥήμα deriuatur à dicendo; logos autem rationem, & considerationem includit sua significatione. Quare Euangelistæ, cum rem significare volunt, nunquam vtuntur nomine λόγος, sed nomine ῥήμα, vt Matth. 4. *Non de solo pane viuit homo, sed de omni verbo, quod procedit de ore Dei:* & Lucæ primo: *Non erit impossibile apud Deum omne Verbum.* Et c. 2. *Videamus hoc verbum, quod factum est,* &c. At Ioannes hic vtitur nomine logos. Septuaginta etiam Interpretes ita religiosè hoc obseruant, vt vix aliquando vtantur nomine λόγος, quando capitur pro re, vt Exod. 2. *Quomodo palam factum est verbum istud?* Et c. 9. *Crus faciet Dominus verbum istud in terra: fecit ergo Dominus verbum hoc altera die.* Deuteron. 8. *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Et huiusmodi sunt plurima loca, in quibus semper ponunt ῥήμα: quare si Ioannes hic pro re acciperet, sine dubio vteretur nomine ῥήμα; & non nomine λόγος. Sed quæritur, cum logos tam Verbum, quam Rationem significet, cur noster Interpres, & Sancti maluerint vti nomine Verbi, quam Rationis? Ad hoc respondet Augustinus, lib. 83. quæstionum, quæstione 83. his verbis: *Quod Græcè λόγος dicitur, Latine Rationem, & Verbum significat; sed hoc loco melius Verbum interpretamur, vt significetur non solum ad Patrem respectus; sed ad illa etiam, quæ per Verbum facta sunt operatiua: ratio autem etsi nihil per illam fiat, recte ratio dicitur.* Quam doctrinam explicat D. Thomas hic, & 1. p. q. 34. art. 3. vbi etiam ita explicat: *Verbum in mente conceptum est representatiuum omnis eius, quod actu intelligitur: ergo cum Deus cognoscat omnem creaturam, Verbum patris est expressiuum non solum Patris, sed etiam creaturarum.* Scientia autem Dei respectu ipsius est cognoscitiua; respectu autem creaturarum est & cognoscitiua, & factiua; & ita Verbum est expressiuum Patris; creaturarum autem non solum expressiuum; sed etiam operatiuum; & propterea dicit relationem ad creaturam; & hoc est quod dixit Augustinus: intererat autem Euangelistæ hunc respectum ad creaturas exprimere: quoniam volebat ostendere Verbum non esse creaturam; sed factorem omnium creaturarum, quod hic notauit S. Thomas.

*Scientia Dei
& cognoscitiua
& factiua,*

Postremum dubium est; cur potius dictum sit, *In principio erat verbum*; quam *In principio erat Sermo*; & an sit tollerabilis ista translatio, *In principio erat sermo*. Hoc quærimus propter Erasimum, qui vertit; *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum*; quæ versio magnam illi conciliauit inuidiam apud multos. Arboreus dicit nihil referre, utrum Verbum dicatur, an sermo: Sed in musæo, inquit, tuo dic, *In principio erat sermo*; in Ecclesia verò dic, *In principio erat verbum*. At Erasmus contendit, vim Græci nominis magis sermone exprimi, quam

Erasmi diuersa translatio.

Arborei opinio.

Filius Dei
vocalus
sermo.

Verbo, quod latius in Apologia de hoc scripta probate conatus est. Adducit in his locis Scripturæ testimonia, & Sanctorum. Constat enim *Filium Dei* sæpe vocari à sanctis *sermonem*, vt ab Hilario lib. 2. de Trinitate, in medio; & sæpe in illis libris: & ab Hieronymo Esai. 11. in principio. Cyprianus, 2. Contra Iudæos, c. 3. hanc ponit inscriptionem, quòd Christus idem sit *sermo Dei*: & adducit ad hoc multa loca, in quibus suo tempore non *Verbum* legebatur, vt nunc; sed *Sermo*; vt Psal. 32. *Sermone Domini cæli firmati sunt*: & Psal. 44. *Eructauit cor meum sermonem bonum*. Psal. 106. *Misit sermonem suum*, & sanauit eos: & Isaia 10. *Sermonem breuiatum faciet Dominus super terram*: constat etiam in Euangelio Ioannis olim lectum esse, *In principio fuit sermo*, & *sermo erat apud Deum*; vt patet ex Cypriano eodem libro c. 5. & ex Augustino tract. 18. in Ioannem: Vbi Augustinus dicit, idem esse *Sermonem*, & *Verbum*; & vbi nos legimus Ioan. 17. *sermo tuus veritas est*, potuisse eadem ratione legi, *Verbum tuum veritas est*: adducit & ex nostra Translatione testimonium Erasmi, Sapientia 18. *Cum enim quietum silentium continerent omnia*, & *nox in suo cursu medium iter haberet*, omnipotens *sermo tuus Domine exiliens de cælo*, &c. Nec possumus negare, de Filio Dei intelligi, cum Ecclesia his verbis vtatur in Officio Dominicæ infra octauam Natiuitatis.

Sermo ac
Verbum idē.

Sermo quip-
piam cōpo-
situm.

Respondetur: nos non negare *Filium Dei* rectè etiam dici *sermonem*; sed dicimus, multò aptius esse nomen, *Verbi*, hoc loco, quàm *sermonis*. Hoc ipsum respondet Iansenius; & probat ita: *Filius dicitur Verbum à similitudine conceptus mentis*: Conceptus autem mentis multò melius propter suam simplicitatem dicitur *verbum*, quàm *sermo*. Sermo enim videtur quidpiam compositum esse.

Secunda ratio eius est, quòd *Verbum* generalius nomen est, quàm *sermo*: nam interdum tota oratio dicitur *Verbum*, vt Hieremiæ 7. *Verbum, quod factum est ad Hieremiam*; quare quacūque ratione quis *Filium Dei sermonem* dixerit, eadem & *verbum* dicere poterit; non tamen è contrario, vt ostensum est in secunda ratione.

Sermo omnis
ad linguam
aliquam
pertinet.

Ego autem probo hoc ex Augustino 15. de Trinitate, c. 10. *Quisquis igitur potest intelligere verbum, non solum antequàm sonet, verum etiam antequàm sonorum eius imagines cogitatione voluantur*: hoc enim est quod ad nullam pertinet linguam, earum scilicet, quæ lingua appellantur gentium, quarum nostra lingua Latina est: quisquis, inquam, hoc intelligere potest; iam potest intelligere per hoc speculum, atque in hoc enigmatè aliquam verbi illius similitudinem, de quo dictum est: *In principio erat verbum*. Et idem repetit c. 11. At verò conceptus ille mentis, qui ad nullam linguam pertinet, valde propriè dicitur *Verbum*, vt probatum est: sermo autem non videtur propriè dici: nam omnis sermo quamuis interior sit, ad linguam aliquam pertinet. Quare, vt omnia conciliemus, dicimus *Filium* rectè dici *Sermonem* aliis rationibus; vt quòd sit imago Patris totum eum representans; Quòd sit quasi quædam definitio Patris; Quòd per eum nobis pater loquatur. Sed quatenus est

conce

conceptio in intellectu paterno producta; propriissimè dicitur *verbum*; *sermo* autem non admodum propriè.

Ad argumentum autem, quod Erasmus sumit ex veteri translatione, pro nobis facit. Ideò enim ex omnibus illis locis exclusum est nomen *sermonis* in nostra translatione, quia minus aptum erat, quàm nomen, *Verbi*; præsertim cùm Hieronymus dicat in præfatione Evangeliorum ad Damasum, se in illis nihil ex veteri translatione correxisse; nisi ea tantùm, quæ sensum videbant mutare, & tamen hoc correxit. Ad locum Sapientiæ facilè respondere possemus; nihil ex illo probari, sed nec verba ibi fieri de Filio Dei: sed *sermonem* ibi vocari Dei præceptum, mittentis Angelum, vt interficiat primogenitos Ægyptiorum: ita enim exponunt ibi Iansenius, Lyra, Hugo Cardinalis; immò & Bonaventura. Nec obstat huic expositioni officium Ecclesiasticum: docent enim Bonaventura, & Hugo, qui ad hoc citat Rabanum, sensu spiritali intelligi hæc verba de filio Dei, & hoc satis est officio Ecclesiæ: possumus enim dicere, illud fuisse figuram Christi venturi, ita vt *sermo* non dicatur de Christo propriè. Quare hic locus non est omninò firmus ad probandum, quod vult Erasmus. At ego omninò arbitror, sensum literalem esse de Filio Dei; sicut intellexisse videtur Dionysius Carthusianus: Nam & Filius Dei multò magis propriè dicitur Omnipotens, quàm præceptum Dei; & in Græco *sermo*; id est, λόγος ponitur cum articulo, vt hic apud Ioannem, vt ostendatur *sermo* aliquis eximius. Itaque Angelus descendit, vt interficeret primogenitos Ægyptiorum, & hæc cades eorum tribuitur Filio Dei, qui descendisse dicitur per Angelum, aut per virtutem suam; quoniam ipse ab æterno decreuerat descendere de cœlis, & liberare electos suos: Et quoniam illa liberatio filiorum Israël de potestate Pharaonis, figura erat hominum per eundem Dei filium liberandorum de potestate diaboli, meritò canitur ab Ecclesia tempore Natiuitatis, quòd Filius Dei apparuit, vt homines liberaret. Atque hic cùm vertere liceret è Græco *Verbum*, vel, *sermo*; nomen sermonis visum est Interpreti aptius, vt quoniam descendit eo loco, vt virtutem suam omnibus ostenderet per miracula interficiendo primogenitos, & educendo populum suum per mare rubrum, &c. *Sermo* potiùs appellaretur, quàm *Verbum*. Nam *sermo* dicitur, cùm res aliqua per plura explicatur, & ostenditur: quamuis non negauimus rectè dici sermonem; sed tantùm affirmauimus, meliùs dici *verbum*, quod satis indicat nostra translatio semel vsa nomine *sermonis*, & toties *Verbi* nomine.

Primogeni-
torum Ægy-
pti cades
tribuitur
Filio Dei
quemodò.

Et *verbum* erat apud Deum.] Quoniam præuidebat Euangelista per Spiritum sanctum, fore aliquando Sabellianos hæreticos, qui confun-

Sabelliano-
rum hære-
sis.

derent personas, & Trinitatem solis nominibus distinguèrent, docet Ioannes, aliam esse personam Patris, aliam Filij; quam veritatem eleganter confirmat Cyrillus hic, c. 2. Idem enim non dicitur propriè esse apud se, sed apud alium. Est igitur altera Verbi hypostasis coniuncta quidem

Hypostasis
Fili, distin-

Et ab hypo-
stasi Patris.

quidem Patri, quia est eiusdem naturæ; sed tamen distincta ab hypo-
stasi Patris. Et ideo dicit, *apud Deum*: ita hunc locum Sancti intelli-
gunt, Basilii in homil. super hæc verba, Cyrillus, Euthymius, & Hi-
larius lib. 2. de Trinitate in medio, Augustinus lib. de Trinitate c. 2.
Quamvis Augustinus ait, *apud Deum*; id est, in Deo, Filius in Patre:
ut cum dicitur, animus est apud hominem; id est, in homine. Hilarius,
& Theophylactus exponunt, *apud Deum*; id est, cum Deo Patre, quod
magis ostendit distinctionem personarum. Omnino usus est præposi-
tione, *apud*, ut nos utimur, cum significamus aliquos simul esse, &
habitare in eodem loco. Et ita Græci sæpe utuntur præpositione $\pi\epsilon\delta\varsigma$,
quæ est in Græco: Vnde Marc. 6. ubi nos habemus, *nonne sorores eius*
hic nobiscum sunt: pro *nobiscum*, est in Græco, $\pi\epsilon\delta\varsigma\ \eta\mu\acute{\iota}\nu$.

Caietanus
reiiicitur.

Ex quo patet, reiiciendam esse expositionem Caietani, qui putat,
dici posse *apud Deum*; & *ad Deum*; quoniam præpositio $\pi\epsilon\delta\varsigma$, etiam
significat *ad*, ut significetur Verbum relatiuè dici ad Patrem: reiicien-
da, inquam, est; quia omnes Sancti tam Græci, quàm Latini ita intel-
lexerunt; ut est in nostra translatione, & meritò; quoniam eruditissi-
mi quique Græcorum ita loquuntur: Deinde quoniam Verbum non
dicitur relatiuè ad Deum; cum Deus sit nomen absolutum; sed ad Pa-
trem. S. Thomas optimè hæc exponit. Docet præpositiones *in*, &
apud, importare coniunctionem quandam rei significatæ per rectum,
ad rem significatam per obliquum: sed, *in*, importare coniunctionem
intrinsicam, ut Ioan. 14. *Non credis, quia ego in Patre: & pater in me est?*
Apud verò significat coniunctionem extrinsecam: itaque Filius est in
Patre; & apud Patrem. Cum dicitur *esse in Patre*; magis significatur
consubstantialitas; quamvis ex consequenti significetur etiam distin-
ctio personarum; quoniam propriè una, & eadem persona non est in
se, & omnis præpositio est transitiva: cum dicitur *esse apud Patrem*,
magis significatur distinctio personalis; sed significatur etiam consub-
stantialitas ex consequenti, quatenus hæc præpositio, *apud*, significat
coniunctionem quandam. Significatur etiam hac præpositione, *apud*,
subsistentia in recto: non enim dicitur *esse apud alium*, nisi quod habet
subsistentiam per se; sicut non dicimus propriè, albedinem esse apud
parietem. Hoc etiam notat S. Thomas; & paulò post in sequentibus
verbis adnotat Cyrillus. Ex hac adnotatione S. Thomæ intelligimus,
cur notauerit Basilii non esse dictum, *& Verbum erat in Deo*; sed *apud*
Deum: ut scilicet intelligeretur hypostasis Verbi esse distincta à Pa-
tre: secundò intelligitur, quamvis principium capiatur pro Patre, re-
ctè postea additum esse *apud Deum*; quoniam & in Patre, & apud Pa-
trem est Filius. Et per hoc responderetur ab obiectionem Titelmani,
propter quam ille reiiciebat hanc expositionem, *In principio*; id est, in
Patre. Et his etiam verbis probatur satis æternitas Verbi: cum enim
semper fuerit Deus Pater, semper Verbum fuit apud Patrem: & hoc
significat, cum dicit, *erat*; quasi dicat, nunquam non fuit, ut iam ex-
posuimus.

Æternitas
Verbi.

Et Deuserat verbum.] Quoniam indicata est coniunctio Verbi cum Patre verbis præcedentibus ; nunc aperit, qualis sit ista coniunctio, & ait ; *Deus erat verbum* ; id est, eiusdem cum Patre substantiæ , vt ait Theophylactus ; similiter exponit Augustinus 6. de Trinitate, c. 2. *Deus erat verbum* ; id est, Verbum, quod non est Pater, Deus erat simul cum Patre ; ita etiam Cyrillus.

Coniunctio
Verbi cum
Patre qua-
li.

Quod si quærat aliquis ; vnde sequatur, Verbum esse eiusdem substantiæ cum patre, ex eo quod dicatur *Deus* ? Respondetur, ratione naturali abunde probari, & Scripturam apertè docere, Deum non posse esse nisi vnum. Deuter. 6. *Dominus Deus meus vnus est.* Cum igitur Hæretici ipsi fateantur, Patrem naturæ suæ esse Deum, nec possit esse nisi vnus Deus ; necessariò sequitur, si Filius Deus sit, vnum Deum esse cum Patre. Ad cuius rei confirmationem notat Hilarius lib. 7. de Trinitate paulò post principium, & cum secutus S. Thomas, Filium hîc dici simpliciter Deum, & sine vllò addito. Quamuis Angeli, & homines aliquando hoc nomen fortiantur ; tamen solet aliquid addi, vnde intelligatur, non illis naturæ conuenire, sed participatione ; vt cum Moyse dicitur, Exod. 7. *Constitui te Deum Pharaonis*, non dixit *Deum*, ait Hilarius, seu *Deum Pharaonis* : Datus est Deus Pharaoni, dum timeatur, dum oratur, dum punit, dum medetur. Et præterea aliud est, Deum constitui, siue dari ; aliud, esse Deum : qui enim per naturam Deus est, non constituitur, siue datur. Afferit Hilarius & illud Psalm. 81. *Ego dixi, dii estis* ; & docet ibi etiam aliquid addi, ex quo intelligatur illud nomen non esse hominum, sed dari eis à Deo. Propterea enim ait, *Ego dixi*, quasi dicat : ego volui vos hoc honore donari ; non ex natura vestra, sed ex mea voluntate nomen Deorum habetis : quemadmodum in hoc cap. docet Ioannes, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Deus esse
non potest
nisi vnus.

Angeli &
homines
quomodo
dicantur
Dij.

Est etiam notandum, hoc loco, *Deus*, prædicatum esse, non subiectum : ita intelligunt Sancti, Basilii in homil. super hæc verba, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Origenes, Augustinus loco citato, Hilarius lib. 2. de Trinitate in medio, & lib. 7. paulò post principium. Sed licet accipiatur, vt subiectum, vt reuerà accipi potest ; idem erit sensus ; id est, vna ex diuinis personis est hoc Verbum, de quo loquor. Sed obstare videtur doctrinæ traditæ, quod cum ait, & *Verbum erat apud Deum* ; *Deum* posuit cum articulo ; cum verò dicit, *Deus erat verbum*, ponitur *Deus* sine articulo. Ex quo Origenes in turpissimum errorem lapsus est ; ita vt affirmauerit, Patrem solum esse Deum per essentiam ; Filium autem non nisi per participationem. Ad hanc obiectionem Chrysostomus, homil. 3. prætermisso nomine Origenis eleganter respondet ; sæpe etiam Patrem dici Deum sine articulo, vt in hoc cap. fuit homo missus à Deo, cui nomen, &c. quod ibi notat Chrysostomus ; Et cap. 4. *Spiritus est Deus* ; & ad Philippen. 2. *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Et ad Rom. 1. *Gratia vobis, & pax à Deo patre, &c.* E contra-riò Filius solet dici Deus cum articulo, etiam si ponatur loco prædicati:

Origenis
turpissimus
error.

Ribera in Euang. Ioan.

D

nihil

nihil eam refert ad hoc, subiectumne sit, an prædicatum, ut ad Titum 2. *Spectantes beatam spem, & aduentum gloria magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.* Et ad Rom. *Ex quibus est Christus, qui est super omnia Deus benedictus.* Et 1. Ioannis ult. *ut simus in vero Filio eius, hic est verus Deus.* Quod autem modò articulo usus non fuerit, causa est, ut eleganter notat Caietanus, quoniam, cum dixisset, & *verbum erat apud Deum*, Patrem significans, si statim cum articulo diceret, *Deus erat verbum*, prorsus videretur affirmasse, eandem esse personam Patris & Filij. Cæterum æqualitatem Patris & Filij optimis argumentis confirmat Cyrillus super hæc verba.

Hoc erat in principio apud Deum.] Origenes, & Basilus homil. citata, & Euthymius putant, Euangelistam voluisse tantummodò colligere, quæ hætenus dixerat de diuinitate, & coæternitate Filij; quoniam volebat transire ad ostendendam eius potestatem. Idem ait Cyrillus: sed asserit aliam rationem, præuidisse scilicet Ioannem per Spiritum fuisse Eunomianos hæreticos, aliud esse Verbum Dei Patris internum, aliud Unigenitum eius Filium, per quæ pater cuncta creauit, qui Verbo illi interno similis est, contra quos eruditè hîc disputat Cyrillus, t. 4. Quod si quæras, quid necesse fuerit, tam citò epilogum facere? Respondeo, ut ostenderet, omnia quæ dicta sunt vni, atque eidem Iesu Christo Domino nostro, de quo Euangelium scribit, conuenire; & simul conuenire, ut notauit Origenes: quasi dicat; Verbum illud, quod erat in principio, & quod dixi esse apud Deum, atque ipsum etiam Deum esse, semper fuit apud Deum; & ipsum semper fuit Deus: & hoc ipsum idem est, per quod omnia facta sunt.

Omnia per ipsum facta sunt.] Cyrillus; Deitatis maiestatem etiam hæc verba unigenito Dei Filio attribuunt, cum omnia naturaliter, ac verè ipsi inesse ostendunt, quæ Deo Patri dicuntur inesse, &c. Quare ex his verbis eleganter Augustinus, tract. 1. argumentatur contra Arianos; omnia facta sunt per Verbum: ergo Verbum ipsum non est factum: Si autem est factum: ergo per aliud Verbum est factum: nam omnia per Verbum facta sunt. Si igitur hoc Verbum factum est per aliud, ipsum vltimum Verbum, per quod hoc factum est; voco ego Unigenitum Filium Dei. Sed obstat nobis Origenes, qui audacter pronunciat; nunquam principem locum habet particula, *Per*, sed semper secundum: ut ad Rom. 1. *Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos: & ibidem; per quem accepimus gratiam, & Apostolatum.* Et propterea colligit ex hoc loco, Filium minorem esse Patre, quasi fuerit Patris minister in creando; quod Ariani postea dixerunt. Et Eusebius lib. 1. Hist. Ecclesiast. c. 1. ubi referens illud Ps. 32. *Ipsè dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt:* quibus verbis Patrem inducit factorem, tamquam vniuersalem principem regali suo nutu præcipientem; sermonem verò Dei illi secundo addit, non alium ab eo, qui inter nos prædicatur, paternis iussionibus obsecundantem. Respondeo: Turpiter hîc errasse Origenem, quâdoquidem præpositio, *per*, ut notât Theophylactus, Euthymius, & S. Thomas, sæpe tribuitur in Scriptu

Eunomia-
norum hæ-
resis.

S. Augusti-
ni argumē-
tum in
Arianos.

Origenis er-
ror.
Et Eusebij.

Respons.
Per tribui-
tur sæpe

Scriptura causæ principalis; vt 1. ad Cor. 1. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filij eius*; & 2. ad Corinthios 1. *Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei*; ad Galat. 1. *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per homines, sed per Iesum Christum*. Et simile est illud Prou. 8. *Per me reges regnant*, &c. Itaque iuxta consuetudinem Scripturæ, per, aliquando indicat causam principalem, vt probatum est; aliquando vero causam mediam, siue sit superior hæc causa media, siue inferior, siue æqualis. Quando causa media est inferior, iam probatum est ex illis verbis, quod antè promiserat per prophetas suos. Quando causa media est æqualis, vt Actuum 1. *Vsq̃ue in diem, qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum*, &c. Et 1. Cor. 2. *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum*. Quando causa media est superior, vt ad Rom. 6. *Vt quomodo Christus resurrexit à mortuis per gloriam patris*: Christus enim secundum naturam humanā, in qua resurgebat, minor est Patre: & Hebræi, apud quos accipitur, in, pro, per, passim ita loquuntur, vt Ps. 43. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*. Et Ps. 17. *In te eripiar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum*; & nos etiam sæpe ita loquimur, vt per Dei auxiliū vici peccatum. Et Gen. 4. *Possedi hominem per Deum*. Quare cū, per, aliquādo significet etiam causam principalem, nihil vetat hoc loco exponere per ipsum; id est, ab ipso; vt per quem vocati estis; id est, à quo: Quemadmodum de Patre dicit Apostolus ad Rom. 11. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*. Iansenius negat hunc sensum esse Ioannis; sed leui profectò argumento; quoniam, inquit, videtur velle Euangelista, omnia facta esse à Patre per Filium: Cū in promptu sit Responso, hæreticos nō dubitasse Patrem auctorem esse creaturarum; quandoquidem & Filij dicebant esse Creatorē; Idēoque Ioanni necesse nō fuit de Patris potetia disputare: quoniam autem Filium dicebant esse Creaturā, meritò docet, omnia facta fuisse ab eo. Nihilominus & communior, & aptior expositio est: Omnia per ipsum facta esse; quoniam est Verbum, & in ipso sunt Ideæ omnium rerum: quare vt artifex omnia operatur per Ideas, quas habet in mente; ita Pater per Verbum suum creauit omnia, quod melius intelligitur ex sequentibus; & sine ipso factum est nihil; id est, nihil creauit Pater sine ipso. Quod autē nihilominus Filius absolute dicatur Creator omnium, videmus apertè, vt notat Theophylactus Ps. 101. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt caeli*; Quæ verba de Filio Dei dici & ex præcedētibus satis intelligitur, & apertius ex Apostolo ad Hebræos 1. qui de Filio interpretatur. Cyrillus inquit, *Omnia per ipsum facta sunt tanquā per Dei Sapientiā, & Dei virtutem*. Nam hæc duo per appropriationem tribuuntur Filio. 1. ad Cor. 1. *Christū Dei Sapientiā, & virtutem*. Artifex autem omnia operatur per suā sapientiā, & virtutem. Ad locum psal. 32. quem pro se adducunt Eusebius, & Ariani, & quem eodē modo Orig. interpretatus est Tomo. 2. Responde, nihil aliud his verbis significari, quā quod à Ioanne dictū est; Omnia facta esse per Verbum Dei, iubēis vt fierent: quēadmodum videmus, Gen. 1. *Fiat lux, & facta est lux*, Itaq; cū dicitur ipse mādauit, &c. Significat omnia creasse

Aliquando
causa me-
dia.

Christus
secundum
naturam
humanam
minor Pa-
tre.

In Filio
sunt Ideæ
omnium re-
rum.

sine ullo labore, sine ullis machinis, solo Verbo, quod propriè est imperantis. Qui enim imperat, sine labore facit, vt sit id, quod imperat. Possumus etiam accipere, *mandauit*, pro *decreuit*, seu *constituit*; sæpe enim ita accipitur in Scriptura, non quod fuerit persona aliqua, cui præceperit. Hieronymus ibidem ita respondet Arianis, & Eunomianis: *vna natura iubet, & facit; Deus iubet, & facit; iubet pictor, vt pingat pictor; & pictor pingit quod pingi præceperat pictor*. Postremò nota, nullo modo probari hinc, quod hæretici volebant, quibus Origenes non obscure fauet, factum esse Spiritum sanctum: non enim loquitur simpliciter de omnibus: sed de iis, quæ facta sunt.

Lectione
duplex.

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est.] Hæc verba duplicem habent lectionem: prior est, vt sententia finiatur, vbi ait; *factum est nihil*: & noua incipiat, vbi dicit; *quod factum est*, &c. Hanc sequuntur Augustinus, Beda, Rupertus, Lyranus, & interlinealis; & ferè Latini expositores; & ita legitur in pluribus codicibus Latinis, immò & Cyrillus ita legit hîc, & in expositione Symboli Nicæni, quæ ponitur post Concilium Ephesinum, & Origenes tomo secundo & tertio. Iuxta hanc lectionem Augustinus, lib. de natura boni, contra Manichæos, c. 25. in principio, aut iuxta alios codices, in fine capitis 24. exponit, *sine eo factum est nihil*; id est, quidquid factum est, non absque eo factum est: vel quidquid subsistit in rebus conditis, ab eo factum est. Quod autem sequitur; *quod factum est in ipso vita erat*; quidam ita distinguebant, *quod factum est in ipso, vita erat*; quam lectionem Chrysostomus, homil. 4. & Theophylactus, & Euthymius vehementer improbant; quoniam erat Macedonianorum exponentium de Spiritu sancto; *quod factum est in ipso*; atque ita dicebant, Spiritum sanctum factum esse per Filium: quos hoc argumento refellit Chrysostomus: *qui vocatur hîc vita, vocatur & lux, & Ioannes venit, vt testimonium perhiberet de luce, quæ incarnata est: ergo si per vitam intelligitur Spiritus sanctus, sequitur, Spiritum sanctum fuisse incarnatum*. Augustinus autem hîc, & lib. 5. de Genesi ad literam c. 14. non negat, posse bonum sensum habere, *quod factum est in ipso*; id est, per ipsum Filium: quoniam Psalm. 103. scriptum est; *Omnia in Sapientia fecisti*; id est, per Sapientiam, quæ est Filius. Sed quoniam Manichæi ex hac lectione colligebant, omnes res inanimatas vitam habere, mauult Augustinus ita distinguere, vt *in ipso* coniungatur cum *vita erat*; quasi dicat, *non omnia, quæ facta sunt, vita sunt, si considerentur in seipsis; sed tamen in ipso omnia sunt vita; id est, in Deo: quia Verbum est ratio, per quam res fiunt: & hoc Verbum vita est, sicut arca in seipsa vita non est; in mente tamen artificis, vita est; quia viuunt mens artificis*. Ita Augustinus assuetus Platonice philosophiæ hîc, & 5. de Genesi c. 14. & 15. quem sequuntur Latini citari. Addunt autem Beda, & Rupertus; hoc dici, ne putaretur aliqua in Deo fuisse mutatio, cum creaturas condidit: ac si diceret: Omne quod factum est in tempore, siue viuunt, siue vitæ experts, in spiritali factoris ratione semper viuunt, & vixit;

Macedonia-
norum falsa
expositio.

vixit; quia coæterna est illi ratio voluntatis suæ, in qua habuit, & habet, quid, & quando crearet, & qualiter creata gubernaturus esset. Idem ferè sensus est in Homil. quæ incipit: *vox spiritualis aquila*, & circumfertur in secundo Tomo operum Origenis, estque secunda in iis, quæ inscribuntur in *diuersos*; cum tamen Origenis non sit. Nominantur in ea Ariani, qui Origenis tempore nondum extiterant. Ita enim dicit; *Quod factum est in ipso; id est, per ipsum, vita erat non ipse, sed in sua causa; id est, in Deo.* Cyrillus longe aliter: *Non solum per ipsum facta sunt vniuersa; sed quacumque facta sunt in ipsis; Filius Dei est vita; id est, omnia penetrat, & intra omnia existens omnibus vitam, & subsistentiam prebet, omnia conseruat, iuxta illud ad Hebræos 1. Portansque omnia verbo virtutis suæ.* Nec est aliena hæc explicatio à consuetudine Scripturæ; ita enim loqui solet, vt modò loquitur Ioannes iuxta Cyrillum, vt Psalm. 10. *Dominus in cælo sedes eius.*

Posterior Lectio est, vt simul totum hoc legamus, *Sine ipso factum est nihil quod factum est.* Et statim incipiat noua sententia: *In ipso vita erat.* Hanc lectionem Origeni tribuit glossa, cum tamen in huius loci expositione manifestè Origenes sequatur priorem. Eam sequitur Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, & Hieronymus super Esai. cap. 11. in principio, & cap. 44. in illis verbis, *Hæc dicit Dominus Redemptor tuus*; & Nicephorus lib. 1. Ecclesiast. histor. cap. 2. Sequitur & Hilarius 2. de Trinitate, nisi quòd legit; *Et sine ipso factum est nihil quod factum est in ipso*; id est, *per ipsum*: Quem sensum, vt diximus, probabilem iudicauit Augustinus. Ex his duabus lectionibus Erasmus in Annotationibus huius loci, & Xistus Senensis, lib. 6. Bibliothecæ annotatione 173. & Titelmanus priorem lectionem præferunt, eò quòd Euangelista nouum membrum, siue nouam partem sententiæ inchoare soleat ex fine præcedentis, vt *In principio erat Verbum*; & statim, & *Verbum erat apud Deum.* Et propterea similiter fecisse intelligendus est in hoc loco, vt finierit *factum est nihil*; & ab hoc fine statim incæperit, *quod factum est.* Ego etsi illam priorem non reiciam; multò tamen probabiliorem esse arbitror hanc posteriorem, quam sequitur Chrysostomus: & ita etiam censet Iansenius; & eam etiam secuti sunt Pagninus, Isidorus, Clarus, & Montanus. Mouet me maximè autoritas Græcorum Codicum, in quibus ita fit distinctio, vt dictum est; & multò magis autoritas Græcorum Patrum, quæ in huiusmodi rebus plurimum valet.

Præterea sensus Augustini est quidem tolerabilis; licet Iansenius obscurum, & coactum esse dicat: & etiam sensus Cyrilli est satis probabilis; sed sine dubio planior, & melior sensus redditur, si legamus; *sine ipso factum est nihil quod factum est*: Quasi dicat; considera omnes naturas rerum, quacumque factæ sunt, per illum factæ sunt: per quæ verba excluditur Spiritus sanctus, qui factus non est: excluditur etiam hæresis Manichæorum, dicentium res corporeas non esse à Deo fa-

Spiritus sanctus non est factus. Manichæorum hæresis.

etas; sed à malo principio: nihil enim quod factum est, factum est sine ipso. Deinde, ut ait Chrysostomus, addidit, & sine ipso, &c. ne aliquis videns in principio Genesis Creationem rerum corporalium tantum, putaret has solas factas esse per Verbum. Et ideo ait, nihil eorum, quæ facta sunt, factum est sine ipso, siue sit corporeum, siue incorporeum; sicut explicauit Paulus, ad Coloss. 1. *Quia in ipso condita sunt vniuersa siue visibilia, siue inuisibilia, siue throni, siue dominationes, &c.* Accedit, quòd verba sequentia: *In ipso vita erat*, melius coherent cum hoc sensu, ut videbimus.

Ad argumentum Erasmi, & Xisti; Respondetur; non necesse esse, semper id obseruare, ut incipiat sequens membrum à fine præcedentis, neque hîc obseruatum; alioqui incipere debebat à dictione, *nihil*.

*Nihil an
pro peccato
accipiat.*

Sed est dubium, an verum sit id, quod ex Augustini sententia iactari solet in Scholis; *nihil* hoc loco accipi pro peccato, quia priuatio est. S. Thomas planè hanc interpretationem tribuit Augustino, & Xistus etiam lib. 6. Bibliothecæ annotatione 174. At Erasmus negat ita intelligendum esse Augustinum, dicitque hoc magis sophisticum esse, quàm Theologicum. Arboreus non solum dicit esse sophisticum; sed etiam nugacissimum. At verò Iansenius docet, si rectè intelligatur Augustinus, pro eodem ipsum accepisse hæc duo membra, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*: atque hoc constare ex Græca veritate; non enim est in Græco *ἐκ τῆς*: id est, *nihil*; sed *ἐκ τῆς*: id est, *neque vnum*: quare non potest affirmatiuè accipi; *sine ipso factum est nihil*: Sed negatiuè, quasi dicat, ne vnum quidem factum est sine ipso. Ad huius rei intelligentiam sciendum est ex Augustino hîc, & lib. de natura boni; contra Manichæos cap. 25. Manichæos ita solitos esse argumentari ex hoc loco; *Dictio nihil, ponitur in fine sententia; ergo factum est, & si factum est, ergo aliquid est*: Quibus ita responder in libro citato; *sensum prodierunt studio contradicendi; nec intelligunt, nihil interesse, utrum dicitur: sine ipso factum est nihil; an sine illo nihil factum est: nec inuat eos, poni, nihil, in fine sententia; ut inde colligatur significare aliquid, quandoquidem Dominus Ioannis 18. in occulto locutus sum nihil*. Et hîc tractatu 1. ait; *vide te ne sic cogitetis, quia nihil aliquid est: solent enim multi male intelligentes, sine ipso factum est nihil, putare aliquid esse nihil*. Quare sine dubio verum est, quod ait Iansenius, Augustinum pro eodem accipere illa duo membra, & ipse Augustinus apertissimè explicat paulò post; ait enim: *Omnino ergo, fratres, sic accipite, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: vniuersa enim creatura per ipsum facta est, maior, minor, &c. nulla enim forma, nulla compages, nulla qualiscumque substantia facta est, nisi per illud verbum, &c.* Quid est igitur, quod ait Augustinus, peccatum esse nihil, & non esse factum à Deo, quod isti authores omiserint? Respondetur: Manichæi putabant malum, & peccatum esse aliquam naturam positinam,

*Manichæo-
rum argu-
mentum.
Responsi.
D. August.*

tiuum, & propterea assignabant illi causam efficientem; id est, malum principium, vt docet Augustinus lib. de Hæresibus, cap. 46. Quamuis autem ita sentirent, vocabant tamen peccatum *nihil*, quasi vile aliquid, & nullius momenti; & ita argumentabantur: *Nihil, id est, peccatum factum est: ergo est aliqua natura positiua, & factum est sine Verbo; ergo a malo principio.* Quare Augustinus non potuit illi concedere, *nihil* ibi accipi pro peccato, & totum membrum accipi affirmatiuè, immò fortiter negare debuit, ne daret Manichæis quod volebant. Respondetur igitur, hunc esse sensum Ioannis; *omnis natura creata facta est per ipsum; & nulla natura est, quæ facta sit sine ipso: At peccatum est nihil; id est, non habet naturam positiuam; & ideo non est factum, nec per Verbum factum est, quia omnia quæ facta sunt, facta sunt per Verbum. Sicut & idolum, inquit Augustinus, non est factum per Verbum: quia dicit Apostolus, 1. Corinth. 8. scimus quia idolum nihil est: reddit rationem: nam homo per Verbum factus est; sed forma hominis in Idolo non est facta per Verbum, quod intelligendum est, non quatenus illa forma est ens quoddam, sed quatenus habet falsitatem quandam in significatione. Representat enim Deum, cum Deus non sit, sed lignum, aut lapis: & hoc est quod legimus Abacuc. 2. Quid prodest sculpsile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile & imaginem falsam?* Itaque, vt semel dicamus, Augustinus non accipit hæc verba affirmatiuè, nec accipit hinc *nihil* pro peccato; Colligitur tamen hinc contra Manichæos, peccatum esse nihil; id est, non esse naturam positiuam: sed priuationem boni: non effectum aliquem, sed defectum, vt apertius intelligitur ex eodem libro Soliloquiorum cap. Argumentum quo id colligitur, est huiusmodi: Omnia quæ facta sunt, facta sunt per Verbum, & facta sunt bona, Gen. 1. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona:* Sed malum non est à Verbo, sed sine ipso: ergo non est factum, ergo est nihil: quia si aliquid esset, esset factum per Verbum, & esset bonum.

Argum.
aliud.

Resp.

Idolum nihil est.

Et cur.

Peccatum esse nihil colligitur.

Omnia facta per Verbum.

Nihil, & non ens synonyma. Mali dicuntur non esse.

Hieronymi sententia de nihil.

At Origenes prope finem 2. Tomi in Ioannem refert antiquorum sententiam; qui dicebant, in illis verbis; *Omnia per ipsum facta sunt*, non includi peccata sub illa generalitate; sed potius includi in particula *nihil*; & hoc ipse confirmat ex Scriptura, docens synonyma esse, *nihil*, & *non ens*: mali autem dicuntur non esse, Hesther. 14. *Ne tradas Domine sceptrum tuum iis, qui non sunt.* Quare eodem modo peccatum dicitur *non ens*, & *nihil*: & isti authotes per malitiam præterea intelligebant Diabolum, quod Origenes ita exponit; *Diabolum esse nihil, quatenus Diabolus est; non quatenus Angelus.* Sed fortasse possumus ita interpretari Origenem, vt interpretati sumus Augustinum. Si autem verè intellexit peccatum hoc loco dici *nihil*, & id significasse Ioannem; Respondebimus illud Hieronymi super Micheæ. cap. 2. vbi explicans illa verba,

verba, quæ sunt in translatione Septuaginta; fugietis nemine persequente, dicit se legisse in cuiusdam Commentariis in Ioannem, per nihil intellexisse Apostolum malitiam, & per malitiam diabolum. Quod, inquit, si cui videatur nimis coactum, & contra Scripturæ simplicitatem, artificio potius eloquij, quàm vera interpretatione disertum, poterit aliter interpretari, &c. Vbi apertè sentire videtur, hanc interpretationem non esse recipiendam. Ad hoc idem improbandum facit argumentum Iansenij, in Græco non esse, nihil; sed neque unum, quod ego in multis Græcis codicibus vidi. Sed tamen à Græcis Doctõribus nihil inuenio adnotatum, vnde id colligi possit. Eadem valebunt contra Montanum ita exponentem; Unum ex his, quæ facta sunt per Verbum, est homo; & hic à Verbo separatus per inobedientiam, factus est nihil; incidit enim in mortem, & damnationem, & captiuitatem diaboli, & carentiam gratiæ; quæ omnia non ad Verbum, sed ad nihil referuntur: atque ita factum est nihil, quod prius magnum erat, & pulchrum. Cum enim in Verbo esset vita, vt perseueraret homo esse aliquid, & nihil effugeret, oportuit à Verbo non recedere. Quæ expositio multò probabilior est expositione Origenis, & satis probabiliter defendi potest: quomodo autem per peccatum homo fiat nihil, vide Augustinum in Soliloquiis cap. 4. & 5. & Origenem loco citato.

In ipso Vita erat, & Vita erat lux hominum.] Id est, non solum omnibus rebus dedit esse, sed etiam vitam habent ab eo omnia viuentia; quia in ipso vita erat; id est, fons vitæ, vnde omnia viuentia vitam accepere, Psal. 35. Quoniam apud te est fons vitæ. Sed est dubium ab Expositoribus prætermissum, cur non dixerit, ipse erat vita; sed dixit, ipse erat lux; semper enim hæc Verbi nomina in recto ponit: quærimus igitur rationem diuersitatis. Ad hoc dubium faciliè responderet Origenes. Dicit enim in primo Tom. in illis verbis; In principio erat Verbum, hunc esse sensum; principium erat Verbum, sicut in ipso erat vita; id est, ipse erat vita. Sed quoniam ista interpretatio coacta est, aliter est respondendum. Respondeo igitur: cum dicitur, in ipso vita erat, vita non accipitur directè pro Filio Dei. Sed est sensus; vita quam cernitis in viuentibus, in ipso erat, & ab ipso accepta est. Sicut cap. 5. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso; id est, vt omnibus rebus possit dare vitam. Patet; quoniam ibi docet, Filium posse communicare vitam omnibus. Sicut enim Pater suscitatur mortuos, & viuificat; sic & Filius quos vult viuificat. Quare in his duobus locis vita ponitur in Græco sine articulo: at cum dicit, Et vita erat lux hominum; vita ponitur cum articulo; quia tunc accipitur pro Filio, qui est vita per excellentiam: quasi dicat; hoc Verbum, per quod viuunt omnia, & quod est vita per essentiam, erat lux hominum, omnes homines educit è tenebris in lucem. Facile enim intelligitur esse vitam per essentiam eum, in quo omnia habent vitam, & in quo est omnium vita.

Vernus sensus.

Filius est vita per excellentiam.

Ex quam vita intel-

Sed est difficile dubium; vtrum de vita naturali, & de luce naturali loquatur

loquatur; id est, de mente, & ratione, quam hominibus dedit; An de vita, & luce supernaturali. S. Thomas, & Lyra docent, de utraque posse intelligi. Sed non docent de utraque potius. Cyrillus, & Theophylactus, & Caietanus, & Iansenius, & Guilandus, & ferè omnes Expositores, de naturali vita, & luce interpretantur. Immo & Chrysostomus vitam videtur intelligere naturalem. At mihi multò magis probatur, Euangelistam loqui de vita, & luce supernaturali. Primum, quoniam quod ad esse naturale attinet, satis expressum erat in illis verbis: *Omnia per ipsum facta sunt*, &c. Cum enim videamus quædam esse, quædam viuere, quædam sentire, & intelligere; non proterat esse dubium, hæc omnia data esse ab illò, qui fecit rerum omnium naturas. Atque ita cum de esse naturali loquutus esset, vult ostendere, etiam meliorem vitam datam esse hominibus à Verbo, cum venit in mundum, ut mundum, quem condiderat, repararet. Secundò; quoniam Chrysostomus, & Hilarius, libro 2. de Trinitate, & alij multi consentiunt, hoc, quod nunc dicit; *In ipso vita erat*, esse idem quod cap. 5. dicit; *Sicut enim pater habet vitam*, &c. At illa verba cap. 5. omninò intelliguntur de vita supernaturali gratiæ: ita enim ait: *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei*, &c. *& qui audierint uiuent.* Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, &c. Illud etiam Psalm. 35. *Quoniam apud te est fons vitæ*, quod huic simile est; planè intelligitur de vita supernaturali, ut patet ex præcedentibus; *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*; quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen; Vbi simul ponuntur *vita*, & *lumen*; quemadmodum in nostro Euangelio. Tertiò; quoniam non solum vita, ut iam probauimus; sed etiam lux, & tenebræ semper spiritualiter in Nouo Testamento intelliguntur; ut, *aliquando eratis tenebræ; nunc autem lux in Domino.* Ad Eph. 5. Et prima ad Thessalonic. 5. *Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei.* Ioann. 9. *Quando sum in mundo, lux sum mundi.* 1. Petr. 2. *Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.* Denique cum dicit, *erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem*, &c. Sancti, & Doctores laborant in expositione horum verborum, quæ nihil haberent difficultatis, si de luce naturali intelligerentur: nam mentem, & rationem omnibus hominibus dedit. Quare licet vita intelligi possit naturalis, ut intellexisse videtur Chrysostomus; tamen lux nullo modo intelligitur naturalis, sed supernaturalis. Atque ita intelligunt Chrysostomus homil. 4. Augustinus tract. 1. & Beda, si rectè intelligantur.

Ex his patet, cur dicat *lux hominum*, & non Angelorum. Quoniam postquam locutus est de mundi creatione, iam loquitur de eius reparatione per eundem Filium facta, quæ non Angelorum, sed hominum gratia facta est. Hæc responsio est Chrysostomi, multoque melior altera, quam afferunt Rupertus, & Iansenius;

Ribera in Euang. Ioan.

E

nus;

ligatur, naturalis, an supernaturalis.

Lux hominum cur Christus, & non Angelorum.

Item nec
Iudæorum.

nus; videlicet multò magis eum esse lucem Angelorum, & id potuisse dici; sed volunt, vt ait Iansenius, per ea, quæ nobis nota sunt, lucem illam manifestare. Dixit etiam, vt notat Chrysostomus, *lux hominum*, & non lux Iudæorum. Quoniam non solum Iudæis; sed etiam vniuersis hominibus hæc lux proposita est. Vnde Isaiæ 49. ait illi Pater: *Ecce dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea usque ad extremum terræ.* Et Lucæ 2. *Lumen ad reuelationem gentium.*

Est vita hominum per gratiam, per fidem, &c.

Ipse ergo est vita hominum per gratiam, & lux per fidem, & per dona sancti Spiritus, quæ pertinent ad intellectum, quibus homo illuminatur ad vitam sanctæ degendam, & ad beatitudinem consequendam. Et propterea licet illuminet Angelos, non dicitur hic lux Angelorum: non enim ita accipitur lux, vt ad solum intellectum pertineat; vt in verbis sequentibus dicemus.

Tenebra
quid.

Et lux in tenebris lucet, &c. Chrysostomus, Homil. 4. & Theophylactus, per *tenebras* intelligunt mortem, quæ ita Christo moriente victa est, vt per eum à morte liberarentur, qui iam diu mortui fuerant. Intelligunt etiam per *tenebras*, errorem, atque ignorantiam viæ salutis, quæ tunc erant in mundo. Hunc posteriorem sensum amplectitur Euthymius, & meritò, est enim aprior. Est ergo Sensus: Hanc lucem, quæ Christus est, mors non potuit comprehendere; id est, superare, & tenebræ ignorantiae, & errorum, quibus plenus erat mundus, cum Christus venit, non potuerunt extinguere istam lucem. Adhuc enim Christus lucet, & lucebit in mundo, & fulget veritas Euangelij. Augustinus, Beda, & Rupertus ita; tenebræ, id est, peccatores, qui peccatis obsecrantur, non receperunt istam lucem Christi per prædicationem Euangelij; non quòd ipsa non esset præsens illis, sed quòd ipsi essent luci absentes, vt cæcus soli. Quoniam autem hanc lucem cæca hominum corda capere non poterant, prouidit illis Dei misericordia, & misit Ioannem, vt prædicaret hanc lucem. Idè sequitur.

Verus sensus.

Fuit homo missus à Deo. Ad huius loci intelligentiam notandum est, *tenebras* non solum ad intellectum pertinere; sed etiam ad voluntatem, in qua *tenebra* dicuntur peccata. Isai. 5. *Va qui dicitis malum bonum, & bonum malum, ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras.* Ad Rom. 13. *Abiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Ad Ephes. 5. *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum; magis autem redarguite.* Et idem iudicium est de luce: tot enim modis dicitur vnum oppositorum, quot & alterum, 1. topicorum cap. 13. Quod vel ille locus satis indicat, *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona*, Matth. 5. Quare si hoc addamus expositioni Chrysostomi, vt *tenebra* significant non solum errorem, sed etiam peccata: hac enim nonne diximus *tenebras* pertinere ad voluntatem?

Tenebra sunt
peccata in
voluntate.

plena

plena erit expositio. Rursus *tenebrae* more Hebræorum, qui abstractis sæpe vtuntur pro concretis; homines tenebrosos; id est, peccatores significant: vt ad Ephesi *Eratis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino*. Præterea *καταλαμβάνω*, apud Græcos, seu *καταλαμβάνωμαι*; id est, *comprehendo*; significant & vincere, & capere, sumpta metaphora ab iis, qui fugientes inimicos consequuntur, & apprehendunt vt occidant, aut in seruitutem redigant; vt Exod. 15. *Persequar, & comprehendam illos, & diuidam spolia*. Psalm. 17. *Persequar inimicos meos, & comprehendam illos*. Ex his pater, vtrumque sensum huius loci esse aptissimum. Pater etiam, quàm stultè Origenes dixerit, tom. 3. Filium esse diuersæ substantiæ à Patre; *Quoniam, inquit, aliud est lux, qua lucet in tenebris ab illis non apprehensa; & aliud lux, in qua nequaquam sunt tenebrae*. Nititur eum excusare Xistus Senensis libr. 6. Biblioth. annotatione 175. Sed si eius verba consideratè legantur, omninò videbitur inexcusabilis.

Fuit homo missus à Deo.] Augustinus tractatu secundo: *Quia ergo sic erat homo, vt lateret in illo Deus, missus est ante illum magnus homo, per cuius testimonium inueniretur plusquam homo. Et quis est hic? Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, pro eo quod est missus, est in Græco, ἀπεσταλμένος, quod est idem verbum. Vnde deriuatur nomen Apostolus, de quo dicemus postea, cùm explicabimus, quid significet Apostolus. Chrysostomus homil. 5. Tu autem cùm à Deo missum intelligas, nihil iam humanum ab eo dici, annuntiariue existimes. Non enim suum quidquam; sed que mittentis sunt, omnia denuntiat. Idcirco Angelus appellatur; hoc est, Numius: est enim nuncij officium nihil ex se dicere, &c. Itaque confirmat Verbi incarnati testimonio diuino. 1. Ioan. Qui à Deo missus est, vt eum hominibus ostenderet.*

Apostolus
vnde dicitur.

Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet.] Id est, tantum missus est in testimonium, non vt lux esset, sed vt testimonium perhiberet de eo, qui verum lumen est: promiscuè enim vtitur lucis, & luminis vocabulo. In Græco enim vnum est vocabulum *φῶς*. *Venit igitur in testimonium, non quod Christus egeret vllius testimonio; sed vt omnes crederent per illum; id est, vt confunderetur imbecillitati Iudæorum, & per familiarem Ioannis vocem facilius allicerentur ad credendum; vt ait Chrysostomus. Et propterea ait Ioannes, 5. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati: Ego autem ab homine testimonium non accipio; sed hæc dico, vt vos salui sitis: id est, non præmisi Ioannem, vt ego maior, illustriorue fiam eius testimonio: nihil enim mihi ille addere potuit; sed vt per illum ad fidem adducamini. Et postea: Ego autem habeo testimonium maius Ioannis. Augustinus tractatu 2. *Habet Deus testem hominem, sed propter hominem: tam infirmi sumus, vt per lucernam quæramus diem;**

S. Ioannes
ad quid
missus.

nam lucerna erat Ioannes, Ioan. 1. *Ille erat lucerna ardens, & lucens*; itaque cum dicit, *ut omnes crederent*, potissimum loquitur de Iudæis, deinde de cæteris, qui Iudæis prædicantibus crediderunt.

Non erat ille lux.] In Græco ponitur *lux* cum articulo, quoniam loquitur de luce per essentiam, ut adnotat Cyrillus, maximum testimonium sanctitatis Ioannis, quæ tanta fuerit, ut necesse fuerit dicere Euangelistæ, *non erat ille lux*. Chrysostomus homil. 5. & Theophylactus, & Euthymius: *Quoniam qui testimonium perhibet ad alicuius honorem, apud nos solet esse maior eo, de quo testificatur.*

S. Ioannes
non fuit lux
vera.

Erat lux vera.] Augustinus Tractatu 2. *Quare additum est vera? Quia & homo illuminatus dicitur lux, sed vera lux illa est, quæ illuminat. Sic ergo & Ioannes erat lux, sed non vera lux, quia per eum non illuminantur tenebre, sed illuminatione factus est lux; nisi enim illuminaretur, tenebra erat, &c.* Alludit Augustinus ad illud Matthæi. 5. *Vos estis lux mundi.* Atque hoc eleganter Dominus ostendit, Ioan. 5. *Ille erat lucerna ardens, & lucens*: nam lucerna, ut ait Cyrillus, non à se lumen habet; sed aliunde accipit, & ita factus est testis Christi: ut enim paulò post ait Augustinus: *Quemadmodum qui saucios habet oculos, non potest videre solem orientem, sed ortum tamen esse cognoscit in aliquo corpore ab eo irradiato, ut in pariete; ita infirmi Iudæorum oculi, qui Christum agnoscere non valerent, nec tantam lucem ferre possent, cognoverunt eum videntes Ioannem, qui se illuminatum esse ab eo dicebat. At enim; de plenitudine eius omnes accepimus.* Est autem notandum, in his verbis apud Græcos duplicem esse articulum: Dicitur enim *lux* cum articulo, & etiam *vera*: quasi dicat, hoc lumen, de quo Ioannes testificatur, siue hæc lux, semper fuit, & est ille lux eximia,

Verum quot
modis ca-
piatur.

illa, quæ verissimè, & maximè propriè dicitur *lux*. Præterea, *Verum*, ut rectè notat Iansenius; aliquando in Scriptura opponitur falso: ut ad Ephes. 4. *Deponentes mendacium loquimini veritatem*: aliquando opponitur ei, quod est umbratile, & figurale, ut Ioan. 1. *Lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*: id est, adimpletio figurarum veteris legis. Aliquando opponitur ei, quod per participationem dicitur tale: ut 1. Ioan. ult.

Christus
tribus modis
lux vera.

Et sumus in vero Filio eius, hic est verus Deus. His tribus modis Christus dicitur *lux vera*; primò, ut distinguatur à luce falsa, quam Philosophi se habere iactabant; secundò, ut distinguatur à luce figurali, quam habebant Iudæi per legem, & Prophetas; sed tamen multò magis propria dicitur *lux vera*: tertio modo, ut secer-
natur ab omnibus Sanctis, qui sunt lux per participationem. Et hoc est; quod significavit Augustinus in verbis citatis.

Sancti sunt
lux per par-
ticipationem.

Expositio
triplex.
Prima.

Quæ illuminat omnem hominem, &c.] Queritur, quo modo hoc verum esse possit, cum constet, multos homines non illuminari? Respondetur, triplicem esse huius loci expositionem. Prima est, ut cum dicit *omnem hominem*, sit distributio accommodata, ut sit sensus: non omnes illuminantur; sed quotquot illuminantur, ab eo illuminantur. Ita

Augusti

Augustinus in Enchiridio. c. 103. & lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione, c. 25. & Beda, & Rupertus. Secunda, vt sit distributio non pro singulis generum; sed pro generibus singulorum: id est, ex omni genere hominum illuminantur per Christum, Iudæi, Gentiles, Græci, Barbari, viri, foeminae, &c. Hæc etiam est Augustini, lib. 1. de peccat. mer. c. 25. Tertia expositio est, vt dicatur illuminare omnes homines voluntate antecedente, non tamen consequente; quod ita explicat Chrysostomus homil. 7. & Theophylactus, & Euthymius: illuminat omnes quantum ad se pertinet, sicut sol omnes illuminat: quod si claudunt oculos, & non illuminantur, id non soli, sed ipsis imputandū. Totidem modis exponitur illud 1. ad Timot. 2. *Qui vult omnes homines saluos fieri*, &c. vt videre licet in Enchirid. c. citato. Vbi ponit Augustinus primam expositionem; & in lib. de peccat. merit. loco cit. vbi ponit primam, & secundam expositionem: & in Damasceno lib. 2. de fide, c. 29. vbi ponitur tertia. Quas omnes colligit S. Thomas, 1. p. q. 19. art. 6. ad primum. Mihi videtur hic locus vnico verbo posse explicari. Est enim mos non solum Scripturæ, sed etiam omnium linguarum, vt cum alicuius rei naturalis virtutem exponimus, aut alicuius hominis officium, verbo præsentis temporis vtamur; idemque intelligamus siue addatur signum vniuersale, siue non addatur: vt cum dicimus, aqua frigefacit, ignis calefacit, rhabarbarum purgat choleram. Nam etsi nullus frigeat, aut caleat; rectè dicitur id: explicatur enim virtus, & proprietas, quam hæ res natæ sunt exercere, quoties materia apta occurrerit, in quam exercent. Atque idem prorsus intelligimus, cum vniuersaliter loquimur; vt si dicamus, ignis omnia calefacit, Index omnes fontes punit, omnes innocentes absoluit; rhabarbarum omnibus purgat choleram, sol omnes illuminat: hoc ipsum solemus in Scholis ita dicere, sol est illuminatiuus, ignis est calefactiuus. Scriptura autem aliquando explicat hoc nominibus verbalibus in or, vt 1. ad Tim. 4. *Qui est Saluator omnium maxime fidelium*. Et Matt. 4. *Et accedens tentator*: Aliquando verbis ipsis præsentis temporis, vt Gen. 18. *non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram*: primæ ad Thessalonicen. 3. *Ne forte tentauerit nos is qui tentat*, & Ioan. 1. *Ecce qui tollit peccata mundi*; & postea, *super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. Est igitur, ac si diceret; hæc lux est illuminatiua omnium hominum, eius proprietas, eius bonitatis officium est, semper illuminare: hoc autem rectè, & propriè dicitur, siue illuminentur omnes, siue non illuminentur. Et idem est in cæteris exemplis adductis.

Venientem in hunc mundum.] Ex his verbis Pelagiani probabant, animas paruulorum illuminari à Christo, cum nascuntur, vt refert Augustinus lib. 1. de peccat. mer. & remissione, c. 25. quibus ibidem dupliciter respondet. Primò dicit, in Græco ita positum esse, vt non solum de homine veniente in mundum intelligi possit, sed etiam de luce ipsa, siue lumine. Nam *ἐρχόμενον*, id est, *ueniens*, in Græco potest referri ad lucem; & potest referri ad hominem. Quod etiam adnotat Cyrillus; &

Secunda.

Tertia.

Rei naturalis virtutis exponitur per tempus præsens.

Verbalia in or.

Pelagianorum hæresis.

hunc sensum secutus est Montanus; qui quamvis Cyrillo parum probetur, reuerà non est improbabilis: nam eius ratio facile diluitur, quæ est huiusmodi: *Non dicitur lux veniens in hunc mundum, sed homo, quia de luce statim dicitur, in mundo erat.* Sed respondemus, nihilominus Dominum dixisse Ioan. 12. *Ego lux in mundum veni.* Respondet Cyrillus, hoc dici propter Incarnationis mysterium: & nos respondimus, eodem modo posse hîc accipi: id est, factus homo, omnes illuminat homines. Sed tamen probabilior est nostra translatio, & ita omnes Sancti intelligunt: & Cyrillus, & Augustinus loco citato eius sensum alteri præferunt. Quare iuxta hanc translationem respondet Augustinus secundo modo; aut hoc simpliciter, & nullius distinctionis causa positum esse; aut si distinctionis causa positum est, distinguî per hæc verba illuminationem animæ ab illuminatione corporis; quæ sit luce visibili. Vt sit sensus; Ipse est, qui spiritualiter illuminat hominem interiorem, qui venit in hunc mundum; id est, animam venientem in hominem exteriorem; hoc est, in corpus, qui mundus dicitur; quia mundus hic corporeus. Quasi dicat, est eiusdem naturæ cum rebus huius mundi. Ab hac expositione non abhorret S. Thomas: putat enim addi; *Venientem in hunc mundum*, vt ostendatur, homines illuminari à Verbo secundum quod veniunt; id est, secundum animam, quæ foris venit, & à Deo creatur; non secundum corpus: nam secundum corpus homo non venit in mundum, sed in mundo est. Quamvis autem iste modus loquendi, vt anima hominis dicatur homo, quodammodò Platonis errorem sapere videatur, qui animam in corpore esse dicebat, sicut gubernatorem in naui. Quod retulit Aristoteles 2. de Anima; tamen non Plonicus est: non enim ita sentiebat Augustinus, vt Plato; sed est Apostolicus, 2. ad Corinth. 4. *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur; tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Et ad Rom. 7. *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.* Immo in Scriptura id quod conuenit soli corpori, aut soli animæ, dicitur conuenire homini: vt Ecclesiast. ult. *Quoniam ibit homo in domum eternitatis suæ*, id est, in Sepulchrum. Et Sapient. 8. *Et sortitus sum animam bonam, & cum essem magis bonus, veni ad corpus incoquinatum.* Iure igitur dicitur homo, *Venire in mundum*, licet secundum animam solam veniat. Possumus tamen plenius, & simplicius exponere; vt sit *omnem hominem venientem in hunc mundum*; id est, omnem hominem, qui natus est in mundo hoc, seu omnem hominem viventem: Tunc enim homo dicitur venire, seu introire in mundum, cum è ventre matris nascitur; & exire, cum moritur; vt Sapient. 7. *Vnus ergo est introitus hominibus ad vitam, & similis exitus.* Cui simile est illud, 1. ad Timoth. 6. *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus.* Dicit enim idem quod Iob cap. 1. *Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* Cur igitur addita sunt hæc verba? Respondetur; vt doceat aperte, non de Iudæis loqui se; aut de certo hominum genere; Sed de

Corpus
mundus
dicitur.

Anima for-
is venit, &
à Deo crea-
tur.

Plato quid
sentiret de
anima.

Homo quid
dicatur
venire in
mundum,
aut exire.

de vniuersis hominibus, & nationibus, & linguis; vt intellexisse videtur Chrysostomus, homil. 7.

Ex his patet, quàm stultè his verbis nitatur Origenes ad confirmationem sui erroris; de animabus extra corpora ante creatis, & inde missis in corpora tamquam in carceres quosdam: contra quem eruditè disputat Cyrillus lib. 1. in Ioan. c. 9. cuius prima ratio est hæc: Si in mundum mittuntur animæ supplicij causa, quomodò venientes in mundum illuminantur? nam illuminatio non supplicium, sed gratiam, & honorem sonat.

Origenis
error circa
animas.

In mundo erat.] Videlicet, vt omnia continens, & conseruans. Hæc verba non de Incarnatione, sed de Verbo antequàm incarnaretur, intelligunt Chrysostomus, homil. 7. Cyrillus Tract. 2. Beda, Theophylactus, Euthymius, S. Thomas. Addit S. Thomas, hoc dictum esse, ne putaret quis aliquos non esse illuminatos; quia lux deficiebat: quasi dicat; semper in mundo erat præsens ad illuminandum; iuxta illud, Act. 17. *Quamuis non longè est ab vnoquoque nostrum. In ipso enim viuimus, mouemur, & sumus.* Iuxta alterum sensum, quo lux ipsa dicebatur in mundum venisse; ne putaretur tunc cœpisse, cùm per Incarnationem venit, rectè sequitur, *In mundo erat*; id est, qui modò per Natiuitatem temporalem venit in mundum, semper in mundo fuit.

Et mundus per ipsum factus est.] Hoc addidit, iuxta Augustinum, & Chrysostomum, ne putaretur in mundo fuisse, vt Creatura; aut non esse mundo antiquior. Iuxta Cyrillum, ne putaretur fuisse hæc lux in mundo, vt pars quædam ipsius mundi, sicut sol, & luna.

Et mundus eum non cognouit.] Id est, mundani homines; & peccatores. Ita Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, Augustinus, & Beda: nam sancti, & fideles rectè eum cognouerunt, Ioan. 8. *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit & gauisus est.* Et similiter omnes Prophetæ, Lucæ 24. *Et incipiens à Moysè, & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.* Adnotant autem isti Patres, mundum capi aliquando pro vniuersitate creaturarum, aliquando pro hominibus mundanis; id est, captis amore rerum huius sæculi, & à Deo alienis: quod passim in hoc Euangelio occurrit, vt c. 15. *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret: sed quia non estis de mundo, propterea odit vos mundus.* Quid autem claudat in se mundus, optimè exponitur, 1. Ioan. 2. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, &c.* Vtroque modo hic accipit Ioannes: prius enim dixit *in mundo erat, & mundus per ipsum factus est*; & postea, *& mundus eum non cognouit.*

Mundi di-
uersa acce-
ptiones.

In propria venit.] Dupliciter hoc intelligi potest, & quod per Incarnationem venerit in mundum à se creatum; id est, ad omnes homines: vel peculiariter ad populum Iudæorum, quos elegerat in populum peculiarem ex omnibus gentibus; & quibus peculiariter erat promissus. Vtroque modo intelligunt Chrys. Theophylactus, & Euthy

Populus Iu-
dæorum ele-
ctus in po-
pulum pe-
culiarem.

& Euthymius. Vtróque etiam intelligere videntur Augustinus, & Beda: Cyrillus autem de Iudæis potius putat esse intelligendum, & meritò.

Quotquot autem receperunt eum, &c.] Si sui eum non receperunt, quomodò dicit; *quotquot autem receperunt eum?* Respondetur; hunc esse morem Scripturæ, vt aliquando omnia tollere videatur per negationem; cum tamen non tollat omnia, sed maiorem partem, vt Michæ. 6. *Apprehendes, & non saluabis; & quos saluaueris, in gladium dabo.* Ita modò, *quotquot eum receperunt*, siue sint ex Iudæis, siue ex cæteris nationibus, quacumque ex sorte, & conditione hominum sint, dedit eis, &c.

Dubitatio.

Sed maior dubitandi causa est in verbis sequentibus, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, &c. Si enim iam *ex Deo nati sunt*, quomodò datur

Responsio.

eis potestas, vt sint filij Dei? At videtur facillè responderi posse ex Caietani annotatione. Dicit enim relatiuum, *qui*, cum dicitur, *Qui non ex sanguinibus*, referre filios Dei, non autem credentes. Et ita erit sensus; *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui, filij Dei non ex sanguinibus nati sunt, sed ex Deo.* At Caietanus lapsus est linguæ Græcæ ignorance; non enim potest relatiuum, *qui*, referre filios, cum sit masculini generis; filij autem significantur in Græco nomine neutrius generis, quod est τέκνα. Respondetur igitur, filios Dei non solùm dici, qui per baptismum regenerati ius habent ad cœlestem hæreditatem, de quibus ad Rom. 8. & ad Gal. 4. *Si autem filij, & hæredes*: sed etiam, & multò magis propriè, qui iam ipsam hæreditatem adierunt, & suprema beatitudine fruuntur; quoniam multò similiores Deo effecti sunt per gloriam. Vt Luc. 20. *Neque nubent, neque ducent uxores; nec vltra mori poterunt; æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei.* Ad Rom. 8. *Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei spectat.* Atque hoc secundo modo accipit hîc filios Dei, vt intellexit Theophylactus, atque etiam Caietanus.

potestas
quid.

Præterea potestas, quæ Græcè dicitur ἐξουσία, non solùm significat facultatem aliquid faciendi: sed etiam magistratum, & officium aliquod præcellens: vt ad Rom. 13. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Et ibidem: *vis autem non timere potestatem: bonum fac*, &c. Atque hinc significat authoritatem, & dignitatem, quæ ex officio illo nascitur: & honorem, qui haberi solet iis, qui huiusmodi muneribus funguntur, vt Matth. 7. *Erat enim docens sicut potestatem habens, & non sicut Scriba eorum, & Pharisei:* Et c. 20. *Et qui maiores sunt, potestatem exercent in eos:* Quare hoc loco potestas non solùm hoc ultimo modo capi potest, vt Erasmus, & Iansenius existimasse videntur: sed etiam primo, sicut intellexit Chrysostomus, homil. 9. cum ait, *Posuisse Deum in eorum arbitrio, vt filij Dei fierent*: ita etiam acceperunt Theophylactus, & Euthymius. Est ergo planus sensus: eis, nempe illis, qui credunt in eum: id est, qui fidem per baptismum profitentur, & per hanc fidei professionem ex Deo nascuntur: dedit potestatem; id est, facultatem, vt filij Dei effici possint filiatione consummata, quæ est adoptio beatitudinis: vel, dedit eis hanc eximiam dignita-

gnita

gnitatem, & honorem, &c. Et ita ponitur hîc filiatio inchoata per baptismum, & eadem perfecta per beatitudinem: oportuit autem, ut cùm de dignitate filiorum Dei loquebatur, summum eorum præmium proponeret.

Is qui credit in nomine eius.] In Græco est *in nomen eius*: sed noster Interpres, ut & ipsi Apostoli, indifferenter dicit *in nomen*, & *in nomine*; ut notauimus Oseæ, 10. in illis verbis; *Seminate vobis in iustitia*. Et etiam c. 13. cùm explicabamus illud Apostoli; *Absorpta est mors in victoria*. Nomen autem Dei maiestatem, & potentiam eius significat, ut Ioan. 17. *Manifestaui nomen tuum hominibus*: Et ibidem; *Notum eis feci nomen tuum*. Act. 4. *In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?* De quo dicemus, c. 15. Itaque credere in *nomen Dei*, siue in nomine Dei, est credere in Deum, & confiteri eius virtutem, & omnipotentiam. Ita videbimus, c. 2. *Multi crediderunt in nomine eius*. Et c. 3. *Qui autem non credit, iam iudicatus est*; quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei.

Qui non ex sanguinibus, &c.] Docet natiuitatem fidelium, & regenerationem per baptismum, qua nascimur filij Dei, longè præstantiorem esse natiuitate naturali, qua nascimur filij hominum: est enim illa natiuitas spiritalis, & filiis Dei digna: etenim, ut ait Cyrillus, qui in adoptione filiorum Dei vocati sunt, deposuerunt humilitatem naturæ suæ, & honorantis Christi gratia, quasi splendida induti purpura ad supernaturalem dignitatem ascendunt. Cæterum cùm dicit, *ex sanguinibus* Aug. Traët. 2. negat *sanguines* Latine dici, sed Interpretet abusum fuisse plurali numero. Quoniã ita erat in Græco, nec poterat aliter significare, quod volebat. Itaq; pluraliter dixit, quoniã voluit significare *sanguines* maris, & fœminæ, ex quibus homines generantur. Hanc expositionem sequuntur Beda, S. Thomas, Lyra, Glossa interlinealis, Caietanus, Arboreus, Montanus. Significat autem per *sanguines* semen maris, & fœminæ concurrens ad generationem: rationemque reddit Lyra, quoniam semen est superfluum alimenti sanguinei. Sed illa pars sanguinis, quæ transit in semen, dealbatur propter maiorem digestionem. At verò cùm Græci authores frequenter dicere soleant, Christum genitum esse ex sanguinibus beatissimæ Virginis; ut ait Damascenus lib. 3. de fide, c. 2. non cogimur hic intelligere commixtionem seminum maris, & fœminæ: sed tantum puriorem fœminæ sanguinem, ex quo fœtus formatur, & alitur, & augetur. Quemadmodum intellexit Theophylactus. Quod rectius videri dicit Iansenius. Quod autem sanguis fœminæ purior, & magis digestus sit, potissimum materia fœtus, docet Aristoteles 1. de generatione Animal. c. 20. & S. Thomas 3. p. q. 3. ar. 5. Et aperte hoc docet Scriptura; Sapient. 7. *Et in ventre matris figuratus sum caro; decem mensum tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis; & delectamento somni conueniente*. Aliter etiam interpretari possumus, & fortasse magis proprie; ut per *sanguines* intelligamus peccatū originale, in quo omnes concipimur: modò enim Euangelista vult ostendere vilitatem generationis naturalis, & hanc multò magis ostendit peccatum originale.

Ribera in Evang. Ioan.

F nale

In nomen,
& in nomine
ne promiscue
dicitur.
Nomen Dei
maiestatem,
& potentiam
eius significat.

Sanguis fœ-
mina potissi-
mum materia
fœtus.

Omnes concipimur in
peccato originali.

Sanguis in
plurali si-
gnificat
peccata.

Peccatum
originale
radix & fo-
mes omnium
aliorum.
Ex præposi-
tionis signifi-
cationes.

nale, quam materia, ex qua concipimur : opponit enim generationem naturalem regenerationi, quæ fit per baptismum, quæ adhibetur in remedium generationis naturalis, quasi dicat; Regenerati per baptismum non nascuntur polluti, & filij iræ, sicut in generatione naturali; sed nascuntur filij Dei. Probatur etiam hæc expositio, quoniam vñtatissimum est in Scriptura, vt *sanguis* plurali numero peccata significet, vt Psal. 5. *Virum sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus.* Et Psal. 50. *Libera me de sanguinibus.* Osee 4. *Et sanguis sanguinem tetigit;* in Hebræo, *Sanguines sanguines tetigerunt.* Isaïæ 1. *Manus enim vestre sanguine plena sunt :* in Hebræo est *sanguinibus* : peccatum autem Originale notum est plurali numero dici peccata; quoniam omnium peccatorum initium, & radix, & fomes est, vt Psal. 50. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis,* &c. Neque obstat, hominem non dici concipi ex peccato; sed in peccato. Nam hîc præpositio, *ex*, non significat materiam semper, sed quod quocumque modo principium est : vt cum ait, *neque ex voluntate carnis; neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Significat etiam, quod concomitatur ipsa principia : peccatum autem Originale fuit causa carnalis concupiscentiæ effrenatæ, & per illam transfunditur in prolem; & ita habet quandam rationem principij. Significat etiam, *ex*, terminum à quo : & ita rectè dicitur, *ex sanguinibus*, id est, ex sanguinolenta; hoc est, polluta Origine.

Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri.] Horum verborum variæ sunt expositiones. Quæ maximè probatur, est illa Augustini, vt carnem fœminam intelligat, iuxta illud Gen. 2. *Hoc nunc os ex ossibus meis; & caro de carne mea.* Itaque voluntas carnis est concupiscentia mulieris, & voluntas viri concupiscentia viri, qua impellente, & mouente filij generantur : ita etiam S. Thomas, Rupertus, Lyra, Glossa interlin. & alij. Ego voluntatem carnis dici puto, iuxta vulgatam phrasim Scripturæ, concupiscentiam carnalem, quæ viget in utrôque generante. Vt enim omittamus frequentissimè ita loqui Scripturam; non video, cur *carnis* nomine fœmina debeat intelligi, aut vbi ita loquatur Scriptura. Nam si locus ex Genes. 2. probaret aliquid; etiam probaret, nomine, *ossis*, eandem intelligi in Scriptura : quod falsum est. *Voluntatem autem viri* dici arbitror, appetitum illum posteritatis, & sobolis propagandæ, quod potissimum in viris existit, qui principes generationis sunt, & quorum nomen, & genus, & memoria magis conseruatur in filiis. Hæc autem voluntas, licet in substantia sua bona sit, sæpe tamen ex vanitate, & superbia oritur. Et hoc etiam deiicit natiuitatem nostram. Pro voluntate in Græco est θέλημα, quod dicitur tantum ab actu volendi nulla habita ratione consilij, aut ratiocinationis. Quod propriè dicitur Latine libido, nisi quòd libido in malam partem semper sumi solet : θέλημα autem non semper in malam partem accipitur : dicitur etiam valde propriè voluntas : nam etiam apud

Voluntas
viri quid.
Homines
principes
generatio-
nis.

Libido sem-
per in malâ
partem su-
mitur.

nos dicitur à solo actu volendi, vt

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas;
& ita solet vti hoc nomine nostra translatio, vt Eccles. 18. *Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere.* Et Ephes. 2. *Facientes voluntatem carnis:* cum autem dicitur *βῆλμα*, tunc actus volendi cum ratione significatur.

Et Verbum caro factum est.] Quoniam dixit suprà, Verbum venisse in propria, & non fuisse receptum, docet nunc quomodo venerit; nempe per assumptam humanitatem; ita vt Verbum verè, & propriè factum fuerit homo. Nam, vt ait Cyrillus in expositione Symboli Niceni, quæ est post primum Concil. Ephes. & etiam hîc, mos est Scripturæ à sola aliquando carne totum hominem significare. Idem annotat Augustinus super Psalm. 29. & Damascenus libr. 3. de fide, cap. 18. vt Isai. 40. *Et videbit omnis caro salutare Dei.* Ioëlis 2. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Sed quæritur primò, cur potius dixerit *Caro factum est*, quàm *homo factum est*. Respondeo; multas esse causas. Prima est Chrysostomi homil. 10. vt obstrueret os hæreticorum, qui dicebant, imaginationem quamdam, atque figmentum esse; quæ de Incarnatione feruntur. Secunda est Theophylacti: vt illius admiremur misericordiam, qui propter nostram salutem assumpsit id, quod à natura sua longissimè distat; id est, carnem. Anima enim multò propinquior est Deo. Ex quo erigitur fiducia nostra. Quoniam id etiam, quod est in nobis vilissimum, non est dedignatus assumere. Tertia; vt tolleretur hinc illa maledictio, Genes. 6. *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* Quarta est Cyrilli: *Caro nostra erat mortalis per peccatum, manente adhuc anima immortalis; quare oportuit, vt assumeretur à Verbo viuificante omnia, vt caro Dei facta, qui immortalis est, immortalitate eius participaret.* Quinta; vt confunderetur Manichæus, qui dicebat, carnem esse malam, & à malo principio. Sexta; vt ostenderetur veritas, & singularitas vnionis in Christo. Aliis enim hominibus Sanctis vnitur Deus, quantum ad animam solum, iuxta illud Sapient. 7. *Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei, & Prophetas constituit:* in Christo verò etiam ipsi carni vnitus est: hæc est S. Thomæ hîc.

Ex hac adnotatione; quòd Caro per synecdochē pro toto homine accipitur: sicut & anima etiam capi solet, vt Act. 27. *Eramus vniuersæ anima in nau.* 276. &c. Refellitur error Arianorum, qui dicebant assumptam à Verbo esse carnem sine anima; vt refert Augustinus lib. de heres. cap. 49. Idem affirmauerunt Apollinaristæ. Sed cum ex euidentibus locis Scripturæ cogerentur confiteri, assumpsisse animam, dixerunt assumpsisse tantum animam sensitivam, & Verbum fuisse illi pro anima rationali; vt ibidem scribit Augustinus c. 55. Sed hoc etiam refellitur hinc. Nam Caro hominis non potest non esse animata,

Euang. cui dixerit, Caro factū est, & non Homo factum est.

Manichæorum hæresis.

Ac Arianorum.

Apollinaristarum.

Eutychetis, & Dioscori. & quidem anima rationali. Tertiò refellitur error Eutychetis, & Dioscori damnatus in Concil. Calced. ex commixtione carnis, & Verbi factum esse vnam naturam in Christo: quod etiam dixerunt Apollinariani loco postremò citato: nam si hoc verum esset, nec iam posset dici verbum nec caro, nec homo.

Nestorij. Secundò quæritur, cur dixit *Verbum Caro factum est*: & non, *Verbum carnem assumpsit*? Respondet S. Thomas, factum esse; vt excluderetur error Nestorij, damnatus in Concilio Ephesino. Qui dixit, in Christo duas esse personas, & duos Filios: nam si hoc verum esset, Verbum non posset dici factum caro, aut homo: quia impossibile est, quod ex duobus singularibus, quæ diuersa sunt, primum suppositum vnum prædicetur de altero.

Verbum Dei quomodo Caro factum. Postremò, ad pleniorē huius loci intelligentiam noranda sunt verba Augustini 15. de Trinitate, c. 11. *Ita Verbum nostrum vox quodammodo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum: sicut Verbum Dei Caro factum est, assumendo eam, in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum: & sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem: ita Verbum Dei caro quidem factum est. Sed absit, vt mutetur in carnem: assumendo quippe illam, & non in eam se consumendo, & hoc nostrum vox, & illud caro factum est.*

Eutychetis, & Dioscori error. Et habitauit in nobis.] In nobis; id est, in carne nostra, in natura nostra, quam assumpsit: ita Chrysostomus, homil. 10. & Cyrillus, & Theophylactus, & Euthymius. Ita enim, vt inquit Cyrillus, habitando in humanitate nostra habitat in nobis omnibus, qui eiusdem naturæ participes sumus: quod additum est, vt excludatur error Eutychetis, & Dioscori, ponentis vnam tantum naturam in Christo. Nam si Verbum habitat in humanitate, necesse est, diuersæ naturæ esse ab ea. Aliud enim est, quod habitat, & aliud quod habitatur. Potest etiam, & fortasse adhuc commodius intelligi, quemadmodum Augustinus, tract. 2. & plerique exponunt, *habitauit in nobis*; id est, inter nos. Sicut Luc. 1. *Benedicta tu in mulieribus*; id est, inter mulieres, vt dicat Euangelista illud Baruc 4. *Post hac in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*; quasi dicat; factus est omnino similis nobis, & vnus ex nobis. Pro *habitauit*, in Græco est, *ἑσθίωντες*: quod verbum significat *habitare in tabernaculis*; vnde apud Latinos in vsu hoc nomen, *scena*, quod iuxta priorem expositionem significat, corpus siue humanitatem Christi fuisse tabernaculum quoddam Verbi. Et propterea dictum est, Ioann. 2. *Ille autem dicebat de templo corporis sui*: nam Tabernaculum antequàm Templum fieret, erat Hebræis pro Templo. Iuxta posteriorem autem, significatur, temporaria Domini inter nos habitatio, & conuersatio. Nam tabernacula non in longum tempus construuntur, vt domus; sed ad breue tempus.

Humanitas Christi tabernaculum Verbi. Et vidimus gloriam eius.] Pro *vidimus*, est in Græco verbum *θεᾶσθαι*, quod significat, *attentè, & morosè*, ideoque *iucundè spectare*. Inde *Theatrum* vnde dictum. enim Theatrum dictum est: quasi dicat, Spectauimus ceu nouum quoddam,

quoddam, & admirandum miraculum; non fuit res phantastica, sed vera, nostris oculis vidimus. Dicit enim vno verbo, quod multis dixit in prima Epistola, c. 1. *Quod fuit ab initio, quod audiimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectauerunt de verbo vita, &c.* Gloria autem, vt docet Hieronymus, super Epist. ad Galatas, cap. 5. in illis verbis; *Non efficiamur inanis gloria cupidi*, dicitur, cum aliquid augustius, & diuinius hominum se praeberet obtutibus; vt Exodi. vlt. *Operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria Domini impleuit illud.* Etiam Reg. 8. *Et non poterant Sacerdotes Domini stare, & ministrare propter nebulam.* Impleuerat enim gloria Domini domum Domini. Et 2. ad Corinth. 3. *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, sicut à Dei Spiritu.* His autem locis gloria Hebraice dicitur, כבוד, cabot, Graece autem δόξα: pro quo noster Interpres aliquando vertit gloriam; aliquando claritatem; aliquando maiestatem, vt Lucæ 2. *Claritas Dei circumfulsit illos.* Et in Epistola Iudæ: *Maiestatem autem blasphemant.* Et ideo Exod. vlt. paulò post, pro gloria vertitur maiestas: *nube operiente omnia, & maiestate Domini coruscante.* Cum sit in Graeco, & in Hebraeo idem nomen, quod prius. Itaque nomine gloria maiestatem, & diuinum quemdam splendorem intelligimus: Est ergo sensus iuxta Chrysostomum, homil. 11. *dignatus est nobis ostendere gloriam suam*; id est, maiestatem, & potentiam diuinitatis suae, quae nobis illuxit per carnem, quasi per velum quoddam: & vidimus illam in variis, & stupendis miraculis, quae fecit in vita, & in morte; & in resurrectione.

Gloriam quasi vnigeniti à patre. Id est, qualem decebat habere eum, qui verè est Vnigenitus Patris: ita Chrysostomus, hom. 11. Et adhibet exemplum: *Quemadmodum si quis enarret; quali ornatus, & quam praeioso Rex incedat: & post multa dicat: quid multis opus est? Vno verbo dicatur, quasi rex.* Cyrillus, *Vidimus gloriam Christi adeò sublimiorem gloria creaturarum, vt quisque mentis compos nulli alij, quam vnigenito Filio Dei illam conuenire fateretur.* Hoc autem dicit, vt ait Chrysostomus, quoniam Moyses glorificatus est miraculis, & Elias, & Elisæus, & Angeli: sed hæc illorum gloria multò minor fuit gloria Christi: isti enim omnes iusti operabantur, ipse autem ea potestate, quae regem omnium deceret, & Dominum. Et propterea dixit Ioann. 15. *Si opera non fecissent in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent:* nam & quantum ad substantiam, erant maxima; & maiora, quantum ad modum. Operabatur enim illa iubens, & summa auctoritate vtens, atque ex propria virtute se facere docens. Et his patet dictionem, *quasi*, aliquando non similitudinem indicare; sed identitatem, quod notant hic Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius, & alij. Et Ambrosius ferm. 18. super Psal. 118. & Hieronymus super Epistolam ad Ephes. cap. 5. in illis verbis, *Vnusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit:* Vbi omnes ita hunc locum exponunt, & facile probatur ex

Gloria
quid.

Quasi qua
sit significa-
tio.

Scriptura: 1. ad Corinth. 3. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Et Iacobi. 2. redarguit à lege quasi transgressores. Et idem dicendum est de cæteris aduerbiis similitudinis: vt 1. ad Corint. 3. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam paruulis in Christo. Ad Philipen. 2. In similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo. Vt, significat ibi identitatem, vt exponit Ambrosius supra. Ita exponit Hieronymus illud ad Ephes. 5. Vnusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit. Et fanè optime; quemadmodum ex verbis præcedentibus intelligitur; Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Ex his refellitur abundè expositio Caietani, & Arborei; qui dicunt, hoc loco, quasi, significare similitudinem: vt sit sensus, non vidimus gloriam ipsam Vnigeniti, quæ tantummodò à beatis videtur; sed vidimus gloriam similem gloriæ Vnigeniti; id est, repræsentantem Vnigenitum: nam hæc expositio præterquàm quòd pugnat cum communi sensu Sanctorum, in re aperta deficit: nam, quasi, non coniungitur cum gloria, sed cum Vnigenito. Non enim dicit, vidimus quasi gloriam vnigeniti; sed gloriam, quasi vnigeniti. Quod autem dicit à Patre, Erasmi putat ita iungendum; vt sit, vidimus gloriam eius à Patre, scilicet acceptam. Sed tamen Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, & Origenes, tract. 2. in Matth. & communis sententia ita intelligit, vt sit vnigeniti à Patre; id est, eius, qui est Vnigenitus Patris.

Latitudo di-
uersa excu-
titur.

Plenum gratiæ & veritatis. In Græco non accusatiuo casu legitur plenum; sed nominatiuo; est enim πληρής: & ita inuenimus nunc in Græcis codicibus; & ita legisse constat Cyrillum, Theophylactum, & Euthymium: propter quod Erasmus ait, se minime quidem hoc asserere; quia contra omnes expositores est; tamen expendendum Lectori relinquere, an possint hæc cum sequentibus ita connecti, vt sit sensus: Ioannes plenus gratiæ, & veritatis testimonium perhibet de ipso. Hunc sensum Erasmi, Caietanus mordicus tenet; vt sanctus Euangelista ostendat his verbis dignitatem, & sanctitatem Ioannis, vt eius testimonium magis recipiant. Sed hæc sententia pugnat cum Sanctis omnibus, tam Latinis, quàm Græcis; & cum fide Græcorum codicum, qui sententiam finiunt in his verbis; plenum gratiæ & veritatis: Præterea verba, quæ sequuntur; De plenitudine eius omnes nos accepimus, & gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est, apertissime clamant, non posse hæc de Ioanne intelligi, sed de Christo. Non est igitur dubium, hæc ad Christum pertinere. Sed quomodo pertineant, variant authores: & ratio varietatis est, quoniam πληρής, vtriusque generis est. Et ideo Cyrillus, & Theophylactus ita intelligunt, vidimus gloriam eius; quæ gloria plena est gratiæ & veritatis. Plena autem dicitur, iuxta Cyrillum, quòd non ad mensuram illi data est, vt cæteris, nec foris accessit, sed vt perfectò perfecta substantialiter inest à Patre substantialiter habitæ: quare quod paulò ante ait idem Cyrillus, plenus enim erat gratia

Varietatis
ratio.

Gloria plena
gratia
que.

gratia & veritate : videtur non ita fuisse vertendum, sed plena gratia, &c. At verò alij referunt hoc ad Verbum, quod Græcis masculini generis est, vt ipsum Verbum sit *plenum gratia & veritatis*. Ita Euthymius, & Origenes, tract. 2. in Matth. in fine, & Gregorius Nyssenus, homil. 13. in Cantica, & author homil. 2. in diuersos, quæ circumfertur in 2. Tom. operum Origenis. Quare ita interpretari debemus nostram translationem, vt respondeat Græcæ veritati, ad hunc modum : Verbum caro factum habitauit in nobis plenum gratiæ, & veritatis ; ita vt per parenthesim interponatur, & *vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti à Patre*. Et quamuis hoc rectissimè dici potest ; mihi tamen fit valde verisimile nostrum Interpretem nactum emendatiores codices in Græco legisse *πλήρη*, accusatiuo casu ; atque ita Latinè vertisse, vt sit sensus ; vidimus hoc Verbum plenum gratiæ, & veritatis. Primò, quoniam in Græco sola litera, S, differunt isti duo casus. Deinde quoniam Origenes homil. 2. in Matth. videtur accusatiuo casu legisse, & etiam Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 17. & apertius cap. 19. ita enim ait : *Sic etiam ipse Unigeniti à Patre gloriam viderit gratia plenam, & veritatis*. Quomodo autem Christus dicatur plenus gratiæ, & veritatis ; variè à variis exponitur. Mihi hæc expositio maximè probatur ; vt plenus gratiæ dicatur, non vt homo priuatus ; sed vt caput : vt scilicet non solum sibi plenus sit omnibus gratiis, & donis ; sed etiam omnibus membris suis. Iuxta illud Rom. 3. *vt sit ipse iustus, & iustificans eum ; qui est ex fide Iesu Christi*. Et propterea ad hoc alludens dixit Ioannes : *de plenitudine eius nos omnes accepimus* ; de plenitudine scilicet, qua ipse sibi plenus est, & aliis : veritatis plenus dicitur ; quia plenè in eo implentur omnia, quæ in Veteris Testamenti figuris adumbrabantur. Omnia bona, quæ in Veteri lege significabantur aliquando nobis danda, & aliquando implenda per ipsum data sunt, & impleta : Idèd ait Matth. 5. *Non veni soluere legem, sed adimplere*. Est autem locutio valde propria : veritas enim dicitur apud omnes, cum quis id præstat, quod promissit : vt Rom. 15. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse Circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones Patrum* ; id est, prædicauit genti Iudæorum, vt impleretur, quod Deus promiserat missurum se illis Filium suum. Et ad Titum. 1. *Quam promissit, qui non mentitur Deus* ; id est, qui veracissimus est, & fideliter implet, quæ promissit. Cum ergo Christus plenissimè præstet omnia bona spiritalia, quæ sub figuris legis promittebantur, meritò dicitur, *plenus veritatis* ; ita Veritatem interpretatur illa 2. hom. in diuersos, vt videlicet opponatur vmbra, & figuræ : & Ambros. serm. 18. super Psal. 118. & Theophylactus, & alij.

[Ioannes testimonium perhibet, &c.] Quoniam dixit, Ioannem amissum fuisse, vt testimonium perhiberet de Christo, nunc refert eius testimonium. Ita enim vtitur testimonio Ioannis, vt cæteri Euangelistæ testimo

*Christus
plenus gra-
tia & ve-
ritatis, quo-
modo dicitur.*

S. Ioannes
quanta au-
thoritate.

testimoniis Isaie & Hieremie, ut ait Chrysostomus homil. 12. Quoniam omnes Ioannem nouerant, & sciebant eum nihilo minoris auctoritatis esse superioribus Prophetis. Dum autem dicit, *clamat*; alludit, ut ait Cyrillus, ad id, quod erat de eo prædictum, Isaï. 40. *Clamat* etiam, iuxta eundem, Cyrillum; quoniam non in occulto, nec submissa voce, ut pauci audirent, de Christo testificatur; sed publicè, & confidenter: Quod est eius, qui verum se dicere scit. Quod autem Erasmus, & Caietanus, & Iansenius putant legendum non esse, *clamat*; sed *clamauit*; quia ita est in Græco: Respondemus; veriora, & antiquiora exemplaria, quæ secutus est noster Interpres, habuisse *clamat*, ut apertissimè intelligitur ex expositione Chrysostomi homil. 10. & Cyrilli. Merito autem vitur præsentī tempore, quasi dicat; adhuc uiuit in ore, & in memoria omnium testimonium Ioannis, ac si modo audiretur.

Messias in-
tellectus sub
nomine
Venturi.

Hic erat quem dixi.] Hoc dixit, quoniam sæpe de eo locutus erat Ioannes: ostendit itaque Euangelista tantum se ab omni fictione abesse, ut etiam vera testimonia, quæ commemorare poterat, prætereat. Cæterum nomine, *uenturi*, omnes Iudæi Messiam intelligebant, ut diximus Abacuc. 2. *Veniens veniet, & non tardabit*: Et propterea cum dicit, *qui post me venturus est*; idem est, ac si diceret: hic est Messias: & ita intelligitur illud Matth. 11. *Tu es qui venturus es*? id est; es tu Messias?

Ioānes ma-
ior Christo,
quatenus
homo erat.
Arianorum
falsa argu-
mentatio.

Qui ante me factus est.] Quia prior me erat; quoniam nullo modo potest intelligi; Christum, quatenus homo est, factum esse ante Ioannem; quoniam Ioannes sex mensibus maior erat; Ariani magnum argumentum ad suæ perfidiæ confirmationem hinc sumi putabant, ut probaretur Christum factum esse, etiam quatenus Verbum est: sed stultissimè colligebant. Sensus enim est; *Ante me factus est*: id est, maior, & honorabilior me est, prælatus mihi est. Ita exponunt S. Chrysostomus, homil. 12. & 15. Augustinus Tract. 3. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius; Ambrosius lib. 3. de fide, & gratia cap. 5. Gregorius homil. 7. in Euangelia, S. Thomas, & cæteri omnes.

Christus
fortior Ioā-
ne, quid.

Probat hęc expositio ex Verbis ipsis: nam ubi nos habemus, *ante*; in Græco, non est præpositio *πρὸ*, quæ ad tempus referri solet; sed *ἐμπροσθεν*, quod magis pertinet ad honorem. Vnde iuxta phrasim Græcorum *ἐμπροσθεν*, alicui fieri, significat, alteri opponi, atque illi honorem non cedere: ut explicat Budæus in Commentariis linguæ Græcæ. Est itaque, ac si diceret. *mas adelante esta que yo*. Probat etiam, quoniam alij Euangelistæ eandem sententiam exprimentes dicunt; *Qui autem post me venturus est, fortior me est*: id est, potentior, & incessantior. Et Marc. 1. & Lucæ. 3. *Venit fortior post me*. Et hoc est, quod dicit idem Baptista Ioan. 3. *Illum oportet crescere; me autem minui*: qui desinsum venit super omnes est.

Tertiò, quod est argumentum Chrysostomi, & Ambrosij, locis citatis, & Theophylacti: Si propter diuinam generationem dixisset,

ante

ante me factus est, quid necesse erat addere, quia prior me erat, cum notissimum cuius sit, priorem esse aliquo, qui prius factus est, quam ipse? Præterea id quod creatur, non erat, antequam crearetur: inep-
ta ergo causa esset: *Ante me creatus est, quia erat prior me*: immò è contrariò dicendum fuerat, *Prior me est, quia ante me factus est*. Est ergo sensus; Licet ego prius baptizare, & prædicare cœperim; ta-
men ille mihi dignitate Prælatus est; quia antequam ego fierem, ipse erat, & semper fuit. Hoc autem dicit, ut ait Chrysostomus; quoniam multi putabant, ipsum esse Messiam. Augustinus, Tract. 3. *Quid magnum, si prior te? Audiamus ipsum dicentem; Antequam Abra-
ham fieret, ego sum. Audi vocem Patris ad Filium; Ante luciferum genui te*. Exponit autem Augustinus; *ante luciferum*; id est, ante Angelum ipsum, qui cecidit. Sed quoniam id, quod diximus de Græcis illis præpositionibus, magnum momentum habet ad rectam huius loci in-
telligentiam: & est ab Erasmo, & à Iansenio adnotatum, & à neu- tro confirmatum, confirmandum est ex Scriptura. Præpositio $\pi\epsilon\delta$ significat prioritatem temporis, ut Psal. 89. *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra*, &c. Prouerb. 8. *Antequam quidquam faceret à principio*. Et postea; *Ante omnes colles ego parturiebar*. At verò $\epsilon\mu\pi\pi\omicron\varsigma\delta\epsilon\upsilon$, nullo modo significat prioritatem temporis: sed aliquando significat præsentiam; & est idem, quod *coram*, ut Matth. *Sic luceat lux vestra coram hominibus*. Et cap. 6. *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*. Et cap. 10. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo*. Et hoc idem significatur per præpositionem *ante*: ut Matth. 27. *Iesus autem stetit ante præsidem*; & postea; *Et genuflexo ante eum illudebant ei*. Et Lucæ 21. *Ut digni habeamini fugere ista omnia, qua ventura sunt ante Filium hominis*. Ali-
quando opponitur ei, quod est, retrò, siue post: ut ad Philippen. 3. *Qua quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò qua priora, extendens me- ipsum*. Et ubi nos habemus; *qua priora sunt*, est in Græco $\tau\omicron\iota\varsigma\ \epsilon\mu\pi\pi\omicron\varsigma\delta\epsilon\upsilon$. Et Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum, &c. qui præparabit viam tuam antè*. Ita enim citatur Matth. cap. 11. & Marc. cap. 1. Et hoc tertio modo capitur hîc; quasi dicat; Ille post me veniebat, sed iam nunc præcedit me. Et hoc modo intellexit Gregorius homil. 7. in Euang. & Beda eum sequens. Ait enim; *sic dicitur ante me factus*; ac si dicatur *ante me positus*: post me ergo venit, quia postmodum natus; *ante me autem factus est*, quia mihi prælatus. Hoc idem significat Au-
gustinus his verbis; *ante me factus est, post me venit, & præcessit me*: non factus est antequam factus essem ego, sed antepositus est mihi. Præcedere autem eisi proprie significat ante aliquem ire; tamen metaphoricè significat maiorem esse & honoratiorem. Ex his locis intelligitur; ante tripliciter sumi in Scriptura; aliquando, ut significet prioritatem temporis; aliquando, ut significet præsentiam; & sit idem, quod *coram*; aliquando, ut signi-
ficet differentiam loci anterioris, quo quis alterum præcedit: & hinc transfertur ad significandam præcedentiam honoris; cum ponitur in

Ribera in Euang. Ioan.

G

prima

Ante tripli-
citer sum-
pturn.

prima significatione, solet in Græco esse, *πρὸς*: cūm ponitur in secunda, & tertia, solet in Græco esse *ὑπὲρ*.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.] Chrysostomus, & Cyrillus, & Beda, & Glossa, & Rupertus, & Lyra, & Titelmanus, & Iansenius in concordia c. 16. & alij existimant hæc verba esse ipsius Euangelistæ, & probat Iansenius; quoniam ea, quæ sequuntur, & gratiam pro gratia, & cætera omnia non pertinent ad Ioannem Baptistam, qui hæcenus loquebatur; sed ad Apostolos, qui subsecuti sunt iam prædicato Euangelio. At verò hæc omnia vsque ad illud, & hoc est testimonium Ioannis, esse eiusdem Baptistæ, docet Orig. Tom. 6. & Theophylactus. Sed & Augustinus, & Euthymius, sine vlla mentione Euangelistæ omnia ista exponunt. Idem sensit Caietanus: & mihi hæc sententia videtur probabilior: quoniam cūm dicit, & de plenitudine eius, &c. apertè videtur inceptum testimonium prosequi, non ponere nouum: quomodo autem hæc verba Baptistæ ipsi conueniant, ex eorum expositione constabit. Est ergo sensus: Quoniam Christus plenus est gratia, ut caput; omnes nos, quotquot grati Deo sumus, quotquot grati antè fuerunt, aut erunt postea; quidquid habemus gratiæ & donorum Dei, per ipsum habemus, iuxta. 1. ad Corinth. 1. *Qui factus est nobis iustitia, & sanctificatio, & redemptio*: & Act. 4. *nec enim datum sub cælo aliud nomen hominibus, sub quo nos oporteat saluos fieri.* Cyrillus: *De plenitudine Filij, quasi in ipsi fonte gratiarum donum scaturiens in singulas animas, quæ digna sunt, defluit.*

Expositiones
quatuor
præcipuæ.

Et gratiam pro gratia] Horum verborum multæ sunt expositiones: sed tres sunt, aut quatuor, quæ maximè commendantur. Prima est August. tract. 4. primam gratiam, esse remissionem peccatorum, seu fidem, quæ per dilectionem operatur; secundam verò gratiam, quæ pro hac accipitur; esse ipsam glorificationem. Hanc præter Bedam vix vllus sequitur. Secunda est gratia ista, quam nos accipimus, & qua diuinæ naturæ consortes efficiamur; accipimus pro gratia, quæ Christo data est: quia enim ipse Deo gratissimus, omnes qui ei adherent, Deo accepti sunt. Hanc expositionem secutus est Zacharias Constantinopolitanus, ut citat Iansenius; & eam secutus est Vatablus in breuissimis Scholiis Noui Testamenti; & Claudius, & Montanus: videturque aptissimè coherere cū eo, quod præcessit: *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.* Tertia expositio, quæ nonnullis viris doctis huius temporis valde placet, est, *gratiam pro gratia*; id est, omnem gratiam. Omnes enim gratias, & omnia dona accipimus de plenitudine Christi. Nituntur autem hanc locutionem, & *gratiam pro gratia* redigere ad proprietates nostræ linguæ, quidam ad hanc: *Dioselo todo cosa por cosa mandole todo suganado cabeza por cabeza.* Alij ad hanc, *Pagoselo todo real sobre real*: utriusque citant pro se illud Iob 2. *Pellem pro pelle, & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua.* At verò licet ingeniosæ sint istæ expositiones; si tamen verba ipsa rectè considerentur, nullo modo recipiendæ videbuntur: ponitur, vbi nos habemus *pro*, præpositio *διὰ*, quæ iuxta

iuxta linguæ Græcæ proprietatem non significat causalitatem; qualis intelligitur, cum dicitur; *hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur*. Sed potius significat contrarietatem quamdam, cum scilicet vnum tollitur, & alterum eius loco substituitur: quod Latine eleganter exprimitur præpositione *pro*: vt Iacob. 4. *Ece nunc qui dicitis hodie, aut crastino, ibimus in illam ciuitatem*, &c. *pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, & si vixerimus, faciemus hoc, aut illud*. Id est, vos absolute dicitis, ibimus in illam Ciuitatem; & tamen non ita dicere deberetis; sed eius loco, dicere; si Dominus voluerit, faciemus hoc, aut illud, &c. Et Psalm. 44. *pro patribus tuis nati sunt tibi filij*: Id est, sublati è medio Prophetis, successerunt Apostoli: Et Matth. 2. *Audiens autem quod Archelaus filius eius regnaret pro Herode patre suo*. Luc. 1. *Numquid pro pisce serpentem dabit illi*? Ex hac adnotatione constat, superiores expositiones veras non esse; quoniam in illis non tollitur vna gratia, vt eius loco substituat altera. Quare communior expositio sequenda est: accepimus gratiam Noui Testamenti, aut nouæ legis; pro gratia Veteris legis. Ita Origenes tom. 6. Chrysostomus, homil. 13. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Rupertus, S. Thomas, Lyra, Titelmanus, Iansenius. Cum autem dicimus; nouam legem, aut nouum Testamentum, non intelligimus nuda præcepta; sed statum legis gratiæ; id est, omnia beneficia simul cum lege præstita, vt magnam, & apertam diuinorum mysteriorum explicationem, adoptionem filiorum perfectiorem, Sacramenta, copiam gratiæ, & donorum spiritualium. Hac autem lex noua dicitur gratia in Scriptura. Vt Rom. 6. *Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim sub lege estis, sed sub gratia*. Et ad Gal. 5. *Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis*. Lex etiam Vetus gratia dicitur, licet minus proprie; quoniam magna gratia, & magnum Dei donum fuit, vocare illum populum, & lege sua gubernare, iuxta illud Psalm. 147. *Qui annunciat verbum suum Iacob, iustitias, & iudicia sua Israël. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis*: Mihi autem videtur, cum Nouam legem proprie gratiam dixisset, & Veterem statim nominare necesse esset, eam etiam gratiam vocasse; propter aliquam similitudinem, quam habet cum Noua, licet minus proprie gratia dicatur; quemadmodum dixit Paulus, Rom. 7. *Sentio aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*. Et sicut nos dicere solemus; lex Dei sequenda est, non lex mundi. Vnde paulo post cum proprius legem Veterem cum Noua confert, iam non gratiam vocat, sed legem: *lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Quamuis igitur lex Vetus esset gratia; tamen quia nihil ad perfectum adduxit lex; nec per eam homines iustificabantur, necessaria fuit gratia secunda; id est, Noua lex, quæ data est loco Veteris. Ad hunc sensum

Nouum testamentum quid.

Dicitur gratia.

Lex Vetus gratia, minus proprie.

*Pellem pro
pelle dare
quid.*

dicit Iansenius exponendum illud Iob *Pellem pro pelle*, &c. & rectè dicit. Quamvis enim non sit eadem præpositio in Græco; est tamen altera eiusdem ferè significationis: in Hebræo enim est *תן* *bead*; id est propter: in Græco autem *ὕπερ*, quæ præpositio cum genitiuo significat idem quod ablatiuus, causa. Itaque cum dicit, *pellem pro pelle*; sensus est: dabit pellem vnā propter alteram pellem; aut causa vnus pellis dabit alteram; videlicet dabit pellem, quamvis etiam filiorum, pro pelle sua, & pro anima sua; id est, vt pellem suam, & vitam conseruet: quiduis, etiam si pretiosissimum sit, perire sinet, vt ipse non peccet. Vel, dabit pellem vnus membri, videlicet ignobilioris; vt seruet illam alterius membri nobilioris. Et idè Chaldæus vertit, *membrum pro membro*: Itaque tollitur vna pellis, & ponitur altera pro ea.

Quod autem hæc sit significatio præpositionis tam Græcæ, quàm Hebræicæ, patet; quoniam eadem in vtraque lingua ponitur, vbi dicitur *pro anima sua*; id est, causa vitæ suæ. Est ergo sensus: Omnes homines ab ipso acceperunt, vnde salui esse possint: adè vt quamvis prius hominibus legem dedisset per Moysen, & viam salutis aperuisset; nunc tamen ipse veniat, & loco illius legis alteram ferat longè perfectiorem, per quam homines plenè reconcilientur Deo, & vitam æternam consequantur. Hic sensus quàm germanus sit, patet ex verbis sequentibus: *Quia lex per Moysen*, &c. in quibus ratio huius sententiæ redditur: Hæc autem verba optimè conuenire Baptistæ, cui notissima erant bona, quæ Christus hominibus afferebat, nemo nõ videt.

*Legis effi-
cium quid.*

[*Quia lex per Moysen data est*, &c.] Id est, dixi omnes nos accepisse de plenitudine Christi, & accepisse gratiam pro gratia, quia Moyses legem dedit, quæ tantammodò lex fuit: legis enim officium est, præcipere bona, & prohibere contraria, vt docet Cicero lib. 1. de legibus. Atque id fecit lex Vetus, iuxta illud Rom. 3. *Per legem enim cognitio peccati*: at Christus fecit gratiam; id est, instituit nouam legem, & nouam Rempublicam, & noua Sacramenta gratiam continentia, & conferentia: & fecit veritatem; id est, impleuit quod in prioris legis figuris significabatur. Ita enim intelligit hoc Hieronymus ad Gal. 5. in illis verbis: *Euacuati estis à Christo, & præbuit per sacramenta sua gratiam, quam illius legis cæmonia figurabant*. Christus igitur fuit, per quem semper homines iustificati sunt: vnde cum dicit *per Iesum Christum*, emphasim habet illud verbum, quasi dicat, per nullum alium fieri potuit: Ostendit autem à causa efficiente, quantum lex Noua præstet Veteri, quod hæc per Moysen data sit, illa per Christum. Quo argumento vtitur Paul. ad Hebræos primo per totum cap. Et de hac præstantia loquitur bene Chrysostomus, homil. 13. vtitur etiam, vt ibidem notat Chrysostomus elegantibus antithetis: opponit enim Moyse Christum, legi gratiam, Cæmoniiis eius veritatem, & huic quod est data, quod sit facta: Moyses enim dedit aliundè accipiens, & quibus iubebatur dans; Christus autem fecit: facere enim Domini est cum potestate peccata dimittentis. Præterea assurgit paulatim oratio:

*Lex noua
quantum
præstet Ve-
teri.*

oratio : prius enim Prælatum est Ioanni Baptistæ, nunc Moyfi præfertur, qui summo in honore apud Iudæos habebatur. Ex quo veraciter, ut ait Cyrillus, Psalmista omnium Sanctorum multitudini Christum præfert. Psal. 88. *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei* : Nubes dicit esse Prophetas, Filios verò Dei, Sanctos Novi Testamenti.

Deum, nemo vidit unquam.] Iuxta Chrysostomum, homil. 14. ita connectuntur hæc cum superioribus : Quoniam dixit maiora esse bona, quæ per Christum data sunt, quàm quæ sunt data per Moysen; adducit eius rei causam probabilem ; nempe dignitatem personæ ; Moyses enim cum esset servus, sicut & alij homines, meritò factus est inferiorum rerum minister : Christus verò quia Filius Dei est, & exactè novit Patrem, longè maiora nobis contulit. Ita etiam Theophylactus, & Euthymius, & alij; quos sequitur Iansenius. Alij aliter. Sed profectò licet Moyses Deum vidisset, & sciret quidquid sciebat anima Christi, non posset facere gratiam, & veritatem; id est, reconciliare homines Deo. Ex quo videtur expositio Augustini tractatu 3. quam sequuntur Arboreus, & Claudius, non satis apta; nempe dici, *Deum nemo vidit unquam*; ut responderetur iis, qui dicunt, quomodò gratia non est facta per Moysen, qui Deum vidit: nam etiam iuxta hanc responsionem superflue adderetur, quod sequitur : *Vnigenitus*, &c. nisi fortè alicui placeat ita exponere, Vnigenitus ipse enarrauit, scilicet hoc, quod modo dixi; neminem vidisse Deum; ita enim exponit Augustinus in quæstionibus Novi Testamenti, quæst. 71. Et Chrysostomus, homil. 4. de incomprehensibili Dei natura. Sed profectò, si verba ipsa attendantur, non loquitur Ioan. de aliis bonis, sed de explicatione diuinorum mysteriorum. Propterea existimo hunc esse sensum, quod dixi; Gratiam, & veritatem factam esse per Christum, non per Moysen, hoc ex Filij ipsius doctrina accepi. Nam cum nemo Deum viderit, nemo satis intelligere potuit, quibus officiis, aut operibus Deus hominibus placaretur, aut non placaretur. Sed Vnigenitus Filius omnium eius secretorum conscius docuit nos, nihil fuisse in Veteri lege, quod ex se vim iustificandi haberet: & etiam docuit modò per ipsum Christum factam esse gratiam, & veritatem. Et per hanc legem nobis perfectè placari Deum. Hoc autem vel verbo accepit Baptista à Christo, vel per internam revelationem.

Quòd si obiicias; hoc ipsum satis erat à Prophetis explicatum, etiam si Vnigenitus non enarraret. Respondetur; Significatum quidem fuisse in lege, sed obscurè, ita ut valde pauci possent intelligere. At Christus explicuit, quid illæ figuræ, & ceremoniæ significarent; quid Prophetæ dicerent: & docuit suos, se esse Messiam, & Filium Dei; aduenisseque tempus, quo Deus placaretur, & veritas, & gratia promissa oculis cerneretur. Aliter etiam possumus intelligere, & rectè; videlicet Evangelistam velle adhuc ostendere nobis per Verba Baptistæ excellentiam Nouæ legis; quòd non solùm in ea remissio-

Christus, & Moyses quantum differant.

nem peccatorum, & impletionem figurarum accipiamus; sed etiam multò expressiorem diuinorum mysteriorum cognitionem. Quasi diceret: Antea necesse erat multa ex diuinis mysteriis ignorari. Nemo enim eorum, qui illa docebant, viderat Deum; & ideo tantum sciebant, quantum per reuelationem docebantur. At nunc ipse Vnigenitus, vt testis oculatus enarrauit nobis Deum; id est, eius naturam, & bonitatem, beneficia: & ita videntur intellexisse Chrysostomus, homil. 14. & Sanctus Thomas. Quare meritò Chrysostomus adnotat verbum, ἐγγήματο, quod est, vbi nos habemus enarrauit, docetque hoc verbo significari expressiorem, certiorēque doctrinam, quòd Dei Filius multò clariorem cognitionem mysteriorum cœlestium nobis tradiderit, quàm tradiderant Prophetæ: Vnde Græci, Commentaria, quæ in alicuius libri expositionem eduntur, vocant, ἐγγήματα, quæ Latinè aptissimè dicuntur *enarrationes*. Cum autem dicit, *in sinu Patris*, sinum vocat, iuxta Augustinum, secretum Patris: nam *sinus* noster intus est. Sicut autem dum dicitur *Vnigenitus*, ostenditur æqualitas cum Patre; ita cum dicitur *esse in sinu Patris* significatur, nihil esse tam intimum Patri, quod Filium lateat. Vnde quasi per hyperbolem dixit Michæas, c. 6. *Ab ea, quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui*. Ostenditur etiam in sinu affectus charitatis in Filium, vt ait Augustinus, in quæstionibus Noui Testamenti, q. 71.

Commentaria & enarrationes quid. Vnigenitus dicit æqualitatem cū Patre.

Dubitatio 1. Responsio. Deum nemo vidit, quomodo.

Sed est in his verbis dubium. Primum, quomodò vera esse possint. Responderetur, hæc verba, & similia ita solere explicari; *Deum nemo vidit*, dum est in hac vita mortali; vel viribus naturalibus, vel visione comprehensionis, vt scilicet videmus in S. Thoma. Et de hac visione comprehensionis intelligendus est Chrysostomus, in locis statim citandis; & alij Sancti, cum negant Deum ab Angelis ipsis posse videri. Vide Xistum Senensens, lib. 6. Bibliothecæ adnotat. 182. Alij addunt quartam expositionem; *nemo vidit Deum* oculis corporeis: quæ expositiones sunt illæ quidem veræ omnes; sed tamen Euangelista primam intendit, vt hîc exponit glossa, & Gregorius, 18. Moralium c. 37. est enim sensus; ex hominibus, qui hactenus inter homines vixerunt, & docuerunt, nullus repertus est, qui Dei essentiam viderit, & qui perfectè, & integrè patefacere eis potuerit secreta cœlestia, & Dei voluntatem, vt Christus. Vbi obiter illum præfert omnibus Patriarchis, & Prophetis. Et hoc ipsum dixit Paulus 17. ad Timot. 6. *Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*. Hoc habemus explicatum Exodi 33. *Non videbit me homo, & viuet*. Et ita ibi exponit Glossa.

Dubitatio 2.

Responsio.

Secundum dubium est, quo modo concilietur hic locus cum aliis locis Scripturæ, quæ contrarium asserere videntur, vt Gen. 32. *Vidi Dominum facie ad faciem*. Et Numerorum 12. de Moyse; *Ore ad os loquor eis* palam, & non per anigmata videt Deum, quibus sunt multa similia. Responderetur; Ioannem loqui de visione per essentiam. Loca autem citata, & similia intelliguntur de visione Dei per Angelum, aut per speciem aliquam creatam. De quo Paul. Hebræi 1. *Multifariam, multisque*

multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis. Ita docent hîc Chrysostomus, hom. 14. & homil. 4. de incomprehensibili Dei natura; Cyrillus, lib. 1. in Ioan. c. 22. Theophylactus, Euthymius, & Glossa, & alij. Hanc veritatem copiosè docet Dionysius, de Cœlesti Hierarchia c. 4. & copiosius Augustinus, 3. de Trinitate. c. 1. & 10. & 11. & ultimo. Et in quæstionibus Noui testamenti, q. 71. & alibi sæpe; & Gregorius optimè 18. moral. c. 37. Probant hoc Chrysostomus, & alij ex illo Osee 12. *Et ego visionem multiplicavi, & in manu Prophetarum assimilatus sum*: nam si essentia diuina videretur semper, vno, & eodem modo videretur, non diuersis. Quare loca in oppositum adducta, & similia ita intelligenda sunt, vt non visa sit diuina essentia, sed figura aliqua repræsentabatur Deus: pertinet enim hoc ad quandam Prophetiæ eminentiam; vt Deus ipse loquens videatur, licet imaginaria visione. Ita respondet S. Thomas 1. p. quæst. 12. art. 11. ad 1. Vnde Gregorius 18. Moral. c. 37. adducens verba Moysis Exod. 3. *Ostende mihi te ipsum*; ait, *Certè si Deus non erat cum quo loquebatur, ostende mihi Deum diceret, & non ostende te ipsum: si autem Deus erat, cum quo facie ad faciem loquebatur, cur petebat Deum videre, quem videbat?* Respondet secundo Sanctus Thomas ibidem, posse etiam intelligi dicta ad quandam eminentiam intelligibilem contemplationis supra communem statum.

Diutna essentia non visa.

Tertium dubium est; An pugnet cum his verbis, quod scripsit Augustinus in Epist. 112. de videndo Deum, c. 12. & lib. 12. super Genesim, c. 27. & 28. Et S. Thomas, 2. 2. q. 175. art. 3. & 1. p. q. 12. art. 11. ad 2. Diuinam essentiam visam à Paulo, & Moyse in hac vita. Respondetur; si verba per se considerentur, non pugnat cum illis sententia Augustini, & Thomæ: facillè enim responderi potest, nemo vidit Deum in hac vita secundum legem communem, aut non abstractus à sensibus corporeis. Si verò considerentur coniuncta cum præcedentibus; & attendatur, quid ex eis Ioannes concludere voluerit iuxta expositiones omnium, etiam Augustini, & Thomæ; non video quomodo possit eorum sententia defendi. Nam si probat, Christum maiora nobis attulisse, & meliorem legem, & ampliorem Dei cognitionem, quam Prophetas omnes, quotquot ante eum docuerunt; quomodo vim habebit hæc ratio ad probandum, si Moyses vidit essentiam Dei? Cum sit cuius in promptu responsio; si Christus vidit Deum, &c. Moyses vidit eius essentiam, qui fuit doctor, & legislator Iudæorum, & cognouit eius mysteria. Accedit, quòd Ioannis. 6. Nemo prorsus excipitur, cum ait Dominus, *non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem*. Vnde Augustinus ipse hîc manifestè excludit Moysen à visione diuinæ essentiae, alioqui iuxta eius expositionem, nullam vim haberet Ioannis argumentatio; quare fortassè hoc loco mutauit priorem sententiam. Dixi, fortassè; quia mihi adhuc non constat, an Commentarios in Ioannem scripserit Aug. post illam Epist. seu potius librū; de videndo Deū, & post libros de Genesi ad literā.

Dubitatio.

Responsio.

Quoniam

Quoniam librorum de Genesi, quos iam Episcopus scripsit, meminit 2. retractationum cap. 23. Et postea scripsit *de videndo Deum*, ut patet 2. retractationum, c. 41. Denique c. ult. eiusdem libri dixit, se nondum retractasse ea, quæ dixit ad populum, ut Tractatus, & Sermones; ex quibus sunt Commentarij in Ioannem; quare aut eo tempore non scripserat in Ioannem, aut certè non recognouerat. Præterea multum nos mouere debent verba illa Exodi 33. quæ ceteros ferè omnes Patres mouerunt, & in aduersam sententiam declinare fecerunt, *non videbit me homo, & uiuet*: est enim Hebraismus, ut ait Vatablus, & Lypomanus in cathena in Exodum: ac si diceret; non videbit me homo viuens hanc vitam mortalem, dum in hoc corpore, & in hoc sæculo fuerit; & ita exponit Ambros. lib. de bono mortis, c. 11. & Augustinus in quæst. supra Exod. q. 154. & S. Thomas super Iob. c. 19. in illis verbis: *Et in carne mea videbo Deum*, lectione. 2. Et confirmat hoc maximè, quòd Moyse petenti hanc visionem respondit Dominus; *Non poteris videre faciem meam*, & reddit rationem; *non enim videbis me homo & uiuet*.

Leuita omnes
nō erant
Sacerdotes.

Ioannem
quibus ra-
tionibus
adducti
crederent
esse Christū
Iudæi.

Et hoc est testimonium Ioannis, &c.] Ponit secundum Ioannis testimonium; quasi dicat, hoc etiam de Christo respondit Ioannes, quando Ierosolymitani miserunt ad eum Sacerdotes, & Leuitas. Inter Sacerdotem, & Leuitam hoc interest: quòd omnis Sacerdos est Leuita, non enim poterat esse Sacerdos ex alia Tribu, quàm ex Tribu Leui: quare cùm dicitur, Deuter. 17. *Veniesque ad Sacerdotes Leuitici generis*, non putandum est ex alio genere potuisse esse Sacerdotes; sed dicitur, ut illi soli Sacerdotes habeantur: etsi fortè ex alia Tribu electi fuerint, quemadmodum cùm decem Tribus diuisæ erant à duabus, nequaquam habeantur in numero Sacerdotum. Non autem omnis Leuita erat Sacerdos; Sacerdotes enim certo ritu consecrabantur. Exod. 28. & 29. reliqui autem de Tribu Leui non initiati erant coadiutores Sacerdotum, & ministri in iis, quæ ad Templum, & ad vasa Templi, & ad Sacrificia attinebant, ut videmus Numerorum primo; quemadmodum nunc Diaconi, & Subdiaconi. Quare autem miserint Iudæi hos Sacerdotes, & Leuitas, intelligimus ex Luca c. 3. vbi ita ait, *existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus*. Ratio autem dubitandi erat; quoniam videbant impletum illud Genes. 49. *Non auferetur sceptrum de Iuda, nec Dux*, &c. Et impletas esse Danielis hebdomadas, aut citò admodum debere impleri: legebant etiam illud Isaia. 40. *Vox clamantis in deserto*, videbant eum baptizare; & idè scire optabant, quis esset Ioannes, an fortè esset Messias. Dignitas huius legationis, & grauitas tentationis, qua tentatus est Ioannes, & rursus eius humilitas in reiciendo ostenditur ex dignitate mittentium, & missorum; & ex dignitate, & magnitudine honoris oblatis. Quod autem Chrysostomus, homil. 15. & Theophylactus, & Euthymius aiunt, eos odio, atque inuidia Christi, misisse ad Ioannem, non constat, neque habemus vnde possimus affirmare,

mare, & alij contra sentiunt.

Ut interrogarent eum: tu quis es?] Cùm pater Ioannis Sacerdos esset de primoribus, & prope Hierusalem habitaret, non poterant ignorare, præsertim eius contribules Sacerdotes, & Leuitæ, quis esset: venerant etiam omnes ad eius Baptismum, & notissimus erat: quare non nomen eius, & originem quarunt; sed personæ qualitatem, & dignitatem, ut patet & ex cæteris eorum interrogationibus, & Ioannis responsione: *Ego vox.* At dubium est, quomodò dubitare potuerint Hierosolymitæ, an ipse esset Messias, cùm scirent patrem eius esse ex Tribu Leui; ac nemo in eis ignoraret Messiam fore de Tribu Iudæ, iuxta illud Matth. 22. *Quid vobis videtur de Christo? Cuius Filius est? Dicunt ei, David.* Respondetur, Ioannem quoque pertinuisse ad Tribum Iudæ per matrem, quæ licet esset de Tribu Aaron, erat etiam ex Tribu Iudæ; & ideo cognata erat beatissimæ Virginis, Lucæ. 1. Sæpe enim miscebantur Tribus Sacerdotalis, & Regia; alioqui numquam profectò dubitare possent, an ipse esset Messias.

Mater Ioannis cognata B. Virginis.

Et confessus est, & non negavit.] Confessus est veritatem, & eam minimè occultavit. Ita intelligit Cyrillus. Existimo autem Euangelistam hac repetitione verborum voluisse ostendere nobis contentionem, & vehementiam Ioannis in asseuerando, se non esse Christum; quasi non semel dicere contentus fuerit Baptista; sed bis, aut ter. Solent enim scriptores verbis imitari affectus eorum, de quibus scribunt, ut sæpe in historicis; & in poëtis videmus. Intellexit autem Ioannes, se de qualitate personæ, & officio interrogari. Intelligebat etiam, quid de se homines arbitrarentur; & ideo licet non interrogaretur, an esset Christus; semper solet ita respondere, & loqui, ut dubitationem eam, & suspicionem quærentibus adimat.

Elias es tu?] Quoniam Ioannes multa de Christo dicebat, quærunt; quandoquidem non est Christus, an sit Elias? Sciebant enim ex Malachiæ 4. Eliam venturum esse ante Christum. Vnde Matthæi 17. quomodò ergo dicunt Scribæ, quòd Eliam oportet primum venire? Sed est magna dubitatio; quomodò quærant isti, an sit Elias; cùm sciant filium esse Zachariæ sacerdotis? Iansenius dicit, apud Iudæos fuisse veterem errorem Pythagoræ de migratione animarum à corpore in corpus; quem inter alias eleganter describit Ovidius 15. *Metamorphoseos*: Adducit illud Matth. 16. *Quem dicunt homines esse filium hominis? Alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, &c.* Eandem sententiam retulit Origenes tomo 7. & S. Thomas. Sed minimè approbant: & sanè merito. Quamuis enim demus, istum errorem fuisse inter Iudæos; tamen ad hunc locum non pertinet, cùm scirent Iudæi ex 4. Regum. 2. non esse mortuum Eliam, sed raptum in cælum. Et ex Malachiæ 4. constaret eis vivere, ut præcedat aduentum Messiae. S. Thomas ita respondet; *subitò apparuisse Eliam credebant Iudæi.* Quòd si obicias: At nouerant hunc esse filium Zachariæ. Respondet S. Thomas: Quemadmodum Herodes Matt. 14. dixit de Christo; *hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit*

Pythagora error de transmigratione animarum.

Elias viuit ut præcedat aduentum Messia.

Ribera in Euang. Ioan.

H

à mor

à mortuis ; quamvis prædicauerat diu antequàm Ioannes decollar-
retur ; ita nunc Iudæi ex simili amentia , & crassitudine quærunt
à Ioanne , an sit Elias. Secundò respondetur ex Origene , qui mul-
tis verbis de hac re disputat , fuisse quidem multos , qui Ioannis ge-
nus nossent , & alios non nouisse : & isti quærunt , an sit Elias ?
quemadmodum de Christo dicebant quidam Matth. 13. *Nónne hic
est fabri filius ? Nónne mater eius dicitur Maria ?* &c. & tamen c. 16.
alij dicunt esse Ioannem , alij Eliam , &c. Sed adhuc tamen vrget
dubitatio ; Quoniam Christi Natiuitas fuit obscurior natiuitate
Ioannis , quæ diuulgata est super omnia montana Iudææ , Lucæ 1.
Præterea etfi alij ignorarent ; non est tamen credibile , ignorasse
Sacerdotes , & Leuitas , cùm essent ex eadem Tribu , & habitarent
in Ierusalem. Quare ita mihi videtur respondendum : Sciebant
ex Malachia Eliam venturum esse ante Messiam. Sed cùm in Ioan-
ne viderent magnam similitudinem Eliæ , in abstinentia , vestitu ,
in zelo , & in aliis virtutibus ; & intelligerent aduenisse iam , aut
aduentare tempus Messiæ , dubitare cœperunt , an Elias intelli-
geretur in Malachia ipse Elias Thesbites , an alius qui ipsum mori-
bus , & vestitu referret , qui propterea dici posset *Elias* ; quem-
admodum Ioannes dictus est à Domino *Elias* , Matth. 11. & 17. ra-
tione spiritus , & officij. Quòd si aliquis obiiciat , hunc locum
Prophetæ ita citari ab Origene ; *Ecce ego mittam vobis Eliam Thes-
bitem* , quod verbum auferebat omnem occasionem dubitandi : Re-
spondetur , nec in Hebræo , nec in Græco , nec in nostra transla-
tione ita legi ; scilicet Eliam Thesbitem : Sed Eliam Prophetam. Sed
dices ; cur ergo Ioannes se esse negat Eliam Prophetam , quan-
doquidem officio , & spiritu est Elias ; Lucæ 1. *Ipse pracedet ante
illum in Spiritu , & virtute Elia ?* Respondetur ; quoniam isti inter-
rogant de Elia , de quo locutus est Malachias , ac si dicerent ; Esne
tu Elias ille , de quo scripsit Malachias : *Ecce ego mittam vobis Eliam
Prophetam* ? non enim habebant , vnde expectarent Eliam , nisi ex
hac Prophetia Malachiæ : meritò autem negat Ioannes ; quoniam
illa Prophetia loquitur de secundo Domini aduentu ad Iudicium.

S. Ioannes
dictus Elias,
& cur.

Iudicij dies
dicitur.
Dies ma-
gnus &
horribilis.
Elias quan-
do ventu-
rus.

Ait enim ; *antequam veniat dies Domini magnus , & horribilis* : quo
nomine appellari solet dies Iudicij in libris Prophetarum : vt Ioëlis 2.
Antequàm veniat dies Domini magnus , & horribilis : Quare necessariò
intelligitur de ipsa persona Eliæ , qui eo tempore veniet. Iuxta illud
Matth. *Elias venturus est , & restituet omnia.*

Non sum.] Iam patet , cur negauerit , & quomodò hæc verba
non pugnent cum verbis Domini , Matth. 11. *Et si vultis recipere , ipse
est Elias.* & c. 17. *Dico autem vobis , quia Elias iam venit* : persona enim
non erat Elias ; erat tamen officio , ac dignitate , & spiritu. Lucæ 1.
*Ipse pracedet ante illum in spiritu , & virtute Elia , vt conuertat
corda Patrum in Filios , & incredulos ad prudentiam iustorum* : quæ
eadem dicta erant de Elia Malachiæ 4. Et propterea dicitur præ-
cedere

cedere in spiritu, & virtute Eliæ. Ita conciliat hæc loca Augustinus tract. 4. & Gregorius, homil. 7. in Euangel. & communis interpretatio.

Propheta es tu?] Augustinus tract. 4. & Gregorius, hom. 7. in Euangelia, & Rupertus, & Interlinealis, & multi ex Latinis intelligunt hoc de quouis Propheta; & ita negat se esse Prophetam, quia plusquam Propheta est; sicut testatus est Dominus, Matth. 11. Quia Christum, quem ceteri venturum prophetauerant, ipse præsentem digito ostendit, quæ dignitas maior est, quam Prophetica. At verò Græci dicunt hunc esse sensum: Es tu Propheta ille, qui in lege promissus est. De quo Deuteron. 18. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis suscitabit tibi Deus, tamquam me ipsum audies?* Et idè Ioannes non negat, se esse Prophetam, sed esse Prophetam illum. Quòd si obiicias, Christus, & ille Propheta non erant duæ personæ, sed vna & eadem: ergo cum Ioannes iam responderit; *non sum Christus*, illi rogantes non intelligebant de illo Propheta. Respondent Græci; vnam quidem personam esse Christum, & Prophetam illum: Sed tamen Iudæi malè intelligentes Legem, putabant esse diuersas; immò, vt ait Lyrannus, erat eo tempore celeberrima inter Iudæos opinio, Prophetam illum promissum in Deuteronomio venturum esse ante Christum: ita exponit hunc locum Origenes, tomo 7. Chrysostomus, homil. 15. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Lyra, Montanus, & alij. Responsio horum authorum est: quoniam Propheta ponitur in Græco cum articulo: & idè certus quidam, & eximius Propheta significatur. Hanc expositionem Græcorum non recipit Iansenius, sed priorem: Quoniam Ioannes dicens, *Ego vox clamantis*, &c. ostendit, se esse Præcursores illius iam præsentis, quem Prophetæ futurum prædixerant. Nihilominus præferenda est sententia Græcorum; ad cuius confirmationem, & simul ad reprobationem prioris colligitur optima ratio ex Origene. Quòd Dominus Matth. 11. cum dixit, ipsum esse plusquam Prophetam, etiam affirmavit esse Prophetam. *Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.* Et Lucæ 1. *Et tu puer Propheta altissimi vocaberis*; quare si simpliciter rogassent, an esset Propheta, nullo modo negare poruisset. Quod verò quidam dicunt, interrogatum esse Ioannem, An esset aliquis ex veteribus Prophetis; quam expositionem cum illa Græcorum coniunxerunt Erasimus, & Titelmanus in suis Paraphrasibus; tum coniectura est, & diuinatio; tum etiam per articulum appositum refellitur, vt prima.

Ego vox clamantis in deserto.] De officio, & dignitate personæ respondet, vt illi interrogauerant. In his verbis, quæ desumpta sunt ex Isaïa 40. & ab omnibus Euangelistis de Ioanne exponuntur: Primò videndum est, quomodo iuxta hanc expositionem copulentur cum præcedentibus, vt constet sensum esse literalem. Dixerat Propheta,

S. Ioannes
plusquam
Propheta.

*Consolatio-
nes post mi-
nas à Pro-
phetis adhi-
bitæ.*

c. 39. Diuitias Regum Iuda asportandas esse in Babylonem, & poste-
ros Ezechia captiuos ibidem futuros. Quibus verbis totius gentis va-
stitas, & captiuitas significata est. Deinde, c. 40. vt solent Prophetæ,
captiuos consolatur, ne in miseriis captiuitatis deficiant. Dicit enim,
uenturum esse aliquando Messiam, qui in pristinam libertatem resti-
tuit Ierusalem, liberans eam à diaboli tyrannide: *Loquimini ei ad cor, ô
Propheta, consolamini eam*, dicite iam completos esse eius labores, Do-
minum duplici supplicio iam contentum esse, quod de eis cepit, altero
per Chaldaeos, altero postea per Romanos tempore Cnei Pompeij:
iam non de supplicio, sed de misericordia cogitare: & continuo tem-
pus huius misericordiae ostendere volens, subdit. *Vox clamantis in de-
serto*; id est, Tunc hæc misericordia veniet, cum vox clamantis audiri
cœperit in deserto. Idè Ioannes venit in desertum, & clamauit, & Iu-
dæis respondit; *Ego vox clamantis*, &c. Vt intelligant impletum esse
tempus aduentus Messia. Quare cum hunc sensum verba Prophetiae
aptissime reddant; non est dubium, esse literalem, & non spirituales,
vt putauit Iansenius in concordia, c. 13.

*Verba He-
braea inde-
clinabilia.*

Secundò videndum est, quomodò hæc verba intelligantur. Circa
quod sciendum est, verba Hebraea cum sint indeclinabilia, posse ita cõ-
uertere, *vox clamans*, & *vox clamantis*. Sed non est dubium vertendum es-
se, *vox clamantis*; quoniam Septuaginta ita verterunt, & omnes Euan-
gelistæ consentiunt. Nec est intelligendum, dici *vox clamantis*, pro *vox
clamans*; vt intellexit Hector Pintus ibi: dicit enim esse Hebraismum,
vt *filius perditionis*; id est, filius perditus: *vas electionis*; id est, vas ele-
ctum: *terra promissionis*; id est, terra promissa: sed eius exempla nihil
probant. Hoc enim verum est in genitiuis nominum substantiuorum,
vt indicant eius exempla; non autem in adiectiuis. Propterea Iansenius,
c. 13. dupliciter exponit *vox clamantis*; scilicet Dei, qui per Ioannē cla-
mataut *vox viri clamantis in deserto*; scilicet audietur; id est, ipsius Ioā-
nis. *Neque obstat*, inquit, quòd ipse ait: *Ego vox clamantis*; nam hoc ita intel-
ligitur; *ego sum, de quo scriptum est in Isaia*; *Ego vox clamantis*. Ponit ter-
tium sensum; vt vertatur *vox clamans*. At verò quoniam Ioannes roga-
tus, quis esset; id est, quam personam, & officium haberet? Respondit:
Ego vox clamantis; id est, meum officium est, vocē esse: intelligendum est,
clamantis, scilicet Dei; id est, per me clamat ad vos Deus: Et hoc est, quod
clamat: *Dirigite viā Domini*. Sed quaeritur, cur Ioannes dicat *vox*. Prima
ratio sumitur ex Ambrosio, Luca. 3. vbi ita ait: *Bene Ioannes Vox dicitur
Verbi prænuncius, quia vox præcedit inferior. Verbum sequitur, quod præcellit*. Idē
ait Theophylactus, & Gregorius, hom. 7. in Euāgelia. Dicitur autē *Vox*
inferior Verbo; quia inarticulata est, & nihil certū enūciat, vt verbū.
Secūda ratio est Augustini Serm. 20. de sanctis; *Vox sonus est index co-
gitationis; cogitatio verbum est*. Quando ergo verbū corde cōcipimus,
necessaria est vox, quasi quoddā verbi vehiculū; vt verbū quod mente
concipimus, transferatur aliò, voce opus est. Beatus Ioannes quasi vox
fuit, per quā ad nos Dominus protulit Verbum suum incarnatum, & per
quam

*S. Ioannes
vox cur.
Ratio 1.*

*Vox aut
uerbe infe-
rior.
Ratio 2.*

quā est declaratū. Tertia est Epiphaniij, lib. 2. cōtra hereses heresi. 69. fere in medio. Vox est pręparatiua auditus hominū; primū enim inarticulatā vocem sonantē reddere solent clamantes ē longinquo vocantes eos, qui ab ipsis aliquid audire debent, & vbi illi vocem solā audierint, & mentem ad audiendum, auresque conuerterint; tunc is, qui vocem emisit, loquitur, & explicat quod volebat. Ita Ioannes fuit vox pręparans homines, vt Christum loquentem audirent. Et hoc ferē est, quod ait imperfectus super Matth. c. 3. *Vox, inquit, est sonus confusus, quo nullum secretum cordis ostenditur, sed tantum aliquid dicere velle eum, qui vocem emittit: Verbum autem est, quo secretum cordis ostenditur: & quia Deus non aperuit nobis per Ioannem misericordias suas, & iustitias, sed per Christum; ideo Ioannes dicitur vox, Christus autem Verbum.* Quarta ratio est Ratio. 3.

Hectoris Pintri super hæc verba Isaia; Quoniam Ioannes totus erat vox, totus Sanctitatem, & pœnitentiam prædicabat, non solū verbis, sed etiam operibus; & victu, & vestitu.

Sed quid significat hoc loco *clamor*? Responso: clamor aliquando in Scriptura non significat magnæ vocis emissionem, sed significat magnitudinem rei, quæ dicitur, vt docet Hieronymus ad Gal. 4. vbi ita exponit illa verba; *Misit Deus Spiritum filij sui in corda nostra clamantem, Abba Pater.* Notat hoc etiam S. Thomas 1. p. q. 107. art. 4. ad 2. *clamare* etiam dicitur quis, cū non abscondit, quod loquitur, sed publicē loquitur, & ab omnibus audiri desiderat, vt diximus in illis verbis Ioannis, *testimonium perhibet & clamat.*

In deserto.] Nonnulli *desertum* dici putant Iudæam, vt Gregorius Desertum
quid. hom. 7. in Euangelia. Alij corda Gentilium, quæ arida erant, & gratia Dei non irrigata; Eusebius, lib. 9. Demonstrationis Euangelicæ, Demonstratione. 5.

Sed non est dubium *desertum* dici locum à Ciuitatibus remotum, in quo Ioannes prædicabat. Quasi dicat; Ego sum vox Dei; qui per me clamat ad vos in hoc deserto; quod satis indicant Euangelistæ, vt Matth. cap. 3. *Venit Ioannes Baptista predicans in deserto Iudææ, &c. hic est enim, de quo dictum est per Isaiam Prophetam, dicentem: vox clamantis in deserto.* Per desertum autem spiritali sensu intelliguntur arida corda, & Dei gratia destituta, qualia erant corda Gentilium, & multorum Iudæorum: & ideo ita interpretati sunt authores citati.

Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Prophetæ.] Non posuit ad verbum testimonium Prophetæ, sed eius tantū summam, & sententiam. Verba enim Prophetæ iuxta Septuaginta ita habent: *parate viam Domini, rectas facite semitas eius*: & ita posuerunt cæteri Euangelistæ. Iuxta Hebræum verò; *parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Nonnulli putant, *parare viam Domini*, esse ambulare in via Christi, & more Euangelij viuere: quasi dicat, hætenus ambulastis in via Moyſis, nunc in via Christi ambulate. Ita intellexit Tertullianus lib. 4. contra Marcionem pag. 5. illius lib. Et apertius Theophylactus super Lucam. cap. 3. & Cyrillus hîc. At verò, vbi nos habemus,

parate, in Hebræo est verbum *מְכַנֵּן* *pana*, quod significat *preparare*, & *expurgare*: tunc autem domus, aut via præparatur, cum expurgatur, vt Gen. 24. *Præparauit domum, & locum camelis tuis*. Est ergo sensus: expurgate viam lapidibus, & luto; vt Christus, qui iam adest, veniat ad vos, & in vobis habitet; id est, expurgate corda vestra peccatis, præbete Deo semitam rectam, qua veniat ad vos, amouete omnia impedimenta. Via enim obliqua impedimento esse solet, & tardio; recta autem via est omnium breuissima, & apertissima. Repetit autem bis eandem rem, ad maiorem assenerationem: & sumitur metaphora à Regibus, qui cum diu expectati ad suos veniunt, præparatur illis via summo studio, amouendo primum quæcumque in illa esse solent impedimento; deinde obliquiores vias in rectitudinem dirigendo. Quod autem hoc nunc dicat, *parate viam*, facile ex Euangelio intelligimus, Luc. 1. *Præbete enim ante faciem Domini parare vias eius, ad dandam scientiam salutis plebi eius*; & paulò antè, *Præbuit enim ante illum in spiritu, & virtute Elia, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad sapientiam iustorum*. August. tract. 4. aliam metaphoram intelligit: ita enim ait: *Non vobis videtur præconis esse dicere, exite facite viam, nisi quod præco; exite, dicit; Ioannes dicit venite: a iudice repellit præco, ad iudicem vocat Ioannes, immò vocat Ioannes ad humilem, ne iudex sentiatur excelsus*.

Sed quid est, quod dicitur Isai. *Rectas facite in solitudine*? Respondetur: cum dixit, *vox clamantis in deserto*, propriè accepit *desertum*, vt dictum est: eum verò dicit, *in solitudine*, accipit solitudinem metaphoricè, vt significet cor sterile, & incultum verbo Dei. Et ratio est; quoniam cœperat metaphoricè loqui, *parate viam Domini*; & ideo perstat in metaphora, quasi dicat: tollite vitia, vt Deus veniat ad corda vestra arida, & inculta: cum enim via in cordibus paranda sit, rectè etiam in illis intelligitur solitudo: & ita etiam frequenter accipere solitudinem Isai. vt cap. 32. *Et erit desertum in Carmel, & habitabit in solitudine iudicium*. Et c. 35. *Latabitur deserta, & inuisa, & exultabit solitudo*.

Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis.] Augustinus 1. *Ex principibus Iudæorum*. Tres Sæctæ fuerunt inter Iudæos celeberrimæ, Phariseorum, Saduceorum, Essenorum: duarum priorum meminit sæpe Euangelium, & Actuum 23. legimus: *Saducei autem dicunt non esse resurrectionem mortuorum, nec Angelum, nec Spiritum. Pharisei autem utraque consentiunt*; Et propterea Paulus dixit, Act. 26. *Quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus*: Certissimam vocat, quoniam non errabat in iis, quæ dicta sunt, sicut aliæ sectæ, & in cæteris pauciores errores habebat. Pharisei erunt genus hominum astutum, & arrogans, & maximæ apud Iudæos autoritatis; adeo vt Reges etiam ipsos apertè impugnare non vererentur; vt scribit Iosephus, 17. Antiquitatum. cap. 3. Habebant præterea multas constitutiones à maioribus per traditionem acceptas, quas populo tradebant. De his tribus sectis vide Iosephum 13. antiquitatum. cap. 9. & latius. lib. 13. c. 2. & lib. 2. de Bello Iudaico c. 7. Dicuntur autem Pharisei,

vt ait

Reges quomodo expectantur diu expectati.

Tres Sæctæ inter Iudæos celeberrimæ.

Pharisei quale genus.

Et unde dicti.

vt ait Hier. Matth. 22. quasi diuisi à populo ; à verbo פָּרָשִׁי *pharas*, quod significat *diuidere*, eò quòd sanctiores cæteris videri vellent ; & quòd iustitiam traditionum suarum haberent, quas Græci vocant *δευτερονομίαις*. Saducæi verò dicuntur, quasi *iusti*, aut *iustificati* ; à verbo פָּרָשִׁי *phar* *sadach* ; quod significat *iustum esse* ; aut *iustificari*. Hieronymus, Isa. 8. in illis verbis ; *In lapidem autem offensionis*, &c. Putat Phariseos, & Scribas initium habuisse à duobus hominibus ; qui dicti sunt *Samai*, & *Helei*, non multò ante Natinitatem Domini. Sed obstat Iosephus, qui 13. Antiquitatum cap. 9. testatur, has tres Sectas fuisse iam tempore Ionathæ fratris Iudæ Machabæi, & lib. 18. cap. 2. cùm versaretur in historia eius temporis, quo Dominus natus est, ita incipit. *Iudæi patrie sapientia studiosi iam inde à multis retrò sæculis in tres Sectas erant diuisi, Essenorum*, &c. De eisdem Sectis vide Xistum Senensem, libro 2. Bibliothecæ, verbo *traditiones seniorum* ; vbi etiam addit quartam Sectam Galilæorum à Iuda Galilæo multò post exortam ; de qua etiam Iosephus 18. Antiquitatum, cap. 2. Est autem sciendum, Phariseos non fuisse ex aliqua certa Tribu, sicut Sacerdotes ; sed ex omnibus : nam Paulus, qui erat Phariseus, fuit ex Tribu Benjamin ; & isti, qui mittuntur ad Ioannem, erant de Tribu Leui.

Saducæi unde dicti.

Pharisei & Scribæ unde initium habuerunt.

Galilæorum secta à quo capta, & quando. Pharisei ex omnibus Tribubus. S. Paulus Phariseus, & ex qua Tribu.

Ex dictis intelligimus, cur missi sint Pharisei, & cur ausi fuerint Ioannem interrogare, & reprehendere ; ac denique, cur Euangelista adnotauerit, fuisse ex Phariseis : volebant enim isti religiosiores videri cæteris, & zelatores legis. Ideoque quasi ex zelo interrogant, *Quid ergo baptizas ?* &c.

Ego baptizo in aqua.] Hæc verba etiam cæteri Euangelistæ posuerunt, sed non docuerunt, quo loco, aut tempore dicta essent, vt Ioannes. Est autem sensus : Meus baptismus aquæ tantum, est & corpora solum purgat, vt per illum disponam vos ad meliorem baptismum, quo purgabuntur animæ : ac proinde nihil facio, quod non possit conuenire ei, qui neque Christus sit, neque Elias ; neque Propheeta : sed quidam versatur inter vos, cuius dignitatem, & præstantiam vos adhuc minimè cognouistis ; ipse est, cuius præcursor ego sum, qui verum baptismum conferet. Vnde Matth. 3. sequitur statim ; *ipse vos baptizabit in Spiritu sancto ; & igne* : Quod aperte dictum est de aduentu Spiritus sancti in die Pentecostes : Quasi dicat ; iste, de quo loquor, ita effundet super vos Spiritum sanctum, sicut ego nunc effundo aquam ; iuxta illud Ioëlis 2. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*. Probatum hoc ex verbis Domini eodem modo loquentis, Actuum 1. *Quia Ioannes baptizauit Aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies*. Et propterea etiam dicit, & *igne* ; quoniam in linguis igneis descendit Spiritus sanctus.

Baptismus Ioannis qualis, & ad quid.

Sed quoniam sancti Patres etiam de Sacramento Baptismi intelligunt hæc verba, sciendum est, omiſſis variis expositionibus, Baptismo aquæ opponi ex aduerso Baptismum Spiritus sancti, & ignis. Aqua enim

Baptismo aqua opponitur baptismus Spiritus.

Spiritus
sanctus cur
dicatur
ignis.

enim mundat, & frigefacit corpora; sed in Baptismo Christi datur Spiritus sanctus, quo emundatur anima, & datur ignis; dicitur autem ignis idem Spiritus sanctus, quatenus animam accendit amore diuino, & ad præclara opera aggredienda excitat. Possumus etiam ignem intelligere ipsam charitatem. Præterea, ubi Ioannes dicit; *Ego baptizo in aqua*, Matth. 3. additum est, *in penitentiam*. Marci autem 1. & Lucæ. 3. legimus; *Venit Ioannes prædicans Baptismum penitentiae in remissionem peccatorum*. Et eodem modo locutus est Paulus, Actuum 19. *Ioannes baptizauit baptismum penitentiae populum*. Caietanus, Matth. 3. ita exponit illa verba; *Baptizo vos, ut agatis penitentiam, eamque hoc baptismum profiteamini*. Sed quoniam sicut Matthæus dicit, *in penitentiam*; ita Marcus; *in remissionem peccatorum*, constat eandem esse phrasim, & eodem modo utrumque esse accipiendum: ut sit sensus, *Baptizo vos aqua, ut cum agnoscentes vos peccatores, & ablutione indigere, baptismum susceperitis, simul agatis penitentiam, per quam vobis peccata remittantur, & ita paretis viam Christo venienti ad vos*: idè dicitur hic *baptismus penitentiae*, & *in penitentiam*, & *in remissionem peccatorum*; non quia eam efficiebat, sed quia ad eam disponebat, ut dictum est.

Vt soluiam eius corrigiam calceamenti.] Id est, aded non sum cum illo comparandus, ut nec in infimo omnium ministerio ei deseruire dignus sim; cuiusmodi est *soluere corrigiam calceamenti*. Ita etiam loquitur Marcus, cap. 1. & Lucas, cap. 3. Matth. tamen cap. 3. ait, *Cuius non sum dignus calceamenta portare*: Quod idem significat; calceamenta enim famulus portat hero suo calceanti se; corrigia autem soluitur calceos exuenti: fieri autem potuit, ut utrumque Baptista dixerit, vel simul; licet diuersis temporibus. Quod si alterum tantummodò dixisset, nulla esset falsitas in Euangelistis: nihil enim refert hisce, an illis verbis res dicatur, dummodò res eadem, & sententia explicetur. Ita hæc conciliat Augustinus, lib. 2. de consensu Euangelistarum, cap. 12.

Dubitatio.
An Christi
usus
fuerit cal-
ceis.

Sed est in his verbis magnum dubium; an Dominus calceis usus fuerit. Lyra hic ait, hanc locutionem esse metaphoricam; quoniam Dominus non est usus calceis; quod probat ex Lucæ. 10. *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta*. Dominus autem fecit, quod docuit Act. 1. *Capit Iesus facere, & docere*: Quare cum calceos Apostolis abstulerit, sequitur eum non usum fuisse illis. Et confirmari potest hæc ratio ex Hieronymo in Epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis, paulò ante medium; ubi inquit, cum milites diuiserunt vestimenta Domini, non ibi fuisse calceos, quos diuiderent. *Nec enim*, inquit, *poterat habere Dominus, quod prohibuerat seruis*. Idem sentit Replicator Mar. 1. & probat ex Lucæ 7. *Lacrymis capit rigare pedes eius, & capillis suis tergebat, &c.* Nec enim ei calceos abstulit. Eandem sententiam videtur acerrimè defendere Bonauentura in quadam Epistola, quæ incipit, *Talis lector tali lectori*, & habetur in primo

tomo Opusculorum eius, fol. 272. & est tota de hac re contra quemdam, qui oppositum docuerat. Erasmus in annotationibus in illis verbis Marci. 6. *Calceatos sandaliis*, ait; *Probabile est, Christum aliquando fuisse usum calceamentis; aliquando non fuisse usum, videlicet prout res præsens exigebat.* At Iansenius in concordia, cap. 55. in illis verbis: *Nolite possidere aurum*, &c. dicit verisimile esse, Christum non incessisse nudis plantis; quia hoc non conueniebat asperitati, & caliditati regionis illius, per quam assidue discurrebat. Burgenfis tamen in additione 7. in Marcum, cap. 1. incunctanter probat, Dominum usum fuisse calceis, nec nudis pedibus incessisse. Quam ego sententiam verissimam esse arbitror: & probatur ex Augustino, sermone 1. de Apostolis; ubi hoc expresse affirmat. Probatur etiam ratione, in qua huius sententiæ fundamentum potissimum situm est: Christus non duxit austeram vitam, sed communem in exterioribus, & similem aliis. Nam, ut probat S. Thomas 3. p. quæst. 40. art. 2. *Congruum fuit incarnationis fini, ut cum hominibus conuersaretur; qui autem cum aliquibus conuersatur, conuenientissimum est, ut se eis in conuersatione conformet, iuxta illud 1. ad Corinth. 9. Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificarem: & ideo conuenientissimum fuit, ut Christus in cibo, & potu communi se sicut alij haberet.* Hæc S. Thomas. In cibo, & potu aperte hoc videmus, Matth. 11. *Venit Ioannes non manducans, nec bibens; & dicunt; Demonium habet: venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini:* Dicitur autem Ioannes non manducans; nec bibens: non quod non manducaret; sed quod abstinentior erat, & non utebatur illo cibo, & potu, quo utebantur Iudæi: Et similiter Dominus dicitur *manducans, & bibens*; quia utebatur cibo, & potu, quo alij. Ita hæc exponit Augustinus 16. contra Faustum, cap. 31. De vestitu videmus hoc idem in diuisione vestium: habuit enim Dominus tunicam inconsutilem, & præterea alia vestimenta, ut alij; atque ea quidem non vilia, se communia: alioqui milites non diuisissent per sortes eius vestes. Ergo idem de calceis dicendum est; alioqui in regione illa aspera, & montuosa, per quam ille assidue discurrebat, non parua asperitatis erat nudis pedibus incedere, multumque à communi hominum consuetudine recederet. Nec obstat obiectio Replicatoris Marci. 1. Quod si ex eo, quod conueniens fuit, Christum conformari aliis, subsumimus, oportuisse, ut conformaretur illis in calceis; recte etiam subsumi poterit, debuisse etiam conformari in possessionibus, & diuitiis, & in nuptiis, & in aliis licitis. Respondeo enim, nos argumentari à victu, & vestitu, ad calceamenta; quoniam eadem est de his omnibus ratio. Et præterea dicimus; conformari debuisse non in omnibus, sed in iis tantum, quæ eius personam decebant, & quæ non erant impedimento officio prædicandi.

Secunda ratio est; Apostoli, si viderent Dominum nudis pedibus

Ribera in Euang. Ioan

I

dibus

Christus
duxit com-
munem vi-
tam in ex-
terioribus.

S. Ioannes
quomodo nō
manducans,
nec bibens.
Christus
manducans,
& bibens
quomodo.
Vestes Chri-
sti quales.

Christus in
quibusnam
conformari
debuisset ca-
teris homi-
nibus.

dibus incedere; proculdubio ipsum imitati essent; at non inceslere nudis pedibus: ergo nec Christus incesit. Minor patet: nam licet Dominus præceperit eis Matth. 10. & Lucæ 10. vt non portarent calceamenta; simul iussit, vt calcearentur Sandaliis. Marc. 6. Et præcepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, nec in zona æs; sed calceatos Sandaliis. Sandalium autem est calceamenti genus regens plantas, & à læsione conseruans; supernè autem corium non habet, sed ansulis quibusdam, & corrigiis alligatur; quales dicit esse Bonauentura, Lucæ. 10. soleas Fratrum Minorum; & ita Latine dicuntur *soleæ*: quare ita conciliantur ista loca Euangelistarum, vt eis prohibuerit Dominus calceamenta; id est, calceos integros, qui Græcè dicuntur *ὑποδήματα*: non autem prohibuit Sandalia, quæ sunt semicalcei. Ita conciliat Bonauentura, Lucæ. 10. Albertus Magnus, Marc. 6. Abulensis super Matth. cap. 10. quæst. 60. Dionysius, Matth. 10. Iansenius in concordia cap. 55. & alij: nisi quòd Albertus dicit, in calceamentis prohibitum fuisse superfluum cultum calceorum. Hoc ipsum, scilicet non nudis pedibus incesisse Apostolos, docet Abulensis super Matth. 10. quæst. 83. & latius OEcumenius Act. 12. in illis verbis; *calcia te caligas tuas*: & ibidem Theophylactus. Sed latius adhuc Chrysostomus, à quo illi mutuati sunt, in homilia quadam super illud ad Rom. ultimo; *Salutate Priscam, & Aquilam*, quæ ponitur continuò post homilias in Epistolam ad Rom. Immo docent isti tres authores, illud præceptum; *nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta*, non fuisse in omne tempus datum Apostolis; sed in tempus illius missionis, vel vsque ad tempus Passionis: Tempore enim Passionis permittit illis calceos, & reuocauit præceptum illud prius, quando dixit, Lucæ 22. *Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram, &c.* Hoc etiam affirmat Augustinus, 22. contra Faustum, cap. 77. & Castro. lib. 4. contra hæreses in ipso principio, & lib. 2. verbo *Apostoli*, hæresi. 2. Confirmatur hoc; quoniam Paulus non solum vestes habebat, sed etiam penulam 2. Timoth. 4. *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum & libros*. Probatur etiam ex Solea B. Petri Apostoli, quæ Romæ seruatur, vt ait Bonauentura in Epist. citata: & præsertim ex Actuum. 12. *Præcingere, & calceate caligas tuas*: & ita interpretantur ibi Chrysostomus: & præterea in homilia citata, & Theophylactus, & OEcumenius, & Beda, & Lyra, & Interlinealis, & Bonauentura in Epist. citata. Et reuera ita est. *Caliga* enim propriè tegumentum est militare ad mediam vsque tibiam, vt in antiquis marmoribus cernitur; quæ communiter homines non vtebantur extra castra, & bella: nec tamen male transtulit noster Interpres; quoniam olim caligæ etiam significabant calceos. Videmus hoc apud Hieronymum, de custodia Virginitatis, in Epistola ad Eustochium, qui ait: *Et milites vestimentis Iesu sorte diuisis*

Sandalium quid.

Solea quid.

Passionis tempore permittit Christus Apostolis calceos.

S. Paulus habuit penulam. Solea B. Petri seruata Roma.

Caliga quid.

nisi caligas non habebant, quas tollerent; nec enim poterat habere Dominus, quod prohibuerat seruis. Et in Epistola ad Gerontiam, quæ incipit; *In veteri via prope finem; Apostoli toto orbe peregrini non es in zona, non virgam in manu, non caligas habuere in pedibus.* Immo & Iulius Capitolinus in vita Maximini Imperatoris author est, abiisse in prouerbum caliga Maximini, ex eo, quod quidam posuerunt in publica via eius calceamentum, quod erat pede maius hominis vestigio, atque mensura: hinc etiam Sandalia dicuntur caligæ. Ita enim ait Hieronymus super Ioannem, cap. 20. *In principio depositis calceamentis è pedibus.* Quæ Septuaginta Sandalia; id est, caligas vocant. Et ad hunc modum intelligenda sunt Sanctorum testimonia, quæ affert Bonauentura, & alia similia, ut probet Apostolos discalciatos incessisse. Significant enim Sancti, idè discalciatos dici, quia utebantur Sandaliis: quod ex eo patet, quod semper alludunt Sancti ad verba Euangelij citata. Nec aliud vult ipse Bonauentura probare, quàm aut nudis pedibus incessisse Christum, & Apostolum, aut cum Sandaliis. Nam & ipse pro sua sententia affert locum citatum ex Act. 12. & quod diximus de solea B. Petri.

Caliga Maximini.

Apostoli utebantur Sandaliis.

Ego verò existimo, Apostolos post Passionem Domini aliquando vfos fuisse Sandaliis, aliquando etiam calceis integris pro necessitate, & pro consuetudine regionum, in quibus prædicabant: nec est improbable, quod aliquoties ad tempus nudis pedibus ambularent, aut ex egestate, aut quoniam rem ita poscere iudicabant; non tamen ex instituto, aut perpetua consuetudine. Ex his quoque fit probabile, Dominum vsum fuisse Sandaliis.

Tertia ratio est desumpta ex ipsis verbis Ioannis, *Cuius non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamenti*: Nam licet prouerbialis locutio sit; profectò non ita loqueremur de homine, quem discalciatum incedere constat. Hæc ratio est Augustini, sermone 1. de Apostolis, vbi ita ait: *Nam de his calceamentis, quibus calciati ambulamus, consolatur me idem ipse Dominus meus. Si enim ipse calciatus non esset, non de illo Ioannes diceret, non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.* Quare miror Bonauenturam, cum facillè posset soluere argumentum, si diceret, Dominum habuisse Sandalia, confugere ad sensus, quos ipse fatetur esse spirituales, aut dicere iuxta literam locutionem esse metaphoricam. Sicut si de homine valde nobili non lauante manus dicatur; non sum dignus effundere aquam super manus eius: quæ solutio est contra Augustinum, & contra vfitatum modum loquendi. Respondetur etiam, Dominum vsum fuisse calceis, antequàm publicè prædicaret, aut regulam ederet; non tamen postea. Verùm hæc solutio nullo fundamento nititur, immò falsa omninò videtur: non enim est probabile, aliter Dominum indutum fuisse ante prædicationem, & aliter postea;

Christus
confirmabat
operibus,
quæ doce-
bat.

quandoquidem quod docebat, non solum confirmabat operibus, cum docebat; sed etiam priusquam doceret, fecerat.

Ad primum argumentum Respondet Burgenfis Marc. 1. loco citato; Christum non seruasse omnia, quæ præcepit Apostolis, cum eos mittebat ad prædicandum. Dixit enim eis Matth. 10. *In viam gentium ne abieritis, & in Ciuitate Samaritanorum, nec intraveritis*; & tamen ipse Matth. 15. *Secessit in partes Tyri, & Sidonis*. Et Ioan. 4. *Intrauit in Ciuitatem Samaritanorum*. Ratio est; quoniam, vt ait S. Thomas,

Christum in
quibus ne-
cesse nõ fue-
rit præbere
exemplum.

3. p. quæst. 40. art. 2. ad 1. non erat necesse, Christum in omnibus præbere exemplum; sed in iis, quæ per se pertinent ad salutem: In iis autem, quæ non pertinent per se ad salutem; id est, vt exponit ibi Caietanus, quæ non sunt secundum se bona; sed quatenus referuntur ad finem aliquem, vt paupertas, & abstinentia; tantum præbuit exempli, quantum fini Incarnationis congruebat. Congruum autem erat, vt in victu, vestitu, & calceamentis se cæteris conformaret: quare nec Sandaliis vsum fuisse Dominum concederem, nisi existimassem, cæteros quoque homines eis vsos fuisse. Possumus etiam secundò respondere; fecisse hîc quoque Dominum, quod præcipiebat: nam & ipse Sandaliis vrebatur, quibus vti iussit Apostolos. Ex hoc respondetur ad verba Hieronymi citata in primo argumeto. Quòd autem Euangelista non commemorauit Sandalia in diuisione vestium, fecit; & quia exigui pretij fortassis erant; & tantum volebat ostendere, impletam esse Prophetiam Psal. 21. *Diriserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*. Quòd si hæc difficultas vrgeret, æquè Hieronymum ipsum vrgeret, ac nos. Ex his etiam respondet ad secundum argumentum Iansenius cap. 55. Magdalenam potuisse lauare pedes Domini; quia Sandalia gerebat. Sed est aduersus hoc, & aduersus tot Doctorum sententiam magnum argumentum: quòd calceamenta, quæ Dominus Apostolis prohibuit, semper vocantur ὑποδήματα, Matth. 10. & Lucæ. 10. & 22. Quæ autem eis concessit, vocantur Sandalia, Marc. 6. At verò hîc, cum dicit *corrigiam calceamenti eius*, non est in Græco *Sandaliy eius*; sed ὑποδήματ^{ος}: ergo Dominus non gestabat Sandalia, sed integros calceos. Respondetur, ὑπόδημα apud Græcos, quemadmodum apud nos calceamentum, nomen esse genericum. Cuius species quædam est Sandalium, vt apertè indicat Iulius Pollux Græcus author in Onomastico lib. 7. cap. 22. cuius titulus est ὑποδημάτων species, inter quas commemorat Sandalia. Nihil autem est vsitatus, quàm species significari nominibus generum: quamuis nihil est absurdi, si diceremus, Dominum iuxta vulgarem hominum consuetudinem aliquando calceis, & aliquando Sandaliis vsum fuisse. Postremò respondeo ad locum ex Lucæ. 7. Morem fuisse apud veteres, vt discalciati in conuiuiis accumberent, siue quoniam pedes conuiuiis abluebantur ante cibum, siue ne sordidarent pedibus preciosa lectorum stragula, in quibus accumbebant.

Veteres dis-
calciati ac-
cumberant
in conui-
uiis.

Vnde

Vnde apud Horatium 2. sermonum satyra vlt. è cœna surrecturus poscit soleas. Et ibi hunc morem adnotauit Dionysius Lambinus in scholiis. Colligitur etiam apertè ex eodem Horatio lib. 1. Epistolarum, Epistol. 13. in illo versu,

Et cum pileolo soleas conuiua tribulis.

Eundem morem adnotauit Guillelmus Philander super Vitruuium lib. 6. cap. 5. & hoc in multis marmoribus cerni dicit, multisque Martialis, & aliorum scriptorum locis probari. Adducit verba Terentij in Eautontimorumœno, *Accurrunt serui, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos sternere, cœnam apparare*, & Martialis lib. 5. Epigrammate. 97.

Deposuit soleas, offertur protinus ingens,

Inter lactucas, oxycarumque liber, &c.

Atque adeò, vt arbitror, Exodi 12. præceptum est de esu Agni, *renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, &c.* Vbi quoniam festinanter edebant, præcipit fieri omnia contrario more. Et ideò vult, vt renes accingant; quoniam qui sine festinatione edunt, vestes, & cingulum laxare solent. Eodem modo vult, vt calceamenta habeant in pedibus; quoniam in aliis cœnis sine calceamentis edebant.

In fine huius quæstionis est notandum circa id, quod diximus de calceamento Apostolorum, nos in conciliatione Euangelistarum secutos esse communioem sententiam Sanctorum, & quæ nobis magis aduersari poterat. Possemus enim dicere, non illis prohibitos esse calceos simpliciter, sed calceos mutatorios, & duplices; quemadmodum ait Caietanus Matth. 10. & Marc. 6. & Burgenfis loco citato. Quæ expositio valde probabilis est: ita enim interpretantur Hieronymus, & communis sententia. Quod ibidem dicitur de duabus tunicis. Quæ sententia si recipitur, multò magis nobis fauet.

Calcei qui prohibiti Apostolis.

Sed vt ad verba Ioannis reuertamur, aliter quoque illa interpretantur Sancti Patres, Hieronymus, Matth. 3. & Gregorius hom. 7. in Euangelia; & Beda hîc; & Lucæ 3. Ita exponunt: Ioannes non est dignus soluere corrigiam Iesu, nec detrahere ei calceos; hoc est, accipere Sponsam ei debitam; quia Ioannes non est Sponsus Ecclesiæ, sed Christus. Iubebatur enim Deuteron. 25. vt nolenti accipere uxorem propinqui defuncti, alter qui acciperet, calceum detraheret. Sicut factum est Rhuth vlt. Quæ expositio optimè conuenit cum interrogacione Iudæorum, & cum cæteris verbis Ioannis, quibus semper affirmavit, se minorem esse Christo, & cum eo, quod ait cap. 3. *Qui habet sponsam, sponsus est.* Alter sensus est, vt per calceum, qui ex mortuo animali fit, significetur natura Christi mortalis, iuxta illud Psal. 59. *In Idumaam extendam calceamentum meum*; id est, notitiam Incarnationis, & humanitatis meæ extendam vsque ad terram Gentilium. Corigia autem est ligatura mysterij. Ait ergo Ioannes, tantum abesse, vt cum illo sit comparandus, vt etiam ineffabilem vnionem Incarnationis Christi explicare non possit, nec dignus sit explicare: Et

Alia expositio.

Ioannes non est sponsus Ecclesiæ, sed Christus.

Sensus alter.

propterea ex Euangelistis quidam dicunt *dignus*; alij dicunt *inanis*: id est, *idoneus*. Hanc expositionem sequuntur Origenes, Hieronymus, super Marc. 1. Gregorius loco citato, Beda hic; Innocentius III. lib. 1. de mysterio altaris cap. 34. & Bernardus lib. 5. de consideratione ad Eugenium, & multi alij. Hos duos sensus glossa hic, & Bonaventura in Epistola citata; Titelmanus hic; & Iansenius, c. 55. & alij dicunt esse spirituales: at verò mihi literales videntur, non spirituales. Ratio est; quoniam sensus spiritualis sumitur ex similitudine rerum significatarum sensu literali: Sensus autem literalis in metaphoricis, & figuratis locutionibus, non est quem verba efficiunt accepta propriè; sed quem efficiunt accepta figuratè. Itaque sensus literalis horum verborum est; non sum dignus ministrare ei in minimo omnium ministerio. Nec potest hoc negari, tum propter auctoritatem Cyrilli, & omnium ferè expositorum; tum etiam quia verba ipsa commodissimè reddunt hunc sensum. At verò inter hunc sensum, & mysterium Incarnationis, aut præceptum illud de calceo detrahendo, Deuter. 25. nulla est similitudo: non sunt ergo isti duo sensus spirituales. Quare dicendum est, istos sanctos non respexisse ad rem significatam; sed ad vocabula ipsa, & calceum propriè sumunt, cum alludunt ad præceptum illud Deut. metaphorice autem, cum per illum significant mortalem naturam; quia calceus sit ex pelle mortui animalis. Sed solent veteres sancti interdum spirituales sensum dicere eum, qui profundè latet in verbis, quæ aliud prima facie significare videntur, licet sit literalis; & ita possent defendi, qui dixerunt hos sensus esse spirituales, nisi quidam eorum ostenderent se aliter intellexisse.

Hec in Bethania facta sunt.] Cyrillus: *diligentia sua, magnitudinisque rerum hoc signum est. Solent enim certi homines loca etiam singula, ubi res magna gesta, aut exposita sunt, memoria diligenter commendare.* Causa etiam est, ut commendet huius rei veritatem: tantò enim magis confirmatur narratio; quantò minutiùs ceteræ circumstantiæ referuntur. Caterùm Origenes tom. 8. docet, non esse legendum in Bethania, sed Bethabara; quoniam Bethania, quæ patria erat Lazari, & Sororum, vndecim stadiis distat à Ierusalem; à Iordane verò, ubi Ioannes baptizabat centum octuaginta. Negatque locum esse vllum circa Iordanem, qui Bethania dicatur; ostendi autem circa tumulos Iordanis Bethabaram, ubi Ioannes baptizabat; significatque Bethabaram, *domum instructionis*. Chrysostomus, homil. 16. testatur, quædam Græca exemplaria, eaque veriora habere in Bethabara; assertque eandem rationem Origenis. Idem aiunt Theophylactus, & Euthymius; Ex quo patet, multos codices Græcos habuisse olim in Bethania, ut noster habet; licet modò habeant in Bethabara. Horum sententiæ accedit Hieronymus in locis Hebrai. cum enim dixisset, Bethaniam esse in secundo ab alia miliario in latere montis Oliueti, continuò subdit; *Bethabara trans Iordanem, ubi Ioannes in poenitentiam baptizabat, unde & usque hodie plurimi de fratribus; hoc est, de numero credentium bene renasci cupientes vniuersi gurgite baptizantur.*

Ex

Sensus spiritualis vnde sumatur.

*Bethania
ubi sita.
Bethabara
ubi.*

Et quid significet vox.

Ex quo patet, locum fuisse nobilem ætate Hieronymi. Sed utrum Bethabara dicendum sit, sicut habent Græci codices, & ut isti Patres volunt, quibus accedunt recentiores; an Bethbara, ut Hieronymus, dubium est; cum & in Chartis cosmographicis terræ sanctæ ponatur Bethbara trans Iordanem. Respondetur; legendum esse *Bethabara*, quod probo non solum ex Hieronymo teste oculato, sed etiam ex Iudicum 7. ubi Scriptura meminit huius loci; Misitque Gedeon nuntios in omnes montes Ephraim, dicens; descendite in occursum Madian, & occupate aquas usque Bethabara atque Iordanem: clamavitque omnis Ephraim, & præoccupavit aquas, atque Iordanem usque Bethabara. Significat autem בתרבה *Bethabara*, domum filij eius; aut domum electionis, aut puritatis, aut frumenti; distatque ab Ierusalem plusquam duodecim leucis. Est etiam notandum, cum dicitur in Scriptura *trans Iordanem*, semper significari regionem, siue partem orientalem respectu Terræ promissionis, cuius terminus ab Oriente erat Iordanis; reliqua autem regio ab Iordane usque ad mare Mediterraneum, quod est terminus Terræ promissionis ab Occidente, dicitur *citra Iordanem*. Secundò sciendum est, in Terra sancta triplex desertum Ioannis Baptiste ostendi peregrinis: Primum est, ubi puer educatus est in montanis Iudeæ prope urbem Gabaon: Secundum iuxta urbem Hebron, ubi erat, cum factum est verbum Domini super eum: Tertium trans Iordanem, ubi erat baptizans: Author est frater Antonius Arada in descriptione Terræ sanctæ c. 37.

*Bethbara
legendum,
non Betha-
bara.*

*S. Ioannis
triplex de-
sertum.*

Altera die. Id est, die continuò sequenti postquam Ioannes responderat Sacerdotibus missis ex Ierusalē, ut manifestè patet ex Græco: oportebat enim, ut eum, de quo tanta dixerat, iam populo ostenderet, & id omnes oprabant. Hoc autem fuit, ut ex verbis sequentibus patet, postquam Dominus baptizatus est. Iste enim est ordo rerum gestarum. Ioannes Baptista prædicare cœpit in deserto tricesimo fere anno ætatis Christi. Natus enim est Dominus quadragesimo secundo anno Augusti Cæsaris; ut ait Eusebius in chronicis. Et lib. 1. Ecclesiast. Histor. c. 2. & multi alij Augustus autem imperavit annos quinquaginta septem cum dimidio; ut ait Iosephus 18. Antiquitatum c. 3. cui successit Tiberius. Et anno decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris factum est verbū Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto, & venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptismum pœnitentiæ, Lucæ 3. Eodem anno venit Iesus à Nazareth Galilææ in Iordanē, ut baptizaretur. Vnde Lucas c. 3. narrato baptismo ait: *Et erat Iesus incipiens quasi annorum triginta.* Continuò ductus est à Spiritu in desertum, ut tentaretur à diabolo; quod Ioannes omisit, quia satis erat ab aliis narratum. Postquam Dominus venit de deserto, sequitur quod Ioannes ait cap. 1. *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens, &c.* Continuò sequitur alterum testimonium eiusdem; quando missi sunt ad eum Sacerdotes, & Levitæ: & postea tertium, in quo nunc versamur. *Altera die, &c.* Ordo iste colligitur ex Chrysostomo, homil. 16. & ex S. Thoma, & ex Iansenio cap. 16.

*Christus
quo anno
natus.*

*Et quo anno
baptizatus
à S. Ioanne.*

Non

Non est autem putandum, Baptistam, antequàm Dominum baptizaret, dixisse omnia, quæ scripta sunt Matth. 3. & Luc. 3. quemadmodùm sensisse videtur Iansenius, cap. 16. Sed ante baptismum dixit quædam generalia; *Venit fortior post me, qui post me quidem venit;* & alia similia. Nam si illa omnia dixisset, quæ sunt in locis citatis, nihil opus erat, vt mitterent Sacerdotes ad eum, vt interrogarent, quis esset; satis enim iam exposuerat. Vnde rectè Ioannes Euangelista, quia tacet priora testimonia commemorata ab aliis, ait: *Hic erat, quem dixi; qui post me venturus est, ante me factus est, &c.* Quasi id tantùm vsque ad illud tempus dixisset; & postea magis, ac magis peculiariter in dies singulos explicabat mysterium Christi, prout occasio, & tempus exigebant. Sed Matthæus, & Lucas, quoniam non errant narraturi, quid Ioannes Baptista post Baptismum Domini dixisset; simul per anticipationem narrauerunt ex omnibus eius Testimoniis, quæ operi suo inferenda iudicauerunt.

Vidit Ioannes Iesum venientem ad se.] Cùm priùs venisset ad baptismum, ne fortè existimaretur ablutus in pœnitentiam, vt cæteri, nunc venit secundò, vt Ioannes eiusmodi suspicionem hominibus adimat: atque ita fecit Ioannes, propterea enim dixit: *Ecce Agnus Dei, &c.* Ita Chrysostomus, homil. 16. & Theophylactus & Euthymius.

Ecce Agnus Dei.] Ostensurus Christum, dixit; ecce, iuxta Chrysostomum, & Theophylactum; quoniam homines moti dictis Ioannis optabant illum videre: ponitur autem *Agnus* cum articulo in Græco, quasi dicat; iste est verus ille Agnus, qui pro hominibus sacrificandus est, & eorum peccata suo sanguine expiaturus, quod agnus legalis facere non potuit. Iste est verus agnus, qui in lege per figuras promissus est; videlicet in *Agno*, qui in Pascha immolabatur, Exod. 12. Et in *Agno*, qui quotidie bis mactabatur, manè videlicet, & vespere, Exod. 29. Cùm enim cætera animalia certis temporibus, & certis causis immolarentur, agnus, qui propter Innocentiam, & mansuetudinem propriam Christi figuram gerebat, bis quotidie immolabatur: vt enim ait S. Thomas; Cùm dicit, *Ecce Agnus Dei*, tacitè significat, hanc esse victimam, quam Deus sibi prouisurus erat; iuxta illud Genes. 22. *Deus prouidebit sibi victimam holocausti, fili mi.* Alludit etiam ad illud Esai. 53. *Sicut agnus coram tondente se obmutescit.* Sed Dei dicitur; quoniam ipsum Deus dedit mundo pro omnium peccatis offerendum; iuxta id, quod modò citauimus ex Gen. 22. & iuxta illud Ioannis 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret.* Secundò, quia Deo oblatus, & immolatus est: iuxta illud Ephes. 5. *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis, &c.*

*Agnus Dei
cur dictus
Christus.*

*Cur tollit
dicatur, &
nō remittit.*

Ecce qui tollit peccata mundi.] Cur dicat, tollit præsentì tempore, exposuimus in illis verbis; *Quæ illuminat omnem hominem venientem*, quæ doctrina adnotatur hic à Theophylacto. Dicit autè Tollit potius, quàm remittit; quoniam loquitur de Christo, tamquam de Sacrificio expiatiuo; non tamquam de Deo per suam gratiam peccata remittente; vt

notat

notat Iansenius, cap. 16. Dixit *peccata mundi*, ad differentiam Agni legalis, ut ait Chrysostomus: ille enim Agnus nullius peccatum abstulit; hic autem totius orbis terrarum. Præterea, quoniam Agnus legalis pro solo Israël offerrebat, hic pro toto mundo. Quo verbo aperte significauit, non solum Iudæos, sed etiam Gentiles participes futuros salutis Christi. Porro in Græco non est, *peccata mundi*, sed *peccatum mundi*; & ita citat Origenes sæpe in prioribus tomis Ioannis, & Eusebius lib. 9. demonstrationis Euangelicæ, demonstratione 5. & Theophylactus, & Euthymius. Et eandem lectionem sequitur S. Thomas 3. p. q. 1. art. 4. At verò Chrysostomus, homil. 16. & Cyrillus, & Augustinus tract. 4. & Beda omnino legere videtur *peccatum*: ex quo constat, utrumque fuisse olim in Græcis codicibus. Sensus in utraque lectione est idem; quoniam, ut ait Theophylactus, cum ait, *peccatum mundi*, omne peccatum significat, sicut cum dicimus, *homo eiectus est de paradiso*; id est, omne genus humanum. Glossa tamen, & S. Thomas eam secutus loco citato, intelligunt de peccato originali, ad quod tollendum Christus principaliter venit; quia erat peccatum totius naturæ; & bonum vniuersale præstantius est, quàm particulare. Sed etiam si ita intelligamus, videlicet per *peccatum* accipi originale, loquitur Ioannes de peccato originali, quatenus est fons, & initium omnium peccatorum, quasi vniuersa in se concludens. Utrumque sensum explicuit hic S. Thomas, & Lyra. Sed tamen licet sensus sit idem, lectio germanior est *peccata mundi*, ut docet consensus Latinorum codicum; & præterea vsus Ecclesiasticus, *Agnus Dei qui tollis peccata mundi*, &c.

Agni Christi, & agni legalis quæta differentia.

Et ego nesciebam eum. Hoc loco magna est difficultas, quomodo Ioannes nescierit Christum ante descensum Spiritus sancti in Baptismo, cum Matth. 3. dixerit, *ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me.* Augustinus latè de hoc agit tract. 5. & respondet ibi, & lib. 2. de consensu Euang. c. 15. *Ioannes cognoscebat Christum ante baptismum. Sed hoc se ignorasse dicit, Dominum ita baptizaturum, quod nulli ex ministris communicaret baptismi potestatem. Nam seruis commisit quidem ministerium baptismi, sed siue Petrus baptizet, siue Paulus, Christus est qui baptizat, quia illi non suum baptismum conferunt, sed Christi.* 1. Cor. 1. *Nunquid Paulus pro vobis mortuus est, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Atque in hanc sententiam libentiùs descendere videtur S. Thomas, & eam etiam probat Theophylactus. Probat Augustinus ex eius verbis, *super quem videris descendentem*, &c. ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto. Sed res est non adeò obscura: Ioannes antequàm mitteretur ad baptizandum, sciebat Christum esse in mundo, & esse Filium Dei, & se fore eius Præcursores; sed oculis carnis nō viderat, nec sciebat determinatè hunc esse, aut illum, ut rectè ait Caietanus. Cum autem missus est ad baptizandum, dixit ei Spiritus: *Super quem videris Spiritum*, &c. id est, hoc signo eum cognosces. At verò cum ià Christus veniret ad baptismum, interiùs reuelauit Ioanni Spiritus sanctus illū esse Christū. Et tunc dixit; *Ego à te debeo baptizari*, &c. Decebat enim, ut priùs eum cognosceret determinatè, quàm baptizaret: ita Chrysostomus,

Ioannes quomodo nescierit Christū.

Christus baptizat, non minister.

Ribera in Euang. Ioan.

K

Theophy

Theophylactus, & Euthymius. Et idem dicere videntur Beda, & multi alij. Est ergo sensus: *Ego nesciebam eum*; id est, ego quamvis multa de illo loquebar, nunquam tamen eum cognoueram, aut videram: hoc autem dicit, iuxta Chrysostomum, vt auferat testimonio suo omnem suspensionem; doceatque se non familiaritate, aut amicitia, sed diuina reuelatione adductum fuisse ad testificandum.

Obiectio, &
Responsio.
Columba
cur descen-
derit super
Christum in
baptismo.
Altera ob-
iectio.
Responsio.

Quod si quis obiciat; quid necesse erat Columbam descendere, si iam eum cognouerat Iohannes? Respondetur, vt certius, & manifestius cognosceret; deinde, vt melius posset Iohannes aliorum fidem confirmare attestatione illius signi visibilis, sicut ait: *Statim & ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic Filius Dei*. Rursus potest aliquis obicere; quomodo Iohannes non cognouerit determinatè Christum, quem in ventre matris iam cognouerit? Respondeo; Etiam si demus tunc acceleratum fuisse Iohanni vsum rationis, cognouit esse in vtero Virginis Deum & hominem Redemptorem mundi; Sed quòd talem faciem, & tale corpus, & talia accidentia determinata haberet, non cognouit; nec si tunc cognouisset, posset ex illis postea virum cognoscere, cum multum illa ætate varientur.

Sed vt manifestetur in Israël, &c.] Id est, meus baptismus non est, vt per illum homines mudentur; sed vt manifestetur Christus Israël. Ratio est, quoniam ad illum Baptismum, ceu ad rem insolitam multò plures confluebant, quàm ad solam prædicationem; & tunc eis Iohannes prædicabat aduentum Christi, & differentiam baptismi eius, vt ait Chrysostomus; id est, quantò meliorem baptismum accepturi essent per Christum; & ita disponebat eos ad baptismum. Secundò, manifestabat Christum verbis ipsis, quibus utebatur in baptizando; vt docet apertè Paulus, Act. 19. *Iohannes baptizauit baptismo poenitentia populum dicens; in eum, qui venturus esset post ipsum, vt crederent, hoc est in Iesum*. Tertiò, institutus est ille baptismus, vt inter alios Christus veniret ad eum, & descenderet Spiritus sanctus, & per hanc descensionem postea populo prædicatam manifestaretur omnibus: Quamvis enim Abulensis super Matth. cap. 3. q. 88. dixerit, descensum Columbæ visum esse ab omni populo qui aderat; tamen verius est, quod ait Caietanus Matth. 3. visum esse tantum à Christo, & à Ioanne: Si enim populus vidisset, non esset necessarium Iohannis testimonium, cum vox Patris audita fuerit: *Hic est Filius meus, &c.* Et tamen post baptismum, Iohannes non cessabat docere Christum esse maiorem se. Hoc etiam docet cum dicit; *& ego vidi, & testimonium perhibui*: quasi dicat, vos non vidistis, ego tamen vidi.

Descendentem.] Cum baptizatus est, Matth. 3.

Spiritus sanctus
cur in
specie Co-
lumbæ de-
scenderit.

Quasi Columbam.] In specie Columbæ descendit, vt ostenderet Innocentiam, & mansuetudinem Christi, & vt significaret, sicut ait Beda Lucæ 3. quòd Spiritus sanctus effugiet fictum; & quòd per baptismum descendit Spiritus sanctus in eos, qui habent Columbinam simplicitatem;

rem; & ad significandos effectus baptismi. Præterea, sicut aiunt Chrysostomus, & Euthymius, Matth. 3. & Ambrosius Luc. 3. & alij, vt veritas corresponsdeat figuræ: huius enim Columbæ figura fuit illa, quæ nuntiavit Noë finem diluuij, Gen. 8. Quemadmodum enim tunc erat diluuium aquarum, ita cùm Christus venit, erat diluuium peccatorum: & sicut illa denunciavit cessationem diluuij illius, ita & ista finem adesse peccati. Vide de his S. Thomam hîc, & 3. p. q. 39. art. 6. & latius Abulensem Matth. 3. q. 83.

Sed quæritur, an hæc Columba fuerit verum animal? Augustinus lib. de Agone Christian. c. 22. affirmat omninò, quem sequitur hîc S. Thomas, & 3. p. q. 39. art. 7. licet non fuerit ex alia Columba generata, sed virtute diuina ad illam ostensionem facta. Ratio eorum est; Quoniam sicut non decuit, vt Filius deciperet homines falsum corpus assumendo; ita nec decuit, vt Spiritus sanctus eosdem deciperet falsam Columbam ostendendo. Hæc opinio est valde probabilis; sed nisi obstaret horum Sanctorum autoritas, opposita videtur probabilior; videlicet, non fuisse verum animal: ita docet Procopius, Gazæus super Gen. cap. 18. & Glossa Matth. 3. Lyra Marc. 1. & Abulensis super Matth. 3. q. 84. ita ait; *Nisi obftet autoritas Augustini, cui multum fauendum est, etiam si nihil probet: quando contra eum probare manifestè non possumus, verisimilius mihi videretur, iuxta Nicolaum; quòd non fuerit vera Columba: & ita tandem dicit, quæst. 85. Idem dicit Glossa Matth. 3. & Lyra Marc. 1. & Caietanus, 3. p. loco citato, & Matth. 3. & Iansenius, cap. 14. vbi efficacibus argumentis id probat. Sed & S. Thomæ hoc olim placuerat, in 1. d. 16. q. vnic. art. 3. ad 3. imò & Augustinus Epist. 102. ad Euodium etiam inclinat in hanc sententiam, docetque hoc satis probabiliter dici. Probant isti authores ex verbis Euangelistarum; inquit enim Lucas, cap. 3. *Descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut Columba.* Alij autem dicunt, *Sicut, aut tamquam Columba:* non fuit ergo vera Columba. Addit Abulensis, loco citato, nomen *speciei*, solere accommodari ad res non veras, vt Num. 9. *A vespere autem super tentorium erat quasi Species ignis.* Secundò, quoniam eodem modo dicitur Act. 2. *Et apparuerunt dispersita lingua tamquam ignis:* constat tamen, & Augustinus fatetur Epist. 102. non fuisse veras linguas, nec verum ignem. Ex quo patet responsio ad rationem Augustini & S. Thomæ, nullam ibi fuisse deceptionem: non enim docebatur per similitudinem Columbæ, veram esse Columbam; sed verè descendere Spiritum sanctum in Christum: qui Sanctus per Columbæ proprietates designabatur; quare cùm hoc fieri potuerit rectè per similitudinem Columbæ, frustrà fieret vera Columba; præsertim cùm statim præteritura esset. Hæc duo argumenta posteriora satis probant hanc partem: Nam ad primum, quo isti authores valde nituntur, ita respondit optimè S. Thomas, ita locutam esse Scripturam, quoniam Spiritus sanctus non apparuit in propria specie, sed in alienar & dictio, *Sicut*, refertur non ad Columbam; quasi fuerit ibi tantum*

*Fuit vera
Columba, &
animal.
Ratio.*

*Probatnr nō
fuisse verum
animal.*

*Speciei no-
men accom-
modatur ad
res non ve-
ras.*

*Christus de-
signatus
Sanctus per
Columba
proprietates*

Deus &
Angeli qui-
bus in corpo-
ribus appa-
reant.

similitudo Columbæ; sed ad Spiritum sanctum, qui apparuit similis Columbæ. Confirmo autem hæc argumenta; quoniam in cæteris omnibus apparitionibus, quas legimus in Scriptura, nec Deus, nec Angelus assumpserunt vera corpora animata, sed tantum corpora aërea, quæ videbantur animata: cur igitur non idem factum dicamus in hac apparitione?

Et ego nesciebam eum.] Iterum hoc repetit, ne amicitia ductus fuisse videatur in ferendo testimonio, & magis, ac magis adimat suspicionem.

Spiritus san-
ctus in solo
Christo sem-
per mansit.

Fides, Spes,
&c. qua do-
na.

Et manentem super eum.] Hieronymus Ezech. 35. in principio, & latius Gregorius 2. Moral. c. 41. & Beda hîc, adnotant in cæteris hominibus non semper manere Spiritum sanctum; quia quandiu sunt in corpore, non semper possunt peccata cauere, nec semper cœlestia considerare. Vnde Ioan. 3. *Spiritus ubi vult, spirat, & vocem eius audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat*: In solo autem Christo mansit semper Spiritus. Obiiciunt sibi Gregorius, & Beda illud Ioannis 14. *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum*: Et respondent, Spiritum sanctum semper manere in iustis, quantum ad dona, sine quibus ad vitam perueniri non potest; qualia sunt Fides, Spes, Charitas, &c. Sed quantum ad gratias gratis datas, ut Prophetiam, gratiam curationum, &c. non semper manet. Ita etiam respondet hîc S. Thomas. Præterea non manet semper in illis quoad actualement feruorem Charitatis, & quoad contemplationem Cœlestium.

Columba
mansit ali-
quantulum
super caput
Christi.

Sed est dubium, unde cognoscere potuit Ioannes Spiritum manere in Christo? Responderetur; ex mora Columbæ, quæ non statim euanuit, sed aliquantulum mansit super caput Domini, ut id significaretur. Hoc videtur apertè docere Abulensis Matth. 3. q. 85. & Caietanus, Matth. 3. & hoc significauit Ioannes, cum dixit: *Quia vidi Spiritum descendantem sicut Columbam, & mansit super eum*. Atque ita per descensum Columbæ manentis super Christum, & representantis Sanctum, declarata fuit non noua gratia data Christo; sed præsentia Spiritus sancti, qui in eo fuerat ab eius conceptione, ut ait Iansenius c. 14.

Hic est qui baptizat in Spiritu sancto.] Id est; Hic est, cuius tu per tuum baptismum Præcursor esse debes, & qui suppleturus est, quod baptismo tuo deest: Verè enim dabit Spiritum sanctum ritè suscipientibus suum baptismum. Vtitur autem his verbis, ut magis prouocet audientes ad Christi baptismum suscipiendum, per quem intrent in Ecclesiam, & Filij Dei efficiantur. Verum hac circumlocutione nihil aliud vult ostendere, quàm esse verè Filium Dei. Et ita dixit Ioannes; *Ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei*.

Altera die.] Id est, die continuò sequenti, ut etiam patet ex Græco.

Stabat Ioannes.] Per Ioannem lex intelligitur, quæ stabat quasi iam non vltius progressura, sed Christo venienti cessura, & suos discipulos ei traditura. Sed interim constanter de Christo testificans; ita

ita Glossa. Iuxta literam autem, stabat quasi paratus ad suum officium exercendum, testificando de Christo, baptizando, & docendo.

Ecce Agnus Dei.] Quasi dicat; Ab hoc sanctificandi estis, non à me; illum sequimini.

Quid queritis?] Sciebat, quid quærent, sed interrogat, ut ita eos sibi conciliet & audentiores reddat, seque eos suo colloquio dignari ostendat; ut ait Chrysostomus.

Rabbi.] Ostendunt, se eum Magistrum agnoscere, & discendi studio ad eum venire. *Raab*, apud Hebræos idem est, quod *multus*, siue *magnus*: inde significat hominem honorabilem, & inclytum ob multiplices, quibus pollet, dignitates, ut aiunt Hebræi; vel potius, ut ego arbitror, quod vnus instar multorum sit. Inde ducibus tribuitur hoc nomen, Isai. 19. *Et mittet eis Saluatorem, & propugnatorem*: vbi habemus *propugnatorem*, est *raab*: & principibus etiam tribuitur, Esther. 1. *Præponens mensis singulos de principibus suis*: Et gubernatoribus nauium. Ionæ. 1. *Et accessit ad eum gubernator*. Et Sapientibus, Iob. 32. *Non sunt longæui Sapientes*. Immo & Sagittarius dicitur ab Hebræis *raab*; quia pugnat vnus pro multis, & breui tempore multos occidit. Inde *Rabbi*; id est, *magister*, ut exponit Euangelista, & omnes exponunt; non *magister meus*, ut putat Iansenius cap. 17. Sed ex dictis patet, plus significari hoc nomine apud Hebræos, quam nomine *magistri*, apud Græcos & Latinos. Et inde Euangelista Hebraicam vocem ponere voluit, cum interpretatione tamen, quam apud Græcos habere poterat: hoc ipsum Chaldaico sermone significat *Rabboni*, Ioan. 20. *Rabboni*, quod dicitur, *magister*: quamuis hoc nomen *Rabboni* significat etiam *Dominus meus*, ut Gen. 33. *Neque ita fiet Domine mi*: & ibidem; *Domine mi audi me*: Et Exodi. 32. *Ne indigneetur Dominus meus*. In his locis semper est in Chaldaeo *Rabboni*.

Vbi habitas.] Volebant enim, ut ait Chrysostomus, in ocio & secreti à multitudine ab eo doceri; vbi nullus esset, qui Doctrinam interrumpere. Nec ex hoc intelligamus, Dominum habuisse domum propriam, cum esset in Iudæa; sed quærent de hospitio, vel diuersorio.

Hora autem erat quasi decima.] Horæ meminit, ut ait Euthymius, ut eorum sedulitatem, & desiderium ostenderet, qui ut Ioannem audierunt, licet duæ tantum horæ diei restarent, quod tempus quieti, & refectioni corporis aptius est, statim ad Christum venerunt. Ostenditur etiam eadem causa Christi humanitas, & Charitas, qui statim eos accepit, nec in aliud tempus distulit. De horis antiquorum dicemus cap. 11.

Erat autem Andreas.] Andreæ nomen ponit, quoniam necessariò erat nominandus propter Petrum fratrem, ad Iesum adductum; alterius autem Discipuli non meminit; vel quia fuit ipse Euangelista, qui nomen suum tacere solet; vel quia obscurus erat, & ignotus, nec referebat eius nomen cognoscere: sicut & septuaginta duorum Discipulorum.

Raab quàm
multa signi-
ficat.
Homines
inclytos.
Duces.
Principes.
Gubernato-
res nauium.
Sapientes.
Sagittariū.

cupulorum nomina suppressa sunt Lucæ 10. ita Chrysostomus homil. 17. & Theophylactus, & Euthymius. Fuisse autem Euangelistam hunc discipulum, aliis etiam placuit, ut S. Thomæ, Lyra, & Iansenio. cap. 17. sed omnes per distinctionem loquuntur, ut Chrysostomus, nec aliquid certi statuunt. Alcuinus citatus à S. Thoma dicit, fuisse Philippum; quoniam statim narratur eius vocatio.

S. Andreas
minor natus
Petro.

[Fratrem suum Simonem.] Glossa, & S. Thomas in verbis superioribus dicunt, Andræam minorem natu fuisse Petro.

Inuenimus Messiam.] Verba sunt exultantis lætitiæ, & fratrem studiosè inuitantis, *Masiah*, siue *Mesika* Hebraicè, quorum primum dicitur Hebraicè Græcè, alterum Chaldaicè; dicitur *משיח*, Latine *unctus*: nam apud Hebræos *משיח* *Masiah*, significat *ungere*; & idem significabat apud veteres Græcos *χρῖς*, ut ex Homero refert Lactantius lib. 4. cap. 7. unde *Christus*, & *Christna*. Vngebantur autem olim Sacerdotes, Exodi. 29. & Reges, 1. Reg. 10. & 16. Et Prophetæ, 3. Reg. 19.

Sacerdotes,
Reges &
Propheta
olim unge-
bantur.

Iesus unde
potissimum
dictus Chri-
stus.

Christi di-
cuntur Pro-
pheta.

Sacerdotes,
Reges potis-
simum.

His tribus causis Iesus potest dici *Christus*, ut ait Nicephorus lib. 1. Ecclesiast. Hist. cap. 4. Sed tamen potissimum dicitur *Christus*; quia Rex erat: nam licet Prophetæ aliquando *Christi* dicantur, ut Psal. 104. *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari*. Et etiam Sacerdotes; ut 2. Machab. 1. *qui est Christi* intelligebatur Rex. Probatur hoc ex Clemente Martyre lib. 1. Recognitionum fol. 19. ubi docet, hoc nomen apud Hebræos commune fuisse Regibus, ut apud Persas *Arfaces*, apud Romanos *Cesar*, apud Ægyptios *Pharao*. Et Lactantius lib. 4. cap. 7. ait *Christum*, esse nuncupationem potestatis, & regni: *Sic enim*, inquit, *Iudæi, Reges suos appellabant. Et sicut nunc Romanis indumentum purpura insigne est Regia dignitatis assumptæ; sic illis unctio sacri unguenti nomen, ac potestatem regiam conferebat*. Idem ait Reuclin. lib. 3. de Verbo mirifico, cap. 11. Probatur etiam ex usu Scripturæ. 1. Reg. 16. *Num coram Domino est Christus eius?* Id est, is qui à Domino designatus est, ut sit Rex. Et passim Saul, & Dauid appellantur *Christi*. Tertiò probatur ex usu Iudæorum, qui semper suum Messiam Regem appellabant; & hæc duo nomina coniungebant, ut patet ex eorum testimoniis citatis à Galat. lib. 3. contra Iudæos, cap. 2. immò & Scriptura ita loquitur, ut Daniel. 9. *Usque ad Christum ducem, hebdomadas septem*; Et Lucæ 23. *Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Casari, & dicentem se Christum Regem esse*. Ex his patet, hoc nomen commune fuisse multis; ut Isai. 45. *Hec dicit Dominus Christo meo Cyro*. Propterea cum hoc loco tribuitur Domino Iesu, ponitur Græcè cum articulo, ut notauit Chrysostomus homil. 18. quasi dicat; inuenimus Messiam illum, qui est Rex omnium Regum, qui promissus erat in lege, ut homines saluos faceret. Secundo

Messias Rex
appellatus à
Iudæis.

cundò patet, hoc nomen non fuisse nomen proprium Domini; sed illud erat Iesus: quoniam autem hæc dignitas Regalis nota erat omnibus, nomine Messia potius, quàm alio nomine; idèd eo vsus est Euangelista: sed addidit interpretationem, vt intelligeretur. Quomodò autem *Christus*, nomen sit personæ in duabus naturis subsistentis, quarum altera vngit, altera vngitur, docet Damascenus, lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. Et Cyprianus, seu potius Rufinus in expositione Symboli circa principium; & S. Thomas 3. p. quæst. 16. art. 5. *Vinctus* verò dicitur Christus, non oleo, quo cæteri; sed copiosissima Spiritus sancti gratia, Iai. 61. *Spiritus Domini super me, eò quòd vnixerit Dominus me.* Et Psal. 44. *Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo latitiae præ consortibus tuis.* Ita Nicephorus lib. 1. cap. 4.

*Christus
quo oleo
vinctus.*

Circa has nominum interpretationes adnotanda est Hieronymi ob-
seruatio ad Galat. 4. in illis verbis; *Quoniam autem estis filij Dei,*
&c. vbi ait: *Hanc consuetudinem in pluribus locis Scriptura conseruat,*
vt Hebraicum verbum cum interpretatione sua ponat. Prima ratio hu-
ius rei est; quoniam Ecclesia Prima congregata est ex Iudæis,
ideòque Apostoli voluerunt quædam manere ita, vt illi assueti
erant dicere, ne scandalum paterentur, vt *amen, Alleluiah.* Secun-
da, quoniam sunt quædam, quorum proprietas non potest rectè
in aliam linguam transferri. Vtraque est Hieronymi, in Episto-
la. *Nuper cum pariter,* ad Marcellam. Sed hæc posterior est etiam
Origenis, vt ibi refert Hieronymus, & eiusdem Hieronymi, in
Epistola ad Damasum de Osanna. Et Augustini 2. de Doctrina,
Christiana, cap. 11. Et Reuclin. lib. 2. de verbo mirifico, cap. 12.
Et hanc nos secuti sumus in expositione nominis *Messia,* & *Rab-*
bi. Exemplum habemus in *Osanna, alleluia, amen, racha.* Itaque ver-
ba Hebraica reliquerunt, quoniam alia voce omninò explicare
non poterant: sed ne Gentilibus Hebraicè nescientibus prorsus
ignota essent, transfulerunt, vt potuerunt: idèd etiam Septuaginta
Interpretes, & noster Interpres Latinus, multa nomina interpre-
tati sunt; quoniam interpretationes non erant in Hebræo, vt
intelligerentur ab iis, qui conuertebantur ex Gentibus. Tertia est;
vt in verbis Hebræis, & Græcis idem significantibus significa-
retur vnitas fidei, & spiritus in populo Iudæorum, & Gentilium.
Hæc ratio subindicatur ab Hieronymo in illis verbis Marc. 24. *Abba*
pater: sed traditur apertè ab Augustino, in expositione Epistolæ ad
Galatas in illis verbis. cap. 4. *Abba pater.*

*Hebræa
verba ser-
uata in Ec-
clesia, &
cur.
Ratio. 1.
Ratio. 2.*

Ratio. 3.

Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas. His verbis vide-
tur ob stare illud Matth. 16. *Beatus es Simon Barjona:* Immodè &
Ioannis 21. scriptum est; *Simon Ioannis diligis me plus his?* Ex qui-
bus locis redditur incertum nomen patris Petri. Sed responde-
tur dupliciter; vel patrem Petri fuisse binominem, vel Iona,
& Iohanna idem esse nomen; vitio tamen Scriptorum depraua-
tum. Prima responsio placet Lyrano; quoniam horum nominum
sunt

*S. Petri pa-
ter binomi-
nis.*

*Iona idem
quod Co-
lumba.
Iohanna, in
quo est
gratia.*

*Aspiratio
reicta à
Græcis, &
Latinis, in
vocibus
Hebraicis.*

*Iona, Iohan-
na, & Ioan-
nes, sunt
vnum no-
men.*

*Verba de-
ciurata.*

*Bariona,
Batimeus,
Bartholo-
meus quid.*

*Cephas
quale no-
men, & unde
veniat.*

sunt diuersæ interpretationes: Iona enim idem est, quod *Columba*. Iohanna idem est, quod, in quo est *gratia*: vel, ut ait Hieronymus, Matth. 16. & melius significat *Domini gratiam*. Secundam videtur sequi Hieronymus ibidem, licet aliorum esse dicat. Iansenius cap. 17. vtramque refert, sed neutram præfert alteri. Nebrissenfis in 3. quinquagena, cap. 23. scripsit, semper sibi placuisse hanc secundam responsionem: & reddit rationem, quoniam Græci, & Latini cum transferunt in suas linguas nomina Hebraica, solent abicere aspirationem; aliquando quidem cum vocali coniunctam, aliquando sine vocali; quemadmodum pro *Iehosuah*, Græci dempra aspiratione cum vocali, O, sequenti dicunt *Iesus*; Latini dempra, E, cum sequenti aspiratione dicunt *Iosue*; Latini etiam, & Græci similiter in nomine *Ioannes* demunt aspirationem. Ita igitur ex Iohanna factum est *Iona*. Cumque ita pertinaciter defenderet, dicit se ex Græco codice fuisse conuictum, in quo apud Ioannem legebatur; *Tues Simon filius Iona*; sicut & apud Matth. Et sanè non possumus negare; in Græcis libris scribi *Iona* tam apud Ioannem, quam apud Matthæum, ut in codice Complutensi, & in codice Roberti Stephani. Et ita hîc legunt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius.

Mihi videtur hæc tria, *Iona*, *Iohanna*, & *Ioannes* vnum nomen esse. Primum, de *Iohanne*, & *Iohanna* certum est; non enim differunt, nisi sola terminatione: quam Græci ut ad suam linguam accommodent, semper solent in nominibus peregrinis variare, ut pro *Iehosuah*, *Iesus*. Sed vnum etiam esse *Iona*, & *Iohanna* arbitror; quoniam alij codices Græci habent, Ioannis 1. *Iona*; & Ioan. 21. *Iohanna*; immò & Complutensis Latinus habet, cap. 1. *Iona*: & cap. 21. *Iohannis*: cum enim vocaretur Iohanna, Græci, & Latini subtrahentes duas literas medias dixerunt *Iona*: fortassè etiam Hebræi idem faciebant breuitatis gratia: quemadmodum Hispani interdum faciunt, dicentes; *Bartholo*, pro *Bartholome*: & *Bastian*, pro *Sebastian*: quod etsi non sit aded certum; certum tamen est, in nominibus compositis Hebræos semper solere studere breuitati. Est igitur *Bariona* nomen compositum; id est *Filius Iona*; quemadmodum *Batimeus*, filius Timei: *Bartholomeus*, filius Tholomæi. Quoniam igitur apud Matthæum nomen erat compositum, breuiatum est, demptis duabus literis mediis. Ioannes verò quoniam non composuit illud, dixit *Iohanna*. Rectè itaque dixit Lyranus, Matth. 16. in *Bariona* esse compositionem ex integro, & corrupto, detractamque esse mediam syllabam ex nomine *Iohanna*. *Cephas* autem non est nomen Græcum dictum à *κεφαλή*, quod est *caput*, ut quidam existimarunt, in quibus & Mantuanus lib. 6. de sacris diebus, & Vigilius Papa, in Epistola ad Euterum Episcopum. Idem sensisse videtur hîc Lyra. Ita enim ait, *Tu vocaberis Cephas*; id est, *Capitanens*: Et idem sonat hoc nomen Petrus; quia fundamentum habet quodammodò proprietatem capitis. Dicimus igitur, nomen esse Hebraicum, & Chaldaicum, ut docet Hieronymus, lib.

lib. de nominibus Hebraicis; & ad Galat. 2. in illis verbis; *Cum venisset Cephas*: Et res est apertissima, quoniam apud Hebræos *קֶפֶס* *ceph*, significat *rupem*, siue *Petram*, vt Hierem. 4. *Super rupes ascenderunt*; Chaldaicè autem dicitur *Cepha*: vnde Numerorum 20. *Petra*, de qua educta est aqua, vocatur à Chaldaico Interprete *Cepha*: & eadem dictione vtitur Psalm. 39. vbi nos habemus: *Et statuit supra petram pedes meos*: quod optimè explicuit Iansenius, cap. 17. & 66. *Petram* autem vocamus, quæ firma est, & terræ adhæret, vnde lapides exciduntur, vt Isaia 51. *Attendite ad Petram unde excisti estis*: Estque Græcum nomen, cuius synonymum est in eadem lingua *πέτρος*, siue *Petrus*: Hæc sententia est Hieronymi ad Gal. 2. loco cit. vbi ita ait: *Non quòd aliud significet Petrus, aliud Cephas; sed quòd quam Græcè, & Latine Petram vocamus, hanc Hebræi, & Syri propter linguam inter se viciniam, Cepham nuncupent*, &c. Ex quo intelligitur, cur Dominus dixerit, 16. *Tu es Petrus*; & *super hanc petram*, &c. Quasi diceret: *Tu es Cepha*, siue *petra*, & *super hanc petram*, &c. Et hoc significauit hîc, cum dixit; *Tu vocaberis Cephas*. Quod autem poterat aliquis in dubium vocare, an *Petrus* sit idem, quod *petra*; hoc Euangelista docet apertissimè, cum dicit; *Cephas*, quod interpretatur *Petrus*.

Petra quid.

Sed modò est dubium; vtrum hîc Dominus imposuerit Petri, siue Cephæ nomen Apostolo; an potiùs Matth. 16. vt quidam arbitrantur? Respondeo, ex Augustino 2. de consensu Euangelistarum, cap. 17. & 53. & lib. 4. cap. 3. quem sequuntur hîc S. Thomas, & Lyra, & Iansenius, cap. 17. & alij: nomen hoc loco fuisse impositum; in Matthæo autem imposita est nominis impositi ratio; quod supra cum esset Ecclesia ædificanda, quasi supra firmissimam petram: & ideo hîc dicit; *Tu vocaberis*; ibi autem non dixit, *vocaberis*; sed, *tu es Petrus*: quia iam ita vocabatur. Sed est aduersus hanc sententiam, quod scribit Marc. cap. 3. vbi loquens de electione Apostolorum ait: *Vocauit ad se, quos voluit ipse, & venerunt ad eum; & fecit, vt essent duodecim cum illo*, &c. Et imposuit Simoni nomen *Petrus*. Similiter Lucas, cap. 6. *Vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit, Simonem, quem cognominauit Petrum*. Ergo non hîc impositum est nomen; sed tunc, cum ex omnibus Discipulis segregauit duodecim. Respondeo, nomen Petri impositum esse hîc apud Ioannem, non quasi statim appellandum; sed prædictum est illi, quòd hoc nomine aliquando esset appellandus. At verò cum elegit duodecim Apostolos, tunc cœpit appellari Petrus, iubente Domino, vt ita vocaretur. Tunc autem non constabat, cur hoc nomen accepisset; sed id Dominus explicuit, cum dixit: *Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. Vt ergo Petrus crederet, quod audiebat, & magis Christum sequi amaret, ostendit illi diuinitatem suam, indicans illi nomen suum, & nomen Patris, quos tamen nunquam ante viderat oculis carnis.

Petrus quando ita vocatus.

Ribera in Euang. Ioan.

L

Est

S. Petrus &
Andreas
quando vo-
cati ad A-
postolatam.

Est etiam dubium, an hic vocati fuerint ad Apostolatam Petrus & Andreas? Respondet Augustinus 2. de Consensu Evangelistarum, cap. 17. Non fuisse vocatos hoc loco; sed Matth. 4. & Luca 5. hic autem non adhæsisse illi inseparabiliter; sed cum eum essent admirati, reuersos esse. Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius Matth. 4. dicunt, hos Discipulos secutos fuisse Dominum ab hoc die. Sed cum viderent postea Ioannem vinctum, & Dominum secedere in Galilæam, reuertisse ad patriam, & ad artem suam, donec postea Matth. 4. vocati sunt: & idem de Philippi vocatione intelligendum est.

In crastinum voluit exire in Galilæam, &c. Id est, die sequenti, cum rediret in Galilæam, inuenit Philippum. Est enim hic idem vocabulum, in Græco, quod bis iam conuertit *altera die*, videlicet *die sequenti*, postquam Petrus adductus est ad Iesum.

Bethsaida
quid.

A Bethsaida. Quæ parua Ciuitas Galilææ est adiuncta lacui Genesareth. Significat autem *domum venationis*. Quod nomen rectè conuenit, quandoquidem ex ea Christus tres Apostolos venatus est. Chrysostomus homil. 19. *Meminit eius patriam Euangelista, vt intelligas, quod infirma mundi elegit Deus.*

Nathanaël
an Bartho-
lomæus.

Nathanaël. Montanus hic, & Matth. 10. & Luca 6. vbi enumerantur Apostoli, affirmat Nathanaël esse Bartholomæum Apostolum. Cuius nomen proprium erat *Nathanaël*: Bartholomæus autem dicebatur de nomine patris, quasi *filius Tholomæi*. Rupertus etiam hic, dicit, fortasse hunc *Nathanaël* fuisse Bartholomæum; quod Iansenio, cap. 17. videtur valde probabile. Ratio eorum est, quoniam in Catalogo Apostolorum semper cum Philippo ponitur Bartholomæus; quemadmodum cum Petro ponitur Andreas; cum Iacobo Ioannes; quia simul vocati sunt: ergo simul vocatus est Bartholomæus cum Philippo: & hoc videtur esse, quod hic narratur à Ioanne. Sed hanc opinionem ego falsam esse arbitror. Primum, quoniam nec veteres, nec recentiores, qui vitas Apostolorum scripserunt, tale quidpiam dixerunt; vt Abdias de vitis Apostolorum, Isidorus lib. de Patribus Noui Testamenti, Hieronymus lib. de viris illustribus, Perionius lib. de vitis Apostolorum: nec historici Ecclesiastici, vt Eusebius, & Nicephorus: nec veteres expositores Euangeliorum Matth. & Lucæ. Præterea constat, duodecim Apostolos indoctos fuisse: hunc autem Nathanaëlem, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Euthymius, & omnes, doctum, & in lege versatum fuisse dicunt: id quod ex eius verbis intelligi potest. Ergo non erat ex Apostolis. Hæc ratio est Glossæ ita dicentis; *quia autem doctissimus, non est in Apostolum electus. Omnes enim Apostoli primum de Idiotis; vt confundantur Sapientes.* Eadem ratio est Augustini, Tractatu 7. hac enim ratione docet Nathanaëlem non fuisse electum in Apostolum.

Duodecim
Apostoli in-
docti fuisse.
Nathanaël
doctus, & in
lege versa-
tus.

Præterea Abulensis super Matth. cap. 10. quæst. 35. dicit; *De*

Bartho

Bartholomæo nihil dictum est in Scriptura : Quod etiam affirmavit Perionius in vita Bartholomæi ; sed fuisse pauperem , & sine literis , & obscuri nominis : & ad hoc citat Eusebium . Similiter Iosephus Græcus author apud Simeonem Metaphrastem in vita Bartholomæi , dicit eum fuisse pauperem , & Idiotam .

S. Bartholomæus fuit pauper , & sine literis .

Ad argumentum Montani , quod etiam est Ruperti , respondetur ; multa nomina huiusmodi apud Hebræos ita usurpata esse pro propriis , ut propria ipsa tacerentur , ut Marc. 10. *Filius Timæi Barthimæus sedebat iuxta viam .* Idem igitur factum est in nomine *Bartholomæi* . Ad secundum argumentum Ruperti respondetur ; cum Dominus ex turba Discipulorum elegit duodecim , tunc post Philippum vocavit Bartholomæum ; & ideo simul numerantur : sed non inde sequitur , eum esse Nathanaëlem ; quoniam hæc vocatio , cuius meminit Ioannes , alia est ab ea , quæ est Matth. 10. & Lucæ 6. Respondetur etiam ; non esse necesse dicere , in Catalogo Apostolorum servatum esse ordinem vocationum ; quandoquidem semper Petrus ponitur ante Andræam , cum fuerit posterius vocatus . Deinde Matth. ultimum par est Simon Cananæus , & Iudas proditor . Lucæ autem 6. ultimum par est Iudas Iacobi , & Iudas proditor .

A Nazareth potest aliquid boni esse ?] Per interrogationem legendum est iuxta omnes , licet Augustinus etiam sine interrogatione legi posse affirmet : non autem loquitur de quouis bono , sed de bono illo eximio , & multum sperato ; id est , de Messia . Hoc dicit , quoniam ex Michææ 5. sciebat Christum nasciturum esse in Bethleem : *Et tu Bethleem terra Iudæ , &c .* Propterea etiam quidam dicebant Ioann. 7. *Nunquid à Galilea venit Christus ? nonne Scriptura dicit ; Quia ex semine David , & de Bethleem Castello , ubi erat David , venit Christus ?*

Christus nasciturus in Bethleem .

Eccæ verè Israëlita .] Id est , verus filius Iacob , & eius virtutum imitator : quemadmodum si nunc diceremus de aliquo ; iste est verè Christianus . Sed ego aliquid altius significatum puto , videlicet eum esse unum ex veris filiis Iacob ; id est , ex prædestinatis promissis Abrahæ , & Iacob . Probatum hoc ex Apostolo Rom. 9. *Non enim omnes qui ex Israël , id sunt Israëlita .*

Cum esses sub ficu vidi te .] Quoniam Nathanaël , ut ab homine , quaesierat ; unde me nosti ? Ostendit se , ut Deum , omnium mores , & occulta cognoscere , videreque ea , quæ nemo videat : ita fecit & Petro , cum dixit ; *Tu es Simon* , &c . Est autem sensus : Cum esses solus sub ficu , ubi nemo te videbat , ego te vidi : & quidem antequam accederet ad te Philippus , qui mihi posset renunciare : Ita Euthymius , & Beda . Probabile est autem , Nathanaëlem sub ficu orasse , & fortasse Messiae aduentum expetiisse : quasi dicat ; vidi quid faceres , & quid cogitares sub ficu .

Messias & rex Israël , idem .

Tu es filius Dei , tu es Rex Israël .] Idem est dicere , *Tu es Rex Israël* , idem .

& tu es Messias : vt patet ex dictis in illis verbis ; *Inuenimus Messiam* ; Vnde cum articulo dicitur *Rex*. At dubium est, vtrum verè cognouerit Filium Dei naturalem esse ? Ratio dubitandi est ; quoniam etiam cum articulo ponitur, *Filius Dei* : & ita intelligit Cyrillus ; videlicet cognouisse esse Filium Dei naturalem ; quoniam vidit illum occulta cognoscere, quod est proprium Diuinæ naturæ. Eodem modo intelligere videntur Augustinus, tract. 7. & Beda, & alij. Iansenius, cap. 17. rem sub dubio reliquit. At multò certius est, non cognouisse esse Filium Dei naturalem. Et ita docet Chrysostomus, homil. 20. & super Matth. homil. 55. & Iosephus, & Euthymius, & Lyra. Quærent enim, cur Petrus, qui eadem verba dixit Matth. 16. laudatus est à Domino ; qui tamen multa signa viderat ; Nathanaël autem, qui nullis signis visis, non est ita laudatus : Et respondent ; sublimiorem fuisse Petri confessionem, qui eum verum, & naturalem Dei Filium confessus est, quàm Nathanaëlis, qui Filium tantummodò adoptiuum esse credidit. Idem ait Chrysostomus super Matth. loco citato, de illis, qui dixerunt Matth. 14. *Verè Filius Dei est*. Patet hoc etiam ex Clemente, Epistola prima ad Iacobum fratrem Domini ; vbi docet, Petrum esse primum Apostolorum, cui Deus Pater Filium suum reuelauit : hoc autem dicit propter illa verba : *Tu es Christus Filius Dei viui*. Non est autem credibile, priùs hoc reuelatum fuisse Nathanaëli, quàm Apostolis omnibus. Confirmatur etiam ex verbis Domini, qui paulatim elenat Nathanaëlem ab humanitate ad cognitionem Diuinitatis, cum ait ; *Maiores his videbis* ; scilicet, vt maiora de me credas. Et statim, *videbitis celos apertos*, &c. per quod ostendit, se esse Dominum Angelorum. Ad rationem dubitandi respondetur ; Filius ponitur cum articulo ; quoniam eum eximium inter Filios Dei credidit, & præstantiorem cæteris ; sed tamen intra limites adoptiui : nam articulus apud Græcos tantum ostendit aliquid eximium, & egregium in aliquo genere. Neque obstat, quod Dominus ait ; *quia dixi ; vidi te subsicui, credis* : non enim hoc dixit, quia Filium Dei naturalem esse credidit, sed quia credidit esse Messiam, & Sanctiorem esse cæteris Prophetis.

S. Petri confessio sublimior quàm Nathanaëlis.

S. Petrus fuit primus Apostolorum, cui Deus Pater filium suum reuelauit.

Articulus apud Græcos quid ostendat.

Amen quæ vox, & quid signet.

Amen Amen, &c.] *Amen* nequaquam est aduerbium iurantis, sed tantum seriò aliquid affirmantis : & dicitur à verbo Hebræico *aman*, quod est *credere*, *firmare*, *assenerare*. Pro quo Septuaginta Interpretes transtulerunt, *fiat*, vt notat Hieronymus ad Galat. 1. *Cui est gloria in sæcula sæculorum amen*. Aquila autem transtulit ; *verè*, siue *fideliter*. Addit Hieronymus, quòd etiam in Euangelio à Salvatore semper assumitur sua per *amen* verba firmante. Eodem modo, quo Aquila, verterunt etiam Symmachus, & Theodotion, vt ait Hieronymus, in fine Epistolæ ad Galatas. Et hoc semper sequitur ipse, vt in locis citatis, & super Isai. cap. 25. & 65. & super Matth. cap. 6. & in Epistola ; *Nuper cum pariter*,
ad

ad Marcellam. Ex quibus patet, duplicem esse usum huius dictionis; primus est, cum iis, quæ dicta sunt, consensum præstamus, & verum esse significamus, vt 3. Reg. 1. *Et respondit Banius filius Ioiada regi, dicens; amen: sic loquatur dominus Deus domini mei regis.* Et 1. Cor. 14. *Si benedixeris Spiritu, qui supplet locum idiota, quomodo dicet amen, super tuam benedictionem?* Huius rei sunt multa exempla, Deuteronom. 27. & propterea in fine librorum, aut epistolarum ponebāt Hebræi, *amen*; vt significarent vera esse, quæ scripta fuerant, vt ait Hieronymus, in Epistola; *Quæ acceperis*, ad Marcellam. Secundus usus est, ad asseuerandum magis, quod volumus dicere: cum autem geminatur, maiorem vim habet ad asseuerandum; vt Psal. 105. *Et dicet omnis populus, fiat fiat.* Et ita vitur hac dictione Dominus. Sed hoc est aduertendum, Dominum in Euangelio non solum non iurare, verum nec hac nota asseuerationis uti, nisi in rebus ad credendum difficilibus: nec eam duplicare, nisi in rebus creditu difficilioribus. Quod autem *amen* significet verè, manifestè patet ex Euangelio. Nam vbi Lucas cap. 21. ait: *Verè dico vobis, quia vidua hac pauper plusquam omnes misit.* Marcus, cap. 12. inquit, *Amen dico vobis, quoniam vidua hac pauper plus omnibus misit.*

Duplex eius
usus.
Primus.

In fine libro-
rum, & epi-
stolarum
apponeba-
tur.
Secundus
usus.

Videbitis cælum apertum, &c.] Chrysostomus, homil. 20. & Theophylactus, Euthymius, & S. Thomas, & Lyranus dicunt impletum fuisse tempore Passionis, & Resurrectionis, & Ascensionis: nam in Passione descendit Angelus de cælo confortans eum, Lucæ 22. Et postea visi sunt Angeli testes Resurrectionis, & Ascensionis. Caietanus autem dicit, non esse hoc narratum ab Euangelistis, vt & alia multa, quæ facta sunt; & refellit priorem sententiam; quoniam Angelus in Passione à solo Domino visus est: in Resurrectione verò, & Ascensione descenderunt quidem Angeli; sed non super Christum. Atque hanc eius sententiam veriore putat esse Iansenius, cap. 17. Sed respondemus; Caietani sententiam non esse improbabilem; quam etiam recipit Glossa: Sed argumentum tamen, quo Sanctorum sententiam impugnatur, infirmum est: nam præpositio *super* more Hebræorum, aliquando significat *propter*, vt 2. Reg. 1. *Doleo super te, frater mi Ionaaba.* Aliquando significat, *ad*, vt Lucæ 3. *Factum est verbum Domini super Ioan. &c.* Itaque possumus optimè exponere, *super Filium hominis*; id est, *propter Filium hominis*; vt scilicet ostendant eius Resurrectionem, & Ascensionem, seque illius ministros esse: Vel, *ad Filium hominis*, quomodo intellexit Cyrillus; id est, ad eius iussa facienda, & ad homines docendos, vt Deum cognoscerent. Angelum autem, qui descendit in Passione, cum probabile sit cum splendore apparuisse, videre potuerunt omnes Apostoli; & præsertim tres, qui propius accesserant.

Angeli ad-
fuerunt Pas-
sioni, Resur-
rectioni, &
Ascensioni
Christi, ac
cæli aperti
sunt.

Probabilis est etiam expositio Titelmani, vt hoc intelligatur de tempore Ascensionis, quo cæli Domino patuerunt; & Angeli eum comitantes crebro ascende-
bunt, & descende-
bant in eius ministerium.

Ego existimo, & temporibus assignatis à Chrysostomo id contigisse, & præsertim tempore Ascensionis, vt ait Titelmanus, & sæpè alias, licet non narrent Euangelistæ; vt volunt Caietanus, & Iansenius. Atque ita ex tribus vnâ integram expositionem facere licet.

Sed dubium est, cur prius dixerit *ascendentes*; quàm *descendentes*. Respondetur, vt doceret, eos tamquàm suos ministros coram se ambulare, sibi que ministrare. Augustinus moraliter hæc exponit de Christo, & prædicatoribus. Vide illum tract. 7. versus finem.

Supra Filium hominis. Christus non dicitur *Filius hominis*, quasi Filius Virginis, vt multi putant, & vt putauit Euthymius, Matth. 8. in illis verbis; *Filius autem hominis non habet, vbi reclinet caput suum; hominem*, inquit, *vocat matrem suam*. Ratio huius, quod dicimus, est manifesta; quoniam ubicumque de Christo dicitur in Euangelio, immò in toto Nouo Testamento *Filius hominis*, semper ponitur cum duobus articulis masculinis. Præterea, quoniam in Hebræo semper ferè dicitur *Filius Adam*, aut *Filij Adam*, vbi nos habemus, *Filius hominis*, aut *Filij hominum*, vt notat Hieronymus, super Ecclesiasten, c. 9. & super Matth. 16. ibi; *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* Ita passim Ezech. dicitur, *Fili hominis*. Adam autem cum hominem significat, ita significat virum, vt nullo modo possit significare fœminam: ergo siue sit nomen proprium, siue commune, nunquam ad fœminam referri potest. Rursum notandum est, *Filium hominis* vulgata phrasi Hebræorum nihil esse aliud, quàm si dicas *homo*, vt in locis Ezechiel. videmus, & Pl. 8. *Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis; quoniam visitas eum?* Dicitur igitur Christus *filius hominis*; id est, *homo*, vt exponit Damascenus, lib. 3. c. 3. vt hac appellatione, sicut ait Iansenius, c. 17. & humilitatem suam, & veram humanæ naturæ susceptionem nobis commendat. Sed mihi ob duas præterea causas dici videtur: prima, vt ostendat amorem suum erga nos; quòd cum Deus sit, non dedignetur communem nobiscum habere naturam, & commune nomen: quemadmodum Imperatores, & Duces in maximi amoris indicium, milites suos appellare solent *Commilitones*. Eadem enim causa fratres nos vocat, iuxta illud ad Hebræos, 2. *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: narrabo nomen tuum fratribus meis*. Secunda causa est: dicitur *Filius hominis*, & quidem cum duobus articulis, vt certum *Filium*, & certum *Patrem* ostendat; id est, vt intelligatur ille Filius non hominis confusè, sed illius hominis determinatè, videlicet Adam primi parentis, qui illi promissus fuerat, vt eius peccatum deleteret, & naturam humanam repararet, essetque alter generis humani parens. Ideò enim dicitur secundus Adam, siue nouissimus Adam. 1. Cor. 15. Atque hæc secunda causa potissima est: cui tamen rectè adiungitur prima; quoniam cum vocat se *filium Adam*, hominem se vocat, Et confirmatur; quoniam quemadmodum *Filius hominis* cum Christum significat, semper ponitur cum duobus articulis, vt diximus; ita quoties sine articulis ponitur, etiam si de Christo prædicetur, significat indeterminatè

Christus nō
dicitur Fi-
lius homi-
nis respo-
ndens matri.

Adam sig-
nificat vi-
rum, nullo-
modo fœmi-
nam.

Christus
qua ratione
dicitur Fi-
lius homi-
nis.
Et quibus
præcipuè
de causis.

Christus
secundus
Adam cur.

natè quodcùmque suppositum habens humanam naturam. Quod est in Scriptura plurimum adnotandum; vt Ioan. 5. *Potestatem dedit ei iudicium facere; quia Filius hominis est*: & ad Hebræos 2. citat Paulus ex Psal. 8. *Aut filius hominis; quoniam visitas eum*. Et Apocalypsi 1. *Et in medio candelabrorum aureorum similem filio hominis*: & c. 14. *Et super nubem sedentem similem Filio hominis*. In his tantum locis ponitur sine articulo in toto Nouo Testamento: & ratio est, quoniam in illis significat indeterminatè quodcùmque suppositum habens humanitatem; quod & aliis hominibus, & Christo conuenit; vt, *quia filius hominis est*; id est, quia homo verus est; & *similem filio hominis*, non Christo; immò ipse erat Christus; sed *similem homini*. Psal. autem 8. idè sine articulo ponitur, etiam si de Christo dicatur, vt exponit Apostolus, quia sensus literalis est de quolibet homine; spiritualis autem de Christo, vt ibi exponit Euthymius: aut etiam si esset literalis de Christo; tamen etiam de aliis hominibus intelligitur, vt ibi exponunt Chrysostomus, & Hieronymus, & alij. Et idè necesse fuit sine articulo poni.

SAN

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T I I.

1. *T* die tertia nuptia facta sunt in Cana Galilae: & erat mater Iesu ibi. 2. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius, ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. 4. Et dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideae hydriae sex posita secundum purificationem Iudeorum; capientes singulae metretas binas vel ternas. 7. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. 8. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, 10. Et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: & cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem seruasti bonum vinum usque adhuc. 11. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilae: & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Iudeorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. 14. Et inuenit in templo vendentes boues, & oves, & columbas, & numularios sedentes. 15. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oves quoque & boues, & numulariorum effudit as, & mensas subuertit. 16. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. 17. Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est: Zelus domus tua comedit me. 18. Responderunt ergo Iudei, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis quia haec facis? 19. Respon

19. Respondit Iesus & dixit eis: Soluite templū hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 20. Dixerunt ergo Iudaei: Quadraginta & sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 22. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat; & crediderunt scriptura, & sermoni quem dixit Iesus. 23. Cum autem esset Ierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quae faciebat. 24. Ipse autem Iesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, 25. Et quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset de homine.

IN CAPVT II. SANCTI IESV CHRISTI EVANGELII

SECVNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

T die tertia nuptia facta sunt.] Cum iam Christus Discipulos colligere incēpisset, oportebat, ut etiam miraculis diuinitatem suam testari inciperet: die autem tertia intelligit à colloquio habito cum Nathanaele: semper enim numerus dierum refertur ad rem proximè narratam, ut Tertullianus cap. 1. ubi dicebat altera die, & in diem crastinum: sed est dubium difficile, quo die, & quo anno fuerint facta istae Nuptiae. Epiphanius lib. 2. contra haeres. haeres. 6. putat fuisse eodem die, quo Christus natus est, cum trigessimum annum clausit: at Ecclesiae traditio docet fuisse eo die, quo adoratus est à Magis; id est, sexto die Ianuarij. Sed ex eo deceptus est Epiphanius, quod credidit Dominum natum esse quinto die Ianuarij, & eodem die factum esse hoc miraculum: unde eodem die quinto fontes quidam eius tempore conuertebantur in vinum: verba Ecclesiae in officio Epiphaniae sunt: Tribus miraculis ornatum diem & sanctum colimus: hodie stella Magos duxit ad praesepium: hodie vinum ex aqua factum est ad nuptias: hodie à Ioanne in Iordane Christus baptizari voluit: ex quibus verbis discimus, Dominum compleuisse iam trigessimum annum, cum baptizatus est; quandoquidem natus est vigesimaquinta die Decembris, & baptizatus est sexta die Ianuarij: deinde anno sequenti, completo iam trigessimoprmo nuptiae factae sunt. Sed obstat Iansen-

Ribera in Euang. Ioan.

M

nus,

Miraculis
testari cœ-
pit suam
diuinitatē
Christus in
nuptiis.

Et quo an-
no, ac die
actis.
Epiphani-
j lapsus.

nus, qui quamuis c. 18. dicat, esse communem sententiam nuptias fuisse sexto Ianuarij; tamen c. 14. negat eodem die baptizatum esse Christum: ex quo necesse est discrepare à nobis in anno. Probat primum ex Irenæo lib. 2. contra hæreses c. 39. dicente, Dominum cum venit ad baptismum, non compleuisse trigessimum annum; sed fuisse quasi annorum triginta. Sicut ait Lucas c. 3. *Et erat Iesus incipiens quasi annorum triginta.* Probat etiam ex Epiphanio, qui lib. 2. contra hæreses, hæres. 5. 1. ait, Dominum baptizatum fuisse, cum incipiebat esse triginta annorum; erat enim annorum viginouem, & decem mensium; quoniam baptizatus est duodecimo die Nouëbris: & propterea legit ipse in Luca: *Erat Iesus incipiens esse quasi annorum triginta.* Secundum argumentum est, Christus coepit prædicare, & congregare Discipulos, & prædicare à baptismo Ioannis; id est, à tempore, quo baptizatus est à Ioanne; Act. 1. *In omni tempore, quo exiuit, & intrauit inter nos Dominus Iesus incipiens à baptismo Ioannis usque in diem, qua assumptus est.* Si ergo à baptismo usque ad primum miraculum, quod factum est in nuptiis, annus intercessit, ergo totum illum annum Christus transegit sine prædicatione, & sine miraculis, & sine Discipulis. At verò hæc argumenta non satis esse debent, ut ab Ecclesiæ traditione recedamus, quæ sine dubio verissima est. Neque obstat quod respondet Iansenius; dictum esse: *hodie Christus baptizari voluit*; quoniam eo die Ecclesia celebrat illum baptismum, sicut in die Paschæ dicit, eo die Christum resurrexisse; cum tamen dies Paschæ rarissime incidat in illum ipsum diem, quo Dominus resurrexit; non, inquam, obstat; quoniam quando Ecclesia dicit aliquid factum esse certo aliquo die, & postea eodem tenore verborum narrat, eodem die aliquid aliud factum esse; ita sine dubio intelligendum est secundum, ut intellectum primum: sed Ecclesia docet, illo contigisse historiam Magorum; ergo eodem die docet contigisse miraculum Nuptiarum; quoniam similiter loquitur. Hoc etiam ostendit Ecclesia in hymno illo Sedulij, in quo hæ tres historiae commemorantur, quasi eodem die factæ; *Ibant Magi, &c.* Postea, *lanachra puri gurgitis, &c.* Et statim, *Aqua rubescunt hydrae, &c.* Denique Sancti non obscure testantur, hanc esse Ecclesiæ traditionem, Ambrosius, serm. 21. ait, plerisque affirmare, miraculum Nuptiarum contigisse in die Epiphaniæ: nonnullos autem fuisse etiam eo die baptizatum, quos ibi sequitur, & aperte affirmat, ut ex sermone 18. simul cum 19. & 20. facile intelligi potest. Idem docet Aug. sermone 1. Epiphaniæ, & sermone 2. in Dominicam octauam; & Bernardus, serm. 1. Epiphaniæ; & ibi ait; *sicut à patribus nostris accepimus*, & serm. 2. Eiusdem traditionis meminit S. Maximus in sermone Epiphaniæ, ubi ait; *In hac, dilectissimi, celebritate, sicut relatu paterna traditionis instruimur, multiplici nobis est festiuitate letandum.* Caeteranus etiam 3. p. q. 43. a. 3. affirmat Ecclesiam credere, miraculum Nuptiarum fuisse in anniuersario die à baptismo Ioannis: quare cum sit vetus Ecclesiæ, & Sanctorum traditio, mirum est, Iansenium tantummodo respondisse ad verba S. Maximi, quasi solus ille dixisset.

Christus
quando co-
pit prædica-
re, & con-
gregare
Discipulos.

Dies Pas-
chæ rarissi-
mè incidit
in diem, quo
resurrexit
Dominus.

Ad primum eius argumentum Responderetur; Epiphanium, si veri sint codices, qui in temporum ratione solent sæpe vitari, non rectè supputasse tempora: nam & in nonnullis aliis ibidem errauit; vt in die Natiuitatis Domini. At Irenæus nihil tale dicit; male enim citatus est à Iansenio. Non loquitur ex sententia sua, sed refert sententiam hæreticorum, qui dicebant, Dominum vniū annum tantū prædicasse, & passum esse, cum esset triginta annorū: itaque venisse ad baptismū, cum inciperet agere annū trigessimū. Quod autem non loquatur ex sua sententia, probatur; quoniam in eodem cap. refellit hoc: & ait Dominum venisse ad baptismū, cum esset triginta annorū. Idem confirmat Theophylactus Lucæ 3. & D. Thomas, 3. p. q. 39. a. 3. & adducit eius rei figuram. Chrysostomus autem homil. 16. in Matth. apertius loquitur: ait enim, Dominum post triginta annos venisse ad baptismum: & Bernar. serm. 1. Epiphaniæ, dicit eum triginta annorum tempus iam exegisse, cum baptizatus est. Ex quo patet, falsum esse, quod ait Abulens. Matt. 3. in illis verbis: *Tunc venit Iesus à Galilæa*; Dominū tunc fuisse viginti nouem annorū completorū, & incipiebat trigessimū: & hoc supra probauimus, c. 1. Quod autem dicit Lucas: *Erat incipiens quasi annorū triginta*, nō significat, eum baptizatum fuisse, cum inciperet esse triginta annorū; sed potius, cum iam triginta esset annorū, cœpisse scilicet prædicare, & manifestare se hominibus: tunc enim baptizatus est, & à baptismo statim cœpit; vt patet Act. 1. Quod & ipse Iansenius fatetur; & Orig. hom. 28. in Lucam, non putat verbum, *incipiens*, referendum esse ad ætatē: dixit autem *quasi annorū triginta*; quia tunc paululū excedebat annū trigessimū: & ita intellexit Chrys. hom. 10. in Matth. Quod si obijcias, aduerbiū, *quasi*, semper detrahare aliquid summae commemoratae: ergo non impleuerat trigessimū annum. Responderetur; non semper id fieri: sed aliquando detrahit aliquid, aliquando nihil detrahit, sed potius addit; vt Marci. 8. *Erant autem qui manducauerunt quasi quatuor millia*: & tamen Matt. c. 15. dicit: *Erant qui manducauerant quatuor millia*. Præterea Ioannis 6. *Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia*: & Lucæ. 9. *Ferè quinque millia*: & Matt. c. 14. *Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum*. Et similiter loquitur Marcus, c. 6. Nec ex hoc negatur, plures fuisse quàm quinque millia; quoniam in maiori summa includitur minor; vt cum dicimus septuaginta Interpretes, aut septuaginta Discipulos; cum tamen constet, fuisse septuaginta duos. Ita etiam nos loquimur: rectè enim dicimus, *auria como treinta annos*; etsi aliquot præterea dies connumerentur.

Ad secundum argumentum Responderetur, negando cōsequentiam: immò illo anno Christus ieiunauit in deserto, & postea venit ad Ioannem, & ostensus est turbis; & facta sunt omnia, quæ Ioannes scripsit c. 1. ab illis verbis; *Ioannes testimonium perhibet de ipso*. Sed adhuc virget difficultas; quoniam omnia, quæ Ioannes scripsit, facta sunt extremis diebus illius anni. Quid ergo fecit Christus toto illo anno à baptismo? Possemus respondere, Dominum post ieiuniū in deserto, reuersum esse

Christus
quo anno
accessit ad
baptismum.

in Galilæam, & postea venisse in Iordanem, vbi ostensus est à Ioanne. Mihi quod Epiphanius ait, probabile videtur; sed eius tamē ratio falsa est: dicit enim, hoc scripsisse alios Euangelistas: etenim Matth. c. 4. dicit, Dominum rediisse in Galilæam; sed post Ioannem coniectum in vincula: quare id Epiphanius nihil fauet: Similiter loquitur Mar. c. 1. Illud magis ei fauere videtur, quod est apud Lucam c. 4. *Et consummata omni tentatione Diabolus recessit ab illo, usque ad tempus; & reuersus est Iesus in virtute Spiritus in Galilaam*: Sed neque hic locus id probat: constat enim ex iis, quæ continuò sequuntur, iam eo tempore Dominum notum fuisse miraculis editis: ait enim, *& sama exiit per vniuersam regionem de illo*; & paulò post, *quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua*. Loquitur igitur Lucas de reditu in Galilæam, quem Ioannes scripsit c. 1. cum ait, *Voluit exire in Galilaam*: tunc enim fecit miraculum in Nuptiis in Cana Galilææ; & postea, vt ait Ioannes in hoc c. 2. *secessit in Capharnaum*; vbi multa signa fecit, de quibus dicit Lucas; *quanta audiuimus facta in Capharnaum*. Siue ergo continuò post baptismū redierit in Galilæā, siue non redierit; dicimus, eum maiorem partem illius anni transegisse partim in vita priuata: verfabatur enim sæpe inter homines, vt vnus ē multis; & ideo Ioannes dixit: *Medius autem vestri stetit, quem vos nescitis*: & veniebat sæpe ad Ioannem, vt turbis ostenderetur, sicut ait Caietanus, in illis verbis c. 1. *Rabbi vbi habitas?* & Cano loco citato: & paulatim Ioannes eū indicabat turbis, primò obscuriùs, deinde in dies apertiùs, vt patet ex illis verbis; *hic erat quem dixi*, &c. Hæc autem testimonia Ioannis quædam reddita sunt extremis diebus anni illius, quædam verò antè; nam hoc indicat Ioannes, cum dicit; *hic erat, quem dixi*. Vbi significat, se multò antè de illo fuisse locutum. Atque ita responsum est ad posteriorem difficultatem. Sed præterea notandum est, Dominū hoc anno primo etiam priuatim docuisse: docuit enim Andræam, & Philippum, &c. Sed & antea docuerat: vt enim rectè adnotant Caietanus, & Cano locis citatis, non appellassent *Rabbi* discipuli Ioannis, nisi iam antea docuisset.

Christus
reliquo anni
post baptismum.

Cana duplex.

In Cana Galilææ.] Ad distinctionem dictum est alterius Cana, quæ pertinet ad Tribum Ephraim in Samaria, & dicitur Cana minor: hæc autem, de qua loquitur, pertinet ad Tribum Asser, & est in Galilæa gentium prope Sidonem, vt ait Hieronymus in locis Hebraicis, diciturque *Cana maior*, ex qua fuit Nathanaël, Ioannis 21. distat autem à Nazareth versus septentrionem decem milliariis, vt ait Aranda in descriptione terræ Sanctæ, tract. 2. c. 4. idest, quinque leucis.

S. Ioannes
existimatus
Sponsus in
iis nuptiis.

Et erat Mater Iesu ibi.] In his Nuptiis multi existimant sponsum fuisse Ioannem Euangelistam, quem Dominus à Nuptiis vocauit ad Apostolatam, quod licet Claudius dicat se non audere dicere; dicit tamen Hier. in prologo Euang. Ioannis; & Aug. & Beda, in prologo Commentar. & Lyra, hic. Atq; inde factū in Ecclesia dicit Lyra, vt matrimonio rato, sed nō cōsummato possint cōiuges trāsire ad Religionem.

Vocatus

Vocatus est autem Iesus.] Venit, vt honoraret præsencia sua Nuptias, quas ipse in Paradiso instituerat, & ad obstruenda ora hæreticorum prohibentium nubere.

*Christus
adfuit Nup-
tiis cur.*

Et deficiente vino.] Etiam si Græcè sit in præterito tempore; id est, cum defecisset: atque etiam si demus tempora, quæ Græci vocant *Aoristos*, semper ad præteritum pertinere, quod non est verum; tamen rectè ita intelligeretur, cum defecisset vinum; id est, cum incepisset deficere: & ided Interpres vertit, *deficiente vino*; nondum enim plenè defecerat. Ita vt diximus, intelligit non solum S. Thomas, & Lyra, & Iansenius, cap. 18. sed etiam Chrysostomus, homil. 20. & Augustinus sermone 41. de tempore.

Quid mihi & tibi est mulier?] Occasione horum verborum quidam hæretici negauerunt, Christum habuisse sceminam matrem, vt ait Augustinus, tract. 8. & lib. de fide & symbo. c. 4. Sed rectè hic argumentatur Augustinus: *Vos hoc dicitis, quia non vocat eam matrem, sed mulierem; quis hoc dixit, vt credatis? Ioannes Euangelista: Credite ergo eidem Ioanni dicenti; & erat mater Iesu ibi.* Cæterùm hic locus negotium omnibus & Expositoribus, & Concinatoribus faceffit, quoniam durior videtur responsio. In quo primùm reiicienda est Chrysostomi expositio homil. 20. & Euthymij iam diu ab omnibus iure optimo explosa; Virginem à Christo increpari, quæ miraculum intempestiuè petierit, vt ipsa clarior efficeretur. Reiicienda est etiam expositio Caietani; *Nec tua interest, nec mea defectus vini; tua, quia mulier es, & id curare virorum est; mea, quia non est tempus aptum miraculo faciendo:* Est enim phrasis Hebræis vsitatissima, vt adnotarunt Iansenius, & Montanus; & nos etiam ostendimus Ioëlis 3. in illis verbis; *Verumtamen quid mihi & vobis Tyrus, & Sidon?* vt duo datiui cum media præpositione significant idem quod apud Latinos datiuus, & ablatiuus cum præpositione, cum, vt Ioël. 3. *Quid mihi & vobis?* id est, *quid mihi est vobiscum?* Et Matth. 27. *Nihil tibi & iusto illi;* id est, *cum iusto illo:* & c. 8. *Quid nobis & tibi Iesu fili Dei?* Pro quo nos dicimus, *que me queres dextera, vel que tines tu que ver comigo:* Latine, *quid tibi rei mecum est?* His suppositis, communior expositio est; ego hoc miraculum non secundum naturam, quam à te habeo, facturus sum; sed secundum Diuinitatem, in qua nihil mihi tecum commune est; & ided, te nunc non agnosco, quando secundum Diuinitatem operaturus sum: sed quia ex te habeo humanitatem, tunc te ego agnoscam cum secundum eam patiar in cruce; & ided dicit; *nondum enim venit hora mea;* id est, tempus Passionis, quo te agnitus sum; vt c. 1. *Nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius.* Hoc autem dicunt propter illud Ioan. 19. *Mulier ecce filius tuus.* Ita exponit Augustinus in tract. 8. & 119. & in lib. de fide, & symbolo, c. 4. & lib. 2. de symbolo ad Catechum. c. 5. Beda, & S. Thomas hîc, quam c. 19. Lyra, & interlinealis hîc. Sed videtur ob stare huic expositioni, quia in Passione non magis eam agnoscit, quàm hîc; siquidem & ibi non *matrem* vocat, sed *mulierem*: si autem dicas,

*Hæretici qui
negarunt
Christum
habere sceminam
matrem.
Contra eos
Augustinus.
Chrysostomus, &
Euthymius
reiecti.
Ac Caietanus.*

Christi res-
ponso ad
matrem an-
duriorem.

agnouisse eam, quoniam Discipulo commendauit; & hinc agnouit, quoniam quod illa rogabat, perfecit: obstat etiam, quia Virgo non ignorabat miracula esse naturæ diuinæ, nec facienda esse, ut mos hominibus gereretur. Ego sanè minimè probo sententiam Iansenij cap. 18. & aliorum, qui duriorē responsionem fuisse existimant: nulla enim causa erat, cur durè matri loqueretur, qui in omnes erat mansuetissimus. Propterea notandum est, in verbis non tam attendendum esse, quid sonent, quàm quo vultu, & quo modo proferantur: nam eadem verba, & iracundiæ esse possunt, & amoris per se sumpta: sed vultus, & vox tollunt illam ambiguitatem. Intelligendum est autem, hæc dicta esse à Domino vultu sedato, & hilari, qualem semper habuit in matrem; ac si diceret, quid properas? Sine modo paululum, faciam, sed tempus commodius expecto. Probatum ex factō ipso Domini, & ex verbis Virginis; *quodcumque dixerit vobis, facite*: quæ non dixisset, nisi intellexisset filium annuisse suis precibus. Hoc autem non ex verbis, sed ex vultu, quo dicebantur, intellexit: expectabat verò Dominus, ut aiunt Chrysostomus, homil. 21. & Cyrillus, ut sponsus, & ceteri defectum vini intelligerent, atque ipsi peterent; ut miraculum & ipsi esset gratius, & ceteris omnibus manifestius; & ideo dixit: *nondum venit hora mea*; id est, tempus mihi aptum ad faciendum miraculum: quoniam, ut ait August. ser. 41. de tempore, nolebat facere miraculum, donec vinum penitus deficeret, ne miscere potius elementa, quàm mutare videretur. Sed quare continuò fecit? Ad hoc respondet ita Cyrillus; *Quantus honor parentibus debeatur, facile ostendit, cum statim ad actum propter matrem accedat, quem quantum in eo erat, parumper distulisset.*

Matrem
cur non di-
xerit in
Passione
Christus,
sed mulie-
rem.

Sed restat adhuc scrupulus, cur non Matrem vocet, sed mulierem? Respondeo primò, non propter Virginem id factum esse, sed propter ceteros, ut intelligerent se in miraculis faciendis nequaquam affectu carnis, & sanguinis duci: cui simile est illud; *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* Matth. 12. Quòd si obijcias; cur etiam in Passione mulierem vocauit, ubi ratio ista non erat? Respondet ibi Lyra, factum esse, ne teneritudine nominis materni dolor Virginis aggrauaretur. Secundò respondeo, id quod mihi fit verosimillimum, Dominum solitum esse Matrem suam appellare mulierem, eo modo, quo se vocat filium hominis, videlicet cum articulo; ut sicut se vult ostendere secundum Adam, ita etiam eam ostendat esse alteram Euam; hoc est, matrem vinentium; id est, eam mulierem, quæ damna primæ mulieris refarciret.

Hydria
quid, & vn-
de dicta.

[*Lapidea hydria sex.*] Rectè *hydrias* dixit, quæ ut nomen indicat, aquæ sunt: dicitur enim *hydria* ab ὕδωρ, quod est aqua; ne si vinaria vasa dixisset, putaretur ex vino crassiore, quod subsederat, infusa postea aqua factum fuisse vinum, aut aquam vini saporem sumplisse.

[*Secundum purificationem Iudeorum.*] Id est, ut quemadmodum Iudæis moris est, aquam haberent, qua se, & vasa abluerent; quod optimè intelligitur ex verbis Marci, cap. 7. *Pharisæi, & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint*

lauerint manus, non manducant tenentes traditionem seniorum, & alia multa quæ sunt tradita illis seruari baptisinata calicum, & uiceorum, & eramentorum, & lectorum: In hunc igitur usum ponebantur hydriæ.

Capietes singula metretas binas, vel ternas.] Quemadmodum paulò post verbis architriclini docet vinum elegantis fuisse saporis; ita nunc eius copiam demonstrat ex hydriarum magnitudine, ut appareat ex omni parte perfectum fuisse miraculum. Metreta Græca mensura capit congios duodecim, iuxta Epiphanium in lib. de mensuris & ponderibus, & Alciatum in libello eiusdem tituli, & alios: sicut & bartus apud Hebræos, quamuis Budeus li. 5. de Assè secutus Dioscoridem decem tantum congios capere dicat: sed Alciatus loco citato contendit vitiosè legi in Dioscoride decem pro duodecim: congius autem capit ferè, *dos acumbres*: nam iuxta omnes habet ferè sex sextarios, & sextarius habet uncias quindecim, estque duabus uncias maior nostro quartello: habet igitur metreta ad mensuras nostras redacta, *como dos arrobas y media*; Sed cur dixit indeterminatè *binas, vel ternas*? Responderet Caietanus; quoniam aliæ binas capiebant, aliæ ternas.

Implete hydrias aqua.] Semper creata materia vitur in miraculis, ut ostendat contra futuros hæreticos Marcionem, & Manichæum, bonas esse corporeas substantias, nec à malo principio factas esse, sed à Deo. Ita Chrysostomus, hom. 21. ubi etiam adnotat, iussisse ministros implere hydrias, ut quasi testes essent miraculi, nec ulla fraus aut præstigiū ullum in eo fuisse putaretur.

Ferte architriclino.] August. S. Thomas, Lyra, & alij putant architriclinum fuisse primum, & dignissimum conuiuam: nō est tamen conuiua, sed qui præest conuiuio, ut parentur, quæ opus sunt ad illud, & ut recto ordine ministrentur, ut ait Chrysost. hom. 21. & Theophylactus, & Euthymius. Ex quo iuxta eosdem repellitur quorundam calumniæ, qui dicebant conuiuas ebrios non potuisse iudicare de vini præstantia: idem enim defertur architriclino, qui sobrius erat, nihilque gustauerat: dicitur autem *architriclinus*, quasi princeps triclinij, aut præfectus triclinio. Triclinium verò est locus tribus lectis stratus ad conuiuium, more antiquorum, qui recumbentes cœnabant: *αδιν* enim Græcè, Latinè dicitur *lectus*. Et licet aliquando plures lecti essent, pro numero conuiuiarum, interdum etiam pauciores; tamen plerumque tres lecti sternebantur; quoniam veteres paucos ad conuiuium vocabant. Scripsit enim Marcus Varro in lib. qui inscribitur, *nescis quid vesper serus uebat*, conuiuiarum numerum incipere oportere à numero Gratiarum, & progredi ad numerum Musarum; id est, nec pauciores esse debere, quàm tres; nec plures, quàm nouem. Ita refert Gellius lib. 13. nocturnum Atticarum c. 11. Macrobius lib. 1. Saturnaliorum, c. 7. Sternebantur isti lecti ab vno tantum latere mensæ, quæ oblonga erat, & singulis discumbebant singuli conuiuæ, aut etiam bini, vel terni subiecto puluillo cubito. Alti autem erant: vnde illud:

Inde thoro pater Aeneas sicorsus ab alto.

Metreta capit cōgies duodecim.

Congius quid.

Marcionis & Manichæi error.

Architriclinus quis.

Vnde dicatur. Triclinium quid.

Veteres paucos ad conuiuium vocabant.

Lecti quomodo sternentur.

Longitudo
& latitudo.

Quomodo
decumberet
coniuncta.

An primum
fuerit Christi
miraculum.

Christus non
debit facere
miracula in
prima aetate,
& cur.

In Capharnaum
plus habitauit
Christus,
quàm in
aliqua alia.
Propterea
dicta ciuitas
Christi.
Qua ciuitas,
& ubi
fuit.

Longitudo singulorum, vt author est Aristoteles, in quæstionibus mechanicis quæst. 25. erat sex pedum, & paulò plus; latitudo verò trium pedum. Adnotat hæc Gulielmus Philander, in annotationibus in lib. 6. Vitruuij cap. 5. Ex quibus intelligimus apertè pedes conuiuarum à tergo extra lectum exisse; vt facillè potuerit *Magdalena stans retrò secus pedes Domini rigare eos lachrymis*; intelligimus etiam quomodo Ioannes *recubuerit in cæna super pectus Domini*: erat enim in eodem lecto.

Hoc fecit initium signorum Iesus, &c.] Multi, vt refert Chrysostomus, homil. 22. & Euthymius, existimarunt, non fuisse hoc primum miraculum, sed primum eorum, quæ fecit in Cana Galilææ: aduersus quos his rationibus vtuntur, vt probent fuisse primum simpliciter. Prima; quia cum antea Discipulos non haberet, nec se ita hominibus ostenderet, non indigebat miraculis. Secunda; Ioannes dixit, *vt manifestetur in Israël, propterea ego veni in aqua baptizans*: si autem ipse miracula fecisset, iam notus esset Ioanni, & Israël; neque indigeret alio, à quo manifestaretur. Præterea, oportebat vt in prima ætate miracula non faceret, ne phantasmata putarentur, & ante tempus crucifigeretur à Iudæis; sed miracula reseruarentur temporis prædicationis. Ex quo patet, meritò reici à Gelasio Papa in cap. sancta Romana 15. d. librum de infantia Saluatoris, tanquam apocryphum, in quo scripta erant nonnulla miracula facta à Saluatore in prima ætate. Præterea, quid causæ erat, vt narraret Euangelista primum miraculum factum in Cana potius, quàm primum factum in Ierusalem, aut in alia parte? Confirmantur omnia ex sequentibus, & *manifestauit gloriam suam*; id est, potentiam, atque virtutem, quam antea non manifestauerat; quia miraculum nullum fecerat. Et ideo etiam statim ait; *Et crediderunt in eum discipuli eius*; id est, qui tunc ei adhæserant, ex quibus nonnulli postea fuere Apostoli. Cum enim antea Messiam esse credidissent, ex eo cœperunt credere Deum esse.

De sensu spirituali huius historiæ vide Bedam, & Cyrillum hîc lib. 2. cap. 26. sed in primis Iansenium cap. 18. prope finem, vbi eleganter eam exponit allegoricè, tropologicè, & anagogicè.

Post hoc descendit in Capharnaum.] Non vult habitare Dominus in Nazareth, quoniam *non est Propheta sine honore nisi in patria sua*, Lucæ. 4. sed mansurus in Galilæa elegit Capharnaum, in qua habitet diutius, quàm in aliqua alia ciuitate: & ideo veniunt cum eo simul mater, & fratres: ideo etiam post vinctum Ioannem legimus Matth. 4. *Et relicta ciuitate Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum*: adeo vt cap. 9. vocet eam Matthæus ciuitatem Christi: *transfretauit, & venit in ciuitatem suam*: & ita ibi interpretantur Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius, & alij. Et patet apertè ex Marci 2. Est autem Capharnaum Metropolis Galilææ in monte Carmelo sita versus meridiem quasi quindecim milliariis distans à Nazareth; id est, septem leucis, & dimidia: ab Oriente autem habet mare Tyberiædis, ad quatuor

quatuor aut quinque milliaria: estque hodie mediocre oppidum, vt describit Aranda in descriptione terræ Sanctæ, tractatu secundo. c. 4. videtur autem hanc urbem elegisse Dominus, quoniam erat celeberrimum emporium totius Galiliæ, vt & doctrina latius spargeretur, & corrigerentur mores hominum, qui in ea erant corruptissimi, vt in huiusmodi emporiis esse solent.

*Cum eam
delegerit
Dominus.*

Et fratres eius.] Hoc loco, & aliis similibus in Euangelio, vbi *fratres Domini* nominantur, abusi sunt hæretici, qui dicti sunt Antidicomariani, & postea Eluidius, ad tollendam perpetuam Virginitatem Mariæ: dicebant enim B. Virginem alios ex Ioseph genuisse filios. Contra illos scripsit Epiph. lib. 3. hæref. 78. contra Eluidium verò Hieronymus, in proprio opere. Vide Castro lib. 3. contra hæref. verbo *Maria virgo*. Sed quoniam hoc hæreticū est, queritur, qui sint isti *fratres Domini*, qui toties nominantur in Euangelio: Multi ex veteribus affirmant, fuisse filios Ioseph ex alia vxore, quam ante Virginem habuerat: Ita confirmat Epiph. loco citato ex Iudæorum traditionibus: scribit enim, Ioseph duxisse vxorem, ex qua genuit quatuor filios, Iacobum fratrem Domini; & Ioseph, qui etiam dicitur Ioses, & Simonem, & Iudam: & duas præterea filias, quæ dicuntur sorores Domini, Mariam, & Salomen. Imò & Abdias lib. 6. Apostolicæ historiæ in principio dicit, Iacobum fratrem Domini fuisse filium Ioseph. Idem ait Nicephorus lib. 2. histor. Ecclesiast. c. 3. & citat ibi B. Hippolitum Episcopum Portuensensem, qui idem dicit prorsus cum Epiphano; nisi quod filias Ioseph vocat Esther, & Thamar: & idem dicit de cæteris filiis Ioseph. Idem Nicephorus lib. 1. c. 21. & lib. 3. c. 10. & Euthymius, Matth. 12. Immo & Chrysostomus, hom. 89. in Matth. & Theophylactus super Matth. c. 27. & super Ioann. cap. 19. affirmant Mariam Iacobi fuisse Beatam Virginem: hoc autem, non propterea dicunt, quod existiment Iacobum filium fuisse Virginis; sed quoniam putabant illum filium esse Ioseph. Sed hanc eorum sententiam Euthymius Matth. 27. absurdam esse dicit, & S. Thomas etiam reprehendit 3. p. quæst. 28. art. 3. ad vltimum: quia beata Virgo nunquam in Euangelio solet nominari, nisi *Mater Iesu*.

*Antidico-
marianite,
& eorum
hæresis.*

*Fratres Do-
mini qui.
An filij Ioseph.*

Ac Sorores.

*Iacobus fra-
ter Domini,
filius Ioseph.*

Nihilominus certissimum, & indubitatum esse debet, falsam esse hanc veterum sententiam de filiis Ioseph; immò temerariam esse dicit Hieronymus contra Eluidium: cum enim eam retulisset, ait, *Quod plerique non tam pia, quam audaci temeritate confingunt.* Dicendum est igitur cum Hieronymo ibidem; *Fratres Domini*, dici eius consobrinos filios Mariæ sororis matris Domini: nam consobrinos *fratres* dici, omnis, vt inquit Hieronymus, Scriptura demonstrat. Eandem sententiam sequitur Beda Marci. 6. & Lucæ 8. S. Thomas 3. p. q. 28. art. 3. ad 5. Caietanus super Matth. cap. 12. Iansenius, cap. 19. & multi alij: est enim communis sententia: sed latissimè, & doctissimè Lippomanus in Epitome histor. Sanctorum 1. p. in vita Ioseph. Vbi etiam probat, ipsum Ioseph fuisse virginem, autoritate Hieronymi, contra Eluidium, & Augustini sermone 14. de natiuitate Domini, & Ruperti

*Sententia
veterum
reicitur, vt
temeraria.
Fratres Do-
mini sunt
eius consob-
rini.*

*Ioseph fuit
Virgo.*

Ribera in Euang. Ioan.

N

super

Maria Alphai soror
B. Virginis.

Maria Iacobi soror
matris Domini.
Fratres Domini cuius-
nam Maria filij.

super Matth. c. 1. & Hugonis de S. Victore, in annotationibus super Epistolam ad Galat. quæst. 5. Probatur apertè ex Scriptura: nam licet omnes Apostoli vouentur *fratres Domini*, vt Ioan. 20. *Vade ad fratres meos*; fuerunt tamen quidam qui propriè, ac non generali nomine dicti sunt eius fratres. Hi qui fuerint, docent Marcus cap. 6. & Matth. cap. 13. *Nonne hic est faber filius Mariæ frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ & Simonis? Nonne & sorores eius hic nobiscum sunt?* Hos autem constat ex Euangelio, non esse filios Ioseph, sed Mariæ sororis B. Virginis, vxorisque Alphæi: Vnde Iacobus Minor dicitur, Matth. 10. & Mar. 3. *Iacobus Alphai*. Legimus etiam Matth. 27. & Mar. 15. de mulieribus secutis Dominum in Passione, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph Mater, & Mater filiorum Zebedæi. Hanc Mariam fuisse Virginis Sororem patet ex Ioan. 19. vbi eandem rem narrans ait: *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene*. Docent autem esse eandem; quod Iansenius pro aperto reliquit Hieronymo contra Eluidium, & super Matth. cap. 12. & 27. & in libro de viris illustribus, in vita Iacobi fratris Domini; & Beda super Marcum cap. 15. & S. Thomas super Ioan. cap. 19. lect. 4. Probatur etiam, quoniam præter matrem Domini non legimus in Euangelio nisi duas Marias inter eas, quæ Dominum sequebantur. Vnde Matth. 27. *Erant autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria sedentes contra sepulchrum*. & cap. 28. *Venit Maria Magdalene, & altera Maria*: Altera autem non dicitur, nisi de duabus. Quod si essent tres, non satis diceret Euangelista, quanam esset hæc Maria. Quæ sit autem altera hæc Maria, docet Marcus cap. 16. *Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata*: Ergo Maria Iacobi erat soror matris Domini, & ita exponit Origenes tract. vltimo in Matth. versus finem; videlicet hanc esse, quæ dicitur *altera Maria*: nam Salome mater filiorum Zebedæi nunquam vocatur Maria in Euangelio: ergo isti, qui dicuntur fratres Domini, erant filij istius Mariæ. Rursus Ioseph non poterat simul habere duas sorores: quoniam id expressè prohibebatur, Leui. 18. ergo isti non erant eius filij. Sed quaeritur, cur ista Maria Iacobi dicatur à Ioanne *Maria Cleopha*? Hieronymus contra Eluidium, putat dici Cleopha à patre, siue à familia: alij verò à viro, quem habuit præter Alphæum, qui dictus est Cleophas: ita Theophylactus, & Euthymius, & S. Thomas super Ioan. 19. Sed vt hæc & cætera omnia, quæ dicta sunt, apertiora fiant, notandum est, hunc fuisse Scripturæ, & Hebræorum morem, vt quando genitiuus nominis proprii ponitur post nomen proprium viri, subaudiendum sit filius; vt primo Machab. 1. *Et factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo*: ita Matth. 10. & Marc. 3. dicitur, *Iacobus Alphai, & Iacobus Zebedæi*: & Ioan. 13. *Vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes*. Quando verò genitiuus nominis proprii ponitur post nomen mulieris, subauditur mater: vnde B. Ignatius in epist.

epist. 2. & 3. B. Virginem semper vocat *Mariam Iesu*: hinc etiam dicitur *Maria Iacobi*. Ergo eadem ratione dicitur *Maria Cleopha*; scilicet, mater: erat enim Cleophas Discipulus; vt patet Lucæ vltimo.

Secundò notandum; apud Hebræos *fratres* dici omnes consanguineos; sed eos præsertim; qui maximè propinqui sunt; vt Genes. 14. quòd cum audisset Abram captum, scilicet Loth, fratrem suum; qui tamen Loth erat filius fratris Abrahæ, vt patet Genes. 12. Et Genes. 29. Iacob indicauit Racheli, quòd frater esset patris sui; id est, filius sororis eius Rebeccæ. Et ibidem ait illi Laban: Num quia frater meus es, gratis seruius mihi? Vide de his Hieronymum contra Eluidium, & S. Thomam 3. p. Ideo igitur filij, & filiæ Alphæi dicuntur *fratres Domini*, & *sorores*: quia erant eius consobrini. Immò, & apud Latinos patruales dicuntur *fratres*; vt apud Ouidium 13. Metamorph. Ajax inquit de Achille.

Frater erat, fraterna peto.

Inter hos autem potissimum Iacobus appellatus est *frater Domini*; quoniam facie erat simillimus Christo. Patet ex Ignatio Martyte in epistola 2. ad Ioannem Euangelistam; vbi ita ait: *Similiter & illum venerabilem Iacobum qui cognominatur Iustus, quem referunt Christo Iesu similitimum facie, & vita, & modo conuersationis, ac si eiusdem vteri frater esset gemellus.*

Et discipuli eius.] Scilicet cæteri præter filios Alphæi.

Et ibi manserunt non multis diebus.] Quoniam instabat Pascha, & necesse erat ire Hierosolymam. Rectè autem conuenit ordo temporum: nam sexto die Ianuarij fecit miraculum in Nuptiis; deinde venit Capharnaum, & cum ibi fuisset paucis diebus, instabat Pascha; id est, festum immolationis agni, quod celebrabatur decima quarta lunæ mensis Martij. Dicitur autem *Pascha Iudeorum*: iam enim tempore, quo hæc scribebat Ioannes, celebrabatur à Christianis alterum Pascha Passionis, & Resurrectionis Domini; ad cuius distinctionem dicitur *Pascha Iudeorum*.

Et inuenit in templo vendentes.] Satis constat ex ratione temporum bis Dominum eiecisse de templo vendentes, semel hîc, cum coepit prædicare, & iterum instante iam Passione; nunc in Pascha, tunc autem paulò ante Pascha. Ita docet Augustinus 2. de consensu Euangelist. cap. 67. & Chrysostomus, & Euthymius, super Matth. cap. 21. & idem Chrysostomus, hîc homil. 22. & Theophylactus, & Euthymius. Vnde, vt isti Sancti notant, nunc mitius illos reprehendit; quia minùs notus erat; & illi minùs obstinati, dicens: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis.* Postea autem acerbius; *Vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Cæterum oues, & boues, & columbæ vendebantur, vt haberent in promptu omnes; & præsertim qui ex alijs ciuitatibus veniebant, animalia,

Fratres dicuntur omnes consanguinei, apud Hebræos.

Iacobus potissimum appellatur frater Domini, & chr.

Pascha quale festum, & quo die celebraretur.

Pascha Iudeorum cur dictum ab Euangelista.

Bis eiecit Christus de templo vendentes.

Oues, boues, & columbæ cur vendebantur in templo.

N 2

Nummularij
qui.

Et ad quid
essent in
templo.

Colybista
quis.

Colybus
pecunia
permutatio.

Nummularij
cur sic
vocati.
Templum
pro quo ca-
piatur, &
quomodo
dispositum.

Atrium
profanum
quod.

Ex quo tē-
plo eiecit
Christus
vendentes.
Christus
aut eiecit
vendentes.

quæ in templo offerrent ad sacrificia. Erant ibidem nummularij, quos Matthæus vocauit Græcè *colybiſtas*; Ioañnes autem *κολλυβιστας*, & *κερματιστας*. Erant autem vtrique campſtores nummorum, qui permutabant aurum argento, & magnam monetam minorem, & peregrinam propria, vnde haberent omnes, vnde offerre poſſent, quod vellent, tam diuites, quàm pauperes: & per hanc permutationem aliquid vltra fortem exigebant. Hoc indicant nomina ipſa: nam *κερμα* ſignificat *eris* minutias, ſiue nummos æreos minutos: vt cū ait ſtatim; & nummulariorum effudit *as*: vbi enim nos habemus *as*, Græcè eſt *cerma*: *κόλλυβις* autem propriè ſignificat *obolum*, aut ſimilem monetam minimam: inde *colybiſta*, *commutator pecunie*; vt docent Euthymius, & Theophylaſtus, Matth. 21. & hîc: ſed apertiùs Theoph. Marc. 11. Vnde ipſa etiam permutatio pecuniæ dicitur *colybus*, vt author eſt Pollux in ſuo onomaſtico lib. 7. verſus finem. Quodd autem aliquid vltra fortè exigeretur, intelligimus apertè ex Cicerone in 5. Verrina, cuius verba ſunt: *Ex omni pecunia, quā aratoribus ſoluere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant; primum pro expectatione, & colybo; deinde pro nescio quo arario. Hac omnia, Iudices, non rerum certarum, ſed furtorum improbiſſimorum ſunt vocabula; nam collybus eſſe qui poteſt, cū vtantur omnes vno genere nummorum?* Inde etiam dicti ſunt Latine nummularij, quodd nummulos haberent ad permutandam pecuniam. Notandum eſt etiam, templum propriiſſimè dici interiorem domum in qua erant ſancta, & ſancta ſanctorum. Secundò aliquantò latiùs templum accipitur ita, vt includat etiam atrium Sacerdotum, in quod laici ingredi non poterant. Demum latiſſimè, vt complectatur præter atrium Sacerdotum duo atria exteriora; id eſt, atrium Iſraël, ſiue mundorum, & atrium profanum. Ita loquitur Scriptura 3. Reg. 6. & 2. Paralipo. 3. & 4. & vbi cumque de Templo loquitur; ſimiliter Iosephus 8. antiquitatum c. 2. & locis continuò citandis. Tertiò eſt Notandum ex Iosepho lib. 6. de bello Iudaico c. 6. & lib. 15. antiquitatum, c. 14. In ſpatio extimi atrij, quodd *profanum* vocabatur, quia omnibus patebat etiam immundis, & gentilibus, ea parte, qua ibatur ad templum ſecundum; id eſt, ad atrium mundorū, fuiſſe cancellos ſaxeos pulcherriſimos altitudinis trium cubitorum, in quibus ſtabant columnæ; quæ habebant inſcriptiones, aliæ Latinas, aliæ Græcas, prohibentes alienigenas ſub interminatione capitis vltieriùs tranſire. Poſt hos cancellos aſcendebantur gradus quatuordecim, & poſt hos gradus uſque ad murum ſecundi templi, ſiue atrij erat ſpatium planum trecentorum cubitorum. In hoc ſpatio vendebantur aues, & animalia neceſſaria ad ſacrificium, & ibidem erant menſæ nummulariorum, vt rectè dicit historia Scholaſtica lib. 3. Regum. cap. 15. Ex hoc igitur templo Chriſtus eiecit vendentes.

Omnes eiecit de templo.] Facto flagello ex funiculis, quos fortè inuenit allatos, vt alligarentur animalia illa, eiecit omnes. Primum, vt oſtenderet, quemadmodum ait Euthymius Matt. 21. quam curā haberet ornatus templi, & honoris Dei: ſecundò, vt oſtèderet ſe eſſe Dominum templi,

templi, & Filium Dei; quod ostendit operibus, & verbis: nam ita in illud ingressus est, vt pater familias in domum suam, & ea autoritate illos eiecit; nec dixit *domum Dei*, sed *domum patris mei*. Præterea cruenta illa sacrificia reiicienda esse: Oportebat etiam, quemadmodum ait Chrysostomus, homil. 22. & Theophylactus, & Euthymius, vt suæ prædicationis initio manifestum faceret zelum diuini honoris, quem habebat; vt omnes intelligerent, se à Deo missum esse, eius gloriam quærere, ac nullo modo illi repugnare, etiam si sabbatis curaret, & alia faceret, quæ Iudæis videbantur esse in iniuriam obseruationis festorum. Hoc loco, nescio quid in mentem venerit Caietano, & Iansenio, c. 19. vt dicerent, Dominum non eiecisse vendentes, sed tantum oues, & boues: dicunt enim, non esse in Græco *oues quoque & boues*; sed *eiecit omnes, ouesque & boues*; quæ verba addita putant, vt explicaretur, quos omnes intelligeret. Sed dicimus, sine dubio omnes vendentes eieptos esse. Id quoque constat tum ex simili facto Matth. 21. tum ex ipsis verbis Ioannis: quid enim apertius, etiam si legatur, *ouesque, & boues*? Præterea Chrysostomus, homil. 22. & Cyrillus, & Theophylactus, & Euthymius aperte dicunt, vendentes ipsos eieptos esse: immò & Erasmus in paraphrasi, quem Caietanus, & Iansenius sæpe solent sequi.

*Vendentes
verè eiepti.*

Recordati sunt.] Videlicet cum factum illud viderunt, nec mirum, audiebant enim passim Psalmos in templo, & in Synagogis.

Zelus domus tuæ comedit me.] Sumptum est ex Psal. 68. qui de Christo ad literam loquitur. Zelus, vt hîc ait S. Thomas, est quidam amor intensus, quo nihil ferre possumus, quod amoris nostro repugnet: vnde mariti dicuntur *Zelotypi*: *zelum* igitur *Dei* habet, qui nihil ferre potest, quod sit contra honorem Dei, vt 3. Reg. 19. *Zelo zelatus sum pro Domino exercituum: altaria tua suffoderunt, prophetas tuos occiderunt*, &c. Hic *zelus* dicitur etiam ab Interprete *emulatio*, vt Cant. 8. *Fortis ut mors dilectio, dura ut infernus emulatio*: & ad Rom. 10. *Emulationem quidem habent, sed non secundum scientiam*. Diximus de hoc Naum 1. in illis verbis, *Deus amulator, & vlciscens Dominus*. Pulchrè autem dixit, *comedit me*: nam intensus amor curas gignit, quæ homines exedunt, & corpus attenuant; & tabefaciunt carnem, Psal. 118. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliui sunt verba tua inimici mei*.

Zelus quid.

Mariti unde dicti Zelotypi.

Amor intensus quas curas gignat.

Quod signum ostendis nobis?] Id est, Ede aliquod miraculum, vt credamus te à Deo missum esse cum potestate hæc facienda, sicut Moyses fecit, Exodi 4. vt crederetur missus à Deo. Mos enim erat Iudæorum signa petere, 1. Corinth. 1. *Quoniam Iudæi signa petunt & Græci sapientiam quarunt*. Chrysostomus homil. 22. *Nunquid signa opus erant, vt ea quæ male fiebant, cessare faceret? Nonne zelum talem accipere pro domo Dei maximum signum virtutis erat?*

Soluite templum hoc.] Promittit illis idem signum, quod Matth. 12. vbi ait: *generatio mala, & adultera signum quarit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ propheta: sicut enim Ionas, &c.* Hoc autem dicit prophetice loquens, vt ait Euthymius; quasi dicat: Soluetis templum

hoc, & tribus diebus excitabo illud; id est, intra tres dies, vel die tertia; tunc intelligetis me habuisse diuinam potestatem: mos enim est Scripturæ, signa promittere multò post implenda, vt Isa. 7. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet, &c.* Diximus de hoc Naum 3. in illis verbis; sed & ipsa in transmigratione ducta est. Ex his patet, non esse mendacium, cum verbis vtimur æquiuocis, etiam si sciamus eos, qui audiunt aliter esse intellecturos, modò eum sensum patientur, quem nos intendimus, & nos non dicamus animo decipiendi; quemadmodum videmus in verbis istis. Simile est etiam illud Ioan. 11. *Lazarus amicus noster dormit*: quod Dominus sciebat Apostolos esse intellecturos de somno. Ex his verbis acceperunt occasionem falsi testes Matth. 27. *Hic dixit; possum destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud*: quos meritò falsos testes vocat; quoniam Dominus non locutus fuerat de templo illo, in quo erant; sed de corpore suo, quod multò potiori in re templum dicitur; quoniam *in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, ad Coloss. 2. id est, verè, absque vmbra & absque figura.

Non est mendacium vñ verbis æquiuocis, & quomodò.

Locus explicatu difficilis.

Templi ter ædificatum.

Prima ædificatio septem annis absoluta.

Tertia nouem annis.

Quadraginta annis ædificatum est templum hoc.] De hoc loco pauca dicunt veteres expositores, immò Chrysostomus, & Augustinus, & Cyrillus nihil; Origenes tomo 12. putat esse inexplicabilem. Recentiores verò dicunt, Templum ædificatum esse quadraginta & sex annis; sed quomodò hic numerus intelligatur, pauci ostendunt: Ad huius ergo rei intelligentiam notandum est, Templum ter fuisse ædificatum; primò, à Salomone; secundò à Iudæis reuersis à captiuitate Babylonica, duce Zorobabele, & principe Sacerdotū Iesu filio Iosedech, prophetantibus Aggæo, & Zacharia: tertio, ab Herode, decimo octauo regni sui anno; ab Herode, inquam, magno, qui occidit Innocentes; quod latè narrat Iosephus 15. antiquitatum c. vltimo. Secundò notandum est, extra controuersiam esse, hæc verba non intelligi de prima ædificatione; quoniam illa septem annis absoluta est; vt aperte docet Scriptura, 3. Reg. 6. Quare non videtur dubium mendosos esse codices Chrysostomi, Theophylacti, & Euthymij; qui dicunt absolutam viginti: nam & LXX. similiter verterunt *septem annis*. Et ita legit Origenes loco citato: nisi fortè isti Patres computauerunt tempus, quo materia Templi parata est à Dauide. Sed nescio vnde probari possit, materiam tredecim annis fuisse comportatam. Quare nemo, quod sciam, de hac prima ædificatione intellexit hæc verba. Nam Origenes, cui hanc sententiam tribuit S. Thomas, satis indicat, se non ita sentire: tantum enim dicit, si quis vrgeatur, dicturum fore, quadraginta sex annos numerari à tempore, quo Dauid cœpit agere de templo ædificando, si possit ita ostendere hunc annorum numerum.

De tertia ædificatione non possunt intelligi, quoniam absoluta est nouem annis & dimidio; vt ibidem ait Iosephus in fine: quare

re communis omnium sententia est, tam veterum, quàm recentiorum, intelligenda esse de secunda ædificatione: quæ cùm cœpta fuerit initio regni Cyri Regis Persarum, & à finitimis nationibus, præsertimque à Samaritanis diu impedita, tandem post eà anno quadagesimosexto absoluta est, quatuor annis aut sex. Ex quibus patet, omninò falsam esse Montani expositionem, qui ita ait: *prior ædificatio post transmigrationem Babylonicam producta est per annos nouemdecim; posterior verò illa illustris amplificatio, & exornatio per Herodes reges curata, viginti septem annos consumpsit.* Sed hoc vnde acceperit, nescio; cùm post Herodem Magnum alter Herodes in Hierusalem non regnauerit: & ille nouem annis, & dimidio absoluerit, vt diximus ex Iosepho. Tota difficultas est modò, in computatione horum annorum. Est autem hæc vera computatio: Cyrus Persarum rex euerfa monarchia Babyloniòrum, regnavit Babylone; & primo eius anno Iudæi recepta libertate reuersi sunt in Iudæam, 1. Esdræ. Secundo anno eiusdem iacta sunt prima Templi fundamenta, vt apertè docemur primo Esdræ tertio; vbi cùm loquutus fuisset Esdras de altari, quod fecerant anno primo aduentus sui in Iudæam mense septimo, dicit ab eo tempore materiam Templo ædificando cœptam esse comportari; & anno secundo mense secundo cœperunt ædificare. Ex quo falsum esse patet, quod aiunt Lyra hîc, & Iansenius c. 19. & alij multi, fundamenta iacta esse primo anno Cyri. Quod igitur ibi ait Esdras, Sacerdotes, & populum cum magna latitia Deo gratias egisse, & fleuisse seniores, qui prius Templum viderant; intelligendum est de Templi fundamentis: ea enim sola iacta sunt Cyro viuente, vt ait Hieronymus Isai. 44. in fine, & in proœmio Comment. Aggæi, & Zachariæ primo, in principio. Sed & ipse Esdras apertè hoc docet: non enim dicit, *facto templo*, sed *fundato*. Ex fundamentis autem intelligebant Templum secundum minus futurum priore. Cùm autem cœptum esset ædificari Templum, hostes Iudæorum impedièrant eius ædificationem toto tempore Regni Cyri, 1. Esdr. 4. Sed hoc factum est Cyro nesciente, vt potè distracto in alia negocia: qui demum Massagetrico bello periit, vt ait Iosephus. 11. antiquit. c. 2. à Regina Massagetarum dolo interfectus, vt refert Iustinus lib. 1. ad finem: idem ait Herodotus lib. 1. in fine; licet Herodotus dicat, bello Massagetrico, sicut & Iosephus: Iustinus autem, bello Scythico. Similiter impeditum est opus toto tempore Regis sequentis, quem Esdras vocat Assuerum; Iosephus verò Cambisem, qui filius Cyri fuit. Ac denique mansit ita vsque ad secundum annum Darij filij Histaspis, quo tempore prophetantibus Aggæo, & Zacharia surrexerunt Zorobabel, & Iesus Sacerdos; & ædificauerunt Templum in Hierusalem. 1. Esdræ. 5. Cyrus triginta annis imperauit, vt ait Eusebius in chronicis,

Secunda
quor.

Secunda æ-
dificatio
quo tempore
cœpta.

Cyres quo
in bello pe-
rierit.

& Ia

& Iustinus lib.1. & Hieronymus Zachar.1. in principio: quamvis Herodotus lib.1. in fine, viginti nouem annis imperasse dicat. Cambises eius filius omisso tempore, quo regnavit cum patre, regnavit iuxta Ioseph. 11. antiquit. c.3. sex annos: sed verius est, quod aiunt Eusebius, & Hieronymus locis citatis, & Beda lib.1. in Esdras c.5. & lib.2. c.7. videlicet regnasse octo annos. Quare falsum est, quod ait Lyranus, regnasse decem. Huic succedere duo fratres Magi, qui iuxta Iosephum ibidem, regnum tenuerunt anno integro, iuxta Eusebium verò tribus mensibus: iis successit Darius filius Histaspis, cuius secundo anno Templum cœpit ædificari; sexto verò absolutum est, vt omnes tradunt. Sumimus igitur ex Cyro vigintinouem annos; quandoquidem non primo eius anno, sed secundo iacta sunt fundamenta Templi: ex Cambise sumimus octo: nam tres menses Magorum, aut in octo annis Cambisis includuntur, (vt dicit expressè Herodotus, lib.3. circa medium:) tradit enim regnasse Cambisem septem annos, & menses quinque; octauumque eius annum compleri addit tribus mensibus Magorum; aut non computantur: quia cum anni tantum numerantur, menses excludi solent: his addentes sex annos Darij, tantum inuenimus tres & quadraginta annos. Quare dicendum est cum Iosepho. 11. antiquitatum c.4. opus non fuisse absolutum quatuor annis, sed septem; idest, nono anno regni Darij vigesimotertio die mensis vndecimi. Atque ita conficiuntur anni sex & quadraginta; vt optime explicuit Doctor Vergara in quæstionibus templi q.2. Itaque aliud est dicere, Templum completum esse anno sexto Darij, quod verum est, & Scriptura docet. 1. Esdræ.6. aliud verò, quadraginta sex annos compleri sexto anno Darij, quod ferè omnes putant, & falsum est, vt ostendimus; nam licet præcipuum ædificium domus absolutum fuerit anno sexto; tamen porticus, & ædificia exteriora Templi non sunt perfecta vsque ad annum nonum, vt docet Eusebius lib.8. demonstrationis euang. dæmons. 2. Ex his intelligitur, falsum esse, quod scribit Eusebius loco citato, totum Templum cum exteriori ædificio absolutum esse quadraginta sex annis: sed quadraginta sex, de quibus loquitur Euangelista, completos esse sexto anno Darij; quandoquidem nos omnino eius computationem in chronicis secuti sumus.

Secundò intelligitur, falsum esse, quod scribit Metasthenes in libello annalium Persicorum in fine, Cyrum imperasse vigintiquatuor annos; eius verò filium Assuerum, siue Artaxerxem viginti, quem nos cum Iosepho vocamus Cambisem. Huius autem Assueri filiis de regno certantibus per septem menses, tandem vicisse Darium Longimanum: nam cum huius Darij sexto anno completum fuerit Templum, quantum attinet ad interius ædificium, iam numerabuntur quinquaginta anni, antequam omnino Templum absoluatur. Quare cum hunc Metasthenem sequantur Ioannes Anius, & Ioannes Lucidus lib.4. de emendatione temporum c.2. & Driedo lib.3. de dogmatibus c.5. prope finem secundæ partis, & alij; necesse est in multis falsam esse

*Templum
secundum
ædificatum
sex & qua-
draginta
annis.*

*Et quo an-
no comple-
tum.*

esse eorum Chronographiam: eum etiam sequitur Iansenius c. 19.

Sed quæritur, quomodo Templum dicatur ædificatum quadraginta-sex annis, cum septem tantum consumpti fuerint in ædificio: Responderetur; Iudæos, ut dictum Christi absurdius esse ostenderet, rem exaggerasse, quantum potuerunt: ideoque incluserunt tempus, quo coepit ædificari sub Cyro, & totum tempus, quo interruptum est opus: id autem fieri potuit, quoniam, ut ait Iosephus 11. antiquitatum c. 4. fundamentis iactis tempore Cyri superædificauerunt tempore Darij: & præterea toto hoc tempore, quo impediti sunt ædificare, semper, quantum poterant, agebant de ædificando Tēplo. Vnde 1. Esdræ 5. Duces Darij filij Histaspis ita ad eum scribunt; *Tunc itaque Sasabar ille venit* (scilicet à Cyro missus) *& posuit fundamenta Templi Dei in Hierusalem, & ex eo tempore usque nunc ædificatur, & necdum completum est.* Est ergo, ac si dicerent, cum magni laboris, ac multi temporis sit Templi ædificatio, & propterea multa accidere possint, quæ eam interrumpant, sicut patribus nostris accidit, qui ante quadagesimum sextam annum perficere non potuerunt; quomodo audes dicere, te illud tribus diebus posse ædificare?

*Iudæorum
calliditas,
ut Christi
absurdum
ostenderent.*

Postremo quæritur; cur dicant Templum hoc, cum Templum quod tunc habebant, nouem annis & dimidio extructum fuerit ab Herode? Responderetur; vulgari consuetudine dictum esse Templum hoc; quoniam in eodem situ, & eadem figura fundatum erat, qua illud prius: quemadmodum domus diruta, & reædificata dicitur eadem domus: & in Hierusalem, quæ nunc est, dicimus; *Dominus predicauit, & passus est*; licet illa penitus fuerit euerfa. Et ita loquitur Scriptura 1. Esdræ 5. *Et ædificauimus Templum*; quod erat extructum ante hos annos multos.

Et crediderunt scripturæ. Id est, intellexerunt Scripturas, in quibus predicta erat Christi Resurrectio, & per id quod viderant, crediderunt eas esse cōpletas: huiusmodi Scripturæ sunt Psal. 3. & 15. & 20. & alij Psal. & Osee 6. & Ione 3. Vnde 1. Cor. 15. *Et quia resurrexit secundum Scripturas.*

In Pascha in die festo. Iansenius c. 19. exponit; id est, in die festo Paschæ: vult enim idem esse Pascha, & diem festum, significareque totam illam solemnitatem Azymorum, quæ per septem dies celebrabatur. Idem sentit Lyra: sed mihi magis placet cum Caietano, diem festum esse diem primum azymorum, aut etiā vltimū: vterque enim erat sanctissimus, & celeberrimus, ut apud nos dies festi, & dies octauæ, ut videmus, Leui. 13.

*Azymorum
solemnitas
celebrata
per septem
dies.*

Non credebat semetipsum eis. Chrysostomus hom. 23. & Augustinus tract. 11. & Cyrillus ita ferè intelligunt; nō confidebat eis, quasi perfectis Discipulis, nec eis altiora mysteria cōmunicabat, vidēs eos imperfectè credere. Sed est hoc addendum isti sensui; licet multi crederent, & ad eum accederent; tamē ipse, qui ut Deus eorum corda cognoscebat, videbat multos eorum esse inconstantes, & faciliè moueri posse à Phariseis, ut eum ante tempus traderent: & ideo nō confidebat eis, nec volebat omnes comites suos esse, & suorum annorum conscios. Quod autem iam inciperent odia Phariseorum in Christum exardescere, & his verbis significatum est, & ex eo etiam intelligitur, quod Nicodemus noctu ad eum venit, nō ausus palam venire propter Phariseos.

S A N C T V M

IESV-CHRISTI EVANGELI VM

SEC VNDVM IOANNEM.

C A P V T III.

1. **E**rat autem homo ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps Iudaorum. 2. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. 3. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei. 4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? nunquid potest in venirem maris sua iteratè introire, & renasci? 5. Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. 6. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. 7. Non mireris quia dixi tibi: oportet vos nasci denuò. 8. Spiritus ubi vult, spirat: & vocem eius audis, sed nescis unde veniat, aut quò vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu. 9. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? 10. Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras? 11. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. 12. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quo modo, si dixero vobis celestia, credetis? 13. Et nemo ascendit in celum, nisi qui descendit de calo, Filius hominis, qui est in calo. 14. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis: 15. Ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aternam. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aternam. 17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut indicet mundum, sed ut saluetur mundus per ipsum. 18. Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus est: quia

quia non credit in nomine unigeniti Filij Dei. 19. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. 20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. 21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. 22. Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam: & illic demorabatur cum eis, & baptizabat. 23. Erat autem & Ioannes baptizans in Aennon, iuxta Salim: quia aqua multa erant illic, & veniebant, & baptizabantur. 24. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. 25. Facta est autem questio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de Purificatione. 26. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. 27. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de celo. 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quòd dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum. 29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. 30. Illum oportet crescere, me autem minui. 31. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de celo venit, super omnes est. 32. Et quod vidit, & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. 33. Qui accipit eius testimonium, signavit quia Deus verax est. 34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum. 35. Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu eius. 36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

IN CAPVT III. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECUNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

Rat autem homo ex Phariseis, &c. Scimus, quia à Deo venisti magister.] Id est, scimus te à Deo missum, ut homines doceas viam veritatis: & ideo ad tuæ doctrinæ confirmationem miracula operatur, & tibi semper assistit. Erat enim hic vnus ex eis, qui

in Hierusalem crediderant in eum propter signa, ut dixit c. 2. licet eorum fides esset adhuc rudis, & imperfecta.

Nicodemus
ad quid ve-
neris ad
Christum.
Prima ia-
nuua ad re-
gnum Dei,
est spiritua-
lis regenera-
tio.

Nisi quis renatus fuerit denuo.] Ex verbis Nicodemi patet, eum ad Christum venire, ut discat, quomodo peruenire queat ad regnum Dei. Ideo Dominus ostendit primam eius ianuam esse spirituales regenerationem; id est, oportere, ut per baptismum homo Dei filius efficiatur. Quod dicit, quoniam per mortem suam instabat iam finis sacramentorum legalium. Ceterum, ubi nos habemus, *denuo*, in Græco est, *ἀνωθεν*: quod ut notauit Chrysostomus, hom. 23. alij interpretantur, *iterum*, ut ipse Chrysostomus; alij verò, *desuper*, siue *de caelo*, ut Cyrillus & Theophylactus. & Origenes super epistolam ad Roma. c. 6. Immo & noster Interpretas aliquando ita interpretatur, ut Ioan. 19. *Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* & in hoc cap. 3. *Qui desursum est super omnes est.* Verum hoc in loco certum est, significare, *iterum*, ut patet ex verbis Nicodemi, *Numquid potest in ventrem matris sue iterato introire?*

Generatio
spiritualis
multo pra-
stantior na-
turali.
Expositio
duplex.
Prima.

Quod natum est ex carne, caro est.] Docet, cur dixerit, necesse esse denuo nasci, quoniam quod ex homine natum est, homo est tantummodò, neque aliquid altius habere potest per illam natiuitatem naturalem: at qui ex Spiritu sancto gignitur per spirituales regenerationem baptismi, quæ multo naturali præstantior est, ex carne efficitur Spiritus; id est, fit altioris ordinis, quoniam fit diuinæ naturæ particeps, & filius Dei; atque ita ius habet ad regnum Dei, eum sit Spiritus, & Deo similis, quia Deus spiritus est. Itaque *carne*, & *spiritu* accipit pro re carnali & pro re spirituali.

Secunda.

Spiritus
sanctus quo-
modo ve-
niat.

Spiritus ubi vult spirat.] Huius difficillimi loci duæ sunt celebriores expositiones: Prima est, ut Spiritus pro vento accipiatur, sumaturque à vento similitudo, ut sensibili exemplo erigatur Nicodemus ad intelligenda ea, quæ dicuntur. Hanc sequuntur Chrysostomus hom. 24. & Cyrillus & Theophylactus, & Euthymius, & fere omnes Græci. Sed eam Augustinus tract. 12. minimè probat; quoniam homines sciunt unde veniat vêtus, & quò vadat: utiq; quòd Ausus veniat à Meridie, & vadat in Septentrionem; quare ipse non de vêtò hæc dici putat, sed de Spiritu sancto. Eius sententiam sequitur Beda; & magis eam videntur probare S. Thomas & Lyra, & Caietanus. Est autem huiusmodi, ut à Beda exponitur. *Spiritus sanctus pro voluntate sua illustrat corda hominū, quos elegit, & vocē eius audis, at te presente loquitur is, qui Spiritu sancto repletus est; sed nescis unde veniat, aut quò vadat: quia etiā si te presente quempiam Spiritus sanctus ad horam impleuerit, non potes videre, quomodo intrauerit, aut quomodo abierit; quia inuisibilis est. Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu. Nam & ipse agēte Spiritu sancto incipit esse, quod non erat, ita ut infideles nesciāt, unde veniat, & quò vadat: venit enim per gratiam regenerationis in adoptionē filiorū Dei; & vadit in perceptionem regni cælestis. Quamquam hæc expositio satis probabilis sit, videtur tamen illa prior Græcorū probabilior esse, & communior, quā sequitur etiā Iansenius c. 20. Titelmanus, Monta. & alij: imò & ipse Augustinus (si modò is author est) in quæstion Noui Testamēti, q. 59. Est ergo sensus: Ventus impetu suo fertur, nec potest ab vllō homine impediri, quin spiret, ubi voluerit, siue in terra, siue in mari, siue*

sive in altis locis, sive in imis; & tu quidem audis eius strepitum, sed nescis determinatè, ubi genitus fuerit, aut ubi desiturus sit. Ita enim pro Chrysostomo respondet S. Thomas, & Lyra Augustino: *sic est omnis, qui natus est ex Spiritu: audis enim eius verba, & vides eum planè mutatum, sed unde venerit vis illa spiritus, quæ eum mutavit, aut quo deinde transferit, non vides.* Vel, ut optimè exponit Lyra: *sic accidit omni, qui natus est ex spiritu: nam in hac natiuitate est aliquid sensibile, ut aqua, & verba; & tamen Spiritus sanctus, qui est principium huius generationis, & beatitudo æterna, quæ est finis, non videntur.* Itaque perinde est, ac si diceret: tu miraris tecum, & perturbaris, quòd hanc natiuitatem spiritus non intelligis. Ne mireris; sic enim viam venti, quem audiri, & tactu percipis, minimè nosti: quomodò Spiritus sancti operationem vis perferutari? Atque ut ventus est, etiam si tu eius viam nescias; ita est spiritualis regeneratio, etiam si tu ignores, quomodò esse possit. Dixi hanc expositionem videri probabiliorè; quoniam cum dicit, *sic est omnis*, &c. satis indicat se similitudine vsum esse. Si autem spiritus non significat hîc ventum, vix cernitur vlla similitudo; quoniam is, in quem spirat spiritus, & qui natus est ex spiritu, idem sunt: hoc etiam patebit in expositione illorum verborum, *si terrena dixi vobis.*

*Sensibile
quid in
generatione
spirituali.
Sæctus Spi-
ritus non
videtur.*

Tu es magister in Israël.] Id est, non debueras hæc ignorare, cum sis eximius inter magistros Israël (ponitur enim *Magister* cum articulo in Græco) quandoquidem multa in lege, & in Prophetis legere potuisti, quæ ad hanc regenerationem, & renouationem spiritus pertinent: ut Psal. 50. *Cor mundum crea;* &c. Et Ezech. 11. *Dabo eis cor nouum.* Et de aqua baptismi, Ezech. 36. *Effundam super vos aquam mundam;* & Zach. 13. *Erit fons patens Domui Dauid.* Denique Apostolus ait 1. Corinth. 10. *Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.*

*Multa in
lege & in
Prophetis,
quæ ad re-
generationem spiritus
pertinent.*

Quod scimus, loquimur.] Id est; horum, quæ loquor, quantumvis tibi difficilia videantur, testis oculatus sum, nec audita loquor, ut Prophetæ, sed visa. Scio Spiritum sanctum, & quomodò filius Adam regeneretur spiritualiter in filium Dei. Vtitur autem plurali numero, tacitè subindicans, non se solum esse, qui hæc testetur; sed Patrem simul testari, à quo missus est, ut bene notat Rupertus, quod cap. 8. palam proficitur. *In lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misi me Pater.*

Si terrena dixi vobis, &c.] Pluraliter loquitur; quoniam nec tunc Nicodemus integrè credebatur, nec multi ex illis, qui eum audierant docentem in die festo. Est autem sensus; Si cum rerum sensibilibus, & terrenarum similitudinibus utar, ut generationis naturalis, & venti flantis, & aliis, quas in die festo proposui; minimè tamen creditis: quid fiet, si cœlestia ipsa suis verbis, absque vlla terrenarum similitudine dixerò? Reprehendit his verbis eorum tarditatem, in intelligendo, & in credendo.

Scriptura
quomodo
loquatur de
capite &
de membris.

Et nemo ascendit in cælum.] Augustinus tract. 12. exponit his verbis, non negari iustis ascensum in cælum; quoniam Christo ascendente ipsi simul ascendunt, qui eius membra sunt. Scriptura enim modò seorsum loquitur de capite, & de membris, modò coniunctim, ac si de vno homine loqueretur. Ita etiam exponit Glossa, Beda, Rupertus, S. Thomas, & alij. Sed obstat huic sententiæ, quòd *ascendit* non est præsentis temporis, sed præteriti, vt apertè patet ex Græco, vbi est *ἀναβέβηκεν*. Possemus respondere, pro hac expositione; præteritum poni pro futuro, more Prophetico: at cum id fit, sit ad ostendendam summam rei certitudinem, vt docet Tertullianus, lib. 3. contra Marcionem ferè in principio; quod tamen huic loco non bene conuenit. Quare sine dubio præstantior est Græcorum expositio, Chrysostomi, hom. 26. Cyrilli, Theophylacti, Euthymij, quod sequuntur Caietanus, & Iansenius, cap. 20. & Montanus, & alij; minimè loqui Dominum de Ascensione sua in cælum post Resurrectionem; nec de ascensione iustorum: sed ostendere his verbis, quàm meritiò sibi credi debeat, qui non vt Prophetæ loquitur audita, sed quæ vidit, & videt in cælo. Vt sit omninò idem, quod Ioannes dixit c. 1. cum Christum omnibus Prophetis anteponebat; *Deum nemo vidit umquam, unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit*: Itaque aptius iam vult respondere, & plenius instruere Nicodemum. Sed, vt hæc intelligantur, nota coniunctionem, *Et*, hoc in loco non copulare præcedentia cum sequentibus; sed more Hæbreorum poni ornatus causa in principio sententiæ; vt videmus fieri in initiis multorum librorum Scripturæ. Præterea Ascensus in cælum hic non significat motum localem; sed id, quod ex motu illo sequitur; videlicet contemplationem rerum cœlestium, & visionem Dei, more etiam Hæbreorum, qui passim ponunt antecedentia cum sequentibus, & vice versa: vt cum paulò post dicit; *Hoc est autem iudicium*: vbi iudicium ponitur pro eo, quod antecedit iudicium; id est, pro peccato, siue causa damnationis. Atque hoc modo *ascendere in cælum* magis conuenit Christo secundum humanitatem, vt rectè ait Caietanus, quàm secundum Diuinitatem, vt exposuit Iansenius, cap. 20. quia Christi anima rectè dicitur eleuata ad Dei visionem, Diuinitas autem non rectè dicitur. Est ergo sensus ho-

Et positum
ornatus
causa.

Anima
Christi ele-
uata ad Dei
visionem.

rum omnium: Cum credatis Prophetis, qui Deum non viderunt, etsi difficilia creditu doceant; multò magis mihi credere debetis, qui vidi omnia Dei arcana, & in terras descendi, vt vos docerem: atque ita descendi, vt locum non mutauerim, sed in cælo adhuc sum: & modò etiam cum loquor vobiscum, videam, quicquid in Deo est, quasi Unigenitus in sinu patris existens: Ac vt sciatis, quantum vestra referat, credere in me, mementote serpentis ænei, à Moyse exaltati in ligno, Numer. 21. vt enim serpentem illum æneum, qui venenum non habebat, sed similis erat serpentibus habentibus venenum, quicumque non aspicerent, perirent, qui verò aspiciebant, sanabantur à moribus serpentium: ita quicumque in me exaltatum in Cruce per-
fideam

fidem viuam non aspexerint, peribunt; qui verò aspexerint, habebunt vitam æternam. Mirabimini fortasse, quòd dixerim me de cœlo descendisse, vt homines docerem. Mirabile id quidem est, sed tantus est Dei amor erga homines, vt non dubitauerit dare illis filium suum Vnigenitum, vt credentes in eum per fidem viuam, vitam æternam consequantur. Dixi, vt consequantur vitam æternam, quia Deus, cum Filium suum dat, minimè quærit, vt ex eius aduentu homines damnentur; sed vt saluentur: quare illi demum damnabuntur, qui hoc Dei donum recipere noluerint per incredulitatem: Itaque qui credit, effugiet damnationem; qui autem credere noluerit, satis manifesta, & debita est ei damnatio, nec eget vt ad sententiam pronuntiandam, eius merita examinentur; quoniam ipsum Dei filium contemnit, & reiecit à Deo missum. Ratio autem, propter quam iste iam damnatus est, & res quæ conuincit ipsum omni damnatione dignum esse, hæc est, quòd cum lux esset in mundo, & vtrò se obtulerit hominibus, vt eos illuminet, ipse in tenebris infidelitatis manere maluit; non quòd lucem esse non videret, sed ne peccata sua, & vitæ turpitudinem relinquere cogeretur: quemadmodum, & inter fideles fieri videmus; qui enim adulteri sunt, aut similia peccata perpetrant, lucem refugiant, & noctem, ac tenebras amant, ne videantur eorum opera, & reprehendantur, ac vituperentur ab omnibus: qui autem rectè, & vt statum suum decet, viuunt, in media luce, atque in conspectu omnium operantur; vt videant omnes opera sua facta esse in Deo; id est, per Deum, quod est Dei instinctu, & inspiratione: vel in Deo; id est, cum Deo, Deo assistente, & simul operante.

Dei amor erga homines quantum.

Deus ad quid Filium suum dederit.

*Damnatio-
natio.*

*Peccatores
cur lucem
refugiant.*

Est autem notandum, *veritatem* dici id, quod iuxta status sui rationem vnusquisque facere debet: & ratio est, quoniam veritas est impletio promissorum, vt diximus cap. i. in illis verbis, *Gratia & Veritas*, &c. Cum autem quis statum aliquem assumit, vt Sacerdotis, aut Religiosi, iam ipsa assumptione polliceri videtur, se facturum omnia, quæ statum illum deceant: quare si facit, dicitur stare, aut ambulare in veritate; id est, implere, quod promisit, vt Ioan. 8. *Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit*: & Ephes. 8. *Veritatem autem facientes, per omnia crescamus in ipsum.*

Veritas dicitur id quod vnusquisque facere debet. Est impletio promissorum.

Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram.] Cum collocutio cum Nicodemo habita fuerit in Hierusalem, Glossa, & Iansen. cap. 21. putant Dominum inde recessisse in Galilæam, & post aliquod tempus rediisse in Iudæam. Sed quoniam id ex Euangelio colligi non potest, probabilius videtur, quod ait Lyra, profectum Hierusalem, venisse in alia loca Iudææ: & ideo dicit *in Iudæam terram*; ita etiam intelligit Caietanus, & probat optimè, quoniam Hierusalem non erat propriè Tribus Iudæ, sed Tribus Benjamin, vt patet Iosue 18.

Ierusalem cuius Tribus, Christus ad quid baptizaret.

Et baptizabat.] Non per se, sed per Discipulos suos, vt patet Ioan. 4. in principio. Ipse enim docebat, & alia maiora faciebat; baptizabant autem baptismo Christi, vt docet Cyrillus, & alij. Christus baptizat,

baptizat,

Ac S. Ioan-
nes etiam.

baptizat, vt homines purget, & verum esse ostendat, quod Ioannes dixit de eius baptismo: *Ipse vos baptizabit*, &c. Sed & Ioannes simul baptizat, vt homines mittat ad Christum, & ad eius baptismum disponat.

Salim quæ
verbs.

In *Ennon iuxta Salim*.] *Ennon*, vt ait Brocardus, in descriptione locorum terræ Sanctæ, quatuor milliariis distat à Sichem, procedendo versus Orientem; id est, versus Iordanem: quare oppidum est Samaritæ in sorte Tribus Ephraim. De Sichem autem dicemus cap. 4. Ex quo patet, *Salim*, huc *Salem*, vtroque enim modo dicitur, vt ait Hieronymus in Epistola, *Missi volumen*, ad Euagrium, esse non quæ postea dicta est Hierusalem, sed urbem propriè Sichem, de qua Gen. 33. *Transiitque in Salem terram Sichima, quæ est in terra Canaan*. Erat autem altera *Ennon*, prope Damascum, vt patet Ezech. 47. Et ideo additum est, *iuxta Salim*. Videtur verò Ioannem eo concessisse, vt celebriorem locum Iordanis Christo relinqueret: & fortè vt Samaritani, audita fama baptismi, inciperent etiam disponi ad Baptismum Christi.

Ennon die-
plex.

Discipula-
rum Ioannis
zelus.

De purificatione.] Id est, de baptismo; quoniam Iudæi quidā videntes signa Christi, & multitudinem ad eum venientem, cœperunt præferre baptismum Christi baptismi Ioannis: quod Discipulis Ioannis magistri sui gloriam quærentibus, vehementer doluit; eoque dolore, & zelo ad Ioannem veniunt, vt non pariat sibi Christum præferri. Hoc autem narravit Euangelista, vt occasionem haberet memorandi illustre Ioannis testimonium de Christo.

S. Ioannis
modestia.

Non potest homo accipere quicquam.] Id est, non potest homo usurpare honorem, quem Deus sibi non dedit: citò enim honore spoliabitur, & manifesta fiet omnibus eius temeritas; ita ego non possum illius ministerium, & auctoritatem mihi arrogare, qui multò minor sum: sæpe ex me audistis, me non esse Messiam, sed Messie Præcurso-rem: quare, etsi ad Christum referri possent hæc, quasi diceret, non usurpat alienum officium, sed quod sibi à Deo dactum est: vt exponunt Chrysostomus hom. 28. & Theophylactus, & Euthymius. Tamen melius cum sequentibus conuenit ad Ioannem referri, vt aiunt Augustinus tract. 13. & Cyrillus.

Sponsus Ec-
clesia cur
dicatur
Christus.

Qui habet Sponsam, Sponsus est.] Id est, solus ille Sponsus est, cui Sponsa in coniugium destinatur; amicus autem Sponsi non quærit sibi Sponsam, nec Sponso inuidet, sed stat, vel intendens nuptiis perficiendis, vt ait Euthymius: vel stat; id est, astat Sponso honoris causa, ad omne eius ministerium paratus; cùmque videt Sponsum venisse, & vocem præsentis audit, vehementer gaudet, quoniam videt iam fieri, quod ipse nunciauerat, & quod quærebat: ita ego, qui amicus eius sum, multum optaueram videre Christum despondentem sibi Ecclesiam per fidem, & eam alloquentem per prædicationem suam: quare tantum ab inuidia absun, vt maxime gaudeam, impletum esse hoc meum desiderium. *Sponsus* Ecclesiæ dicitur Christus; quia illam sibi intimè, ardentissimoque amore coniunxit, qualis cer-
nitur

nitur inter nouum Sponsum & Sponsam. Et etiam, quia modò est Sponsa domi suæ; id est, in hoc mundo, donec veniat tempus nuptiarum, quo ducetur in domum Sponsi; id est, in cœlum: Et tunc dicitur vxor: Apocal. 19. *Gaudeamus, & exulemus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptia agni, & vxor eius preparauit se.* Dicitur etiam Sponsus, vt intelligatur coniunctio ista fieri sine corruptione virginitatis Sponsæ; Ioannes autem non se hîc seruum vocat, sed amicum: quia in lætitia nuptiarum, multò aptius est nomen amici, quàm serui: plus enim gaudet amicus in nuptiis; quàm seruus, cum hîc non quilibet amicus intelligatur; sed qui nuptiarum legatus, & paranympus fuit.

*Amicus
Sponsi cur
dicatur S.
Ioannes, non
seruus.*

Illum oportet crescere, me autem minui.] *Illum oportet crescere*, scilicet honore, dignitate, & auctoritate apud homines, vt ipse Dominus agnoscat: & ego seruus eius. Augustinus serm. 36. de Sanctis interpretatur hæc dicta esse; quoniam Ioannis Prophetia finita est, & Christi Euangelium cœpit per orbem prædicari. Dicit etiam, hæc verba in genere mortis vtriusque vera fuisse; Christus enim creuit extensus in Cruce; Ioannes autem imminutus est capite absciso: impleta sunt etiam, vt idem ait, ser. 21. de Sanctis, in eorum natiuitate: quoniam in natiuitate Ioannis incipiunt decrescere dies: in Natiuitate Christi incipiunt crescere.

Qui est de terra, de terra est.] Probat, Christum non solum sibi, sed etiam omnibus hominibus præferendum, ab omnibusque audiendum esse: nam homo in terra natus non potest loqui, nisi quæ vidit, & nouit; id est, terrena: quòd si aliquid de cœlestibus dicturus est, necesse est edoceri ab eo, qui de cœlo venit, & res cœlestes oculis suis spectauit: quare nullus doctor cum hoc conferendus est, qui de cœlo venit: loquitur enim id quod vidit in cœlo, & quod Patre per se ipsum loquente audiuit, licet eius testimonium nemo accipit. Hoc autem dicit, quoniam paucissimi perfectè in eum crediderant. Ita exponit Chrysostomus, hom. 29. Vnde statim ait, *qui autem accepit eius testimonium*, &c. Iuxta regulam annotatam cap. 1. in illis verbis, *quotquot autem receperunt.* Quod autem dicit bis, *super omnes est*, amplificationis, & recordationis causa dicit, vt magis in animis auditorum infigatur; hoc enim est, quod ipse maximè persuadere cupiebat. Illa autem repetitio, *qui est de terra, de terra est*; multum habet elegantiae, & significationis, vt si dicas; mulier ne pergas esse mulier, *qui est de terra, de terra tandem est*; & hoc satis suis dictis, & factis ostendit.

Signauit quia Deus verax est.] Id est; qui in eum credit, Deum honorat, & rem ei gratissimam facit: testatur enim credendo in eum, & profitetur Patrem, à quo missus est, vera, & salutaria homines docere. 1. Ioannis; *Qui non credit filio mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.* Et propterea, hîc addit, *quem enim misit Deus, verba Dei loquitur*; id est, non sua verba lo-

Ribera in Euang. Ioan.

P

quitur,

quitur, sed quæ illi dedit Deus. Ita Chryl. hom. 29. Quare, qui non credit in filiū, negat patrem esse veracem: *signauit* autem, non est significauit, vt putauit Lyra; sed sigillo suo, & chirographo suo obsignauit, (*diolo firmado, de su nombre*) quod manifestissimū ex verbo Græco ἐσφραγισεν.

Prima expositio.

Gratia datur Sanctis ad mensuram.

Sed Christo sine mensura.

Secunda expositio.

Prophetis datus est Spiritus ad mensuram.

Authoris sensus.

Deus per Filium copiosam dat rerum cœlestium intelligentiam.

Spiritui non datur Christo ad mensuram, cur.

Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.] Prima huius loci expositio est, per *spiritum* intelligi gratias, & Dona Spiritus Sancto, quæ Sanctis dantur ad mensuram, ad Ephes. 4. *Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi*, quia in vno Sancto gratia habet hunc effectum, in alio alium; sed Christo data est sine mensura, quia in illo habet omnes effectus, & quicquid pertinere potest ad rationem Gratiæ: ita Aug. tract. 14. quem sequuntur Beda, & S. Thomas hic, & 3. p. q. 7. art. 11. ad 1. & Lyra, atque idem planè videntur sentire Chryso. hom. 29. & Theophylactus, & Euthymius. Secunda expositio est Cyrilli; vt, quoniam illa verba; *quem enim Deus misit, verba Dei loquitur*, etiam Prophetis conuenire poterant, nunc ostendat maiorem esse Prophetis, quia illis datus est Spiritus ad mensuram: ita enim habent Spiritum, vt aliis eum largiri non possint: Christus autem omnibus largitur, & idè sine mensura accepit. Iuxta priorem interpretationem ita poterunt hæc verba cum præcedentibus copulari; *Verba Dei loquitur*, est enim in illo plenissimè Spiritus sanctus, multò plenius, quàm in aliis. Ego ita etiam intelligo: Prophetis dabatur Spiritus ad mensuram, quoniam quædam mysteria Deus per Isaiam hominibus manifestabat, quædam per Hieremiam, nec omnia per vnum loquutus est. At nunc copiosam rerum cœlestium cognitionem hominibus præbet, loquens per filium suum, cui ostendit omnia, quæ hominibus nosse expedit in credendis, & in agendis, ita vt ea nemo intelligere possit, nisi ab ipso edoctus fuerit. Et hoc est quod Pater significauit Matth. 17. *Hic est filius meus*, &c. *ipsum audite*. Et hoc est, quod ipse Christus dixit, Mat. 23. *nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est, Christus*. Itaque Christo non datur Spiritus ad mensuram; Primò, quia omnia cœlestia mysteria eū docuit Pater: Secundò, quoniam ita est in illo Spiritus, vt numquam ab eo recedat. Prophetis autem quædam tantum reuelabat, & modò in illis erat, & modò non erat, sed Prophetiæ spiritu destituebantur. Quæ expositio optimè conuenit cum præcedentibus & etiam cum sequentibus. Idè enim ait, *Pater diligit filium*, &c. id est; ita enim Pater diligit filium, vt nihil eum celet in mysteriis, nihil ei subtrahat potestatis in faciendis; imò omnia dedit ei in manus, vt faciat, quicquid volet, & omnia gubernet, & regat, vt expedire videbitur. Ioan. 13. *Scitis, quia omnia dedit ei Pater in manus*.

Qui credit in filium.] Id est; quare credite in filium, à patre missum, per quem ipse loquitur, quem tantoperè diligit, cui omnium rerum cognitionem, & potestatem dedit: alioqui semper Patrem iratū & ultorem sentietis; qui autè in eum credit, ille iam se cœlestem beatitudinem possidere existimet; quoniam sine dubio ad illam perueniet, si in hac fide viuat, quæ per Charitatem operatur, permanferit, iuxta id, quod ait; *Hæc est vita æterna*, &c. quod in eodem sensu citatur à Chryso. in hom. 30.

S A N C T V M

IESV-CHRISTI EVANGELIVM

SECUNDVM IOANNEM.

CAPVT IV.

1. **V** ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisei quòd Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes. 2. (Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius.) 3. Reliquit Iudeam & abiit iterum in Galileam. 4. Oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in ciuitatem Samariae, quae dicitur Sichar : iuxta pradium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquã. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. 8. (Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudeus cum sis, bibere à me possis, quæ sum mulier Samaritana? non enim contuntur Iudæi Samaritanis. 10. Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam viuam? 12. Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? 13. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: 14. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. 15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. 17. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: 18. Quinque enim viros habuisti; & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verè dixisti. 19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus,

ubi adorare oportet. 21. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudais est. 23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales querit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. 26. Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid queris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit illis hominibus: 29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci: numquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de ciuitate; & veniebant ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. 32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? 34. Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius. 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albae sunt, iam ad messem. 36. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam aeternam: ut, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. 37. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. 38. Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. 39. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quaecumque feci. 40. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 41. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. 42. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audinimus, & scimus, quia hic est verè Saluator mundi. 43. Post duos autem dies exiit inde: & abiit in Galileam. 44. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. 45.

Cum

Cum ergo venisset in Galileam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent quae fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. 46. Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. 47. Hic cum audisset quia Iesus adveniret à Iudaea in Galileam, abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. 48. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. 49. Dicit ad eum regulus: Domine, descende prius quam moriatur filius meus. 50. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat. 51. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiaverunt dicentes, quia filius eius viveret. 52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. 53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus eius tota. 54. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudaea in Galileam.

IN CAPVT IV. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECUNDVM IOANNEM
COMMENTARIA.

Vtergo cognouit Iesus.] Id est, postquam nunciatum est Iesu versari inter Phariseos hunc sermonem, occasione scilicet questionis exortae inter Phariseos, & Discipulos Ioannis, de purificatione.

Quamquam Iesus non baptizaret.] Adnotant hic S. Thomas, & Lyra, doceri hinc Praelatos Ecclesiae, ut quae commodè per ministros fieri possunt, ea illis committant, ut possint ipsi maioribus rebus vacare, ut fecerunt Apostoli, Acto. 6. Nō est equū, nos derelinquere verbū Dei, & ministrare mēsis. & 1. Cor. 1. nō enim misit me Christus baptizare, sed enāgelizare.

Reliquit Iudaeam.] Declinans inuidiam Phariseorum, ut ait Cyrillus, & Passionem opportuno tempori referuans.

Et abiit iterum in Galileam.] Semel venit à Iudaea in Galileam, cū fecit miraculum in nuptiis; secundo nunc: & ita omnes intelligunt. Ex quo pater, meritò reiectam esse à nobis c. 3. sententiam Iansenij, de secundo reditu in Galileam, post colloquiū habitū cum Nicodemo: sed est magnum dubium; An iste secundus reditus sit idem, quē alij Evangelistae memorant vincto iam Ioanne, videlicet Matth. c. 4. Marc. c. 1. Lucæ c. 4.

Praelati quae commodè per ministros fieri possunt, ea debent illis committere, ut grauioribus vacent. Bis venit in Galileam Christus.

Iansenius cap. 22. & 23. docet, esse eundem, & Caietanus, & idem videtur sentire hic S. Thomas, & Augustinus expressè dicit 2. de consensu Euang. c. 18. affirmat enim, primum aduentum in Galilæam prætermissum ab aliis Euangelistis, narratum esse à Ioanne c. 1. secundum autem à Ioanne, & à cæteris narrari. Hanc sententiam secutus est Tatianus Alexadrinus in harmonia Euangeliorum c. 21. qui liber extat in secundo tomo Bibliothecæ Sanctorum; eandem sequuntur ferè omnes recentiores, qui de concordia Euangelistarum scripsere. Gerson in suo monotelaro c. 22. Villalolos in concordia Euangelistarū c. 7. Callistus Placentinus in supputatione temporis Christi; quæ est ante eius homilias. Petrus Durroichius in serie Euangeliorum lib. 1. c. 7. Gabriel à Puteo lib. 1. historiæ Euang. c. 18. Ioannes Bos lib. 2. vitæ Christi cap. vlt. sed habet profectò hæc sententia tantum difficultatis, ut vix sustineri posse videatur: Nam Euangelista apertè docere videtur, migrasse Dominum è Galilæa, cum Discipuli Ioannis, & Iudæi contendebant de purificatione: inde enim fama venit ad Phariseos Iesum plures Discipulos facere, quàm Ioannem; & ut hoc cognouit Dominus, statim abiit in Galilæam. At inter hæc & vincula Ioannis, multò plus tēporis intercessisse videtur: tūc enim Ioannes baptizabat in Samaria, ut diximus, in Ænnon; sed deinde videtur similiter baptizasse in Galilæa, cum vinctus est ab Herode: neque id paucis diebus: etenim Iosephus 18. antiquitatum c. 17. scribit, Ioannem vinctum esse ab Herode, quòd magni ad eum concursus hominum fierent, timeretque ne ad defectionem eos autoritate sua conuerteret. Hoc autem non potuit fieri paucis diebus; præsertim cum legamus Lucæ 3. & Marci 6. à Ioanne sæpe reprehensum esse Herodem, sæpèque ab eo auditum esse. At verò fama illa de multitudine veniente ad Christum statim perlata est ad Phariseos, & propterea Dominus statim recessit è Galilæa. Præterea cum venit in Galilæam tradito Ioanne, habitauit in Ciuitate Capharnaum, & fecit multa miracula, & prædicauit, ut videmus Matth. 4. At Ioannes in hoc capite tantum narrat, in hoc secundo reditu venisse Dominum à Samaria in Canam Galilææ, & ibi curasse filium Reguli, & post hæc ascendisse Hierosolymam, ut legimus c. 5. Postremò in prologo huius Euāgelij probauimus ex Hieronymo de Viris Illustrib. & ex Eusebio lib. 3. Historiæ Eccl. c. 24. & ex Nicephoro lib. 2. c. 45. duos annos priores prædicationis Domini omisos esse à tribus Euāgelistis, qui exorsi sunt historiam suam à tempore, quo vinctus est Ioannes: ergo Ioannes vinctus est initio tertij anni prædicationis Domini. At cū modò Dominus rediit in Galilæam, multum aberat à fine secundi anni, ut ex contextu Euangelistæ intelligimus. Vnde Iansenius in fine c. 35. post multa alia, quæ ab hoc reditu secundo facta sunt, dicit contineri, vsque ad id temporis acta vnus anni, & aliquot mensium, licet id colligat ex falsa temporis supputatione, quam confutauimus cap. 2. cū agebamus de tempore miraculi nuptiarum.

S. Ioannes
cur cōiectus
in carcerem
secundum
Iosephum,

Præter hæc argumenta mihi valde probabile est, hūc secundū reditū in Galilæam prætermissum esse ab Euāgelistis tribus, quemadmodū & primura

primū. Itaque à Ioanne hic narratur secundus reditus: ceteri autē Euāgelistæ narrāt tertium, & quartū. Nobiscū sentit Bernardus in harmonia Euāgelij c. 5. & latius & expressius Abulensis super Matt. c. 43. q. 63. & duabus sequētib; ubi etiā impugnat Remigiū contrariū opinantē.

Oportebat autē eum transire per Samariam. Ita legendū est, sicut habent Græci codices, & Græci expositores, & codices Latini emēdatiores: nō, per medium Samaria, ut habent multi libri Latini. Cū dicit trāsire, ostēdit non iuisse, ut ipsos doceret, ne faceret contra id, quod dixerat Matt. 10. *in Ciuitates Samaritanorum ne intraueritis*; sed necessariō per Samariam transeundū erat, & occasione illa inuitus obiter prædicaui, ut ait Cyrillus. Porro Samaria aliquando totam prouinciā significat interiectā inter Iudæam, & Galilæā, ut hīc: aliquando verò urbē eius metropolim, ut docet Hieronymus in locis Hebraicis, ut diximus Amos 3. ibi: *Super monte Samaria, in Ciuitate, qua dicitur Sichar.* Hęc est, quę alio nomine, dicitur Sichē, & à Græcis & à Latinis Sicima, vel Sichima, iuxta Hieronymū in locis statim indicādis, & iuxta omnes expositores. Eadē postea reādicata dicta est Neapolis, ut ibidē ait Hieronymus, & à Saracenīs hodie dicitur Nablos: est autē, ut describit Arāda, in descriptione Terræ Sanctæ tract. 2. c. 1. & 2. in magna quadā, & fertili valle, inter duos montes altos, & longos, quorū alter dicitur Garizim, alter autem iuxta Brocardū in sua descriptione dicitur Hebal. Iuxta illā est sepulcrū Ioseph, & puteus Iacob, qui distat à confinio Iudææ versūs Galilæā vndecim milliariis, ut ait Aranda, de qua diximus. Osee 6.

Nablos hodie, qua olim Sichē.

De nomine autē controuersia est inter authores: quidam enim putāt olim dictam esse Sichē, & postea Sichar, ut Lyra, & Arboreus: Alij verò duo nomina habuisse Sichē, & Sichar, ut S. Thomas, Caietanus, & Claudius: sed Hieronymi sentētia præferēda est, quā sequitur Rupertus, qui in traditionibus Hebraicis in Genesim, propē finem, & in Epitaphio S. Paulæ docet, corruptē legi in hoc loco Ioānis Sichar pro Sichē, ipsūque Euangelistā scripsisse Sichē. Ex quo patet, ita habuisse vetustissimos codices: Eius verba in traditionibus Hebraicis sunt: *Sicima iuxta Græcam, & Latinam consuetudinem declinata est, alioquin Hebraicē שִׁיחַ Sichē dicitur, ut Ioannes quoque Euangelista testatur, licet vitiosē, ut שִׁיחַ Sichar legatur, error inoleuit, & est nunc Neapolis urbs Samaritanorum.* Hīc obstat, quod in locis Hebraicis ponit Sichem, & postea Sichar: ponit enim, ut diuersa nomina explicet urbis eiusdem, ut ex locis citatis intelligitur.

Sichem, non Sichar legendum.

Iuxta prædium, quod dedit Iacob. Conuenit inter Expositores tam Genesim, quā huius Euāgelij, hoc prædiū esse, de quo Iacob dicit Ioseph, Genes. 48. *Do tibi parē vnā extra fratres tuos, quā tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo:* sed pugnant cum hac communi sententia duo: primū est, Sichē nō fuisse in terra Amorrhæorū, sed in terra Heuæorū, ut ibidē notauit Caietanus, & patet ex Gen. 34. *quā cū vidisset Sichē filius Hemor Henai.* Immo terra Amorrhæorū erat trās Iordanē, ut ait Hieronymus, Amos 2. *Sichem autem erat trans Iordanem.* Secundum est, Iacob non possedisse hoc prædium arcu, & gladio; id est, iure belli: sed emisisse centum agnis ab Hemor patre Sichem, Genes. 33.

Sichem cuius diuionū.

Ad primū respondent Vatablus, & Honcala Genes. 48. Amorrhæos, & Cananæos aliquando generaliter dici omnes illas nationes, quæ possidebant Terram promissionis ante aduentum filiorum Israël: quod etiam confirmat Montanus, in libello de 12. gentibus cap. 9. quoniam Amorrhæi ceteris omnibus præstabant opibus, & multitudine, & fortitudine.

Ad secundum Respondet Chrysostomus, homil. 67. in Genesim, dici in gladio, & arcu meo; quoniam vrbs Sichem, expugnata est à Simeone & Leui eius filijs, ob stuprum Dinæ, Genes. 34. & deinde possessa est à Iacob, & data Ioseph. Quæ responsio licet probetur quibusdam; tacite tamen reicitur ab Augustino, & merito, in quæstionibus super Genes. q. 167. Ideo Hieronymus in traditionibus Hæbrai. super Genes. dupliciter exponit, in gladio, & arcu meo; id est, in fortitudine mea; id est, in pecunia, quam multo labore, & sudore acquisiui: Secundò, in arcu meo; id est, in mea iustitia, per quam merui peregrinus, & aduena interfecto Sichem de periculo liberari. Hanc secundam expositionem sequitur Beda super Genesim cap. 48. & ibidem Abulensis, q. 2. & Honcala, & Rupertus hic. Exponunt autem Abulensis, & Honcala hic gladium & arcum significare arma spiritualia; id est, orationem; per quam obtinuit Iacob, vt hominibus regionis illius timorem Deus incuteret, vt & ipse liberaretur, & liberè prædium suum possideret. Et probant ex paraphrasi Chaldaica quæ sic habet; *quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea, & deprecatione mea.* Videtur etiam hoc esse, quod Latine dicitur, atque etiam Hispanicè, *meo Marte hoc feci.* Ego sanè non dubito, hoc prædium, de quo loquitur Euangelista, esse idem, de quo loquitur Iacob Genes. 48. & quod idem emit Genes. 43. quoniam & illud possederunt filij Ioseph, & ipse sepultus est, Iosue vltimo, *ossa quoque Ioseph sepelierunt in Sichem, in parte agri, quem emerat Iacob à filiis Emor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in possessionem filiorum Ioseph.* Quare rectissimè dicitur Sichimitas, à quibus emit Iacob, vocari Amorrhæos, quoniam hoc nomen generaliter vsurpat Scriptura, vt Genes. 15. *generatione autem quarta reuertentur hic, nec dum enim completae sunt iniquitates Amorrhæorum,* & Amos 2. *Ego exterminauit Amorrhæum.* Sed mihi fit valde probabile, cum è terra illa Iacob fugisset, Sichimitas iratos, retinuisse, atque occupasse agrum illum, quem vendiderant Iacob, eumque Iacob postea armis recuperasse: vt enim ibi ait Caietanus, multa fecere Patriarchæ, quæ non sunt scripta à Moyse. Hoc ipsum indicare videtur verbum *Tuli de manu Amorrhæi*, siue *cepi*, vt habetur in Hebræo, & in Græco, quasi contra ius sibi ereptum bello reuendicaretur.

Amorrhæi
nomen ge-
nerale.

Multa fecere
Patriarchæ
quæ non
sunt scripta
à Moyse.

Puteus om-
nis fons, sed
non omnis
fons puteus.
Fons quid.

Erat autem ibi fons Iacob. Id est, puteus quem Iacob fodi iussit, cum ibi habitaret, Augustinus tract. 15. Puteus erat, sed omnis puteus fons, non omnis fons puteus; fons enim dicitur, ubi aqua manat, si in promptu, & superficie sit; si autem sit in profundo, ita puteus vocatur, vt fontis nomen non amittat. Beda in libello de locis sanctis

c. 15. ita ait; prope ciuitatem Sichem, qua nunc Neapolis dicitur, Ecclesia quadrifida est; hoc est, in crucis modum facta, in cuius medio est fons Iacob quadraginta cubitos altus.

Sedebat sic.] Homil. 30. Chrysostomus, non in sella, non in loco honoratiori, sed in terra, ut contingit. His verbis addenda est expositio Caietani, & Montani, sic, id est, habitu, ac situ defatigati hominis; hoc est, ut sedere solent homines defatigati, ipso corporis habitu defatigatione indicantes. Itaque in dictione sic, est mimesis, siue imitatio rei, quæ narratur, valde vsitata est etiam apud profanos scriptores, ut apud Horatium.

Leporem possum sic tangere noli.

Et apud Virgilium,

Sic sic possum afflati discedito corpus.

Supra fontem.] Hebraice dixit, pro iuxta fontem; ita enim sæpe capitur in Scriptura alibi; id est, super, ut Psal. 136. Super flumina Babylonis, &c. & Lucæ 4. Et stans super illam imperauit febre.

Hora erat quasi sexta.] Hora meridiei signatur, ut ostendatur merito fuisse defatigatus, & cibo indiguille, non ut caloris vim indicet, ut videtur sentire Cyrillus, & Iansenius, c. 23. cum hoc contigerit quatuor mensibus ante messem, ut paulò post ait; Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?

Venit mulier de Samaria.] Non venit de Samaria: in ea enim erat, sed mulier de Samaria; id est, Samaritana.

Non enim contuntur Iudæi Samaritanis.] Id est, vos Iudæi nos Samaritanos profanos, & immundos iudicatis, nec dignamini vllum nobiscum habere commercium. Ratio huius est, quoniam translatis decem Tribubus de Samaria tempore Salmanasar Regis Assyriorum missi sunt ab eo gentiles de Babylone, & de Cuta, quæ est regio Persidis, ut ait Iosephus 9. antiquitatum cap. vltimo, & de aliis prouinciis, qui incolerent Samariam: & ideo à Iosepho, & ab Hebræis dicti sunt Cutæi. Itaque isti Samaritani, siue Cutæi nullo modo pertinebant ad genus Iudæorum, Matth. 10. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitate Samaritanorum ne intraueritis; sed ite potius ad oues, quæ perierunt domus Israël. Et licet Deum colerent, tamen colebant simul idola sua, ut latè videmus 4. Regum 17. & recipiebant libros Moysis; Prophetas autem reiciebāt. Præterea obstiterunt Iudæis in ædificatione Templi; id est, Esdræ 4. & semper eis erant inimici. Erat etiam alia causa inimicitiarum, de qua dicemus in illis verbis, Patres nostri in monte hoc adorauerunt. Refert autem hic Montanus ex libris Hebræorum, qui dicitur Misnaïot; id est, traditionum, in tractatu de benedictionibus, fuisse traditionem Scribarum, ut Iudæi non iuuarent cibo, aut potu homines alterius religionis, nec ab illis iuuarentur: & emere quidem poterant Iudæi à Samaritanis ea, quæ immunditiæ suspicione carerent; non tamen domo accipere, quia id iam esset conti: nec poterant bibere ex eodem poculo, quia vasa Samaritanorum immunda iudicabantur: Et propter has causas miratur mulier.

Ribera in Euang. Ioan.

Samaritani
colebant
Deum ve-
rum, ac etiā
idola.
Libros Moy-
sis recipie-
bant, non
Prophetas.

Si scires donum Dei.] Id est, si scires, quàm præclara sunt, quæ Deus hominibus donare potest, & quis tecum loqueretur; id est, ipsum, qui tecum loquitur, posse hæc donare; tu forsitan, &c. Ita Cyrillus: ita etiam possumus exponere; si scires quanto dono te Deus afficiat nunc, quod ego aliquid à te petere velim.

*Aqua vina
qua.*

Et dedisset tibi aquam vinam.] *Aqua vina* dicitur, quæ manat, & fluit, nec quiescit, sumpta metaphora à vinentibus; quorum proprium est, mouere seipsa. Per hanc intelligit gratiam Spiritus sancti, ut optimè exponit Cyrillus, & ipse Euangelista expressit cap. 7. *qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aqua vina: hoc*

*Aqua cur
dicatur Spi-
ritus san-
ctus.*

autem dixit, de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: dicitur *aqua*, quod purget animum à sordibus peccatorum, & quod refrigeret æstum concupiscentiæ, & amoris rerum huius sæculi; ac mentem fecundet, eò quod sitim rerum carnalium tollat, ut rectè ait Iansenius, cap. 23. *vina* autem, quia numquam quiescit, sed semper in alia, atque alia virtutum officia hominem stimulet; ac denique fert, & rapit eum, per desiderium, & opera virtutum in vitam æternam: & idèò ait statim; *fiet in eo fons aqua salientis in vitam æternam.*

*Et aqua vi-
na.*

Nunquid tu maiores patre nostro Iacob?] Licet Gentiles essent isti Samaritani; tamen, ut ait Chrysostomus, homil. 30. & Theophylactus, & Euthymius, conabantur se inferere in Iudaicam nobilitatem, & Iudæos cognatos suos vocabant; quoniam Israëlitarum terram tenebant, & quædam ex eorum lege recipiebant. Iosephus 9. Antiquit. cap. ult. & lib. 11. cap. 8. scribit, hos cum Iudæi rebus secundis florebant, solitos fuisse dicere, se esse ex eorum gente; cum verò aduersis premebantur, negabant.

*Sitis rerum
temporalium,
& gratia.*

Non sitiet in æternum.] Non aduersatur huic illud Eccles. 24. *qui bibunt me, adhuc sitient*; loquitur enim Dominus hic de siti, & desiderio rerum temporalium, ut honorum, & voluptatum, &c. quæ sitis paulatim extinguitur per gratiam; quoniam *gustato spiritu desipit omnis caro.* Ecclesiasticus autem loquitur, de siti ipsius gratiæ, & sapientiæ, quæ quod magis agnoscitur, magis desideratur. Quibus verbis tacitè ostendit Dominus, id quod mulier rogauerat, se multò maiorem esse Iacob, &c.

Voca virum tuum.] Decet enim, ut virum omniū bonorum tuorū participè facias; præterea voca eū, ut ille tecū audiat, & melius intelligat, atq; ab eo docearis; ut intellexisse videtur Cyrillus. Tertiò, ut simul cōuersi mutuo vos iuuetis, nec ille tibi in bona vita impedimento sit.

Domine, ut video, Propheta es tu.] Est enim munus Prophetæ præsentia etiam, & præterita dicere, si occulta sint, ut videmus 1. Cor. 4. *si autem omnes prophetent, &c. occulta enim cordis eius manifesta fient.*

Patres nostri in monte hoc adorauerunt.] Chrysostomus, hom. 31. Theophylactus, & Euthymius putant hæc dici propter Abraham, qui in monte illo voluit immolare filium suum Isaac; sed longè ali-

ter habet communis opinio; non enim voluit immolare Abraham filium suum in monte illo Samaria, sed potius in monte Moria, in quo postea Templum ædificauit Salomon: vnde Genes. 22. vbi nos habemus; *vade in terram visionis*; in Hebræo est, *vade in terram Moria*. Quare aliter est locus exponendus; quoniam mulier Prophetam esse intellexit, occasione nacta quærit ex eo solutionem quæstionis, quæ maximè tunc versabatur inter Iudæos & Samaritanos, & quam ipsa propterea maximè cognoscere cupiebat. Est autem huiusmodi: Sanababales quidam patria Cutæus, & Sattapa Darij vltimi regis Persarum, qui victus est ab Alexandro, missus in Samariam, filiam suam collocauit Manazi Iudæo fratri Iadi Pontificis; in cuius Manasse gratiam templum ædificauit in monte Garizim, in cuius valle proxima est Sichem, quod erat simile Hierosolymitano, vt ibi hostiæ offerrentur, & ipse Manasses Pontifex fieret; Iudæi enim iubebant eum, aut vxorem gentilem repudiare, aut ad altare non accedere: confugerunt autem ad eum multi Sacerdotes, qui similiter vxores ethnicas duxerant. Sanababales enim præbebat eis & pecuniam, & agros ad colendum, & domicilia, ac modis omnibus generi sui ambitionem adiuuabat, ex Ioseph. 11. antiquit. c. 7. &c. Idem lib. 12. cap. 1. ait; *seditiones tamen continuæ fuerunt inter eorum posteros, & Samaritanos. Dum Hierosolymitani suum templum sacrosanctum esse affirmant, & victimas à Iudæis non aliò mittendas; Samaritæ contra, in montem Garizim eas mitti debere contendunt.* Huius templi meminit sacra historia 2. Machab. 6. quod post ducentos annos, ex quo extructum est, euersum est ab Hircano principe Iudæorum, vt idem 13. antiquit. c. 17. Hæc igitur erat controuersia, vt in monte Garizim, an in Hierusalem essent victimæ immolandæ, & offerendæ. Argumentum Samaritanorum erat, quod in eo monte iussisset Moyles Deuter. 34. legi benedictiones obseruantium legem; quodque in eo Iacob altare erexisset, Genes. 33. nam licet Scriptura ibi montis non meminerit; tamen solebant patres in montibus adorare.

Veniet hora quando nec in monte hoc.] Non negat, Deum esse adorandum deinceps in Samaria, aut in Hierusalem; sed hoc dicit, *non adorabitis*, vt modò adoratis existimantes in eo loco tantummodò hostias esse offerendas, nec alibi posse offerri. Cyrillus; *non enim quæretur locus, vbi Deus habitat, sed tamquam omnia replens, atque conseruans, vbique adorabitur, vt quidam Prophetarum prædixit 1. Malachias cap. primo. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum, in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Cæterum vbi habemus *veniet*; & vbi ait statim *venit hora*, & *nunc est*; & vbi ait, *scio quia Messias venit*, in Græco semper est *ἔρχεται*: quod licet præsentis temporis sit, ad futurum etiam pertinet: quare in his locis possumus legere *venit*; & dicitur *venire*, quoniam iam instabat tempus illud, quod est tempus promulgationis Euangelij.

Abraham voluit immolare filium in monte illo, in quo postea ædificauit templum Salomon. Samaritanos inter & Iudæos contentiones, & qua de causa.

Vos adoratis quod nescitis, &c.] Quoniam paria fecisse videbatur loca adorationis Iudæorum, & Samaritanorum, ne mulier nihil differre putaret inter cultum, & religionem utriusque gentis, addit præferendam esse religionem Iudæorum; *Vos enim*, inquit, *non cognoscitis Deum; quem adoratis*: Nam putatis eum non esse Deum vniuersorum, sed huius terræ tantum, & illi æqualia facitis idola vestra, quæ simul cum eo adoratis; nos Iudæi credimus hunc esse Creatorem omnium, & solum esse Deum; ac Deos gentium esse Dæmonia: atque adeo verum est, nos habere veram Dei cognitionem, ut salutem totius mundi ex gente nostra Deus prodire decreuerit; quoniam ex genere Iudæorum nascetur Messias, & Iudæi predicationes per totum orbem delaturi sunt prædicationem Euangelij, per quam gentes saluæ fiant.

Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores, &c.] Id est, citò aderit tempus, & iam incipit: dicit autem *iam incipit*, propter Discipulos suos, & alios, qui iam incipiebant vero cultu spirituali Deum adorare: & huiusmodi vocat *veros adoratores*. Dicit etiam, *adorabunt patrem*, ut paulatim erigat animam mulieris, ut incipiat cogitare Deum habere Filium, ut notat Cyrillus. Deinde ut ostendat, in lege noua non adorandum iam esse Dominum in spiritu seruitutis, sed ut patrem. Rom. 8. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum filiorum, in quo clamamus, Abba, pater*. Cæterum Spiritus variè accipitur, sed quomodo hic accipitur, cum ait *in Spiritu, & veritate*, satis intelligitur ex eo quod sequitur. *Spiritus est Deus*; est enim argumentum à coniugatis, quasi dicat; Deus non est corpus, sed Spiritus; & ideo spiritu colendus est magis, quam corpore. Hoc autem dicit propter Samaritanos; & potissimum propter Iudæos, qui sacrificiis animalium, & externis ceremoniis Deum coli, & placari putabant; sed Deus cum incorporeus sit, cultum internum animæ potissimum quærit; id est, actus Fidei, Spei & Charitatis, & Pœnitentiæ, &c. ita ut sine his nihil moretur omnia sacrificia, & omnes ceremonias; quæ tamen ei valde placent, si ex his virtutibus oriantur. Atque hoc est, quod passim reprehendit in Prophetis, ut Osee 5. *In gregibus suis & in armentis suis vadent ad querendum Dominum, & non inuenient, ablatus est ab eis.* & c. 6. *quia misericordiam volui, & non sacrificium*: quo loco multa diximus de his. Hunc autem cultum interiorem vocat etiam *veritatem*; quia per omnes illas corporales ceremonias, & iustitias carnis figurabatur: capitur enim *veritas* non ut opponitur falsitati, sed ut opponitur figuræ, & umbræ, ut diximus cap. 1. in illis verbis, *plenum gratia & veritas*: & in illis, *gratia & veritas, &c.* Ita exponunt Chrysostomus, hom. 3. 1. & Cyrillus; nec sensu differunt, licet verbis nonnihil differre videantur. Ita etiam Euthymius & Theophylactus: licet Theophylactus alios etiam sensus afferat, sed minimè cum isto conferendos. Atque hanc sensum rectè explicat Iansenius c. 23. & Montanus. Et de hac re scripsit septedecim libros Cyrillus, qui nunc in lucem prodierunt, *de adoratione, & cultu in spiritu & veritate*.

Spiritus variè accipitur.

Deus internum potissimum animæ cultum quærit.

Scio quia Messias venit.] Sciebant hoc ex lege, quam ipsi recipiebant, Deuter. 28. & quia nihil crebrius inter Iudæos audiebatur.

Quia cum Muliere loquebatur.] Non mirantur, quòd loquatur cum muliere; sed quòd loquatur cum Samaritana, & paupere. Ita Chrysost. Cyrillus: non enim, ut nonnulli, simulatione sanctitatis colloquutionem cum mulieribus euitabat; sed misericordiam suam omnibus præbebat; &c. Mirantur igitur, ut aiunt isti Sancti, benignitatem Christi, & humilitatem. Augustinus, *Bonum mirabantur, non malum suspicabantur.* Hoc etiam adnotauerunt Erasmus, Iansenius, Titelmanus, Montanus.

Nemo tamen dixit.] Videlicet propter reuerentiam: videbant enim nihil cum facturum, quod non esset rectè, & sapienter factum.

Numquid ipse est Christus?] Non dubitat ipsa, sed ex eius operibus prudenter rem aliis reliquit iudicandam: non enim crederent, si diceret se inuenisse Christum, ut ait Cyrillus; sed inuitat eos ad videndum, quoniam inde credituros esse scit, ita Philippus Ioan. 1. *Veni, & vide.*

Ego cibum habeo manducare.] Id est, cibum præstantiorem, & mihi longè dulciorem manducaturus sum. Est autem phrasis Græca, quam & Latini imitantur, ut verbum *ἔχω*, id est, *habeo* cum infinitiuo significet idem, quod *possum*, aut *debeo*: ut *habeo ostendere*; id est, ostendendum mihi est. Sed nos melius imitatur; ita enim dicimus, *Ostro manjar tengo yo de comer.* Ita intelligitur illud Ioann. 16. *Multa habeo vobis dicere; muchas cosas os tengo de decir.* Vocat autem *cibum suum* glorificationem Patris sui, & conuersionem animarum; quoniam illa delectatur, & quasi alitur, & pinguescit.

Ut perficiam opus eius, &c.] Id est, ut perficiam id, quod per me fieri voluit, nempe salutem animarum.

Nonne vos dicitis, quod quatuor menses sunt?] Phrasis Hebraica est, *adhuc quatuor menses*, &c. Id est, cum transferint quatuor menses, erit tempus metendi, ut Ionæ 3. *Adhuc quadraginta dies, & Ninive subuertetur.* Ex hoc loco constat apertissimè id, quod probauimus in illis verbis, *& abiit iterum in Galilaam*, nempe breuissimum tempus, & paucissimos dies interfluxisse inter aduentum Domini in Iudæam terram, de quo cap. 3. & eius reditum in Galilaam, de quo cap. 4. ita ut reditus ille non potuerit esse, qui refertur, Matth. 4. post victum Ioannem: nam Dominus in Pascha fuit in Hierusalem; id est, mense Martij. Cum autem hic quatuor menses restare dicantur usque ad messem, videtur omninò profectus ex Iudæa ad finem Martij, vel initio Aprilis: quare falsum est, quod scribit Iansenius, cap. 23. & 36. hoc quod modò, contigisse circa Decembrem, & Nouembrem: quoniam messes apud Iudæos fuisse inter Pascha, & Pentecosten dicit satis constare ex Leuitico, & Deuteronomio, nec tamen loca indicat: quare existimat, post Pascha Dominum reuersum esse secundo in Iudæam, & ibi mansisse octo, vel nouem menses; id est, us-

Phrasis
Græca.

Cibus Christi
qui.

Messes quo
tempore
fuit.

Metitur in
Iunio, vel
Iulio in
Terra pro-
missionis.

Pentecostes
solemnitas.

Ac Taber-
naculorum.

Annus cō-
munis apud
Hebræos in-
cipiebat
mense Se-
ptembri.

que ad Decembrem anni sequentis. Idem sentit hîc Caiet. & Claudius & Hugo Cardinalis. Et idem omninò sentire videtur S. Thomas; quoniam existimant, hoc, quod modò dicitur, contigisse hyeme. Sed hoc, quod nos dicimus, confirmat Cyrillus; dicit enim, hoc tempus, de quo modò loquitur Ioannes, fuisse initium veris: & Albertus Magnus hic, ait fuisse circa Martium, vel Aprilem; quia Iunio, vel Iulio metitur in Terra promissionis, quæ est medijs climatis. Montanus etiam dicit, hoc factum esse in fine Martij. Atque hoc ipsum aperte colligitur ex eo, quòd tempore Paschæ frigus erat, & calefaciebant se ad prunas. Ioan. 18. non ergo erat ita calida hæc regio, ut isti authores putant. Et Hieronymus Aggæi 2. in illis verbis, *Ponite corda vestra*, docet Pascha Iudæorum celebrari incipiente veris exordio. Neque obstat, quòd Leui. 23. mentio fit de messione segetum in festo Pentecostes: nam idem dicitur ibidem de Pascha, quo tempore fieri non poterat, ut segetes meterent; sed, ut ibi ait Lyra, tunc colligebant spicas magis appropinquantes ad maturitatem, quæ inueniebantur non ubique, sed in terra fortis Nephtalim iuxta Hebræos. At verò aliter & melius respondendum est ex 23. cap. Exodi, ex quo melius omnia explicantur; tres ibi solemnitates præcipue commemorantur, prima; id est, Pascha tempore mensis nouorum; siue, ut vertit idem Interpres, Exod. 13. *in mense nouarum frugum*, in Hebræo est *in mense abib*: id est, mense, quo omnia iam virent: nam *abib* significat *virens*, ut Exod. 9. eò quòd hordeum esset virens. Significat etiam hoc nomen *culmum virentem cum spica*: & idèd dicitur; *in mense nouarum frugum*; quia tunc iam culmi hordei habebant spicas, & ex illis spicis virentibus metebantur, quæ pleniores erant, torrebanturque igne, ut arcescerent, ut docet Ioseph. 3. antiquit. cap. 10. Secunda solemnitas erat Pentecostes mense Maio, & tunc offerebantur primitiæ omnium fructuum, & duo panes ex primitiis tritici; sed, ut ego arbitror, similiter torrebantur spicæ virides maturiores, ut in hordeo diximus: nam neque tunc esse tempus triticeæ messis constat ex eo, quòd tertia solemnitas, quæ erat Tabernaculorum, fiebat in fine Augusti, siue initio Septembris; iuxta omnium sententiam. Et tamen de hac legimus, Exod. 23. *Solemnitatem quoque in exitum anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro*. Per *exitum anni* intelligit finem Augusti; quoniam annus communis Hebræorum incipiebat mense Septembri; licet quantum ad solemnitates inciperet mense Martio, qui apud eos dicitur *Ἰῶνισαν*. Ex his patet verè esse sententiam, & supputationem prædictorum authorum, quæ tota hoc fundamenta loci Leuitici nitebatur.

[*Leuate oculos vestros.*] Id est, temporalis messis nondum tempus est, sed spiritualis messis iam tempus aduenit: considerate Samaritanos, nunc ad me exeuntes, & videbitis iam homines maturos esse prædicationi Euangelij, sicut messes albæ aptæ sunt ad messem: ideòque nihil iam superesse, nisi ut operarij mittantur, qui metant. Ita accepit

accepit messem Matth. 9. *Messis quidem multa, operarij autem pauci.*

Et qui meret, &c.] Id est, non laborabunt sine mercede operarij: nam vt meliores fruges recondunt, quibus eò anno viuunt: ita vos recondetis vobis fructus, quibus in æternam fruamini: nullo enim tempore peribunt, & est idem, quod dicit cap. 15. *Posui vos, vt eatis, & fructum afferatis & fructus vester maneat.* Atque ita intelligunt Chrysostomus hom. 23. & Cyrillus.

Vt & qui seminat, &c.] Cum fructus speratus colligitur, gaudet & qui seminavit, & qui meret: id est, gaudebunt Prophetae, qui prima verbi Dei semina, in illo populo iecerunt; & Apostoli, qui fruges ex illo semine ortas messuerunt: & ided ait, *alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiistis.* Ex quo patet, loqui Dominum hîc de Iudæis, & de Samaritanis, qui etiam habebant legem, & multa de Messia audierant, sicut intelligimus ex verbo mulieris, *scio quia Messias venit:* sed ex hoc intelligi poterat, idem esse de cæteris nationibus sperandum.

In hoc enim est verbum verum.] Vt optimè ait Chrysostomus, hom. 33. tritum hoc erat prouerbiu inter Iudæos, quando alius laborem, alius fructum reportabat, quod nunc in illis impleti dicit.

Saluator mundi.] Cum articulo est in Græco; id est, ille promissus, vt saluet, non vnâ gentem; sed mundum vniuersum. De sensu spirituali huius historiæ vide Origenem, Augustinum, Bedam, Rupertum.

Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.] Cum dixit, *exiit inde* consequens videbatur vt diceret, *& abiit in Nazaret patriam suam:* quia tamen non abiit; sed illa relicta licet occurreret in via, transiit in Canam Galilææ, quæ erat vltra Nazaret, tacitè reddit huius rei rationem; quasi diceret; noluit ire in patriam suam, sed per alios populos venit in Canam, quoniam ipse testatus est, se id facere propter incredulitatem Nazarenorum, à quibus contemnebatur. Quam rationem ipse postea reddidit eisdem Nazarenis, Lucæ 4. *Vtique dicitis mihi hanc similitudinem,* &c. ita intellexerunt hunc locum Cyrillus & Origenes tomo 17. & Chrysostomus hom. 34. & Euthymius, nisi quod Chrysostomus, & Euthymius, patriâ Domini putat dici Capharnaum.

Propheta in sua patria, &c.] Intelligendum est hoc non semper, sed vt plurimùm, vt ait Chrysostomus, hom. 34. Ratio autem huius contemptus est Inuidia inter ciues, qui dolent æqualem suum sibi præferri, tum etiam familiaritas: solemus enim, vt ait Cyrillus, quod tritum est, & quotidianum, etiamsi magnum sit, pauci pendere. Vtraque ratio est Theoph. quod si aliquis in patria sua honoratur, minus honoratur, quàm in aliena, vt aiunt Chrysostomus, & Theophylactus.

Exceperunt autem Galilæi.] Non ergo post Pascha redierat, vt Iansenius putauit.

Et erat quidam regulus.] Apud Græcos βασιλεύς: id est, regius, siue regalis, & βασιλεὺς: id est, regulus; vna litera differunt: & ided facile fuit variare Græca exemplaria, quæ nunc habent βασιλεύς.

Vnde

Tritum, & quotidianum pauci pendunt.

Vnde multi vertunt, *quidam regius*, id est, *de regia domo*, siue *Palatinus*. Hieronymus, Esa. 65. in principio ait; *Regulus*, qui Græcè dicitur *βασιλεύς*, quem nos de aula regia rectius interpretari possumus *Palatinum*: ita etiam legit Interpres Nicephori lib. 1. histor. c. 24. Vocat enim *regium hominem*, similiter Interpres Athanasij, in Synopsi diuinæ Scripturæ lib. 4. in principio: & Interpres Theophylacti, & Euthymius. In Origene, & Chrysostomo, & Cyrillo legimus Latine *regulus*: sed non constat satis, utrum ipsi legerint, *βασιλεύς*, an *βασιλικός*: licet Origenes & Chrysostomus magis videantur legisse *βασιλεύς*: & ita legendum censent Caietanus, & Iansenius, cap. 24. Sed sine dubio in vetustissimis Codicibus habebatur sicut noster Interpres legit: non enim potuit rem apertissimam ignorare; id est, quomodo differrent hæc duo nomina Græca. Sed si in Græco sit *βασιλεύς*, siue sit *βασιλικός*, optimè transtulit noster Interpres: utrumque enim vocabulum potest habere eundem sensum, quem significauit Euangelista: nam *Regulos* vocat noster Interpres, præfectos, & gubernatores prouinciarum, & urbium, quos Græci Persico vocabulo *σατράπαι*, appellant, ut Iosue 13. quæ in quinque regulos Philisthiim diuiditur, pro quo 70. vertunt in quinque Satrapias, & Iudic. 3. quos vocauerat regulos, vocat Satrapas, quinque Satrapas Philisthinorum, cum in Hebræo idem sit vocabulum in his duobus locis, *סָרְפָּדַי* *farne*, iidem præfecti vocantur subreguli 3. Esdr. 6. 7. & 8. Præterea Chrysost. homil. 34. & Theoph. & Euthym. aiunt regulum, siue regium dici hunc, siue quod esset regij generis, siue quod aliqua principatus dignitate fungeretur. Confirmatur ex translatione Syriaca, in qua pro regulo habetur *habet malcham*. Erat igitur iste præfectus, & gubernator urbis Capharnaum pro Herode Tetrarcha, & ideo dicitur *regulus*, quare nostram translationem sequuntur, non solum veteres Latini, ut Augustinus, Gregorius, homil. 28. in Euangelia, Beda, Rupertus, & S. Thomas; sed etiam Erasmus, & Pagninus vertunt, *regulus*: & ita etiam legisse videtur Eusebius Emislenus, in homiliis, quæ eius nomine circumferuntur. Ex quo patet, hunc fuisse non Ethnicum, ut Hieronymus existimasse videtur, Isa. 65. sed potius Iudæum, ut bene ait Iansenius, cap. 24. nam si Iudæus non esset, sed Ethnicus, non ita reprehendisset eum Dominus, quod modicam fidem haberet. Nonnulli putauerunt hunc esse Centurionem illum Matth. cap. 8. Quod sensisse videtur Irenæus lib. 2. contra hæres. cap. 39. quam opinionem hic merito refellit Chrysostomus.

Nisi signa & prodigia, &c.] Credebat aliquo modo, alioqui non peteret ab eo salutem filio; sed non credebat perfectè, quia putabat necessarium esse, ut Dominus ad filium suum veniret, quasi non posset ibi eum sanare, ita Gregorius, hom. 28. & Beda, & alij, & propterea dicitur postea, *credidit ipse & domus eius tota*; scilicet perfectè.

Filius tuus viuit.] Id est, sanus est, & mortis periculo liberatus: ut etiam notant Montanus, & Iansenius, cap. 24. Hebræi, & Syri verbo,

verbo, *viuendi*, significant sanitatem, & restitutionem ex morbo, imò verò significant liberationem à periculis, vt Psal. 68. *Quarite Deum, & uiuet anima uestra.* Ezech. 16. *Dixi tibi, cum esses in sanguine tuo, uine.* Inde *uinificare*, pro liberare, Genes. 12. *Et interficient me, & te reserua- bunt:* in Hebræo est, & *uinificabunt*: Psal. 40. *Dominus conseruet eum, & uinificet eum.*

Interrogabat ergo eorū.] Videlicet, vt magis de miraculo consta- ret; nec videretur naturaliter factum: iam enim ipse crediderat, vt ait Euangelista. De sensu spiritali huius historię vide Origenem, Ru- pertum, & Gregorium homil. 28.

Hoc iterum secundum signum, &c.] Secundum signum fuit non sim- pliciter, sed in Cana: & ideo dicit, *Iterum*: dicit autem hoc, vt ait Chrysostomus, hom. 35. vt ostendat eorū incredulitatem, qui ad hæc signa non crediderunt, cum Samaritani crediderint sine signis. Quòd si aliquis ex his verbis obiiciat, similiter debere intelligi illud cap. 2. *hoc fecit initium signorum Iesus*, videlicet non fuisse primum sim- pliciter, at primum in Cana. Respondetur; nos negare illud miracu- lum fuisse primum in Cana; sed dicimus fuisse primum & in Cana & simpliciter. Et ratio est, quoniam tunc cœpit sese hominibus osten- dere: nec legitur vsque ad id tempus aliud signum fecisse, nec opus erat. At hoc miraculum Reguli fuit secundum in Cana: sed meritò fuisse negamus secundum simpliciter, quia ex cap. 2. & 3. constat no- bis, alia miracula fuisse facta in Hierusalem.

Ribera in Euang. Ioan.

R

SAN

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SEC V N D V M IOANNEM.
C A P V T V.

1. **I**OST hac erat festus dies Iudeorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. 2. Est autem Ierosolymis probatica piscina, quae cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. 3. In his iacebat multitudo magna languentium, caecorum, claudorum, aridorum, expectantium aquae motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam; & movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate. 5. Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognovisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? 7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. 10. Dicebant ergo Iudei illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. 12. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinavit à turba constituta in loco. 14. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, & nunciauit Iudeis quia Iesus esset, qui fecit eum sanum. 16. Propterea persequabantur Iudei Iesum, quia hac faciebat in sabbato. 17. Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor. 18. Propterea ergo magis querebant eum Iudei interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed

sed & patrem suum dicebat Deum, equalem se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis: 19. Amen, amen dico vobis, non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quacumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit. 20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. 21. Sicut enim Pater suscitavit mortuos, & vivificat: sic & Filius, quos vult, vivificat. 22. Neque enim Pater iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit Filio. 23. Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, vivent. 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & Filio habere vitam in semetipso: 27. Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. 28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei: 29. Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vite: qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicii. 30. Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium, quod perhibet de me. 33. Vos misistis ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritati. 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico ut vos salvi sitis. 35. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. 36. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea: ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me: 37. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me: neque vocem eius umquam audistis, neque speciem eius vidistis. 38. Et verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis. 39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & ille sunt, quæ testi-

monium perhibent de me : 40. Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me : si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis; & gloriam, quæ à solo Deo est, non queritis ? 45. Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi : de me enim ille scripsit. 47. Si autem illius literis non creditis : quomodo verbis meis credetis ?

I N C A P V T V. S A N C T I
I E S V C H R I S T I E V A N G E L I I
S E C V N D V M I O A N N E M.
C O M M E N T A R I A.

P O S T hæc erat dies festus Iudæorum.] Inter historiam cap. 4. & hunc ascensum in Iudæam multa Iansenius facta esse existimat, quæ undecim capitibus interponit in sua Concordia. Nec mirum : pugnacissimè enim tuetur & certum, atque præcipuum esse dicere hunc diem festum esse Pascha sequentis anni, ex quo Dominus docuit in Hierusalem, & collocutus est cum Nicodemus ; nititur illo fundamento, quod iam subuertimus, historiam Samaritanæ contigisse mense Decembri. Idem affirmat Rupertus, imò & Irenæus etiam lib. 2. contra hæreses c. 39. Alij putant hunc diem festum fuisse tempore hyemali, ut Caietanus, & Cano lib. 11. de locis, cap. 5. ad 6. Probat Cano ex Ioan. 3. *Post hæc abiit in Iudæam terram, & illuc morabatur cum discipulis suis* : Quæ vox multorum dierum moram significat in Scriptura. Ergo non potuit redire in Galilæam, & venire in Iudæam ante Pentecosten. Sed Respondetur, verbo *morandi*, etiam breuem moram intelligi in Scriptura, est enim in Græco verbum *διατρίβω*, quod significat *morari* : id est, conuersari. Probatur ex Ioan. 11. ubi post consilium Iudæorum de Christo interficiendo *secessit Dominus in Cinitatem Ephrem* : & addit Evangelista, *& ibi morabatur cum discipulis suis*, proximum autem erat Pascha Iudæorum, &c. & tamen ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ut videmus cap. 12. Dicendum est igitur, hunc diem festum fuisse Pentecosten, quæ celebratur die quinquagesimo à Pascha. Atque ita docent Chrysostomus, homil. 35. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Albertus Magnus, S. Thomas, & Magister in historia Euang. cap. 81. & Lyra, & Montanus, & ipse historię contextus comprobatur : post Pascha enim rediit in Galilæam offensus invidia Iudæorum, & paulò post cum instaret dies Pentecosten

coſtes rediit in Iudæam, vt ait Cyrillus, qui ita omninò computat tempora, vt nos. Ex quo patet, nihil eſſe interponendum inter hiftoriam cap. 4. & c. 5. Aſcendebat autem Dominus his diebus Hieroſolymam, vt & legem impleret, iubentem ter ſingulis annis apparere mafculos coram Domino, Exod. 23. id eſt, in Paſcha, in Pentecoſte, in feſto Tarbenaculorum. Deinde etiam vt multitudinem vndique confluentem doceret, vt ibidem ait Chryſoſtomus.

Eſt autem Hieroſolymis probatica piſcina.] Græci codices, quos nunc habemus, ita habent: *eſt autem Hieroſolymis in probatica piſcina*: & ita legunt omnes Recentiores, Eraſmus, Pagninus, Caietanus, Iſidorus, Clarus, Ianſenius c. 36. Sixtus Senenſis, lib. 7. biblio. hæreſ. 5. in vltima reſponſione, & Montanus hîc: dicunt etiam poſſe verti *ad probaticam*, ſiue *ſuper probatica*: quoniam hæc tria ſignificat apud Græcos præpoſitio ἐπὶ, quæ eſt hoc loco in Græco. Tradit autem Brocardus in deſcriptione terræ Sanctæ, vnam ex portis vrbis, quæ dicitur *porta vallis*, quia ducebat in vallem Ioſaphat, diſtare à Templo ad iactum lapidis verſus aquilonem, & eadem dicebatur *porta gregis*, quòd per eam introduceretur greges in Templo immolandi. Itaque intrantibus hanc portam ad ſiniſtram occurrit piſcina probatiua, in qua lauabantur hoſtiæ in Templo immolandæ; ad dexteram verò oſtenditur alia piſcina grandis, quæ dicebatur *piſcina inferior*, facta olim ab Eccleſia. Idem ferè ait Montanus in libello de ſitu veteris Hieruſalem: hanc *portam gregis* putant quidam dici *probatam*; id eſt, pecualem, vt Montanus hîc: *πρόβατον* enim Græcè ſignificat *ouem*: Alij *probatam* eſſe volūt locū; in quo greges immolandi ſeruabantur, vt Euthymius. At nec portam, nec locum dici *probatam*, ſed ipſam piſcinam, vt habet noſtra tranſlatio, apertiffimè docet Hieronymus, in locis Hebraicis, vbi ita ait. *Betſeda piſcinam Hieruſalem, quæ vocabatur probatica, & à nobis interpretari poteſt pecualis*: Sicut habet noſtra tranſlatio, legimus in Chryſoſtomo, & in Cyrillo, licet ipſi non indicent, quid legerint: Theophylactus tamen apertiffimè indicat, & legit vt nos. Cæterum pro *piſcina* eſt in Græco *χολοβήτρια*, id eſt, *natorium*, à verbo *χολοβήτρις*, quod eſt *natare*, vt cap. 9. *Vade in natatoria Siloë*; vbi in Græco eſt idem vocabulum. Quare in nomine *piſcinæ* intuenda eſt res, quam ſignificat; id eſt, *lacus*; non autem vnde impoſitum fuerit ad ſignificandū: nō enim habet piſces: *probatam* autem vnde dicatur, docet Hieronymus in locis Hebraicis: *oſtenduntur*, inquit, *gemini lacus*; quorum *vnus* hibernis pluuiis *adimpleri ſolet*, alter *mirum in modum rubens*, *quaſi cruentis aquis*, *antiqui in ſe operis ſigna teſtatur*; nam *hoſtias in eo lauari à ſacerdotibus ſolitas ferunt*: vnde & *nomen accepit*. Hieronymum in hac re ſequuntur omnes, qui noſtram tranſlationem ſequuti ſunt. Vnde falſum videtur, quod ait Sixtus Senenſis loco citato, hanc piſcinam extructam eſſe, vt eſſet receptaculū aquarū, quæ fundebantur ex mari æneo, in quo lauabantur Sacerdotes, & ex conchis, in quibus lauabantur victimæ, & veniebant per ſubterraneos meatus: nam ſi ita eſſet, cur potiùs diceretur *probatam*,

Porta val-
lis.

Quæ & por-
ta gregis.

quàm sacerdotalis, aut alio nomine? Neque obstat rationi horum authorum, decem conchas fuisse, in quibus lauabantur omnia, quæ offerenda erant in holocausta, 2. Paral. 4. Respondetur enim ex Lyra hic; primò ablutas fuisse victimas in piscina, quæ erat extra templum, deinde in istis conchis, quæ erant in atrio Sacerdotum, in atrio offerendæ.

De nomine Hebraico maior est difficultas: nonnulli enim putant nō esse legendum *Bethsaida*, sed *Betheder*; id est, *domus gregis*. Interpres Euthymij legit *Bethsaida*; vt habent Latini codices, & interpretatur esse domum piscationis, quoniam *סַיִדָּה* *saida* significat Chaldaicè *piscationē*: sed obstat, hoc nomen nō videri significare *piscationē*, sed *venationē*, aut *cibum*. Vnde Bethsaida Ciuitas Petri vertitur *domus venationis*. Præterea cum hæc piscina nullos pisces haberet, ostendendum erat, quædam nomina apud Hebræos dici per antiphrasim. Nihilominus non est prorsus improbabilis hæc sententia, sed multò melius videtur mihi legendum esse *Bethsaida*; id est, *domus misericordie*: quoniam ibi homines sanabantur; vt ait Montanus lib. de situ veteris Hierusalem: nam & nomen optimè conuenit, & Hieronymus legit *Bethesda*: & ita habent Græci codices omnes. Significat autem *בֵּית* *beth* idem, quod *domus*; *דֶּשֶׁדֶשׁ* & *hesed* idem, quod *misericordia*: nam prima litera huius nominis, quæ apud Hebræos dicitur *Chet*, sæpe apud Græcos & Latinos vertitur in aspirationem; vt videmus in nomine *Rahab*, & in *Bethlehem*. De huius piscine magnitudine frater Antonius Medina in lib. de terra Sancta scribit, longitudinem fuisse ducentorum fere passuum, latitudinem sexaginta; profunditatem verò triginta pedum. Addit nunc continere aquam, quæ defluat per imum foramen, & ibi esse templum quoddam dirutum, habens septem annorum indulgentiam, traderetque indigenas Christianos post hunc paralyticum neminem vltà fuisse in ea sanatum, nec descendisse præterea Angelū. Atque idè fortassis eius non meminit Iosephus, quòd iā pridem suo tempore defecerat: nam in Veteri Testamento arbitror propterea eius mentionem non fieri, quòd eo tempore nondum fuerit.

Aridorum.] Id est *mancorum*: *ἄρδης* enim Græcè, quo vocabulo hic vtitur Ioannes, *mancum* significat, quòd manum habet inutilem, & quasi aridam.

Angelus autem Domini.] Cyrillus ait hoc fieri solitum die Pentecostes: sed Titelmanus, & Iansenius cap. 36. probabilius putant, Angelum descendisse non semel singulis annis, sed sæpius, & incertis tamen temporibus: & idè spectabat ægotinam si tempus illud fuisset cognitū, & certum, non affuissent ægoti, nisi certo illo die, & iste paralyticus aut quæsiuisset aliquem, à quo illo die mitteretur in piscinam, aut non ad eam venisset; affirmat enim Chrys. semper ibi mansisse, quòd etiam mihi videtur probabilius, & ita ait Euthymius.

Vis sanus fieri?] Cur interrogat quod est apertissimum? Responder Cyrillus, primò vt cupiditate valetudinis ad petendum incenderet. Secundò, vt erigat eius animum ad credendū præstari id à Christo posse.

Tertiò,

Tertiò, vt paratiorem ipsum reddat ad suscipiendum hanc gratiam.

Declinavit à turba constituta in loco.] Id est, in porticibus illis piscinæ; declinavit autem, vt aiunt Chrysostomus hom. 36. & Theophylactus, vt testimonium miraculi à paralytico reddendum minus suspectū fieret, absente eo, qui fecerat; deinde, ne præsentia sua magis irritaret inuidiam Phariseorum: fecit etiam in exemplum laudis humanæ fugiendæ. In Græco est; *declinavit turba existente in loco*: id est, quia multa turba erat in loco illo: vt planè exponit Euthymius; nec aliter legisse videtur Cyrillus. Quare valde probabile est, quod ait Iansenius c. 36. præpositionem *A*, hoc in loco significare *propter*; vt saepe notauimus, vt Osee, 9. *Ece enim profecti sunt à veritate.*

*A præposi-
tio pro pro-
pter.*

Inuenit eum in templo.] Scilicet gratias Deo agentē, vt probabile est. Ita Euthymius.

Iam noli peccare.] Hinc colligunt Sancti, morbos saepe à Deo immit-
ti propter peccata. Vide de hac re Chrysostomum hom. 37.

De hac historia, & quomodo piscina sit typus Baptismi, agunt hîc omnes. Vide Cyrillum, Chrysostomum, & Augustinum, & Ambrosium, lib. de iis qui mysteriis initiantur cap. 4.

Pater meus usque modo operatur.] Quoniam Ioannes studet vbique Filij diuinitatem ostendere; idèò relictis responsionibus, quibus aliis tēporibus vsus est Dominus, cū ei violatio sabbati obiciebatur, hāc elegit, ex qua Iudæi intellexerē Christum affirmasse se esse æqualē Patri, vt notat Cafetanus, & Iansenius. Ostendit autē Dominus se nō posse accusari, nisi simul quoque patrem suū accusare velint, & alludit ad rationem Exodi 10. non esse sabbato operandum, quia eo die requieuit Deus ab opere suo. Est igitur hæc responsio; si putatis me male fecisse, quoniam sabbato requieuit ab opere, male Scripturā intelligitis: requieuit enim à productione novarū specierum, non ab administratione, & cōseruatione earum, quas produxerat: nam in hac semper operatus est, & hoc ipso sabbato operatur: solē enim hodie oriri fecit, fontes fluere, plantas germinare. Cur igitur reprehenditis me, per quem hæc omnia Pater operatur? Ita Chrysostomus hom. 37. & Cyrillus, & August. tractatu 17. quos sequuntur recentiores. Sed est aliquid huic expositioni addendū, quasi dicat; hoc opus non potestis negare diuinæ esse virtutis, quod à Patre meo factum est; cū igitur ille hodiè operatus sit, cur me reprehenditis qui simul cum illo operatus sum? Ita Montanus, & quidem optimè. Potest & aliter suppleri hæc ratio: Pater meus vsque modo operatur, in cōseruatione rerum creaturarum; & ego similiter feci, cōseruans hunc hominem, & restituens ei salutem. Et idèò ex his verbis Iudæi intellexerunt acutissimè, & rectissimè, vt ait Chrysostomus, id, quod Ariani numquam intelligere potuerunt, Christum dicere se prorsus æqualem Patri esse. Primò, quoniam dicit, se operari omnia, quæ Pater operatur: secundò, quoniam dixit cum articulo *Pater meus*, vt notat Cyrillus, ostendens aliter vocare Patrem suum, quàm patrem aliorum; & idèò ait, *sed*

*Arianorum
super, &
hæresis.*

et Pa

& Patrem suum dicebat Deus; nam ubi habemus suum, est in Græco idem: id est, proprium.

Soluebat sabbatum. Iuxta falsam eorum existimationem, &c.

Non potest Filius à se facere quicquam. Explicat, quod dixerat, se eadem operari cum Patre; quali dicat; ne miremini, quod id dixerim; nam si duo sint diuersæ naturæ; etiam si coniunctissima inter se videantur, potest alterum ex vi naturæ suæ operari altero non operante, aut aliud operante: at ego, quia eandem habeo cum Patre substantiam, ab illo acceptam per æternam generationem, non possum à me ipso quicquam facere; sed cum intimè penetrem Patris substantiam, video quicquid ipse facit, & ego idem similiter facio. Itaque, vt rectè notant Chrysostomus, & Cyrillus, & Euthymius, istud *non posse* non est imperfectio in Filio, sed maximè indicat eius perfectionem, id quod sit eiusdem substantiæ cum Patre: non enim dicit, vt norat Cyrillus, *non potest facere nisi quod Pater concesserit*, sed *nisi quod viderit Patrem facientem*: visio autem non maiorem potentiam præbet, sed tantum cognitionem indicat, &c.

Filius eiusdem substantiæ cum Patre.

Dilectio Patris quomodo ponatur pro causa demonstrandi Filio omnia quæ facit.

Pater enim diligit filium. Maxima hinc oritur difficultas, quomodo Patris dilectio ponatur pro causa demonstrandi filio omnia, quæ facit; & quomodo ei, qui nouit omnia ab æterno, maiora opera sit Pater demonstraturus. In quibus explicandis, vehementer laborant auctores. S. Thomas dicit non poni dilectionem, vt causam, sed vt signum à posteriori; quasi dicat, dilectio Patris erga Filium, est signum, quod illi Pater omnia demonstrat, & suam naturam & potestatem communicat.

Sed obstat, quod verè ponitur, vt causa: nam ait, *Pater enim diligit Filium*. Caietanus ita exponit: *In Deo non est causa & effectus, sed si esse posset, dilectio esset causa, quod pater omnia Filio demonstraret; id est, nihil faceret filio nesciente: sicut immutabilitas in Deo non est causa aternitatis; sed si causam haberet aternitas, ea esset immutabilitas.* Sed hæc expositio non videtur vera; quoniam iuxta Augustinum tract. 21. & Cyrillum, demonstrare Filio omnia, est dare illi suam essentiam per generationem: non potest autem dilectio intelligi vt causa huius donationis, sicut nec generationis ipsius. Propterea præter superiorem sensum possumus alium afferre valde probabilem; vt hæc omnia de Filio intelligentur, non solum quatenus Deus est, sed etiam quatenus humanitatem habet assumptam in vnitatem personæ; ac si diceret: miramini, quod paralyticum sabbatho sanauerim: feci id, quod Pater & fecit, & per me fieri voluit; quoniam etiam Filius Dei sum ei consubstantialis, & mea humanitas est coniunctum instrumentum Diuinitatis meæ, & ab ea regitur, & mouetur: nihil facere possum etiam quatenus homo, nisi quod video Patrem operari velle per me, & ita facio; cum enim Pater Filium suum hominem factum diligit, & ab omnibus agnosci, atque honorari cupiat, omnia, quæ facere vult ad ostensionem suæ maiestatis, & ad salutem hominum, ei demonstrat; id est,

id est, ostendit & velle se, vt illa eo tempore per ipsum fiant. Et ita licet magna miracula à me fieri videritis his diebus; maiora tamen videbitis postea, cum tempus venerit, quo Pater ea fieri velit per me, vt magis adiniremini Filij maiestatem, adeò vt quomodò Pater suscitauit mortuos tam corpore, quàm spiritu, sic & Filius viuificaturus sit liberè, & pro voluntate sua, quos voluerit. Iste sensus videtur mihi commodissimus: Primum, quoniam illi non Deum calumniabantur, sed hominem, quòd sabbatum solueret; & quòd Deo se æqualem faceret: & ideo ad eorum accusationem fuit respondendum. Secundò, quoniam Christus ita frequenter loqui solet ad hunc sensum, quem diximus, vt cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit: & c. 8. Et à me ipso facio omninò nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor, & c.* Tertiò, quoniam de Patre loquens vritur præterito tempore; cum autem loquitur de se, vritur præsentì: ita enim, *quacumque ille fecerit, hæc similiter & Filius facit.* Quartò, quoniam hæc verba, *videre, demonstrare, & docere*, ad hunc sensum, quem diximus, valde propriè accipiuntur: nam filium quatenus Deum doceri à Patre non ita propriè dici videtur. Et ita intellexit Interlinealis, cuius verba sunt: *Filius secundum hoc, quòd est homo, nihil potest nisi quòd Pater dat & docet.* Præterea satis ostenditur, hæc de Christo homine dici, cum ait; *omnia demonstrat ei, quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit*, quæ non est dubium intelligi de operibus à Christo homine factis. Vnde Augustinus, tract. 21. fateatur, iam hîc Christum loqui de se quatenus homo est: quare sicut intelligitur, *& maiora his demonstrabit*, ita intelligi debet illud, *omnia demonstrabit ei*, & illud, *non potest facere, nisi quòd viderit Patrem facientem.* Quod est, maiora ei demonstrabit, maiora opera & mirabilia per ipsum faciet: docuit enim eum Pater ab initio suæ conceptionis, quid factururus esset per ipsum in salutem hominum, & quo tempore quidque esset faciendum. Itaque dicit, *demonstrabit*, quia tunc dicitur res fieri, cum hominibus innotescit: licet enim ab initio conceptionis nosset illa omnia; quia tamen singula postea faciebat ex voluntate Patris, ita loquitur Scriptura, ac si tunc cognosceret Dominus Patris voluntatem. Itaque tempus futurum non ponit nouam cognitionem in Christo, sed significat nouitatem operum faciendorum: *Videre ergo patrem facientem, & cognoscere, quæ Pater facere vult in salutem hominum per filium suum, & quo tempore illum facere velit*: dicitur autem *facere* antequàm faciat, quia vult facere; est enim ipsius voluntas certa, & immutabilis, & ideo reputatur perfecta: & ita loqui solet Scriptura, vt Actuum 13. *quia opus operor ego in diebus vestris; opus, quòd nemo credit, & c. operor*; id est, operari decreui; & Ioan. 4. *Et qui meritis, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam*; id est, sine dubio accipiet; & congregabit. Atque ex his verbis iuxta hunc sensum similiter ostenditur consubstantialitas filij: nam si Christus quatenus homo non potest à se quicquam operari, nisi quòd Deus operatur; hinc patet, personam operantem esse diuinam, & humanitatem assum-

Ribera in Euang. Ioan.

S

ptam

Res dicitur fieri, cum hominibus innotescit.

Dei voluntas certa & immutabilis.

ptam esse in vnitae personæ; quoniam nullum opus exit ex ea, nisi operante diuina persona. Tota huius loci expositio videtur etiam optime probari ex eo, quod postea dicit; *opera enim quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me*, quæ Cyrillus ibi docet de Christo homine posse intelligi.

Nec enim Pater iudicat quemquam.] Iuxta Cyrillum non redditur nunc ratio proximorum verborum; sicut enim *Pater suscitauit mortuos*, &c. Sed nouum argumentum affert Dominus, quo se verè esse Deum ostendat; quod omnem iudicandi potestatem habeat, quæ solius Dei, iuxta illud Psal. *Iudica terram, surge Deus*: & Psal. 74. *quoniam Deus iudex est, hunc humiliat, & hunc exaltat*. Mihi videtur ratio reddi eius, quod dixerat, *quos vult viuificat*, quod quoniam de vita animæ maxime intelligitur ait nunc; *nec enim Pater*, &c. id est, dixi me viuificare, quos volo, & dixi, quoniam Pater dedit mihi omne iudicium non solum extremum, sed etiam, quod in hac vita peragitur, vt quos voluerim, reiciam, & relinquam in infidelitate, siue in peccato non illuminando eos, quod fecit Pater, vt omnes intelligant, quantum Filio Dei indigeant, & quantum eum reuereri debeant, in quo sita est omnium hominum salus, & gloria Resurrectionis reddenda corporibus iustorum: voluit enim non minus honorari ab hominibus personam filij, quàm sui ipsius personam: quare qui Filium non honorat, is neque Patrem honorat, quia in Filio posuit Pater potestatem suam, & salutem hominum, vt ab omnibus honoraretur. Quod autem ait; *Pater non iudicat quemquam*, intelligitur seorsum à Filio, vt ait Lyra; id est, non iudicat Pater solus, sed iudicium exequitur per Filium, vt ipse in forma hominis apparens omnibus videndus omnes iudicet, & Pater ratum habeat quicquid ipse fecerit. Ita exponit latè Augustinus, lib. 1. de Trinitate c. 13. De hoc iudicio, quod in hac vita fit, scriptum est Micheæ 4. *Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes*: & in hoc capite, *quos vult viuificat*: subintelligitur enim, & quos vult relinquit in morte: Et postea, *in iudicium non venit, sed transiet a morte ad vitam*: & Act. 16. *Tentabant ire in Bythiniam, & non permisit eos spiritus Iesu*. Possumus etiam ita exponere cum Iansenio c. 37. nō est mirum Filium habere potestatem viuificandi mortuos, quæ est propria Dei, vt sit argumentum à pari: sed mihi magis placet, quod antea dixi.

Qui verbum meum audit, &c.] Exponit, quosnam sit viuificaturus, credentes scilicet in se; quia enim ita, vt Christus vult, credit, habet vitam æternam; id est, accipit gratiam, quæ est certissimum pignus vitæ æternæ; quibus verbis tacite etiam subindicat, qui sint in morte relinquendi, vt auditores timeant, & credant.

Et in iudicium non venit.] Quamuis hoc intelligi potest de æterno iudicio, melius tamen, vt ipsa verba indicant, intelligitur de iudicio, quo homines increduli relinquuntur in sua infidelitate, & in tenebris peccatorum; & ideo ait statim, *sed transiet a morte in vitam*; id est, à peccato ad vitam gratiæ. In Græco est, *transit*; & ita legit Augustinus

stinus, tract. 19. & nonnulli Græci; licet Euthymius videatur legisse in futuro: & ibidem Augustinus ita exponit, ut nos. Quæ expositio probatur aperte ex 1. Ioan. 3. *Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam; quoniam diligimus fratres. & ex verbis sequentibus; venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei.*

Quando mortui audient vocem Filij Dei.] Audient scilicet per fidem, quæ est initium salutis, & iustificationis; & quia iam hoc fiebat multis credentibus, ait, *venit hora, & nunc est*, id est, iam incipit hoc tempus.

Fides est initium salutis, & iustificationis.

Vivent.] Scilicet vita gratiæ.

Sicut enim pater, &c.] De hoc diximus c. 1. in illis verbis, *in ipso vita erat.*

Et potestatem dedit ei iudicium facere.] Nonnulli volunt hic finiri sententiam, & novam ita incipere, *quia Filius hominis est, nolite mirari hoc,* &c. ut Chrysostomus, hom. 38. & Theophylactus, & Euthymius; quoniam Paulus Samosatenus affirmans Christum esse purum hominem, terminabat sententiam in illis verbis, *quia Filius hominis est.* Est itaque sensus iuxta ipsos, & quidem satis probabilis; licet videatis ipsum esse Filium hominis; id est, hominem, nolite mirari datam illi esse potestatem iudicandi; nam ita est Filius hominis, ut sit etiam Filius Dei. Unde statim ait, *audient vocem Filij Dei.* Sed sine dubio optimè fit distinctio ut habemus in codicibus Latinis, *potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est*; ita legit Cyrillus, & Augustinus, tract. 19. & 1. de Trinitate c. 13. & Beda, & Rupertus, & Glossa utraque, ac denique communis opinio Latinorum. Exponit autem Augustinus locis citatis, & Cyrillus, & cæteri authores *accepit potestatem iudicandi, quia Filius hominis est*; nisi enim factus esset homo, non indiguisset à Patre accipere, cum ipse quatenus Deus, & Patri æqualis eam habeat; ut si diceremus, Christus, quia homo est, visibiliter apparebit in iudicio; quoniam nisi homo esset, non posset oculis corporeis videri. Accepit autem hanc potestatem iudicandi, quia oportet, iudicem ab omnibus, qui iudicandi sunt, videri: & mali non possent eum videre, nisi esset in forma corporea, & visibili. Caietanus, & Iansenius exponunt ita, cum dicit, *potestatem dedit ei iudicium facere*; loquitur de iudicio sensibili. Tota enim Trinitas iudicabit authoritativè, ut ait Lyra, & solus Christus executivè; quare tale iudicium non potest fieri, nisi per Christum; quia solus ex tribus personis est homo, & solus videri potest ab omnibus iudicandis, quæ expositio optima est. Illa autè quorundam explicatio, *quia homo fieri voluit, ideo dedit ei Pater potestatem iudicandi*, non est recipiendā; nam Filius Dei ex eo, quod homo fieri voluit, nihil mereri potuit, sed postquā factus est homo.

Trinitas tota iudicabit authoritativè, Christus autem executivè.

Nolite mirari hoc.] Scilicet datam esse mihi hanc potestatem iudicandi, ut plerique dicunt: vel, ut ait Montanus (& mihi magis placet) vivificandi animas per peccatum mortuas, quoniam potestatem habeo, vno verbo excitandi omnes mortuos in extremo iudicio, & reddendi unicuique iuxta opera sua. Hoc sæpe repetit, ut ait Chrysostomus, ut ipsos exterreat, & ad credendum adducat.

Audiet vocem Filij Dei.] Videlicet quā per Archangelū edet 1. ad Thes. 4. *Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce. Archāgeli, & in tuba Dei descendet.*

det de cælo. 1. Corin. 15. In momento, in ictu oculi in nouissima tuba: Matt. 24. Mittet Filius hominis Angelos suos cum tuba, & voce magna.

Resurrectio duplex. In resurrectionem vitæ.] Tam boni, quàm mali resurgent, sed valde dispari sorte. 1. Corin. 15. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur: idèd in Scriptura ponitur duplex Resurrectio, altera bonorum, & hæc dicitur *Resurrectio vitæ*; idest, vitalis, semper viuens, & nihil habens admixtum mortis & doloris: nam Resurrectio malorum vitam quidem habet; sed vitam omni morte deteriore, & acerbior. Atque iuxta hanc phrasim fortassè dictum est. 1. Ioan. 2. *Superbia vitæ*; idest, superbia semper viuens, quæ nullis calamitatibus frangitur, aut humiliatur: dicitur etiam hæc *Resurrectio iustorum*; Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Altera dicitur *Resurrectio iudicij*, id est, damnationis, hoc est, quæ semper in damnatione, & pœnis manebit. Ex his intelligitur optime illud Ps. 1. *Idèd non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum*: non enim negat malos resurrecturos esse: sed resurrecturos in resurrectione iustorum.

Non possum ego à me facere quicquam.] Nec verò putetis, me in hoc iudicio viuificandi animas, & mortuos excitandi, & iudicandi omnium merita, male iudicaturum, aut per affectus humanos, aut per ignorantiam: nihil ex me facio, sed omnia ex voluntate, & consilio Patris, sicut ille me docet, & sicut ab ipso audio, ita nunc iudico merita hominum, & ita postea iudicaturus sum; atque idèd errare non possum, quia sequor in omnibus regulam veram, id est, Dei voluntatem. Hæc dicit, ut per terrorem eos adducat, cum videant habere eum plenam scientiam, & iustitiam, & potestatem ad iudicandum.

Si ego testimonium de me ipso perhibeo, testimonium meum non est verum, &c.] Quoniam grandia, & magnifica dixerat, ostendit irrefragabilibus testimoniis vera esse omnia: non enim, inquit, ego de me testificor, sed alius testificatur de me; idest, Ioannes: & idèd ait statim; *Vos misistis ad Ioannem*. Cyrillus de Patre intelligit, & possumus rectè intelligere de utroque. Sed illud est difficilior, quomodo testimonium Christi de se possit non esse verum, præsertim cum contrariū dicat c. 8. *Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est*. Respōdetur; duplicem esse sensum huius loci: prior est; vos dicturi estis falsum esse, quod de me dico, quia meum est testimonium, quasi me laudare velim: ita enim dixerunt c. 8. *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum*: probabo igitur aliorum testimoniis. Itaque suū testimonium dicit non esse verum, iuxta eorū opinionem, licet in se verū esset. Ita Chrys. hom. 39. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, S. Thomas, Interlinealis, Lyra, Titelmans, Iansenius, c. 36. & alij. Posterior sensus est, si ego loquerer à me ipso; idest, quasi purus homo, non audiens prius à Patre, nec accipies ab eo, quod dicturus sum, nec quærēs eius volūtātē, & gloriā, non esset verum testimonium meū. Ita exponit Caiet. & mihi videtur iste sensus probabilissimus: colligitur enim ex verbis Domini c. 8. *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus, qui glorificat me*:

me: & ibidem: Si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater: & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me Pater. Quibus verbis rationem reddit illius dicti: Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est: Quasi dicat; propterea testimonium meum verum est, quia non loquor à me; sed loquor, ut Pater meus docet me loqui. Præterea aliud est loqui de se, aliud loqui à se. De se non solum Christus, sed etiam multi verè loqui possunt; à se autem nullus verè loquitur. Vnde Ioan. 8. ait Dominus; Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quod ita ibi exponitur à S. Thoma; Solus Deus loquendo ex propriis, loquitur veritatem; veritas enim est illuminatio intellectus, & Deus est ipsum lumen, à quo omnes illuminantur. Vnde & ipsa veritas, & alij non loquuntur veritatem, nisi in quantum ab ipso illuminantur; & ideo omnis veritas, à quocumque dicatur, à Spiritu sancto est. Atque ita conciliantur hæc loca Ioannis.

Veritas illuminatio intellectus.

Veritas à quocumque dicatur, à Spiritu sancto est.

Vos misistis ad Ioannem.] Quasi dicat, atque ita non potestis negare existimasse illius testimonium magni ponderis esse, & magnæ auctoritatis. Ille igitur rogatus à vobis quis esset, testificatus est veritatem: respondit enim se non esse Messiam, sed Præcursores Messie iam inter vos versantis. Ego autem reduco vobis modò in memoriam testimonium hoc Ioannis, non ob meam utilitatem, quia nullius hominis ego testimonio, cum claritatem habeam apud Patrem, prius quam mundus fieret; sed, ut vos salvi sitis, & per eius verba manuducamini ad cognoscendam veritatem, sine qua salvi esse non potestis. Erat quidem ille magnus vir, quem vos meritò magni fecistis: erat enim lucerna quædam, non suo, sed Dei lumine accensa, ardens per internam charitatem, & lucens per exteriorem doctrinam, & vitæ exempla: vos autem exultastis, & lætati estis ad eius lucem; id est, eò quòd tantus doctor, & Propheta vobis datus esset, sed ad horam exultastis: citò enim eum contemnere cœpistis, dicentes dæmonium habere, & verbis eius minimè credidistis, Matth. 11. Venit enim Ioannes, nec manducans, nec bibens, & dicunt, dæmonium habet: atque idè recessit Ioannes ex Iudæa, & venit in Samariam, & deinde in Galilæam, quia iam Iudæi parum recipiebant eius testimonium. Ita hæc verba vltima intelligunt Chrysost. hom. 39. & Cyrillus, & Iansenius, & alij. Vide Cyrillum lib. 3. c. 1. hic, ubi optimè hæc exponit in laudem Ioannis Baptistæ, affirmatque de eo dictum esse illud, Psal. 131. Paravi lucernam Christo meo. Vnde lucerna cum articulo ponitur in Græco, ut non quævis, sed eximia lucerna significetur.

S. Ioannes Baptista lucerna quædam fuit, Dei lumine accensa.

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.] In Græco est, maius Ioannis: quoniam illi genitiuis utuntur pro ablativis: & ita etiam legitur in nonnullis codicibus, & subauditur testimonio: & idem est sensus, etiam si legatur Ioanne, id est: Habeo testimonium maius eo, quod reddi potest à Ioanne.

Ipsa opera, qua ego facio.] Non est inutilis repetitio; sed est ac si di-

cat, opera, quæ per me Pater fieri voluit in salutem hominum, quæ ego ita omnino facio, ut ille fieri voluit, &c. hoc testimonio operum quoniam efficacissimum est, sæpe, utitur, ut cap. 10. & 15. uti de illo dicemus; ait enim cap. 15. *Si opera non fecissem in eis, &c.*

Ipse testimonium perhibuit de me.] Videlicet in Iordane, cum audita est vox; *hic est filius*: nam Transfiguratio, ad quam etiam alij referunt, nondum facta erat.

Neque vocem eius audistis.] Hunc Patrem meum vos, quantumvis iactetis Deum vestrum esse, minimè cognoscitis, nec eius verba intelligitis: nam si illum cognosceretis, videretis me similem ei esse, & semper eius voluntatem exequi, nec possetis dubitare, me ab eo missum esse. Atque id etiam fieret, si verba eius per Scripturas sparsa supra de me loquentia intelligeretis. Hæc omnia ex similibus verbis Domini facile intelliguntur, ut cap. 8. *Neque me scitis, neque Patrem meum; si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis*: & postea; *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi, & veni; quare loquelam meam non cognoscitis.* Ibidem est, *Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est, & non cognovistis eum: ego autem cognovi eum, &c.*

Scrutamini Scripturas, &c.] Communis huius loci expositio est, ut ait Cyrillus, scrutamini verbum esse imperantis, atque ad diligens Scripturarum studium mittentis. Atque ita intellexerunt Chrysost. homli. 40. Theoph. Euthymius, Beda, S. Thomas, Lyra, Titelmanus. At Cyrillus docet, nullo modo ita esse accipiendum; sed ut sit indicativus, ut aperte ostendunt verba sequentia: *& illa sunt, quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, &c.* ut sit sensus; quid vobis prodest, quod Scripturas scrutamini, cum illæ testificentur me esse vitam, & salutem hominum; & vos nolitis ad me venire, ut hac vita potiāmini? Ratio huius varietatis est, quod tam verbum Latinum *scrutamini*, quam Græcum *ἐσυνάγετε*, ambiguum est, potestque imperativi modi esse, & indicativi. Iste sensus Cyrilli, licet prior sit magis probabilis, mihi magis placet propter eandem rationem: dicuntur autem habere vitam æternam in Scripturis per earum intelligentiam, & fidem, atque observationem. 2. ad Timoth. 3. *Et quod ab infantia sacras literas nosti, quæ & possunt instruere ad salutem.* Iuxta priorem sensum exposuit Chrysostomus; *Putatis vos habere in illis vitam æternam, sed falso putatis: nihil enim prodest Scripturas legere, nisi fides accedat, & observatio.*

Claritatem ab hominibus non accipio.] Hic locus potest ita exponi: Non hæc dico, ut à vobis inaniter lauder; nec enim ego laudatione vestra indigeo, aut mihi quicquam ex ea accedere potest; sed video vos non habere dilectionem Dei: & ideo ea dixi, ut credentes in me veniatis ad Dei dilectionem. Secundò, & melius; Claritas, quam habeo, & gloria, non ab hominibus accepta est, sed à Deo per Scripturas, & miracula; & tamen cum tantus sim, non vultis ad me venire, quia non

non diligitis Deum; & ideo eius quoque verba, & opera contemnitis. Vtrumque sensum affert Iansenius; sed posterior placet etiam Montano, nec ab eo aborrere videtur Chrysostomus, hom. 40.

Ego veni in nomine Patris mei.] Id est, in virtute, & potentia Patris mei, & cum eius autoritate: hæc enim significat nomen, in Scriptura, vt Psal. 117. *Benedictus, qui venit in nomine Domini*: id est, ab eo missus, & eius potestatem, & autoritatem habens: & Psal. 43. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis.*

Nomen in Scriptura quid significet.

Si alius venerit in nomine suo.] Id est, alius veniet non à Deo missus, & propria autoritate, & hunc recipietis. Hoc de multis Pseudo-prophetis intelligi potest, qui à Iudæis recepti sunt, vt de Theuda, de quo Iosephus 20. Antiquitat. c. 3. & de Bencuciba Ægyptio, de quo idem in eodem lib. c. 6. & lib. 2. de bello c. 12. De utroque vide Galatinum lib. 4. contra Iudæos c. 21. Sed omnino intelligendum est de Antichristo, quem Iudæi recepturi sunt, vt docet Chrysost. homil. 40. & Cyrillus, & Theoph. & Euthymius, & alij. Et ita Cyrillus intelligit dictum esse de Iudæis illud, 2. Thessalon. 2. *Et quod claritatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio*, &c. id est, quia noluerunt recipere Christum, recipient Antichristum.

Quam vos potestis credere, &c.] Id est, si quæreretis apud Deum nobiles esse, & laudari potius, quam apud homines, crederetis in me: sed quoniam putatis dedecori vobis futurum, si pauperi hominis discipuli esse dicamini, & hominum gloriam, & honores fugiatis; ideo non creditis. Simile est illud cap. 12. *Et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Phariseos non confitebantur, vt ex Synagoga non eicerentur: dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.* Cyrillus hic lib. 3. cap. 7. *Quasi enim natura, necessariòque accidit omnibus, qui gloriam hominum venantur, vt gloriam Dei amittant, & à solo Deo decidant.*

Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos.] Non negat se accusaturum esse; ait enim Matth. 10. *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo*: Sed est sensus, etiam si ego tacerem, solus Moyses sufficeret, vt accusatione sua vos damnet: & quandoquidem dicitis; *Nos Moysi discipuli sumus, & scimus, quia Moysi loquutus est Deus*, Ioann. 9. accusabit igitur vos, quod scriptis suis non credideritis, in quibus multa de me prædicat. Ita Cyrillus; quasi dicat: *Nequaquam opus erit, vt ego accusem vos.* Et est similis locus Ioan. 16. *Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis; ipse enim Pater vos amat*, &c. Id est, orabo quidem pro vobis; sed etiam si ego tacerem, Pater ipse vobis beneficeret. Sed quæratur, vbi scripserit Moyses de Christo? Respondetur, libros Moysis ubique Christum personare, partim ad literam, vt Genes. 22. *Benedicentur in semine tuo omnes gentes*: & cap. 49.

Moses quomodo accusaturus Iudæos.

Libri Moysis ubique personat Christum.

Non

Non auferetur sceptrum, &c. Et Deuter. 18. *Prophetam de gente tua*, &c. De quo loco Deuteronomij præclare loquitur hic Cyrillus lib. 3. c. 9. partim in sensu spirituali; *finis enim legis Christus*. Roma. 10. Vide de his Augustinum, 16. contra Faustum a cap. 15. vsque ad finem; vbi ostendit, multa scripsisse Moysem de Christo contra Faustum, qui dicebat se nulla inuenire potuisse; vt patet ex eodem lib. c. 2. & nonnullis sequentibus. Et ideo dicebat Faustus, non dicta esse à Domino hæc, quæ hic scribit Ioannes. Augustinum refert, & sequitur Sixtus lib. 7. Biblioth. hæres. 5. in 3. obiectione, & eius responsione.

Si enim creditis Moysi, &c.] Queritur; quomodo fieri potuerit, vt Moyse non crederent; de quo dicebant: *Scimus quia Moysi loquutus est Deus*? Et augetur difficultas, quia illi credebant Prophetam venturum esse, & reliqua, quæ de eo Moyses scripsit: sed Moyses non dixit hunc hominem esse illum Prophetam, qui licet illum non reciperent, non propterea non credebant Moysi. Ad hoc posset responderi; licet non omnes, eos tamen, quibus Christus loquebatur tunc, non credidisse, quæ de Messia venturo Moyses prædixerat. Sed hoc non videtur probabile, cum Messiam omnes audire expectarent, & prophetas de illo scriptas memoriter tenerent, cum miserint ad Ioannem, vt interrogarent, an ipse esset Messias: Cum Christo ipsi dixerint cap. 10. *Vsquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam*. Propterea respondeo, & responsio est multum notanda aduersum Hæreticos huius temporis, verbum *credendi* ita vsurpari à Domino, vt non solum fidem, sed etiam opera fidei illi respondentia complectatur. Vt Mar. ult. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*, Ioan. 3. *qui credit in filium, habet vitam æternam*, & cap. 5. *qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam*. Mar. 1. *Pœnitete, & credite Euangelio*.

Atque hoc non solum in aliis locis, sed etiam in Fide, quam exigit in miraculis, verum est, vt Mar. 9. *Si credis, omnia possibilia sunt credenti*, &c. nam ibi præter Fidem exigit fiduciam, & venerationem tantæ Maiestatis illi fidei congruentem. Ita igitur accipitur hic: nam isti Pharisei, qui principes erant Iudæorum, videbant verba Moyse in Christo impleri, vt confessi sunt, Matth. 21. *Hic est hæres, venite, occidamus eum*: Sed propter superbiam, & vitæ turpitudinem nolebant eum recipere in Messiam: dicuntur igitur *non credere Moysi* quia tum hoc, tum alia multa in lege præcepta facere nolebant; vt satis colligitur ex verbis Cyrilli, & Chrysostomi: est enim visitata phrasis Scripturæ, vt latè ostendimus Amos. 2. in illis verbis; *Vt polluerent nomen meum*: id de aliquo dicere, quod ex eius operibus intelligitur: qui enim viderent hos nihil facere ex iis, quæ præcepta sunt à Moysè, dicerent eos Moyse non credere: & ita nos vulgò loquimur: dicimus enim consilia nostra non recipienti, *non vis mihi credere*. Cum ergo ait; *si crederetis Moysi*, &c. Sensus est; si ea, quæ Moyses scripsit, vos ita crederetis vt obseruaretis, reciperetis me, & crederetis mihi: ille enim iussit, vt mihi crederetis, & pareretis. Sed queritur, quomodo dicat, *crederetis*

Credendi
verbi vis.

Pharisei
cur noluerint
Christum
recipere in
Messiam.

deretis forsitan & mihi? nam Erasmus, & Caietanus dicunt delendum esse, *forsitan*; quoniam non est in Græco: sed Interpres sine causa dubium fecit. Respondetur; in Græco pro *forsitan* esse coniunctionem *εἰ*, quæ coniunctio cum verbis adiungitur, siue præponatur, siue posponatur, potentialis est: id est, ponit actionem illam in potentia, & in ambiguitate quadam; vt docent qui de Grammatica Græca scripserunt, vt Theodorus Gaza, & Virbanus in fine suarum Institutionum linguæ Græcæ, & Virgara lib. 3. cap. 28. præsertim in scholiis, & Budeus in Commentariis linguæ Græcæ: hæc autem potentialitas, & ambiguitas in vsu est omnibus linguis; etiam si certum sit, quod dicitur; sed dicitur potentialiter: quoniam aliquo casu id impedire potuit. Vnde ista coniunctio *an* aliquando non vertitur, aliquando vertitur affirmatiuè, aliquando per dubitationem; quæ tamen æquiualeat affirmationi, vt Psal. 50. *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique*: & Psal. 54. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique*: & si is, qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Ioan. 4. Tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viam: & cap. 8. Si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. In omnibus his locis, vbi nos habemus *utique*, & *forsitan*, in Græco est *εἰ*: & vbi ait, & dedisset tibi, pōst dedisset, est etiam *εἰ*. Et ideo tam expositores Græci quàm Nonius, qui hexametris versibus Græcè scripsit Euangelium Ioannis, omnia hæc loca intelligunt affirmatiuè sine vlla dubitatione. Ita etiam nos loquimur; nam etiam si res sit nobis certa, solemus dicere; *Silo supiera pudiera ser que lo hiziera*. Ad hoc adducit Budeus locum elegantem Synesij Græci authoris, cuius verba ita vertit; *Et si non fecit, est tamen eiusinodi ingenio, vt fecisse credi possit*: in Græco est, *εἰ si non fecit, fecit an*, & statim; *εἰ si non consinxerunt, idonei tamen sunt, qui consinxisse existimentur*: in Græco est, *εἰ si non consinxerunt, consinxerunt an*, &c. si autem illius literis, &c. Argumentum est à maiori ad minus; quoniam illi pluris faciebant Moysen, quàm Christum, tum etiam argumentum sumitur à literis ad verba; quoniam plus auctoritatis habent apud omnes scripta, quàm dicta, &c.

Nonius ver-
sibus hexa-
metris scri-
psit Græcè
Ioannis
Euange-
lium.

Ribera in Euang. Ioan.

T

SAN

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SEC V N D V M IOANNEM.

C A P V T VI.

1. **P**OST hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis: 2. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur. 3. Subiit ergo in montem Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudaorum. 5. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, ut manducent hi? 6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus. 7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. 8. Dicit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: 9. Est puer unus hic, qui habet quinque panes ordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? 10. Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia. 11. Accepit ergo Iesus panes & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant. 12. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. 13. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducauerant. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. 15. Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. 16. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. 17. Et cum ascendissent nauim venerunt trans mare in Capharnaû: & tenebræ iam factæ erant: & nō venerat ad eos Iesus. 18. Mare autem vento magno flante, exurgebat. 19. Cum remigas

remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Iesum ambulans supra mare, & proximum navi fieri, & timerunt. 20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. 21. Voluerunt ergo accipere eum in nauim: & statim navis fuit ad terram, in quam ibant. 22. Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent: 23. Alia verò superuenerunt naues à Tyberiade, iuxta locum ubi manducauerant panem, gratias agente Domino. 24. Cum ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Iesum. 25. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? 26. Respondit eis Iesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: queritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. 27. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signauit Deus. 28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei? 29. Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. 30. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum ut videamus, & credamus tibi? quid operaris? 31. Patres nostri manducauerant manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de celo dedit eis manducare. 32. Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de celo; sed pater meus dat vobis panem de celo verum. 33. Panis enim Dei est, qui de celo descendit, & dat vitam mundo. 34. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. 35. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam. 36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. 37. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum, qui venit ad me, non eiiciam foras: 38. Quia descendi de celo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. 39. Hæc est autem voluntas eius, qui misit me, Patris: ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. 40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 41. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de celo descendi, 42. Et dicebant: Nón-

ne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de celo descendi? 43. Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem: 44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. 46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem. 47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet vitam eternam. 48. Ego sum panis vita. 49. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. 50. Hic est panis de celo descendens: ut si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. 51. Ego sum panis viuus, qui de celo descendi. 52. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in aeternum: & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. 53. Litigabant ergo Iudei ad inuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? 54. Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 55. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam eternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 56. Caro enim mea verè est cibus: & sanguis meus verè est potus. 57. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. 58. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. 59. Hic est panis, qui de celo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in aeternum. 60. Hac dixit in synagoga docens, in Capharnaum. 61. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? 62. Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? 63. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? 64. Spiritus est, qui viuificat: caro non prodest quidquam: verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. 65. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. 66. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo. 67. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retrò: & iam non cum illo ambulabant.

68. Dixit

68. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?
 69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba
 vita aeterna habes. 70. Et nos credidimus, & cognouimus, quia tu es
 Christus Filius Dei. 71. Respondit ei Iesus: Nonne ego vos duode-
 cim elegi: & ex vobis unus diabolus est? 72. Dicebat autem Iudam
 Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex
 duodecim.

IN CAPVT VI. SANCTI
 IESV CHRISTI EVANGELII
 SECVNDVM IOANNEM,
 COMMENTARIA.

Post hac abiit Iesus, &c.] Ad rectam huius miraculi intelligen-
 tiam duo sunt explicanda, tempus, & locus: Tempus ostendit
 Euangelista, cum ait: *Erat autem proximum Pascha, dies festus Iu-*
daeorum. Cyrillus videtur omnino existimare, hunc diem festum esse fe-
 stum Tabernaculorum, cuius cap. i. meminit Euangelista: nam post Pa-
 scha celebrabatur Pentecoste; & postea mense Septembri Scenopegia,
 seu festum Tabernaculorum. Suspicio autem Cyrillum non legisse Pa-
 scha; sed tantummodò; *Erat dies festus Iudeorum*: atque ita consequens
 erat, ut esset festum Tabernaculorum. Sed sine dubio hoc festum erat
 Pascha, ut omnes expositores, & codices ostendunt. Nec potuit esse
 Scenopegia, si considerentur alij Euangelistae. Ex his patet primò, esse
 hoc Pascha tertij anni praedicationis Christi, in quo iam cum Ianse-
 nio, & aliis convenimus; & secundum Pascha post miraculum nuptia-
 rum. Patet etiam valde probabiliter dici, quod est apud Augustinum,
 sermo 3. Epiphaniae, eodem die contigisse hoc miraculum panum, quo
 miraculum nuptiarum, licet non eodem anno. Secundò patet ex dictis
 in principio cap. 5. Euangelistam transire à Pentecoste secundi anni, ad
 Pascha tertij; transiit etiam à Iudaea, ubi erat praecedente, ad Galilaeam,
 ubi erat, cum fecit hoc miraculum: *abiit enim trans mare Galilaeae.* Cau-
 sa horum est, quòd vsque ad finem 5. capitis narrauit Ioannes, quae
 omissa fuerant ab alijs Euangelistis, & inde ipsi incipiunt: quare post
 hunc sermonem cap. 5. cum Iudaeis habitum sequitur statim, quod scri-
 bit Matth. c. 4. & alij: *Cum autem audisset Iesus, quòd Ioannes traditus esset,*
secessit in Galilaam, & relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuita-
te Capharnaum maritima, &c. Et sequuntur multa miracula facta in va-
 rijs oppidis Galilaeae; & sermo habitus in monte, qui 5. & 6. & 7. capite
 describitur à Matthæo, & electio Apostolorum, cum segregati sunt à
 turba Discipulorum: tunc etiam Ioannes cum esset in vinculis in Ga-
 lilaea, misit Discipulos suos ad Christum; & deniq; facta sunt omnia, quae

Tabernacu-
 lorum fe-
 stum.

narrantur ab Euangelistis, vsque ad miraculum quinque panum, quod narratur Matth. 14. Quod simul cum cæteris Euangelistis narrat Ioannes: quæ omnia Ioannes prætermittenda putauit, quod essent ab aliis Euangelistis diligenter narrata. Itaque ab hoc c. 6. describit acta vltimi anni, sicut & alij; sed omittēs ferè, quæ ab eis conscripta sūt; & scribēs, quæ ipsi omiserūt, præsertim verba Domini, quæ maximè pertinebāt ad suū institutū; id est, ad ostensionē Diuinitatis Christi: & idēd hoc miraculū panū nō præterit, proptereā quod aptissimū signū erat Diuinitatis Christi: sed præsertim, quoniā ex eo occasio nata est multa de sacra Eucharistia disserēdi, & lōgi sermonis Christi. Pater etiā ex his probabiliter dici, quod est apud Augustinū in sermone 11. Epiphaniæ, eodē die cōtigisse miraculū panū, quo miraculū nuptiarū, licet nō eodem anno: inquit enim Ioannes, proximum fuisse Pascha Iudæorum: quare aut illo die factum est, aut certē non multō pōst. Terriō patet, post narrata in c. 5. vinctum fuisse Ioannem, & iam fuisse decollatum, cum factum est miraculum panum, vt ostendit Matt. c. 14. Sed tamen diligenter notandum est, hoc miraculum non fuisse factum continuō post Decollationem Ioannis, vt putauit hīc Caietanus, immō & Aug. 2. de cōf. sen. Euang. c. 45. quod etiam non obscurē indicant Hier. Matth. 14. & Chrysostomus ibi hom. 50. & alij: nec leuiter moti sunt isti authores; quoniam apertissimē colligi videtur ex Matt. 14. ita enim ait, Discipulos Ioannis sepelisse magistri corpus & venientes nuntiasse Iesu; eo subdit statim; *Quod cum audisset Iesus, secessit inde in nauicula, &c.* vbi incipit miraculum panum. Ex qua sententia sequebatur, Ioannē non fuisse decollatum extremo Augusto, vt celebrat Ecclesia; sed prope Pascha. Verū hęc sententia nullo modo videtur recipienda: vt enim ait Iansenius c. 57. Ioannis decollati historia per parenthesis interponitur à Matthæo, & Marco; non quod eo tempore gesta fuerit, sed occasione verborum Herodis, qui cum audisset famam Iesu, dicebat: *hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis*: ex quo constat, antē fuisse occisum, eo scilicet tēpore, quo eius Decollatio celebratur ab Ecclesia. Et id quod ait Matt. *quod cum audisset Iesus, &c.* non esse referendum ad Decollationem Ioannis, quæ tota per parenthesis legenda est; sed ad id, quod præcesserat; videlicet dixisse Herodem: *hic est Ioannes Baptista, &c.* quēadmodū ibi exponit Theophylactus: sed non est opus authoribus: perspicuē enim intelligitur ex aliis Euangelistis. Siquidem Marcus, c. 6. post Decollationem Ioannis simili occasione interpositam ita ait: *Et conuenientes Apostoli ad Iesum renuntiarunt ei omnia, quæ egerant, & docuerant*, scilicet cum missi sunt per ciuitates Israël, quo tempore verba illa dixerat Herodes. Et addit statim: *Et ait illis: Venite seorsum in desertum locum, &c.* quod adhuc cernitur apertius Lucæ. 9. cum enim c. 3. narrasset mortem Ioannis, c. 9. scribit, missos esse Apostolos ad prædicandum, atque interea dixisse Herodem, *Ioannes surrexit à mortuis, &c.* & subiungit; *& reuersi Apostoli narrauerunt illi quacumque fecerunt; & assumptis illis secessit seorsum in desertum locum.* Possemus autem conciliare istos authores

S. Ioannes
Baptista
quo tempore
decollatus.

thores, dicentes cum Euthymio Matth. 14. quod etiam sentire videtur Beda Mar. 6. & Lucæ 9. vtrumque simul auditum esse à Domino; id est, verba Herodis, & mortem Ioannis; licet vtrumque non eodem tempore factum sit, & vtriusque causa Dominum secessisse in desertum.

Secunda difficultas est, de loco, in quo factum fuit hoc miraculum. Ratio dubitandi est; quoniam Ioannes scribit factum fuisse trans mare Tyberiadis; Lucæ autem 9. legimus: *Secessit in desertum locum, qui est Bethsaida*: at Bethsaidam non est dubium, non esse trans mare, sed citra: vnde Marcus narrato miraculo ait; *Et statim coëgit Discipulos suos ascendere nauim, vt pracederent eum trans fretum ad Bethsaidam*; quoniam Bethsaida erat in litore aduerso loco, in quo factum est miraculum; immò & Brocardus in descriptione terræ Sanctæ ait, hoc miraculum factum esse in eo monte, in quo Dominus prædicauit, Matth. 5. qui est citra mare, distatque ab ipso ad iactum lapidis. Ad huius rei intelligentiam, explicandum est, quid sit *mare Galilææ*. Est autem notandum ex Iosepho lib. 3. de bello Iudaic. c. 18. quem sequuntur authores statim indicandi, & multi alij, Iordanem fluium, qui terminus est Orientalis terræ Sanctæ, ortum non ex fonte Paneade, vt Plinius & alij multi putauerunt, sed ex alio fonte super Paneadem, qui à rotunditate *Phiale dicitur*, per tres lacus transire. Primus dicitur *Se-meconites*, qui Iosue 11. vocatur *merom*, vbi ait, *ad aquas Merom*. Significat autem *merom* ab altitudine, eò quòd aquæ illæ sint altiores aquis maris Galilææ. Secundus lacus, per quem transit, dicitur *lacus*, siue *stagnum*, siue *mare Genesareth*, distatque ab aquis *merom* centum viginti stadiis. Deinde per multam solitudinem exit in tertium lacum, qui dicitur *mare mortuum*, seu *mare salis*, seu *mare salissimum*, & Græcè dicitur *ἀσφαλτίτης*, à copia bituminis. Lacus secundus dicitur *mare Galilææ*; quoniam vt adnotat Hieronymus in traditionibus Hebraicis in Genes. in principio, & Ezech. 47. propè finem, iuxta proprietatem linguae Hebraicæ, omnis congregatio aquarum, siue salæ sint, siue dulces, vt aquæ huius lacus, vocatur *mare*, Genes. 1. *Congregationesque aquarum appellauit maria*. Mare autem Galilææ dicitur à prouincia, in qua est; atque vt totum mare dicitur *Galilææ*, à prouincia; ita eius partes cognominantur à ciuitatibus maritimis; vt mare Capharnaum, mare Bethsaida, mare Tyberiadis; quemadmodum mare nostrum vniuersum *mare Mediterraneum dicitur*; partes tamen eius à diuersis prouinciis adiunctis varia habent nomina, vt *mare Adriaticum*, *Ionium*, *Aegyptiacum*, *Lybicum*: dicitur idem *Genesar*, siue *Genesareth*, non à generandis auris, quibus frequenter agitur, vt putauit Agesippus lib. 3. de excidio Hierosolymitano c. 20. & Beda super Lucam c. 5. in principio, quem secutus est hîc S. Thomas: non enim est Græca dictio, vt isti authores crediderunt, sed Hebraica. Vera ratio redditur à Iosepho loco citato his verbis: *Lacus autem Genesar quidem à terra continente appellatur*:

Iordanis terminus Orientalis terræ Sanctæ. Et vnde ortus. Lacus Se-meconites.

Mare Genesareth. Mare mortuum.

Mare Mediterraneum, & eius partes.

& in

& in fine, longitudo autem regionis secundum litora cognominis lacus triginta stadiis extenditur, & latitudo viginti: dicitur etiam mare *Cheneret*, Num. 34. Deuteron. 3. Iosue 11. quamuis in Hebræo semper est *כִּנֶּרֶת* *Chineret*: sed LXX. ita scribunt, ut nos. Dicitur & mare *chineret*, Iosue 13. & vocatur ita auctore Montano in libello de 12. gentibus cap. 6. à forma cytharæ, quam refert, quæ Hebraicè dicitur *כִּנּוֹר* *chinor*: Sed falsa videtur hæc ratio Montani: nam neque ita pingitur, neque cytharæ formam habere dicitur ab authoribus. Ratio vera est, habere hoc nomen, & vocari ita à ciuitate *Cheneret*, quæ est in eius litore, cuius meminit liber Iosue c. 19. & ibi hoc docet Vatablus; & hæc est eadem, quæ postea dicta est *Tyberias*, ut iuxta multorum opinionem docet Hieronymus in locis Hebraicis; quam opinionem sequitur ipse Ezech. 47. in illis verbis; Porro plaga orientalis; ubi exponit, ad mare *Cheneret* usque ad stagnum *Tyberiadis*. Quod si aliquis obiiciat, Iosue 19. hanc ciuitatem vocari *Cheneret*. Respondetur, mutari *E* in *A*, propter finem periodi more Hebræorum. Vnde male vertit Interpres Vatabli, scribens *Cheneret*: & melius noster Interpres, & LXX. verterunt *Cheneret*. Potest etiam aduersus hoc obiici, non solum vocari mare *Cheneret*, sed etiam *Cheneroth*. Sed respondetur, eandem urbem habere hæc duo nomina *Cheneret*, & *Cheneroth*: Vnde tam in Hebræo, quam in Græco indifferenter ponitur utrumque nomen ad rem eandem significandam. Ex quo fit valde probabile, falsum esse quod aiunt Iansenius cap. 26. & Montanus loco citato, *Genesar* idem esse, quod *Cheneret* corrupto vocabulo: nam, ut videmus, *Cheneret* est nomen vnius urbis; *Genesar* verò non est nomen urbis, sed terræ illi stagno adiacentis, cuius longitudinem, & latitudinem ex Iosepho ostendimus. Quod autem Chaldaeus Paraphrastes per *Chineret* vertit *Guinesar*, nihil nobis aduersatur: respondendum enim est, nomina esse diuersa, & diuersis rationibus idem mare significare: sed quoniam iam eo tempore notius erat apud omnes nomen *Genesar*, quam *Chineret*, eo potius utendum putauit Chaldaeus: fortè enim iam vrbs illa euersa erat.

De hoc mari ita scribit Plinius lib. 5. cap. 15. de Iordane loquens: ergo ubi prima conuallium fuit occasio, in lacum se fundit, quem plures *Genesaram* vocant, sedecim mille passuum longitudinis, sex mille latitudinis, amœnis circumseptum oppidis, ab Oriente Iuliade, & Hipo; à meridie Tarichea, quo nomine aliqui & lacum appellant. Iosephus verò loco citato, ait eius longitudinem esse centum stadiorum, quæ continent duodecim milia quingentos passus. Aranda in descriptione terræ Sanctæ tract. 2. cap. 4. dicit, longitudinem esse duodecim millium passuum, latitudinem verò octingentorum: sed *Agesyppus* lib. 3. cap. 26. quem sequitur Beda super Lucam cap. 5. & in libello de locis sanctis cap. 11. tribuit huic lacui eandem latitudinem, quam Iosephus, nempe quadraginta stadiorum, quæ continet quingentos passus; longitudini verò addit quadraginta stadia supra centum. At verò in hac re Iosepho potius assentiendum est, ut testi oculato, & indigenæ.

Urbes in huius lacus litore citeriori ab Occidentali eius parte maximè celebres sunt, in superiori eius parte Capharnaû, ita dicta à fonte quodam eiusdem nominis vberissimo, cuius meminit Iosephus lib. 3. de bello c. 18. Igitur Capharnaû est Bethsaida patria Petri, & Andræ, & Philippi Apostolorû, cui cum prius vicus erat, Philippus Tetrarcha urbis speciem addidit, & in honorem Iuliæ filiæ Cæsaris *Iuliadem* nuncupavit, ut refert Iosephus. 18. Antiquitatum c. 3. Post Iuliadem est Magdalum, & postea Tyberias in inferiori lacus parte, quam Herodes Tetrarcha à se conditam in honorem Tyberij vocavit *Tyberiadem*; ut author est ibidem Iosephus. Ex quo colligitur; planè aliud esse *Cheneret*, & aliud *Genesareth*: nam fons Capharnaum est super ipsum lacum; & tamen ponitur à Iosepho 3. de bello. c. 18. in terra Genesar. Et cum ibi dicat longitudinem illius terræ esse triginta stadiorum, constat *Cheneret*; id est, *Tyberiadem* non posse esse in terra Genesar, cum sit in inferiori parte lacus, cuius lacus longitudo minimùm est centum stadiorum. Responderetur ergo ad difficultatem in principio propositam, nullo modo posse dubitari, quin factum fuerit hoc miraculum trans mare Galilææ; cum hoc aperte dicant Evangelistæ: siquidè Ioannes ait: *Abiit trans mare Galilææ*; & Matthæus, *Secessit in nauiculam in montem desertum*: Et postea; *cum transfretassent venerunt in terram Genesar*: id est, in Capharnaum, ut ait Ioannes. Idem cum Matthæo scribit & Marcus. Quod ergo ait Lucas, *in locum desertum, qui est Bethsaida*; intelligendum est, desertum illud etiam si esset trans lacum, fuisse in agro Bethsaidæ, ut ibidem ait Caietanus, & Hieronymus, & Iansenius c. 57. & videtur idem dicere Comestor in historia Evangelica c. 74. Vel, ut ait ibidem Iansenius, dicitur *desertum Bethsaida*; quia erat ex opposito Bethsaidæ: quæ sententia si vera sit, dicendum est, mare Tyberiadis non dici ab Evangelista, quod erat ad litus Tyberiadis; sed totum mare Galilææ dici Tyberiadis, ab urbe celebriori: quod ego etiam verum arbitror: nam & nonnulli expositores ita intelligunt & Evangelista satis indicat, cum ait, *trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis*: quare utraq; responsio probabilis est: immò utrumque videtur verum, & fuisse in agro Bethsaidæ desertum illud, & fuisse illi oppositum. Et probatur; quoniam cum Bethsaida sit mari quamproxima, &, ut scribit Brocardus, sita in angulo maris, & iuxta Iosephum 18. Antiquitatum c. 3. sit in ripa ipsius lacus, iure illi datus est ager trans mare, quem citra habere non potuit. Possemus etiam dicere, ita secessisse Christum in desertum Bethsaidæ, ut ait Lucas, sed inde mox, ut remotior esset conscensa nauicula, venisse trans mare Galilææ, ut aiunt cæteri. Sed mihi maximè omnium probabile videtur, quemadmodùm duplex fuit Iulias, altera citra lacum, altera ultra, quarum meminit Iosephus 18. Antiquitatum c. 3. ita duplicem fuisse Bethsaidam, alteram citra lacum, quæ erat patria Apostolorum; alteram ultra lacum, in cuius desertum factum est hoc miraculum, iuxta Lucam. Probatur ex

Capharnaû
unde sic dicta.

Iulias urbs
cur & à
quo sic vocata.
Ac Tyberias.

Bethsaida
an duplex.

Ioanne 12. *Accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilæa*; ergo erat altera Bethsaida extra Galilæam, de qua loquitur Lucas; alioqui quid necesse erat addere *Galilæa*? Docet hoc Scripturæ consuetudo, quæ nominibus ciuitatum non addit nomina Prouinciæ, aut Tribuum, nisi, vt ab aliis eiusdem nominis distinguantur, vt Matth. 2. *Cum natus esset Iesus in Bethleem Iudææ*; &, *Et tu Bethleem terra Iudæ*; quia erat altera extra Iudæam in terra Zabulon; & Ioan. 2. *Cana Galilæa*, quia erat altera Cana, vt diximus: Ita dicitur *Cæsarea Palestina*, vt distinguatur à Cæsarea Philippi, quæ erat in Galilæa: & *Ramot Galaad* dicitur, quoniam erat altera Ramot extra terram Galaad in tribu Issachar. Hic obstat, quod in hoc loco Ioannis dicit Caietanus additum esse *Galilæa*, quoniam gentiles illi fortè in Galilæa morabantur: nam cum constaret, Bethsaidam esse in Galilæa, nisi esset altera extra Galilæam, nihil adderetur: aut certè satis esset dicere ad Philippum, qui erat à Galilæa. Præterea, vt ait Iansenius, c. 111. si isti Gentiles essent Galilæi, aut Galilæis vicini, facillè Iesum videre potuissent in Galilæa, immò multò facilius, quàm in Hierusalem. De hac multitudine ita scribit Matth. c. 4. *Et cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus*. Vbi merito quæritur, quomodo pedestres sequi potuerint, cum Dominus abierit trans mare? Propter hæc verba Beda Marc. 6. dicit, Dominum non transisse in alteram maris ripam, sed transito aliquo freto, aut stagno proxima eiusdem regionis loca adiisse, quod turbæ pedibus peruenire potuerunt. Sed hoc iam ostendimus planè aduersari tribus Euangelistis. Posset aliquis respondere, turbas istas fuisse ex ciuitatibus, quæ erant trans lacum. Sed hæc responsio refellitur ex verbis Marci, dicentis: *Et viderunt eos abeuntes*, &c. Si enim loqueretur de iis, qui erant trans lacum, dicendum erat, *viderunt eos venientes*. Quare vera responsio videtur, cum Dominus, & discipuli se ad nauigandum comparabant, cognouisse hoc multos ex vicinis ciuitatibus, qui aderant; quandoquidem iuxta Marcum tot ad eum veniebant, vt ne manducandi quidem spatium haberet; qui, quoniam tantæ multitudini nauiculæ inueniri non poterant, & quàm celerrimè potuerunt Iordane transmissio licet longiori via, celerius tamen in locum destinatum venire, quàm Dominus, & Apostoli. Ita ferè respondet Iansenius, c. 57. cui in hoc minimè assentior, quod putat Dominum è Capharnaum soluisse, & venisse in desertum oppositum Bethsaidæ: nam potius videtur soluisse è Tyberiade, & in deserto ipsi Tyberiadi opposito fecisse miraculum, vt indicat Ioannes in hoc c. cum ait; *Aliæ verò supervenerunt naues à Tyberiade iuxta locum, ubi manducaverant panem*. Ex quo loco videtur refellenda illa responsio, quam heri probabilem esse diximus, miraculum factum esse in deserto pertinente ad Bethsaidam, & ipsi Bethsaidæ oppositum. Quare cum Tyberias sit in inferiori parte lacus, facillè potuerunt turbæ transire Iordanem: nec verò erat tunc Dominus in Capharnaum, vt ex Euangelio colligi posse

posse putat Iansenius; sed egressus Nazareth circuebat Castella docens; vt ait Marcus c. 6. atque ita venit Tyberiadem.

Subiit ergo in montem Iesus. Rectè, & Latine satis dicitur subire, pro ascendere; vt apud Plinium lib. 4. c. 11. Hæmi excelsitas sex millia passuum subitur.

Et ibi sedebat. Scilicet vt turbas sequentes expectaret, & laborem eis adimeret vltèrius progrediendi.

Erat autem proximum pascha. Tempus significat, vt historiarum ordinem teneamus; & vt conueniens tempus intelligatur educendi populum in desertum, quod nec nimis frigidum esset, nec calidum. Præterea, vt intelligatur, quod ait, erat sanum multum in loco. Deinde propter spirituales sensum, quoniam Pascha transitus est, & qui cœlesti cibo reficiendus est, transeat oportet à mundi desideriis, ad Cœlestia, vt latius exponit Beda.

Pascha
quid.

Dicit ad Philippum. Cyrillus ait, Philippum interrogatum esse potius, quam alium; quoniam discendi cupidus erat, sed tardior ingenio: quod patuit ex illo Ioan. 14. Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Multo magis mihi placet ratio Chrysostomi homil. 41. & Theophylacti & Euthymij, id fecisse Dominum; quoniam nouerat, qua doctrina quilibet ex discipulis magis indigeret: videbat autem minorem esse Philippi fidem eo tempore, vt ex eius responsione patuit: & ideo addidit Euangelista *tentans eum*, id est, volens experiri, quantam fidem haberet.

Philippum
cur allocu-
tus Domi-
nus.

Vnde ememus panes? Ceteri Euangelistæ dicunt, Apostolos Dominum orasse, vt turbas dimitteret, quo sibi cibum quisque ex proximis oppidulis quæreretur: Ioannes autem ait, Dominum dixisse, *vnde ememus panes?* Sed vtrumque factum est, vt hîc ait Chrys. & Aug. 2. de consensu Euang. c. 46. prius enim Apostoli accesserunt ad Dominum: deinde ipse interrogauit Philippum: atque hoc modo concilianda sunt alia ex eisdem Euangelistis, quæ non satis videntur cum verbis Ioannis consentire. Vide de his Augustinum loco citato.

Ducentorum denariorum panes. Denarius (qua voce licet Latina sit, Græcè vtuntur Euangelistæ) decem æreos asses habet, atque ab hoc numero *denarius* dicitur, cuius quarta pars sextertius dicitur. Ita Victorinus lib. 3. in principio. Vide de hoc Budæum lib. 2. de Assè, prope principium. Sed quæritur, quomodo Apostoli dixerint apud Marcum, *euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare*; cum Apostoli denarios illos non haberent; quod his verbis significare videtur Philippus? Respondetur; non esse intelligendum ex his verbis Marci, Dominum; & Apostolum habuisse ducentos denarios; nam Theophylactus, & Euthymius ibi, per interrogationem legunt hæc verba Marci, dicuntque verba esse eorum, qui se grauari queruntur: idem ait ibidem Caietanus; & hæc interrogatione significari impossibilitatem: Sed vt ait Iansenius c. 57. melius leguntur sine interrogatione; eo quod sint aoristi subiunctiui modi pro imperatiuis positi.

Denarius
quid, & vn-
de dictus.

Exponit autem ipse, dicta esse hæc per ironiam, & cum nimio stupore: stupebant autem, quòd Dominus illis dixisset, *date vos illis manducare.* Sed mihi non videtur probabile, Discipulos huiusmodi ironia uti cum Domino loquentes: nec verba talem ironiam indicant. Quare arbitror dixisse se empturos ducentis denariis panes; non quòd ipsi ducentos denarios haberent, sed quòd in illa turba multi essent boni viri, & studiosi Christi, à quibus denarios illos possent accipere: quasi dicerent; non deerunt inter hos nonnulli, qui saltem ducentos denarios nobis largiantur; quemadmodum statim dicunt apud Lucam; *non sunt nobis plusquam quinque panes & duo pisces: hoc autem dicunt, non quod ipsi habeant, sed quod habebat puer sibi notus, qui libenter eos esset daturus.* Quare durum admodum est, quod ait Iansenius, posse intelligi hunc puerum fuisse vnum ex Apostolis, præcipue cum sit in Græco *pedarion*; id est, *puellus*. Post hæc verba dixit Philippus, *ducentorum denariorum*, &c. Ceterum Montanus Marc. 6. dicit, se obseruasse in lib. misnaïot, vno denario illis temporibus, & in illa regione potuisse emi panes, qui satis essent decem hominibus pascendis: Poterant igitur tantum bis mille homines pasci ducentis denariis. Vnde cum essent quinque mille, exceptis sceminis, & pueris, rectè dixit Philippus; *non sufficient, ut unusquisque modicum quid accipiat.*

Sed hæc quid sunt inter tantos?] Tantus apud Latinos non solum pertinet ad magnitudinem, sed etiam ad numerum: & est idem, quod tam multus, ut apud Plautum in Bacchide *vi coactus reddidit ducentos & mille Philippum: tantum debuit: tantum.* Quod si vidisset Caietanus, non tam facile corrigeret *inter tantos*, pro *inter tot*.

Erat autem sanum multum in loco.] *Fenum* pro viridi herba passim ponitur, ut Isa. 40. *Omnis caro fenum*; & statim; *exsiccatum est fenum, & cecidit flos*, atque ita Hieronymus accipi ostendit nomen Græcum *chortos*; quod significat *herbam*: vnde & Marcus ait; *super viride fenum.*

Quasi quinque millia.] Quomodò hîc accipiatur, quasi, diximus supra c. 2. ferè in principio.

Et cum gratias egisset.] Iuxta alios Euangelistas; *accipiens panes suscepit in calum, & benedixit*: quæ benedictio non ad Patrem refertur, sed ad panes, & pisces: & manifestè exprimit Lucas, dicens; *Respexit in calum, & benedixit illis.* Itaque aliud est hîc, *gratias agere*: aliud, *benedicere*: quamuis Cyrillus idem esse credit. Gratias egit Patri pro amore, quo humanum genus prosequeretur, volens ad eius salutem tantum miraculum edere: nam quoniam multum Christus homines amabat, ita Patri gratias agebat de donis hominibus collatis, ac si sibi ipsi collata essent. Deinde ut ostenderet, se à Patre missum esse. Vtrumque explicat ipse Ioannes, 11. *Præter gratias ago tibi, quoniam audisti me: ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat dixi, ut credat, quia tu me misisti; deinde benedixit panibus.* Hæc autem benedictio; ut rectè ait Iansenius c. 57. & Montanus, breuiter subindicat Lucæ 9. fuit imprecatio

Gratias
egit quid.

catio quædam diuinæ gratiæ, efficiens panum benedictorum multiplicationem; quasi diceret, per tuam gratiam, Pater, benedicantur, & multiplicentur panes isti. Similiter intelligi debet illud, quod ante tremendi Mysterij consecrationem dicitur: *Elevatis oculis ad calum ad te Deum Patrem suum omnipotentem tibi gratias agens benedixit, fregit*, &c. egit gratias Patri pro cælesti cibo, quem hominibus præbebat, & benedixit pani ipsi, ac si diceret; Per virtutem tuam, Pater, panis iste benedictionem accipiat, ut in corpus meum transubstantietur: nam istæ benedictiones, quæ iam Crucis signo fiunt, postquam Crux ex corpore, & sanguine Domini virtutem sanctificandi adeptæ est, ante Passionem non signo, sed verbis fiebant; ut videmus in benedictionibus Iacob, Genes. 27. & 48. & alibi sæpe.

Colligite, &c.] Ut certa fides miraculi esset, viderentque omnes non fuisse phantasiæ, ita Chrysostomus, & Cyrillus, & alij.

Duodecim cophinos.] *Cophinus* Latine *corbis*, vas est rusticum ex viminibus contextum, vel ex simili materia; siue, ut Montanus lib. de arcano Sermonem, cap. 93. est *sporta*, qua operarij ministrant commodam materiam ædificatoribus: & ideo ministerium, & servitium hoc vocabulo indicatur in Scriptura, ut Psal. 80. *Manus eius in cophino servierunt*. Euthymius ibi: Cophinus canistri genus, in quo lutum, & lateres ferebant, ut ciuitates Pharaoni ædificarent: & similiter explicat eundem locum Beda hîc. De hoc miraculo extrat apertum vaticinium Sybillæ apud Lactantium lib. 4. c. 15. quod ita reddi Latine potest:

Cophinus
quid.

Panibus ex quinis, ex pisciculisque duobus,

In deserto hominum saturabit millia quinque:

Queque superfuert capiens post fragmina cuncta,

Sex in spem multis cophinos totidemque replebit,

De eius spiritali sensu vide Cyrillum lib. 3. cap. 17. & 18. Augustinum tract. 24. Hieronymum Matth. 14. Rupertum, & Bedam.

Hic est verè Propheta.] Ille videlicet, qui promissus est, Deut. 18. ponitur enim Propheta cum articulo.

Cum cognouisset.] Quemadmodum docent Matthæus, & Marcus, facto miraculo statim compulit Discipulos ascendere in nauculam, & præcedere se trans fretum, donec dimitteret turbas: & dimissa turba ascendit in montem solus orare: ut discamus, sicut ibi ait Chrysostomus, doctori Euangelij nec semper cum multis esse conuersandum, nec semper multitudinem esse fugiendam: sed utrumque suo tempore esse faciendum; ut scilicet à concionibus, & à turbis, ad orationem, & ad Deum confugiamus. Sed Ioannes addidit, quod illi omiserunt, causam scilicet alteram, propter quam in montem ascenderat: hoc est, ne rex crearetur: non enim erat regnum eius temporale, & ideo usus est verbo *fugendi*, quo illi non vsi sunt. Dicit autem, *uerum*; quia iam semel eo ascenderat miraculum facturum.

Ut autem sero factum est.] Prius Discipuli descenderunt in mare, ut patet ex aliis Euangelistis, & postea ipse ascendit in montem:

sed dixit id Ioannes præoccupando ordinem rei gestæ, ut ait August. 2. de consens. Euang. c. 47. quemadmodum, & statim venerunt trans mare in Capharnaum, &c. mare autem vento magno flante exurgebat, &c. Prius enim, & orta, & sedata est tempestas, quam venirent Capharnaum.

In Capharnaum.] Queritur, quomodo venerint in Capharnaum, cum scribat Marcus, & statim coegit discipulos suos ascendere nauim, ut præcederent cum trans fretum ad Bethsaidam, & inde in Capharnaum. Caietanus ait, Capharnaum fuisse à mari remotam, & idè portus non erat Capharnaum, sed Bethsaida: quare idem est, venire in Capharnaum; & in portum Bethsaida. Sed falsa est eius responsio: nam licet aliquantulum distet à mari Capharnaum, adhuc tamen dicitur esse in litore, & habet proprium portum. Vnde Marc. 2. cum Dominus esset in Capharnaum egressus in mare, & cum præteriret, vidit Mattheum in talonio: talonium autem erat ad mare, ut vectigalia à nauis exigenterentur, ut aperte indicat Ambrosius Lucæ 5. in vocatione Matthæi. Recipienda est ergo Iansenij responsio, quæ ex dictis vera esse intelligitur: nam cum Apostoli soluerint è litore opposito Tyberiadi, quæ est in inferiori parte lacus, ut dictum est, prius venturi erant Bethsaidam, quàm Capharnaum, quæ est supra Bethsaidam in superiori lacus parte. Sed Marcus nominat Bethsaidam, quoniam reuerà ad eam primùm appulerunt: Ioannes autem Capharnaum nominat, quia non steterunt Bethsaidæ, sed continuè venerunt Capharnaum. Conuenit autem optimè, quod Matthæus, Marcusque scribunt, venisse in terram Genasæ; quoniam in ea erat Capharnaum, ut dictum est.

Quasi stadia viginti quinque, aut triginta.] Scriptores sacri quædam humano more loquuntur; id est, dubitando, quoniam nihil ex suo, sed ex Spiritu sancto accipiunt, scribunt: qui quædam quoniam ad rem non pertinebant, sub dubitatione relinquere solet. Vtrum viginti quinque stadia fuissent, an triginta; Ioannes memoria tenebat eiusmodi esse distantiam, quæ non esset minor viginti quinque stadiis; nec maior triginta. Postea cum scribebat, docuit eum Spiritus sanctus, ita esse, nihil præterea definicens; quoniam hanc distantiam, ut ab Euangelista expressa est, cognosci oportebat, ut videremus, multum eos laborasse, & periclitatos fuisse; discerneremusque, non esse desperandum, si cum laborare, & periclitari incipimus, Dominus continuò non subuenit. At viginti quinque ne stadiorum fuerit, an triginta, nihil nostra referebat. De huiusmodi dubitationibus diximus Ioëlis. 2. in illis verbis; *Quis scit, si conuertatur?* Quod si aliquis dicat, quomodo Ioannes dicit, cum remigassent quasi stadia viginti quinque, aut triginta; cum Matthæus, & Marcus dicant, fuisse in mediomari, cum venit ad eos Dominus? Non enim est latitudo huius maris nisi stadiorum quadraginta. Respondetur, non fuisse rectam navigationem, sed transfuersam: non enim venerunt Tyberiadem, sed Bethsaidam, quæ est

est supra Tyberiadem versus superiorem partem lacus.

Ambulantem super mare.] Hoc fecit ut ex hoc miraculo intelligerent, quorsum miraculum panum fecisset, videlicet ut significaret; nunquam se defuturū Ecclesiæ suæ, & quærentibus se in necessitatibus, & periculis: non enim hoc satis intellexerant ex miraculo panum: nam ut scribit Marcus; *Non intellexerant de panibus, erat enim cor eorum excacatum.*

Voluerunt ergo accipere eum in nauim.] Matthæus, & Marcus aiunt, Dominum in nauim introiisse. Propter quæ verba, & alia quæ videntur discrepare, Chrysost. homil. 40. putat non esse hanc tempestatem, de qua Matthæus scripsit: sed eadem est sine dubio, ut videmus apud Aug. 2. de consen. Euang. c. 47. quod etiam confirmat Euthymius, & communis sententia veterum, & recentiorum: & obiectiones eius facile solvuntur. Prius timuerunt, & phantasma esse putauerunt: deinde locutus est eis, *ego sum*, &c. ut loqui solent, qui se agnosci volunt à suis; deinde Petrus dixit: *Domine, situ es, iube me venire ad te*, &c. postea *voluerunt eum accipere in nauim*, ut ait Ioannes. 1. *Orauerunt ipsum, ut in nauim ascenderet: & ingressus est*, ut aiunt Matthæus, & Marcus: *& statim nauis delata est Bethsaidam*: id est, velocissimè, & quasi momento temporis; cum tamen multum maris restaret nauigandum. De sensu spiritali huius miraculi, vide Cyrillum lib. 3. cap. 23. & 24. Augustinum tract. 25. Bedam hîc, & Marci 6. Iansenium cap. 58.

Alterâ die.] Id est, die continuò sequente multi ex illa turba, quæ dimissa fuerat à Domino die præcedenti, redierunt, ut ipsum quærent, & Regem facerent; eoque non inuento mirabantur: viderant enim ibi die proximo tantum fuisse nauicalam, qua Apostoli relicto Domino nauigauerant; licet autem cum ipsi redierunt, essent ibi naues quædam, illæ superuenerant tunc à Tyberiade in locum ipsum, vbi factum fuerat miraculum. Itaque nulla earum vti potuit Dominus ad nauigandum; suspicati ergo miraculum, illis nauiculis mare traiecerunt, & inuenerunt eum in Capharnaum. Cæterum vbi habemus, *gratias agentes Domino*; in Græcis codicibus, *gratias agente Domino*; id est, vbi Dominus gratias egerat Patri, & miraculum fecerat. Ex Chrysostomo, & Cyrillo, & Augustino non constat, quid legerint. Euthymius ita legit, ut habent Græci codices: atque ita legendum videtur, ut etiam ait Iansenius, cap. 59. quoniam facilius verba Latina vitari potuerunt litera, S, tantum addita, quam Græca, in quibus plura mutanda fuerant, licet vtraque lectio sit satis probabilis: & erit sensus alterius, vbi turbæ gratias agentes Deo, & eum laudantes manducauerant.

Quando huc venisti?] Id est, heri te vesperi trans mare reliquimus, hodie manè te quæsiuimus, quando huc venire potuisti? Chrysostomus, homil. 42. operæ prætium autem hoc in loco considerare instabilem multitudinis voluntatem: qui enim paulò antè dixerant; *hic est verè Propheta*, qui eum rapere, & facere regem volebant, iam refriguit

refrigerant, & obliui miraculi non ampliùs admirabantur; sed quærebant, arbitror, aliàs cibum accipere, &c. Hoc intelligitur ex responsione Christi.

Amen, amen dico vobis.] Quæritur, cur bis dicat; *Amen*, cùm rem dicat, quam ipsi veram esse sciebant? Respondetur; quoniam multi videbantur sibi Domini amore, & deuotionis affectu venisse, eum tamen reuerà propter cibum venirent.

Non quia vidistis signa.] Si quærunt eum, quia manducauerunt ex panibus in deserto, ergo propter signa quærebant: quomodò ergo dicit; *non quia vidistis signa*? Respondetur; hunc esse sensum: si rectè, & eo affectu, quem ostenditis, me quæreretis, proptereà quærere debetis, quòd tot signis visis debetis quærere me; & quærere me, vt doceremini viam salutis: at id contemnitis, & tantùm me quæritis, vt iterùm vos exsaturem cibis. Augustinus tract. 25. *Quæritis me propter aliud, quærite me propter me*: vnde subdit statim, *operamini*.

Operamini non cibum qui perit.] Id est; nolite curam, & sollicitudinem ponere in cibo corporis quærendo, qui in ventrem vadit, & in secessum emittitur; sed in quærendo cibo animo, qui non corrumpitur, sed perducit comedentes in vitam æternam. Hunc cibum operamini; id est, laborate, & omne studium adhibere, vt eum comparetis. Quæ verba Chrysostomus, & Cyrillus, & Theophylactus generaliter intelligunt; ita vt diximus. Augustinus verò tractatu 25. intelligit de Eucharistia; nos vtrumque intelligamus: nam de omni cibo spiritali loquitur, sed potissimum de sacra Eucharistia. Cùm autem dicit, operamini non cibum, &c. non docet non esse laborandum ad quærendum cibum corporis; vt hinc colligebant Massaliani hæretici, vt ait Theophylactus, seu potiùs Massaliani, qui Psalliani dicuntur ab Augustino, in lib. de hæres. cap. 57. Vide Castro lib. 9. contra hæres. in principio. Contra hos disputat Chrysostomus homil. 43. & Theophylactus: sed hoc tantùm dicit Dominus, potissimam curam esse debere salutis animæ, atque ideò reprehendit istos, qui totam in cibo ponebant; & idem docuit eleganter Matth. 6. in fine: etenim bonum esse, ac Deo gratum labore manuum victum quærere, sæpe docet Pau. 1. Thessalonic. 4. *Et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis*: Ephes. 4. *qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis*, &c. Et ipse similiter fecit Actu. 18. & 20. & 1. Corinth. 4. Adnotat autem Chrysostomus Dominum asperius respondere, vt humanam gloriam contemnere, & salutem eorum tantùm curare ostendat; atque: *Non semper clementia vitandum est, & lenitate, sed ignauus discipulus, & ingenio pinguior acrioribus magistri stimulis ab ignauia excitandus est*; Quem morem, & hîc, & alibi sæpe numero Dei filius seruauit.

Postremò obseruandum est, hanc esse Christi consuetudinem, vt à rebus corporalibus, de quibus homines loquuntur, arrepta inde occasione per similitudinem eos inde citò attollat ad res spirituales,

vt in

ut in sermone illo habito cum Samaritana perpetuo fecit, & Lucæ 13. *putatis, quod nunc Galilææ, &c.* ita nunc à cibo corporis transit ad cibum animæ.

Hunc enim pater signavit Deus.] In Græco est ἐσφάγισεν, quod verbum significat sigillo obfirmare, autoritate sua comprobare, & confirmare: nam σφραγίς, idem est quod sigillum. Est ergo sensus; hunc enim Deus pater testimonio vocis suæ, & Prophetarum suorum, & miraculis declaravit, & comprobavit, mitti à se in salutem mundi; quæ expositio est Chrysostomi hom. 43. & mihi cum Titelmano, & Iansenio cap. 59. videtur cæteris omnibus præferenda. Eodem verbo usus est cap. 3. *Qui accepit eius testimonium, signavit quia Deus verax est.*

Quid faciemus, ut operemur, &c.] Rectè, ut mihi quidem videtur, intellexerunt Domini verbum: quod & ex responsione Christi intelligi potest. Aiunt ergo; quandoquidem præcipis nobis quærere cibum animæ; id est, opera Deo grata, quæ Deus docuit, & fieri iussit à nobis, (hæc enim sunt opera Dei) dic nobis, quæ sint opera hæc ut faciamus. Cæterum ubi habemus, *quid faciemus*; in Græco est, *quid facimus*; & idem verbum ponitur cap. 11. ibi; *quid facimus, quia hic homo*, &c. Est autem notandum, hanc esse consuetudinem Scripturæ, præsertim in interrogationibus, ut præsens pro futuro ponatur, ut significetur summa certitudo; id est, paratissimos esse qui loquuntur ad faciendum, quod interrogant: quod maiori energia significatur in præsentem, quàm in futuro: ut, *quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* id est, videte quid facto opus est, & continuo sine mora faciemus. Et Lucæ 22. *Domine si percutimus in gladio?* Eandem vim habet tempus præsens, cum ponitur post verbum volo, aut aliud simile interrogando, ut Matth. 23. *Vis imus, & colligimus ea?* Et Lucæ 9 *Vis dicimus, ut ignis descendat de celo, & consumat eos?* Sed nostra translatio aliquando phrales Hebræorum relinquit, ut erant; aliquando more Latinorum convertit: & ideo dixit hic, *quid faciemus?* Quare nihil erat, quod hic corrigerent Erasmus, & Caietanus.

Præsens pro futuro in interrogationibus præsertim.

Patres nostri, &c.] Non hoc dicunt, quasi signum illud prius satis non fuerit; sed simulant sibi satis non esse, ut iterum à Domino pascantur: volebant enim otiosi pasci à Christo more veterum Patrum, cum erant in deserto. Alludunt autem ad illud Psal. 77. *Et pluit illis manna ad manducandum, & panem celi dedit eis*: Manna cur dicatur, habemus Exo. 16. *Quia dixerunt filij Israël admirantes manhu; id est, quid est hoc?* Quam interpretationem, quia non est in Hebræo, quidam ex Hebræis minime recipiunt; quibus assentiuntur Pagninus in Thesauo, verbo *manna*, & Variablis Exod. 16. aiunt enim, *manna*, siue *man* significare *donum*, à verbo מָנָה *manah*; quod est *donare*, quasi dixerint filij Israël *manhu*; id est, *donum* hoc scilicet est Dei: nā Hebræicè *man* nō significat *quid*, sed *ma*. At verò non solum Hier. ita intellexit, ut habet nostra translatio; sed etiam LXX, qui ita verterunt: *Quod cum vidissent filij Israël, dixerunt ad invicem, quid est hoc?* Et similiter intellexit, qui

Manna n. de dictum.

Man dictio
vfitata
Chaldaicis,
& Hebraicis.

Chaldaicam paraphrasim vertit in Latinam: & meliorem esse hanc interpretationem docent etiam verba sequentia: *ignorabant enim quid esset*. Est igitur sciendum, *man* esse dictionem vsitatam Chaldaicis, & Hebraicis, & idem esse quod *quis*, aut *quid*; vt Dan. 3. *Si quis autem non prostratus adorauerit*, &c. & ibidem, *quis est Deus*, *qui eripiet vos de manu mea*? Et Psal. 60. *Materiam, & veritatem eius quis requirit*? Vbi similiter interpretati sunt L. X. X. vt videmus. Denique vt arguatur recentiorum Hebraeorum ignorantia, Ioseph 3. Antiquitatum c. 1. ita ait: *hoc Hebraei manna vocant: nam hac non man in nostra vernacula est percunctatiua, quid hoc est? interrogans*. Ex his patet, literam *N*, non esse adiectionem syllabicam, vt putauerunt Exodi 16. Caiet. & Lipom. in Cathena, & Iansenius c. 59. sed esse ex literis natiuis ipsius dictionis *man*.

Non Moyses dedit vobis panem de caelo.] Id est, panis, quem vobis dedit Moyses, non fuit proprie de caelo: nec enim in caelum ille ascendit, vt inde deferret Patribus vestris; sed panis caeli dicitur, quia in aere factus est, sumpto caelo pro aere: vt cum dicimus, Volucres caeli; At panis corporis mei, quem vobis pater meus daturus est, ille est verè de caelo, quia de caelo proprie dicto descendit, & est panis verus cum articulo; id est, eximius inter omnes panes, quia viuificat, & reddit homines incorruptibiles: non est iste panis Moysis, sed panis Dei, qui est in caelo, & dat illum, vt det vitam mundo; id est, non solis Iudaeis, vt manna; sed vniuersis hominibus, qui eo vesci voluerint: capitur enim mundus, vt cap. 3. cum dixit; *sic Deus dilexit mundum*, &c.

Panis vite.] Id est, viuificans.

Non esuriet. &c.] Petierant hunc panem, & quasi deficere posset, aut vim non haberet perpetuam nutriendi, addiderunt; *semper da nobis panem hunc*, idè hoc metu eos liberat, si velint ad se accedere per fidem, & opera; promittitque non solum cibum, sed etiam potum; id est, corpus, & sanguinem, quo nunquam esurient, neque sitient: atque hoc ita intelligendum est, vt illud c. 4. *Qui biberit ex hac aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum*: docet autem, quomodo venturi sint ad se; id est, credendo: in quo fides, & opera intelliguntur, vt cap. 5. explicuimus.

Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.] Ita legendum; non autem credidistis; id est, vos non vultis huius vitae participes fieri, quia vt iam vobis dixi, *vidistis me, & non creditis*; id est, vidistis me operari talia miracula, ac tanta, vt facile ex illis me cognoscere possitis, & credere in me. Videre rem dicitur more Scripturae, & vulgari, qui eam habet ante oculos; & facillimè posset cognoscere, licet plenè non cognoscat, vt Matth. 13. *Idè in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt*; & adimpletur in eis prophetia Isaia dicentis: *Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis*. Sed vbi hoc Dominus dixit? Cyillus dictum putat per Isaiam, in verbis modò citatis c. 6. Iansenius autem c. 89. Responder, vel fuisse dictum, & non esse scriptum: & ita respondet Euthymius: vel dixisse in illis verbis; *Queritis me, non quia vidistis signa; sed quia manducafastis ex panibus*.

Vtraque

Veraque responsio est satis probabilis; sed posteriorem sequitur Montanus, & ea mihi videtur probabilior.

Omne quod dat mihi pater.] Tacite eos terret, docens abiiciendos esse, nisi credant, & alios pro eis credituros esse; eos scilicet, qui à Patre dati sunt Filio; id est, prædestinatos, quos Pater Filio commendauit, ut per eius Passionem, & merita bona vitam æternam consequerentur, quasi diceret; parum refert, si vos non credatis: multi alij credent, & venient ad me, & ego eos amplectar, ac fouebo, ut ne vnus quidem ex eorum numero pereat. Quare cum cæteri omnes sint perituri, qui ad me non venerint, videre, quid vobis utile sit. Cæterum *omne* dixit, ut doceat, neminem prorsus ex prædestinatis esse periturum, & ut neminem excludat: genus enim neutrum aptius videtur ad comprehendendum multa: similiter hic comprehendit mares, & fœminas; Iudæos, & Gentiles; doctos, & indoctos; & quidquid comprehendi potest. Ita Philosophi vniuersam creaturarum collectionem vocant Græcè τὸ πᾶν; Latine *vniversum*: ita etiam loquitur Dominus, c. 12. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum*: Et Apostolus 1. Corinth. 11. *Nam licet mulier de viro ita, & vir per mulierem; omne autem ex Deo.*

*Pater commendauit
Filio prædestinatos.*

Non eiiciam foras.] In nonnullis codicibus Græcis legitur, *non eiicio*: sed Chrysost. & Cyrillus apertè legisse videntur, *non eiiciam*; & apertius Theoph. qui ait: *Non eiiciam; id est, non perdam; sed saluabo; & magna cura illum refocillabo.* Atque ita legendū est: facilius enim hic vitari potuerunt Græca, quàm Latina; addita litera *L*, vel detracta, vbi plures erant mutandæ: si enim legatur ἐκβάλω cum duplici, *L L*, est præsentis temporis; si autem cum simplici, *L*, est futuri temporis. Ex his patet, plus dixisse his verbis, quàm significare videtur; iuxta Regulam traditam à nobis Michææ 2. in principio. Aug. tract. 25. *Quale est intus illud, vnde non exitur foras: magnum penetrabile, & dulce secretum. O secretum sine radio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione temptationum & dolorum? Nonne illud secretū est, quod intrabit ille, cui dicturus est Dominus seruo bene merito: Euge serue bone, & fidelis, intra in gaudiū Domini tui. Mat. 25.* *Sed resuscitem illum, &c.*] Loquitur de resurrectione gloriosa, ut notat Chrysostomus, quam, cap. 5. vocauit *Resurrectionem vitæ*. Dixit autem, *non perdam omne*; id est, nihil perdam, iuxta phrasim Hebræorum, ut Abac. 2. *Omnis spiritus non est in eo*, ut ibi notauimus.

Hæc est autem voluntas patris mei.] Iterum repetit, ut & magis confirmet, & explicet, qui sint dati sibi à Patre: hi autem sunt, qui vident Filium; id est, qui rectè cognoscunt, & percipiunt Doctrinam veritatis, & credunt in eum. Ita Cyrillus. Cæterum tam hic, quàm in priori sententia, vbi habemus: *Hæc est enim voluntas eius*, &c. Græci codices habent; *hæc est autem*. Augustinus in priori legit; *hæc est autem*: in secunda; *hæc est enim*; & ita se reperisse dicit Iansenius in antiquis Bibliis manuscriptis. Sed nihil refert, cum in sensu nihil varietur, iuxta lectionem, quam nos habemus, quæ communior est, cum dixisset, *non eiiciam foras*, redditur pro causa: *Hæc est enim voluntas*

eius, &c. quasi diceret: si enim ego non recepero, sed foras eiecero, perdetur omnino. Deinde hoc ipsum magis explicaturus ait; *hac est autem voluntas, &c.*

Nolite murmurare inuicem.] Reddit rationem, cur murmurare non debeant, cum dicit, *nemo potest venire*, &c. quasi diceret; non est cur murmuretis: si enim hoc vobis falsum, aut incredibile videtur, non est propterea quod falsum sit; sed quod vos increduli estis, & non intelligitis, quia Pater meus non traxit vos propter duritiam cordis vestri & obstinationem. Ne igitur mihi imputetis, quasi male dixerim; sed vobis imputate, qui duritie vestra resistitis Patri trahere vos cupienti; sed vae vobis, quos mors æterna manet, nisi veneritis ad me: ego enim resuscitaturus sum venientes ad me. Ceteri autem in mortem æternam mittentur.

Manichæorum hæresis, tollentium liberum arbitrium.

Trahi pro amore duci.

Traxerit eum.] Stultissime Manichæi ex his verbis tollebant libertatem arbitrij, quasi nō trahatur nisi qui vi ducitur, cum sit & in Scriptura, & in profanis authoribus vñtatiſſimum, *trahi*, pro eo, quod est amore, & vehementi animi inclinatione duci. Prou. 7. *Et statim sequitur eam, quasi bos ductus ad victimam, & nescit quod ad vincula stultus trahatur.* Cant. 1. *Trabe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum, in funiculis Adam trahā eos, in vinculis charitatis.* Apud profanos autores, vt apud Cicer. 1. off. prope principium: *Omnes ducimur, & trahimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem.* Et pro Archia Poëta. *Trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maximè gloria ducitur.* Et quod ex Virg. citat Aug. tract. 26. *Trahit sua quemque voluptas.* Intelligitur igitur nomine tractionis hoc loco, vis quædā maximè suavis, & voluntaria, qua Deus intus erudiens homines, quam amanda sint cælestia, quā contemnenda terrena, quantum Deo debeat pro beneficiis acceptis, & accipiendis, efficit, vt omnia relinquat, & vnum Deum toto corde amplectatur: quod præclare describitur illis verbis Oseæ. 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam in solitudinem, & loquar ad cor eius.* Et hoc significat Dominus, Ioan. 12. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.* Denique Dominus ipse explicat apertissime, *trahi à Patre* nihil aliud esse, quam hanc supernaturalem cognitionem, & motionem voluntatis à Patre accipere, cum ait: *Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me; & postea: sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt, &c. propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.* Nec tamen sequitur hinc, excusari debere eos, qui non credunt, quandoquidem non trahuntur: nam ipsi suis peccatis obstant diuinæ vocationi, & rebelles sunt lumini, vt isti, quos idè Dominus reprehendit, & comminatione æterni supplicij terret.

Rorum terrenarum contemptus.

Et scriptum est in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.] In Prophetis; id est, in vno Prophetarum, more Hebræorum: alludit autem ad verba Isa. cap. 54. *Ponam vniuersos filios tuos doctos à Domino;* vt ibi ait Hieronymus. Quamuis nihil vetat intelligere de aliis etiam Prophetis, in quibus hæc eadem sententia aliis verbis legitur,

vt Hieremiæ 31. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, &c.* Et Isa. 2. & Mich. 4. *Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.* Sed, vt ad verba Isaïæ redeamus, vnde hæc præcipue desumpta sunt, docet Propheta, omnes filios Ecclesiæ interius docendos esse à Deo, & mouendos, vt veritatibus fidei, & morum ab Ecclesia propositis assentiantur, & ita ad Christum veniant, & per eum Deum quærant. Atque idem est, quod Dominus his verbis significauit, quæ eleganter explicat Augustinus lib. 1. de gratia Christi contra Pelagium, & Celest. c. 12. & 13. dicit hanc doctrinam esse, qua vera cognoscuntur, & cognita amantur, càmque à Deo altius & interius infundi, non solum per Prædicatores, sed etiam per seipsum occultè operantem. Sic enim inquit; *docet Deus eos, qui secundum propositum vocati sunt, simul donans, & quid agant scire, & quod sciunt agere.* Et adducit illud 1. Thessa. 4. *De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis. Ipsi enim vos à Deo didicistis, vt diligatis inuicem.* Atque vt probaret eos à Deo didicisse, subiunxit; *Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia.* Sed circa verba ipsa notandum est, vbi nos habemus *docibiles*, in Hebræo esse *לְמוּדִים* *limudim*, quod significat *doctos*; siue *eruditos*, siue *discipulos*. Et propterea noster Interpres ibi vertit *doctos à Domino*; c. autem 8. eiusdem Prophetæ ait: *Signa legem in Discipulis meis*; id est, in eis, qui à me docebuntur. Et c. 50. *Dominus dedit mihi linguam eruditam*: in Hebræo est *linguam לְמוּדִים* *limudim*: id est, *eruditorum*. Est ergo sensus, vniuersos filios tuos, ô Ecclesia, Dominus docebit, ipse magister eorum erit, & ipsi erunt discipuli. Quod si quærat aliquis, quomodò dicat, *vniuersos filios*? Respondetur, Augustinum loco citato intelligere de prædestinatis: sed possumus etiam de cæteris, qui sunt in Ecclesia intelligere, si ita exponamus, vt exposuimus illud c. 1. *Erat lux vera, qua illuminat omnem hominem, &c.* Quod autem transtulit ibi, *doctos à Domino*; hic vertitur *docibiles Dei*; id est, discipuli Dei, qui ipsum audient, & ei se dociles discipulos præstabunt. Et ita vbi habemus 1. Thessa. 4. *Ipsi enim à Deo didicistis*; in Græco est: *ipsi enim θεοῦ δὶς αὐτοῖς ἐστis*; id est, *Dei discipuli estis, & ab eo edocti*. Sed *docibiles* & passiuè capi potest, vt hîc; & actiuè pro eo qui aptus est ad docendum alios, vt 2. Timoth. 2. *Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, &c.* *Docibilem*; id est, potius paratam ad docendum alios veritatem quam nouit, quàm ad contentiosè litigandum. Hæc autem diuersitas significationis intelligitur ex nominibus Græcis diuersis: nam in hoc loco Ioannis, & etiam Isaïæ 54. apud LXX. est in Græco *διδάκτορς*, quod non est participium, sed nomen verbale significans eum, qui ab alio docetur, quod etiam in loco Pau. cit. 1. Thessa. 4. videre licet. In hoc autem loco 2. Timoth. 2. non est *διδάκτορς*, quod passiuè accipitur; sed *διδάκτορς*, quod accipitur actiuè; id est, aptus ad docendum: vnde 1. Timoth. 3. vertitur *doctus*: oportet enim Episcopum irreprehensibilem, &c. *hospitalem, doctorem*: nec est hoc nouum in hoc nomine *docibilis*; quandoquidem

Omnes filij
Ecclesiæ in-
terius do-
cendi à
Deo.

sunt nonnulla eiusmodi nomina apud Latinos; sicut *sensibile* dicitur, quod sentitur; & quod sentit; *penetrabilis*, quod penetratur, & quod penetrat.

Non quia patrem, &c.] Tacite obiectioni responder: putare enim possent, eos, qui à Deo docentur, vidisse ipsam Deum, præsertim Prophetas; & idè retinet Dominus autoritatem, & prærogatiuam suam, docens se solum inter omnes homines, qui ad docendum missi sunt, Deum vidisse: quod latè explicauimus c. 11. in illis verbis; *Deum nemo vidit unquam*.

Habet vitam æternam.] Id est, habet certissimum eius pignus, quod est quodammodo, habere vitam ipsam æternam, seu beatitudinem. Norandum est autem, crebrò repetere Dominum in hoc capite se esse panem vitæ, & præbere vitam æternam comedenti; nec posse habere vitam, qui non manducauerit hunc panem: & alia huiusmodi, vt maiorem dictis certitudinem, & firmitatem addat, magisque ea in animis auditorum insigat.

Patres vestri manducauerunt manna, &c.] Ab effectu docet, quando præstantior sit panis iste cælestis manna illo. Sed est insignis difficultas in hac ratione; nam si loquitur de morte corporis, etiam omnes qui edunt Eucharistiam moriuntur; si autem de morte animæ, non omnes, qui comederunt manna, mortui sunt Moyses, Iosue, Aaron, & alij: sed neque omnes, qui Eucharistia participes sunt, consequuntur beatitudinem. Augustinus tract. 26. Responder, Dominum non loqui de omnibus, qui comederunt manna; sed de malis: & idè ait, *patres vestri murmuratores, quorum vos filij, & imitatores estis, similiter murmurantes*. Illi igitur perierunt, quia non intellexerunt, nec crediderunt, quod per manna significabatur; id est, verum panem vitæ: boni verò viuificati sunt, quia sub illo cibo visibili spiritualiter manducauerunt verum panem vitæ per fidem, quem & nos edendo viuificamur: eadem verba sunt in Beda, & in Glossa; & ita etiam videtur intelligere S. Thomas. Hanc tamen expositionem Iansenius c. 59. reicit tanquam coactam, & literæ non conuenientem: ratio eius est, quoniam ita non constituitur differentia absolute inter manna, & panem vitæ; sed tantum respectu malorum. Mihi verò videtur, nec respectu malorum constitui; quoniam mali, & increduli, nec per manna viuificati sunt, nec modò per Eucharistiam viuificantur. In hoc igitur tantum differentia constituitur iuxta hanc opinionem, quod manna significabat tantum verum panem; id est, corpus Christi; Eucharistia verò significat id, & verè continet; & ita omnino explicuit S. Thomas. Ex qua sequitur altera, manna non viuificasse ratione sui, sed ratione fidei eius, quod significabat: Eucharistia verò viuificat ratione sui. Et autem differentia et si veræ sunt, non tamè videtur illo modo conuenire verbis Domini, dicentis, *mortuos esse, qui manducauerunt manna; non mori autem, qui manducant Eucharistiam*. Dicendum est igitur cum Caietano, constitui differentiam inter manna, & panem vitæ, non secundum idè omnino; sed

Per manna significabatur verus panis vitæ.

Mali & increduli non viuificantur per Eucharistiam. Differentia inter manna & Eucharistiam.

sed secundum idem proportionaliter ad hunc modum; manna est panis alendo corpori datus; Eucharistia datur alendæ animæ, estque eius panis. At Eucharistia panis animæ est, ideoque est multo præstantior, & animæ non solum alimentum præbet ad tempus, sed etiam vitam in æternum. Est autem huic expositioni addendum, hoc etiam Eucharistiā esse meliorem manna, quod Eucharistia non solum animæ, sed etiam corpori ipsi vitam præbeat æternam; & ideo toties Dominus dicit, *Ego resuscitabo eum*. Itaque manna licet ad tempus nutrieret corpus, nullum tamen in eo relinquebat semen immortalitatis, quia res erat vita carens, nec poterat ultra substantiam suam operari. At verò corpus Christi relinquit in anima semen quoddam, & virtutem quandam immortalitatis effectricem, quia in eo datur vita ipsa, de qua dicitur, *In ipso vita erat, & vita erat lux hominibus*: ex qua vita anima virtutē accipit ad semper viuendum vitam supernaturalem; de hac enim loquimur, non de naturali, quā amittere non potes, cū sit immortalis & ex hac vita animæ cū per gloriā perficitur, redundabit suo tempore in corpus, cū quo iterum non recessura copulabitur, & cui ratione istius vitæ debetur illa copulatio, vita gloriosa iuxta illud Augustini epistolæ 56. ad Dioscorum; *Tam potenti enim natura Deus fecit animam, ut ex eius plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruens, & intelligens est propria, sed plenitudo sanitatis; id est, incorruptionis vigor*. Quod statim Dominus explicat: constituta enim hac differentia, quam diximus, continuo reddit rationem; *Ego sum panis vivus, qui de Cælo descendi; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum*; quasi diceret; manna erat panis quidam vitæ expers. & de aëre missus; ego sum panis, qui habet in seipso vitam; qui non de aëre veni, sed cælo; nec missus sum tantquam res inanimis, sed descendij, ut vivens, & ideo possum vitam imperpetui manducanti me, quod manna efficere non poterat, cum esset sine vita. Quare cū dicit; *Patres vestri manducaverunt manna, & mortui sunt*; significat, per hoc manna non consecuti sunt, ut semper viverent: At qui me edunt, per me consequuntur, ut licet ad tempus corpus moriatur, resurgat tamen virtute huius panis vitæ, & in æternum vivat. Hoc tamen intellexisse Cyrillum constat ex eius verbis: *mortui ergo sunt, inquit, qui manna manducaverunt, quia nullam inde vitam perpetuam virtutem acceperunt: non enim vivificabat, sed famem solummodo corporalem removebat*. Denique ideo etiam addidit, *in deserto*, iuxta Chrysostomum, & Theophylactum, ut ostenderet, manna non diu durasse, nec in Terram promissionis cum eis venisse; at verò virtus istius panis durat in æternum, & eo iam revelato vescuntur in vita æterna. Quod si adhuc aliquis obiiciat, multos vesci hoc pane, qui tamen damnantur: Quomodo ergo dicit; *qui manducat hunc panem, vivet in æternum*? Responderetur; huiusmodi propositiones, quibus virtus, & efficacia alicuius rei explicatur, intelligendas esse per se, quantum est ex virtute ipsius rei, nisi aliquid per accidens obstiterit;

Eucharistia
dat vitam
æternam
corpori &
anima.

Beatitudo
fruentis &
intelligen-
tis est pro-
pria.

verbi

verbi gratia, pharmacum bene temperatum dicitur excernere noxios humores, & restituere sanitatem: sed si quis eodem die crassis, & nocentibus cibis se ingurgitet, nihil efficiet pharmacum; ita panis iste cælestis, &c. Eodem modo dixit Dominus in hoc c. qui credit in me, habet vitam eternam.

Pro mundi vita.] Rectè ait Lyra: sicut vita naturalis est in membris, eo quòd uniuntur capiti, à quo accipiunt influentiam sensus, & motus; sic in fidelibus, qui sunt membra Christi, vita spiritalis conseruatur, eo quòd uniuntur capiti Christo per sacramentum amoris.

Nisi manducaueritis carnem, &c.] Non docet id, quod ipsi volebant, quomodo potest hic, &c. Sed docet maximam huius Sacramenti necessitatem, vt credant primum, ac deinde per fidem melius intelligant; quomodo res tanta intelligi potest in hac vita, iuxta illud Ila. 7. secundum translationem LXX. *Nisi credideritis, non intelligetis*: ita Cyrillus. In his verbis est duplex difficultas magna. Prior est, quomodo hæc verba vera esse possint, si intelligantur de manducatione sacramentali: multi enim adulti nequeunt istud Sacramentum suscipere; vt qui in terris Infidelium tenentur, quos tamen non est verisimile damnari. Quòd si dicas, hos voto suscipere; quamuis re non possint: Cerrè infantes baptizati, qui ante vsum rationis decedunt, nec re suscipiunt, nec voto; & tamen nemo est, qui dubitet illos vita æterna perfrui.

Eucharistia sacramentum est de necessitate salutis in re, vel in voto.

Baptismus & Eucharistia quid differant.

Infantibus cur negetur Eucharistia.

Respondetur ex S. Thoma 3. p. quæst. 73. a. 3. hoc Sacramentum esse de necessitate salutis in re, vel in voto: hoc autem votum etiam habent suo modo Infantes baptizati: hoc enim differunt Baptismus, & Eucharistia, quòd per Baptismum ordinatur homo ad Eucharistiam, quæ est quasi consummatio spiritalis vitæ, & finis omnium Sacramentorum: & idè ex hoc ipso, quòd infantes baptizantur, ordinantur per Ecclesiam ad Eucharistiam: quare sicut ex fide Ecclesiæ credunt, sic ex intentione Ecclesiæ desiderant Eucharistiam: ad Baptismum autem non ordinantur per aliud Sacramentum; & idè Infantes nullo modo habere possunt votum Baptismi ante eius susceptionem. Si autem loquamur de voto personali, & actu elicito, non est hoc Sacramentum de necessitate salutis, nisi solis adultis, vt super hæc verba ait S. Thomas. Ex quo patet, Infantibus non esse conferendum hoc Sacramentum, quia non possunt habere actualem deuotionem, & reuerentiam, quam habere oportet eos, qui hoc Sacramentum suscipiunt. Et quamuis nonnullæ Ecclesiæ olim consueuerint Infantibus præbere, vt videmus apud Cyprianum in sermone, siue epistola de lapsis; quòd etiam colligitur satis ex Dionysio, de Ecclesiast. Hierarch. c. 2. vt ibi notat Faber, & ex c. 7. tamen certum est, Patres illos, qui hoc faciebant, & probabilibus rationibus ductos fecisse, & non existimasse id esse de necessitate salutis, vt expressè docet Conciliū Tridentinū, sess. 20. cap. 4. vbi etiam decernit, paruulos vsum rationis carentes nulla obligari necessitate ad sacramentalem Eucharistiæ communionem. Augustinus aliter ad hoc argumētum respondere solet, faterur enim hoc præcepto etiam

etiam paruulos teneri; sed manducare tamen carnem Christi, cum baptizantur; quoniam tunc participes fiunt rei huius Sacramenti, quæ est vnitas corporis mystici, sine qua non potest esse salus. Cum ergo homo sit per gratiam membrum viuum Ecclesiæ aliis per charitatem vnitum, tunc manducat corpus Christi, & bibit eius sanguinem: nam hæc societas iuxta Augustinũ, nomine *carnis & sanguinis* intelligitur. Ita Augustinus tract. 26. & in epistola ad Bonifaciũ, cuius verba referuntur de cõsecratione d. 4. c. nulli, præterea lib. 1. cõtra duas Epistolas Pelag. c. 22. vt probet, non posse paruulos sine Baptismo saluari, adducit hũc locũ, *nisi manducaueritis*, &c. & lib. 2. c. 4. idem facit, citans ad hoc verba Innocentij I. in Epist. ad Episc. Numidiæ. Hæc sententiã sequitur D. Tho. hĩc, & 3. p. similiter & alibi sæpe; de qua secundo postea fortasse dicemus. Possumus, mea sententia, & aliter ad hæc quæstionẽ faciliẽ, atq; expedite respõdere; si dicamus, hæc verba intelligi de sacramentali mädicatione, sine qua nemo saluari potest in re, vel in voto, si adultus sit; & tantummodò de adultis vrba fieri patet; quoniã nõ tradit Dominus generale pronuntiatũ, vt cũ dixit c. 3. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua*, &c. sed loquens adultis, qui litigabãt ait; *nisi manducaueritis*, &c. nõ pro omnibus, sed pro se, & pro omnibus adultis. Nec potest aliquid colligi aduersus hæc respõsionẽ ex præcedentibus, & sequẽtibus in toto hoc sermone: nã docet quidẽ, hoc Sacramentũ vitã præbere suscipiẽtibus; nõquã tamen dicit perituros esse omnes, qui non manducauerint sine vlla exceptione. Quare falsum est, idẽ esse iudiciũ de his verbis, & de illis, *nisi quis renatus fuerit*, &c. Probatur hoc, quoniã verba in Scriptura semper sunt intelligẽda iuxta subiectã materiã: quare cũ Baptismus sit institutus omni ætati, verba illa vniuersaliter intelligenda sunt de omni ætate: cũ autem Eucharistia instituta sit adultis, de adultis intelligẽda sunt verba ad eam pertinentia. Hoc docet antiquissima vniuersalis Ecclesiæ consuetudo, quæ Infantes sine delectu baptizat; Eucharistiam autem non confert nisi adultis, etiam si videat paruulos decedere sine voto personali illius.

Baptismus
instituitur
omni ætati;
Eucharistia
soli adultis.

Posterior difficultas est; an ex his verbis probetur, non solum licitam, sed etiam ad salutem necessariã esse Communionem sub vtraque specie: videtur enim apertissimẽ probari: non enim solum dicit; *nisi manducaueritis carnem filij hominis*; sed addit etiam; *& biberitis eius sanguinem*: cũ igitur sit præceptum obligans adultos, æquẽ obligabit ad vtrumque. Probatur hoc ex Ecclesiæ primitiue consuetudine, quæ olim calicem etiam præbebat laicis, vt apertẽ docet Concilium Constantiæ, sessio. 13. & Tridentinum sessio. 21. c. 2. & ex 1. Corinth. 11. satis constat fuisse hunc morem, saltem in Ecclesia Corinthiorum: Denique multos annos viguisse in Ecclesia Romana ostendunt verba S. Laurentij, quæ recipit, & canit Ecclesia, & referuntur ab Ambrosio lib. 1. officiorum c. 41. *Experire certẽ, vtrum idoneum ministrum elegeris, cui commisisti Domini sanguinis dispensationem*, &c.

Communis
sub vtraque
specie
an necessaria.

Ribera in Euang. Ioan.

Y

ita

S Laurentius Diaconus, & non Presbyter fuit.

Non est ex necessitate salutis, ut laici, & Sacerdotes non conficientes, communient sub utraque specie.

ita enim legendum est, non consecrationem; ut habent nonnulli codices: nam Laurentius non erat Presbyter, sed Diaconus: immò & tempore ipsius Ambrosij erat in Ecclesia hæc consuetudo, ut patet ex eius verbis, quæ referuntur à Theodoro lib. 5. hist. Eccles. c. 18. & ex multis aliis historiis id constat.

Respondetur; nullo modo esse dubitandum, non esse de necessitate salutis, ut laici, aut Sacerdotes non conficientes cõmunient sub utraque specie, ut contra Græcos, & Bohemos definiuit Concilium Constantiæ sess. 13. & Basileæ sess. 30. & contra Lutheranos eandem hæresim renouantes definit Tridentinum, sess. 13. c. 1. & sequentibus. Quæ de re quoniam latissimè agitur à multis, qui aduersus hæreticos scripserunt, ut à Rophensi arg. 16. cõtra Lutherum, & à Clithoueo in propugnaculo Ecclesiæ contra Lutheranos lib. 1. c. 28. & ab Ekio in Enchiridio à 10. & in homiliis de sacramentis à 33. vsque ad 36. inclusiue, & à Castro lib. 6. contra hæret. verbo *Eucharistia*, hæref. ult. & ab aliis: Nos tantum dicemus, quod est nostri instituti, videlicet id nullo modo colligi ex verbis nostri Euangelistæ, sed potius oppositum. Hoc probatur ex vniuersalis Ecclesiæ consuetudine, quæ morem illum antiquauit iustissimis causis, prohibuitque laicis calicem dari, nisi ex peculiari summi Pontificis facultate, ut patet ex Concilio Trident. suprâ, can. 3. Quod certè non faceret, (cùm habeat verum, & legitimũ Scripturarum intellectum) si verba Domini ita essent intelligenda, ut hæretici volunt. Præterea docet hoc ipsum Concilium Tridentinum, suprâ c. 1. ad hunc modum: *Qui dixit, nisi manducaueritis, &c. dixit nihilominus; si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & qui dixit, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; dixit nihilominus; qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Itaque idem tribuitur alteri speciei, quod utrique. Et ratio est, quoniam sub altera est totus Christus integer, ut sub utraque: & qui sumit corpus, sumit simul & sanguinem. Similiter respondent authores citati contra Lutherum. Sed aduersus hanc responsionem est duplex obiectio. Prima est; poterunt respondere hæretici, cùm sumitur species panis, manducari Christum, sed non bibi: & tamen dicit, *nisi manducaueritis, & biberitis*: nã si quis panem vino intinctum comederit, non dicitur bibere vinum, sed panem comedere: licet enim vinum sit potabile, non sumitur tamen ibi per modum potus, sed per modum cibi. Secunda est: dicent hæretici, verba superiora explicanda esse per hæc verba negatiua, & vniuersalia, *nisi manducaueritis, &c.* & per affirmatiua, quæ sequuntur, *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, &c.* Ad hæc Catholici tantummodò respondent, Dominum his verbis, *nisi manducaueritis, &c.* non meminisse specierum, sub quibus hoc Sacramentum sumendum esset; sed tantum rerum sub speciebus contentarum; id est, carnis, & sanguinis, quæ sub altera specie integrè sumuntur. Ita Rophen. loco citato, Ekio in Enchiridio, & horn. 3. 4. 34. de sacramētis, Clitho

Obiectio duplex.
Prima.

Secunda.

Responsio.

Clithouæus c. 28. & 29. & Castro suprà, & Soto 4. d. 12. q. 1. a. 12. Sed ad huc vrget argumentum, non bibi tunc sanguinem, sed manducari carnem cum sanguine. Vnde Innocentius III. l. 4. de sacro altaris mysterio c. 21. affirmat, nec sanguinem sub specie panis bibi, nec corpus sub specie vini manducari. Præterea cum Dominus reliquerit carnem sub vna specie, & sanguinem sub altera, & caro, & sanguis non essent sumenda in propria specie, sed in aliena, certum est, cum distinguit carnem à sanguine, & manducationem à potione, loqui de diuersis speciebus, sub quibus hæc sumuntur. Nec valere posset hîc responsio, qua se Catholici tuentur, cum loquuntur de verbis Consecrationis, videlicet hæc verba dicta esse Sacerdotibus: nam hîc nō loquitur Sacerdotibus, sed laicis. Profecto res est satis difficilis, sed mihi ita videtur respondendum; hæc verba licet nunc Iudæis dicantur, non est dubium ad doctrinam totius Ecclesiæ dicta esse: nam ex illis Iudæis, qui non fuerunt increduli, sed reuera erant membra Ecclesiæ; non enim omnes dixerunt; *durus est hic sermo*; nec omnes *abierunt*, sed multi præterea erant in eo sermone Apostoli principes Ecclesiarum, quos Christus *constituit Principes super omnem terram*; ideoque totam Ecclesiam repræsentabant. Certum etiam est, Ecclesiam totam obligari præcepto diuino ad sumendam Eucharistiam sub vtraque specie, nō quidem pro singulis eius membris, sed pro aliquibus; id est, pro Sacerdotibus conficiētib; nec potest hoc ab Ecclesia mutari: sed vtrum laici, & Sacerdotes non conficientes sumere deberent alteram speciem, an vtrāque, reliquit hoc Dominus, vt alia multa dispositioni Ecclesiæ; quia non pertinebat id ad substantiam Sacramenti, & Ecclesia potest mutare quæcumque nō pertinent ad substantiam Sacramentorum, vt optimè docet, & probat Concilium Tridentinum sess. 21. c. 2. Toti igitur Ecclesiæ pro membris præcipuis, id est, pro Sacerdotibus, & etiam pro laicis, quamdiu Ecclesia putauerit expedire, vt illis vtraque species conferatur, dicitur, *nisi manducaueritis*. Sed ne putarent singuli filij Ecclesiæ præcipi sibi communionem sub vtraque specie, & esse de necessitate salutis, tum ante hæc verba, tum post virtutem, & efficaciam, quam tribuerat Dominus vtrique speciei, tribuit speciei panis. Et sicut dixerat, *qui māducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*: ita dicit paulò post, *qui manducat hunc panem, viuet in æternum*: nam verba legislatoris ex fine ab eo expressio intelligenda sunt. Cum ergo finis Christi sit, vt per hoc Sacramentum ei incorporemur, & vitam æternam habeamus, quando docet hoc in singulis posse obtineri per vnā speciem, apertè ostendit, non esse præceptum de vtrāque, nec hoc est nouum in hoc præcepto; quandoquidē multa præcepta diuina huiusmodi habet Ecclesia, quæ non pertinent ad singulos, sed ad totā Ecclesiam: siue sint scripta, siue nō sint, quantūuis generalia esse videātur, ita sunt interpretanda, vt totam Ecclesiā obligent, nō singula eius mēbra: vt quod constituentur Episcopi, & Sacerdotes; quod prædicetur Euangelium,

Ecclesia potest mutare, quæ non pertinent ad substantiam Sacramentorum.

Præcepta quædam diuina, non ad singulos, sed ad totam Ecclesiam pertinent.

*Christus
dedit Eu-
charistiam
sub una
specie.*

gelium, quod contrahantur matrimonia, &c. Quòd autem ita Domi-
nus intellexerit, probatur ex facto ipsius, Lucæ. 24. vbi ipse dedit Dis-
cipulis duobus in Emaum euntibus alteram tantum speciem, cum co-
gnouerunt eum in fractione panis: ita sentit August. 3. de consensu Euang.
c. 25. & Imperfectus hom. 17. in Matth. in fine, & Theophylactus, & Be-
da saper Lucam. Quos sequuntur authores citati contra Lutherum.
Probat autem Rophensis, alteram tantum speciem datam esse; quo-
niam simul atque eis panem sanctificatum dedit, *euauit ab oculis eorum*:
& etiam quoniam Matth. 26. dixerat, *non bibam de hoc genimine vitis,*
donec illud bibam vobiscum nouum in regno patris mei: tunc autem non-
dum biberat cum Apostolis. Præterea Apostoli eundem morem obser-
uabant. Actuum 2. *Erant autem communicantes in doctrina Apostolorum, &*
communicatione, & fractione panis. Huiusmodi nonnulla adducunt au-
thores citati, præsertim Rophensis. Postremò confirmatur ex Eccle-
siæ Romanæ consuetudine; nisi enim ita essent verba Domini intelli-
genda, in maximo, & perniciosissimo errore multis iam sæculis versa-
ta esset, & adhuc versaretur: & grauissima iniuria laicos affecisset, de-
fraudans eos sanguine Domini, idque contra ipsius Domini volun-
tatem.

*Eucharistia
quales effe-
ritur.*

Caro enim mea verè est cibus.] Dicitur *verè cibus*, primò, vt veritas
opponitur falsitati; id est, non imaginatione, & opinione hominum;
sed reuerà cibus est animæ: Secundò, vt veritas opponitur figuræ; id
est, non est figurata locutione, aut parabolica cibus; sed vera, propria-
que: Tertio, dicitur *verè cibus*, quia verè habet omnes cibi conditiones,
de quibus Aristoteles, 1. de generatione c. 5. Verè enim repellit famem,
nutrit animam, deperditum restaurat. Sed facit præterea aliquid, quod
nullus cibus facere potest: nam ita restaurat deperditum, vt animæ red-
dat æternam vitam; quia id, quod illi dat, habet immensam virtutem.
Veritas quartò dicitur, vt notauimus c. 1. in illis verbis, *erat lux vera*,
vt opponitur ei, quod est per participationem tale: itaque vt Christus
dicitur verus Filius Dei, quia quomodò ipse est Filius, nemo filius di-
ci potest; ita corpus eius dicitur *verè cibus*, quia nulla res est, quæ eo
modo, & ea proprietate dici cibus queat. Idem dicendum est de potu.

*Homo per
Eucharistiam
intimè vni-
tur Chri-
sto.*

In me manet, & ego in illo.] Ostendit, & probat huc cibum vitam ani-
mæ præbere; quoniam illud, per quod aliquis vnitur principio viuifi-
catio, dat vitam: per hoc autem Sacramentum homo intimè vnitur
Christo, & Christus ipsi; & ita consequitur non vitam prætereuntem,
sed immortalem: & hoc est quod dicit, *in me manet, & ego in eo*. Hæc in-
timam vnionem ita explicat Cyrillus lib. 4. c. 17. *Sicuti enim si quis lique-*
facta cera aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat, ne-
cesse est, sic qui carnem, & sanguinem Domini recipit, cum ipso ita coniugatur,
vt Christus in ipso, & ipse in Christo inueniatur. Adducit illud Matth. 13.
Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum abscondit mulier in farina
satius tribus, donec fermentaretur totum: & ait; sicut parum, vt Paulus ait, fermenti
totam massam fermetat, sic paruula benedictio totum hominem in seipsam attrahit, &
sua

sua gratia replet; & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo: verè enim totum fermentum in totam massam pertransit. Denique notandum est, his verbis ita significari intimam vnionem, vt eisdem Filius vtatur ad ostendendam vnionem sui cum Patre, Ioan. 14. *Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est.*

Sicut misit me viuens pater, &c.] Vt rectè ait S. Thomas ad colligendam hanc conclusionem; *qui manducat me, habet vitam æternam*; posuit maiorem, cum dixit, *qui manducat meam carnem, &c.* nunc autem minorem subdit; scilicet, habere vitam, qui Christo vnitur, vt sit huiusmodi syllogismus: quicumque manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, vnitur mihi: qui autem vnitur mihi, habet vitam æternam: ergo qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Cæterum hæc verba variè explicantur. Mihi duæ expositiones probantur maximè. Prior est ista; Sicut Pater, qui misit me, viuit; & ego viuo propter eum, quia maneo in eo, & sum ei coniunctissimus: ita suo modo, qui manducat me, cum habeat me manentem in se, & sit mihi coniunctissimus, viuet propter me. Posterior est Cyrilli, quæ ille subobscurè explicat; sed hic est eius sensus: Sicut Pater misit me, vt homo fierem, & tamen licet carnem mortalem assumpserim, viuo propter Patrem, qui est viuens; id est, carnem meam immortalitate donabo in resurrectione, & vita replebo; quia habeo in me integram naturam Patris; ita qui me recipiet per manducationem carnis meæ, viuet in æternum, quia reformabitur ad me, qui viuificare possum eum, sicut carnem meam viuificaui. Ex his patet, non finiri sententiam, vbi ait: *& ego viuo propter patrem*; sed vbi dicit, *& ipse viuet propter me*: nam cum dicit, *& qui manducat me*, perinde est ac si diceret; sic qui manducat me: vt cum dicit, *fiat voluntas tua sicut in celo, & in terra*; pro eo, quod est sicut fit in cælo, sic fiat in terra.

Hic est panis.] Finiturus iam sermonem breuem epilogum facit dictorum. Vide de hoc mysterio Cyrillum lib. 4. à c. 10. per multa frequentia, & Chrysostomum homil. 45. & Canisium in Catechismo, & Cyrillum lib. 10. cap. 13. & Chrysostomum, homil. 61. ad populum, & homil. 82. in Matth. &c.

In Synagoga.] Synagoga; id est, collectio, seu congregatio: locus est, quo Iudæi conueniebant, vt Prophetas legerent, & prædicarent, & orarent. Matth. 4. *Docens in Synagoga eorum, & prædicans Euangelium regni.* Et cap. 6. *Qui amant in Synagoga, & in angulis platearum stantes orare.* Hinc intelligitur illud Matth. 16. *Absque Synagoga facient vos;* Aliquando etiam capitur pro toto populo Iudæorum cum lege sua, & caeremoniis, vt distinguitur ab Ecclesia.

Ex discipulis eius.] Id est, ex iis, qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur vt discipuli: non enim intelligit de Apostolis, aut de septuaginta duobus Discipulis.

Durus est hic sermo.] Id est, asper, intolerabilis, quem nemo ferre possit; quia nulla ratione videtur verus esse posse. August. Psal. 98. in

illis verbis, & adorare scabellum pedum eius, referens hæc verba ait; *Ipsi erant duri, non sermo; etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi; non sine causa dicitur hoc: nisi, quia ibi est aliquod sacramentum latens, manerent cum eo lenes, non duri, & discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remanserunt, didicerunt.*

Si ergo videritis filium hominis.] Figura est, quæ Græcè dicitur Apopsiōpēsis, Latine Reticentia; quando propter aliquem effectum, oratio relinquitur imperfecta: quasi diceret; scandalizamini, & offendimini, quod maiora mihi arrogasse videor, quam par erat: quid ergo dicetis, cum me videritis in carum virtute propria ascendere? Annon crederis tunc me Deum esse, ac verè, ac sine arrogantia hæc dicere potuisse? Tunc intelligetis potuisse carni suæ virtutem viuificandi dare, qui potuit eam immortalem in summo cælo collocare.

Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quidquam: verba, quæ ego locutus sum, &c.] Occasione horum verborum quæritur; utrum verba omnia huius sermonis propriè, & ut sonant, intelligenda sint de manducatione sacramentali Eucharistiæ; an verò non propriè, sed figuratè accipienda sint, & aliud significant? Nam OEcolumpadius, Zuīglius, Karolostadius, Calvinus, & eius discipulus Bolanus Polonus, & denique Sacramentarij omnes omni conatu contendunt, nequaquam verba fieri de Sacramento Eucharistiæ; sed de vnione cum Christo per fidem. Nec nos quærimus modò de veritate corporis Christi in Eucharistiā aduersus hæreticos; sed an ista veritas, quam fides docet, comprobetur rectè ex verbis huius sermonis. Hæretici, ut ostendant figuratam esse locutionem, sumunt argumenta non infirma, quibus nos etiam plus virium adiungemus, ut magis veritas eluceat. Primum argumentum est: Dominus ipse apertè hoc docet; *caro non prodest quidquam*: caro autem Domini si in Sacramento ponatur non potest non prodesse plurimùm: non ergo loquitur Dominus de hac sumptione materiali.

Hæreticorū
nostri tem-
poris falsa
expositio.

Eorum ar-
gumentū.
Primum.

Secundum.

Secundò, idem Dominus ait, *verba quæ ego loquor vobis, spiritus, & vita sunt*: ergo spiritualiter sunt intelligenda, & non literaliter, ut sonant. Confirmatur ex Augustino in illis verbis Psal. 98. *Et adorare scabellum, &c.* vbi hæc verba exponens ait: *Spiritualiter intellige, quod locutus sum; non corpus hoc, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusi sunt, qui me crucifigent: sacramentum vobis aliquod commendavi: spiritualiter intellectum viuificabit vos.* Confirmatur secundò ex Sanctis, qui figuratum sermonem hîc agnoscunt. Origenes homil. 7. in Leuit. post medium illa verba, *nisi manducaueritis, &c.* & *caro mea verè est cibus*, intelligit de factis, & dictis Christi, quæ homines reficiunt, & pascunt. Et similiter ferè exponit tract. 12. in Matth. Quam expositionem sequitur Basilus in apologia sua ad Cæsarianos, quæ est inter ep. 141. Præterea Bern. in expositione Ps. 90. in versu 3. & in tractatu de diligendo Deū, prope principiū, dicit; *manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, esse per opera pœnitentiæ imitari paf-*
siones

fiones Christi. Tertium Argumentum sumitur ex Chrysostomo, qui homil. 44. docet illa verba; *Ego sum panis vite*; non esse intelligenda de Eucharistia, sed de Diuinitate Christi; ita etiam sentiunt Theophylactus, & Euthymius, immò & verba continuò sequentia demonstrare videntur: *Qui venit ad me, non esuriat; & qui credit in me, non sitiet unquam*: ubi non de manducatione, sed de fide aperte loquitur: si autem hæc verba non intelligantur de Eucharistia, eadem ratione nec sequentia: nam vna profectò est, & eadem omnium explicatio. Quòd si respondeas, falsum esse hoc; quoniam postea ait, *qui manducat meam carnem*, &c. & *caro mea verè est cibus*; quod iam de Sacramento, & sacramentali manducatione necessariò videtur intelligendum, hoc non obstat: nam sicut quando locutus fuerat de manna, vocauit se Dominus, *panem vite*, & *panem cali*; ita consequenter credere in se vocauit manducare se; quoniam per fidem quasi manditur Christus, & in viscera animæ traicitur. Confirmatur; quoniam ita loquitur Scriptura, vt Eccles. 15. *Cibauit illum pane vite, & intellectus*, & *aqua sapientiæ salutaris potauit eum*; & cap. 24. inquit Sapientia, *qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitient*.

Tertium.

Credere in Christum, est manducare eum.

Quartò probatur ex Augustino, qui apertis verbis docere videtur se non intelligere de manducatione sacramentali; sed de manducatione per fidem: vt ille dicatur manducare corpus, & bibere sanguinem Domini, qui per fidem, & charitatem efficitur membrum eius viuum, & pars Ecclesiæ; vt iam probauimus in illis verbis, *nisi manducaueritis*, &c. In priori difficultate hoc ipsum saepe dicit tract. 26. in illis verbis, *qui manducat meam carnem*; & in illis, *caro mea verè est cibus*; & in illis: *si quis manducauerit*, &c. & tract. 27. prope principium. Sed verba, quæ nobis potissimum obiiciunt hæretici, sunt in tractatu 25. in illis verbis: *hoc est opus Dei, vt credatis in eum*; & referantur de consecratione d. 2. cap. *vt quid paras dentes, & ventrem? Crede & manducasti*. Illud etiam obiiciunt hæretici, quod ait idem 3. de Doctrina Christiana cap. 16. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis*, &c. facinus, vel flagitium videtur iubere. Figura ergo est precipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit.

Sed nihilominus respondemus, verba huius sermonis verè, & propriè, & sine figura vlla esse intelligenda de Eucharistia, & de eius sacramentali manducatione. Quam conclusionem eleganter probat Rophenſis lib. 5. de veritate corporis, & sanguinis Christi in Eucharistia contra Oecolapadium in proœmio; & Castro l. 6. contra hæres. verbo *Eucharistia*, hæc 4. Probatur igitur primùm ex cõmuni Sanctorũ consensu, qui ita verba huius sermonis exponunt, tã in Cõm. huius Evangelij, quàm in aliis libris, ubi verba huius capituli citant. Primũ Chryf. hic, & hom. 2. ad populum, Cyrill. hic, & alibi saepe 10. c. 13. & Theoph. & Euthy

Responsio ad eorum rationes.

Probatio 1.

& Ethymius, ita omninò exponunt, & apertissimè loquuntur, & Clemens Alexandrinus, lib. 1. Pædagog. c. 6. post medium, Orig. hom. 7. super Numeros non longè à principio, Hilarius 8. de Trinir. pag. 6. Ambrosius lib. 6. de sacramentis cap. 1. & lib. 5. de fide cap. 5. Cyprianus in expositione Orationis Dominicæ in illis verbis, *panem nostrum quotidianum*; Eusebius Emillenus homil. 5. de Pascha, Gregorius Nyssenus, homil. 8. in Ecclesiâ. & in libello de perfecti Christiani hominis forma, antè medium: Hieronymus, Hierem. 11. in illis verbis, *tu autem Domine demonstrasti mihi*; & Ephes. 1. in illis, *in quo habemus redemptionem*; Augustinus, sermone 46. de verbis Domini lib. 3. de consensu Euangelii. cap. 1. & lib. 1. contra Crescon. cap. 25. & lib. 21. de Ciuitate cap. 25. & sermone 1. de verbis Apostoli; indicantur etiam multa eius loca de consecratione d. 2. Leo primus, serm. 6. de ieiunio septimi mensis; Gregor. 7. Moralium cap. 4. Damascenus, lib. 4. De fide cap. 14. Cassiodorus, Psal. 109. in illis verbis, *tu es sacerdos in æternum*: Innoc. III. lib. 4. de sacro altaris mysterio, cap. 2. & 7. & 9. & 19. & 28. Denique Concilium Ephesium I. in Epistola ad Nestorium post medium; & Concilium I. Nycenum actione 6. in tomo 3. illius actionis prope finem; Concilium Tridentinum sess. 13. cap. 2. & sess. 21. c. 1.

Probatio 2.

Secundò probatur ex regula Augustini 3. de doctrina Christiana, cap. 16. *Si præceptiva locutio est, aut flagitium, aut facinus vetans, aut utilitatem, aut beneficentiam iubens, non est figurata: Quæ regula non solum in his, sed etiam in omnibus locutionibus verissima est, ut ex eodem intelligitur à cap. 10. per multa sequentia, ut ille sit sensus literalis, quæ verba ipsa propriè accepta præferunt, ubi nihil aut contra bonos mores, aut contra rectam fidem dicitur: alioqui nihil haberemus certum, & constans in Scriptura, nec ad confirmationem dogmatum, nec ad conuictionem errorum: dicerent enim statim hostes veritatis, locutionem esse figuratam, & in alienos sensus torquerent verba Scripturæ: At verò in hoc sensu nihil est contra mores, aut contra fidem, aut contra Ecclesiæ traditionem & consuetudinem; sed potius pro eius gratia sine dubio est sensus literalis: habet præterea, quod poscit Augustinus; id est, utilitatem, & beneficentiam: ut enim rectè probat Rophensis loco citato in probatione 2. non satis nobis erat vniri Christo spiritualiter, per fidem, & charitatem; sed oportuit etiam, ut corporaliter ei vniremur, per manducationem carnis, & potum sanguinis eius; ut ita essemus membra corporis eius. Adducit ad hoc verba Apostoli Ephes. 5. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit, & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius: Quomodo autem Christus nutrit Ecclesiam, nisi tribuendo ei corpus, & sanguinem suum?* Probat etiam ex Cyrillo lib. 10. in Ioan. cap. 13. *Non, inquit, negamus recta nos fide, charitateque sincera Christo spiritualiter coniungi; sed nullam nobis coniunctionis rationem secundum carnem cum illo esse,**

esse, id profectò pernegamus, idque à Diuinis Scripturis omninò alienum dicimus. Probat. Cyrillus ex verbis illis, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo; docet Christum habitare in nobis corporaliter; & idè membra fidelium dici membra Christi. 1. Corint. 6. *Nescitis, quoniam corpora vestra membra sunt Christi*; & subdit, non enim poterat aliter corruptibilis hac natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturalis vita corpus ei coniungeretur. Et Chrysostomus hom. 45. *Vt autem non solum per delectationem, sed re ipsa in illam carnem conuertamur, per cibum id efficitur, quem nobis largitus est: cum enim suum in nos amorem indicare vellet, per corpus suum se nobis commiscuit, & in unum nobiscum redegit; vt corpus cum capite vniretur, &c.* Et Iræneus lib. 5. aduersus hæreses paulò post principium, ita ait: *Quando ergo mixtus calix, & fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis, & corporis Christi, ex quibus augetur, & consistit carnis nostra substantia: quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita aterna, quæ sanguine, & corpore Christi nutritur, & membrum eius fit; quemadmodum Apostolus ait in ea, quæ est ad Ephes. epist. Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius?* Ex quibus verbis non est intelligendum aliquam qualitatem imprimi in carne nostra, cuius virtute postea resurgat; sed animam per corporalem Christi præsentiam magis intimè ei vniri, & maiorem gratiam accipere; atque inde corpus aptius, & habilius reddi ad bona opera: atque ex hac maiori gratia animæ maiorem gloriam postea redundare in corpus; vt diximus in illis verbis, *patres vestri manducauerunt manna, &c.* Et est expressa doctrina S. Thomæ 3. p. quæst. 19. art. 1. ad 3. in Clement. etiam vn. *de reliquiis, vt veneratione Sanctorum, multa dicuntur de bonis, quæ animæ affert hoc Sacramentum, nihil de bonis corporis: & postea ait, hic est cibus, qui plenè reficit, verè nutrit, summèque impinguat non corpus, sed cor; non carnem, sed animam; non ventrem, sed mentem.* Similiter Concilium Florentinum in decreto Eugenij, omnem huius sacramenti effectum immediatè ponit in anima: & eodem modo loquitur Concilium Tridentinum sessione 13. Can. 2. *Quare ad sensum iam dictum interpretanda sunt verba Sanctorum.*

III Tertiò probatur ex contextu verborum: nam confert corpus suum cum manna, quatenus manna cibus erat: Cum ergo manna fuerit verus cibus, non fieret rectè collatio, si de cibo metaphorico loqueretur. Præterea Dominus tam manifestis verbis vtitur, vt nisi violentissimè non possint aliter exponi: ipsa enim metaphoras, & figuratos sensus tollunt: vt cum ait, *caro mea verè est cibus, & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.*

Probatio 3.

Quartò; veteres Patres ante Incarnationem non comederunt corpus Christi, nec sanguinem biberunt; erant tamen membra Ecclesiæ, & ad eius vnitatem, & societatem pertinebant: ergo manducare carnem Christi, non est fieri membrum Ecclesiæ.

Probatio 4.
Veteres patres erant membra Ecclesiæ.

Quinto Ribera in Euang. Ioan.

Z

Confir

Confirmatur; quoniam si ille dicitur manducare carnem Christi, qui sit participes unitatis Ecclesiae; quia hæc unitas significatur in hoc Sacramento; similiter ille diceretur manducare, qui unitatem pacis, & cõcordiæ habet cum reliquis fratribus: quia hæc etiam unitas in hoc Sacramento significatur: sicut habetur in oratione secreta eiusdem festi; *Ecclesia tue quesumus Domine, unitatis, & pacis dona concede, quæ sub oblatis maneribus mysticè designantur*, &c. & tamen nullus hoc dicit: ergo, &c. Sed hæc magis patebunt ex responsione argumentorum.

Ad argu-
menta re-
sponsiones.
Ad 1.

Ad primum ergo Responderetur, sensum illorum verborum, *Spiritus est qui viuificat; caro non prodest quidquam*, esse hunc: non omninò male, aut imperitè carnem viuificam esse negatis: nam caro mea per se sumpta non habet virtutem viuificandi; sed quia coniuncta est cum Verbo omnia viuificante, & ipsa tota viuifica facta est; quemadmodum mel quia naturaliter dulce est, ea dulcia facit, quibus immiscetur: Spiritum autem vocat seipsum; quoniam *Deus Spiritus est*. Ita Cyrillus. Eundem sensum sequitur Augustinus. tract. 26. & Beda, & S. Thomas. Affert exemplum Augustinus ex verbis Apostoli, 1. Corinth. 8. *Scientia inflat, charitas edificat*; id est, scientia sola inflat; scientia verò cum charitate non inflat, sed edificat: ita caro sola non prodest, sed cum Spiritu viuificat, & sanè optimè intellexerunt isti Sancti: nam vsu Scripturæ spiritus vocatur quidquid carni opponitur, siue sit anima, siue Angelus, siue Deus, siue res quæcumque incorporea: sed quid in singulis locis significet Spiritus, intelligendum est ex ea re, quæ carnis nomine vocatur; vt Isa. 31. cum dicit *Agyptus homo, & non Deus*, & equi caro, & non spiritus; id est, non sunt naturæ spiritualis vt Angeli, aut Deus: & cum dicit ad Gala. 5. *caro concupiscit aduersus spiritum*; quia caro sumitur pro appetitu sensitivo spoliato rectitudine debita; Spiritus capitur pro superiori parte animæ ornata gratia. Cùm igitur modò loquatur de corpore suo, quod quatenus corpus humanum est, vim viuificandi non habet; quam tamen vim tribuit spiritus, rectissimè intelligitur, divinā naturam nomine *Spiritus* significari. Est altera expositio huius loci, quam adducit Chrysostomus homil. 46. & Theophylatus, & Euthymius, hæc verba non intelligi de carne Domini; sed carnem dici carnalem intelligentiam, sicut spiritualis intelligentia dicitur spiritus. Carnalis intelligentia erat, carnem Christi in propria specie laniandam fuisse more carnis animalium, & ita manducandam putare. Sed tamen aduertendum est, hanc intelligentiam, quam Chrysostomus dicit spiritualem, de manducatione corporis Christi sub specie panis, non dici spiritua-lem, quatenus distinguitur à literali; sed quatenus abscondita est, & minùs patet; sicut caro patet oculis intuentium; spiritus verò carne absconditur, & tegitur; quemadmodum si dicamus illud Genes. 6. *panituit eum; quòd hominem fecisset in terra*, intelligendum esse spiritualiter. Hoc dicimus, non esse intelligendum dolorem cadere in Deum, vt verba exterius sonant; sed decreuisse Deum, diluio homines

Spiritus
quid ex vsu
Scripturæ.

Divina na-
tura nomi-
ne spiritus
significata.

homines perdere; sicut qui pœnitentia ducuntur, mutare solent, & destruere, quod fecerunt: at hunc sensum literalem esse nemo ambigit. Ita spiritualis sensus verborum Domini est, carnem suam esse manducandam sine vlla diuisione, sine effusione sanguinis, non in propria specie, sed in specie panis: & tamen iste sensus literalis, id est, reuerà immediatè à Christo intentus per hæc verba, sed dicitur spiritualis; quia est abstrusior, & secretior, non materialis, & crassus, ut ille Capharnaitarum, qui Dominum audiebant.

Ex his satisfit secundo Argumento, & primæ eius confirmationi: nam ita intellexisse Augustinum satis patet ex verbis eius relatis in cap. non hoc, de consecrat. d. 2. ubi ait; *non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis; ipsum quidem, & non ipsum: ipsum inuisibiliter, non ipsum visibiliter.* Et hoc etiam significauit Dominus, iuxta Chrysostomum, Theophylactum, & Euthymium, cum dicit; *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*; id est, non sunt carnaliter intelligenda; ita enim nihil prodesse, sed spiritualiter: & ita *vita sunt*; id est, vitam animæ afferunt per rectam fidem Sacramenti, & eius sumptionem.

Ad secundam confirmationem secundi argumenti Respondetur, hunc esse morem Sanctorum, ut sæpe omnimodò sensu literali, quoniam apertus est, aut quoniam rei, de qua agitur, non conuenit, spiritualiter exponant verba Scripturæ, ut passim videmus in Origene, Ambrosio, Gregorio: non tamen idèò sensum literalem tollunt. Ita ergo Sancti supposito, ut certo, sensu literali horum verborum de manducatione sacramentali, ut ex aliis eorum locis constat, exponunt illa aliquando spiritualiter, iuxta rem, de qua loquuntur.

Ad tertium Argumentum Respondetur, Chrysostomum, Theophylactum, & Euthymium, existimare Dominum non loqui de Sacramento Corporis sui, nisi ab illis verbis; *Ego sum panis vita: patres vestri manducauerunt manna*, &c. Ab his tamen verbis docent iam sine dubio loqui de sacramento Eucharistiæ, quam sententiam sequitur Rophensis suprà, & Ekius homil. 3. 1. de Sacramentis.

Sed mihi profectò longè probabilius videtur, ab initio huius sermonis loqui Dominum de Sacramento ab illis verbis; *non Moyses dedit vobis panem*, &c. Et ita prorsus intellexit Cyrillus libr. 3. cap. 34. sed apertius cap. 36. & Rupertus, & ita etiam intellexit Clemens Alexandrinus, lib. 1. pædagog. cap. 6. post medium; nam loquens de manducatione sacramentali Eucharistiæ citat hæc verba; *non vobis dedit Moyses panem*, &c. Et probatur ratione, qua vsi sumus. Iste sensus accipit verba propriè & sine vlla figura, nec habet vllam absurditatem, sed potius fidem ædificat, & optimè conuenit cum sequentibus, immò videtur perspicuè exponi à Domino, cum ait; *Panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi ita*: ergo est sine dubio literalis. Præterea cum dicit: *ego sum panis vita*:

Patres vestri manducauerunt manna, sine controuersia intelligitur de Eucharistia, iuxta Chrysostomum, & omnes: cur ergo potius hæc verba, de Eucharistia intelliguntur, quam illa superiora: *Ego sum panis vite, qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet*? nam quod hîc fidem exigit, nihil obstat: ideo enim exigit, quoniam tantum Sacramentum nihil illis prodesse poterat, nisi fidem illius haberent: nam solet Dominus in magnis miraculis fidem auditorum postulare, vt rectè notat P. Franciscus Turrianus, in tractatu de Eucharistia contra Volanum hæreticum cap. 12. vt Isai. 7. *Si non credideritis, non permanebitis*; & Matth. *creditis, quia hoc possum facere vobis*: & sæpe in Euangelis.

*Ad probationem.
Sapientia
manducari
non potest.*

Ad probationem, quæ ex Scriptura ostendebatur, *manducare*, & *bibere* sumi metaphoricè; Respondetur in illis locis, necessariò hæc vocabula accipienda esse metaphoricè, quoniam propriè Sapientia manducari non potest; & ita rem impossibilem diceret Scriptura, si propriè sumerentur: & cum loquitur de carne Christi sub specie panis, propriè accipi potest *manducare*; & idè non est confugiendum ad metaphoram, aut ad aliam figuram; quemadmodum paulò antè ostendimus ex probatissima illa regula Augustini: quod etiam rectè probat Soto in 4. d. 9. quæst. 2. art. 1. in 3. loco.

Ad quartū.

Ad quartum Argumentū, quod totum desumptum est ex locis Aug. Respondetur; nunquam dubitasse August. hæc verba verè, & propriè intelligi de manducatione sacramentali, vt patet ex locis suprà adductis. Sed quoniam hæretici sui temporis putabant se habere posse per sumptionem Eucharistiæ vitam æternam, etiam si non essent in Ecclesia; refellit istum errorem Augustinus, dicens eos verè manducare corpus Domini, qui sunt in vnitate eius corporis mystici; quia & sumunt rem Sacramenti significatam, & contentam; id est, corpus eius verum, & rem significatam, & non contentam, quæ est vnitas Ecclesiæ, & aptissimè significatur in specie panis; qui fit ex multis granis reductis in vnum; & in specie vini, quod confluit ex multis acinīs. Hæretici autem possunt Sacramentum percipere; at non in vtilitatem, sed in perniciem suam, quia non sunt in vnitate Ecclesiæ significata in illo; vera autem sumptio, de qua loquitur Dominus, est cum sumitur sacramentum, quantum ad vtramque rem significatam: & idè dixit; *nisi manducaueritis*, &c. Quod est dicere, si manducaueritis, habebitis vitam: idè etiam ait, *qui manducat*, &c. *in me manet*, & *ego in illo*. Atque hanc suam sententiam apertissimè explicuit D. Augustinus 21. de ciuitate cap. 25. & sermone 2. de verbis Apostoli, & in expositione huius Euangelij sæpe: nam tractatu 26. in illis verbis; *Qui manducat meam carnem*, ita ait; *qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter, & visibiler premat dentibus Sacramentum Corporis, & Sanguinis Christi:*
sed

sed magis tanta rei Sacramentum ad iudicium sibi manducat, & bibit. Hoc etiam explicat optimè tractatu 27. circa finem. Itaque non negat, Dominum loqui de manducatione sacramentali; sed dicit, loqui de manducatione spirituali sacramentali; id est, quæ sit cum fructu, & vtilitate manducantis, quæ non est apud eos, qui sunt extra Ecclesiam. Quod etiam exposuit Innocentius lib. 4. de sacro altaris mysterio, c. 14. & Sixtus Cænsis latè lib. 6. bibliorh. adnotatione 196. & Caietanus in instructione circa errores libelli de cæna Domini c. 1. quod opus est ferè in principio 2. tom. opusc. vbi docet contrarium eius, quod docuit in hoc c. nempe, Dominum loqui de sacramentali manducatione; nec tamen in hoc opusculo correxit sententiam, quam habuit in hoc c. vt putauit Sotus in 4. d. 12. q. 1. art. 11. quoniam, vt patet ex fine vtriusque operis, opusculum illud scripsit anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto; Commentarios autem in Ioan. scripsit anno millesimo quingentesimo vigesimo octauo. Et hoc modo intelligendo dicit Augustinus, hæc verba, *nisi manducaueritis*, &c. pertinere etiam ad infantes; quoniam quantum ad rem significatam comedunt Eucharistiam, quando per Baptismum fiunt participes vnitatis Ecclesiæ: & quantum ad rem significatam, & contentam, comedunt in voto Ecclesiæ, vt ex S. Thoma explicuimus. Atque hoc modo intelligunt hæc verba Domini Beda, & S. Thomas, 3. p. q. 13. a. 3. & alij, præsertim Innocentius primus Epistola 26. ad Episcopos Concilij Mileuitani; quæ est inter Epistolas Augustini 93. Atque ita intelligendi sunt authores, qui sequuntur Augustinum.

Manducatio spiritualis sacramentalis quæ.

Infantes comedunt Eucharistiā per Baptismum.

Ad illud verbum, *vt quid paras dentes, & ventrem?* Respondet Innocentius lib. 4. c. 14. intelligi de spirituali manducatione; sed si rectè consideremus verba Augustini, videbimus, cum hæc dicit, non cœpisse loqui de Sacramento Eucharistiæ. Sed cum dixisset Dominus, *operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam*, loquebatur de fide in ipsum habenda, & de operibus huius fidei, vt ibi exposuimus: & propterea subiunxit; *hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille*; Iudæi autem putauerunt eum de cibo aliquo materiali loqui: quod vt falsum esse doceret Augustinus, dixit exponendo hæc verba, *hoc est opus Dei, vt credatis*, &c. *Vt quid paras dentes, & ventrem? Crede, & manducasti*, &c. Hunc cibum, de quo modò loquor. Ita Respondet, & sanè eleganter P. Franciscus Turrianus contra Molanum c. 12.

Ad locum ex 3. de doctrina Christiana, Respondet optimè P. Hieronymus Torre. in confessione August. lib. 3. c. 6. in 4. eius parte, vocari ab Augustino *figuratam locutionem*, vt doceat, non esse intelligendam carnaliter, quomodò ab illis Iudæis intelligebatur: ita enim flagitium præciperetur, si Domini corpus laniandum esset, more Anthropophagorum: sed quomodò Ecclesia intelligit, nullum flagitium præcipitur. Non est ergo figurata locutio propriè, & simpliciter loquendo.

Atque hunc sensum Ecclesiæ significauit Augustinus, cum explicuit in illa figurata locutione præcipi communicandum esse passioni Domini: nam *communicare Passioni Domini*, & *Passionis eius memoriam facere* vocauit Augustinus sacramentaliter manducare, iuxta illud 1. Corinth. 11. *Quotiescūque manducabitis panem hunc, &c. mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.*

Ab initio.] Id est, ab æterno; vt Deus, vt notauimus in illis verbis, *In principio erat Verbum.*

Verba vite æternæ.] Id est, quæ conducere credentes possint ad vitam æternam, vt ait Cyrillus. Quomodo autem solus Christus audiendus, & sequendus sit; & in ipso solo sit salus, docet elegantissimè Cyrillus lib. 4. c. 18. *In his discipulis, & in Apostolis videmus illud c. 8. qui ex Deo est, verba Dei audit, &c.*

Et nos credimus, & cognouimus.] In Græco est, *credidimus*: & ita legit Aug. id est, *iam diu persuasum habemus.* Adnotat autem Augustinus tract. 27. ordinem verborum: ita enim ait; *non cognouimus, & credidimus; sed credidimus, & cognouimus: credidimus enim, vt cognosceremus: nam si prius cognoscere, deinde credere vellemus, nec cognoscere, nec credere vellemus.* Idem adnotat Cyrillus.

Quia tu es Christus filius Dei.] *Christus* cum articulo ponitur, & etiā *Filius*, quia Diuinitatem consitentur. Sed quæritur, cur hîc non laudauerit Dominus Petrum, quemadmodum laudauit, Matt. 16. cum similiter confessus est Diuinitatem? Posset ad hoc responderi; Petrum hîc non tam exactè intellexisse Diuinitatem Filij, & æqualitatem Patri, vt postea Matth. 16. quamuis vtatur articulis: quomodo de Nathanaele diximus c. 1. in fine. Verum, quoniam Chrysostomus & Cyrillus & Augustinus, Theophylactus, & Euthymius indicant, verè eum confessum fuisse his verbis Diuinitatem Filij: Responderetur secundo; non fuisse laudatum, ne videretur, aut ipsi, aut cæteris Apostolis Dominum voluisse blandiri, quod apud se manerent. Tertiò; quoniā nomine omnium Apostolorum loquebatur Petrus, ita potius respondere oportuit Dominum, vt ab eorum numero Iudam separaret tanquam iam fluctuantem. Ita Euthymius. Et hac responsione confirmat eos, magis re ipsa ostendens se esse Deum, cum futura, & intima cordium solus Deus cognoscat, &c.

Nonne ego vos duodecim elegi?] Quasi diceret; non omnes credunt, vt putas Petre: nam inter vos vnus non credit, nec me vt Deum colit: hoc autem dicit, vt timeant, & cum humilitate, & tremore salutem suam operentur; quādoquidem facîle omnes homines cadere possunt, cum non solum communes discipuli, quia sponte sua Dominum sequebantur, ipsum deseruerint; sed ex duodecim Apostolis ab ipso Domino ex omni Discipulorum multitudine electis, vnus Diabolus sit. Ita Cyrillus, qui etiam notat, Dominum non indicasse, à quo esset tradendus, vt omnes sollicitos, & vigilantiores redderet, & vt omnes timerent.

Ex vobis unus diabolus est.] Quidam, ut ait Euthymius, intellexerunt Diabolus est; id est, calumniator: idem enim significat hoc nomen, à verbo διαβάλλω, quod est calumniar: quo verbo utitur Lucas c. 16. vbi nos habemus diffamatus; & hic, diffamatus est apud illum; id est, accusatus. Propterea Theophylactus exponit, diabolus est, quia omnia mea calumniatur, & nihil eorum recipit; vel quia calumniaturus est me. Sed Cyrillus, & Euthymius interpretantur diabolus dici; id est, ministrum diaboli. Quod optimè exponit Gregorius 13. moral. c. 17. his verbis; Ita quippe unum corpus sunt diabolus; & omnes iniqui, ut plerunque nomine capitis censcatur corpus, & nomine corporis appelletur caput: nam capitis nomine censetur corpus, cum de peruerso homine dicitur, & unus ex vobis Diabolus est. Eandem rationem reddit Cyrillus, de qua re est 7. regula Ticonij relata ab Aug. 3. de doctrina Christiana c. 37. Ex quibus patet, nihil fuisse quòd Erasmus & Caietanus reprehenderet Interpretem, quòd vertisset Diabolus, & non calumniator, aut delator, & propter rationem dictam Nonnus qui heroicis versibus Græcè scripsit Euangelium Ioannis reliquit nomen ipsum Diabolus.

Diabolus
quid, & unde
dicitur. —

SANCTVM

S A N C T U M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T V I I .

1. **P**ost hæc autem ambulabat Iesus in Galileam, non enim volebat in Iudeam ambulare, quia querebant eum Iudæi interficere. 2. Erat autem in proximo dies festus Iudeorum, Scenopegia. 3. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudeam, ut & discipuli tui videant opera tua, quæ facis. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, & querit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. 5. Neque enim fratres eius credebant in eum. 6. Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. 8. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est. 9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilea. 10. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto. 11. Iudæi ergo querebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudeorum. 14. Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat. 15. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? 16. Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar. 18. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. 19. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem? 20. Quid me
queritis

queritis interficere? Respondit turba, & dixit: Daemonium habes, quis te querit interficere? 21. Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. 22. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, (non quia ex Moyse est, sed ex patribus) & in sabbato circumciditis hominem. 23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non soluatur lex Moysi: mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? 24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 25. Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis: Nonne hic est, quem querunt interficere? 26. Et ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus? 27. Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. 28. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, & unde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. 29. Ego scio eum: quia ab ipso sum, & ipse me misit. 30. Querebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. 31. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quàm quæ hic facit? 32. Audierunt Pharisei turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt Principes & Pharisei ministros, ut apprehenderent eum. 33. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & Vado ad eum, qui me misit. 34. Quæretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Iudei ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes? 36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis: & ubi sum ego, vos non potestis venire? 37. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. 39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus: quia Iesus nondum erat glorificatus. 40. Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est verè propheta. 41. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilea venit Christus? 42. Nonne Scriptura dicit: Quia ex semine Dauid, & de Bethlehém castello, ubi erat Dauid, venit Christus? 43. Dissensio itaque facta est in turba propter eum. 44. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere

eum: sed nemo misit super eum manus. 45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Phariseos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? 46. Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo. 47. Responderunt ergo eis Pharisei: Numquid & vos seducti estis? 48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? 49. Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. 50. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: 51. Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? 52. Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galileus es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilea propheta non surgit. 53. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

I N C A P V T VII. S A N C T I IESV CHRISTI EVANGELII

S E C V N D V M I O A N N E M,

C O M M E N T A R I A.

Leſtio tri-
plex.

POST hæc ambulabat Iesus in Galileam.] Triplex lectio est in his verbis. Prima est, vt legatur; *ambulabat in Galileam*: non enim volebat ambulare in Iudaâ; id est, postquam hæc, quæ narrata sunt, acciderunt, versabatur Iesus in oppidis, & synagogis Galilææ, nec volebat versari in oppidis Iudææ; quia Iudæi eius gloriæ magis in dies inuidentes nitebantur illum occidere: & tempus Passionis nondum aduenerat. Volebat autem, vt eleganter adnotat August. tract. 28. in principio, suo exemplo docere membra sua, aliquando fugere, & latere debere; nam licet ipse vitare mortem posset, cum vellet, membra eius nõ erant hanc potestatem habitura: & ideo oportebat, vt fugeretur. Ita legendum esse docent Caietanus, Pagninus, Idorus, Clarius, Benedictus, & Iansenius, c. 60. & ita legit, & exponit Cyrillus, & vt videtur etiam Euthymius. Ita habent Græci codices nunc. & aliqui Latini antiqui manu scripti: alij autem habent in cõtextu *Galileam*, & *Iudaam* in margine: corrigunt *Galilea*, & *Iudæa*. Secunda lectio vulgatio apud Latinos est; *ambulabat in Galileam*: non enim volebat in Iudaam ambulare. Iuxta hanc lectionem intelligunt nonnulli, post sermonem habitum in Capharnaum, quoniam erat proximum Pascha, Dominum venisse in Iudaam; & modò loqui Euangelistam de reditu eius in Galilæam; quia noluit in Iudæa manere. Tertia Lectio est, vt *Galilea* sit ablatiui casus, & *Iudæa* accusatiui. Ita legit Chrys. hom. 47. & Nonnus p. 45.

Verun

Veruntamen licet hæc varietas cernatur, non admodum refert, cum sensus sit idem. Certè Lectio, quam proferunt codices Latini, in *Galilæam, & Iudæam* optimè retineri potest. Primò, quia Græci indifferenter vtuntur præpositione, in cum accusatiuo, & ablatiuo in eodem sensu, deinde quoniam habuisse olim Græca exemplaria in *Iudæam* ostendit Chryf. & Nónus, vt diximus: & habuisse etiã in *Galilæã* ostendit aperte Theoph. qui hæc exponens ait, succedit in *Galilæam* nunc. At non videtur mihi ita interpretandum, vt interpretari quosdam diximus de reditu à *Iudæa* in *Galilæam*: primum quoniam incertum est, an Dominus Hierosolymam venerit pascha illo: licet enim probabile sit venisse, vt semper facere solebat, ne legem violare putaretur, tamen id Euangelista non commemorat, & Chryf. hom. 41. & Cyrillus & Theoph. in principio c. 6. negant Dominum iuisse, vt paulatim legem soluere inciperet, docerétque non diu fuisse mansuram. 2. quoniam licet Hierosolymam iuisset, tamen quia Euangelista nihil de hoc dixerat, sed in fine capituli præcedentis reliquit illum in Capharnaum, non rectè sequebatur statim, *ambulabat in Galilæam*; id est, redibat à *Iudæa* in *Galilæam*. Ita igitur est intelligendum: Christus erat in extrema parte *Galilææ*; id est, in Capharnaum: vnde transire poterat in terras Gentilium, & vnde etiam venire poterat in *Iudæam*; idè rectè dixit, *ambulabat in Galilæam*; id est, decreuit ambulare versus alias ciuitates *Galilææ*, & non transire in aliam regionem: quemadmodum si quis sit in extremo oppido Hispaniæ versus Galliam, & relicta Gallia iter facere incipiat in ciuitates Hispaniæ, rectè dicetur *ambulare in Hispaniã*. Atque hoc modo dixit c. 3. de Domino existente in Hierusalem: *Post hæc venit Iesus in Iudæam terram*. Atque hic sensus conuenit optimè cum omnibus Interpretibus antiquis, & cum omnibus lectionibus. Præterea ubi nos habemus, *non enim volebat*, &c. Erasmus, & Titelmanus adnotant, olim in nonnullis Græcis codicibus lectum esse, *non habebat potestatem*, aut *non valebat ambulare in Iudæam*: & ita legisse putant Chrysostomū & Cyrillum; immò Erasmus putat etiam Augustinum legisse; *non valebat*; quoniam ait: *non ipse perdiderat potestatem, sed nostram consolabatur fragilitatem*. Sed obstat his authoribus, quòd in omnibus codicibus Græcis legitur *nolebat*, & aperte ita legit Theophylactus; & eodem verbo vtitur Nonnus. Ita etiam legit Augustinus: nam si Erasmus legisset quintam ab ea, quam citauit, lineam, videret ita scriptum: Sic enim dictum est; *nolebat ambulare in Iudæam, quasi non posset ambulare inter Iudeos, & non occidi à Iudeis*. Cyril. quoque eodè modo legit: dicit enim Dominum maluisse cum Gentibus conuersari, quàm cū Iudæis: Tota dubitatio est de Chrysostomo: quærit enim homil. 47. quomodo non haberet potestatem ambulandi in *Iudæam*, qui omnia poterat: Sed Respòdeo, Chrysostomū similiter legisse, vt nos: at quoniã Euangelista dixerat, *nolebat ambulare in Iudæam, quoniam querebant eum Iudei interficere*; videbatur omninò dicere, illum non habuisse potestatem fugiendi manus Iudæorum, si in *Iudæã* venisset; & propterea illis verbis vsus est

Chrysostomus, vt patet ex verbis Augustini modò citatis.

*Scenopodia
unde nomē.*

Scenopodia.] Hic singularis numeri est, vt indicat Græcus articulus, non pluralis, vt putauit Titelmanus, licet aliquando etiam pluraliter dicatur. Est autem festum, quod Tabernaculorum dicitur, habetque nomen à figendis tabernaculis: *scene* enim, siue *σκηνή* significat; *umbraculum*, aut *tabernaculum*: & *πρωή*: id est, *figo*: in quo errauit Lyræ, & alij. Fiebat mense septimo; hoc est, in fine Augusti, aut initio Septembris, non in memoriam Tabernaculi, quod extructum est à Be-seleel in deserto, vt putauit Euthymius: sed sicut legimus Leuit. 23. *Vt discant posteri vestri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israël, cum educerem eos de terra Egypti.* Vide de hoc festo Tabernaculorum Leuit. 23. & 2. Esdræ. 8. Itaque transit Euangelista à tempore proximo Paschæ tertijanni, ad mensem Septembrem, quoniam miracula facta à Domino in Galilæa, eo tempore, satis narrata sunt ab alijs Euangelistis. Quare vt ait Chrysostomus, particula *posthac*, quæ est in principio huius capituli, nihil aliud significat, quàm *multum interea temporis processisse*.

*Consanguinei dicuntur
fratres ex
usu Scri-
ptura.*

*Iacobus &
Iudas fra-
tres Domi-
ni.
Ac Apostoli
postea.*

Fratres eius.] Id est, Consanguinei virginis Mariæ, vt tract. 28. ait Augustinus: notat enim hic, quod & nos notauimus, c. 2. in illis verbis *mater eius & fratres eius*, vulgatum esse in Scriptura, vt Consanguinei fratres dicantur. Theophylactus autem, & Euthymius, & Nonnus apertè dicunt, hos fuisse filios Ioseph, ex alia vxore: quod nos ibidem recitauimus. Sed quæritur; an fuerint isti ex Apostolorum numero? Chrysostomus homil. 47. docet, Iacobum fratrem Domini, & Iudam fuisse ex his, qui modò dicuntur *Fratres Domini*: Cyrillus etiam ait, hos postea fuisse Apostolos: quod videtur confirmari ex iis, quæ diximus c. 2. *Fratres Domini vocari Iacobum, Iudam, Ioseph, &c.* Sed respondetur, nullo modo hos fuisse ex numero Apostolorum: Apostoli enim iam credebant in Christum. Ioan. 6. *Et nos credidimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.* De his autem dicit; *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Hoc videtur sensisse Augustinus, & est communis sententia; quæ probatur optimè ex Actorum 1. vbi cum nominasset Apostolos, & inter eos Iacobum Alphæi, & Simonem, & Iudam ait: *hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius*: ergo alij præter istos Apostolos erant, qui dicerentur *fratres Domini*. Idem intelligitur ex Matt. 12. *Ecce mater tua, & fratres tui foris stant querentes te.* Nam hos fratres non fuisse ex Apostolis intelligi videtur ex eo, quod Apostoli semper Dominum sequebantur: & ait; *& extendens manum in Discipulos suos dixit: Ecce mater mea, & fratres mei*: Isti consanguinei Christi non intelligentes eius Diuinitatem, abiectè de eo sentiebant: adeo, vt dicat Marcus, c. 3. *Et cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim, quoniam in furorem versus est*: Atque hi sunt, qui modò Dominum alloquuntur, vt gloriam sibi comparare studeat, & in conspectum hominum se det, veniens in Iudæam, vbi sunt principes Sacerdotum, & nobilissimi, atque

arque doctissimi Iudæorum : & ad quam propter Templum confluit magna Iudæorum, & gentilium multitudo ex omnibus prouinciis. Hæc autem dicunt, non inuidentes Domino, vt ait Chrysostomus, & Theophylactus; neque eum à Iudæis occidi cupientes, vt ait Euthymius; & subindicat idem Chrysostomus: cur enim id cuperent? Sed ex consanguinei sui gloria commodum sibi, atque honorem sperantes.

Discipuli tui.] Quos habes in Iudæa, tui nominis studiosos.

Nemo quippe in occulto.] Alloquuntur eum tanquam honoris & gloriæ cupidum, vt ait Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius. Et idèd aiunt; *Nemo qui notus hominibus, & manifestus esse cupiat, facit in occulto opera sua.*

In palam esse.] In Græco est, ἐν παρρησίᾳ: significat autem παρρησία Πάρρησια propriè ingressum, & transiun in intimam partem loci, in quo concionandum est: Inde significat modò manifestationem: omnibus enim manifestus fit, qui locum ascendit ad concionandum: atque inde etiam significat frequentissimè libertatem, & audaciam loquendi: non libertatem à persecutionibus, vt falsò putauit Caietanus. Inde paulò pòst ait: *nemo tamen loquebatur de eo, propter metum Iudæorum:* & vbi habemus *palam*, est παρρησίᾳ: id est, cum libertate & audacia.

Si hæc facis.] Id est, si potestatem habes faciendi talia opera; & signa, qualia hætenus facere cæpisti; cur hic in Galilæa lates? Abi in Iudæam.

Tempus meum nondum aduenit.] Omninò existimo hunc esse sensum: Dominus, vt videbimus, ascendit in templum tribus diebus festi iam tranfactis: videbat enim se auidissimè expectari à Iudæis, vt occideretur; vnde & quærebant illum, dicentes: *Vbi est ille?* Et ideo non venit primo die; sed quarto, cum iam deferbuerat illorum iræ impetus, & tutò venire poterat. Simile est, quod ait cap. 11. *Qui ambulat in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt:* Id est, scio, quando mihi immineat periculum, si eam in Iudæam, & quando non immineat. Hoc ergo nunc ait; nondū venit tempus aptum profectionis meæ, quia tempus Passionis nondum aduenit, & modò occiderent me, si irem: Vos autem semper liberum, & paratum habetis tempus ad eundem: nullum enim periculum vos manet vt me: nam mundani homines, & mali non oderunt vos, quia nullo modo eis resistitis, aut contradicitis: me autem oderunt; quoniam arguo eorum scelera: quare vos abite. Ego enim non eo modò, sed ibo, cum tempus fuerit. Vbi nos habemus, *non ascendo:* in Græco est; *nondum ascendo:* & ita etiam habet Nonnus, & in quibusdam codicibus Græcis, & Latinis legi testantur Erasmus, & Montanus. Vnde Chrysostomus ait: *Cur ascendit, cum se ascensurum negasset? Non dixit simpliciter, Non ascendam; sed, non ascendam adhuc; id est, vobiscum; quia tempus meum nondum impletum est.*

Quasi in occulto.] Non omninò manifestè, sed paucis se ostendens; vt cederet furori Iudæorum.

Vbi est ille?] Chrysostomus; ex nimio odio eum nominatim appellare non patiebantur.

Quidam dicebant.] Chrysostomus: *Multitudo dicebat: Bonus est. Principes, & Sacerdotes dicebant: Seducit turbas.*

Nemo tamen palam loquebatur.] Scilicet laudes Christi, ne irritarent principes.

*Dies festus
& festiui-
tas.*

Iam autē die festo mediante.] Interlinealis; id est, *mediatis illis diebus*; id est, quarta die festi. Ita etiam Lyra: & alij. Dies enim festus dicitur non vnus dies: non est enim in Græco *dies*; sed *ἑστὴν*: id est, *festiuitas*: tota autē festiuitas erat septem dierū. Nonnus ait: *Circa mediam metā festiuitatis.*

Scriba quis.

Quomodo hic literas scit?] Literas; id est, doctrinam intelligunt, vt ait Chrysostomus, & non quamlibet; sed doctrinam sacræ Scripturæ: hæc enim appellatur *Γραμματα*: id est, *literæ*, vt 2. Tim. 3. *Et quod ab infantia literas sacras nosti*: & Act. 4. *Comperto, quod homines essent sine literis, & idiota.* Inde Scriba; id est, peritus literarum Sacrarum dicitur ab Apostolis *Γραμματεὺς*: id est, *peritus sacrarum literarum*; & idēd, pro eo, quod nos habemus Isa. 33. *Vbi verba legis ponderans*; id est, vbi est qui verba legis exactissimè rimatur; & persequitur. Pau. 1. Cor. 1. dixit: *Vbi Scriba?* Et vbi nos habemus in Isaia; *vbi literatus?* pro quo Pau. ait, *vbi sapiens?* L X X. dixerunt; *Vbi Grammatici?* Vocant autem *Grammaticos*, peritissimos literarum, scilicet sacrarum.

Mea doctrina non est mea, &c.] Id est, non à me ipso loquor, sed quæ à Patre audiui, vt docerem homines. De hoc diximus cap. 5. in illis verbis; *Si ego testimonium perhibeo.*

*Anima qui-
bus donis à
Spiritu S.
dirigantur.*

Si quis voluerit, &c.] Id est, si pertinaciam hanc, & incredulitatem vestram abieceritis, & Dei præcepta seruaueritis, intelligetis, vtrum ex Deo sit hæc doctrina, an ex me: aperiet enim vobis Deus oculos, vt intelligatis: docet eos malitia sua exacari, & peccatis suis obstare. *Su- ci* à Deo accipiendæ, & excludere à se donum Sapientiæ, & Intellectus, & Consilij, quibus animæ iustorum à Spiritu sancto diriguntur, aut mouentur; vt aut per se intelligant ad salutem necessaria, aut magistros Ecclesiæ consulant.

Qui à semetipso loquitur.] Quid sit loqui à semetipso, diximus cap. 5. in verbis citatis.

Nonne Moyses dedit vobis legem?] Hæc verba variè connectuntur cum præcedentibus: ego ita intelligo: cum dixit, *hic verax est*, docet se vera semper loqui, & quæ à Patre accipit; ac propterea doctrinā suam esse inculpabilem: sed quia præterea obiciebant illi violationē legis, quod hominem Tabathō sanasset, repellit etiam hanc calumniam; dicens, *Et iniustitia in illis non est*: & addit statim; *Nonne Moyses, &c.* quasi diceret, multò meliùs vobis consuleretis, si quā curā adhibetis ad aliorū peccata accusanda, ad vestra peccata emendanda adhiberetis: nā cum multū Moysē laudetis, legem ab eo vobis traditā minimè obseruat: Quid igitur me queritis interficere, quia opere vno legē vobis transgressus esse videor, cum vos passim multis transgrediamini? Alludit ad

curatio

curationē Paralytici sabbatho factā: hæc enim causa extitit Iudæorum odij, Ioan. 5. *Propterea persequabantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat sabbatho*: cum quo sensu conueniunt optimè verba sequentia. Chrysost. & Cyrillus intelligunt his verbis, *quid me queritis interficere?* Probari, eos transgredi legem, quandoquidem innocentem volebant interficere.

Respondit turba.] Videlicet quæ ignorabat, quid Pharisei in Dominum machinarentur, & sibi immeritò conuiuium dici putabat.

Demonium habes.] Id est, insanis, & Dæmone instigante contra veritatem nos homicidij accusas.

Omnes miramini.] Id est, perturbamini, & tumultuamini, vt aiunt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, quasi legem transgressus fuerit, cum Paralyticum curauit.

Propterea Moyses dedit vobis Circumcisionem.] Probat se illa sanatione nequaquam legē violasse: ratio est huiusmodi: Si nascatur infans Sabbatho, continuo Sabbatho sequenti illum circumciditis, & medicamentum vulneri apponitis, vt pars corporis sanetur: nec tamen putatis vos idē legem soluere: cum autem ego non vulnerauerim hominē, quod fit in Circumcisione; sed sanauerim, non partem corporis, sed totū hominem, cur vobis legem violasse videor? Magis enim seruile est vulnerare, & medicamenta apponere, quod ferro, & manu fit, quàm sanare quod solo verbo à me factum est. Præterea, vt exponit Aug. tract. 30. & Beda, Vos circumciditis sabbatho, quia Circumcisio pertinet ad aliquod signaculū salutis, & non debent homines sabbatho vacare à salute: ergo nec mihi irascamini, quia sanū feci totū hominem sabbatho. Sed contra hanc rationem poterant obicere Iudæi, si fit Circumcisio, authoritate diuina fit; tu autem curas hominem authoritate propria? Respondetur, Moysē prohibuisse omne opus seruile in sabbatho expressē, & nunquā præcepisse expressē, vt sabbatho fieret Circumcisio; sed vt fieret octauo die: quare si esset opus seruile, transferēda erat sine dubio in diē sequentem; sed iudicarunt sapientes non esse opus seruile: & idē rectē fieri posse sabbatho, immò violari legē, si tunc non fiat; quia iubet Circumcisionē fieri octauo die, & in festo non prohibet nisi opera seruilis. Ait ergo Dominus, cū rectē indicetis hoc opus nō esse seruile, nec prohibitu; cur sanationē paralytici prohibitam putatis, quasi opus seruile sit? Sed restant adhuc in hac ratione tres dubitatiunculæ. Prima est, quorsum interposita sunt verba illa; *non quia ex Moysē est, sed ex patribus*, cum nihil facere videantur ad rei confirmationē? Respondetur, tantū addita esse, quasi causa correctionis cuiusdam, & explicationis: cum enim oporteret nominare Moysē, cuius maxima erat apud illos authoritas, ne putarent ignorantes dixisse Dominū, præceptum Circumcisionis esse Moysi; addit, *non quia ex Moysē, &c.* quasi diceret, quamuis hoc præceptū non datum sit ipsi Moysi, sed Abraham Gen. 17. à quo cæteri patres acceperunt. Atque ita exponunt Theoph. & Euthym. & Rupertus, & Caiet. & Iansen. c. 75. Secunda dubitatio est, cur dixerit, *totum hominem*, vtrum propter corpus tantū, an etiam propter animam?

Dubitatio-
nes tres.
Dubit. 1.

Præceptum
Circumci-
sionis datum
Abraham.
Dubit. 2.

Respon

Respondetur primò; dictum esse propter corpus; quoniam paralyſis totum hominem diſſoluit, ita totus homo ſanatus eſt: ita Euthymius. Atque ita etiam Cyrillus, Chryſoſtomus, & Theophylaſtus, ad corpus referunt; nec meminerunt animæ. Secundò; *Quoniam curatus eſt, ut ſanus eſſet in corpore; & credidit, ut ſanus eſſet in anima*: Quæ verba ſunt Auguſtini tract. 30. & Bedæ, & S. Thomæ. Idem ſentiunt Euthymius, Rupertus, & Caietanus. Hinc nata videtur communis ſententia; quibus Chriſtus ſanitatē corporis tribuebat; eiſdem etiam ſanitatē animæ tribuiſſe; quæ multis Euangelij locis comprobari poteſt.

Quos Chriſtus ſanabat in corpore, ſanabat & animo.
Dubit. 3.

Tertia dubitatio eſt; cur in principio huius orationis dixerit, *propterea*; nulla enim cauſa ibi reddi videtur. Theophylaſtus legit ita; *Vnum opus feci, & omnes miramini, propterea, ſive propter hoc*: at alij non ita legunt, aut intelligunt, nec noſter Interpres ita intellexit. Caietanus rationem reddi putat ad hunc modum; Moyſes iuſſit Circumciſionem fieri ſabbatho, ut vos non miremini, neque me tranſgreſſorem legis putetis, cum ſimilia opera faciam, ſeu cum ægrotos curo; id eſt, ex eo Moyſis præcepto patebit, me non tranſgredi legem. Quæ expoſitio rectè poteſt defendi ex conſuetudine Scripturæ ponentis euentum pro cauſa, ut latè diximus, Amos. 2. in illis verbis, *ut violarent nomen ſanctum meum*: Ianſenius autem cap. 75. putat, nullam reddi cauſam, ſed poni hanc diſtinctionem *propterea*, ut excitet ad audiendum, quod dicendum eſt, ſecundum morem Hebræorum, ut Hierem. 30. Dominus dicit, ſe puniſſe populum, propter peccata; & addit ſtatim: *propterea omnes, qui comedunt te, deuorabuntur*: quali diceret, itaque ne deſperes; aut, veruntamen ne deſperes; ſcito deuorandos eſſe omnes, qui comedunt te. Ita ergo exponit hîc *propterea* Moyſes, &c. id eſt, itaque ne miremini, aut calumniemini; quod feci aduertite, Moyſes, &c. ſed rectius, & magis proprium eſt, quod ait Euthymius, diſtictio *propterea*, non eſt hîc cauſæ redditua, ſed vulgari modo, & ſuperfluè Hebræico more ponitur. At non eſt intelligendum, poni omnino ſuperfluè, ſed ornatus cauſa; ut inde incipiat ſententia, ne ſine principio, & quali ex abrupto incipere videamur: quomodo etiam apud Latinos poni ſolent *verum, & enim verò, & nam*, ut apud Ciceronem in 3. Verrina: *nam mehercule*, inquit, *ſic agamus, columna ad perpendicularum exigantur*. Ita ponitur *propterea* loco citato Ierem. 30. & cap. 32. *Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam ciuitatem*. Oſeæ. 2. *Propter hoc ecce ego lætabor eam*. Iſa. 52. *propter hoc ſciat populus meus nomen meum in illa die*: pro quo ſemper in Hebræo ponitur *לכן* lachen.

Nolite iudicare ſecundum faciem.] Nonnus ita intellexit, ne velitis in iudicando oculis hominum placere: Chryſoſtomus verò, & Cyrillus, & multi alij ita intelligunt: quali veter faciem hominis intueri; id eſt, perſonam hominis accipere; quali diceret; ne conſideretis Moyſem, quem ſuſpicatis; & me, quem contemnitis; ſed res ipſas iudicate
ſine

sine respectu personarum. Et est alter sensus, qui mihi maxime probatur; ne iudicetis iuxta id, quod primo aspectu apparet, sed rem penetrare, & prorsus excutite, ut iuste iudicetis: est enim in Græco *κατὰ δόξαν*: id est, secundum visionem; hoc est, secundum primam, & superficiale rei inspectionem, quam eleganter Interpres faciem vocavit; quod optime intelligitur ex Isa. 11. *Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed indicabit, in iustitia pauperes, & arguet in aequitate pro mansuetis terra.* Secundum visionem; id est, secundum superficiale cognitionem, pro quo LXX. vertunt secundum *δόξαν*; id est, secundum opinionem; quasi diceret; secundum scientiam, & intimam rei cognitionem: Itaque iudicio secundum visionem; ut secundum faciem, opponitur iudicium secundum iustitiam, quod fieri non potest nisi re penitus inspecta.

Iudicium secundum visionem quid.

Ex Hierosolymis.] Codices Græci habent, *ex Hierosolymitis*; & ita legunt Chrysostomus, & alij Græci; sed sensus est idem: & Nonnus legit ut nos.

Quem quarunt interficere.] Hoc discere poterunt ex verbis Domini, *quid me queritis interficere?* Vel turba ignorabat hoc, cum dixit, *quis te querit interficere?* Sed quidam Hierosolymitani sciebant.

Christus autem cum venerit, nemo scit, unde sit.] Id est, nouimus eius parentes; sed Messiae parentes, qui futuri sint, nemo scit; Hoc dicunt, quoniam Michea 5. scriptum est: *Egressus eius ab initio à diebus æternitatis, & ideò putabant parentes eius non esse cognoscendos.* Et Isa. 53. *Generationem eius quis enarrabit?* Intelligebant enim generationem, non natiuitatem, sed progeniem; quia in Hebræo *דור*, quamuis mihi probabile est, hos ita loqui; quia legem, & Prophetas ignorabant, & è media plebe erant: nam notissimum erat doctis, Christum futurum ex progenie Dauid, ut videmus Mat. 22. in fine: non poterat autem cognosci ex semine Dauid ipsum esse, nisi cognoscerentur eius parentes. Quod autem postea dicunt, *numquid à Galilæa venit Christus?* non aduersatur: alij sunt enim qui id dicunt, & varij variè loquebantur, ut in magna multitudine fieri solet.

A me ipso non venio.] Docet aliquid se habere supra id, quod ipsi de eo sciunt; id est, filium Dei esse, & à Deo patre missum, ut ait Chrysostomus.

Nemo misit in illum manus.] Chrysostomus dicit, eos inuisibiliter esse à Deo detentos, & furorem eorum fuisse cohibitum à Deo.

Hora eius.] Quæ erat Passionis destinata.

Adhuc modicum tempus.] Id est, modicum tempus expectate, & me vobis capiendum, atque occidendum exponam, ut ait Chrysostomus; quasi diceret; tunc moriar, & resurgens ascendam in cælum: ponuntur enim præsentia pro futuris, ut supra notauimus: significat autem se tunc capiendum fore, cum capi voluerit.

Queretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum, vos non potestis venire.] Licet alij aliter exponant, mihi maxime placet sensus Theophylacti,

Ribera in Euang. Ioan.

Bb

&c

& Euthymij, & Iansenij, potissimum intelligi hæc verba de tempore excidij Hierosolymæ; quasi diceret, opprimemini magnis calamitatibus propter vestram incredulitatem, & cum prius, tum maxime cum à Romanis vastabimini, oprabitur hanc meam præsentiam corporalem, quam modò contemnitis; ut miracula faciam, & vos liberem, & non inuenietis me, nec poteritis venire in locum, ubi tunc ero; id est, in cælum; quasi diceret, idèd me non inuenietis, quia recedam, & tollar à vobis. Hæc verba ita esse intelligenda docemur ex c. 13. ubi iterum repetuntur; *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum; & sicut dixi Iudeis, quò ego vado, vos non potestis venire; & vobis dico modo: quorum hic est sensus manifestus, oprabitur præsentiam meam iactati calamitatibus & persecutionibus. Lucæ. 11. Veniet dies, quando desideretis videre unum diem filij hominis, & non videbitis; ego modò in cælum eo, quò vos non poteritis nunc venire, ut sitis mecum; sed opus est manere in hac vita, & laborare.*

In dispersionem gentium.] Id est, ad gentes in totum orbem dispersas; vocabant autem Iudæi omnes alios populos à se Gentes, aut nationes; sicut Græci, & Romani alios homines à se vocabant *Barbaros*: & quia omnes præter Iudæos erant maxima ex parte idololatæ, inde factum est, ut gentes, siue gentiles *Ætnici* (quod idem est) & nationes capiantur pro idololatræ; ad Galat. 2. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores*; & ibidem; *prius enim quàm venirent, quidam à Iacobo cum gentibus edebat*; & Acto. 10. *Et obstupuerunt ex circumcissione fideles, qui venerant cum Petro; quia & in nationes gratia Spiritus sancti diffusa est.*

*Ultimus
dies festo-
rum dies
celeberrimus
aquè
ac primus,
apud Iu-
dæos.*

In nouissimo autem die festiuitatis.] Id est, in die ultimo illius festi Tabernaculorum, qui erat celeberrimus æquè ac primus, ut modò apud nos octauæ maiorum Festiuitatum, qui dies non erat septimus, ut putauit Theoph. sed potius octauus, qui dicebatur *Collecta*, atque *carus*; de quo Leuit. 23. *Dies quoque octauus erit celeberrimus, atque sanctissimus*: de septimo enim nihil tale dicitur: reseruaui autem Dominus hanc doctrinam diei nouissimo, qui ceteri dies ante illum in delitiis consumebantur; die autem octauo finiebantur, & quisque in patriam suam redibat: idèd præbet eis viaticum ad salutem: ita Chrysost. hom. 50. & Theoph. & Euthymius. Clamabat autem, quia magna cum libertate loquebatur, ut ait Chrysostomus magno cum desiderio.

Si quis sitit.] Chrysost. & Euthymius exponunt hoc de siti doctrinæ spiritualis, & multi alij. Sed est alter sensus (qui videtur paulò germanior) omnes homines habent innatum quoddam desiderium beatitudinis; semper eam quærunt, & eius causa consecretantur diuitias, voluptates, & honores; sed cum in iis inueniri non possit, semper necesse est eos sitire: hos vocat Dominus ad se; quia semper sitient, donec ad ipsum veniant, & gratiam accipiant, qua res omnes temporales contemnant, & tantum spe, atque desiderio cælestium rapiantur; ut dixit cap. 4. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum,*

&c.

&c. Hoc ipsum aliis verbis dictum est Matth. 11. *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis; & ego reficiam vos: & Isa. 55. non aliis verbis, sed eisdem dicitur: Omnes sitientes venite ad aquas, &c.* Itaque *si quis sitit*, idem est, ac si dicat; omnes, qui sitiunt; sed loquitur ita, vt ostendat se neminem velle compellere, vt exponit Chrysostomus; se paratum tamen esse ad omnes excipiendos. Ita loqui solet Scriptura; vt Prouerb. 9. *Si quis est paruulus, veniat ad me: & Psal. 33. Quis est homo, qui vult vitam, &c.*

Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina, &c.] Ventris nomine solet intelligere Scriptura interiora hominis: vt Psal. 21. *Factum est cor meum, tanquam cera liquefciens in medio ventris mei;* vt diximus Abacuch. 3. in illis verbis; *audiui, & conturbatus est venter meus, &c.* Inde metaphoricè cor, siue mentem, ventrem vocat: dicit autem omninò idem, quod cap. 4. dixerat: *sed fiet in eo fons aque salientis in vitam æternam:* aqua enim saliens riuulos effundit, quos modò vocat flumina. Vide, quæ ibi diximus de iis, & de aqua viua: ita enim, vt diximus, exponit hæc verba Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius: citantque verba prædicta, cap. 4. & eodem modo prorsus videtur intelligere Hieronymus vtrumque locum. Isa. 12. in illis verbis, *haurietis aquas, &c.* & super Ezech. cap. 47. in principio.

Sed est hic difficultas insignis; vbi nam reperiantur hæc verba Scripturæ, quæ Dominus citat? Chrysostomus homil. 50. & Theophylactus, & Euthymius dicunt, hæc verba *flumina, &c.* nusquam reperiri in Scriptura: ideoque ita esse intelligendum, quod ait Dominus; *qui credit in me, sicut dicit Scriptura;* id est, qui habet in me fidem, quam Scriptura exigit, vt doceat, non tam propter signa credendum esse in se, quam propter Scripturas. Hanc sententiam sequitur Albertus Magnus, & re sequuntur recentiores, vt Titelmanus, Arboreus, Isidorus, Clarius, Gagneius; Caietanus etiam dicit hunc sensum esse verum; alterum autem qui referet hoc ad verba sequentia, *flumina de ventre eius, &c.* esse incertum; quia in libris sacræ Scripturæ, quos modò habemus, hoc non inuenitur: licet fieri possit, vt scriptum fuerit in aliis libris Prophetarum, qui iam perierunt. Secunda sententia est Montani, qui putat, Dominum alludere ad illud Isa. 55. *omnes sitientes, &c.* cui videtur fauere Glossa interlinealis, quæ dicit esse in Isaia, licet locum non inducit. Idem sentit Magister Leo super verba citata Isa. 55, videlicet Dominum citare illa verba Isa. 55. Probat: nam si Dominus diceret; *si quis sitit, veniat ad me, & bibat, sicut dicit Scriptura:* nemo dubitaret eum loqui de hoc loco Isaia: quod autem addit; *qui credit in me;* non obstat: positum enim est à Domino, vt ostendat verba illa Isaia intelligi de credentibus in se: atque ita in Græcis codicibus ibi finitur sententia, *qui credit in me, sicut dicit Scriptura:* quod miratur non vidiſſe Chrysostomum. At verò, quidquid sit de conclusione;

rationes certè parum probare videntur; nam hoc, quod ipse vult iam Dominus, ostenderat, cum dixit; *veniat ad me*; scilicet per fidem vi-
uam. Præterea in codicibus Græcis, quos ego vidi, ita incipit & fini-
tur sententia, vt in nostris Latinis, & eodem modo intellexit Nonnus.

Tertia sent.

Tertia sententia est Hieronymi, qui inter alia loca Veteris Testa-
menti, quæ citantur in Nouo, nec reperiuntur in translatione LXX.
sed in Hebræo, & in nostra, hunc locum obicere solet, vt videmus in
in prologo Pentateuchi, & in prologo librorum Paralypom. Et in prio-
ri loco docet hæc verba, quæ modò citat Dominus, esse in Prouer-
biis; sed quia locum non ostendit, putauerunt Rupertus, & S. Tho-
mas hic: & in catena aurea esse in c. 5. Prouerbiolorum, vbi ait; *deriu-
entur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide*. Sed probant Erasmus,
& Tietelmanus, & Iansenius, Hieronymum nequaquam de hoc loco
intellexisse; quoniam hæc verba, quæ ipsi citant, similiter sunt apud
LXX. Quare hæc sententia est contra Hieronymum, & Chrysosto-
mum, & cæteros authores, qui negant hæc inueniri in versione LXX.
Eadem ratione conuincitur, non esse illud, quod in margine notatur
in quibusdam Bibliis ex Prouer. 18. *Aqua profunda verba ex ore viri, &
torrens redundans*, fons Sapientiæ.

Sentent. 4.

Quarta est Iansenij c. 55. qui non putat hæc desumpta esse ex Pro-
uerbiis, sed ex variis locis Prophetarum, ac potissimum Isa. in quibus
abundantia gratiæ spiritualis fidelibus communicanda nomine *flumi-
nis* promittitur, vt Isa. 31. & tribus sequentibus: & cap. 48. Ezech. 36.
Ioëlis, 2. Hæc sententia Iansenij est satis probabilis: nam Isa. 41. legi-
mus; *Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum ponam de-
sertum in stagna aquarum, & terram inuiam, in riuos aquarum*: Et c. 44.
Effundam enim aquas super sitientem, & fluentia super aridam. Et huiusmo-
di sunt plurima in Isaia & cæteris Prophetis, quæ non est dubium in-
telligi de abundantia Gratiarum sancti Spiritus, quem gentiles cre-
dentes accepturi erant.

Vnde continuò addidit cap. 44. *Effundam spiritum meum super semen
tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam*. Quando autem di-
cit; *sicut dicit Scriptura*; non est necesse, vnum certum locum signa-
ri, si sensus sit apertè in variis locis; vt 1. Corinth. 15. *Quoniam Chri-
stus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas*; & *quia sepultus
est, & resurrexit secundum Scripturas tertia die*: Sed quoniam Hiero-
nymus dixit, hæc verba esse in Prouerbiis iuxta Hebræum; mihi
probabilissimum est, desumpta esse ex c. 5. vbi ait; *Bibe aquam de Ci-
sterna tua, & fluenta putei tui*: est enim in Hebræo, & *fluenta de medio
putei tui*; vt etiam vertit Pagninus. Et est sensus, aquam; id est, doctri-
nam vitæ, & salutis, doctrinam Euangelicam, ne haurias ex Philoso-
phis, aut ex Pharisæis, aut ex hæreticis, qui sunt cisternæ alie-
næ; sed de cisterna tua; id est, de Doctore illo, quem Dominus ad te
mitter, vt te erudiat in vitam æternam; id est, de Christo: huic
tantum crede; & cum hoc feceris fluentia, siue flumina de medio
putei

putei tui, scilicet erunt; est enim vsitatissimum apud Hebræos, quemadmodum & apud Græcos, & Latinos, vt verbum substantiuum omittatur supplendum: quod est dicere: *fluenta erunt de medio putei tui*; id est, flumina de ventre tuo fluent aquæ viuæ: nam per puteum tuum intelligimus illud c. 4. *Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*: sed puteus dicitur; quoniam absconditus est, & quasi profundus. Si autem puteus est, aut fons, necesse est habere aquam viuam; id est, ingiter manantem, & fluentem: dicit ergo, *bibe aquam*, &c. id est, crede in Christum, & fiet in te fons aquæ salientis in vitam æternam. Atque eundem sensum licet minus apertum habent verba nostræ translationis, & *fluenta putei tui*. Hæc autem verba non habentur in translatione LXX. ita vt ex eis elici possit, quod Dominus citat: sed ita; *bibe aquas de tuis vasis*, & *de puteorum tuorum fonte*: & ideo existimo omnino ad hunc locum respexisse Hieronymum: Sed obiiciet aliquis; minime intelligi hæc verba de Christo, sed de vsu matrimonij, præcipique homini coniugato, vt ab alienis mulieribus declinet, & sua tantum contentus sit; quasi diceret, ibi sitim tuæ libidinis exple, atque ex ea filios procreato, qui vt fontes quidam foras exeant, & genus tuum propagent: ita enim exponit Iansenius, hic cap. 75. & super Proverbia, & ibidem Vatablus, & Beda. Respondetur; hunc sensum à me modò nec laudari, nec reprehendi: tantum dico, quod ad rem nostram attinet; si iste literalis sit, illum, quem de Christi fide, & doctrina prius attulimus, non esse spiritualem; vt hic putauit Iansenius agens de verbis illis; *deriuentur fontes tui*, &c. Sed omnino literalem, & quidem germaniorem. Probat, cum dicit, *bibe aquam de cisterna tua*, &c. illam aquam esse spiritualem doctrinam, atque Euangelicam docet optimè Origenes homil. 12. in Numeros, vbi affert hæc verba Salomonis, & verba Domini, quæ modò interpretamur; & illa etiam c. 4. *fiet in eo fons aquæ*, &c. Et ad eundem sensum omnia exponit. Hieronymus etiam exponit verba Salomonis de Sapientia spirituali. Daniel. 2. in illis verbis: *ipse reuelat profunda, & abscondita*: & Gregorius in 3. p. pastoralis admonit. 25. & Augustinus lib. 2. contra Cresconium c. 14. omnino intellexit de donis Spiritus sancti, quæ sunt propria Ecclesiæ: nam cum citasset verba Ioannis, quæ nunc exponimus, affert & verba Salomonis, quæ statim sequuntur, iuxta LXX. *fons aquæ tuæ sit tibi proprius*, &c. ita vt diximus, intellexit Glossa ordinaria, & Lyra ibi, & Rupertus, & S. Thomas hic. Atque hunc sensum esse germanum constat; quoniam à principio capitis docet amplectendam esse sapientiam Salomon, vt rectè pieque viuatur, & meretricij doli vitentur, siue meretrix propriè accipiatur, siue hæreticorum, & Philosophorum fallacem doctrinam metaphoricè significet. Deinde ostendit, vnde petenda sit sapientia, dicens; *bibe aquam*, &c. Iste autem sensus non potest esse spiritualis; quoniam ille prior de vsu matrimonij, non potest esse fundamentum huius, quia nupta nullam habet cum Christo similitudinem: est ergo literalis. Itaque cisterna metaphoricè nuptam signifi-

Aqua viua
qua.

cat ratione iam dicta etiā Christum, à quo doctrinam salutis aeternae semper haurimus: unde meritò Glossa interlinealis vtrumq; sensum recipit. Quod si cui fortè duriusculū videatur exponere *erūt fluēta de medio putei tui*, & potius supplēdum putat verbū *bibe*, quā verbum *erunt*, vt sit sensus; *bibe aquā de cisterna tua, & bibe fluēta putei tui*, facillè possumus dicere confici integram sententiā citatam à Domino, si his verbis adiungantur continuò sequentia, *deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide*. Dicemus enim, positum esse *deriuentur* pro *deriuabuntur*, more Scripturæ, quæ imperatiuis vti solet pro futuris, vt id quod dicit certum esse, & quasi iam præsens ostendat, vt suprà notauimus, immò in Hebræo est in futuro *deriuabuntur*, & ita etiā vertit Chaldaus; & erit sensus; si doctrinam rectè viuendi; & fidem à Christo acceperis, sine dubio habebis in corde tuo fontem perennem, ex quo foras prodibunt riuuli; id est, opera donorum, & variarum virtutum, & hos riuulos diuides in plateis; id est, videbunt opera tua homines, eisque multum iuuabuntur tam exemplo, quā doctrina. Sed obstat huic sensui iam semel dictum esse *bibe aquam de cisterna tua*: quare redundare videbitur, & sine causa repeti, & *fluēta putei tui*. Obstat etiam (quod magis mouet) eandem sententiā posse optimè colligi ex verbis septuaginta; quod Hieronymus semper negat: ita enim habent, *fili bibe aquam de tuis vasis, & de tuorum puteorum fontes effundantur tibi aqua, ex tuo fonte, atque in plateas tuas pertranscant aqua tua*. Nihilominus multò magis placet mihi, atque ita tandem respondeo, ex omnibus his verbis colligi sententiā Domini, quoniam optimè, & appetitissimè illis continetur.

Ad primam obiectionem Respondetur, passim in Psalmis, & in Proverbiis posteriorem versus partem explicari solere per priorem, vt vbiq; videre licet. Ad secundam Respondeo; Hieronymum docere hanc sententiā non esse apud LXX. quoniam illi dicunt, *bibe aquas de vasis tuis*: quod non potest referri ad Christum, quod pluraliter dicuntur vasa: in Hebræo autem, & in nostra Translatione ponitur singulariter, *de cisterna tua*; id est, de Christo; quemadmodum illa verba Osee. i. i. ex Aegypto vocaui filium meum. Negat idem Hieronymus esse apud LXX. quoniam ibi pluraliter verterunt; *ex Aegypto vocaui filios meos*: quod ad multos potest referri, & non ad solum Christum. Atque ita interpretantes conuenimus cum Ruperto, & S. Thoma, eosque defendimus ab impugnatione Erasmi, Titelmani, & Iansenij: non enim dixerunt isti authores, colligi tantum ex illis verbis, *deriuentur fontes tui*, &c. Sed ex his, & præcedentibus: ita enim ait Rupertus, quod hîc dicit; *si quis sitit, veniat ad me, & bibat*; hoc ibi dictum est: *bibe aquam de Cisterna & fluēta putei tui*: & quod hîc subiunxit, *flumina de ventre eius fluent aqua viua*; hoc ibidem subiunctum est, *deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide*.

Nondum enim erat Spiritus datus,] Græci codices habent; *nondum enim erat sanctus Spiritus, quia Iesus*, &c. Ita legerunt Chrysostomus,

Theo

Theophylactus, & Euthymius; & si rectè considerentur, ita omninò videntur legisse Hieronymus in epistola ad Edibiam q. 9. & August. tract. 32. Ita enim ait; *non enim non erat spiritus Dei, qui erat apud Deum; sed nondum erat in eis, qui crediderunt in Iesum*: & similia verba sunt in Hieronymo; quamvis Augustinus lib. 2. contra Cresconium c. 14. ita citat, ut nos modò habemus; ex quo intelligitur alia exemplaria Græca habuisse, *nondum enim erat spiritus datus*; quod etiam innuere videtur Nonnus. Sed sensus est omninò idem in utraque lectione. Vnde Chrysostomus, & Græci dicunt, *nondum erat spiritus*; videlicet, *datus*. Quod autem ait; *quia Iesus nondum erat glorificatus*; ita intelligendum est, ante Christi Mortem, & Ascensionem dabatur Spiritus, sed paucis, & inuisibiliter, & parcius, & ad pauciores effectus. At verò post Christi glorificationem datus est omni generi hominum, Ioel. 2. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filij vestri, & filia vestra*, &c. & datus est abundantissimè; quod significat verbum *effundam*: & visibiliter datus est, & ad effectus miraculosos: loquebantur enim linguis, & morbos omnes sanabant, &c. hoc autem non est factum ante Christi glorificationem; quoniam non erat reconciliatum Deo genus humanum per eius Passionem, & Christus per quem dandus erat, nondum erat notus, nisi paucis, & ab his humano quodam amore diligebatur, adeò ut illis dicat Ioann. 16. *Expedi vobis, ut ego vadam: si enim non abiero, Paracletus non venit ad vos*: quare oportebat Christum prius ascendere, ut scirent homines, quòd per eius Passionem comparassent, & quanti faciendus esset, & quo amore diligendus: glorificationem autem exponunt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, & Hieronymus, loco citato esse Passionem. Et ita perpetuò exponit Chrysostomus; quoniam in illa Passione magna miracula visa sunt, & multum in ea eluxit charitas Christi. Sed communis expositio est vel de Resurrectione, ut intellexerunt Augustinus, & Beda; vel potius de Resurrectione, & Ascensione, & præsertim de Ascensione, ut idem Augustinus intellexit: & ita exposuit Hieronymus, quod, & ex ratione adducta intelligitur, & ex verbis Apostoli Ephes. 4. *Propter quod dicit; Ascendens in altum, captivā duxit captivitatem*: dedit dona hominibus, quod potissimum de Spiritu sancto intelligitur, ut docet Aug. 15. de trinit. c. 19. Adnotat autem rectè Iansenius, his verbis alludere Evangelistam ad vaticinia Prophetarum, quibus promittebatur Spiritus sanctus copiose in omnes effundendus; quasi diceret; nondum erant impletæ Prophetiæ de Spiritu sancti effusione, quæ facta est in die Pentecostes.

Hic est verè propheta.] Adnotat Iansenius Prophetam poni sine articulo, ut intelligatur vnus ex Prophetis, ut c. 4. *Domine, ut video, Propheta es tu*: sed profectò multi codices Græci habent articulum, licet non omnes habeant: & ita intellexerunt Theophylactus & Euthymius, & Nonnus: aperte enim ponunt articulum, & exponunt; *Hic est Propheta ille promissus à Moyse*, Deuter. 18.

*Spiritus non
datus ante
Christi glo-
rificationem
cur.*

Numquid à Galilea venit Christus?] Vide verba illa capitis 1. à Nazareth potest aliquid boni esse?

Castellum
quid.

Vicus item.
Ac Pagus.

Et de Bethlehem castello?] De Bethlehem diximus Michææ. 5. Castellum propriè dicitur oppidum muris munitum; vt enim ait Valla lib. 4. elegantiarum c. 20. frequentes villæ, aut frequentes domus extra urbem dicuntur *vici*, ad similitudinem vicus urbane; qui quidem si muris septus non sit, *pagus* dicitur: si autem murum habeat, dicitur Castellum: sed noster Interpres semper accipit Castellum pro vico, seu paruo oppidulo, etiamsi muris non cingatur: itaque nullo modo significat apud nostrum Interpretem arcem, seu munitam domum; quoniam semper est in Græco *κωπή*: quæ vox significat vicum, aut pagum; vt Matth. 9. & circumibat Iesus omnes ciuitates, & castella, docens in Synagogis eorum. Lucæ 10. Intrauit Iesus in quoddam castellum, id est, Bethaniam oppidulum: quare aliquando pro eodem nomine Græco solet vertere vicum: vt Marc. 6. vt euntes in proximas villas, & vicos emant sibi cibos; & c. 8. Et apprehensa manu cæci eduxit illum extra vicum.

Venerunt ergo ministri.] Illi videlicet, quos prius missos fuisse dixit ante diem vltimum festiuitatis, quo hæc gesta sunt: credibile est enim, eos non statim voluisse illum apprehendere, aut quia tempus opportunum expectabant, aut quia Domini verbis delectabantur, quemadmodum ex eorum verbis intelligi potest: loquebatur enim magna; & sicut ait Matth. c. 7. Loquebatur sicut potestatem habens, & non sicut Scriba eorum & Pharisei: & ideo noluerunt eum comprehendere. Cæterum Pontifices vocat Annam, & Caipham, inter quos deuoluebatur summum sacerdotium, quod iam erat annuum, Ioan. 1. c. cum esset Pontifex illius anni.

Ex principibus.] Scilicet, qui probè legem norunt.

Maledicti sunt.] Scilicet, quia contra legem, hunc vt Messiam recipiunt, cum Scriptura doceat, Messiam in Bethleem nasciturum; etque solùm hic honos debeat. Alludit ad illud Deuteron. 27. *Maledictus, qui non permanet in sermonibus legis huius, neque eos opere perficit.*

Numquid lex nostra.] Prudenter dissimulat studium suum erga Christum, ne eos magis irriter. Sed quæritur, vbi nam lex hoc præcipiat? Nam lex quidem iubet, sine duobus, aut tribus testibus neminem interfici, Deuteron. 17. & 19. sed audire ab ipso reo non iubet. Montanus ait, legem, quæ in Deuteron. lata est, de veris, & falsis prophetis, neminem velle damnari, vt falsum Prophetam, nisi cognita causa ex ipsius sermonibus, & operibus; non ex testibus. Ideoque putat, Nicodemum non de quibusvis loqui, sed de Prophetis. At nec ipse locum indicauit; nec video, vbi lex hoc præcipiat: tantum enim iubet, falsum Prophetam interfici, Deuteron. 13. & 18. Docet quidem c. 18. falsum Prophetam ex hoc deprehensum iri, quod non euenerit id, quod prædixit, sed id per testes cognosci poterat. Quare dicendum est; Nicodemum

codemum de omnibus reis loqui, & alludere ad verba citata Deuter. 17. & 19. & ad illud Exod. 23. *Infontem & iustum non occides*, &c. Inde enim intelligitur, audiendum esse reum, vt pro se loquatur, sicut in omnibus iudiciis fit, & æquitas iuris naturalis exposcit. Et ita factum est in Passione Domini. Quod autem dicit: *Lex nostra indicat*, significat, damnari iubet.

Numquid & tu Galilæus es.] Augustinus, Beda, Rupertus, S. Thomas, Lyra, & Interlinealis intelligunt hoc per ignominiam dictum, vt vocetur *Galilæus*, quasi discipulus Iesu Galilæi; & ab ipso seductus. sicut Iulianus apostata Christum vocabat *Galileum*; & omnes Christianos *Galilæos*. Quæ sensum reiiciunt Titelmanus, & Iansenius c. 75. eò quòd in Græco non sit *Galilæus*, sed *ex Galilæa es*? Et magis probant sensum hunc; numquid tu natus es in Galilæa, vt ratione patriæ velis huic homini fauere? Atque ita exponit Euthymius. Mihi videtur sensus Augustini satis probabilis, vt exponatur ita, *Nunquid tu iam ex Galilæa es*, id est, effectus es iam huius discipulus, & ab eo seductus: quemadmodum, qui ex Galilæa sunt: erant enim discipuli Domini Galilæi, & in vniuersum Galilæi magis illi fauere, quàm Iudæi. Possumus etiam aliter intelligere, & fortasse melius, numquid tu ex Galilæa oriundus es, qui tantoperè ei prouinciæ faues, vt velis eam ipsam procreatricem esse Prophetarum, sicut & Iudæam? Et idè rectè cohæret, quod statim aiunt; *Scrutare Scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit*: quæ verba Theophylactus putabat temerè & sine vlla consequentia dicta esse.

Discipuli
Domini
Galilæi
erant.

Scrutare Scripturas.] In Græco nō est *Scripturas*, nec apud Chrysostomum, aut Theophylactum, aut Euthymium; neque in quibusdā codicibus Latinis, vt testatur Erasmus. Sed est tamen apud Nonnum, & apud Augustinum; & omnes ita intelligunt scrutandas esse Scripturas.

A Galilæa non surgit Propheta.] In Græcis codicibus est, *surrexit*; sed Nonnus in præsentī legit *suscitatur*, & sanè optimè: nam aptior, & commodior videtur argumentatio, si legatur *surgit*, quàm si legatur, *surrexit*: nam si dicant; *A Galilæa Propheta non surrexit*; poterit responderi, non surrexit hactenus, sed modò surgit, aut surget postea: sed cum dicunt *non surgit*, illud tempus præsens omnes temporis differentias comprehendit; quasi diceretur, nō est Galilæa apta Prophetis, non fert Prophetas; quam proprietatem adnotauimus c. 1. in illis verbis, *Ecce, qui tollit peccata mundi*. Ita nos dicimus: *Ex hac urbe, vel ex hac prouincia non prodeunt Poëtæ, aut Philosophi*, atque ita omnes loquuntur, tam Græci quàm Latini, vt Virgilius in principio Georgicorum:

Hic segetes, illic veniunt felicius vna, &c.

Hoc est autè, quod dicunt in Scriptura; nō videmus vllum Prophetam ex Galilæa extitisse, aut in posterum promittit: ex quo intelliges, non surgere Prophetam à Galilæa; cur igitur vis hunc, vt Prophetam recipi? Sed respondet Lyra, falsum esse, quod isti dicunt; quoniam ex Galilæa Debora Prophetis, & Eliseus, & Tobias. Respondetur; Tobiam nō fuisse receptum ab Hebræis, vt Prophetam. Debora autè potius colligitur non fuisse ex Galilæa, ex Iudi 4. Eliseus etiam fuit ex Abelmeula, 3. Reg. 19.

Debora,
&c. ex Galilæa.

Ribera in Euang. Ioan.

C c

quæ

quæ ciuitas non pertinet ad Galilæam, sed ad Samariam; est enim in sorte dimidiæ Tribus Manasse, quæ erat citra Iordanem, vt ait Montanus in libello de terræ promissæ partitione. Atque hæc quidem diximus secuti communem sententiam, quæ Prophetam hîc accipit pro quouis Propheta: nam mihi valde probabile est, illos non loqui nisi de Propheta illo, in lege promisso, qui nasciturus erat in Bethleem. Patet: nam ipsi aiunt; *numquid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis?* Sed turba hæc, quæ non nouit legem: credere autem in illum, de Messia dicitur; non de aliis Prophetis: ergo de Messia loquuntur. Præterea, turba, quam ipsi reprehendunt, dicebat illum esse: Messiam: dicebant enim, *hic est verè Propheta, hic est Christus*. Reprehenditur autem Nicodemus, quodd cum doctus sit, assentiat turbæ imperitæ. Neque obstat, quodd sine articulo ponitur *Propheta*: Aliquando enim ponitur nomen sine articulo, & idem valet, ac si cum articulo poneretur, vt ostendimus c. 1. in illis verbis, *Et Deus erat Verbum*. Cæterum verbum *surgendi* iuxta phrasim Scripturæ de Prophetis, & magnis viris dicitur, Deutero. 13. *Si surrexerit in medio tui Propheta*. Ecclesi. 48. *Et surrexit Eliás Propheta quasi ignis*: Matth. 11. *Internatos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista*.

Et reuerfi sunt unusquisque in domum suam.] Tantum valuit Nicodemi autoritas, vt iniquum eorum consilium tunc quidem impederit, ac dissoluerit.

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T V I I I.

1. **I**ESVS autem perrexit in montem Oliueti : 2. Et diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribae, & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam : & statuerunt eam in medio, 4. Et dixerunt ei : Magister, hac mulier modo deprehensa est in adulterio. 5. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis ? 6. Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. 7. Cum ergo perscuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis : Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. 8. Et iterum se inclinans, scribebat in terra. 9. Audientes autem vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus : & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. 10. Erigens autem se Iesus, dixit ei : Mulier, ubi sunt, qui te accusabant ? nemo te condemnauit ? 11. Quae dixit : Nemo, Domine. Dixit autem Iesus ; Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare. 12. Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens : Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae. 13. Dixerunt ergo ei Pharisei : Tu de te ipso testimonium perhibes : testimonium tuum non est verum. 14. Respondit Iesus, & dixit eis : Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum : quia scio vnde veni, & quò vado : vos autem nescitis vnde venio, aut quò vado. 15. Vos secundum carnem iudicatis : ego non iudico quemquam : 16. Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum ; sed ego, & qui misit me, Pater. 17. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. 18. Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pa-

19. Dicebant ergo ei : Vbi est Pater tuus ? Respondit Iesus : Neque me scitis, neque Patrem meum : si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. 20. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo : & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. 21. Dixit ergo iterum eis Iesus : Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado, vos non potestis venire. 22. Dicebant ergo Iudæi : Numquid interficiet semetipsum, quia dixit : Quò ego vado, vos non potestis venire ? 23. Et dicebat eis : Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. 24. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris : si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. 25. Dicebant ergo eis : Tu quis es ? Dixit eis Iesus : Principium, qui & loquor vobis. 26. Multa habeo de vobis loqui, & indicare, sed qui me misit, verax est : & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. 27. Et non cognouerunt, quia Patrem eius dicebāt Deum. 28. Dixit ergo eis Iesus : Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor : 29. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum : quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper. 30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos : Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis : 32. Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. 33. Responderunt ei : Semen Abraha sumus, & nemini seruiuimus umquam, quomodo tu dicis : Liberi eritis ? 34. Respondit eis Iesus : Amen, amen dico vobis : quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. 35. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. 36. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. 37. Scio quia filij Abraha estis : sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor : & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. 39. Responderunt, & dixerunt ei : Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus : Si filij Abraha estis, opera Abraha facite. 40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo : hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei : Nos ex fornicatione non sumus nati : vnum patrem habemus Deum. 42. Dixit ergo Iesus : Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me : ego enim ex

Deo processi, & veni: neque enim à me ipso veni, sed ille me misit.
 43. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis au-
 dire sermonem meum. 44. Vos ex patre diaboli estis, & desideria
 patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in verita-
 te non stetit: quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium, ex
 propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. 45. Ego autem
 si veritatem dico, non creditis mihi. 46. Quis ex vobis arguet me
 de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? 47.
 Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia
 ex Deo non estis. 48. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei:
 Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demonium ha-
 bes? 49. Respondit Iesus: Ego demonium non habeo: sed honorifico
 Patrem meum, & vos inhonorastis me. 50. Ego autem non quero
 gloriam meam: est qui querat, & iudicet. 51. Amen, amen dico
 vobis: si quis sermonem meum servauerit, mortem non videbit in
 æternum. 52. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognovimus quia demoni-
 um habes. Abraham mortuus est, & Propheta: & tu dicis: Si
 quis sermonem meum servauerit, non gustabit mortem in æternum.
 53. Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus
 est? & Propheta mortui sunt. Quem te ipsum facis? 54. Respon-
 dit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater
 meus, qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est. 55.
 Et non cognovistis eum: ego autem novi eum: Et si dixero quia non
 scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, & sermonem
 eius servo. 56. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem
 meum: vidit, & gavisus est. 57. Dixerunt ergo Iudæi ad eum:
 Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? 58.
 Dixit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fie-
 ret, ego sum. 59. Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum: Iesus
 autem abscondit se, & exiit de templo.

IN CAPVT VIII. S A N C T I
IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

C O M M E N T A R I A.

*Adultera
historia an
authentica,
& Canonica.*

*Est verè
authentica,
& quibus
rationibus
conuincatur.*

IESVS autem perrexit.] Hæc omnia à fine cap. 7. vbi ait, *Et reuerſi ſunt*, vſque ad illud; *Ego ſum lux mundi*; Caietanus teſtatur non eſſe ita authentica; quoniam licet Euangelium Ioannis authenticum ſit, non tamen conſtat hanc eſſe partem huius Euangelij. Probat ex Hieronymo lib. 2. aduerſus Pelagianos, vbi ait, hanc hiftoriam Adulteræ non inueniri in multis Græcis, & Latinis codicibus: atque inde colligit Caietanus, non eſſe omnino authenticam; quoniam ſi eſſet, inueniretur in omnibus. Euthymius etiam docet, hæc in exactioribus exemplaribus Græcis, aut omnino non inueniri, aut obelo conſoſſa eſſe, eò quòd illegitima videantur: huiusque argumentum eſſe, quòd nullus veterum ea ſit interpretatus. Vnde nec apud Chryſoſtomum inueniuntur, nec apud Theophylaſtum, nec apud Nonum, nec apud cæteros Græcos. Ideò Anabaptiſtæ negant hiftoriam Adulteræ canonicam eſſe, aut pertinere ad Euangelium Ioannis; ſed eſſe deſumptam ex Euangelio Iudæorum apochrypho, vt ex verbis Papiæ Epifcopi vicini Apoſtolorum temporis intelligitur: quæ referuntur ab Eufebio lib. 3. hiftor. Eccleſ. c. vlt. quorum errorem refert, & impugnât Sixtus Senenſis lib. 7. Biblioth. hæref. 5. in 4. obiectione. At verò iam minimè licet dubitare de authoritate huius hiftoriæ: eſſet enim periculoſiſſimus error. Primò, quoniam Eccleſia Catholica proponit eam in quadrageſima quaſi Euangelium Ioannis, nec potuit in re tanta decipi. Aut ſi in hoc Euangelio decepta eſt, ſimiliter potuit & in cæteris decipi. Deinde, quoniam extat Concilij Tridentini Decretum ſeſſ. 4. quòd anathema pronuntiat eſſe eum, qui libros canonicos non receperit, cum omnibus ſuis partibus, prout in Eccleſia Catholica legi conſueuerint, & in Vulgata Latina editione habentur. Quamobrem non ſolùm conſtitendum eſt, hanc hiftoriam eſſe Canonicam; ſed etiam eſſe partem Euangelij à Ioanne conſcripti, quoniam Eccleſia proponit eam nobis, non ſolùm vt Scripturam Canonicam, ſed etiam vt Euangelium Ioannis, & ita habet Vulgata Editio. Ex quo patet; non eſſe ferendum, quòd Erasmus ſcribit, & eum ſecutus Ianſenius cap. 76. hanc hiftoriam non eſſe principio à Ioanne ſcriptam, ſed vel ex apochrypho Euangelio additam, authoritatemque obtinuiffe ex conſenſu Eccleſiæ; vel Ioannem poſt ſemel à ſe deſcriptum Euangelium, adieciſſe eam: & ideò contigiſſe,

contigisse, ut in quibusdam Græcis codicibus haberetur, & non in aliis: quamuis Sixtus lib. 1. Biblioth. cap. 22. affirmat, quosdam ex vetustioribus sensisse desumptam fuisse ex illo Evangelio apochrypho. Probatur hoc non posse dici: si enim ab alio quopiam huc translata est ex Evangelio Hebræorum: non est ergo scripta à Ioanne, & ita Ecclesia deciperet nos cum Evangelium Ioannis se proponere nobis testatur; immò nec erit Canonica, quoniam non est dictata à Spiritu sancto, cum liber ille non sit Canonicus: non potest autem Ecclesia facere, ut sit Scriptura Canonica, quæ non est dictata à Spiritu sancto. Si autem ab ipso Ioanne desumpta est, cum scribebat, ut concedit Sixtus Senensis lib. 7. Biblioth. hæres. 5. profectò indignum est Canonicum scriptorem historiam ex apocryphis libris emendicare: si verò postquam scripsit, hoc fecit, ut ait Iansenius; aut fecit id spiritu humano, & tunc non erit Canonica; aut Spiritu diuino, & tunc quæram, cur non hoc illi dictauerit Spiritus Dei, cum primo scribebat? Concedetur etiam sine causa bis habuisse Ioannem reuelationem ad scribendum Evangelium. Sciendum est igitur, Erasimum, Iansenium, Sixtum, & alios dupliciter in hac re deceptos fuisse. Primò, quia nullo modo sequitur, hæc historia scripta est in Evangelio Hebræorum, ergo inde desumpta est: apocrypha enim Evangelia conueniebant in multis cum veris Evangeliiis. Secundò, quoniam nullo ex authore constat, fuisse eam in Evangelio Hebræorum, nec Papias hoc dixit: nam licet apud Eusebium loco citato legerint ipsi hæc verba simul, & historiam quamdam de muliere adultera, quæ accusata est à Iudæis apud Dominum; & licet ita habeatur in translatione Rufini: tamen apud Eusebium in Græco, & in versione Musculi aliter habetur: ita enim ait de Papias loquens, *Exposuit autem & aliam quamdam historiam de muliere, quæ multorum peccatorum gratia fuerit apud Dominum accusata: hac autem non potest probari esse, quæ narratur hic à Ioanne: præterea quòd dicunt hanc historiam non esse apud veteres, falsum est, quoniam Hieronymi tempore legebatur in multis Græcis, & Latinis codicibus, ut ipsi consentunt.* Imò verò Hieronymum adducunt contra suam ipsius sententiam: ipse enim adducit hanc historiam ad confirmationem suæ sententiæ, atque interpretatur, & ut probet esse authenticam, dicit in multis codicibus tam Græcis, quam Latinis legi. Idem facit Psal. 44. in illis verbis, *Propter veritatem, & mansuetudinem.* Deinde Chrysostomus hom. 6. in Ioannem citat eam ut Evangelicam. Augustinus hic eam exponit ut reliquum Evangelium. Ambrosius epistola 58. ad studium similiter eam refert, & exponit, ut partem Evangelij, & epist. 76. ad eundem in principio ita ait, *Ad semper quidem decantata questio, & celebris absolutio fuit mulieris eius, quæ in libro Evangelij, quod secundum Ioannem scribitur: Adultery rea oblata Christo est.* Et Sedulius, qui iuxta Tritermium clauit sub Theodosio Imperatore anno Domini 430. lib. 4. operis paschalis hanc inter alias historias Evangelicas elegantibus versibus refert. Iratius Clarus Hispanus lib.

Scriptura non potest esse Canonica, quæ non est dictata à Spiritu sancto.

Apocrypha Evangelia in multis conueniebant cum veris.

contra

contra Barimandum in fine in 6. Tomo Biblioth. Sanctorum, citat eam vt Euangelicam. Denique consensus Latinorum patrum ad præsens vsque tempus eandem illi semper authoritatem detulit, quam cæteris Euangelij verbis. Postremò probatur ex contextu apertissimo horum verborum, cum præcedentibus & sequentibus: *Illi enim reuerſi sunt in domos suas, Christus autem abiit statim in montem Oliueti, & manè loquebatur eis in templo.* Deinde dicit, *uerum ergo loquutus est eis Iesus,* quod non rectè cohærebat cum præcedentibus, nisi semel eis iam loquutus fuisset, cum adduxerunt ad eum adulteram.

In montem Oliueti.] Mons Oliueti, aut Oliuarum, vt est in Græco, est prope Ierusalem ad Orientem, inter Urbem ipsam, & Bethaniam, incipitque statim post transitum torrentis Edron. Solebat autem Dominus noctu in hunc montem secedere orationis causa; & etiam, vt ait S. Thomas, & alij, vt maneret in domo Marthæ, & Mariæ: erat autem Bethania sita in latere montis Oliueti.

In lege autem.] Omnes citant verba Leu. 20. aut Deuter. 22. sed ibi lex iubet tam adulterum, quam adulteram interfici: nihil tamen de lapidatione dicit. Abulensis super Leu. c. 20. quæst. 3. dicit, hic non exprimi genus mortis; sed esse tamen lapidationem, quæ posita est in principio eiusdem capituli, & in fine: & ita extendenda est ad adulteros. Probaturque ex hoc, quod modò Iudæi dicunt, & ex Dan. 13. vbi Susanna tamquam adultera producebatur lapidanda, atque ita argumentatur: hoc ex nullo alio librorum Moyſi potest colligi: ergo colligitur ex isto; & ita est iste locus intelligendus. Argumentatur etiam ex Deut. 22: vbi sponsa iubebatur lapidari; ergo multo magis nupta. Mihi videtur, quamuis lex id non dicat expresse, consuetudinem esse legis interpretem, atque ex ea probari ita Moysem intellexisse.

Tentatis eum.] Quoniam sciebant Dominum esse valde misericordem, vt aiunt Augustinus, & Chrysostomus, nec passurum, vt mulier lapidaretur, atque ita accusaretur ipse, vt transgressor legis; aut certè, si inberet lapidari, accusaretur crudelitatis, & contra propositum suum facere videretur; dicebat se venisse, non vt iudicaretur homines per ipsum, sed vt salui fierent.

*Quid, & cur
scripserit
Christus in
terra.*

Digito scribebat in terram.] De his Sixtus lib. 2. Biblioth. verbo, *Iesu Christi digitea scriptura.* Quid scripserit, & cur scripserit, meritò quæritur. Prius incertum est, ideòque variè sunt ea de re patrum sententiæ. Hieron. lib. 2. contra Pelagium statim post medium ait; *Digito scribebat in terra, eorum videlicet, qui accusabant, & omnium peccata mortalium, secundum quod scriptum est in Prophetis, relinquentes autem te in terra scribentur.* Quibus verbis videtur mihi significare non quid scripserit, sed cur scripserit: id est, scripture illa significasse eos, qui aderat, peccatores esse, & Dominum reliquisse; ideòque misericordiam eius indigere, quam vt impetrarent, debere sua peccata recognoscere, & aliena relinquere, atque condonare. Ambrosius epist. 58. *Quid scribebat, nisi illud propheticum: Terra, terra, scribe hos viros abdicatos.* Quod de Ieconia lectum est in Ie-

remia

remia Propheta c. 22. in fine ; & epist. 76. ait ; *Et scribebat in terra quid : Vtique dicens ; Festucam , quæ in oculo fratris tui est , vides ; trabem autem , quæ in oculo tuo est , non vides .* Peccatores in terra scribuntur , iusti in cælo , sicut habes dictum ad discipulos ; *Gaudete , quia nomina vestra scripta sunt in calis .* Quod similiter intelligendum est : indicat enim , non quid scripserit , sed quid significauerit scribendo . Idem dicit Augustinus 4. de Consensu Euang. c. vlt. & omnes alludunt ad illud Hier. 17. *Omnes qui te dereliquerunt confundentur , recedentes à te in terra scribentur .* Secundam rationem ibidem addit Augustinus ; *Significabat se signa facere in terra humiliando se , quod capitis inclinatione monstrabat .* Tertiam ibi & hic tractatu 33. *Vt significaret se eundem esse , qui legem veterem digito scripserat in tabulis lapideis , tempusque esse iam , ut lex sua non in lapide sterili sicut antea scriberetur ; sed in terra , quæ fructum daret , ut videlicet desinerent iam duri esse , & fructum ferrent misericordia .* S. Thomas dicit , scripsisse eadem verba , quæ protulit ; *qui sine peccato est ,* &c. licet hoc certum non sit . Euthymius autem dicit , eos , qui respondere nolunt importuna , indignaque rogantibus , frequenter in terra scribere solere , quasi significantes se non attendere iis , quæ dicuntur : idque etiam Dominum fecisse . Idem aiunt Montanus , & Iansenius , cap. 76. sed addunt ostendisse , non ad se pertinere illud iudicium ; unde in nonnullis Græcis codicibus postquam dictum est : *Scribebat in terra* , additur , *non sibi vendicans* , scilicet iudicium illud ; id est , nolens sibi sumere , & vindicare illam causam , & ideo ipsi perseverabant interrogantes .

Ex his omnibus videtur colligi , Dominum non scripsisse notas aliquid significantes : quod mihi valde probabile videtur : nam ab iis , qui dicunt , literas significantes fuisse ; quæremus unde id scire possint ? Quæremus , quid scripserit , cum secundò scripsit : Omnes ergo rationes adductæ recipiendæ sunt , præsertim prima , & vltima simul iunctæ , ut iunguntur à Montano . Itaque nolebat ipse iudicare , sed illis ipsis ex conscientia suis rem iudicandam relinquebat : quasi diceret (ut ait Augustinus) puniendæ est illa ; sed non à puniendis . Considerate vos metipsos , & aut illam dimittite , aut simul cum illa legis pœnam subite : *in quo enim iudicas alterum , teipsum condemnas* , Rom. 2. His addere possumus aliam rationem Bedæ , quæ ferè est eadem cum prima , per *inclinationem* humilitas intelligitur : per *digitum* subtilitas discretionis , & examinis : nam digitus articulorum compositione flexibilis est , & eo res singulas discernimus , & indicamus : per *terram* significatur cor humanum , quod bonos , vel malos fructus ferre potest . Antè ergo quàm Dominus respondeat , scribit in terra , instituens nos , ut cum proximorum errata conspiciamus , non antè reprehendendo iudicemus , quàm ad conscientiam nostram humiliter reuersi , diligenter excutiamus , quid in ea Deo placeat , aut displiceat , & quales nos simus , iuxta illud Gal. 6. *Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto , vos , qui spirituales estis , huiusmodi instruite in spiritu lenitatis , considerans te ipsum , ne & tu tenearis .*

Ribera in Euang. Ioan.

D d

Qui

Qui sine peccato est vestrū.] Dupliciter intelligi possunt hæc verba, qui modò purus est à peccato, vel qui peccare non potest. Primus sensus conuenit rectè in illos: verisimile enim est neminem illorum tunc fuisse sine peccato. Secundus conuenit in illos, & in omnes: omnes enim licèt aliquando puri sint ab omni peccato, peccare tamen possunt, & necessitati peccandi subiacent, saltē venialiter. Est ergo æquum, vt qui aliorum peccata considerat, quæ ipse numquam admisit, recorderetur se non esse impeccabilem; sed posse eadē perpetrare; & hic sermo est optimus. Quod vt rectè intelligatur, notandum est, aliquando in Scriptura præsens tempus potentialiter sumi; id est, non solū significare, quod tunc est, sed etiam quod esse potest, vt Malach. 3. *Ego enim Dominus, & non mutor.* Ad Titum 1. *Quam promisit, qui non mentitur Deus.* Ita intelligitur illud 1. Ioan. 1. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus;* & Prouer. 20. *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato?* Ita igitur dicit modò, *qui sine peccato est*, idque ex Græco intelligitur: nam vbi habemus, *qui sine peccato est*, totum id explicatur hoc nomine ἀναμάρτητος: quod significat, & eum, qui est sine peccato, & eum, qui est impeccabilis; vtrumque docet Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, vbi dicit proprium esse solius Dei ἀναμάρτητος esse; id est, impeccabilem. Et Plato lib. 1. de Rep. inquit, *utrum principes ἀναμάρτητοι sunt, an potentes peccare?* Denique omnia nomina Græca deducta à præteritis passiuīs, habent eandem significationem, quam apud nos verbalia in *bilis*: & ita passim vtitur noster Interpres; quamuis interdum propter similitudinem, quam habent hæc nomina cum nostris participiis passiuīs, solet Interpres vti, quasi ad imitationem Græcorū loquens, participiis passiuīs, sed habentibus tamen eandem significationem, quam nomina in *bilis*; vt videre licet in illis verbis 1. Petri 1. *in hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem.* & Hebr. 6. *De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad ducendum.* 1. Corinth. 9. *Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem vt incorruptam.*

Et iterum se inclinans scribebat in terram.] Omnes dicunt, hoc fecisse, vt locum illis præberet abeundi sine pudore: vertit enim se ad scribendum, quasi non attendens ipsos, nec aspiciens quid facerent. Ita Hieron. lib. 2. contra Pelagianos, & Euthymius, & Augustinus, & S. Thomas, & Recentiores. Ex quo magis probatur, quod diximus, in priori scriptione, non scripsisse literas aliquid significantes, & voluisse significare, non attendere se, quæ dicebantur: quare videtur, mihi secundò scripsisse, vt confirmaret rationes, quas adduximus, & quasi dicere volens, dixi vobis, quod mihi videbatur. Aliud dicere non pertinet ad me, nec aliud à me expectatis responsum. Iuxta Bedam etiam postquam alios reprehendimus, debemus nos ipsos excutere, ne illis, quæ reprehendimus, aut aliis quibuslibet simus facinoribus irretiti, & inclinemus nos deorsum;

id est,

Debemus
nos ipsos
excutere
postquam
alios repre-
henderi-
mus.

id est, quàm deiectioni ex nostræ conditionis fragilitate sumus, si non nos diuina pietas sustentet, humiliter inspiciamus.

Audientes autem hæc.] In Græco est, *audientes autem & à conscientia redarguti.* Quod additum videtur ab aliquo explicationis causa, & à margine translatum in contextum; sed tamen vera est explicatio.

Vnus post unum.] Quod est paulatim, & cum hæsitazione quadam, & cum pudore, recedentium.

Incipientes à senioribus.] Ambrosius epist. 58. vel quòd ipsi plura haberent crimina, qui diu vixerant, vel quia priores vim intellexerunt sententiæ, quasi prudentiores: & cœperunt sua magis peccata desferre, qui alieni criminis venerant accusatores.

Neque ego te condemnabo.] Ostendit misericordiam in mulierem; & tamen cum fauet mulieri, non fauet peccato: idèò addit, *noli amplius peccare.* Quod notauit Augustinus, Beda, & alij. De sensu spiritali huius historiæ vide Ambrosium epist. 76. & Rupertum.

Ego sum lux mundi.] Quoniam variabat opinio hominum de Christo, & quidam dicebant esse Prophetam, aut Christum, alij seductorem esse turbarum, Pharisei verò negabant esse Prophetam, palàm eis aperit quis sit. de his verbis vide cap. 1. *Erat lux vera, &c. & vita erat lux hominum.*

Lumen vitæ.] Quo in æternam vitam perueniat, vt cap. 6. *verba vitæ æternæ habes.*

Quia scio vnde venio, aut quò vado.] Id est, scio me missum esse de cælo à Patre, & iterum ad eum peracta hominum redemptione rediturus sum, & ideo verum est testimonium meum, quia omnia loquor, & facio iuxta præscriptum eius qui me misit, & ad quem rediturus sum.

Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quemquam.] Id est, carnali, & humano iudicio iudicatis, neque quidquam, nisi quod sensibus apparet, intelligere vultis, & ita de me malè iudicatis, & quia me in carne videtis, hominem purum putatis inani gloriæ, atque aliis affectibus subiacentem vt vos; & hoc est quod paulo antè dixit, *nolite secundum faciem iudicare;* quoniam autem illi dicere poterant, si iniuste iudicamus, quid nos non arguis, & condemnas. Respondet; Ego modò non iudico, non enim veni vt iudicetur mundus, sed vt saluetur, si tamen vellem iudicare, ex numero damnatorum essetis, & verum esset iudicium meum, neque esset secundum carnem vt vestrum, quia ego omnia iudico quemadmodum Pater meus vult iudicari, & vt ipse iudicat. ita Chrysostomus homil. 51. & Theophylactus, & Euthymius.

Quia in lege vestra scriptum, &c.] Citatur illud Deuter. 17. & 19. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Vult autem probare verum esse, quod de seipso dixit, quandoquidem ipse & Pater idem testantur. Quomodo autem id testatus sit Pater, docuit cap. 5. *Ego testimonium habeo maius Ioanne.*

Iansenius
reprobatur.

& est hic locus valde notandus ad probandam distinctionem diuinarum personarum contra Sabellium. Quare non probo, quod ait Iansenius cap. 77. Christum quatenus Deus est reddere testimonium de se quatenus est homo, quasi quodammodo alius sit à se homine: nam cum iste locus probet distinctionem personæ Patris à filio, si ita intelligeretur, vt ait Iansenius, videretur ponere in filio duas personas. Est ergo sensus, Pater est vna persona, ego Deus & homo altera, & ita habetis testimonium duorum: nam quod se Christus in testimonium præferat quasi vnā personam tantum, patet ex præcedentibus, *Iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater*, atque hoc ad legem satis erat, quæ tantum exigebat testimonium duorum.

Neque me scitis.] Cap. 7. dixit, *Et me scitis, & vnde sim scitis*; sed ibi loquebatur de origine sua secundum humanitatem, nunc loquitur de sua diuinitate: nec respondet eis apertius, quoniam malitiosè interrogabant, vt calumniarentur eum, & quia iam sæpe id dixerat, & ipsi intellexerant, vt vidimus cap. 5.

Forſitan & Patrem meum ſcietis.] Quia eiusdem naturæ sumus. Ioan. 14. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum.* De, *forſitan*, vide quæ notauimus cap. 5. in fine.

Gazophylacium
vbi
positum.

Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio.] Quasi dicat, hæc loquutus est in conspectu omnium sacerdotum, & Phariseorum in templo ipso sedens, & more magistri, cum authoritate, & libertate loquens; & tamen qui antea sollicitè eum quærebant vt interficerent, ne attingere quidem ausi sunt, quia ipse nolēbat apprehendi, aut attingi, quia nondum illa hora venerat, quam ipse cum Patre suo ab æterno præstituerat morti suæ. quibus verbis ostendit suam diuinitatem, & voluntariè passum fuisse. Porro gazophylacium erat ad portam Orientalem atrij sceminarum, in quod vortua pecunia pro arbitrio offerentium coniciebatur: nam fuisse in loco ad quem accedere mulieres possent, constat ex Lucæ 21. *Vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium diuites: vidit autem & quandam viduam pauperulam, mittentem ara minuta duo.* Admonet autem Beda Marc. 12. in illis verbis contra gazophylacium: hoc nomen dici à γὰζα, quod lingua Persica significat diuitias; & φυλάξω, quod Græcè est custodio, significareque locum in quo diuitiæ seruantur, quo nomine, inquit, & arcam, in qua donaria populi congregabantur ad vsus templi necessarios, & porticus, in quibus seruabantur, appellabant. Primo modo capitur 4. Reg. 12. & Marc. 12. & Lucæ 21. secundo verò modo capitur Ioan. 8. Est ergo in gazophylacio, in loco in quo pecuniæ templi seruabantur, siue in porticu illa, & ita omnino intellexit Nonnus.

Gazophylacium
quid.

Dixit ergo iterum.] Iam enim semel dixerat hæc verba cap. 7. vbi illa exposuimus.

In peccato vestro moriemini.] Quæritis me cum prememini obsidione
Roma

Romanorum, sed ego vos non liberabo, atque ita moriemini in peccato infidelitatis vestræ. Ita exponit paulo post: si enim non credideritis, quia ego sum, in peccato vestro moriemini. De hoc peccato dicit c. 15. *Si non venissent, & loquutus eis non fuisset, peccatum non haberent, &c.* & quoniam cū peccato infidelitatis necesse est plura esse peccata; ideo in hoc 2. loco legit Chrysostomus, *in peccatis vestris moriemini*, & ita habent codices Græci: sed probabilior est nostra lectio, tantum enim reperit Dominus, quæ prius dixerat, licet etiam multi codices Latini habeant in secundo loco, *in peccatis vestris*.

Vos de deorsum estis.] Ita legendum est, non, ut habent quidam codices, *deorsum*: nam antiquiores quidam codices ita habent, ut ait Titelmanus, id est, quemadmodum ex terra trahitis originem, ita terrena sapitis, & mundani estis, ac nihil cœleste cogitatis, ut ego cogito; propterea me odistis, & permanetis semper in vestra infidelitate, cum sitis tam dissimiles mei, & me recipere recusetis, ne peccata vestra relinquere cogamini. Atque ita in peccato vestro moriemini: nam calamitatem à Romanis inuehendam non potestis vitare nisi credatis in me, & conuertamini, & longè abestis in credendo, implicati carnalibus, & mundanis cupiditatibus: credere autem debetis, quia ego sum, id est, diuinitatem meam qua æqualis sum Patri, qui dixit Exod. 3. *Ego sum qui sum, & qui est misit me ad vos.*

Tu quis es.] Quoniam dixit, *quia ego sum*, nec aliquid propterea addidit, quærit, ut magis explicet quis sit.

Principium, qui & loquor vobis.] His verbis solent Theologi uti, ut probent Christum esse Deum principiumque omnium creaturarum. Sed Erasmus & Titelmanus, & Iansenius, qui c. 77. vtriusque verba transcripsit, & Caietanus, Isidorus Clarius, & Gagneus negant vlllo modo posse locum ita intelligi, quoniam in Græco *principium* non est nominatiui casus, sed accusatiui. Deinde ubi habemus, *quis*, in Græco est ὅτι, id est, *quod*, vel *quia*. Itaque illud, *quod*, non potest esse relatiuum principij, quoniam principium apud Græcos est sceminini generis, nec potest esse relatiuum Christi, quoniam ὅ, τὶ est neutrius generis. Accedit consensus Græcorum, qui longè aliter intelligunt, nam Chrysostomus hom. 52. & Theophylactus & Euthymius accipiunt illud quod est in Græco τὸ ἀρχὴν, pro quo nos habemus, *principium*, aduerbialiter, ut idem sit quod omnino, aut in primis, aut quantum ad primum, quomodo capi apud Græcos probat Erasmus ex verbis Nazianzeni, & Galieni, ut sit sensus, in primis quod & loquar vobis, scilicet indigni estis, quia semper verba mea calumniamini, & de his omnibus reprehendere vos possem, & ideo ait, *multa habeo de vobis loqui*, &c. diximus autem *loquar*, quoniā verbum Græcum λαλῶ, pro quo nos habemus *loquor*, potest etiam esse subiunctiui modi. Iste sensus profectò valde durus est: sed quos alij adhibent, nihilo sunt molliores. Nam Nonnus ita scripsit, *Tu quis es? & Christus respondit, quod quidem volens ab initio dixi, habens innumera indicare & loqui.* Titelmanus verò &

Montanus & Gagneius ita, *id quod à principio vobis loquor, id sum.* Iansenius c. 77. dicit hunc sensum videri sibi omnium convenientissimum, *omnino sic est vt & loquor vobis*; quod dictum est propter illa verba, quæ sequuntur, *in peccato vestro moriemini.* addidit, *multa habeo de vobis loqui & iudicare.* Caietanus ita putat esse legendum: *In primis, quia & loquor vobis, multa habeo de vobis loqui & iudicare*, id est, quia ego prædico vobis doctrinam salutarem, ideo possum de vobis multa loqui, testificando iniurias, quas mihi infertis, & iudicare damnando vos. Ex his sequitur iuxta istorum autorum sententiam malè transtulisse nostrum interpretem, & bis errasse, primò quòd vertit, *principium*, deinde quòd voluit finire sententiam in illis verbis, *loquor vobis*: nec vllum inuenire potui, qui nostram translationem defendat. Augustinus tamen & Beda, quos sequitur Ioan. Arboreus, videntur illam defendere. Ita enim interpretantur, non dicit principium, scilicet sum, videt enim Augustinus principium esse accusatiui casus apud Græcos; sed *principium*, scilicet me credite, velut si veller dicere se esse veritatem, & rogantibus, *Tu quis es*, responderet, *veritatem*; dixerat enim, *nisi audieritis quia ego sum*, & quasi Iudæi dicerent; *Quid te esse credemus?* respondet, principium, me credite: & addidit, *qui & loquor vobis.* *qui*, id est, quia humilis factus propter vos ad ista verba descendi: nam si principium sicuti est, ita maneret apud Patrem, neque homo factus esset, & vt homo hominibus loqueretur, quomodo ei crederent, cum infima corda intelligibile verbum sine sensibili voce audire non possent. Eodem ferè modo intellexit Pagninus, qui vertit *principium*, & per parenthesim interponit (*modico*) & itatim, *quia & loquor vobis.* Ista expositio, quæ asserit Christum hoc loco dici principium, quia creator est omnium rerum simul cum Patre, sine dubio recipienda est, est enim antiquissima in Ecclesia. Ita exponit Ambrosius lib. 3. de fide c. 4. & lib. 1. in hexameron, c. 2. & 4. & Augustinus non hîc tantum in commentariis, sed multis præterea in locis, vt lib. 11. confessionum, c. 8. & lib. 1. de Genes. contra Manichæos, c. 2. & in lib. imperfecto de Genes. ad litteram, cap. 3. & lib. 1. de Genes. ad litteram, c. 5. & lib. 5. de Trinitate c. 13. & lib. 11. de Ciuitate c. 32. & lib. 1. contra aduersarium legis & Prophetarum, c. 3. Beda hîc. Bernardus lib. 5. de consideratione, paulo ante medium. Rupertus, S. Thomas, Lyra, & Glossa interlinealis, & ex recentioribus Pagninus, & Arboreus, vt diximus, & Clitovæus lib. 5. in Ioan. c. 23, in iis libris quos addidit Cyrillo. Ex his colligimus nonnulla, primò hûc locum ita fuisse in veteri translatione antequam à Hieronymo corrigeretur, quod patet ex locis Ambrosij: secundò hunc locum non fuisse mutatum aut correctum, vt patet ex locis Aug. qui vsus est translatione noui Testamenti, à Hieronymo correctâ, vt patet ex eius epistolis ad Hieronymum: tertio, hanc lectionem nostram semper fuisse seruata in Ecclesia Latina, vt patet ex cæteris auctoribus citatis. Ex his sequitur apertissimè antiquissimos codices Græcos ante tempora Christi, &

etiam

etiam tempore Hieronymi, qui emendatiores erant, ita habuisse, ut & nos habemus, alioqui Hieron. correxisset; ait enim in prologo Evangeliorum ad Damasum, *Hæc præfens præfatiuncula tantum pollicetur quatuor Evangelia codicum Græcorum emendata collatione; sed veterum, quæ ne multum a lectionis Latina consuetudine discrepant, ita calamo temperavimus, ut iis tantum quæ sensum videbantur mutare, correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant.* Cum igitur hoc verum sit, constat hanc nostram lectionem amplectendam esse, quam semper amplexa est Ecclesia Romana, penes quam ut veritas fidei mansit incorrupta, ita etiam Scriptura, qua fides hæc continetur, semper mansit integra, & incorrupta, ut ait Titelmanus in prologo apologetico pro interprete novi Testamenti: & Genesius Sepulveda epistola 6. ad Erasmum. Itaque Græci codices, quos nunc habemus, & quos habuit Chrysostomus, vitiatum fuerunt. Nec mirum hoc videri debet cum Ambrosius super epistolam ad Rom. 5. conqueratur suo etiam tempore corrupta fuisse Græca exemplaria, & de his quæ modò habemus, probat idem Lindanus lib. 2. de optimo genere interpretandi, c. 5. 6. & 7. Sepulveda etiam epistola 4. ad Erasmum, admonet illum Græcos libros, quos ipse laudare solet, & quorum autoritate recedit à nostra translatione, in multis vitiatos esse; affirmat etiam se vidisse in Bibliotheca Vaticana novum Testamentum Græcū, quod multum discrepat à cæteris Græcis, & maxime convenit cum nostra vulgata translatione, atque hoc dicit esse antiquissimum, cui Eras. epist. 7. ita respondet: *Mea versio è libris Græcis non dānat nostram editionem (vulgatam) cum fatear interpretem habuisse exemplar in multis locis emendatius quàm habuit Chrysostomus, aut Theophylactus.* Et paulo post: *Vidi & ipse codicē Evangeliorū ex Bibliotheca Cambronis, qui per omnia consentiebat nostræ editioni Latine.* Est igitur sensus: Ego sum principium & causa rerum omnium, sicut & Pater meus, qui tamen cum tantus sim nō dedignor vos alloqui & docere viā veritatis. & hoc videtur dicere Augustinus. Vel aliter, & fortasse magis propriè. Ego ipse, quem vos videtis, & quem loquentem auditis, sum principium omnium rerū; ita c. 4. cum dixisset, *mulier cum venerit Messias, &c.* respondit, *Ego sum qui loquor tecū.* & c. 9. *Tu credis in filium Dei? Quis est Domine, ut credā in eum? & dixit ei Iesus, & vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est.* Ex quo sequitur optimā omnium lectionem esse, *qui & loquor tecum*, quam aliquando sequitur Ambrosius & Augustinus in pluribus ex locis citatis, licet aliquando legant, *quod & loquor tecum*, ut Ambros. in 2. & 3. loco citato; sed est idē omnino sensus, *sum principium quod loquor tecū.* At multo receptior est prior lectio, *qui loquor*; nullo tamen modo videtur legendū, quia loquor tecū, non enim habet aptū sensum: nā non quia loquitur, principium est; nec Aug. hūc mihi legisse videretur, *quia*, sed *qui*, licet in verbis expositionis videatur primo aspectu legisse *quia*. optimè constat sensus verborum eius si legamus *qui*.

Multa habeo de vobis loqui & indicare.] *Habeo*, more Græcorum ponitur pro *possum*, ut adnotat Chrysostomus, & nos iam adnotavimus c. 4. ubi ait, *ego cibum habeo manducare.* Est ergo sensus, possem multa dicere, in quibus me sine causa calumniarini, & meam

& meam doctrinam, & possem vos conuincere & condemnare: sed Pater meus, cuius verbis loquor quicquid loquor, verax est, & propterea mea doctrina vera est, & tandem vera esse cognoscetur, respondente Patre meo pro veritate, & illa manifestante. quæ expositio comprobatur ex verbis sequentibus:

Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, &c.] Chrysostomus: Ita possem vos reprehendere & punire, sed non me misit Pater, ut puniam, sed ut saluem: si ergo ad hoc me misit, & ille verax est, merito ego neminem iudico, sed ad salutem loquor, non ad reprehensionem.

Et non cognouerunt, &c.] Cum diceret Dominus, *qui misit me, verax est, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater*, non intelligebant Iudæi loqui sibi de Deo Patre, atque illum affirmare esse Patrem suum naturalem. At contra hoc videtur esse illud c. 5. *propterea Iudæi prosequabantur Iesum, quia non solum solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se Deo faciens*. Respondetur, tunc quidem cognouisse, nunc autem etsi idem Dominus significabat, non tamen idem intelligebant, siue quia multi ex his non erant, illi qui tunc adfuerant, siue quia oblitri erant, aut quia magis excæcati. Græci codices habent, *& non cognouerunt, quia Patrem eis dicebat*, & ita est apud Nonnum: sed sensus tamen est idem, quamuis non est legendum *Patrem eius*, sed *Patrem eis*.

Cum exaltaueritis filium hominis.] Id est, cum crucifixeritis. Ioan. 3. *Ita oportet exaltari filium hominis*. Et c. 12. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum, hoc autem dixit significans, qua morte esset moriturus*.

Tunc cognoscetis quia ego sum.] Ab eo tempore quo Dominus crucifixus est, cœperunt Iudæi cognoscere eius diuinitatem, & cum verè à Deo missum fuisse, atque omnia fecisse ut à Patre acceperat, hoc autem cognouerunt ex signis, quæ facta sunt in passione. Vnde centurio exclamauit, *Verè filius Dei erat iste*, Matth. 27. & ex resurrectione, quam nummorum largitione conati sunt obscurare. Et ex aduentu Spiritus sancti in die Pentecostes. Quare plurimi his signis compuncti, & conuersi sunt, ac demum cognouerunt, quando in excidio Hierusalem senserunt diuinam ultionem. Et quamuis ad veritatem verborum satis est hoc cognitum fuisse illis omnibus qui conuersi sunt, tamen probabile est, ut ait Iansenius, & multos eorum qui propter duritiam cordis credere noluerunt, hoc intellexisse.

Et qui me misit.] Tunc etiam cognoscetis mecum semper fuisse Deum, &c. ita Caiet. Possumus etiam intelligere, ut ait Iansenius, esse continuationem eius quod de se dicere cœperat, *sed qui misit me verax est*. Atque ita videntur intellexisse Chrysostomus & Euthymius.

Si vos manseritis, &c.] Id est, si vos persistatis in fide ut cœpistis, verè vos in discipulorum numero habebō, & docebo vos omnia necessaria ad salutem, & veritas cognita & amata liberabit vos à seruitute diaboli,

diaboli, & peccati: nam *liberare* hoc loco non significat, à periculis & laboribus eruere, sed *liberabit vos*, id est, liberos, & ingenuos faciet, vt nullius serui sitis, quod indicat verbum Græcum ἐλευθερώσει, hoc adnotat eleganter Augustinus tract. 40. & sermone 48. de verbis Domini, & eodem modo interpretantur Chrysostomus & cæteri Græci, & patet ex sequentibus, *Semen Abraha sumus, nemini seruimus*. Sed addit Chrysostomus hom. 53. Dixit, *si vos manseritis*, quoniam alij credere cœperant, & abierant, vt vidimus cap. 6. & *cognoscetis veritatem*, id est, me. nam Iudaica dogmata omnia figuræ sunt, ego autem sum veritas & adimpletio illarum figurarum, ita dixit cap. primo, *Gratia & veritas per Iesum Christum facta est*.

Semen Abraha sumus.] Id est, quæ est ista libertas quam nobis polliceris, nos verè liberi sumus cum simus posterì Abrahæ, qui nemini seruiuit, sed Propheta fuit, & in summo pretio apud Deum, & apud homines, non habemus vnde cuiusquam serui esse possimus. Quæritur autè potest, qui sint qui hæc dicunt, illi qui crediderant, vt voluit Chrysostomus & Theophylactus, an cæteri qui aderant, vt vult Augustinus. Mihi videtur probabilius esse illos, qui non crediderant, qui vt verba illa audierunt, continuò profilierunt, ad respondendum sibi etiam iniuriæ fieri interpretati. patet hoc ex verbis Domini, *Scio quia filij Abrahæ estis, sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis*, quod non est credibile dici de his qui crediderant.

Semen Abrahæ qui esse se dixerint.

Et nemini seruimus vquam.] Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius dicunt mentitos esse Iudæos, cum seruierint Aegyptiis & Chaldæis, & in terra promissionis aliis nationibus, sed dissimulasse Dominum, quoniam non de huiusmodi seruitute loquebatur, sed de alia multo grauiore, nempe de seruitute peccati, à qua solus Deus liberare potest. Mihi quod ait Caietanus videtur valde probabile, istos non loqui de maioribus suis, qui seruierant, sed de se qui nulli seruierant. nam licet tunc Romanis seruiebant, non tamen vt serui, sed vt liberi tributa pendentes.

Omnis qui facit peccatum.] Quicumque ille sit, siue seruus, siue ingenuus, siue nobilis, siue ignobilis, ex quibuscumque parentibus natus sit, si facit peccatum, amittit libertatem, & fit seruus peccati, quia peccatum in eo dominatur, & subditum diabolo, mortisque æternæ reum efficit: atque ita quandiu manetis in peccato, serui eius estis, licet gloriemini patrem vestrum esse Abraham. hoc intelligitur ex verbis Apostoli Rom. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam.* & ex Prouerb. 5. *Iniquitates sue capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.*

Libertatem perdit qui peccat.

Seruus autem non manet in domo in æternum.] Chrysostomus exponit: Seruus non habet potestatem domus, ideo neminem potest liberare, cum sit seruus; ego verò vt filius, habeo potestatem do-

Ribera in Euang. Ioan.

E e

mus

mus Patris mei, & possum vos liberare: vestri autem Sacerdotes non possunt, quia sunt serui. At verò sensus est satis perspicuus, sumpta à rebus humanis similitudine, alludit enim ad legem & consuetudinem Hebræorum, & est sensus: Seruus aliquandiu est in domo Patrisfamil. at non semper, quoniam septimo anno, aut certè anno 50. Iubilæi manumittendus est, si fuerit Hebræus, Exod. 21. & Deuter. 15. Si autem fuerit ex aliis nationibus, semper seruebat, Leuit. 25. & tamen hic non manet in domo semper, quoniam vendi potest, filius autem semper manet, quoniam est hæres & dominus. Est ergo ac si diceret, etiamsi filij Abraham sitis, & sitis modò in domo Dei; si serui peccati efficiamini, eiiciemini tamen, & non obtrinebitis hæreditatem filiorum, quæ est æterna beatitudo. Date igitur operam vt veram libertatem & ingenuitatem consequamini, accedentes ad me qui filius sum, & vt filius auctoritatem & potestatem habeo in domo Patris mei. Hoc explicat eleganter Apostolus Gal. 4. *Itaque fratres non sumus ancilla filij, sed libera, qua libertate Christus nos liberauit; & ibidem adducit ex Gen. 21. Eice ancillam, & filium eius, non enim hæres erit filius ancilla cum filio libera.* Denique tota allegoria Pauli tendit ad hoc quod Dominus docet, & de hac potestate, quam habet Christus in domo Dei, quæ est Ecclesia, eleganter Paul. Hebræor. 3. *& Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant; Christus verò tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos.*

Sermo meus non capit in vobis.] Id est, corda vestra sunt plena immunditia, & sunt nimis crassa, ideo hæc sublimis & spiritalis doctrina non capit in eis. Chrysostomus hom. 53. *Non dixit, non capit is sermonem, sed sermo meus non capit in vobis, ad doctrinæ magnitudinem significandam.*

Ego quod vidi apud Patrem.] Ego loquor atque operor quemadmodum Pater meus docuit me loquendum esse & operandum: vos loquimini & operamini, quemadmodum pater vester diabolus vos docet, quod ex sequentibus magis patebit.

Pater noster Abraham est.] Nos nullum patrem agnoscimus præter Abraham, qui nihil mali nos docuit cum sanctus fuerit.

Opera Abraha facite.] Quasi dicat, nihil vobis proderit id in quo maximè gloriâmini, patrem vestrum esse Abraham, nec obtrinebitis hæreditatem promissam filiis Abraham, & hoc est quod dicit Ioan. Matth. 3. *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham, &c.*

Nos ex fornicatione non sumus nati.] Non videtur hoc posse intelligi de corporali fornicatione, vt intellexerunt Origenes tomo 22. in Ioann. & Euthymius & Theophylactus, & paulo post Chrysostomus,

mus, nihil enim ad hoc pertinet quod pro ratione reddunt, vnum patrem habemus Deum. Quare intelligendum est de spirituali fornicatione, id est, idololatria, quæ passim fornicatio appellatur in Prophetis; & ita glossa vtraque, & Lyra, & S. Thomas, & Iansenius c. 7. Deinde more Scripturæ quæ abstractis vtitur pro concretis, Idololatriam ponit pro Idololatriis, quasi dicant, nos neque idola habemus, nec ex parentibus idololatriis geniti sumus, quorum idola filij colunt, & mores patrum imitantur; ita dictum est Ezech. 16. *Hæc dicit Dominus Ierusalem: Radix tua & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Non igitur habemus idola, sed vnum Deum, verumque colimus, ideoque eum patrem nominamus, ipse enim populum Israël vocat filium suum primogenitum, Exod. 4. eo quod non colat idola vt cæteri populi. Ex quibus verbis intelligitur, satis hic locus, sed apertius ex Hierem. 3. *Polluisti terram in fornicationibus tuis, &c. ergo saltem ammendo voca me pater meus,* id est, desine iam colere idola, & poteris me patrem vocare.

Idololatria, pro idololatriis.

[*Ego enim ex Deo processi & veni.*] Processi vt Deus, veni homo factus, ita Augustinus tract. 42. & vtraque glossa & S. Thomas. Iansenius hanc expositionem parum probat, mauiusque idem utroque verbo significari; locus autem quo refellit Augustini sententiam, videtur mihi eam optimè confirmare Ioan. 16. *& credidistis, quia à Deo exiui: exiui à Patre, & veni in mundum, &c.*

[*Quare loquelam meam non cognoscitis. Quia non potestis audire sermonem meum.*] Id est, quia maximum odium, quo me prosequimini, non finit vos audire sermones meos & intelligere, inde non cognoscitis loquelam meam, quæ facile ipsa se prodit, cuius sit, nempe Dei, ex loquela enim cognoscitur, vnde aliquis sit. Matth. 26. *Verè & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit.* De hoc diximus c. 5. in illis verbis, *nec vocem eius audistis.*

[*Et desideria patris vestri vultis facere.*] Id est, quæ ille maximè amat & desiderat, videlicet homicidia, & mendacia, dicit autem desideria, vt ait Chrysostomus, vt ostendat, & ipsos & diabolum maximè his operibus delectari.

[*Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit.*] Homicida dicitur, quia primos parentes spiritualiter occidit, ab initio, quia ex quo potuit homicida esse, occidit: non potuit autem occidere antequam homo esset. ita Augustinus, & authores paulo post nominandi. Augustinus tract. 43. *Noti ergo putare te non esse homicidam, quando fratri tuo mala persuades, si fratri tuo mala persuades, occidis, & vt scias, quia occidis, audi Ps. 56. Filij hominum, dentes eorum arma, & sagittæ, & linguæ eorum gladius; dicitur etiam diabolus homicida, quia in ipso mundi initio, stimulavit Cain ad occidendum fratrem suum Abel.*

Diabolus cur homicida.

[*Et in veritate non stetit.*] Prima huius loci expositio est, non mansit

in officio, non fecit quod naturam suam, & gratiam acceptam decebat, ut diximus cap. 3. in illis verbis, & nemo ascendit in cælum, in finem illius annotationis, atque ita intelligere solent sancti: nam Chrysostomus hom. 53. interpretatur *in veritate*, id est, in vitæ rectitudine, & etiam Euthymius similiter intelligit. Augustinus tract. 42. & 11. de Ciuitate cap. 13. & lib. 11. de Genesi ad litteram c. 16. & 23. & in libro contra Adimantum c. 5. & lib. 2. contra litteras Petilianæ c. 3. & Rupertus, & S. Thomas & Lyra.

Sed huic expositioni, à tot Patribus receptæ refragatur Iansenius c. 77. probans Dominum non loqui de veritate vitæ, sed de veritate verborum, cui opponit mendacium verborum: itaque iuxta illum est sensus; in veritate non stetit, scilicet illorum verborum: *In quacumque die comederis de ligno, quod est in medio paradisi, morte morieris*, hoc est, amplexatus non est hanc veritatem, sed dixit, *Nequaquam moriemini*, &c. Sed obstat eius expositioni, quod proprietatem verborum non retinet, ille enim dicitur stare in aliqua re, qui eam cœpit, & in ea perseuerat. Quare iuxta priorem expositionem, quæ valde probabilis est, ita videtur totus locus exponendus, non seruauit Deo fidem, quam debebat, quia non est veritas in eo, id est, quia odit omnem veritatem, quocumque modo dicatur veritas, siue sit, quæ posita est in verbis, siue quæ in implerione promissorum, siue quæ in rectitudine vitæ; inde fit, ut amet mendacium, & sit pater eius. Augustinus tamen 11. de Ciuitate cap. 14. ita exponit illam causalem, *quia veritas in eo non est*, ut doceat, quia, non significare causam, sed indicium quoddam, ut sit sensus, ex eo quod veritas in eo non est, ostenditur quod in veritate non steterit; adducit illud Psal. 16. *Ego clamaui, quoniam exaudisti me Deus*, id est, exauditiō tua fuit indicium clamoris mei. At verò si penitus verba consideremus, probabilius videtur, Dominum non loqui de peccato, quo diabolus recessit à Deo, parum enim id ad rem præsentem pertinebat, sed de damno quod intulit primis parentibus. Ideo ait, *homicida erat ab initio*, id est, ex quo homines esse cœperunt; quare consequens est, ut illud, *in veritate non stetit*, intelligatur eodem modo, id est, non permansit in amore veritatis, sed potius amauit mendacium, & per illud hominem occidit, quia veritas in eo non est, id est, ex quo à Deo per peccatum recessit, odit Deum & veritatem, quæ à Deo est, & ita cum dicit, *quia*, verè reddit causam. Eodem ferè modo intelligit Theophylactus, ait enim non stetisse in veritate, quia cum tentauit Eum, Deum calumniatus est apud homines, quasi præ inuidia prohibuisset eis esum ligni. Deinde calumniatus est homines apud Deum, ut cum dixit Iob 1. *Nunquid Iob frustra timet Deum*.

Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.] Theophylactus: Cum homines loquuntur mendacium, quasi re aliena vtuntur: diabolus autem re propria vtitur. nam ipse est pater mendacij, homines ab alio

Stare
quando
quis dica-
tur.

accipiunt, aut didicerunt mendacium; id est, à diabolo: diabolus autem non ab alio, sed à se, quia nullum umquam audierat mentientem. Simili ratione exponit Euthymius: Ex propriis loquitur; id est, propria loquitur, quod ita dicemus apertius, cum loquitur mendacium, non profert illud ex bonitate naturæ, quam à Deo accepit; sed ex iis, quæ habet ipse propria, id est, ex sua deprauata voluntate, ex sua malitia, & ex odio, quo homines prosequitur, quia mendax est, id est, maximè delectatur mendacio; quare vos propria illius opera facitis, cum me odistis, & veritatem doctrina mea calumniamini. Paulo aliter exponit S. Thomas in illis verbis, Si ego testimonium perhibeo: quæ expositio esset accommodatior, si diceret Dominus, cum loquitur ex propriis, mendacium loquitur.

Et pater eius.] Hieronymus lib. 6. super Isa. cap. 14. in illis verbis, senem pessimorum, &c. docet quosdam existimasse ex hoc loco patrem diaboli esse draconem, qui regnat in mari, qui Hebraicè dicitur *Leuiathan*. Manichæi etiam, ut constat ex locis citatis Augustini, dicebant Patrem diaboli esse malum principium: omnes enim isti intelligebant, & pater eius, scilicet diaboli, imò & Nonnus ita intellexit, ait enim, mendax est ex mendacij patre natus. At verò concors sententia est Hieronymi, & Augustini, & Chrysostomi, & omnium expositorum, intelligendum esse patrem eius, id est, mendacij, & meritò cum proximè præcesserit, cum loquitur mendacium. Pater autem dicitur, more Scripturæ, primus auctor, & inuentor, ut Gen. 4. Genuitque Adam Iubel, qui fuit pater habitantium in tentoriis, atque pastorum. Genes. 4. Et nomen fratris eius Iubal, ipse fuit pater canentium cithara, & organo. Iob 38. Quis est plusia pater, & quis genuit stillas roris. Ita intelligitur illud Isa. 9. Vocabitur nomen eius, &c. pater futuri seculi. Simile est illud in externis auctoribus, Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor.

Pater quomodo dicitur diabolus.

Ego autem quia veritatem dico non creditis mihi.] Multi codices Latini (ut qui Clementis VIII. iussu emendati sunt) habent, Si veritatem dico; sed tamen Chrysostomus, & cæteri Græci, & Augustinus, & Rupertus, & multi alij libri Latini habent, quia veritatem dico; quasi dicat, Diabolum imitamini qui est auctor mendacij: mihi autem credere non vultis, non aliam ob causam, nisi quia veritatem dico, quam vos ad imitationem diaboli odistis, hoc est quod dixit cap. 5. Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

Quis ex vobis arguet me de peccato.] Id est, hinc patet, vos non aliam ob causam mihi contradicere, nisi, quia inimici estis veritatis: nam si ita non est, dicite peccatum meum. Neque enim vitam meam culpæ potestis ut mihi non credatis, neque doctrinam, quasi falsa sit. Propter vitam ait, quis ex vobis, &c. propter doctrinam, si veritatem dico vobis; id est, quandoquidem nullo modo potestis in mea doctrina ostendere aliquid falsitatis, quare non creditis mihi? Arguere autem non significat hîc reprehendere; multa enim ei obiiciebant, quòd esset vorax, potator vini, quòd Sabbatum non custodiret;

Arguere, quid hîc dicitur.

sed significat argumentis, & ratione conuincere, quod Græcè dicitur ἐκ λόγων; unde Aristotelis liber de Sophisticis Elenchis. Ita ad Titum 1. ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Et Ioan. 16. Cum venerit ille, arguet mundum de peccato; id est, conuincet eum esse peccatorem. & ita intelligitur illud Hebr. 11. Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium; id est, conuictio. Vbi nos habemus arguet, in Græco est arguit, & ita etiam legit August. sed nihil refert ad sensum.

Ex Deo
quis.

Qui ex Deo est, verba Dei audit, &c.] Iansenius cap. 77. exponit, qui Dei spiritu pradius est. Theophylactus, qui Dei filius est. Sed ommissis expositionibus non dixit, qui Dei est, & Dei non estis, omnia enim sunt Dei saltem ratione creationis, sed qui ex Deo est, id est, qui ex Dei partibus, qui est ex iis qui à Deo electi sunt, ut secum semper maneant. Probatum apertè ex verbis eiusdem Apostoli 1. epist. cap. 2. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: ergo eodem modo illi tantum sunt ex Deo, qui semper cum eo mansuti sunt. Ii autem qui electi sunt, non solent diu repugnare verbo Dei, sed tandem vincuntur, & parent illi: reprobi autem omni tempore repugnant, & irrident, & hostili odio prosequuntur veritatem, iuxta illud Rom. 2. Iis autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, & hoc est quod ait Dominus Ioan. 18. Ego in hoc natus sum, & in hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati; omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam. Exemplum huius rei habuimus cap. 6. quando eodem sermone audito reprobi dixerunt, Durus est hic sermo, &c. electi autem dixerunt, Verba vitæ æterna habes; & ex hac ratione elegit Paulus argumentum aduersus Iudæos Actuum ultimo, illis verbis, quia bene Spiritus sanctus.

Samaritanus
maximus
opprobrii
genus
apud Iudæos.

Nonne bene diximus nos, quia Samaritanus es tu.] Sæpe Dominum vocauerant Samaritanum, ut ex his verbis intelligitur, & notat Chrysostomus, quod erat maximum opprobrii genus apud Iudæos: sicut si apud nos quis hæreticus dicatur, ut explicuimus cap. 4. præsertim in illis verbis, non enim contumuntur Iudæi Samaritanis: nunc autem confirmant se bene dixisse, quoniam Samaritani dicebant apud se esse veritatem religionis, & cognitionem Dei, non apud Iudæos, ut diximus in illis verbis c. 4. Patres nostri in monte hoc adorauerunt; & hoc ipsum Dominus dixisse illis videbatur, illis verbis, Propterea vos non audistis, quia ex Deo non estis. Et demonium habes.] Id est, insanis, & in te demonium loquitur, qui nos dicis non esse filios Dei, nec Abrahæ, sed diaboli, quod intelligitur ex verbis cap. 10. Demonium habet, & insanit, quid eum audistis. Alij dicebant, hæc verba non sunt demonium habentis; &c.

Ego demonium non habeo.] Ad conuictum Samaritani nihil responderet, notum enim erat maledictum esse hominum ira ardentium, eumque nec Samaritanum esse natione, nec moribus. August. tract. 43. &c.

Grego

Gregorius hom. 18. in Euang. dicunt non negasse se esse Samaritanum, quoniam Samaritanus idem significat quod custos, & ipse est custos noster. & Lucæ 10. rectè se vocauit Samaritanum in illa parabola, *Samaritanus autem approprians alligauit vulnera eius*. Sed ad illud, *dæmonium habes*, putauit esse respondendum, quoniam ad gloriam Dei, & ad auctoritatem doctrinæ pertinebat, ne putaretur furiosus, & verbis diaboli loqui: vult autem erudire nos, vt ait Chrysost. hom. 54. vt quæ ad Deum pertinent, maiorem in modum defendamus, quæ ad nos, contemnamus. Præterea notandum est Dominum in superbos, cum reprehendendi sunt, & in adulatores vehementem, & asperum esse solere, in eos verò, à quibus iniuria afficitur, lenem, & mansuetum, vt Matth. 21. dicentibus, *Magister, scimus quia verax es*, &c. respondet, *Quid me tentatis hypocrita*. Et in hoc capite superbientibus, quod filij essent Abraham, dixit, *Vos ex patre diabolo estis*; dicentibus verò, *Samaritanus es tu*, &c. tantum respondet: *Ego dæmonium non habeo*. Notandum est etiam, quod notat Gregorius hom. cit. Dominum potuisse illis dicere: Vos dæmonium habetis; sed accepta, inquit, iniuria etiam quod verum erat dicere veritas noluit, ne non dixisse veritatem, sed prouocatus contumeliā reddidisse videretur. Ex qua re quid nobis innuitur, nisi vt eo tempore, quo à proximis ex falsitate contumelias accipimus, eorum etiam vera mala taceamus, ne ministerium iustæ correctionis in arma vertatur furoris.

Et vos inhonorastis me.] Scilicet appellando Samaritanū & dæmoniacū. Codices quidā Græci & Latini habent *inhonoratis*, sed sensus est idem.

Si quis sermonem meum serauerit.] Non cedit contumeliis, nec propterea desinit eos docere, vt salui fiant, &c.

Si ego glorifico meipsum.] Respondetur ad illud verbum *quem te ipsum facis*; quo obiiciebatur illi, quod nimis se efferret; & maiorem gloriam, quam sibi deberetur, vendicaret. Hæc verba exposuimus cap. 5. vbi ait, *Si ego testimonium perhibeo de meipso*, &c.

Exultauit vt videret diem meum.] ἀγαλλίας Græcè; id est, *exultatio*, potius significat gesticulationem lætantis, quam gaudium ipsum. Est ergo hic *exultauit*, cum exultatione concupiuit; vt omnes Græci exponunt; quasi dicat, sciebat Abraham me aliquando venturum esse in mundum, & gesticabat atque optabat vehementer cognoscere, quando id futurum esset. Augustinus tract. 43. *Credens exultauit sperando, vt videret intelligendo*. Itaque sumpta est similitudo ab iis, qui gestu & motibus exultantium ostendunt se aliquid magnopere optare. Chrysostomus hom. 54. & Teophylactus, & Euthymius, dicunt hunc diem esse diem passionis, quem tunc vidit Abraham, cum in monte voluit immolare Isaac, & pro illo immolauit arietem, Gen. 22. Augustinus autem intelligit de Incarnatione quam vidit Abraham Gen. 24. cum seruo, quem mittebat, vt quæreretur vxorem filio suo Isaac, dixit, *Pone manum tuam subter fæmur meum, vt adiurem te per Deum cali & terræ*. Per fæmur, inquit Augustinus, genus intelligitur;

ergo

Dies Domini quid.

ergo quid fuit illa iuratio, nisi quia significabatur de genere Abraham venturum in carne Deū cæli & terræ: possumusque autem de utroque die intelligere, sicut intelligit S. Thomas: modò autem intelligamus in his visionibus non solum cognouisse incarnationem, & passionem, quas antè cognouerat, sed tempus illarum.

Vidit & gauisus est.] Ostendit, ut ait Chrysostomus, eos alienos esse ab Abraham, quandoquidem, de quibus ille gauisus est, ipsi tristantur.

Quinquaginta annos nondum habes.] Ex his verbis Irenæus lib. 2. c. 39. in fine, & 40. probat Dominum cum hæc dicebant excessisse annum ætatis quadragesimum, & propè accessisse ad quinquagesimum, quod & ex omnium sententia, & ex Euangelio intelligitur planè falsum esse. Est autem sensus, ut te maximè prouectum ætate fingere velis, certè quinquagenarium te facere non potes, cum aspectus ipse indicet, ne quadragenarium quidem esse; quomodo ergo videre potuisti Abraham? dicendum erat, quomodo Abraham vidit te, quandoquidem Dominus non dixit se vidisse illum; sed hoc quod dicunt est magis inuidiosum: nam Abraham potuit ipsum videre propheticiis oculis, ipse autem non videbatur, quomodo videre potuisset Abraham. Cæterum Chrysostomus legit, *quadraginta annos*, & Euthymius testatur nonnulla exemplaria ita habere, esseque veriora, cum tamen Græci omnes & Latini summa consensione legant *quinquaginta*. Ex quo patet nostrum interpretem habuisse exemplaria multis in locis emendatiora quàm Chrysostomus.

Antequam Abraham fieret ego sum.] Abraham factus est ut homo, ego ut Deus semper sum; quoniam autem illi inuerterant Domini responsum, dicentes, & Abraham vidisti, ostendit id quoque verum esse, ac prænouisse ipsum antequam fieret.

Ut tacerent in eum.] tamquam in blasphemum, qui lapidari iubebatur Leuit. 24. Augustinus: *Tanta durezza quò current nisi ad similes.*

Abcondit se.] Quia nondum venerat tempus passionis, & ut nos doceret, fuga furorem persequentium declinare.

*Dominus
cur se abs-
conderit.*

SANCTVM

S A N C T U M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T I X.

1. **H**ic prateriens Iesus vidit hominem cecum à natiuitate: 2. Et interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, ut cecus nasceretur? 3. Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed ut manifestentur opera Dei in illo. 4. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. 5. Quādiu sum in mundo, lux sum mundi. 6. Hac cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex spūto, & liniuit lutum super oculos eius. 7. Et dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë (quod interpretatur Missus.) Abiit ergo, & lauit, & venit videns. 8. Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendiculus erat, dicebant: Nōne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. 9. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat: Quia ego sum. 10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? 11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit: & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriā Siloë, & laua. Et abii, & laui, & video. 12. Et dixerunt ei: Vbi est ille? Ait: Nescio. 13. Adducunt eum ad Phariseos, qui cecus fuerat. 14. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. 15. Iterum ergo interrogabant eum Pharisei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. 16. Dicebant ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. 17. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. 18. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cecus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius, qui viderat. 19. Et interrogauerunt eos, dicentes: Hic est filius vester,

Ribera in Euang. Ioan. ff quem

quem vos dicitis, quia cecus natus est? Quomodo ergo nunc videt? 20. Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cecus natus est: 21. quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: aetatem habet, ipse de se loquatur. 22. Hec dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudaeos: iam enim conspirauerant Iudaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. 23. Propterea parentes eius dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum interrogate. 24. Vocauerunt ergo rursus hominem, qui fuerat cecus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. 25. Dixit ergo eis ille: Si peccator est nescio: unum scio, quia cecus cum essem, modo video. 26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? 27. Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? numquid & vos vultis discipuli eius fieri? 28. Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus. 29. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit. 30. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos: 31. Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. 32. A saeculo non est auditum, quia quis aperuit oculos caci nati. 33. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quidquam. 34. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. 35. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras: & cum inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei? 36. Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum? 37. Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. 38. At ille ait: Credo, Domine. Et procidens adorauit eum. 39. Et dixit Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni: ut qui non vident, videant, & qui vident, caci fiant. 40. Et audierunt quidam ex Phariseis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos caci sumus? 41. Dixit eis Iesus: Si caci essetis, non haberetis peccatum. nunc verò dicitis: Quia videmus. Peccatum vestrum manet.

IN CAPVT IX. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

ET prateriens Iesus.] Iansenius c. 78. dicit hoc non contigisse, cum Dominus exiit de templo, quoniam cum exiit de templo, non aderant discipuli, qui modò dicuntur fuisse. At Chrysostomus hom. 55. apertè docet venisse ad cæcum sanandum quando è templo egressus est; & Theophylactus, & Euthymius, & S. Thomas, & Lyra, & alij, & satis colligitur ex istis verbis, & prateriens Iesus, nam coniunctio, copulat hoc cum eo, quod præcessit: fecit autem hoc miraculum, ut ait Chrysostomus, ut hoc beneficium eorum duritiem, & immanitatem placaret, utque re ipsa doceret, quod dixerat se Deum esse, & maiorem Abraham. Ad obiectionem Iansenij de discipulis facilè respondetur, eos, ut Dominum in templo non viderunt, exiisse, & eum consecutos fuisse.

Cur egressus è templo.

Quis peccauit, hic, an parentes eius.] Occasio interrogandi fuit verbum illud, quod cap. 5. dixerat paralytico, *Noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* Ex quo videtur existimasse omnè morbum pœnam esse peccati. Est autem dubiũ, quomodo quærant, an ipse peccauerit cum peccare non potuerit antequàm nasceretur. Chrysost. & Theop. & Euth. dicunt discipulos potius dubitare quàm percontare; quasi dicant, quam causam cæcitatæ huius esse existimabimus? an eius peccata; sed non potuit peccare nondum natus; an peccata parentum? sed non videntur filij pro parentibus puniendi. Deut. 24. *Non occidentur patres pro filiis, neque filij pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur.* Montanus putat occasionem interrogandi sumptâ esse ex veteri Hebræorum traditione, quæ scripta est in d. lib. misnaioth, in tractatu de benedictionibus c. 9. ubi ita dicitur: *Qui viderit mutilum, cæcum, lato capite, claudũ, erysipela affectũ, albuginosum, dicat: Benedictus sit index veritatis.* Ex quibus verbis docebantur ad pœnâ peccati esse huiusmodi morbum; sed quoniam hoc intelligebatur de cæco factò, cum viderent hunc cæcum natum, quærent quid de eo dicendum esset; non enim erat illud expressum in traditione Iudæorum, & quamuis hæc probabiliter dicantur, alia tamen videtur esse ratio probabilior, non enim possumus dubitare apud Iudæos communem fuisse errorem illum Pythagoræ de migratione animarum de corpore in corpus, quod quidam multi affirmant, sed præcipuè Iansenius cap. 16. & 56. & 66. quamuis argumentum, quo id confirmant, minimè mihi placeat; afferunt enim illud Matth. 16. *Quem dicunt homines esse filium hominis? Alij Ioannem Baptistam, alij autem Eliam, alij verò Ieremiam, aut unum*

Morbus peccati pœna.

ex Prophetis ; non enim id dicebant , quòd putarent illorum animas migrasse in corpus Domini , sed dicebant ipsos Prophetas resurrexisse , vt bene ait Lyra Matth. 16. patet apertè ex Lucà 9. & hæsitabat , eo quòd diceretur à quibusdam , quia Ioannes surrexit à mortuis , à quibusdam verò , quia Elias apparuit , ab aliis autem , quia Propheta vnus de antiquis surrexit : in Græco autem hic , & paulo pòst , cum de Prophetis eisdem loquitur ; pro eo , quod nos habemus , *surrexit* , est , *ἀνέστη* , id est , *resurrexit*. Nec obstat , quod dicit Iansenius cap. 56. eos , cum dicunt Ioannem resurrexisse à mortuis , intellexisse , rediisse eius animam in corpus Christi , nam id non est resurgere , cum non resurgat nisi corpus , quod cecidit , præsertim cum Iudæi & intelligerent , & crederent veram corporum resurrectionem . Præterea si anima Ioannis venit in corpus Christi , quò abiit anima quæ erat Christi : non igitur id me mouet , sed primum quòd Philo doctissimus inter Iudæos , ita sensit lib. de somniis , & lib. 2. de plantatione Noë ; & Iosephus lib. 2. de bello Iudaico cap. 7. tradit Phariseos , quorum secta certissima putabatur , ita sentire , animam quidem omnem incorruptam esse , transire autem in alia corpora solas bonorum , improborum verò interminabili supplicio cruciari . Et idem lib. 3. cap. 14. affirmat idem ex sua sententia . Denique ita habetur in Thalmud in 4. ordine tractatu 2. & plurimis aliis in locis , vt refert Sixtus Senensis lib. 2. Biblioth. verbo , *traditiones seniorum* , in fine . Sed omnium maxime me mouet , quod paulo pòst aiunt Iudæi huic cæco , *in peccatis natus es totus , & tu doces nos* . Quibus verbis , vt interpretantur Chrysostomus , & Theophylactus , & Euthymius , & alij , manifestè illi impropèrant , quòd propter peccata sua cæcus natus sit . nec tantum hoc credebat vulgus Iudæorum de animabus bonorum , vt de Phariseis docet Iosephus , sed de animabus etiam malorum ; docet enim Thalmud loco citato , animam si in primo corpore peccet , mitti in secundum , in quo si iterum peccet , mitti in tertium ; quòd si neque in illo peccare desistat , detrudi in gehennā . Cum ergo Iudæi ita opinarentur , videntur mihi Apostoli ideo interrogasse , an ille cæcus peccasset , quia vel ipsi quoque ita tunc credebant , vel certè dubitabant , verum ne esset quod Iudæi sentiebant . Quòd si quæras , cur Dominus non correxerit errorem , aut dubitationem Apostolorum ? Respondetur correxisse cum dixit , *neque hic peccauit* , &c. quasi diceret , hic nullum peccatum fecit , & ita non potuit esse causa suæ cæcitatæ ; parentes autè eius peccauerunt quidem , nō tamen peccata eorum fuerunt causa , vt cæcus nasceretur . Demum potuit eos postea apertius docere , licèt scriptum non sit , aut certè Spiritui sancto relinquere , à quo docendi erāt omnē veritatem .

Ut manifestentur opera Dei .] Vt videant omnes , quæ & quanta Deus facere possit . Chrysostomus legit , *ut manifestetur gloria Dei* .

Me oportet operari , &c.] Id est , oportet vt ego faciam , quæ Pater per me fieri voluit in salutem hominum . ita Rupertus . Vel , vt aiunt Theoph. & Euthymius , *opera , per quæ ostendam me aequalem patri esse* .

Donec

De anima,
Phariseorū
traditio.

De eadem,
doctrina
Thalmud.

Donec dies est.] Id est, quandiu præsens vita agitur, vt homines possint in me credere; statim enim sequitur, *nox*, id est, iudicium, & seculi finis, in qua iam homines non possunt credere, nec mereri. ita Theophylactus, & Euthymius, & Rupertus. Sed est secunda expositio Lyrae, quam meritò magis probat Iansenius c. 78. diem dici præsentiā Christi corpoream: vt enim sol efficit diem, ita quoque Christi præsentiā, qui est sol iustitiæ; vt sit sensus, dum sum in hac vita mortali, cum hominibus; venit nox quando nemo potest operari, id est, veniet mors mea, quando ab hominibus abstrahar, & non potero docere eos, & miracula facere per meipsum, quia Pater vult, vt in cælum ascendam, & ita iam nihil apud Iudæos per me operabor; licet Lyra exponat, *venit nox*, vt prima expositio intellexit. Hæc sententia Iansenij, & Lyrae quantū attinet ad illud, *donec dies est*, confirmatur maximè ex eo, quod ait statim, *quandiu sum in mundo, lux sum mundi*, & ideo mihi magis placeat, quàm prima. Sed tamen quod statim sequitur, *venit nox*, aliter intelligendum puto, quoniam duriusculum videtur dicere Christum post passionem nihil potuisse operari, Apostolis tanta eius virtute miracula facientibus. Est ergo sensus: Venit mors mea, per quam ego sol iustitiæ abstrahar à Iudæis, & illi manebunt in tenebris, & tunc non potero operari apud illos, quoniam obstabit illorum incredulitas, & ideo discipuli mei transibunt ad gentes, relictis Iudæis. Actor. 13. *Sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis aterna vite, ecce conuertimur ad gentes*; ita enim dicit Dominus modò, *non potero operari*, sicut ait Marcus c. 6. *& non poterat ibi virtutem ullam facere*, scilicet propter incredulitatem eorum; quòd si aliquis obiiciat, post ascensionē Domini multa miracula facta fuisse in Iudæa per Apostolos, hoc non obstat, quoniam, quemadmodū sæpe dicit Scriptura, excæcatos fuisse Iudæos, & relictos, licet multi conuersi sint, quia isti multi nulli ferè erant, comparatione eorum, qui sunt excæcati; ita multa miracula facta per Apostolos inter Iudæos breuì tempore, quò apud illos fuerunt, quasi nulla reputantur respectu eorum, quæ fecerunt inter Gentiles, & semper facta sunt per prædicatores Euangelij. Nec est contemnenda explanatio Montani, *donec dies est*, id est, dum Iudæi non sunt penitus obdurati, & excæcati, veniet nox, id est, excæcati eorum.

Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.] Id est, nunc dum inter eos versor, volo, vt, velint, nolint, operibus ipsis cognoscant me esse lucem mundi, qui cunctos illustro doctrinā, & exemplo, quod ex similitudine huius illuminationis corporeæ intelligere poterunt.

Et fecit lutum ex spūto.] Non quòd lutum quicquam per se efficere posset ad illuminationem cæci, sed vt eo facto se Deum ostenderet. Vt enim figulus, si vas, quòd habet in manibus, confringatur, ex eodem luto illud reparat; ita qui hominem fecerat ex luto, per lutum illum reparat, reddens ei quod deerat. ita Irenæus lib. 5. & Chrysostomus hom. 55. in illis verbis, *vt manifestentur opera Dei*; & ibidem Theophylactus, & Euthymius & Glossa, quæ etiam addit, *de salina lutum fecit*,

*Dies quid
hic.
Nox quid.*

*Lutum ad
quid factū
ex spūto.*

quia Verbum caro factum est. Saliua est sapientia quæ ex ore Altissimi prodiit, terra est caro Christi, & est desumptum hoc ex Augustino hic, & lib. 50. homiliarum, homil. 43.

Vade, & laua in natatoria Siloë.] De natatoria diximus cap. 5. in illis verbis, *probatice piscina*. Siloë meminit Isai. c. 8. pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio. Est autem fons, vt loco citato ait Hieronymus, ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebullit, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu venit: ex aquis huius fontis facta erat piscina, siue natatoria, cuius meminit Scriptura 2. Esdræ 3. quæ distat à Hierusalem vno milliario, in quo apparuit fides, & prompta cæci obedientia, vt notat Euthymius, & vt scribit Aranda tractatu de terra sancta c. 22. ad radices partis meridionalis montis Sion, est nunc antiquissimum ædificium instar balnearum, & ibi est natatoria Siloë, huius fontis aquæ fluunt per planam vallem, quæ etiam dicitur Aloë, & ideo dicuntur in Esaia vadere cum silentio. Non putauit autem Euangelista omittendam esse nominis interpretationem, quia vidit ibi latere mysterium, nempe per Christum missum à Patre illuminandum esse cæcum, id est, genus humanum per fidem, & Baptismum; ideo, iuxta Augustinum hic, & homil. 43. ex lib. 50. homil. & iuxta cæteros expositores, & Ambrosium 3. de sacramentis cap. 2 per hanc Natatoriam intelligitur Baptismus, dicitur autem Siloë, siue (vt est in Hebræo) Siloah, à verbo *salah*, quod est *mittere*, & puto idem esse nomen, quod Gen. 49. ponitur, vbi nos habemus, *donec veniat, qui mittendus est*, & ita prorsus videtur sentire Lypomanus in Catena super Genesim, licet multum recentiores Hebræi reclamant, qui legunt, *donec veniat Siloh*, & varia in eo nomine confingunt; sed est aduertendum in hoc loco Genesim vltimam litteram non debere esse *he*, sed *chet*. Facile enim potuit error irrepere propter magnam litterarum similitudinem, aut certe vna posita est pro altera, quoniam passim commutantur inter se litteræ gutturales. Hoc verum esse indicat paraphrasis Chaldaica, quæ habet, *donec veniat Messias*. Vnde noster interpres cum Euangelistâ consentiens, rectè vertit, *qui mittendus est*. Sed quoniam hoc nomen *Siloah* à mittendo dicitur, æquè videtur significare missum, & mittendum, ac propterea in Genesi vertendum fuit *mittendus*, quoniam de re futura erat sermo; in Euangelio autem *missus*, quoniam iam aderat, qui mittendus erat.

Et schisma erat inter eos.] Id est, diuisio. 1. Corinth. 1. Obsecro autem vos fratres, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. Idem vocabulum est in eadem Epistola cap. 11. Audio enim scissuras esse inter vos. & Ioh. 10. Dissensio iterum facta est inter Iudeos.

Quia Propbeta est.] Sine articulo ponitur Propbeta, nesciebat enim illum esse Prophetam illum eximium promissum in lege.

Extra Synagogam fieret.] Id est, excommunicaretur, vt explicuimus cap. 6. vbi ait, *hec dixit in Synagoga*.

Piscina, siue
natatoria
vnde facta.

Natatoria
quid.

Da gloriam Deo.] Id est, nihil huius hominis meritis, aut potestati tribuas, est enim peccator, & ideo nullam ad huiusmodi opera virtutem habere potest.

Si peccator est, nescio.] Non dubitat esse iustum, quem Propheram esse dixerat, sed irridet cecitatem Phariseorum, ut ait Augustinus.

Quid fecit tibi.] Sape interrogant, ut aliquando aliquid eliciant, quo aut Christum calumniari, aut certe eius gloriam obscurare possint, &c.

Maledixerunt ergo ei.] Id est, conuictiati sunt, non enim intelligendum est, imprecatos illi fuisse aliquod malum, hoc indicat verbum Græcum *λοιδόγειν*, quod verbum est 1. Corinth. 4. *Maledicimur, & benedicimur.* Est autem lædoria siue conuictum, ut ait Basilus in regulis brevioribus quæst. 24. omne verbum, quod dicitur animo afficiendi contumeliâ, etiam si ipsum verbum non sit contumeliosum, ut ex hoc loco probat Basilus. August. tractatu 44. *Tale maledictum super nos, & super filios nostros.*

Lædoria, siue conuictum quid.

Hunc autem nescimus, unde sit.] Id est, cuius spiritu instinctus, & motus ad nos venerit.

Scimus autem, quia peccatores Deus non audit.] Augustinus putat, hunc adhuc quasi inunctum loqui, id est, tamquam non plane videntem, quasi vinctum, & non lorum in interiori facie, ut patet ex eodem lib. 50. homil. hom. 43. nam cæcus non vidit, donec lotus est. & libro 2. contra epistolam Parmeniani c. 8. & lib. 1. retractationem c. 3. & S. Thoma 2. 2. quæst. 83. art. 16. ad primum, *Quamvis*, inquit, *possit verificari de peccatore, in quantum est peccator*, id est, in quantum petit secundum desiderium peccati, tunc enim non auditur ex misericordia, licet aliquando audiat ad vindictam. Probat autem Augustinus falsum esse, quod cæcus dixit in his locis ex Lucæ 18. ubi Deus audiuit publicanum dicentem, *Deus propitius esto mihi peccatori.* At verò antequam de veritate huius propositionis dicamus, sciendum est argumentum esse ad hominem, & esse validissimum; quasi dicat, vos dicitis hunc hominem esse peccatorem, & ideo nihil illi esse tribuendum, dicitis enim, *Da gloriam Deo; nos scimus, quia hic homo peccator est.* quo verbo docetis Deum non facere miracula per homines peccatores, hoc ipsum ego dico, & cum non possit negari hunc fecisse in me signum maximum, quale non est auditum hætenus à sæculo, id est, à principio mundi, quomodo potestis negare illum esse iustum. Quod autem attinet ad veritatem huius dicti, Iansenius c. 78. dicit esse verum, idque dixisse cæcū, quod in multis Scripturæ locis legitur, ut Ps. 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.* & ibidem, *Clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos.* Contra de malis Proverb. 8. *Qui declinant aures suas, ne audiant legem, oratio eius erit execrabilis.* Isai. 1. *Et cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam, manus enim vestre sanguine plene sunt.* Quod si aliquando Deus peccatores audit, hoc non obstat dictis sententiis, quia nō est regulare, *Peccatores sed rarum.* hæc Iansenius. At verò legitimus huius loci sensus est, Deus non

non audit peccatores; ut miracula per eos faciat ad confirmationem, & ad approbationem vitæ eorum. ita exponit S. Thomas, & Lyra, Clitonæus, & Montanus, & ita intelligendi sunt Theophylactus & Euthymius dicentes, non audit Deus peccatores in miraculis faciendis. qui sensus sumitur ex præcedentibus, Christus dicebat se esse filium Dei; & in mundum venisse, ut homines saluos faceret, & in huius doctrinæ testimonium miracula faciebat, sicut ipse ait cap. 5. *Ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.* Ait igitur cæcus, si hic homo esset peccator, & deciperet nos, nequaquam eum Deus audiret, ut per eum hæc miracula faceret. Intelligitur etiam hoc ex verbis Phariseorum: *Da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est.* Quorum sensui cæcus ex parte assentiens dicit peccatores non audiri à Deo, videlicet in re, de qua modò agitur, & ideo dicit, *Nisi esset hic homo à Deo, non poterat facere quicquam.* Hoc autem totum intelligendum est de veris miraculis, quæ, nisi diuinâ virtute, fieri non possunt, non de apparentibus, qualia potest facere diabolus.

Eiecerunt eum foras.] Scilicet à concilio suo; nec est improbabile, quod ait Lyra, eiecisse, & fecisse eum abique Synagoga, ut intelligi potest ex eo, quod superius dixit. Iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis confiteretur eum esse Christum, extra Synagogam fieret.

Et dixit eis Iesus, in iudicium, &c.] Græci non legunt, *eis*. Latini tamen codices ita habent, & nihil refert ad sensum.

*Iudicium
quomodo
sumitur à
Patribus.*

In iudicium ego in hunc mundum veni.] Dupliciter potest hic locus intelligi. Primò, in multorum damnationem ego veni, eorum scilicet, qui tam apertis miraculis credere nolunt, & ideo damnabuntur, non ex meo aduentu, sed ex malitia sua. Ita Chrysostomus, & Theophylactus. Secundò, veni in iudicium, id est, ad discernendum, & separandum electos à reprobis: nam qui non videbant, id est, qui ignorabant diuina mytheria, nunc ea cognoscent per veram fidem; ij autem, qui se iactabant optimè cognoscere ea, ut Pharisei, cæci manebunt. ita sumit Augustinus *iudicium*, & ita intelligit Lyra, & Iansenius. S. Thomas, & Euthymius utrumque sensum videntur probare; sed posterior videtur probabilior, quoniam non tantum dixit; veni, ut videntes cæci fiant, quod pertineret ad iudicium sumptum pro damnatione; sed dicit, *ut qui non vident videant*, &c. quod pertinet ad opus discretionis. Hic sensus reddetur dilucidior ex iis, quæ diximus cap. 5. in illis verbis, *Neque enim Pater indicat quemquam.*

*Cæcus pro
ignorante.*

Si cæci essetis, &c.] Id est, si reuera ignorantes essetis, neque legissetis Scripturas, neque opera mea vidissetis, quæ non patiuntur, vos ignorare, me esse Messiam, non haberetis peccatum infidelitatis. Atque reuera non estis ignorantes, ut plebei, sed iactantes vos habere lumen scientiæ, & cognitionem Scripturarum, peccatum habetis infidelitatis, quod semper manet, & ita cæci manebitis, & in peccato vestro moriemini.

Potest etiam exponi, ut ait Augustinus, si ceteri essetis, scilicet in opere vestro, & agnosceretis vos lumine indigere, non haberetis peccatum, quoniam quæreretur, à quo doceremini; & probat hunc sensum Augustinus, ex eo quod ait, *nunc verò dicitis, quia videmus*. Ex quo intelligitur Dominum non loqui de eo, quod erat, sed de eo, quod ipsi putabant de se.

De spirituali sensu huius miraculi, vide Ambrosium lib. 3. de Sacramentis, cap. 2. & Augustinum & Theophylactum propè finem huius cap. & Rupertum.

Ribera in Evang. Ioan.

Gg

SAN

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SEC V N D V M IOANNEM.
C A P V T X.

1. **A** M E N, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro. 2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. 3. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. 4. Et cum proprias oues emisserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. 5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum. 6. Hoc prouerbiū dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. 7. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones, & non audierunt eos oues. 9. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingreditur, & egredietur, & pascua inueniet. 10. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. 11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. 12. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriae, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues: 13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. 14. Ego sum pastor bonus: & cognosco meas, & cognoscunt me meae. 15. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem: & animam meam pono pro ouibus meis. 16. Et alias oues habeo, quae non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. 17. Propterea me diligit Pater: quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. 18. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam: & potestatem habeo iterum sumendi eam: Hoc mandatum accepi à Patre meo. 19. Dissensio iterum facta est inter Iudaos propter sermones hos. 20.

Dicebant

Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, & insanit: quid eum auditis? 21. Alij dicebant: Hæc verba non sunt demonium habentis: numquid demonium potest cæcorum oculos aperire? 22. Facta sunt autem Encania in Ierosolymis: & hiems erat. 23. Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. 24. Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam. 25. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me: 26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. 27. Oves meæ vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me: 28. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. 29. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei. 30. Ego & Pater unum sumus. 31. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum. 32. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? 33. Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum. 34. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra: quia ego dixi, dñs estis? 35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura: 36. Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemias: quia dixi, Filius Dei sum? 37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. 38. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre. 39. Querebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. 40. Et abiit iterum trans Iordanem, in eum locum, ubi erat Ioannes baptizans primum: & mansit illuc. 41. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. 42. Omnia autem quaecumque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

IN CAPVT X. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

A MEN, amen dico vobis.] Ne dicerent Pharisei, non propter nostram cecitatem ad te non venimus, sed quia deceptor es, & aliena à veritate doces, ostendit in hoc capite se non esse deceptorem, sed pastorem, & omnino hominum salutem querere. ita Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius; docet etiam Phariseos, & alios nonnullos, qui eos præcesserant, non esse pastores populi, sed latrones, & occisores, & quid causæ sit, ut Pharisei sibi non credant.

Verus pa-
stor quis.
Quis fur.
Quis latro.

Ille fur est, & latro.] Id est, hoc est certissimum signum, quo pastor à fure discernitur: nam verus pastor non habet, cur latebras quærat, & furtim ingrediatur, quod proprium est furis; fur dicitur, qui occulte, & dolose furatur; latro, qui spoliatur, & occidit. Augustinus tract. 45. *Fur est, quia quod alienum est, suum dicit: latro est, quia & quod furatus est, occidit.* & eadem vis est in Græcis nominibus; quoniam autem idem, qui prius est fur, post etiam fit latro occidendo, sicut ait statim, *fur non venit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat*, ideo ait, *ille fur est, & latro.*

Et educit eas.] Ad pascua.

Veri pasto-
ris officium
quod.

Anteeas vadit.] Scilicet ut rectam viam demonstret, & ita non mutus præcedit, sed voce suâ prouocans eas ad sequendum: hoc autem dicit iuxta quarundam regionum morem, in quibus pastores præcedunt, & oves eos sequuntur, quem probabile est tunc fuisse in Iudæa: ita Lyra & Iansenius c. 39. At Chrysostomus homil. 58. aliter intelligit, ita enim ait: *Contrarium pastores faciunt, sequuntur, non præcedunt; sed ut se omnium ad veritatem inueniendam ducem ostendat, contrarium pastoribus morem seruat.* Idem aiunt Theophylactus, & Euthymius, & S. Thomas; addit Euthymius Christum præcedere, quia fecit, quæ docuit, & exemplo suo nos inuitauit ad sequendum; & probatur contra Iansenium hunc morem non fuisse in Iudæa, & *sustulit eum de gregibus ouium, de pascuis acceperit eum;* & 2. Reg. 7. *Ego tulite de pascuis sequentem greges;* atque ita videtur refelli prima explicatio. Secunda etiâ Chrysostomi & aliorum non videtur posse recipi, quoniam hæc est parabola, ut Euangelista testatur; quare necesse est, ea quæ dicuntur non solû vera esse in re, ad quâ affertur similitudo

Psal. 71.

litudo, sed etiam prius vera esse in re, unde petitur similitudo. Caietanus & Claudius dicunt pastorem ipsum, qui Dominus est gregis, præcedere ut feras abigat, & pascua ostendat, & oves eius voce commota illum sequuntur; ita enim ait, *Et illum sequuntur oves, quia sciunt vocem eius*, & custodes, & ministri sequuntur, de quibus non loquitur modò, quia tantum agit de præcipuo pastore; hæc expositio probabilis est. Ego tamen aliter respondendum arbitror, non esse istum morem in Iudæa, ut semper pastores præcedant, ut iam probatum est; sed cum pastor notus est ouibus, & illæ sunt eius voci assuefactæ, tunc recte fieri potest, ut ipse præeat, etiam si nonnulli ministri subsequantur, quia satis est pastoris iam nota, & familiaris vox; & de huiusmodi pastore loquitur Dominus, ut patet ex eius verbis, atque hoc ita fieri solere probatur ex Psal. 79. *Qui regis Israël, intende, qui deducit velut ovem Ioseph.* & ubi nos habemus *deducis*, LXX. posuerunt, *ὁδῶν*, quod significat ducem esse itineris, & viam demonstrare, ut cum aliquis caecum præcedit, ut recta via eum ducat: hoc verbum est Matth. 15. *Cæci sunt, & duces caecorum*, ubi nos habemus *duces*, in Græco est *ὁδῶν*, & ibidem, *caecus, autem, si caeco ducatum præstet*, est idem verbum: probatur etiam ex Hieremia 17. *Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens*, ubi notum est sumi metaphoram ab ouibus pastorem sequentibus, & est sensus, etiam si illi me ut mendacem riderent; tamen ego non sum turbatus, quia tu me præcedebas, ut pastor oves; ego enim non dicebam nisi quod tu dicere iubebas.

Hoc prouerbum dixit eis Iesus. Vbi nos habemus prouerbum, in Græco est *παροιμία*, & Latine prouerbum dicitur. Videmus autem proueria ferè semper aliquid obscuritatis habere, & aliud significare, quam primo aspectu videantur. Vnde à nonnullis Græcis ita definitur: *Parœmia est aliquid apertum obscuritate contegens.* Soler autem oriri hæc obscuritas ex eo, quod proueria habent in se aliquam similitudinem, vel ab aliqua similitudine sumunt, inde quauis parabola, aut similitudo præsertim si obscurior sit, vocatur in Scriptura Hebraicè *מָסָל* *masal*, à verbo *מָסַל* *masal*, quod in passiva voce significat assimilari, Græcè autem *παροιμία*, siue *παράβολα*, Latine parabola, siue prouerbum. Exemplum habemus Ezech. 16. *Omnis qui assumit vulgò prouerbum, in se assumet illud, dicens, sicut mater, ita & filia eius.* Et c. 18. *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in prouerbum istud, in terra Israël dicentes: Patres comederunt vnam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt;* in Hebræo est ad verbum, *Quid vobis parabolice loquimini parabolam*; idem enim est ibi *parabola*, & *prouerbum*. Exemplum est etiam in Prouerbiis Salomonis, quæ propterea dicuntur ab Hebræis *מִשְׁלֵי* *messalim*, & à nobis dicuntur *parabola*, siue *proueria*; ita capitur hîc prouerbum pro parabola, ut exponunt Euthymius & alij. Hinc etiam omnis obscura elocutio solet dici *masal*, siue parabola & prouerbum, quia metaphoras habet & similitudines, ut Ioan. 16. *Hæc in prouerbiis loquutus sum vobis*: pro quo Augustinus 1. de Trinit. cap. 10. legit, *in*

Parœmia
quid.

Prouerbum
pro parabola.

similitudinibus, id est, hæc loquutus sum vobis obscure; quod satis patet, ex eo, quod sequitur, *Venit hora, cum iam in prouerbis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.* Et postea, *Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis.* Hæc videtur docere Beda in principio Prouerbiorum: & ad intelligentiam dictorum notandum est, illud verbum Prou. 1. vbi Salomon de suis prouerbis ait, *Animaduertet parabolam, & interpretationem, verba sapientium, & enigmata eorum.*

Dixit ergo eis iterum Iesus.] Quoniam non intellexerunt parabolam, dixit secundò eandem parabolam verbis apertioribus:

Ouile, Ec-
clesia.

Ego sum ostium.] Non fuit necesse exponere quid sit ouile; nam cum loquitur de ouibus, quas electas esse subindicat, constat ouile esse Ecclesiam, in qua sunt electi mixti cū multis reprobis. Dicit autem se esse ostium ouiu, id est, per quod oves ingredi debeant in Ecclesiam, & in viam salutis, quandoquidem nisi per Christum nulla potest esse salus, Ioan. 6. *Nemo venit ad Patrem, nisi per me.* Rom. 5. *Per quem habemus accessum per fidem in gratiā istam, in qua stamus, & gloriamur in spe filiorū Dei.*

Omnes quotquot venerunt.] *Quotquot venerunt*, subaudiendum est, *ante me*, nec loquitur de Prophetis, vt Manichæi calumniabantur, quoniam Prophetæ non tam venerunt, quā missi sunt à Deo; sed loquitur de falsis prophetis, qui populum deceperunt, de quibus Ier. 23. *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant; non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.* Et 2. Petri 2. *Fuerunt verò, & pseudo-Propheta in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis; tales fuerunt Teudas & Iudas Galilæus, de quibus Actu 5. tales etiam fuerunt seniores, qui multas traditiones docuere Iudæos contra veram Dei doctrinam; isti fuerunt fures, & latrones, quia non intrauerunt per ostium, quod est Christus, cum nec missi sint ab eo, ne docuerint populum veram Dei doctrinam, in qua Christus expectabatur, & per fidem & caeremonias, ac sacrificia ipsum significantia colebatur.*

Oues, electi.

Ostium, &
pastor quis.

Sed non audierunt eos oves.] Id est, electi non receperunt eos, etsi qui fortè seducti sunt, citò resipuerūt. Sed restat modò magna difficultas, quomodo illa, quæ supersunt in parabola, possint ad hunc sensum accommodari, ait enim, *qui autem intrat per ostium, pastor est ouiu, huic ostiaris aperit.* Si Dominus est ostium, quis est pastor? Aug. tract. 45. & 46. dicit eundem Christum esse ostium, & pastorem, quia ipse dicit, *Ego sum ostiū, & etiā dico, ego sum pastor bonus.* quod si ita est, Christus intrat per se ipsum, & quidē hoc potest concedi: nā ostiū est, quatenus per ipsum intramus ad Deū, & ad beatitudinem; pastor autem, quatenus præbet nobis pascua doctrinæ salutaris, & docet viā veræ beatitudinis. Vt autē pseudo-Propheta non intrabant per hoc ostiū, quia non docebant homines verā doctrinā, per quam Christū redemptorē expectarent, & eū ad recipiendū prepararent; ita Christus dicitur intrare per ostium, id est, per se, id est, quia docet homines veram doctrinam, & aperuit prophetias, quibus ipse promittebatur, vt ab hominibus reciperetur. Chrys. & Theoph. & Euth. facilius hunc nodum dissolunt, docent enim ostiū esse Spiritum sanctum, iuxta quæ semper docuit Christus.

At

At huic expositioni nō conuenit expositio ipsius Domini, qui ait, *Ego sum ostium*; propterea existimo Dominū, cū ait, *qui autē intrat per ostiū, pastor est ouium*, non de se loqui, sed de suis ministris, id est, de quocumque bono pastore, vt hoc signo malus pastor discernatur à bono, quod bonus intrat per ostiū, malus refugit hoc ostiū, & ascendit aliunde; vnde hīc sine articulo ponitur pastor, vt hoc significetur: postea autē, cū iam de seipso loquitur, *Ego sum pastor bonus*, articulus additur, & quidē duplex, itaque cū in fine c. 9. dixisset, peccatū Phariseorum manere, quia non ignorantia, sed malitiā ipsum auersabantur, docet statim in principio huius capituli, quā graue sit ipsorū peccatū, & quā noxiū vniuerso populo; quāsi dicat, dicitis vos videre, & populi magistri esse vultis, cū tamen nō magistri sitis, aut pastores, sed fures, & latrones, quia nō vultis recipere me, & docere populū, quod de me cognoscitis ex Scriptura, sed docetis eū traditiones senjorū contra veram Dei doctrinā, quas discitis à vestris pseudo-Prophetis, qui fures fuerunt & latrones, sicut & vos estis. Ostiariū Aug. tract. 46. dicit esse ipsum Christū, quatenus seipsum aperit, & seipsum exponit: vel etiā esse Spiritum sanctū, nam ostiū est Christus, Christus autē est veritas; quis autē aperit ostiū, nisi qui docet omnem veritatem, quod de Spiritu sancto scriptum est Ioan. 16. *Ipsē vos docebit omnem veritatem*; & hoc secundū mihi videtur multo probabilius: sed quemadmodū in ostio tantū consideratur ratio ostij, quod per illud ingrediantur, & nō dicitur Christus, quatenus ostiū minus est Domino domus, aut alterius naturæ ab ipso; ita Spiritus sanctus dicitur Ostiarius, eo quod per Christū introducit illos, & eis aperit omnē veritatem, nō quod minister sit, aut minor Domino domus, id est, Patre, id est, aut sit maior ostio, quod est Christus. atque hoc considerandū esse tantummodō in rebus, quibus vtitur Scriptura ad aliud significandū, docet elegāter Rufinus in principio Symboli, *Ego sum ostium*: quoniam dixerat se ostiū, per quod oues, & pastores ingrederentur, nunc exponit cur se ostiū dixerit, quoniā ad vitam nemo ingredi potest nisi per ipsum, & ideo ait, *per me si quis introierit*.

Ostiarius
quīs.

Et ingreditur, & egreditur, & pascua inueniet.] Theoph. exponit, *magnā habebit securitatē*, hoc enim significat per hoc quod dicit, *ingreditur, & egreditur*, &c. quasi adnotans esse peculiarem Scripturæ phrasim: quod expressius docent Titel. & Ians. c. 79. & probant hanc phrasim ex Psal. 120. *Dominus custodiet introitū tuum, & exitum tuum*, id est, Dominus te custodiat in omnibus, ad quæ miseris manū siue domi, siue foris. & 1. Reg. 18. *Et egrediebatur, & intrabat in conspectu populi*, id est, liberē, & familiariter cū eis cōuersabatur: ita nūc ingreditur, id est, securē conuersabitur, ad omnia, quæ volet, liberē se conuertet. Mont eodem ferē modo, *habebit sui potestatem, & verā libertatem*; at verō, quoniā ita loquitur de hominibus, vt à metaphora ouium non recedat, quod patet ex eo, quod ait, *& pascua inueniet*, videtur hæc expositio non admodū germana, quoniā hoc potius videt Dominus dicere, ingreditur in ouile, & egreditur ad pascua; iste enim est introitus, & exitus ouīū; deinde ingredi, & egredi nō significāt securitatē habere, aut libertatē, vt postea indicabimus. Aug. tract. 45. dupliciter exponit, *primō tunc ingredimur*,

quando interiùs cogitamus, egredimur, quando exteriùs operamur; hæc expositio potest confirmari, ex paraphrasi Chaldaica, quæ, ubi nos habemus Psal. 120. *Dominus custodiat introitum tuum*, &c. ita habet, *Dens custodiet exitum tuum ad negotiationem, & introitum tuum ad studia legis*; sed tamen huic expositioni Augustinus præfert alteram, quam dicit se colligere ex verbis Domini sequentibus, *Ego veni, ut vitam habeant, & abundantius habeant; ut vitam habeant*, scilicet ingredientes in Ecclesiam per fidem, quæ per dilectionem operatur; *& abundantius habeant*, scilicet egredientes per idem ostium, scilicet per fidem Christi, quoniam veri fideles moriuntur, & abundantius habebunt vitam, in æterna beatitudine. Quod autem ait, *& pascua inueniet*, dicit ad utrumque referri posse, & ad ingressum, & magis propriè ad egressum, tunc enim vera pascua inuenient, quando saturabuntur, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, qualia pascua inuenit, cum dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso*, Lucæ 23. Hæc secunda expositio Augustini mihi magis placet, propter rationem iam adductam contra primam expositionem: seruat enim proprietatem verborum, & metaphoræ ouium. Sed possumus aliter etiam interpretari, non sumendo propriè hæc verba, sed referendo ad peculiarem quandam phrasim Hebræorum, qua per introitum & exitum intelligitur non libertas, aut securitas, ut illi auctores volebant, sed omnia opéra, quæ homo facit, aut facere debet; ut 2. Reg. 3. *Ignoras Abner filium Ner, quoniam venit ad te, ut deciperet te, & sciret exitum tuum, & introitum tuum, & nosset omnia, quæ agis*. Et 3. Reg. 3. *Ego autem sum puer paruulus, & ignorans egressum, & introitum meum, quomodo me gerere debeam in operibus meis, & in regni administratione*; & ita intelligitur illud, *Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum*, id est, omnia opera tua, ut rectè & prosperè ubique opereris, & illud, *& egrediebatur, & intrabat in conspectu populi*, id est, omnia opera, quæ faciebat Dauid, placebant populo; ita etiam intelligitur illud Act. 1. *In omni tempore, quo exiit, & intrauit inter nos Dominus Iesus*, id est, omni tempore, quo operatus est inter nos docendo & miracula faciendo. Eodem modo *ingredietur, & egredietur*, id est, faciet omnia opera sua, dabitur illi abundans gratia, qua omnia præcepta possit implere, & facere quicquid debet, ut Deo placeat, & ingressus per me *inueniet pascua*, id est, doctrinæ vbertatem, & mysteriorum cælestium cognitionem, quibus instruatur, & reficiatur, & excitetur ad operandum, iuxta illud Psal. 22. *Dominus regit me*. pro quo est in Hebræo, *Dominus pastor meus, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ, ibi me collocauit*. Et Ezech. 34. *In pascuis vberissimis pascam eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascua*. Quæ Ezechielis verba Hieronymus intelligit de beatitudine, & de Ecclesia, & de utroque intelligendum, & pascua inueniet, ut & August. exposuit.

Fur non venit.] Quoniam dixit, *per me si quis intraverit, saluabitur*. quibus verbis ostendit eos solos saluari posse, qui ad se accederent per viam fidem, probat modò id, quasi dicat, sicut latrones sua lucra

Quid per introitum & exitum Auctor noster intelligat.

lucra quærebant, & honores, & opes, & oues trucidabant, ita ego veni, ut vitam habeant, non enim possunt habere nisi per me. Cæterum hæc verba, *ut vitam habeant, & abundantius habeant*, iam exposuimus ex Augustino de gratia & de gloria, & ita etiam intelligit Chrysostomus hom. 58. & Euthymius, & S. Thomas, & Iansenius. Possumus etiam exponere cum Iansenio, ut vitam habeant per iustificationem, & abundantius habeant, quotidie magis ac magis in via Dei proficientes, iuxta illud 1. Thessalonic. 4. *Ut quemadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo; sic & ambuletis, ut abundetis magis.* Possumus etiam tertio modo exponere, ut vitam habeant, scilicet gratiæ, soluto iam pretio per passionem, quod hætenus expectabatur, & ut abundantius habeant, quàm hætenus homines habebant, & impleantur verba Prophetarum, quæ magnam gratiæ copiam pollicentur futuram tempore legis gratiæ.

Ego sum pastor bonus.] Quoniam dixerat se esse ostium, per quod & oues, & pastores ingredi deberent, nunc ostendit se esse pastorem, ac ne quis putaret pastorem esse Dominum ex eorum numero, quos per ostium ingredi dixit, ait, *Ego sum pastor bonus*, cum duplici articulo, *ego sum ille pastor, ille bonus*, id est, princeps pastorum omnium, cui cæteri, in officio pastoralis famulantur, quod nobis optimè exposuit Petrus 1. epistola cap. 5. *Pascite, qui in vobis est gregem, &c. & cum apparueris princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloria coronam.* Alludit autem sine dubio Dominus ad prophetiam Ezech. c. 34. *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, seruum meum David.*

Pater Christi.

Animam suam dat.] Id est, eius officium est, vitam omnibus periculis exponere pro ouibus, hanc phrasim adnotauimus cap. 1. ubi ait, *qua illuminat omnem hominem.*

Eius officium.

Mercenarius autem, &c.] Id est, qui non ob utilitatem ouium, sed gratia mercedis, & lucri suscipit earum curam; quod satis exponitur verbis sequentibus. De his mercenariis pulchrè Ier. 23. & Ezech. 34. *Vae pastoribus Israël, qui pascebant semet-ipsos, &c.* Videtur autem notare præfentes Pharisaorum mores, & simul nobis describit formam veri pastoris euangelici, & mercenarij.

Mercenarius quis.

Cuius non sunt oues propria.] Videtur ex hoc sequi, omnes pastores Ecclesiæ esse mercenarios, quoniam oues illorum non sunt propriae, sed Domini. Vnde & ipsi Petro ait Dominus Ioan. ultimo, *Pasce oues meas*, non dixit, tuas. Respondetur, hos esse pastores, & non mercenarios, si rectè suo munere fungantur, quoniam veri pastoris locum, & auctoritatem habent, & oues pascunt, quasi suas, propter amorem, quo Christum prosequuntur; quare si ita non pascunt, iam magis mercenariis quàm pastoribus similes sunt.

Pastores Ecclesiæ qui, eorumque officium.

Videt lupum.] Id est, tyrannum à fide Christi homines deterrentem, aut hæreticum, aut denique diabolum persecutiones excitantem in Christianos. 1. Petri. 5. *Aduersarius vester diabolus tam-*

Ribera in Euang. Ioan.

H h

quam

quam leo rugiens circuit, querens quem deuoret.

Et dispergit oues.] Lyra exponit, recedere facit à suo pastore, id est, ab unitate Ecclesiastica. At non videtur bene ita exponi, nam segregare ab unitate Ecclesiæ, quid est aliud, quam rapere, & occidere. Ideo aliter mihi dicendum videtur. Lupus oues quasdam rapit, & quas non rapit, dispergit dum eum fugiunt quæquæque potest; ita lupus, id est, hæreticus, aut tyrannus, si non potest omnes vincere, & terrefacit tamen, & fugat, ac perturbat, & multa bona, quæ faciebant, relinquere cogit.

Et non pertinet ad eum de ouibus.] Id est, non sunt illi curæ oues, aut salus ouium. Marc. 4. *Magister non ad te pertinet, quia perimus.* Quod apertius Lucæ 10. *Non est tibi cura quod soror mea reliquit me solam,* &c. his enim in locis omnibus est in Græco idem verbum μέλει.

*Quæ deside-
rentur à
bono pasto-
re.*

Ego sum pastor bonus.] Iterum repetit, vt & magis confirmet, & ostendat id verum esse, quoniam habet ea, quæ in bono pastore desiderari possunt, id est, cognoscere oues, & cognosci ab illis, & animam pro illis dare, in quibus facillè cætera omnia pastoris officia intelliguntur.

Et cognosco oues meas.] Id est, cognosco omnes electos, quos adducturus sum in vitam æternam hoc intelligitur optimè ex 2. Tim. 2. *Et subuerterunt quorundam fidem, sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc, cognouit Dominus qui sunt eius.*

Et cognoscunt me mea.] Id est, habent in animis suis intimam mei cognitionem, & vocem meam cognoscunt, & sequuntur, vt oues, quæ vultum, & vocem pastoris sui nouerint: de hac cognitione dicemus verbis sequentibus.

Sicut nouit me Pater, &c.] Hæc verba possunt coniungi, cum præcedentibus, ad hunc modum cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ, vt statim pro similitudine ponatur, *sicut nouit me Pater, &c.* vt sit sensus, sicut Pater me nouit, & ego Patrem, ita oues meæ cognoscunt me, & ego illas, atque ita intellexerunt Caietanus, & Iansenius cap. 79. tunc autem in his verbis ita intelligenda est similitudo, vt intelligamus non poni æqualitatem, sicut cap. 6. *Sicut me misit viuens Pater, & ego vivo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me;* Sed mihi multo magis placet nouam sententiam incipere ex his verbis, *sicut nouit me Pater, &c.* vt volunt Chrysostomus, & Enthymius, & vt omnes codices indicant, vt sit sensus, sicut Pater nouit me, id est, intimè diligit, & omnia sua mihi communicat, & omnia, quæ volo, facit; ita ego diligo Patrem, & cognosco quod velit, & vt eius voluntas impleatur, trado ei vitam meam, & volo libenter mori, vt salui fiant electi, quos mihi commisit, & dedit. Itaque

verbum,

verbum, *cognosco*, non solum actum intellectus indicat, sed etiam *Cognosco*,
 amorem, & opera, quibus amor indicatur ita accepit, cum dixit, *quid deno-*
tet. *cognosco oues meos*, &c. ex quo intelligitur illud Rom. 8. *Quos præ-*
destinavit, & cap. 11. *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit*,
 & illud, *Cognovit Dominus, qui sunt eius*; ita etiam Amos 3. *Tantum-*
modo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ; inde Matth. 7. *Tunc*
confitebor illis, quia non novi vos, id est, nolo vobis benefacere, quod
 nouimus. Osee 13. *Ibi cognoui te in deserto*. Quod autem dicit, *pono ani-*
am meam, præsentem tempore vitur, propter rei celeritatem, & certi-
 tudinem, quia citò positurus erat in passione.

Et alias oues habeo.] Significat eos, qui electi erant ex gentilitate, quos propter hanc electionem æternam vocauit *oues*, sicut & *Oues Domi-*
ni quæ. cap. 11. eosdem vocat *filios Dei*; sed ut filios Dei, qui erant dispersi,
 congregaret in vnum, ideo dixit, *quæ non sunt ex hoc ouili*, id est, ex
 hoc populo Iudæorum.

Et fiet vnum ouile, & vnus pastor.] Prædicat Gentiles per prædi- *Gentilium*
 cationem Apostolorum ad fidem esse adducendos, & ex eis, atque *conuersio*
 ex Iudæis, vnum populum, & vnam Ecclesiam fieri debere; *prædicatur.* *fiet vnum*
ouile, id est, vnus grex intra eandem Ecclesiam, & habebunt omnes
 eundem pastorem Christum. Osee 1. *Et congregabunt filij Iudæ, & filij*
Israël pariter, & ponem sibi met caput vnum; & Micheæ 2. *Congregabo Ia-*
cob totum, & hæc prophetia impleri cœpit prædicantibus Apostolis,
 cum conuersa est multitudo Gentilium, & quotidie impletur in Gen-
 tiliis, & Iudæorum conuersione, & denique implebitur in fine mun-
 di, cum conuerterentur Iudæi, non est tamen putandum aut factum
 esse aliquando, aut futurum esse postea, ut omnes homines conuer-
 tantur ad Euangelium Iudæi, & Gentiles, ita ut nullus restet in-
 fidelis, non enim loquitur de omnibus hominibus, sed de ouibus, id
 est, de prædestinatis ex utroque populo.

Propterea me diligit Pater.] Quoniam videtur nullo modo posse con-
 cedi mortem Christi esse causam solam ut diligatur à Patre, auctores
 variè hæc verba interpretantur. Caietanus ita: *Non dixit, propterea di-*
ligit me Pater absolute, sed quia pono animam meam, diligit me Pater, ut
iterum eam sumam. Sed hanc expositionem, quæ etiam videtur esse
 Lyra, Iansenius duram & coactam esse dicit, propterea ipse ita pu-
 tat exponendum: *Sicut si filius semper Patri suo charissimus, aliquid fa-*
ceret, quo magnopere Patri gratificaretur, verè dicere posset, propterea me
diligit Pater, quia hoc opus feci; ita modò Christus dicit, propterea me
diligit Pater, quasi dicat, in hoc erga me peculiarem rationem amo-
ris & complacentiæ habet Pater, & ex ea parte me gratissimum habet, quòd
ei ita consentiam in amore hominum, ut pro eis mori velim. Hanc expositio-
 nem simul cum verbis desumpsit ex Titelmano. Sed obstat ei, quòd
 in hac similitudine: Pater sine dubio intensius amaret filium,
 quàm antea, nec aliter verè dicere posset, *propterea me diligit Pater.*

At Christus propter passionem non intensius amatur à Patre. Mihi videntur hæc verba pendere ex præcedentibus, & alias oves habeo, & fiet unum ovile, & unus pastor, ut sit sensus, propterea Pater ita me diligit, ut dixi, id est, ita me honorat, ut velit, me ab omnibus hominibus agnosci, & adorari, & omnes ad me conuertere, ut sim omnium caput & princeps, quia ego pono animam meam pro illis; & alludit prorsus ad illud, quod dictum est Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur, &c. usque ad finem capitis: nam vsitatum est valde in Scriptura, ut causa ponatur pro effectu; sic hîc ponitur dilectio pro beneficiis ex ea secutis: ita Deus dicitur diligere, & odisse, & irasci, & misereri, quia facit opera, quæ ex his affectibus sequuntur in hominibus, & ita intellexit hîc S. Thom. dilectionem.

Dilectio pro beneficiis.

Ut iterum sumam eam.] Quoniam dixit, pono animam, ne putent eam ita esse moriturum, ut non resurgat ait, pono quidem illam, sed iterum sumpturus, ut cum postea audierint Iudæi prædicari resurrectionem, sciant non solum verum esse, quod prædicatur, sed etiam ab ipso fuisse prædictum; & hoc magis explicat verbis sequentibus, Nemo tollit eam à me, id est, nemo posset eam à me tollere, sed ego à me ipso; id est sponte mea illam pono.

In hoc sequitur auctor sententia Paludani & Dionysij Cisterciensis,

Hoc mandatum accepi à Patre meo.] Chrysostomus hom. 59. Præceptum se à Patre accepisse dicens, nihil aliud ostendit quam idem Patri videri, quod facit, & addit dixisse eum: Bonus pastor animam suam dat pro ovibus; ut ostendat se præcepto non indigere. Et hom. 75. exponens illa verba cap. 15. Sicut & ego Patris mei præcepta servavi, ait rursus, Humano more loquitur, neque enim legislatorem legis subditum esse oportet. Et ibidem Cyrillus: Quod Patri placere videbat, ut ipse faceret, & quod definitum erat, id mandatum vocat. Idem sentit Theophylactus, & Euthymius hîc, & ita intelligendum est illud cap. 14. Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio; & Philip. 2. Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Et probari potest apertissime ex 1. Tim. 1. Lex iusto non est posita, &c. Si enim iustus non indiget lege, ut faciat voluntatem Dei, quanto magis Christus; quod autem scriptum est ad Gal. 4. Misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, nihil aliud significat, quam Christum sponte sua, se subiecisse legi Moysis, opera legis implendo, ut legem probaret, & ad se ordinatam esse doceret, & Iudæis omnem calumniandi occasionem adimeret, ut docet S. Thomas 3. p. quæst. 40. artic. 4. & eodem modo videntur explicare Ambrosius ibi, & Augustinus in libello expositionis eiusdem epistolæ. Idem etiam significat Dionysius cap. 4. de cælesti Hierarch. cum dicit Christum obsecutum fuisse paternis institutis, & traditionibus.

Dissensio iterum facta est.] Dicit iterum alludens ad illud cap. 7.

Dissensio

Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

Dæmonium habet.] Hoc exposuimus c.8. nunc nomen ipsum explicabimus. Dæmon apud Ethnicos semper in bonam partem sumitur, & Deum significat. Dicitur enim *Dæmon* apud Græcos, quasi *δαίμων*, id est, *sciens*, à verbo *δαίω*, quod olim significabat *scio*, vt auctor est Plato in Cratylo, & Lactantius lib.2.c.15. & Augustinus q.de Ciuit.c.20. Propterea Dij ab Homero, & ab alijs passim dicuntur dæmones: dæmonium autem significat Deum summum, qui omnia gubernat, aut denique Deum. Vnde Prouerbiū Græcorum, *Homo homini dæmonium*, pro quo dicunt Latini, *Homo homini Deus*, & ita intelligitur, illud, nonorum dæmoniorum videtur annunciator, quia Iesum, & resurrectionem annuntiabat eis, id est, nonorum Deorum. Sed quoniam isti Dij gentium erant mali Angeli, & damnati, inde in Scriptura numquam ista nomina sumuntur in bonam partem, sed semper tribuuntur damnatis spiritibus, vt ait Augustinus 9. de Ciuitate c.19. vt Psal.95. *Omnes Dij gentium dæmonia*. 1. Corinth.10. *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*. Sed est præterea notandum ex Montano lib.de arcano ferm.c.5. hoc nomen ita significari malos spiritus in Scriptura, vt connotet simul authoritatem quandam, & potestatem Deo aduersantem, & hominibus nocere studentem, quam præ superbia sibi vsurpant, quod ego omnino fieri arbitror, quoniam dæmon Deum significat, & ideo quando Scriptura vult significare istam potestatem Deo aduersantem, vtitur hoc nomine; hinc fit, vt hoc nomen Deo opponi soleat, vt Deuter.32. *Immolauerunt dæmoniis, & non Deo*. Hinc dictum est Lucæ 11. *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*; ita dicunt Christum dæmonium habere, quasi velint ostendere, non consentire cum Deo, sed ei potius aduersari, & ita dicunt, *Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire*; quasi dicant, etiam si posset, non faceret, cum semper hominibus nocere studeat.

Dæmon & dæmonium quid.

Prou. apud Græcos: Homo homini dæmonium.

Facta sunt autem encania, &c.] Encania vocantur, festa dedicationis templi, vt notant Augustinus, Beda, & cæteri, vnde, *ἐγκαίνισμα* significat *dedicare, initiari*. 3. Reg.8. *Dedicauerunt templum Domini Rex, & filij Israël*. Vbi nos habemus, *dedicauerunt*, est in Græco hoc verbum. Constat autem ter fuisse templum dedicatum, primò quando ædificatum est à Salomone: secundò quando reuersi de captiuitate Babylonica, iterum ædificauerunt, & dedicauerunt Deo templum: tertio quando fuit prophanatum ab Ethnicis, & ex parte dirutum, & recuperatum est à Iudæis, & mundatum, ac dedicatum tempore Iudæ Machabæi; quare dubium est de qua dedicatione loquatur Euangelista. Nonnus quidem ait hanc solemnitatem, de qua modò loquitur Euangelista, fuisse institutam in memoriam primæ dedicationis; sed hoc falsum esse constat, quoniam illa facta est mense septimo, vt patet 3. Reg. 8. Cum autem hæc facta est, hyems erat, vt ait Euangelista. Tota ergo dubitatio est de secunda, & tertia. Chrysostomus hom. 60. & Theophylactus, & Euthymius, & Erasmus, & Caietanus dicunt

Encania quid.

Et quare instituta. Nonnus refellitur.

hæc encœnia fuisse facta in memoriâ secundæ dedicationis ; sed si-
ne dubio, dicendum est facta esse in memoriâ tertiæ , quemadmo-
dum docent Glosa, & Beda, & S. Thomas, & Lyra, & Titelmanus, &
Iansenius c. 93. & Montanns. Ratio istorum authorū est, quoniam Iu-
dæi post reditum ex Babylone dedicauerant templum tempore veris,
tertia autem dedicatio facta est hyeme, id est, 25. die mensis Noni, qui
est Nouember, vt patet 1. Machab. 4. sed videtur hæc ratio parum ef-
ficere : nam secundum templum perfectum est tertia die mensis Adar,
qui est mensis vltimus, vt patet 1. Esdræ 6. cui responder apud nos Fe-
bruarius ; nec est dubitandum statim factam esse dedicationem , vt ex
eodem loco intelligi potest.

Cur ergo non dicimus Euangelistam loqui de hac dedica-
tione secunda , quandoquidem non est facta tempore veris, sed
tempore hyemis ? Respondetur Euangelistam sine dubio loqui
de tertia, & hoc probatur ex eo, quod in solâ tertia dedicatione
legimus institutum fuisse, vt dies ille quotannis celebraretur. 1. Ma-
chab. 4. Atque hic mos seruatus est, vsque ad tempus Iosephi, vt ipse
scribit 12. Antiquit. c. 11. 1. post aduentum Christi. Deinde, quoniam
dedicatio secunda facta est 23. die mensis Adar, vt ait Ioseph. 11. An-
tiquitat. c. 4. qui mensis erat duodecimus, vt docet Scriptura Esther
3. & 5. & 16. Quare mendosè legitur, in hoc posteriore loco Iose-
phi, 23. mensis 11. qui est Adar, cum sit legendum mensis 12. Ex quo
patet Pascha continuò celebratum esse post viginti dies, quandoqui-
dem celebretur 14. die mensis primi. His autem viginti diebus non
videntur fieri potuisse, ea quæ Euangelista narrat : nam ait in fine
huius capituli, & abiit iterum trans Iordanem, & mansit ibi, & multi
venerunt ad eum, & c. 11. Cum esset ibidem, accersitus est, vt Lazarum
sanaret, & inuenit eum iam quatuor dies habentem in monumento, &
postea abiit in regionem iuxta desertum, & morabatur ibi cum discipu-
lis suis.

Deinde dicit Euangelista cap. 12. Iesus ergo ante sex dies Pas-
che venit Bethaniam ; ergo non potest intelligi de secunda dedicati-
one, sed de tertia. Sed vrget Caietanus, & probat solam secun-
dam dedicationem factam fuisse hyeme, quoniam facta est die ter-
tia mensis 12. hyems autem incipit mense decimo, & comprehen-
dit duodecimum ; habet enim tres menses & eodem argumentò
probat tertiam dedicationem non fuisse factam hyeme, sed potius
Autumno : nam mense septimo, qui est September, incipit Autum-
nus, & cum habeat tres menses, comprehendit mensem nonum,
qui est Nouember, cuius 25. die facta est tertia dedicatio : non
ergo loquitur de illa Euangelista, quandoquidem facta est hyeme.
Respondetur tamen menses nostros non adæquatè correspondere
mensibus Hebræorum, quoniam illi cum luna incipiebant, & fi-
niebant menses suos. Vnde septimo mensi correspondet septem-
ber,

*Iosephi lo-
cus corru-
ptus.*

*Menses no-
stri à men-
sibus He-
bræorum
differunt.*

ber, & pars Augusti; octauo mensi October, & pars Nouembris; nono Nouember, & pars Decembris. Cùm autem hæc dedicatio tertia facta fuerit 25. die mensis Nouembris, iam sine dubio pertinet ad hyemem, quandoquidem mensis nonus continet partem Decembris. Eadem ratione mensi decimo correspondet Decembris, & pars Ianuarij; vndecimo Ianuarius, & pars Februarij; duodecimo Februarius, & pars Martij. Cùm igitur secunda dedicatio facta fuerit, iuxta Iosephum, 23. die mensis 12. Inde authores citati merito dicunt factam fuisse tempore veris, quoniam mensis 12. continet partem Martij, quo incipit ver. Unde Lyra dicit factam fuisse mense Martio, S. Thomas die Martij. Totum hoc satis probatur ex eo, quod nostrum Pascha celebratur eodem tempore, quo Iudæi celebrabant suum, nec discrepamus ab illis, nisi paucissimis diebus, & tamen semper ferè incidit nostrum Pascha in mensem Aprilem, cùm illi semper celebrarent suum Pascha 14. die primi mensis, cui dicitur vulgò Martius correspondere.

Et hyems erat.] Augustinus tract. 48. *Hyems erat, & frigidi erant, ad illum enim diuinum ignem accedere pigri erant. Euthymius, Hyems erat, non solum ob aeris intemperiem, sed etiam ob infidelitatem; est enim notanda celeberrima regula Scriptura qua solet ex notatione temporis, & similium circumstantia autem tacite ostendere, qualis sit res qua narrari incipit.* Hanc tradit, & confirmat eleganter Gregor. 2. Moral. c. 2.

In porticu Salomonis.] De hac porticu nihil certi tradunt huius loci expositores, vt notarunt Titelmanus & Iansenius c. 93. S. Thomas dicit esse locum, in quo Salomon stetit, in quo, peracta dedicatione, orauit. Titelmanus, & Iansenius dicunt fortè ita dici, quia ibi Salomon loquebatur populo, aut ibi morabatur dum sacrificia fiebant. Caietanus hæc omnia impugnat, quoniam cùm templum Salomonis fuerit exustum à Chaldæis, iam non manebat porticus à Salomone exusta. Sed iam huic obiectioni responderat. S. Thomas, & alij similiter respondent, dici porticum Salomonis, quoniam altera ei similis ædificata est in eodem loco. Sed nihil necesse est diuinare, cùm veritas intelligi possit ex Iosepho, qui lib. 6. de Bello Iudaico cap. 6. ita ait: *Templum supra altissimum collem edificatum est, huius collis partem orientalem è regione urbis Salomon præcinxit muro, & aggere planiciem cinxit, erat enim collis vndique præceps, & decliuis, atque ita in planicie porticum extruxit, & ceteris ex partibus nudum templum mansit, donec paulatim posterioribus seculis totus collis muris cinctus est, & populo semper aliquid aggeris accumulante coaquatus est immensis sumptibus, & maxima planicies relicta, in qua alia porticus extructa sunt, præsertim ab Herode qui etiam vallem profundissimam versus orientale*

Porticus hæc Salomonis quid.

tale

ale urbis latus è regione templi complanauit; & ibi quadriporticum pulcherrimam fecit; vt ait idem Iosephus 15. antiquita. c. 14. Porticus, quam Salomon edificauit in illa planicie, à se coaquata, dicta est porticus Salomonis, quoniam eius tempore tantum à parte orientali complanata fuerat propensitas montis, & postea catena porticus addita fuerant, & quamuis adificiorum erectum in hac planicie, euersum fuerit à Chaldaeis, mansit tamen area illa, quæ ab eo magnis sumptibus complanata est, atque ideo porticus in ea adificata hac peculiari ratione semper retinuit porticum Salomonis. Quod autem putat Titelmanus, & Iansenius videtur suspicari, hanc porticum esse, de qua dicitur 3. Reg. 6. & porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis iuxta mensuram latitudinis templi, falsum omnino est, nam ea porticus erat, quæ dicitur vestibulum, & erat interior atrio sacerdotum; quare Salomon, cum sacerdos non esset, nullo modo in ea orare, aut loqui populo potuit; meminit tamen Scriptura huius porticus Salomonis 2. Paralip. 4. & vocat eam basilicam grandem, ita enim ait: Fecit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica, quæ textit are; in hac basilica erat atrium virorum, & atrium mulierum, & atrium prophanum; & quamuis dicamus templum ex cæteris partibus nudum fuisse relictum, non est putandum hanc porticum non cinxisse ex omni parte templi, cingebat enim, vt ex locis citatis Iosephi intelligi potest, ex Beda in lib. de templo Salomonis c. 16. sed hæc porticus erat ab Oriente admodum longa, & spaciola, cæteris autem partibus admodum angusta, quoniam Salomon non complanauit, nisi profunditatem, quæ erat à parte orientali. Cum igitur dicit Euangelista Dominum deambulasse in porticu Salomonis, intelligendum est in atrio virorum, quod proximum est atrio sacerdotum, vbi & orare, & loqui potuit Salomon: nam quadri porticus, & porticus duplices additæ ab Herode ab Oriente, non pertinebant ad porticum Salomonis, sed copulabantur cum atrio profano.

Christum
quare cir-
cumdederunt
Iudæi.
Tollendi
verbum.

Circumdederunt ergo eum. Quasi multum optantes eius responsionem, & quasi cogere eum volentes ipsa multitudo, vt sibi responderet, vt possent eum in sermone capere, & accusare.

Quousque animam nostram tollis? Non accipitur tollis animam, quasi dicat, occidis nos, sed tollis, id est, subleuas, & suspendis, vt vertunt Pagninus, & Erasmus, & ex Græco est apertum, vbi est *ἀρῖς*, id est, tollis Euthymius interpretatur *suspensam*, ac *dubiam tenes*: fingunt se cruciari desiderio cognoscendi veritatem.

Loquor vobis, & non creditis. Id est, iam diu vobis veritatem aperio, nec vnumquam creditis; non est, quod vobis respondeam, cum ipsa opera, quæ ego virtute, ac potestate à Patre accepta facio, satis respondeant ad id, quod queritis. At vos non vultis credere, non quia veritatem non audieritis, sed quia non estis ex prædestinatis, illi enim audiunt vocem meam, & credunt, & ego eos cognosco, & amo, & quia me sequuntur, do illis vitam æternam. Cum autem dicit, non creditis, quia non estis ex omnibus meis, non est intelligendum diuinam reprobationem

Prædestina-
tionum præ-
minum.

nem

nem causam esse illis non credendi, causa enim est eorum pertinacia, & superbia, sed loquitur more Scripturæ recepto, etiam apud nos; quasi dicat, damnandi estis, cum non sitis ex electis, & admitturi estis peccata, quibus hanc damnationem mereamini, atque ita non est mirum vos non credere non ita similiter dixit cap. 8. *Propterea vos non creditis, quia ex Deo non estis.* Non cretentium causa.

Et non peribunt in aeternum.] Videtur dicere, peribunt ad aliquod tempus, vel videbuntur perire, non tamen peribunt in aeternum. ita Interlinealis intellexit. At non est iste sensus, nihil enim hic affirmatur, sed totum negatur; id est, numquam peribunt, ut Ioan. 13. *Non lauabis mihi pedes in aeternum.* Psal. 118. *In aeternum non obliuiscar iustificationes tuas.* Marc. 113. *qui autem blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti;* & Ioan. 40. *Non sitiet in aeternum.* Ex his locis cognita phrasi Scripturæ, intelligenda sunt alia, quæ primo aspectu videntur habere posse sensum illum Interlinealis, ut Psal. 14. *Qui facit hæc, non impuebitur in aeternum,* & Psal. 30. *Non confundar in aeternum,* &c.

Et non rapiet eos quisquam de manu mea.] Id est, nec ipsi exire volent, nec quisquam erit tam potens, ut eas mihi eripere possit in perpetuum: hoc probat ex verbis sequentibus, *Pater meus quod dedit mihi,* &c. Cum autem dicit, *de manu mea,* & *de manu Patris mei,* manum vocat potestatem.

Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est.] Chrysost. & ceteri Græci legunt, *Pater meus, qui dedit mihi, maior omnibus est,* id est, Pater meus, qui dedit mihi has oves, maior, & potentior omnibus est, & ita nemo poterit de manu eius rapere. At Hilarius lib. 7. de Trinit. Fol. 4. & August. & Latini legunt, sicut nos habemus, *quod dedit mihi, maius omnibus est.* Et omnis expositionibus Titelmani, & Erasmi, qui hoc, quod datum est filio, putant esse oves; sensus communis, & germanissimus est, dixi neminem erepturum mihi è manibus oves, quoniam Patri meo nemo potest eripere; ergo nec mihi, qui habeo eandem cum Patre naturam, & potestatem nam quod mihi Pater dedit, est res omnium maxima, quâ ipse maiorem non habet, id est, substantia sua, quam dedit mihi per æternam generationem: cum autem Pater nihil maius habeat eo, quod dedit mihi, sequitur me eandem cum illo habere potestatem. Ita omnino exponit Hilarius loco citato; atque ita firmiter, ut putet aliter non posse intelligi. Atque ut videamus, quantam autoritatem habeat hæc expositio, ita exposuit Consilium generale Lateranense, c. 2. quod refertur in c. damnamus de summa Trinitate & fide Cathol. ubi ita ait: *Pater enim ab æterno filium generando, suam substantiam ei dedit, iuxta quod ipse testatur: Pater quod dedit mihi, maius omnibus est.* Manus pro potestate.

Ego, & Pater unum sumus.] Quoniam dixit, *Pater, quod dedit mihi maius omnibus est,* & id obscurum videbatur, simulque ne quis putaret filium aliqua in re esse Patre minorem, eò quod ab illo hanc potestatem accepisset, ait; *Ego, & Pater unum sumus;* quasi dicat, distinctæ quidem *Thibera in Enang. Ioan.* Ii sunt

Arrianis
& Sabellia-
nis commun-
catis locus.

Erasmus
pro Arria-
nis.

sunt personæ, & ideo dixi *sumus*, sed vna est essentia, & ideo dico, *unum sumus*, quare nihil inferius de me sentire debetis, quam de Patre meo, quibus verbis, cōuincuntur simul Arrianus, & Sabellius. Sed est dubium, an hic locus probet vnitatem essentia in Patre, & Filio: Nam Arriani contendunt infirmare huius loci, cum, dicentes, non intelligi vnum de essentia, sed de cōcordia volūtātū. Imò Erasmus 1. Iohan. 5. in illis verbis: *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo*, non parum illis fauet. Inquit enim, hoc testimonio quomodo prosterneatur Arrianus: nisi doceas vnum in sacris litteris non appellari, nisi quæ sūt eiusdē substantiæ; sed cum sint innumera loca Scripturæ, in quibus non vnitatem essentia, sed cōsensū, mutūamque beneuolentiā significat, ad firmandam opinionem Orthodoxi valebit, ad retundendā hæretici pertinaciam nō video, quantū valeat. Probat præterea secundò Christum loqui hīc de concordia, quā habet cum Patre, quia Christus nō respōdet ad id, quod dixerat, se esse vnum cum Patre, sed ad id, quod appellabat Deum Patrem suū, seque singulari modo vocabat filiū Dei, videlicet ratione huius concordia.

Tertiò probatur ex Iohan. 17. *Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos*; & ibidem, *vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint*. Aduersus hanc expositionem pugnant non solum omnes expositores huius loci, sed etiā vniuersorum sanctorū Patrum consensus, qui ad vnitatem essentia com-
probendam hoc testimonio vtuntur tamquam validissimo, & apertissimo, & quod aliter interpretari impium iudicent. Vide inter alios Hilariū 7. de Trinit. Fol. 4. similiter Concilia hoc potissimū loco semper vtuntur aduersus Arrianos, ad probandam consubstantialitatem Filij. Vt autem hæc loca omittamus, quæ sunt innumera, vnum tantū proferamus ex Concilio Sardicensi antiquissimo trecentorum septuaginta Episcoporum; in epistola igitur ad omnes Episcopos, quam refert Theodoretus lib. 2. histor. Eccles. c. 8. docet Concilium hæc verba, *Ego & Pater*, &c. omnino esse intelligenda de vnitae substantia; & de interpretatione Erasmi ita loquitur: *Hæc autem illorū blasphemia, atque corruptibilis interpretatio est, hac gratia eum dixisse contendunt: Ego, & Pater vnum sumus, propter concordiam, & vnanimitatem. Sed reprobauimus omnes Catholici intellectum eorum fatuum, & abiectum sicuti mortalium hominū, &c.*

Ad primam Erasmi rationē respondet August. lib. 2. contra Maximinum Arrianorum Episcopū c. 12. & lib. 3. c. 22. vbi vrget Maximinū, vt proferat aliquem locum ex veteri, vel nouo Testamento, vbi vnum dicantur res diuersarum naturarum: sed neque ille proferre potuit & August. confirmat non posse proferri: nā quando loquitur de Apostolis, dicit *vt ipsi vnum sint*, quoniam habebat eandem naturā, non autē dicit, *vt vnum sint nobiscum*; nemo enim dicere audebit, aliquē hominē, quantumvis sanctum, vnum esse cum Deo, sed, vt sint inter se vnū, sicut nos sumus vnum, & lib. 3. c. 22. magis explicat, non enim negat aliqua posse dici vnum propter dilectionem, & concordiam, vt 1. Corint. 3. *Qui autē plantat, & qui rigat, vnum sunt*. & Gal. 3. *Omnes enim vos vnū estis in Christo Iesu*; sed docet neque dici vnum, nisi quæ sunt eiusdē naturæ. Quare si
sint

sint diuersæ naturæ, etiam si se mutuò diligant, non possunt dici vnū: vt Paul. Apost. non potest dici vnum cum Deo. Rationem huius doctrinæ reddit hîc S. Thom. quòd vnū dicitur, sicut ens, vnde sicut aliquid nō dicitur ens simpliciter nisi secūdum substantiā; ita nō dicitur vnū nisi secūdum substantiam, aut naturam: ideo quæ sunt diuersæ naturæ, nūquam inueniuntur dici vnum, nisi cum addito, vt 1. Corinth. *Qui autem adheret Deo. vnus spiritus est.* Ex quo patet etiā si Pater, & filius sint vnum concordia, & dilectione, prius tamen probari hinc ipsos esse vnum substantiā. Obiicit sibi Aug. illud 1. Ioan. 5. *Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres vnū sunt.* cui obiectioni ita respōdet: Propter hoc admonui ne fallaris; hæc enim sacramenta sunt, in quibus non quid sunt, sed quid ostendant, semper attenditur, quoniam signa sunt rerum, aliud existentia, & aliud significantia; si ergo illa, quæ his significantur, intelliguntur, ipsæ inueniuntur vnus esse substantiæ, tamquam si dicamus, petra, & aqua vnum sunt, volentes per petram significare Christum, per aquam Spiritum sanctum; sed quia Christus, & spiritus sanctus vnus sunt, eiusdemque naturæ, & ideo cum dicitur, petra, & aqua vnū sunt, ex ea parte recte accipi potest, quia ista res, quarum est diuersa natura, aliarum quoque signa sunt rerum, quarum est vna natura, quibus verbis significat Aug. hæc tria dici vnū, nō quatenus sūt res quardā, sed quatenus sūt signa triū personarū, quæ sunt eiusdē naturæ.

Ad secundā rationem Erasmi, quā probat Dominū loqui hîc de concordia, respōdet planē loqui de vnitate essentia; alioqui nihil probaret eius ratio, quæ est huiusmodi: Nemo potest rapere electos de manu Patris mei: ego & Pater vnū sumus, id est, eiusdem naturæ, & potestatis; ergo nemo potest rapere de manu mea. Ita respondent Catholici cōtra Erasmus, vt Castro lib. 5. contra hæres. verbo Deus, hæresi. At videtur non satisfacere hæc respōsio, quoniam idem colligetur, si intelligatur, Vnum sumus concordia, & voluntate, ad hunc modum Patri meo nemo potest eripere; ergo cum ille velit idem, quod ego volo, & simus cōcordes, nemo mihi eripere potest, quia ego nolo mihi eripi, & Pater vult idem. Respondetur primò non posse hoc dici, quoniam, vt iam probatū est ex Aug. non possent dici Pater vnum, & filius, quantumuis cōcordes essent, nisi essent eiusdem naturæ: hæc autem vnitas naturæ multo efficacior est ad probandum, quod Dominus vult, quā vnitas concordia quæ est metaphorica, ergo cum Christus hoc non ignorauerit, de hac vnitate non loquitur in sua ratione.

Secundò, quia in his verbis, *Ego & Pater*, &c. nō ponitur noua ratio, sed explicatur ratio iam facta, quòd si loqueretur de concordia, iam illa verba redūderent. *Pater, quod dedit mihi, maius omnibus est*, quæ ita, vt sūt in nostra translatione, semper legit Ecclesia Latina, penes quam mansit omni tempore incorrupta Scriptura, sicut incorrupta fides Tertio quia si loqueretur de concordia voluntatum tantum, quilibet beatus dicere posset, ego, & Pater vnum sumus; ergo Michael Archangelus, quem constituit Deus super omnes animas suscipiendas, posset in sua persona vti eadem responsione quæ Christus, quod est blasphemum. Postremò probatur, quoniam Iudæi, quantumuis essent hebetes,

ex his verbis intellexerunt Christum dicere, se esse æqualem Patri, vt ostendit Euangelista dicens; *sustulerunt ergo lapides*, scilicet quoniam blasphemiam dixisse iudicarunt. & postea, *de bono opere non lapidamus te, sed pro blasphemia*, & quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum. hunc autem eorum intellectum Christus non correxit, vt absurdum, sed potius rationibus adductis confirmavit, vt verum. Atque hoc argumentum probat istam veritatem Hilarius 7. de Trinit. fol. 5.

Scriptura
similitudi-
nibus saepe
vitur rerū
maiorum,
quā ad
quas illæ ad
feruntur.

Ad solutionem tertij argumenti, quod nritur illo loco Ioan. 17. *Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus*, est adnotanda regula vtilissima, ad intelligentiam Scripturæ; scriptura vel enuntiando, vel exhortando solet saepe proponere similitudines rerum multo maiorum, quā sint illæ, ad quas afferuntur, non vt significet æqualitatem, sed vt proponat exemplaria quædam, si exhortatur, vt magis, magisque ad ea accedere festinemus, si enuntiat, vt rem illam, ad quam explicandam affertur similitudo, maiorem esse intelligamus, quā videbatur, & hoc tam in bonam, quā in malam partem. Exhortando, vt Leui. 11. *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum*. Matth. 5. *Estote ergo & vos perfecti, sicut Pater vester celestis perfectus est*. Luc. 6. *Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est*. Enuntiando, vt Ioan. 6. *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me*, ostendit dignitatem vitæ illius, multo maiorem esse, quā putamus & c. 15. *Si precepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea*, sicut & ego Patris mei precepta seruaui, & maneo in eius dilectione, ostendit dilectionem, quā prosequitur seruantes mandata, esse maximam, & admirabilem. Idem videmus fieri in prophanis libris, vt apud Virgilium:

*Constitit Aeneas, claræque in luce refulsit
Os, humerosque Deo similis, &c.*

Ita igitur ait, *ut sint vnum, sicut & nos*, id est, vt sint maximè vniti, quo accedant ad nostram vnitatem, quoad maximè fieri poterit: ita omnes sancti intelligunt hunc locum. Aug. 2. contra Maximinum c. 12. ait: *Volēbat enim eos, qui naturā vnum erant, in hoc ipso, quo vnum erant, esse perfectos*, & latius lib. 5. cap. 22. Sed adhuc apertius Concil. Lateran. in cap. *Damnamus* cuius verba sunt: *Cum ergo veritas pro fidelibus suis orat ad Patrem, volo, inquit, ut ipsi vnum sint in nobis, sicut & nos vnum sumus*, hoc nomen (*vnum*) pro fidelibus quidem accipitur, vt intelligatur vnio charitatis in gratia, pro personis verò diuinis, vt attendatur identitatis vnitatis in natura; quemadmodum alibi Veritas ait: *Estote perfecti, sicut & Pater vester celestis perfectus est*; ac si diceret manifestius: *Estote perfecti perfectione gratia, sicut Pater vester celestis perfectus est perfectione natura*, vtrique videlicet suo modo, quia inter creatorem & creaturam non potest tanta similitudo notari quā inter eos maior sit dissimilitudo notanda.

Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Videlicet veritatem docendo, infirmos sanando, & alia miracula faciendo. Dicit autem, *ex Patre meo*, id est, ex potestate, quam dedit mihi Pater. Præterea dicitur,

more Hebræorum, bona opera ostendere alicui, pro benefacere illi, *Bona opera ostendere alicui, pro benefacere illi, phrasis Hebr.* vt Ecclesiastes 2. *Nonne melius est comedere, & bibere, & ostendere alicui, pro benefacere illi, phrasis Hebr.* ma sua bona de laboribus suis. Et Psal. 4. *Multi dicunt, quis ostendet nobis bona,* id est, quis nobis benefaciet. ita ibi Augustinus, & Euthymius, & alij veteres. Similiter Psal. 84. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam.* Sicut è contrario, ostendere mala, est punire, aut mala facere alicui. Psal. 59. *Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino compunctionis;* Et Psal. 70. *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas, & malas.*

In lege vestra.] Lex, vt notat Augustinus tract. 48. & 15. de Trinit. cap. 18. aliquando strictè sumitur, & significat tantum quinque libros legis, vt Matth. 11. *Lex & Propheta usque ad Ioan.* Et 22. *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Propheta.* Aliquando latè, vt completatur omnes libros veteris Testamenti, vt 1. Corinth. 14. *In lege enim scriptum est, quoniam in alijs linguis, &c. quod sumptum est ex Isa. 28. & Ioan. 15. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.* Quod est in Psal. 34. Ita modò sumit versiculum ex Psal. 81. & ait, *in lege vestra.* Aliquando verò Psalmi distinguuntur à lege & à Prophetis, vt Lucæ 24. *Oportebat impleri omnia, qua scripta sunt in lege & Prophetis, & Psalmis de me.* Ratio est, quia Psalmi, licet contineant prophetiam, habent tamen hoc peculiare, quod sunt hymni. *Lex quandoque strictè sumitur, quandoque latè. Psalmi aliquando à lege & Prophetis distincti.*

Si illos dixit Deos.] Argumentum est à minori ad maius, ex verbis Psalmi scriptura vocat Deos illos, ad quos sermo Dei factus est; si ergo illi sine blasphemia dicuntur dii; ergo, melius sine blasphemia Deus dici poterit ille, quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, male igitur vultis me lapidare, quasi blasphemauerim. Sed vt vim huius argumenti videamus, sunt quædam explicanda. Primum est illud, *Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est,* quod non videtur ex Psalmo illo colligi posse: nam, iuxta Euthymium, & Titelmanum, & iuxta Lyran. hic & ibi, & iuxta Iansenium cap. 93. & Montanum, in illo Psalmo sermo est de iudicibus, & Principibus, qui ratione officij solent dii appellari in scriptura. Respondetur, hanc sententiam non bene coherere cum verbis Domini, non enim dixit; Deos vocat quibus officium iudicandi commissum est, sed illos, ad quos sermo Dei factus est, & quod ait Iansenius iuxta Hebræos dici sermonem Dei fieri ad aliquem, cum aliquod ei à Domino datur negotium, falsum est, vt enim constat ex plurimis locis Prophetarum, tunc sermo Dei dicitur fieri ad aliquem, cum ei Dominus loquitur. Hierem. 1. *Quod factum est verbum Domini ad eum.* Et cap. 2. *Et factum est verbum Domini ad me,* dicens, &c. numquam autem inueniemus ita loqui Scripturam, cum homo ad officium aliquod gerendum eligitur, sed cum Deus ei loquitur. Quare, vt optimè ibi interpretatur Augustinus: *Dij vocantur omnes filij Israël, quibus, quoniam Christum recipere noluerunt, ait statim: Vos autem sicut homines moriemini.* De eisdem dicitur Isai. 1. *Filios enutriti, & exaltaui; ipsi autem spreuerunt.*

Dij qui vocantur in Scriptura, ex Aug.

runi me. Est ergo sensus, Deos vocat filios Israël, eò quòd ipsis Deus legem dederit, & ipsi eam receperint, & in eum crediderint, hinc enim homines vocantur dij per participationem, & cum generaliter ibi omnibus loquatur, deinde peculiariter loquitur iudicibus, quod istis auctoribus occasio fuit erroris. Ex his verbis argumentatur Augustinus tract. 48. posse probari diuinitatem Christi, cuius rationem ita explicat S. Thomas: Non fit aliquid participatiue tale, nisi ex participatione eius, quod est per essentiam tale: vt non fit participatiue ignis, nisi per participationem ignis per essentiam; ergo non fit aliquis participatiue Deus, nisi per participationem eius, qui est Deus per essentiam; ergo verbum Dei, id est, filius, cuius participatione homo efficitur Deus, est Deus per essentiam: sed Dominus propter eorum ruditatem aptius argumentari voluit.

Et non potest solui Scriptura.] id est, dissolui, irrita fieri, & non impleri. Matth. 5. *Nolite putare, quoniam legem veni soluere, aut Prophetas, non enim veni soluere legem, sed adimplere.*

Quem Pater sanctificauit.] Augustinus intelligit, cui Pater sanctitatem dedit per generationem. At quoniam sanctificare est sanctum facere, non videtur filius, vt Deus, posse sanctificari. Præterea id, quod tamquam blasphemum Iudæi accusabant, erat illud, *Et quoniam tu homo cum sis, facis te ipsum Deum.* Quare, vt ait Caietanus, oportebat, vt in hac responsione Dominus ostenderet se hominem esse Deum; sequenda est ergo expositio Hilarij. 7. de Trinit. fol. 5. quam sequuntur S. Thomas, & Caietanus, & Iansenius, & alij, vt sanctificari refertur ad Christum, quatenus homo est. *Omnis enim* (inquit Hilarius hîc) *de homine responsio est, quia Dei filius, etiam filius hominis est: nec loquitur de omni sanctificatione, sed de ea omnium maxima, qua natura humana unita est verbo Dei.* Sed quia dubitari poterat, vnde posset colligi Christum loqui de huiusmodi sanctificatione potius, quàm de alia, respondet S. Thomas: dupliciter posse intelligi, ex his verbis; primò ex eo, quod ait, *quem Pater sanctificauit*; Pater enim dicitur ad filium, & ita significat sanctificasse eum, vt esset filius: nam cum de cæteris loquitur, dicitur Deus eos sanctificare. Secundò ex verbis sequentibus, *& misit in mundum*; mitti enim in aliquem locum, non conuenit, nisi rei, quæ erat antequam mitteretur; ergo filius, qui missus est in mundum, antea erat, quàm mitteretur; & vt ait Caietanus, si erat antea, non erat vt pars mundi, aut vt creatura, sed vt Deus, qui solus est extra mundum vniuersum: nam omnes creaturæ tã corporeæ, quàm spirituales, sunt partes vniuersi. Probant etiam Hilarius, & S. Thomas hoc modo accipi hîc sanctificationem, ex illo Rom. 1. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis.* Probari quoque potest ex eo, quod sequitur, *quem pater sanctificauit, & misit in mundum*, scilicet, vt per eum sanctificarentur cæteri: ad Rom. 3. *Vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.* Illi autem, qui sanctificaturus erat cæteros, non satis erat, vt sanctus esset, per participationem, nisi esset

esset per essentiam. Eodem ferè redit, quod Theophylactus, & Euthymius interpretantur; *sanctificauit*, id est, segregauit, elegit scilicet, vt excellentiori quodam modo sanctus esset.

Si non facio opera Patris mei.] Quoniam subobscurè dixerat, se esse Deū vsus est verbo sanctificandi, quod aliis etiam modis intelligi potest, atque hoc fecerat, ne, si palam diceret, subito excandescerent, nunc vult exponere se de sanctificatione illa loqui, quā humana natura vnita est Verbo, argumento sumpto ab operibus, vt ait Hilarius supra, dicens: si non facio eadem opera, quæ Pater meus facit, &c. ex quibus apertè cognoscere possitis me esse Deum, & habere cum illo eandem potestatem, vt solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, quauis morborum genera curare.

Quia Pater in me est, & ego in Patre.] Id est, vnum sumus, & indiuidua societate alter alteri cohæret: nam in rebus creatis non possunt reperiri duo, quorum vnum propriè loquendo sit in alio, quia non potest illorum esse vna numero natura. At Pater manens Pater (vt exponit Chrysostomus) est totus in filio, & totus est filius in Patre manens filius.

Quærebant ergo eum apprehendere.] Videlicet non ausi sunt lapidare, quoniam conuicti sunt argumento Christi, non esse illam blasphemiam.

Et exiit de manibus eorum.] Scilicet eodem modo, quo in fine c. 8.

Et abiit iterum trans Iordanem.] Scilicet quo iam olim semel venerat, cum esset ibi Ioannes.

Vbi erat Ioannes baptizans primum.] Id est, in Bethbaram, vt diximus cap. 1. in illis verbis, *hæc in Bethania facta sunt.* Dixi autem, *vbi erat baptizans primum*; quoniam postea baptizauit in Enon iuxta Salim, vt vidimus cap. 3. Hunc locum elegit Dominus, vt homines, cum audirent, recordarentur eorum, quæ de eo dixerat Ioannes, atque ita factum esse docet Euangelista, quia qui ad eum veniebant, dicebant, omnia quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant.

Quia Ioannes quidem signum fecit nullum.] Quasi diceret, quamuis non solemus credere nouis Prophetis, nisi signa faciant, & Ioannes nullum fecit, tamen vera esse, quæ de hoc dixit, res ipsa ostendit; vide hoc cap. 2. in illis verbis, *Quod signum ostendis nobis quia hæc facis.*

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T X I.

1. **R**AT autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariae, & Martha sororis eius. 2. (Maria autem erat, quae unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur.) 3. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur. 4. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. 5. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. 6. Ut ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. 7. Deinde post haec dixit discipulis suis: Eamus in Iudeam iterum. 8. Dixerunt ei discipuli: Rabbi, nunc querebant te Iudaei lapidare, & iterum vadis illuc? 9. Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horae diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt. 10. Si autem ambulauerit quis in nocte, offendit, quia lux non est in eo. 11. Hec ait, & post haec dixit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut à somno excitem eum. 12. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. 13. Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt quia de dormitione somni diceret. 14. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est: 15. Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum. 16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. 17. Venit itaque Iesus: & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. 18. (Erat autem Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadiis quindecim.) 19. Multi autem ex Iudaeis venerant ad Martham & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. 20. Martha ergo ut audiuit quia Iesus venit, occurrit

currit illi; Maria autem domi sedebat. 21. Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: 22. Sed & nunc scio, quia quacumque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. 23. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. 24. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. 25. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet. 26. Et omnis, qui uiuit, & credit in me, non morietur in aeternum, Credis hoc? 27. Ait illi: Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei uiui, qui in hunc mundum venisti. 28. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te. 29. Illa ut audiuit, surgit cito, & venit ad eum: 30. Nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha. 31. Iudæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit & exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi. 32. Maria ergo, cum venisset ubi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. 33. Iesus ergo, ut vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum. 34. Et dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide. 35. Et lacrymatus est Iesus. 36. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. 37. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur? 38. Iesus ergo rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum; erat autem spelunca: & lapis superpositus erat ei. 39. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha, foror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam fætet, quatruiduanus est enim. 40. Dicit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? 41. Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. 42. Ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi: ut credant, quia tu me misisti. 43. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. 44. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum, & finite abire. 45. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. 46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, & dixerunt ei quæ fecit Iesus. 47. Collegerunt ergo

Pontifices & Pharisei concilium, & dicebant: Quid facimus: quia hic homo multa signa facit? 48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. 49: Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam. 50. Nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. 51. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius prophetavit, quod Iesus moriturus erat pro gente. 52. Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. 53. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. 54. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudaeos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quae dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. 55. Proximum autem erat Pascha Iudaeorum: & ascenderunt multi Ierosolymam de regione, ante Pascha, ut sanctificarent seipsum. 56. Querebant ergo Iesum, & colloquebantur ad-inuicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices, & Pharisei mandatum, ut si quis cognouerat ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

IN CAPVT XI. SANCTI IESV CHRISTI EVANGELII

SECVNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

ERAT autem quidam.] Scilicet eo tempore, quo Dominus erat trans Iordanem.

De castello Maria, & Marthe.] Incertum est, inquit Iansenius cap. 102. utrum dicatur iste vicus Maria, & Marthe, eo quod essent eius dominae: an eo quod in eo nate sunt, quomodo cap. 1. vocauit Bethsaidam ciuitatem Andrea, & Petri.

Maria autem erat, qua unxit Dominum unguento.] Titelmanus, & Iansenius cap. 102. & latius cap. 48. contendunt Euangelistam non loqui modo de illa vnctione mulieris peccatricis, cuius meminit Lucas cap. 7. sed potius de ea, quam narraturus est cap. sequenti, ubi ait, Maria autem accepit libram unguenti, &c. nec mirum, nam Augustinus, qui habetur praecipuus patronus contrariae sententiae, dubitare videtur tractatu 48. ait enim, Ecce ipsa soror Lazari, si tamen ipsa est, quae pedes Domini unxit unguento, &c. Ad intelligentiam horum verborum, quae sunt c. 12. sciendum est, magnam fuisse apud veteres contro-

uersiam,

uersam, utrū eadem fuerit mulier, quæ Lucæ 7. dicitur peccatrix, & quæ postea Matth. 26. & Marc. 14. vixit Dominum, & hæc de qua modò loquitur Ioan. c. 11. & 12. Quidam dicunt fuisse tres mulieres; ut Orig. hom. 35. in Matth. ubi hoc à se probari putat magnis argumentis, & citat se in commentariis Ioan. in quibus modò nihil habemus. Idem sensit Chrysost. hom. 61. in Ioan. & Nicephorus lib. 1. Ecclesiast. histor. c. 27. Theoph. Lucæ 7. & ibidem Græcus, ut citat S. Thomas in Catena, Euthymius Matth. 26. & demum memoria Patrum nostrorum Iacobus Faber libellum edidit de triplici Magdalena, & alium edidisse fertur Clitonaus eodē argumento. Alij putant fuisse duas, alteram cuius hîc meminit Ioannes, alterā cuius meminere ceteri Evangelistæ, ut Chrysost. hom. 81. in Matth. & homil. ult. in Marc. Hieron. Matth. 26. Idem sentit Bernardus serm. 23. in Cantica, licet profus non audeat affirmare: & quod maximè videtur vrgere, Apostoli apud Clementem lib. 3. constitutionum Apostolicarum, aperte hoc dicunt; eorum enim verba sunt: *Erant nobiscum Mater Domini, & sorores eius; præterea Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Martha, & Maria sorores Lazari.* Nihilominus licet olim sancti Patres dubitauerint, iam certissimum haberi debet, nec dubitare licet, vnam, & eandem mulierem fuisse apud omnes Evangelistas, nempe Mariam Magdalenam sororem Lazari, licet non vna fuerit vnctio, Hanc sententiam, non deerant, qui defenderēt tempore Origenis, ut ipse indicat locò citato. Ex quo patet non fuisse Gregorium auctorem eius, ut putare videtur Baptista Mantuanus in vita Magdalene. Eā tueretur Aug. lib. 2. de consen. Euang. c. 78. & 79. Greg. hom. 33. in Euang. Beda Marc. 14. & Lucæ 7. Innoc. lib. 2. de sacro altaris mysterio c. 6 S. Thomas super Matth. c. 26. & super Ioan. c. 12. Caiet. Matth. 26. & in primo Ientaculo q. 1. Iansen. c. 48. Denique est communis sententia omnium auctorum huius temporis, quam late confirmavit Roffensis Martyr tribus voluminibus editis contra Iacobum Fabrum, & hæc sententia sola hodie recipitur, ceteræ iam diu explosæ sunt. Probatur prius argumento Roffensis ex Matt. 26. *Vbi cumque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, dicetur, & quod hæc fecit in memoriam eius.* At vbi cumque prædicatur hoc Euangelium creditur hæc mulier fuisse Maria Magdalena soror Lazari, & ipsa sola nominatur; ergo illa reuera fuit, alioqui non impleretur prophetia Christi, quoniam hoc factum non tribueretur ei, qui fecit, sed alteri. Secundò probatur ex his verbis Ioan. *Maria autem erat, quæ vixit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis.* Hoc enim refertur ab Evangelista quasi iam factum eo tempore, quo Lazarus ægrotabat; quare cum id quod narratur cap. 12. fuerit, iam resuscitato Lazaro, diuersa est hæc vnctio ab illa. Non autem inuenimus ubi Maria soror Lazari vnguit pedes Domini, nisi quando narratur à Luca; ergo tunc sine dubio fuit, & illud respicit Evangelista, non ad id, quod narraturus erat cap. 11. hoc argumento utitur lib. 2. de Consens. Euang. cap. 79. Augustinus, & S. Thomas Ioan. 12. & alij. Sed respondet Clitonaus lib. 7.

Pluresne fuerint Maria, discutatur.

Vnum tantum fuisse constat.

super Ioan. c. 14. ex sententia nonnullorum, & Iansenius. c. 48. hoc non ob stare, quoniam Ioannes dicit, *quæ vnxit pedes*, &c. & cum id ipse scribebat, iam erat factum, licet tempore historiæ, quam ibi narrat, factum non esset; quemadmodum Matth. c. 10. & Lucas. c. 6. cum inter nomina Apostolorum loquuntur de Iuda, addunt, *qui & tradidit eum*, non quod cum iâ tradidisset eo tempore, quod tunc describitur ab Euangelistis, sed quoniam cum ipsi scribebant, iam tradiderat. Ad hoc possemus dicere cum Iansenio nihilominus probari hinc, quod volumus, licet Euangelista respiciat ad historiam c. 12. quoniam cum dicit, *erat autem Maria, quæ vnxit pedes*, &c. satis indicat solam Mariam vnxisse pedes: nam si alia mulier etiam vnxisset, non satis indicaret Ioannes hoc signo quod volebat. Sed tamen dicimus Ioannem prorsus allusisse ad hist. Lucæ 7. Quoniam enim legerat Euangelium Lucæ, & sciebat peccatricem illam, quæ Dominum vnxit, versari in ore omnium Ecclesiarum, tamquam de re omnibus nota loquitur. *Erat Maria*, &c. & ideo non necesse habuit referre omnia, quæ tunc facta sunt, quod obiiciunt Clitovæus & alij; sed more suo narrata ab aliis prætermittens quod Lucas tacuit, scilicet quænam esset illa mulier, addendum putauit. Præterea satis indicat loqui de re iam gesta, cum ægrotabat Lazarus, non enim ait, Maria est, quæ vnxit Dominum, vt Matth. cum loquitur de Iuda, sed, *Maria autem erat*; ita enim solent res præteritæ narrari, vt Lucæ 8. *Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem demonia exierant*. Quasi dicat, cum fiebant hæc quæ modò scribo, iam exierant demonia. Et Ioannes 19. *Venit autem Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm*. Et ibid. *Erat autem in loco, ubi crucifixus est, hortus*. Et c. 18. *Erat Caiphas, qui consilium dederat Iudeis*, &c. Quibus in locis semper præterita referuntur ad tempus, quo fiebant ea, quæ tunc scribebantur. Atque hunc esse morem Euangelistæ huius, patet etiam ex c. 12. *Dixit vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus*, &c. c. 6. in fine. *Dicebat autem de Iuda; hic enim erat eum traditurus*. Denique, vt rectè argumentatur Caietanus, licet Euangelistæ vti soleant anticipatione, tamē anticipatio illa habet locū, quando res gesta non narratur in suo loco, in quo erat narranda; sicut Matth. c. 23. multa narrat de Ioanne Baptista, quasi vno tempore gesta, quæ gesta sunt diuersis, vt patet ex Ioan. 1. quoniam postea non erat illa suo loco narraturus: aut etiam habet locum, quando occasio anticipandi vrget; quæ hîc non possunt dici: nam vnctio illa narratur cap. 12. proprio loco, & eo tempore quo gesta, & nulla causa vrgebat Euangelistam, vt anticipatione vteretur, cum in cap. sequenti esset eam nominaturus, & vnctionem ipsam narraturus. Si ergo respicit hîc Ioann. ad historiam Lucæ, vt probatum est; ergo illa mulier peccatrix, erat Maria soror Lazari. Vltimò probatur ex probatis historiis Massiliensium, apud quos Maria Magdalena vixit, quas affert Roffensis, & ex antiqua sepulcri eius inscriptione, quod à sancto Maximino scriptum putatur, in quibus ei cuncta tribuantur, quæ nunc vni tribuantur Magdalenæ. Postremò probatur

Ioannes E-
uangelista
anticipatio-
ne vtî soli-
tus in scri-
bendo.

Quando lo-
cum habeat
anticipatio.

probatur, ex communi consensu Ecclesiæ, & ex officio approbato ab Ecclesia Romana, in quo docet Ecclesia Magdalenam fuisse sororem Lazari: ait enim: *Beata Maria, quasumus Domine, suffragiis adiuvemur cuius precibus exoratus quatrduanum fratrem vivum, &c.* Deinde hanc fuisse peccatricem, docet in hymno Vesperarum, *Maria soror Lazari, quæ tot commisit crimina, &c.* & in hymno Laudum, & eadem die canit Euangelii mulieris peccatricis. Et esset profecto intollerabilis error, si Ecclesiam suam Christus sineret in hoc falli, ut sanctissimæ feminae notam meretriciæ turpitudinis falsò inureret, & simul falleret nos, patiens, ut omnes concionatores doceant sororem Lazari fuisse meretricem, si casta fuit & virgo: quare nullo modo iam dici potest.

Ad locum illum ex Clemente respondetur, librum illum Apostolicarum constitutionum multa continere falsa, & suspecta, quorum quædā eiusdem interpres adnotavit, & plura possent adnotari: tale est hoc quod de Maria dicitur, nec mirum, nam ibidem dicit Mariam Iacobi non fuisse sororem Virgin. quod est contra omnes sanctos, & contra veritatem, ut ostendimus c. 2. in illis verbis, *& fratres eius.*

Liber Apostolicarum constitutionum multa continet falsa, & suspecta.

Ad argumenta Origenis contra nostram sententiam respondebimus c. 12. cum quæremus, an eadem fuerit vñctio, cuius ibi meminit Ioannes, cum illam, cuius meminit Matth. c. 26.

Nunc postea quæ dicta sunt, duo tantum videntur quæri posse, primum est cur si est eadem mulier, Matth. & Marcus, in tam honorifico officio vngendi Dominum, nomen eius tacuerunt: nam Lucam tacuisse non est verum, quia tum peccatrix erat. Respondetur ideo factum esse, quia nomen nihil attinebat ad id, quod Matthæus narrabat, nō enim tam mulieris causa id narrabatur, quam ut intelligeremus occasionem, quam habuit Iudas prodēdi Dominum suum, de qua prodicione statim loquitur: occasio autem fuit, ut repararet damnum, quod se accepisse putabat ex effusione illius vnguenti, quod poterat vendi trecentis denariis, & ideo vendidit Christum triginta argenteis qui sunt decima trecentorum. ita Hieron. Matth. 25. Beda. Marc. 14. S. Thomas Matth. 26. & Ioan. 12. Innocent. lib. 3. de sacro altaris mysterio c. 12. & facile colligitur hoc ex verbis Ioannis 2. *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat.* Denique videbat Spiritus sanctus Scripturū esse postea Ioannem, qui nomen poneret, & alia ab aliis prætermissa: Neque enim debemus considerare Matthæum & Ioannē quasi duos scriptores, sed quasi vnum, cum præcipuus scriptor sit vnus & idem, nec referat Vtrum sint plures notarij. At historicus, qui scit de eadē re postea esse loquuturū, sæpe tacet aliquid, ut opportuniore loco referuet: opportuniorem autem locus fuit apud Ioan. vbi nomen Mariæ ponendum erat, ne vllum officium præstitisse videretur, Martha sorore eius ministrante. ita Lucas c. 10. inducit Martham Domino ministrantem, & ne segnis videretur. Maria. ait, *quæ etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius.* Alterū est lōgē difficilius, Maria enim soror Lazari erat ex Bethania in Iu-

dæa prope Hierusalem: at mulier illa peccatrix erat non Iudæa, sed Galilæanam cum cōtigit historia illa peccatricis, satis ostendit Lucas ciuitatem illam fuisse in Galilæa, & ita fatetur Beda Lucæ 7. *& peccatus habitabit in illa ciuitate. Et ecce, inquit, mulier que erat in ciuitate peccatrix.* Patet hoc: nam in principio cap. 7. dicit Lucas Dominum fuisse in Capharnaum, deinde profectum esse in Naim, vbi resuscitauit filium viduæ. & paulo pōst, sine noui loci mentione, narrat conuersionem peccatricis. Ex quo patet id cōtigisse, cum Dominus discurrebat per ciuitates Galilææ. Denique illa peccatrix eadem omnino fuit cum illa, de qua Dominus septem eiecerat demonia: hæc autem vocabatur Maria Magdalena, vt patet Lucæ 8. & Mar. 16. At Mariam Magdalena constat fuisse Galilæam Matth. 27. *Erant autem mulieres multe a longe, quæ secuta erant Iesum à Galilæa, ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi, &c.* Idem videmus Marci 15. & Lucæ 8.

Hierusalem,
ciuitas di-
cta.

Historia de
Maria
Magdalena
ex lo. Suan-
reæ.

Ad argumentum videretur posse responderi, ciuitatem illam fuisse Hierusalem, vt ait Arboreus Lucæ 7. & videtur prima facie, idem dicere Caiet. Sed hoc falsum est, vt probauimus: propterea respondeo Lucam non dicere mulierem hanc fuisse Galilæam, sed fuisse in illa ciuitate: potuit autem relicta Bethania, aut Hierusalem ire in Galilæam, in qua tunc Dominus versabatur audiendi desiderio, & salutem accipiendi, omnis moræ impatiens, hoc significare videntur verba Græca, quæ ita habent, *Et ecce mulier in ciuitate, quæ erat peccatrix*, id est, eo tempore fuit in illa ciuitate mulier illa, quæ erat peccatrix. atque ita videtur intellexisse Caietanus. nam dicit Hierusalem in illis partibus fuisse dictam ciuitatem, quasi per antonomasiam, vt sit sensus: mulier illa, quæ in Hierusalem erat peccatrix, venit ad Dominum, &c. Potuit etiam fieri, vt cum turpitudini voluptatum dedita esset, non ausa consistere inter consanguineos, & notos, in illa ciuitate Galilææ habitaret, vt licentiùs peccaret: cumque conuersa esset in Galilæa, inde cepit sequi Dominum & ita venerat cum eo à Galilæa in Iudæam, & consonant omnia. Io. Suarez Episcopus Conimbricensis tract. 97. in Lucam dicit, hanc ciuitatem, de qua loquitur Lucas, esse Capharnaum, & hæc omnia facta esse in Galilæa, quoniam Magdalena habitabat in castello Magdalo, vnde nomen accepit, relicto sibi à patre in Galilæa. Dicit etiam se in Bethleem legisse in historia, quam Franciscani veram esse confirmabant, eam nupsisse viro nobili, ac deinde facto diuortio, vixisse in Capharnaum licentiùs, quàm eius nobilitas poscebat, ex quo peccatrix dicta est, deinde post conuersionem, venisse cum Domino Bethaniam, vbi benignè à fratre Lazaro, & à Martha excepta est, & Dominum sequebatur, & ei ministrabat.

Miserunt ergo sorores eius.] Diximus cap. 1. in illis verbis, *hæc in Bethania facta sunt*, Betharam, vbi nunc erat Dominus, distare à Bethania 180. stadiis iuxta Origenem, id est, viginti duobus miliaris, & dimidio, quamuis ex charta cosmographica intelligitur 14. leucis distare.

Non est ad mortem.] Infirmas non erat ad mortem, id est, non erat, ut mortuus maneret, sed ut gloria filij ostenderetur per eius resurrectionem.

Mansit in eodem loco.] Non negligens amici periculum, ideo enim dicitur amasse eum, & sorores eius, sed expectans maius edendi miraculum, argumentum, ut tunc illum resuscitaret, cum nemo posset dubitare, eum esse mortuum.

Nonne sunt duodecim hora diei.] Horæ, ut autor est Macrobius lib. 1. Saturnaliorum cap. 21. dicuntur ab horo, quo nomine sol appellatus est apud Ægyptios, quoniam horis dies, noxque conficitur: quomodo autem sint duodecim horæ diei, dubitat Iansenius cap. 102. & refert aliorum sententias. Caietanus ait, hoc dictum esse, quia tunc erat prope æquinoctium, quo tempore dies habet duodecim horas, sed hoc optime explicatur à S. Thoma; & res est aperta & facilis; quemadmodum enim dies naturalis constat vigintiquatuor horis, ita dies artificialis, qui numeratur ab ortu Solis ad occasum, habet duodecim horas, & totidem habet nox, quæ incipit ab occasu Solis, usque ad ortum. Est autem duplex hora, altera æquinoctialis, siue horologialis, altera planetaria; horologiales semper sunt æquales, planetariæ verò sunt inæquales, quoniam dies, & noctes diversis anni temporibus variantur. hoc ita explicat S. Thomas, Quolibet die ascendunt sex signa Zodiaci, & totidem qualibet nocte, & ascensus cuiuslibet signi facit duas horas. Zodiacus autem propter obliquitatem suam non æqualiter ascendit, sed signa, quæ ascendant æstate, sunt tardioris motus, quàm illa, quæ ascendant hyeme: horæ autem æquales distinguuntur secundum æquinoctialem, & ideo nunc sunt plures in die, nunc pauciores, donec sit æquinoctium, ubi dies est nocti æqualis. Itaque hora prima incipiebat oriente Sole, semper hora sexta erat tempore meridiei, hora duodecima erat, cum occidebat Sol. Vnde Matth. 20. *Pater familias exiit conducere operarios primo Manè*, id est, hora prima, & postea aliis horis, ac demum hora undecima, & qui hac hora venerunt, dicuntur vna hora laborasse: quam rationem numerandi horas acceptam ab antiquis, adhuc retinet Ecclesia in officio Ecclesiastico. Eodem modo nox habebat duodecim horas, & diuidebatur in quatuor vigiliis, ut videmus Lucæ 12. quarum singulæ habebant ternas horas. quod autem attinet ad sensum huius loci, variæ sunt autorum sententiæ, quas refert Iansenius, nec ipse certi quicquam statuisse videtur. August. tract. 49. nimis allegoricè exponit, diem esse Christum, discipulos verò esse horas, atque ut horæ diem sequuntur, ita vos debetis me sequi, ait Dominus, non mihi consilium dare. Multis hodie placet, quod aiunt Lyra, & Caiet. & Titelm. Imò & S. Thom. qui eundem sensum tribuit Chrysost. licet non videam unde ex eo colligatur. Duodecim sunt horæ diei, & qualibet illarum homines mutari possunt; quare licet me paulo antè lapidare voluerint, possumus nunc

Hora unde dicta.

Hora duplex.

nunc redire ad eos; dicitque Lyra fuisse hoc prouerbiū Iudæorum: Verū nec ipse probat, nec videtur hic sensus posse cum verbis sequentibus conuenire: nam si dicit mutare posse Iudæos, quorsum subiungit, *Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt.* apertè enim his verbis Dominus explanat, cur dixerit duodecim horas esse diei. Est ergo sensus germanus, duodecim horæ sunt in die, & in quauis illarum potest quis ambulare, sine timore offensionis, aut casus, quamuis serò videatur, quoniam nondum finiuntur illæ duodecim horæ; videt quā eat, & ubi possit offendere, si autem, iam finitis his horis, ambulet, meritò timet, quia lucem non videt, & facillè offendere, & cadere potest. i. ita ego video, quā eam, & quid mihi euenturum sit, & quod sit tempus mortis meæ destinatum, & ideo quamuis non longè sit tempus meæ passionis, & dies videatur iam finiti, dum tamen tempus non completur, nec finitur, tutò versari possum inter Iudæos, quia scio quando complebuntur duodecim horæ, id est, tempus vitæ meæ, & quando mihi periculum immineat à Iudæis, & quando non immineat, atque ita serè exponit etiam Montanus.

Germanus
loci sensus.

Somnus salubris in ægroto.
Didymus
quid.

Si dormit, Saluus erit.] Experientia hoc docet, & Montanus docet Scriptum esse in lib. Misnajothe tract. de benedictionibus c. 9. somnum esse ex bonis signis in ægroto.

Qui dicitur Didymus.] Didymus verò quasi geminus dicitur, quòd simul cum fratre natus sit. ita Euthymius.

Eamus & nos.] Non sunt verba timentis, ut putant Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius sed potius audentis, & omnia pro Christo pati statuentis, ut Beda, & alij dicunt, in Græco est, *ut moriamur cum eo*; sed nihil refert, cum sensus sit idem.

Habere dies,
aut annos
in morte,
aut morbo,
phrasis
Hebr.

Quatuor dies iam in monumento habentem.] Hebræorum phrasis est, habere dies, aut annos in morte, aut in morbo, ut c. 5. *Triginta & octo annos habens in infirmitate sua*, id est, iam erat annus 38. ex quo agrotare cœperat; quomodo autem sepultus esse potuerit, quatuor diebus ante Domini aduentum, cum Dominus duos tantum dies moratus fuerit, quærunt autores, & varij varia respondent: sed cum ille locus distaret à Bethania vndecim leucis, aut quatuordecim Dominus duos dies consumere potuit in itinere. Itaque Lazarus mortuus est eo die, quo nuncius venit ad Iesum, ut ait Chrysostomus; aut etiam die sequenti; atque ita si iungamus duos dies itineris, cum duobus, quibus post acceptum nuntium moratus est, rectè conficiuntur quatuor.

Quasi stadiis quindecim.] Sexdecim stadia faciunt duo milliaria Italica, hoc autem dicit, ut videamus facillè potuisse venire multos ex Hierusalem, cum propè esset.

Mariha ergo ut audiuit.] Illa citius audiuit, quia sollicitudinem gerebat rerum domesticarum, & magis foris exibat; ideo ait, *Maria pro cœcietis sumere foris sedebat.*

Abstracta
pro cœcietis
sumere He-
brais fami-
liare.

Ego sum resurrectio, & vita.] More Hebræorum abstracta ponuntur, pro suis cœcietis; sed hic actiue sumptis, id est, ego sum qui resuscito, ego,

ego, qui vitam præbeo, vt 1. Corinth. 1. *Qui factus est nobis iustitia, & sanctificatio, & redemptio.* hoc autem dicit, vt excitet eius fidem, quæ quodammodo ei loquebatur, quasi Deum esse non crederet.

Qui credit in me, &c.] Id est, tanta est mea potestas, vt resuscitaturus sim omnes credentes in me, etiam si iam fuerint mortui, & omnes, qui modò viuunt in carne, per me habebunt vitam æternam, si fide viuam in me credant; semper enim viuunt eorum animæ per gratiam à me acceptam; inde suo tempore vita corporibus communicabitur, quasi dicat, cum hoc possim, cur tu diffidis me posse resuscitare fratrem tuum nunc.

Ego credidi, quia tu, &c.] Iam diu hoc credo, & Christus ponitur cum articulo, & etiam filius, confitereturque eius diuinitatem, & humanitatem.

Infremuit spiritu, & turbauit seipsum.] Id est, indignatus est intra seipsum, hoc enim significat *Spiritu*, & satis intelligitur ex eo, quod ait postea, *rursus fremens in semet ipso.* Indignatio autem erat in mortem, & in diabolum, cuius inuidia mors intrauerat in orbem terrarum, quæ tantiluctus causa fuerat. ita Lyra, & Ians. c. 102. & hoc melius, quàm quod ait Montanus, *infremuit propter exiguam Mariæ, & aliorum fidem, & ideo turbat semetipsum, id est, locum dedit iræ, & tristitia, quæ, nisi eo volente, insurgere non poterant.* Ex quibus verbis vltimis, patet germanum esse sensum quem diximus; nec conuenire admodum, quod ait Chrysost. *infremuit Spiritu, id est, comminatus est spiritui, cohibuit naturam suam humanam, ne in fletum prodiret;* si enim hoc dicit, quomodo statim sequitur, *& turbauit semetipsum.* Non videtur etiam conuenire quod dixit Nonius, *paterno Spiritu commotus.*

Vbi posuisti eum.] Magis puto hoc positum esse propter sensum spiritualem, quo Deus nescire dicitur peccatores, vt ait Aug. tract. 49. & etiam, quia vult homines cooperari sibi in resurrectione peccatoris, quàm propter litteralem; quamuis etiam propter litteralem ponitur. Vt enim lachrimatus est, vt se verum hominem esse ostenderet, sic statim ostenturus erat, se esse verum Deum; ita etiam eadem ratione quærit, vbi sit.

Eleuatis sursum oculis.] De hoc diximus c. 6. in illis verbis, cum gratias egisset.

Pater gratias ago tibi.] Si dicamus Dominum prius orasse, & petiisse à Patre, omnibus audiētibus, resurrectionem Lazari, facillè intelligitur, cur gratias ei agat, & exponuntur sequentia. Sed quoniam Euāgelista, qui in hac historia minutissima quæque prosequitur non videbatur re tantam taciturus, ideo melius dicemus, cum Euthym. Titelm. & Ians. non præmissam fuisse orationem, & esse hunc sensum: Gratias ago tibi, quia audisti me, id est, quia annuisti votis meis, & voluisti resurrectionem Lazari, quam me velle videbas, iuxta illud Psal. 9. *Desiderium pauperum exaudiuit Dominus,* quibus verbis ostendit se scire resuscitandum esse Lazarum à se, & statim ait, *Ego autem sciebam, &c.* id est, Ego quidem non tibi de hoc gratias ago, quasi nouum sit mea vota à te impleri,

Patri cur gratias egerit Dominus.

sed dixit hæc gratiarum actionis, vt populus, qui adest, videat me missum esse abs te.

*Instita
fascia.*

Institis.] Id est, fasciis sepulchralibus, quas Græcè vocauit Euangelista *νεκρία*: *νεκρία* enim Græcè significat mortem. Duplum miraculum est, vt ait Euthymius, & quòd mortuus resurgat, & quòd ligatus prodire possit.

Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos.] Videlicet, qui malè affecti erant erga Christum, & erant amici Phariseorum. Ita Euthymius intelligit, & Lyra, & Iansenius, & alij.

Et venient Romani.] Putabant ipsum affectare regnum temporale, & tale futurum esse regnum Messia.

Expedi vobis.] In Græco, & in Latinis emendatis est, *expedit vobis.*

Hoc autem à se metipso non dixit.] Quamuis ipse malus esset, tamen Spiritus sanctus habuit rationem pontificiæ dignitatis, vt ait Augustinus, & loquutus est per eum, licet ipse non intelligeret sensum, quem Spiritus sanctus intendebat, nempe Christum non solum moriturum esse pro gente Iudæorum, sed etiam pro omnibus prædestinatis, qui erant dispersi in gentilitate, quos vocat filios Dei, vt diximus c. 10. in illis verbis, & *alias oves habeo*, &c.

Cogitauerunt.] Id est, firmiter apud se statuerunt, vt aiunt Chrysostomus, & Theophylactus.

*Cogitandi
verbum.*

In ciuitatem, quæ dicitur Ephrem.] Hæc ciuitas est supra Hierico versùs Iordanem, non longè ab eo, & pertinet ad tribum Ephraim: vnde & videtur ab ipso Ephraim habere vocabulum; sed quemadmodum Græci more suo dicunt pro Ephraim Ephrem, vt Ps. 77. *Filij Ephrem, intendentes, & mittentes arcum.* Ita ciuitatem, quæ vocabatur Ephraim, vocant Ephrem, quamuis apud Nonnum sine diphtongo scribitur Ephrem, sed mendosè, vt videtur, nec arbitror hanc esse, quæ secunda Paralip. 13. dicitur *עפרון Ephron*, vt ex Hieronymo in locis Hebraicis colligere se putat Iansenius. Nam illius littera prima est *ו* *ain*, & vltima, *ן* *nun*. In Ephraim prima est *א* *aleph*, & vltima *ם* *mem*. & præterea quoniam ex 1. Machabæorum 1. constat Ephron esse trans Iordanem, hæc autem ad quam secessit Dominus, est citra Iordanem.

Et ibi morabatur.] In Græco est *διετρεφε*, id est, *conuersabatur, manebat.*

Vt sanctificarent se ipsos.] Id est, vt sacrificiis, & ceremoniis purgarent se ab omnibus immunditiis legis, & orationibus ac sacrificiis se præpararent ad pascha ritè celebrandum, & comedendum, vt ait S. Thomas, & Iansenius, & ideo aliquot diebus ante pascha erant in Ierusalem.

Quærebant ergo Iesum.] Scilicet cupientes eum videre, & alloqui, propter miraculum Lazari, vnde cap. 12. *Ob id prodierunt ei obuiam honorificè.*

Dederant autem Pontifices,] &c. & ideo Dominus non veniebat, donec magis appropinquaret tempus passioni destinatum.

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIUM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T XII.

1. **I**esus ergo ante sex dies Pascha venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Iesus. 2. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat: Lazarus verò unus erat ex discumbentibus cum eo. 3. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici, pretiosi, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore unguenti. 4. Dixit ergo unus ex discipulis eius, Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus: 5. Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, & datum est egenis? 6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. 7. Dixit ergo Iesus: Sinite illam, ut in diem sepultura mea seruet illud. 8. Pauperes enim semper habebitis vobiscum: me autem non semper habebitis. 9. Cognovit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic esset: & venerunt, non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. 10. Cogitauerunt autem principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent: 11. Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. 12. In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Ierosolymam: 13. acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israël. 14. Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: 15. Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinae. 16. Hæc non cognouerunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. 17. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat

Ribera in Euang. Ioan.

L1 2 cum

cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. 18. Propterea & obuiam venit ei turba: quia audierunt eum fecisse hoc signum. 19. Pharisei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abiit. 20. Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant ut adorarent in die festo. 21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ. & rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre. 22. Venit Philippus, & dicit Andrea: Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu. 23. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, ut clarificetur Filius hominis. 24. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit. 25. Ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aternam custodit eam. 26. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus. 27. Nunc anima mea turbata est: Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. 28. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo: Et clarificaui, & iterum clarificabo. 29. Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant, Angelus ei locutus est. 30. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. 31. Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras. 32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. 33. (Hoc autem dicebat, significans, qua morte esse moriturus.) 34. Respondit ei turba: Nos audiuiumus ex lege, quia Christus manet in aeternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? 35. Dixit ergo eis Iesus. Adhuc modicum, lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat. 36. Dum lucem habetis credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus: & abiit, & abscondit se ab eis. 37. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. 38. Ut sermo Isaia propheta impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? 39. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaïas: 40. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. 41. Hæc dixit

dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.
 42. Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed
 propter Phariseos non confitebantur, ut è synagoga non eiicerentur.
 43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.
 44. Iesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in
 me, sed in eum, qui misit me. 45. Et qui videt me, videt eum, qui
 misit me. 46. Ego lux in mundum veni: ut omnis, qui credit in
 me, in tenebris non maneat. 47. Et si quis audierit verba mea, &
 non custodierit: ego non iudico eum: non enim veni ut iudicem mun-
 dum, sed ut saluificem mundum. 48. Qui spernit me, & non accipit
 verba mea: habet qui iudicet eum: sermo, quem locutus sum, ille iu-
 dicabit eum in nouissimo die. 49. Quia ego ex me ipso non sum lo-
 cutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid di-
 cam, & quid loquar. 50. Et scio quia mandatum eius vita aeterna
 est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

IN CAPUT XII. SANCTI IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

ANTE sex dies Pascha.] Hoc erat Pascha quarti anni, ut dice-
 mus cap. 3. in principio.

Maria ergo accepit libram unguenti.] Cap. 11. ostendimus,
 eandem esse mulierem, cuius hinc meminit Ioannes, & cuius memine-
 re Matth. c. 26. & Marc. 14. Nunc queritur ad illius disputationis com-
 plementum, an sit eadem vnctio. Auctores, qui plures mulieres po-
 nunt, docent ferè esse diuersas vnctiones; ij, & præsertim Origenes
 tract. 35. in Matth. ita probant. Mulier apud Matthæum effudit vn-
 guentum super caput Domini hæc apud Ioannem, non super caput,
 sed super pedes; ergo non est eadem vnctio. Secundò, illa fecit biduo
 ante pascha, hæc Ioan. sex diebus ante pascha. Tertiò, quod narrat
 Ioannes, videtur fuisse in domo Marthæ, quoniam Martha ministra-
 bat, nec videbatur mulier nobilis, in aliena domo ministratura; quod
 autem ait Matthæus, fuit in domo Simonis Leprosi. Quartò, apud
 Matthæum discipuli indignati sunt, dicentes: *Vt quid perditio ista*, &c.
 apud Ioannem autem solus Iudas indignatus est, quia fur erat, & lo-
 culos habens.

*Vtrum hac
 eadem vn-
 ctio qua in
 Matthæo
 & Marco.*

Ad hoc respondemus, nullo modo probare, esse diuersas mulieres,
 L1 3 quamuis

quamuis probaretur diuersas esse vnctiones, poterat enim eadem mulier ungere Dominū sex diebus ante pascha, & iterum biduo ante pascha, & ideo facile dici poterat diuersas fuisse vnctiones. Nihilominus dicendū est sine dubio vnā, & eandem fuisse, quemadmodū docent Aug. & auctores omnes, qui dicunt non esse multas mulieres, sed vnā, quorum nomina indicauius c. 11. & ex ipsis Euangelistis facile colligitur, concurrunt enim in vtraque narratione tā multa similia, vt non videatur hoc posse negari, vt locus Bethania, mulier ungens, tempus ante pascha, extersio capillorū, verba discipuli indignantis, & responsio Domini eadem. Præterea non erat probabile discipulos semel à Domino reprehensos, quōd indignarentur mulieri, iterū tam citō indignari. Ad primum argumentū Orig. respondet Aug. 2. de consensu Euang. c. 79. Vtrumque factum esse, id est, effectum esse vnguentū super caput, & postea super pedes, nō enim ita effudit super caput, vt nō remanserit etiā aliquid pedibus. Confirmat hoc Aug. ex eo quod dixerat in eodē lib. c. 46. vbi conciliauit Lucam cum Marco; Lucas enim c. 9. dixit in miraculo panū homines discubuisse quinquagenos; Marcus verò c. 6. centenos & quinquagenos. Aug. soluit hoc, dicens vtrumque factū esse, & ideo dicendū fuisse, si tantūmodo diceret Marcus discubuisse centenos. Sed quoniā obstat illud Mar. 4. *Et fracto alabaastro effudit super caput ipsius*. Si quis, inquit Aug. propter hæc verba pertinaciter contendat nihil vnguenti remansisse in fracto alabaastro, & ita non esse effusū vnguentū super pedes, respondebimus illi, prius effusū fuisse super pedes, & postea super caput. Ad secundum respondent omnes auctores citati cum Aug. lib. cit. c. 78. Ioan. obseruasse verū historiæ ordinem, vt solet semper: cæteros autē Euangelistas per recapitulationem, hoc interposuisse, quasi antea factū: quod facile ex ipsis intelligi potest, non enim dicunt biduo ante pascha factam fuisse cœnam, sed biduo ante pascha coëgisse concilium sacerdotes, vt Iesu dolo tenerent & occiderent, & tunc Iudas ipsos adiit, dicens, *Quid vultis mihi dare*, &c. sed vt ostenderent Euangelistæ, quid Iudam ad tantum scelus impulisset, necessariō fuit ibi narranda cœna sexto die facta Bethania ante pascha, in qua, cū effusum esset vnguentum, quod trecentis denariis vendi poterat, quos ille Domino dari voluerit, vt inde aliquid suffurari posset, decreuit, in damni illius compensationem vendere Dominum suum, vt diximus c. 11. Ad tertium potest responderi ex Nicephoro primo hist. Ecclesiast. c. 27. vbi de hoc conuiuio loquens ait: *Ibi eum Simon leprosus hospitio excipit, quem apocryphi libri patrem Lazari fuisse aperte tradunt. quod si hoc non recipimus, quid obstat Dominum hospitio exceptum esse à Martha, sed inuitatum tunc à Simone leproso, in quo conuiuio Martha propter Domini reuerentiam, & amorem non dubitauit ministrare*. Ad quartum respondet Augustinus lib. citato c. 29. & Chrysostomus hom. 64. in Matthæum, discipulos omnes indignatos esse, licet non eadem causa; Iudas, quia fur erat, cæteri, qui pauperum misericordia tangebantur, quam responsionem sequuntur Iansenius c. 109. & Montanus Matt. 26.

& alij, & sanè meritò; prior enim Iudas indignatus dixit, *quare hoc unguentum*, &c. deinde cæteri specie illa misericordiæ inconsideranter commoti sunt, & dixerunt, *potuit enim unguentum istud venundari multum*, &c. Secundo modo soluit August. solum fuisse Iudam, qui indignatus est, & positum esse more Scripturæ pluralem pro singulari, vt Hebr. 11. *Lapidati sunt, secti sunt*. His duobus modis responder. etiam Hieronymus Matth. 26. Exemplum vtriusque est Matth. 27. *idipsum & latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei*; cùm Lucas c. 23. non amborum, sed vnius meminerit. Vtraque solutio est satis probabilis, sed prior est probabilior, & melior. Denique hæc, & similia argumenta facile solui possunt, si consideremus hunc esse Ioannis morem, vt rectum ordinem historiæ semper obseruet, & in iis, quæ sunt ab aliis narrata, ea potissimum scribat, quæ illi prætermiserunt.

Libram vnguenti nardi pistici.] Libra duodecim uncias habet, & est nomen non solum ponderis, sed etiam mensuræ. Nardus verò, siue nardum (vtrouque enim modo dicitur) de quo Dioscorides lib. 1. cap. 6. & Plinius lib. 12. cap. 12. est frutex, graui ac crassa radice, sed breui & nigra, fragilique, aspero sapore, folio paruo & denso, cacumina in aristas se spargunt; ideo gemina dote nardi spicas, & folia concelebrant, vt ait Plinius; ex nardo oleo delibuta fiebat vnguentum pretiosissimum, & vt ibidem ait Plinius, principale in vnguentis, in quo potissimum spicæ laudabantur, deinde folia; hoc vnguento veteres caput vngebant. Vnde Propertius lib. 2. Elegiarum:

Illius puro distillant tempora nardo;

Pistici autem non est nomen loci, vt putauit Augustinus tract. 50. quamuis non multum ab hoc discrepare videntur Theophylactus: Marci 14. & Euthymius Matth. 26. sed pisticon Græcè, Latine sonat fidele, id est, purum, vt dixit Propertius, scilicet sincerum, vt ait Plinius, & non adulteratum, ita Hieronymus, & Euthymius, in Matthæum, & Theophylactus in Marcum. Solent enim huiusmodi vnguenta corrumpi mixtione viliorum herbarum, aut fruticum, vnde rectè exposuit S. Thomas, pistici, id est, non sophistici; quod potissimum dictum videretur propter Pseudo-Nardum, in Gallia Narbonensi notissimam & frequentissimam, & in aliis locis, quæ similis nardo sit, est tamen inferioris generis, & pretij. Patet hoc ex Plinio. *Adulteratur*, inquit, *& Pseudo-nardo herba, qua ubique nascitur*, &c. Item sua radice permixta ponderis causa *& gummi spumaque argenti*, &c. & eodem modo legendum est Marc. 14. *Habens alabastrum vnguenti nardi pistici*, & ita ibi legunt Theophylactus, & veteres, & ita habetur in multis codicibus Latinis, licet Beda legat *spicati*, quoniam spicæ in nardo sunt maximi pretij ad vnguentum, vt dictum est. Alabastrum autem vocat vas ex alabastrite lapide confectum ad vnguenta, tenuissimum, candidum, & pulcherrimum.

Nardi descriptio ex Dioscoride & Plinio.

Pisticon quid.

Alabastrum quid.

Impleta

Impleta est ex odore vnguenti.] est enim vehementissima fragrantia, vt ferri vix possit.

Iudas vnde dictus Iscariotes.

Iudas Iscariotes.] Ad distinctionem Iudæ Thaddæi. Dicitur autem Iscariotes, à loco, in quo natus est, vt aiunt Hieronymus, & Chrysostomus, & Theophylactus, & Euthymius, Matth. 10.

Pertinebat ad eum.] Id est, curæ illi erat, vt diximus, cap. 10. in illis verbis, non pertinet ad eum de omnibus.

Et loculos habens.] Quibus deferebat eleemosynas Domino datas; quoniam enim multos discipulos secum Dominus circumducebat, necesse erat nummos habere, ne hospites graueret, eos autem Iudæ commisit, quia minimus erat inter Apostolos, & minus spiritualis, & quia magis amabat tractare pecuniam.

Ea, quæ mittebantur portabat.] Hoc omnes ita intelligere videntur, quæ mittebantur, id est, quæ Domino dabantur in eleemosynam, & mittebantur à deuotis amicis. At hoc non videtur rectè dici, quoniam in Græco non est τὰ ἀεμπόρευα, vt esse debebat ad hunc sensum efficiendum, sed τὰ βυζόμεια, id est, iniecta, immissa. Est ergo sensus, quæ seruanda erant, & reponenda, ipse portabat. in Græco apertius dicitur, sed quia fur erat, & marsupium habebat, & iniecta portabat: licet enim intelligere non solum pecuniam, sed & alia Dominum seruare iussisse, vt panem, & alia huiusmodi.

Sinite illam, vt in diē sepulturae meae seruet illud.] Multi codices ita habent, & certè satis probabiliter, quoniā non soli Iudæ, sed etiam aliis discipulis loqui Dominum constat ex sequentibus, *pauperes enim semper habebitis*: ex quo patet etiam ceteros Apostolos agrè tulisse effusionem vnguenti, vt dicebamus in responsione quarti argumenti. In Græco tamen, & aliis codicibus Latinis, est, *sine illam*, & est sensus, ne illi indignemini; quod enim modò fecit, in officium sepulturae meae fecit, in diem illum seruat: nam tunc cupiet me vngere, quomodo solent vngi, qui sepeliendi sunt, & quod tunc non poterit facere, modò facit. in Græco nunc habet, *sine illam, in diem sepulturae seruaui illud*; & est idem sensus, & ita intelligi debere patet ex eo quod sequitur, *Mittens enim hac vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Et Marcus, *quod habuit hac fecit, praeuenit vngere corpus meum in sepulturam.* Sed est sciendum Magdalenam nequaquam cogitasse de Domini sepultura, neque eo animo fecisse, sed res tamen ita gesta est: nam citò sepeliendus erat Dominus, & quod tunc facere optabat Magdalena, & non potuit, nunc fecit, & hoc vnguento praeuenta est vntio Dominici cadaveris; est enim receptissima Scripturae consuetudo, vt nudus rei euentus tamquam modò causæ significetur, & quod ex aliquo factum secutum est, tribuatur ei, cuius fuit illud factum, proinde ac si illud cogitasset, vt diximus Amos 2. in illis verbis, *polluerunt nomen meum.* Dominus autem passus est vnguentum illud effundi, & propter mulieris ipsius consolationem & deuotionem, & propter sepulturae ipsius significationem.

Dominus cur vnguentum illud effundi passus.

Pauperes

Pauperes enim semper habebitis vobiscum.] Et hic & postea, vbi ait, *me autem non semper habebitis*, tam in hoc Euangelista, quam in cæteris semper est in Græco *habetis*, & ita legunt Hieronymus, & Chrysostomus, & alij Græci, quamuis sensus sit idem, etiamsi legatur, *habebitis*. Docet autem eos Dominus his verbis Mariam melius fecisse effundendo super se vnguentum, quam si venderet, & pauperibus daret, tum propter dignitatem personæ Domini, tum quia humanitatis officia, quæ alicui certæ personæ exhiberi postulat tempus certum, non sunt prætermittenda, propter communia debita, quæ inderminatè debemus proximis, vt optimè explicuit Caietanus ientaculo 1. q. 1.

In crastinum.] Scilicet post cænam illam, nempe die Dominica in ramis palmarum.

Acceperunt ramos palmarum.] Augustinus tract. 51. Rami palmarum laudes sunt significantis victoriam, quia erat Dominus mortem moriendo superaturus, & trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. Idem aiunt Euthymius, & Theophylactus, & S. Thomas, & Lyra. Ratio eorum, quoniam olim in certaminibus palma dabatur victoribus, vnde Apocal. 7. de sanctis iam victoribus dicitur, *& palma in manibus eorum*. At iste mos Gentilium proculdubio fuit, non tamen videtur fuisse Iudæorum, non enim legitur in Scriptura: nam illud Deuter. 25. *ei iustitie palmam dabunt*, metaphoricè dictum est, ex consuetudine Romanorum, & Græcorum; vnde in Hebræo non ita est, *sed iustificabunt iustum*. Apud Hebræos palmarum, & aliarum arborum frondes gestare mos erat tantummodo in signum lætitiæ, quacumque ex causa orta esset illa lætitia, vt Leuit. 23. de festo tabernaculorum dicitur, *sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrima, spatulasque palmarum, & latibimini coram Domino*. Et 1. Machabæorum 13. Simon intrauit in templum, cum hymnis, & ramis palmarum, in signum lætitiæ. Et 2. Machabæorum 10. celebrauerunt festum tabernaculorum cum ramis virentibus, &c. Hoc & etiam ostendit, quod ait Iosephus 3. antiquitatum cap. 10. loquens de festo tabernaculorum, ait enim, *& simul pro gratiarum actione sacrificare, manibus interim gestantes ramos myrti, salicis & palme*. Ostendit hoc etiam mos Iudæorum, quod hodie similiter faciunt, vt ostendant lætitiæ animi. Ita igitur Domino occurrerunt cum ramis palmarum in signum lætitiæ, & ita intelligitur illud Apocal. *& palma in manibus eorum*, scilicet propter lætitiæ, siue in signum lætitiæ, quasi celebrantes magnam illam festiuitatem tabernaculorum, quam filij Israël iussi sunt celebrare, cum ingressi essent terram promissionis, Leu. 13. in memoriam quòd olim habitassent in tabernaculis, cum educti sunt de terra Ægypti: ita sancti latantur, quòd educti fuerint olim de potestate diaboli, & per desertum, & tabernacula huius vitæ ingressi sunt in veram terram promissionis. Possumus quidem dicere propter hos sanctos, Iudæos iā tempore Domini imitatos

Rami palmarum quid significant.

Ribera in Euang. Ioan.

M m

fuisse

fuisse consuetudinem Romanorum, & Græcorum, sed multo videtur probabilius non imitatos fuisse alienum morem, sed suum, vnde nihil de victoria loquuntur, ut fiebat apud Romanos, sed omnia eorum verba lætitiæ, & gratiarum actionem personabant.

Hosanna
quid.

Hosanna, non est vnica dictio, sed duæ, quarum diuersas fuisse interpretationes apud veteres dicit Hieronymus in epistola mulieris super hoc sermone ad Damasum: nā Hilarius Can. 21. in Matth. vt ibi refert Hier. docet significare redemptionem domus David; & idem dicit postea Ambrosius Lucæ 19. quod videntur sumpsisse ex Origene, qui tract. 14. in Matth. in fine dicit significare restitutionem. Alij dicunt significare gloriam, & laudem: vt Euthymius Matth. 21. Theophylactus ibidem, & Marc. 11. quamuis dicunt idem esse, quod serua. Aliquando Aug. tract. 51. & secundo de doctrina Christiana cap. 11. putat eius interiectionem latantis; sed res est à Hieronymo diligenter explicata in illa epistola, & Matth. 21. cuius sententiam postea omnes secuti sunt, dicit significare, salua, obsecro & desumptum esse ex Psal. 117. qui manifestè de Saluatoris loquitur aduentu, & idè frequentissimè legebatur in Synagogis, & omnibus erat notus. Itaque vbi nos habemus, *O Domine saluum me fac*, in Hebræo est, יהוה הושיענו *Iehoua hosanna*, vnde hæc verba eiusdem versus addita sunt ab Evangelistis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Sed sunt aliqua notanda, primum non esse apud nos corruptum *Osanna*, vt Hieronymus putauit: nam quamuis in loco citato sit הושיע אנה *hosiachna*, tamen etiam dicitur *hosanna*, vt videmus in Psal. 85. *saluum fac seruum tuum*; & Hier. 31. *salua Domine populum tuum, reliquias Israël*; quoniam autem hoc Hieronymus ignorare non poterat, possemus eum ita interpretari, legi corruptè apud nos *hosanna*, quoniam probabilissimum est turbam ita prorulisse, vt erat in Psalmo, vnde desumptum est, & Evangelistas similiter scripsisse, vt illi dixerunt. Est autem in Psalmo הושיע אנה *hosiagna*. Vnde in eadem epistola ait Hieronymus, *Matthæus qui Hebraice scripsit Euangelium, posuit הושיע אנה ברכה *hosiagna berama*, id est, salua, obsecro, in excelsis.*

Secundum est, illam particulam *na*, non esse vnum ex nominibus diuinis, vt putauit Reuclin. lib. 2. de verbo mirifico c. 11. sed interiectionem blandientis, & petentis: vt cùm nos dicimus obsecro, amabò, vt in eadem epistola ait Hieronymus.

Tertium est, hoc verbo *hosanna*, turbam non precari Christo salutem à Deo, vt putauit Interpres Euthymij Matth. 21. & Iansenius c. 10. & Montanus Matth. 21. & Martin. in libro primo hypotyposeon cap. 6. quasi esset sensus, O Deus saluum fac, obsecro, filium Davidis; sed sibi potiùs salutem precantur à Christo, quem à Spiritu sancto inspirati, non solùm Messiam, sed & Deum verum confitentur, vt ait Chrysostomus hom. 68. in Matth. Quare meritò Dominus Matth. 21. de hac acclamatione exponit illud Psal. 8. *Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudē propter inimicos tuos*, id est, perfectā laudem eduxisti

xisti per confessionem diuinitatis, & humanitatis tuæ, vt confundantur inimici tui Pharisei, qui non solum nolebant te verum Deum confiteri, sed neque Messiam. Præterea Hieronymus Matth. 21 ita intellexit vt nos, docet enim significari his verbis aduentum Christi salutem mundi esse: & in epistola citata, *saluum fac*, dicitur, vt subaudiamus populum Israël, vel generaliter mundum, & probat ex eo quod additur, *in excelsis*. Confirmatur ex translatione nostra, quæ prorsus sustulit hanc ambiguitatem, dicens, *O Domine saluum me fac*. Præterea sancti dicunt his verbis significari omnes, qui fuerunt ante Christum, & post, ab ipso salutem petere, nec posse illam habere sine eo, cum dicit Matth. *Turba autem, quæ precedebat, & sequebatur clamabat, Hosanna*. Ita Hieron. Matth. 21. Greg. hom. 17. in Ezech. Innoc. lib. 2. de sacro altaris mysterio c. vlt. ergo intelligunt ita, vt nos dicimus; patet etiam ex eo, quod in eodem versu vocat eum *יהוה*, vt dictum est. Denique eadem verba canit Ecclesia in Missa petens à Christo salutem æternam, vt loco citato exposuit Innoc. ergo iste est legitimus sensus, quem ipsa exprimit: quod si alia argumenta non suppeterent, vel hoc satis esset, quod Hebræi, qui in festo tabernaculorum, quod hodie singulis annis celebrant, longissimam litaniam dicunt, precantes sibi, & suis salutem, & incolumitatem, & respondentes singulis acclamationibus, *Hosanna*, quemadmodum nos respondemus, *miserere nobis*, vt hic refert Iansenius. Quod si contra hoc obijciat aliquis, cur additum sit, *Hosanna filio David*, scilicet canatur, ille solus est, cui merito possumus dicere, *Hosanna*, ab hoc solo celestem salutem sperare licet, nemo alius dignus est hac tam honorifica acclamatione. Sed illud magis videtur obstare quod statim sequitur, *O Domine, bene prosperare*: nã cui prosperitatem optant, possunt optare & salutem. Respondetur magis ex hoc confirmari veritatem, quoniam vbi nos habemus, *Domine prosperare*, est *Iehoua*, qua voce eum verum Deum esse confitentur; petunt igitur ei id, quod Deo optari, & peti rectè possit, vt prosperetur, id est, vt ab omnibus cognoscat, & adoretur, & prosperè ei omnia succedant in hominibus, quomodo eidem ait David Ps. 19. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, & memor sit omnis sacrificij tui*. Et Psal. 44. *specie tua, & pulchritudine tua intende prosperè, procede, & regna*; ita etiã dicimus, *sanctificetur nomen tuum*.

Quartum est, has duas dictiones Hebraicas nõ esse relictas ab Euangelistis quod hæc esset peculiaris acclamatio Hebræorum, sicut Romanorum erat, *Io triumphe, Io paan*, vt putauit Erasmus, & Iansenius: hoc enim falsum est, quoniam *Hosanna*, tantummodo dicebant Deo, salutem ab eo postulantes, vt probatum est. Nec relictæ sunt, quoniam non poterant in aliam linguam verti, vt dixit Hieronymus. Nullam enim habent peculiarem proprietatem, & sæpe in aliis conuersæ sunt in Scriptura apud Septuaginta, & in nostra translatione; sed quoniam hæc acclamatio, iam erat in ore omnibus fidelibus, & ideo non debuit mutari: vide quæ diximus cap. 1. in illis verbis, *inuenimus Messiam*. Sed adhuc mihi placet magis relictam esse hanc vocem *יהוה hosab*, id est, *salua*, quoniam in ea est allusio ad nomen *Iesu*, quod

ab hoc verbo deriuatur, ac si nos diceremus, meritò saluare nos debes, quandoquidem Saluator vocaris.

Quantum est, satis probabiliter defendi hîc à Iansenio Hilarium, & Ambrosium, in eo, quòd dicebant, *hosanna* significare redemptionem domus David, non enim intellexerunt hæc omnia includi in his duobus dictionibus, sed intellexerunt ibi significatam esse redemptionem, & libertatem, & salutem: sicut cum dicimus hoc verbo *amo*, significari amorem, & adiecerunt domus David explicationis causa, ut indicarent animum turbæ acclamantis esse, petere redemptionem domus David, & restitutionem ac libertatem populi sui.

Benedictus qui venit in nomine Domini.] Id est, cum virtute, ac potestate ad liberandum, ac redimendum genus humanum. Diximus de hoc cap. 1. in illis verbis, *iis qui credunt in nomine eius*. Porro dicere *Rex Israël*, idem est quod dicere *verus Messias*, ut diximus cap. 1. in illis verbis *inuenimus Messiam*.

Rex Israël
idem quod
verus Mes-
sias.

Inuenit Iesus asellum.] Ex aliis Euangelistis constat quomodo inuenit, misit enim duos discipulos, ut soluerent, & adducerent; sed numquam vult multum immorari in iis, quæ sunt dicta ab aliis.

Iudæi & Gentiles in asina pulloque signifi-
cati.

Et sedit super eum.] Solus Matthæus *asina* meminit, quoniam Euangelium suum Iudæis scribebat, qui in Asina significabantur, ut cum Augustino dicunt omnes, & cæteri; quoniam scribebant populo Gentilium significato in pullo, super quem nullus hominum federat, id est, qui liberè vivebat, & sine Dei iugo, solius pulli fecere mentionem. Asinus autem immundum animal erat, & stolidum, & erat propterea alligatus; quare meritò per eum significatur vterque populus, & Iudæorum, & Gentilium, quoniam immundus erat, & sine sapientia, & peccatis suis ligatus. Sed & magnum dubium, vtro illorum vester fuerit Dominus, asinane, ut ait Matthæus, an pullo, ut aiunt cæteri, an vtroque? Hieronymus Matth. 21. dicit, in paruo itineris spatio non potuisse super vtrumque sedere, sed super alterum, & probabilius sedisse super pullum. Imperfectus ibidem ait sedisse super alterum tantum. idem aiunt ibidem Chrysostomus, & Euthymius, sed hunc fuisse pullum, quoniam prius solutus est populus Gentilium, & postea zelo, & æmulatione ductus secutus est populus Iudæorum, iuxta illud Rom. 11. *Quia cecitas ex parte contigit in Israël, donec intraret plenitudo Gentium*. Idem docent Iansen. c. 110. & Montanus Matth. 21. At verò mihi videtur certum vtrique insedisse, asinæ, & pullo successivè, ita sentit Theoph. Matth. 21. imò & Chrysost. hic hom. 65. & Lyra, & Caietanus super Matth. patet apertissime ex verbis Zachariæ 9. *Ascendens super asinam, & super pullum filium asine*. Et Matthæi 21. *Et adduxerunt asinam, & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum de super sedere fecerunt*. Neque obstat, quod Euthymius in Matth. & Iansenius & alij exponere volunt, *de super*; id est, super vestimenta; nam in Græco est, *super ipsis*, quod tam ad animalia, quàm ad vestimenta refertur potest nam etiam si ad vestimenta referatur, constat vestimenta

An asina, aut pullo vester fuerit Dominus.

non
de

non esse imposita, nisi ut mollius Dominus federet. Non obstat etiam, quod ad hæc verba Matthæi dixit Hieronymus, quando historia habet vel impossibilitatem, vel turpitudinem, confugiendum esse ad sensum altiore; nulla enim est absurditas gratia significandi mysterium, nunc huic, nunc illi animali insidere. Multo minus recipi debet quod dixit Euthymius in Matth. quamvis eum sequatur Iansenius in propheta, quam citat Euangelista, non esse asinam, sed *ovov*, id est, *asinum* in Hebræo etiam dicit Iansenius, esse nomen masculini generis, quod asinum significat, scilicet *אִשָּׁן*. Respondetur utrumque nomen tam Hebræicum, quam Græcum communis generis esse idem Hebræicè constat 2. Regum 19. *Dixique ego Famulus tuus sum, ut sterneret mihi asinum, & ascendens abirem cum Rege*: in Hebræo est, *& ascendam super eam*. Addo, legendum est, *ut sterneret mihi asinam*. De nomine autem Græco multo minus debuit dubitari, cum sic paulo antè in genere fœminino in eodem Matthæo positum, dum ait, *Inuenietis asinam alligatam*, & postea, ubi ait, *adduxerunt asinam & pullum*. Cum igitur dicat referens prophetiam Zachariæ, *sedens super ovov, & pullum*, cui potest esse dubiū de utrōq; iumeto loqui? Confirmatur hac sententia ex traditione incolarū, qui dicunt ita factū fuisse, & ex antiqua consuetudine Fræciscanorum. Nam custos Montis Sion Dominica in ramis palmarum venit in Bethphage cum magna turba Christianorum, & sedet super asinam, & postea in descensu montis oliueti sedet super pullum, quoniam Dominus ita fecisse traditur in eisdem locis. Ita refert Aranda in descriptione Terræ sanctæ c. 21. Atq; ita ego existimo prius sedisse super asinam, quia ad Iudæos missus est Dominus, & ex illis fuerunt primi credentes; deinde super pullum, quia statim cepit intrare plenitudo Gentium. Itaque hoc quod gestum dicimus, optimè conuenit mysterio ipsi. Arbitror etiam ceteros Euangelistas meminisse solius pulli, quoniam eo vectus intrauit in Ierusalem, & quoniam probabile est maiori spatij parte pullo insedisse, quoniam diutius mansurus erat in populo Gentilium, quam in populo Iudæorum, & ideo factum puto, ut Ioannes, & alij duo referentes verba Zachariæ, qui asinæ meminit, & pulli, non meminerint ipsi asinæ, quoniam paulum in ea federat, & quando intrauit in Ierusalem, cui Propheta gratulatur de tanti Regis aduentu, non asina, sed pullo vehebatur.

Noli timere filia Sion.] Ioannes non totum testimonium ponit, sed summam eius sententiam refert, ut facere solet, ita fecit cap. 1. *Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta*: & quidem initio ita ait Propheta, *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem*: pro quo ait Euangelista, *Noli timere filia Sion*, quod eundem sensum habet; volebat enim dicere Propheta, iam non est quod hostes, aut nullum malum timeas, cum Rex tantus veniat tibi; exulta igitur, ne timas. Ex his verbis plane conuincitur Iudæorum impietas, nam & ipsi hunc locum de Messia interpretantur ut ait Lyra Matth. 21. & Galat. lib. 4. contra Iudæos c. 1. & ut ait Chrysostomus hom. 67. in Matt. *Interrogetur Iudæus, quisnam*

Filia Sion
idem quod
Sion, pa-
raphrasi
Hebraica.

Regum asina vectus Hierosolymam intrauit: neminem profecto prater Christum dicere potest. Non solum autem volebat implere prophetiam vnam Zachariae Dominus cum hoc fecit, & incipere alteram de vocatione populi Gentium, sed etiam simul mores instruere, & viuendi praecpta exemplis praebere; regulam enim nobis praebet, ne maiora, quam necessarius usus exigit, requiramus, ex Chrysost. ibid. Caterum filia Sion non dicitur Hierusalem, eo quod sit supra arcem Sion, vt multi putant, nam si ita est, cur dicitur filia Hierusalem, filia Babylonis, filia Aegypti; sed est phrasia Hebraica, qua Filia Sion, idem est, quod Sion, & filia Hierusalem, idem quod Hierusalem; sicut filius hominis homo, filij pauperum, pauperes, de qua phrasi diximus latius Osee 10. vbi ait, *super filios iniquitatis*, & Amos. 5. vbi ait, & non adiciet vt resurgat virgo Israel.

Quando glorificatus est Iesus. Id est, post ascensionem, cum venit spiritus sanctus: ita dixit c. 7. *Nondum erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus.*

Et hac fecerunt ei. Id est, recordati sunt haec de eo scripta fuisse, & se illi ministrare, ita vt dictum est, quo prophetia impleretur, licet tunc minimè intelligerent, quid agerent. ita Augustinus: tract. 51. Vel, vt ait Euthymius, *recordati sunt etiam, quod haec, qua dicta sunt fecerunt ei Iudaei*, id est, quod vt Regi obuiam prodierunt cum exultatione, & fausta acclamatione, quoniam implebatur tunc, quod dictum erat à Propheta.

Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos. Verba haec, vel eorum esse possunt, qui dominum amabant, quasi dicant alij, frustra eum persequimur, non valebimus ei obsistere, omnes eum recipiunt, & nos similiter faciamus. ita intelligunt Chrysostomus homil. 65. & Theophylactus. Vel etiam possunt esse inuidorum indignantium ob Christi gloriam, & seipsos exhortantium ad vehementius nocendum: utroque modo exponunt Euthymius, & Lyra: sed probabilius est esse verba inuidorum, quoniam isti Pharisei semper in Euangelio inducuntur, vt hostes Christi, & ita intellexit Augustinus, & probatur apertè ex Matth. 21. *Videntes autem principes Sacerdotum, & Scribae mirabilia qua fecit, & pueros clamantes in templo, Osanna Filio David, indignati sunt.* & Lucae 19. legimus, non solum Scribas & Sacerdotes, ex quibus multi erant Pharisei, sed etiam principes plebis praè inuidia voluisse illum perdere.

Erant autem quidam Gentiles. Interlinealis dicit hos fuisse profelytos; sed probabilius est non fuisse, sed Gentiles, qui tamen religionis causa veniebant in templum, vt adorarent, vt Eunuehus ille Actuum 8. nam etiam Reges Gentilium templum Hierusalem venerabantur, & ei dona mittebant, vt Cyrus 1. Esdrae 1. & Darius ibidem c. 6. & alij 2. Machabæorum 3. Chrysostomus & Euthymius aiunt hos non fuisse profelytos, sed voluisse fieri, quod est valde probabile: optabant autem Christum videre, id est, alloqui familiarius, & cognoscere,

cere, quoniam audierant eius miracula.

Hi ergo accesserunt ad Philippum.] Non est improbabile, quod aiunt Caietanus, & Montanus, & alij hos fuisse ex ciuitatibus illis Galilææ, quæ erant Gentilium, & ideo Philippum adiisse, quia cùm essent ex Bethsaida illa quæ erat in Galilæa, erant illi noti, quamuis etiam forte fortuna fieri potuerit, vt aliquem ex discipulis quærentes, primum Philippo occurrerent.

Dixit Andrea.] Tamquam maiori, & antiquiori Apostolo. Ostenditur hic discipulorum erga Dominum reuerentia, & hoc vtrumque illorum remorabatur, vt ait Chrysostomus, quod dixerat eis Dominus, *In viam Gentium ne abieritis*, & ideo non afferunt ad eum Gentiles, donec eius voluntatem intelligant.

*Discipulorum
erga Domi-
num reue-
rentia.*

Venit hora.] Id est iam tempus adest, quo ego à Pharisæis abiectus, & neglectus à populis gentilium, qui in me credunt, cognoscar, & glorificabor, & vt Deus adorabor, atque hoc indicat per similitudinem, quæ sequitur.

Nisi granum frumenti.] Quasi dicat, quemadmodum granum frumenti, si non seminetur, & in terra moriatur, non multiplicatur, si autem seminetur, multiplicatur valdè, & multa ex eo grana nascuntur; ita nunc ego moriturus sum, & sepeliendus, & postea resurgens, & qui modò paucos ad me traho, tunc in præmium passionis, & mortis, dabit mihi Pater innumeram populorum multitudinem, qui in me credent, & venient ad Euangelium, quod paulo post magis exponit dicens, *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Quoniam hoc similiter in morte Martyrum euenit, vt vno moriente, multi pro eo surgerent, & ad fidem venirent; propterea Ecclesia suo modo tribuit hoc Martyribus.

Qui amat animam suam, perdet eam.] Hæc verba, quæ totâ ferè Christi philosophiam continent, sæpè repetuntur in Euangelio, & ideo sunt accuratè explicanda. Augustinus tract. 5. 1. docet dupliciter potest intelligi. primò ita, si amas animam tuam, perdes eam, id est, qui amat animam suam, & non dubitabit eam exponere periculis, & perdere. Secundo ita, qui amat animam suam, dum putat se amare, perdet eam; quasi dicat, noli amare eam, ne perdas; noli amare in hac vita, ne perdas in æterna vita. atque hoc postèrius magis videtur habere Euangelicus sensus, & ita est, & hoc modo intellexit Gregorius homil. 32. in Euangelia, exponens illud Matth. 16. *Qui voluerit animam suam saluam facere perdet eam*, inquit, perinde est, ac si agricola dicatur, *frumentum si seruas perdis, si seminas, renouas.* Est præterea notandum animam dupliciter accipi in Scriptura, aliquando significat vitam, vt Matth. 2. *Mortui sunt enim, qui quærebant animam pueri.* Act. 20. *Nec facio animam meam pretiosorem, quàm me*; & ita est sensus, qui amat animam suam, &c. id est, qui metu mortis renuit ad me conuerti, dum vitam temporalem perdere recusat, perdet æternam. ita intellexit Augustinus tractatu 5. 1. & lib. secundo

*Animam
dupliciter
sumi in
Scriptura.*

de

de sermone Domini in monte cap. 22. atque hic sensus est valde germanus, quasi dicat, cum Gentiles cœperint credere in me post ascensionem meam, insurgent in eos tyranni, & amici, & parentes idololatrarum, & sauiunt in eos, & occident. Quod si quis tunc, ne perdat vitam temporalem, noluerit conuerti, morietur in æternum; quare omnes moneo, ne metu terreantur. Hoc ipsum dixit eleganter Dominus Matth. 10. *Qui inuenerit animam suam, perdet illam*, id est, si quis, me relicto, vitam suam liberare cupit è periculis, & quasi putat inuenisse eam, sciat se non inuenisse eam, sed perdidisse. Secundò, anima capitur pro inferiori parte, quæ opponitur spiritui, & nobis communis est cum brutis, & passionibus obtemperat, de qua re agit optimè Origenes lib. 2. de principiis c. 8. Hieronymus Galat. 5. in illis verbis, *Caro concupiscit aduersus spiritum* Augustinus lib. de fide & Symbolo c. 10. & lib. de spiritu & anima c. 9. & 10. S. Thomas prima parte quæstione 97. articulo 3. Hinc 1. Corint. 2. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei*. Et, *spiritualis autem iudicat omnia*. Animalis dicitur, qui hanc inferiorè partem, & eius cupiditates sequitur; spiritualis autem, qui sequitur spiritum, id est, qui ratione, & lege Dei ducitur, & gubernatur. & in epistola Iudæ, animales spiritum non habentes. Hinc fit, vt cupiditates, & affectus, & inordinatæ voluptates cibi, potus, &c. semper in scriptura tribuantur animæ, numquam autem spiritui, vt Eccles. 18. *Si praestes anima tua concupiscentias eius, facies te in gaudium inimicis tuis*. Num. 29. *& affligetis animas vestras*, id est, ieiunabitis. Deuter. 14. *Vnum quoque & siceram, & omne quod desiderat anima tua*. Ex his sumitur secundus sensus huius loci elegantissimus, quem sequitur Chrysostomus homil. 66. & Euthymius, *qui amat animam suam*, id est, qui absurdis eius cupiditatibus obtemperat, qui præter debitum ei indulget, & conuenit etiam optimè cum præcedentibus. quasi dicat, qui ad me venire volent, sciant non se debere parere cupiditatibus, nam id erit ei causa mortis æternæ, & hoc est quod dicit Matth. 19. *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, &c.* & Lucæ 14. *Si quis venit ad me, & non odit patrem, &c. adhuc autem, & animam suam, non potest meus esse discipulus*. Vtérque sensus coniungendus est, quoniam vterque est aptissimus, & ita eos coniungunt Theophylactus, & Euthymius.

Si quis mihi ministrat, me sequatur. Qui mihi ministrare vult, proponat me sibi ad imitandum, & intelligat se non posse peruenire in vitam æternam, nisi me imitetur, qui contemno omnes voluptates, & vitam pro gloria Dei, & vtilitate hominum non dubito omnibus periculis exponere.

Honorificabit eum Pater meus. Quamvis magnum sit, quod promissi, ministrum meum illic futurum, vbi ego fuerim, non est mirandum, quoniam Pater meus, pro obsequio quod mihi impendit, & pro abiectioe, quam passus est, honorificabit eum, & ita tribuet ei tantam dignitatem, vt sit mecum, videlicet in cælo, quod ego ascendam,

dam, ubi fruatur visione diuinæ essentiae.

Nunc anima mea turbata est.] Chrysostomus hom. 66. & Euthymius ita exponunt; Nequis fortasse diceret, facile esse Domino alios ad mortem exhortari, cum ipse nullo in periculo versaretur, nec mortem perhorresceret, ostendit se quoque ut hominem mortem timere dicens: *Nunc anima turbata est*, id est, humano modo commota, & timore instantis mortis correpta; & quid dicam, quasi dicat, hæreo præ timore, quasi instar eorum, qui magno in discrimine positi, nesciunt quò se vertant, libera me Pater ex hac horribili passione: at quamuis, ut homo mortem deprecetur, tamen mortem fugere nolo pro gloria Dei, voluntate deliberata; propterea enim veni in mundum, & vixi usque ad hoc tempus, ut nunc hora à Patre destinata mortem oppetam. Secundus sensus horum verborum est. Et quid dicam, id est, quamuis timore mortis turbatus sim, recusabòne mortem, & petam à Patre, ut liberet me ex hac hora, id est, ex hac morte quasi dicat, minimè: nam propterea veni in hoc tempus, ut pro hominibus moriar, ideo non recusabo mori, neque hoc dicam Patri, sed potius dicam, Pater clarifica nomen tuum. hunc sensum S. Thomas putat esse Chrysostomi, & videtur esse Theoph. eum sequuntur Titelmanus, & Montanus. Et certè est valde probabilis: nam cum hortari vellet omnes fideles suos, ut quamuis timore mortis corriperebantur, eam tamen fortiter, & generosè perferrent, melius convenire videtur cum hoc dicere, nolo mortem deprecari, aut recusare, sed fortiter pro gloria Dei mori, quàm dicere, Pater ne patiaris me mori. Probatur etiam ex Scripturæ consuetudine, quæ solet uti huiusmodi percontationibus, & interrogationibus, ut docet Aug. lib. 3. de doctrina Christiana c. 3. Percontatio est, ut idem ait, ad quam multa responderi possunt. Interrogatio verò est, ad quam tantummodò responderi potest, affirmando quod interrogatur, aut negando; & ita exponit illud Rom. 8. *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui iustificat; quis est, qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, imò & qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* In quibus verbis illud, *quis accusabit adversus electos Dei*, percontatio est, ad quam varia responderi possunt. Deinde illud, *Deus, qui iustificat*, est interrogatio, id est, accusabit ne Deus illos, qui iustificat, non enim potest responderi nisi, nequaquam. & statim, *Quis est qui condemnet?* est percontatio; quod autem sequitur, *Christus Iesus, qui mortuus est*, &c. est interrogatio, id est, nam condemnabit eos Christus, qui pro ipsis mortuus est, & pro nobis nunc interpellat. quasi dicat, minimè. Ita nunc percontatio est, cum ait: *Et quid dicam.* Et statim sequitur interrogatio. *Pater saluifica me ex hac hora*, id est, precabor ne hoc? minimè, sed libenter moriar.

Pater clarifica nomen tuum.] Id est, ostende in me tuæ potentiae magnitudinem. his verbis petit à Patre resurrectionem suam, quandoquidem pro eius gloria mori vult; quasi dicat, ostende in me, quàm po-

Libera in Euang. Ioan.

N n

tena

tens sis ad honorandum & remunerandum eos. qui pro te patiuntur & hoc est quod ait David Psalm. 20. *Desiderium cordis eius tribuisti ei, &c. vultum petiit à te, & tribuisti ei longitudinem dierum in seculum seculi.*

Et clarificauit, & iterum clarificabo.] Ex his patet verba precedentia ita exponenda esse, vt diximus. nam iuxta omnes hoc dicit. modò, iam ostendi potentiam meam, in signis magnis, quæ feci, sed iterum ostendam faciendo, quod petis, & resuscitando te.

Non propter me hæc vox venit.] Ego non indigeo voce sensibili, vt sciam Patrem exaudire meam orationem, sed propter vos, vt intelligatis me missum esse à Patre.

Iudicium
quid.

Iudicium
pro visione,
secundum
Chrysostomum.

Nunc iudicium est mundi.] Id est, nunc per mortem meam homines, qui diaboli tyrannide oppressi tenebantur, liberabuntur, & exhibunt ex eius captiuitate. Ita Chrysost. homil. 66. & Theophylactus, & Euthymius, & August. tract. 51. & Beda & S. Thomas: sed Chrysostomus accipit iudicium pro visione; quasi dicat, diabolus omnes homines captiuos tenebat propter peccatum, & omnibus causa mortis fuit, atque Christum occidit, qui nullo peccato tenebatur, amisit omnes, qui per eius mortem liberati sunt. Ait ergo Dominus: Ego per mortem meam vlciscar mundum, id est, homines, & spoliabo diabolum. Hoc magis propriè confirmare possumus ex Scriptura, in qua iudicium alicuius dicitur, quando in eius fauorem iudicatur, & ipse sententia iudicis liberatur, vt Psalm. 16. *De vultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitates.* & Psalm. 9. *Quoniam fecisti iudicium meum, & causam meam.* ita intelligitur illud Psalm. 25. *Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus.* Vide quæ diximus Michææ 7. in illis verbis. *Donec causam meam iudicet.* Et iuxta hunc sensum Dominus omnino dicit nunc, quod scriptum est de eo Psalm. 71. *Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem.* Sed obstat huic sensui, quòd in paucissimis verbis daretur magna æquiocatio: nam cum dicit, *Nunc iudicium est mundi,* non accipit mundum in malam partem, sed in bonam: cum autem dicit continuò, *Nunc princeps huius mundi eiicitur foras,* iam accipit in malam partem pro hominibus mundanis, & vitiosis, quibus diabolus imperat; ideo facile fugietur hæc æquiocatio, & expositio apertissima reddetur, si dicamus, iudicium accipi pro damnatione, vt sæpe accipitur in Scriptura, vt ad Galat. 5. *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque ille est.* & erit sensus: Nunc morte mea condemnabuntur omnia mundanorum hominum studia, vertetur regnum superbiæ, & ambitionis, & avaritiæ, & omnis peccati; & conuenit optimè cum illo 1. Ioan. 2. *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est*

Iudicium
pro damnatione
tutius
accipi.

est, & concupiscentia oculorum, & superbia vita; & fiet illud, Psalm. 71. *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis*, quod dicit propter multitudinem Gentilium, & Iudaeorum ad se conuertendorum, & plenitudinem gratiarum noui Testamenti. Sed nihilominus prior ille sensus etiam amplectendus est, quoniam est apertissimus, sed ad obiectionem factam responderetur, mundum vocari omnes homines, qui mundi cupiditatibus, & diaboli tyrannide tenentur; & tales sunt homines electi, antequam per gratiam Dei liberentur, & ad liberationem filiorum Dei adducantur. Vnde de Apostolis ait Ioan. 15. *Ego elegi eos de mundo*, & propterea nulla est equiuocatio, nam utrobique mundus eodem modo accipitur.

Mundus
quis.

Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.] Id est, non dominabitur in cordibus hominum, amittet principatum, quem fraude quaesuit. & hoc vocat metaphoricè eiici foras. Est autem illud, quod scriptum est Abacuc 3. *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*. Principem autem mundi vocat, quod imperet hominibus cupiditates suas sequentibus, qui se illi ultro subiecerunt per peccatum, iuxta illud Ioan. 8. *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*. & Iob 41. *Ipse est rex super omnes filios superbia*.

Eiici foras
quid.

Princeps
mundi qui
vocetur
diabolus.

Omnia traham ad meipsum.] Græci legunt, *Omnes traham*; sed significantius est, *omnia, traham*. & August. tractat. 52. & Beda expresse adnotant non dictum esse *omnes*, sed *omnia*. *Omnia* autem prædestinatos intelligit, vt exponunt isti authores, & Gregorius homil. 22. in Euang. lib. 6. Epist. Epistola. 179. quasi dicat, *omnia hominum genera ex prædestinatis ad me traham per fidem viuam, Græcos, barbaros, nobiles, ignobiles, &c.* quæ est alia expositio Augustini, & coniuncta cum priori, efficit plenum sensum; quam apertè autem hoc neutro genere explicetur, diximus c. 6. in illis verbis, *Omne quod dat mihi Pater*. & de verbo trahendi, diximus ibidem in illis verbis, *nisi Pater, qui misit me traxerit eum*.

Distio, om-
nia, quid
denotet.

Trahendi
verbum.

Nos audiuiamus ex lege.] Legem vocant latè, vt comprehendat Prophetas, vt diximus c. 10. *Nonne scriptum est in lege vestra*. hoc autem passim dicunt Prophetæ, vt Psalm. 71. *& permanebit cum sole, & ante lunam, in generationem, & generationem*. & Psalm. 109. *Tu es sacerdos in æternum*. Dan. 4. *Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non destruetur*. Licet autem obscura esset hæc locutio, *Ego, si exaltatus fuero à terra*, tamen intellexerunt illam Iudæi, siue quia sæpè de morte sua eis Dominus loquutus fuerat, siue quod fortasse Iudæi, solerent crucifixionem, aut mortem eo vocabulo significare, vt ait Iansenius sicut nos, inquit, *suspensum vocamus exaltationem à terra*. Sed mihi valde

placet quod ait Augustinus tract. 52. hoc eum dixisse intelligebant, quod facere cogitabant: non ergo eis verborum istorum obscuritatem aperuit infusa sapientia, sed stimulata conscientia. cum hac ratione illa prior copulanda est hoc modo; illi cogitabant, & decreuerant eum crucifigere, & cum ipsum de morte sua aliàs loquentem audissent, cognouissentque præscium esse mortis suæ, omnia in vnum conferentes, intellexerunt eum loqui de morte crucis. Hoc ergo dicunt, Tu vocas te filium hominis, & vis Christus etiam putari? Sed pugnant hæc inter se, nam Christum non mori docet Scriptura, tu autem dicis Filium hominis esse moriturum; ergo iste Filius hominis non est Christus.

Lumen
Christus.

Modicum
quid.

Loci sensus
Auctari no-
stro maxi-
mè proba-
tus.

Adhuc modicum lumen in vobis est.] In Græco legitur modò, *Adhuc modicum tempus lumen vobiscum est*, & ita legunt Chrysostomus hom. 67. & Theophylactus, & Euthymius, interpretanturque Christum esse lumen, ut ipse dixit cap. 8. & 9. ut sit sensus, modicum tempus vobiscum ero, dum vobiscum sum, sequimini me viam rectam vobis demonstrantem. Dicit autem lumen, ut ait Chrysostomus, indicans mortem suam esse translationem quamdam, siquidem Solis lumen non extinguatur, sed breui secedens rursus apparet. quibus verbis Chrysostomus non negat mortem corporis, sed dicit mortem illam non obstitisse, quominus verè diceretur manere in æternum contra quam ipsi putabant. Sed sciendum est in Græco additum esse ab aliquo illud, *tempus*, ut putant Erasmus, & Iansenius. Si enim olim fuisset in Græco, sine dubio noster Interpres, ut solet, transtulisset; quod ergo dicit, *modicum*, potest significare adhuc pauco tempore, ut intellexit Chrysostomus, & probatur ex c. 13. *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.* aut ita, adhuc tempus aliquod vobis relinquitur, quo possitis cognoscere veritatem & conuerti: ita exponit Montanus. Vel *modicum* potest esse adiectiuum luminis, id est, modicum lumen est in vobis, exiguam rerum diuinarum cognitionem habetis, quomodo videtur intellexisse S. Thomas, & intellexit Lyra, & vulgò solet intelligi. Sed mihi iste sensus maximè probatur, adhuc est in vobis aliquod lumen, nondum prorsus excæcati, & desperati estis; quod dicit, qui illi dixerant Christum manere in æternum. & ita intelligit Augustinus, ait enim: *Hinc ergo est, quod intelligitis, quia Christus manet in æternum* atque hunc esse legitimum sensum patet ex sequentibus, *Ambulate, dum lucem habetis*, id est, utimini isto lumine priusquam propter peccata vestra excæcati, abiiciamini à Deo, & relinquamini in altissimis tenebris infidelitatis, ubi traditi in reprobum sensum precipitabimini in multos errores, & in magna peccata, nec intellegitis miseriam vestrā, sed putabitis per crassam ignorantiam vos benefacere. Sed obstant nobis Erasmus, & Iansenius, dicentes *lumen* in Græco poni cū articulo, & ideo nō posse coniungi cū adiectiuo *modicū*. nihil tamen impedit eorum obiectio, rectè enim ponitur articulus, quoniam

omnis

omnis cognitio lumen quoddam est, sed cognitio Dei, & Christi excellentiori quodam modo dicitur *lumen*, & ita erit sensus, *lumen*, id est, cognitio diuinæ veritatis, & mysteriorum supernaturalium, non est in vobis penitus extinctum, adhuc non nihil habetis luminis.

Vt filij lucis sitis.] Vt hîc habeatis Lucem fidei, & gratiæ, & postea recipiamini in Lucem sanctam, quæ promissa est Abrahæ; & filiis eius. Vide Osee ibi, *super filios iniquitatis*.

Sancta signa.] Id est, tam multa, vt notauimus cap. 6. in illis verbis. *Quid inter tantos.*

Vt sermo Isaiæ impleretur.] Denique implenda erat Prophetia Isaiæ. Simile est, quod statim sequitur, *propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias*, &c. quam phrasim exposuimus cap. 10. vbi ait, *sed vos non creditis, quia non estis ex omnibus meis*. Et cap. 12. vbi dicit, *finite illam, vt in die sepultura mea seruet illud*.

Domine, quis credidit auditui nostro.] Significabat Isai. cap. 58. vnde hæc desumpta sunt, paucos ex Iudæis credituros esse in Christum, tam ipso prædicante, quàm prædicantibus Apostolis, & ad hoc ipsum citauit etiam hæc verba Paul. ad Rom. 10. *Sed non omnes obediunt Euangelio*. Isaias, enim dicit, *Domine quis credidit auditui nostro?* in quibus verbis, *Domine*, sumitur, ex translatione LXX. intellexerunt enim id, quod Paulus expressit, hæc verba esse prædicatorum Euangelij, conuergentium apud Deum de paucitate credentium, & explicuerunt quod in verbis Hebraicis latebat. *Auditus* autem, more Hebræorum, ponitur pro eo, quod auditur, id est, pro verbo prædicato, vt diximus Abacuc 3. vbi ait, *Domine, audiui auditionem tuam*. Ex quo Paulus iure infert, ergo *Fides ex auditu*, *auditus autem per verbum Christi*, id est, si ergo dicunt, *quis credidit auditui nostro?* id est, verbo, quod à nobis audient, non potest esse fides, nisi præcedat auditio quædam; ista auditio, ex qua fides oritur, debet esse per verbum aliquod prædicatum, non autem per verbum, aut doctrinam hominum, sed per doctrinam Christi, quæ sola inter omnes doctrinas perducit homines ad salutem. Ex quibus verbis confirmat id, quod paulo antè dixerat, *Quomo credent ei, quem non audierunt*.

*Auditus
pro re audi-
ta more
Hebræorum.*

Et brachium Domini, cui reuelatum est.] Brachium Domini poteramus intelligere eius virtutem, & potentiam, quam ostendit in miraculis per Christum factis; sed multo melius exponit Augustinus tract. 53. quem multi sequuntur, brachium Dei esse Christum, per quem sibi consubstantiali Pater omnia creauit, & per quem salutem humani generis operatus est. Vnde 1. Corinth. 1. dicit Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam; quomodo autem brachium Patris sit filius, explicat hac similitudine Augustinus. *Homo, vt aliquid operetur, brachium extendit, quia non continuo sit aliquid, quia ipse dixerit*: Si autem potestate tanta præualeret, vt sine vilo motu corporis sui fieret quod ipse diceret, verbum eius, rectè brachium eius diceretur; ita filius,

*Brachium
Domini
quid.*

Obiectio Sabellianorū.

Responsio.
Reuelatum
quid.

qui est verbum Patris, quo omnia fecit, rectè brachium eius dicitur. Quod si obiiciat hæreticus Sabellianus, vnam personam esse Patris, & filij, quoniam homo, & eius brachium vna persona sunt. Respondet Augustinus hoc non habere locum, in iis, quæ metaphoricè dicuntur, quandoquidem homo brachium suum appellare solet alterum hominem, & si autem auferatur, dolens solet dicere, brachium meum perdidit. Sed cur dicit, *cui reuelatum est*? cum omnibus fuerit reuelatum per prædicationem Apostolorum ex Psal. 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*. Respondetur, reuelatum dici id, quod perfectè cognoscitur, sicut cognoscitur Christus à fidelibus, & hoc est, quod ait Paulus 2. Corinth. 4. *Quod se etiam opertum est Euangelium nostrum, in iis qui pereunt, opertum est*. In quibus Deus huius seculi, excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi, id est, si doctrina Christi non est adhuc perfectè credita, & cognita à quibusdam, sed est operta, sicut lex Moysis adhuc est velata Iudæis, non id propterea contingit, quòd illa non sit à me satis prædicata, & diuulgata, sed quòd ipsi vitio suo patiuntur se à diabo- lo excæcari.

Propterea non poterant credere.] Non dicit, non poterant, quasi non possent, si vellent, sed is dicitur etiam non posse qui potest quidem, absolute loquendo, si velit; sed tamen, vt velit, magnis difficultatibus impeditur, quas vincere non vult, vt Marci 6. *Et non poterat ibi virtutem vllam facere*, scilicet quia obstabat illorum incredulitas, vt statim ostendit. Et Ioan. 5. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab-inuicem accipitis*? Et cap. 7. *Num potest mundus odisse vos*. Ierem. 13. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut Pardus varietates suas, & vos poteritis bene-facere, cum didiceritis malum*. Ita etiam intelligitur illud Matthæi 19. *Qui potest capere, capiat*. Ratio huius loquutionis est, quoniam impossibile non solum dicitur, quod nullo modo potest fieri, sed etiam quod difficile sit. Hunc sequitur Augustinus tractatu 53. & Chrysostomus homil. 67. & Theophylactus, & Euthymius; exponunt: etenim, non poterant, quia nolebant, quod eo modo, quo diximus, intelligendum est.

Impossibile
dicitur etiam
id quod fa-
ctū difficile
est.

Hunc tamen sensum reiicit Iansenius cap. 111. propterea quòd adducitur pro causa huius impossibilitatis prædictio Isaïæ, & ideo ipse exponit, cum Isaïas dixisset illos non esse credituros, nullo modo fieri poterat; vt ipsi crederent, quia in sensu composito, impossibile erat illud dixisse Isaïam, & ipsos credere, licet Isaïæ Prophetia non esset causa incredulitatis ipsorum: vt nihil efficere eius rationem patet ex vsu Scripturæ, quem exposuimus in illis verbis, *vt sermo Isaïæ impleteretur*.

Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum.] Desumptum est

ex Isaia 6. sed, vt solet, non omnia verba refert, sed summam sententia. Verba Isaia ita habent in Hebraeo, & in nostra translatione, *Audite auditu, & nolite intelligere, & videte visu, & nolite cognoscere; excaca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius clande, ne forte videat oculis suis, & auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur, & sanem eum.* Septuaginta autem sic vertunt, *Audite audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis, in-erassatum est enim cor populi huius, & auribus suis grauitur audierunt, & clauerunt oculos suos, ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.* Quomodo citat Paulus Actu 28. & Matth. cap. 23. Sed sensus est semper idem, quantumuis variare verba videantur: nam illi imperatiui, *audite auditu*, &c. non sunt imperantis, sed futura praedicentis, vt saepe ait Scriptura. Itaque pro futuris ponuntur sicut verterunt Septuaginta, & Paulus, & Matthaeus; quoniam autem id, quod prophetauerat Isaia de excacatione Iudaeorum, impletum est Domino praedicante, propterea Ioannes eundem sensum retinens, verba nonnihil mutauit, vsus praeterito in ea re, quae verbis futuris praedicta erat, vt facere solent Apostoli, sicut notauimus Amos 5. in fine.

Ait ergo, *excacauit Deus oculos eorum, ne videant*, &c. Atque ita non videbunt oculis, sed in manifestissima veritate caecuent, & non intelligent corde, dicturusque erat, & non conuertentur, nec sanabuntur; sed quoniam Deus erat, qui loquebatur apud Isaia, & hic apud Ioannem, & loquitur de se, ac si loqueretur de alio, iuxta morem Spiritus sancti, repente mutat personam hic, & de tertia transit ad primam, & dicit, *sanem eos.* Sed forte ita melius, & aptius exponemus. Dominus loquitur Propheta: *Excaca cor populi huius, scilicet praedicatione tua; quasi dicat, per praedicationem tuam excacabitur cor populi huius, quod propheta dicit, quatenus gerit figuram Christi: nam proprie haec verba pertinent ad Christum.* Ita nunc Ioannes ait, *excacauit oculos eorum* Christus praedicatione sua ipso praedicante; & mysteria regni caelorum aperiente, populus ita excacatus est, vt nullo modo voluerit ad me conuerti, vt sanarem eum: sed quaeritur quo modo Scriptura hac phrasi utatur, siue de Christo loquatur, siue de Deo Patre, quae & Dei bonitatem minimè decet, & valde impropria est: cum enim Deus nullo modo malitiae, aut excitatis spiritualis auctor esse possit, nec operetur in hominum induratione aliquid, sed tantum gratiam suam subtrahat, quomodo proprie potest dici indurare, aut excacare: haec enim verba, notum est, proprie loquendo non significare priuationem, sed actum positium, & quidem maximè intensum, & continuatum. Propter hoc argumentum quidam actionem aliquam in Deo posuerunt,

erunt, & manifestè videtur eam ponere Augustinus lib. 5. contra Iulian. cap. 3. & apertiùs lib. de gratia & lib. arb. cap. 21. Sed hanc actionem ita explicat Adamus Rom. 1. & 11. & super Isai. cap. 29. vbi citat auctorem suæ sententiæ Driedonem lib. 1. de gratia, & lib. arb. fol. 259. & lib. 2. fol. 104. & in lib. de concordia liber. arbit. & prædest. diuinæ, fol. 11. & fol. 237. Quoniam Deus interdum non tantum auxilium subtrahit, sed etiam offendicula ponit, in quæ peccator grauiùs impacturus est sua culpa, aliquando etiam voluntatem iam ex se in malum inclinatam flectit, vt in certos homines malitiam suam exerceat, iuxta illud 2. Reg. 16. *Dominus præcepit Semei, vt malediceret Dauid.* Sed vtrumque mihi valdè falsum videtur, nec enim decet diuinam bonitatem offendicula infirmis ponere, aut voluntatem positiuè flectere in aliquod malum; sed videt ab eis poni offendicula, & non tollit, permittitque ab aliis causis malam voluntatem flecti, vt in certos homines malitiam exerceat. Quod autem scriptum est 2. Reg. 16. tantum hoc significat diuinæ prouidentiae ordine permitti malos sæuire in bonos, & Deum velle iustos huiusmodi mala pati, vt probentur; itaque permittit malam actionem, & vult iustam passionem iustorum. Multo meliùs explicuit Cano 2. de locis cap. 4. ad 7. *Sic remouens, prohibens dicitur causa euersionis domus; ita Deus subtrahit Lucem suam, sine qua cæci sumus, & spiritum suum, sine quo induramur, & ideo dicitur excacare, & indurare, tamquam remouens prohibens.* Secundò, quoniam dæmon, Deo iustè permittente, inclinat voluntatem in malum, & exequitur iusta iudicia Dei, & ita dicitur Deus id facere, quemadmodum iudex dicitur iustè facere id, quod eius minister facit, exequendo eius sententiam. Tertiò, quoniam eodem lumine, & eadem gratia quidam mollescent & resipiscunt, quidam resistendo indurantur; sicut sol dicitur emollire ceram, & indurare lutum. Et hæc tertia opinio est Hieronymi quæst. 10. ad Hedibiam. Ex his explicantur loca Scripturæ, & Augustini, licet Augustinus lib. de gratia & lib. arb. planè videatur loqui dubitanter; sed quoniam loquutiones Scripturæ nulla ex re melius, quàm ex ipsius Scripturæ consuetudine explicantur, nos respondemus hanc phrasim esse in Scriptura valde vsitatam, vt latius adnotauimus in Amos cap. 2. Solent enim actiones nominare secundum id, quod ex euentu earum vulgares homines iudicare solent, vt Psal. 10. *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam;* cum enim sciat peccator quanta supplicia maneant malos & in hac vita, & in futura, & nihilominus amet peccatum, videtur odio habere seipsum, aut animam suam. ita in hoc cap. *Qui odit animam suam in hoc mundo,* &c. quia qui illam periculis exponit, videtur odisse, Ezech. 14. *Ego Dominus decepi Prophetam illum.* Qui enim iubet alterum decipi, nec eum admonet, cum possit, videtur illum decipere, iuxta vulgi iudicium. Mich. 2. *Vtinam non essem vir habens spiritum, sed mendacium potius loquerer.* Mendacium vocat

vocat falsitatem; quam tamen vulgus, quia non fit, quod dicitur, mendacium vocat. Ita igitur Deus dicitur excæcare, & indurare, quia videt sine auxilio suo aliquem excæcatum iri, nec auxilietur, videtur ipsam excæcationem effecisse.

*Mendacii
pro falsita-
te.*

*Deus quo-
modo dica-
tur excaca-
re, & indu-
rare.*

Quando vidit gloriam eius.] Id est, quando vidit illam præclaram, & augustissimam visionem, quam refert cap. 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum*, &c. in qua visione si verba consideremus, videtur Patrem vidisse, semper enim huiusmodi visiones solent Patri tribui; sed si consideremus hæc verba Ioannis, tunc Propheta vidit filium: si autem consideremus verba Pauli Actor. vlt. *Vidit Spiritum sanctum*, ita enim ait, *quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic, aure audietis*, &c. Sed, ut refert Damascenus in epistola de trisagio iuxta finem, ex Basilio oratione 4. contra Eunomium, rectè hæc omnia dicuntur, quia licet tres sint personæ, vnus tamen est Deus, quamvis modo in loco citato nihil inuenimus apud Basilium. Itaque in illa visione cognouit apertissimè quantum ab homine in hac mortalitate cognosci potest, tres personas in vnitæte essentia, tum ex clamore Seraphim, tum ex altissima reuelatione quam habuit; & ideo dicit, *Quando vidit gloriam eius*, id est, quando ei per reuelationem ostensa est persona filij coequalis, & consubstantialis Patri, & Spiritui sancto.

Et locutus est de eo.] Scilicet dicens, *excaca cor*, &c. Id est, ô Christe homo factus, docebis homines, & prædicatione tua multi excæcabitur malitia sua, ut iam exposuimus.

Magis quam gloriam Dei.] Id est, magis amauerunt honorari ab hominibus in hoc mundo quam honorari à Deo in vita æterna, & in iudicio. hæc gloria est, de qua loquitur Dominus Matth. 10. *Qui me confessus fuerit coram hominibus*, &c. Et de ignominia huic contraria Lucæ 9. *Nam qui me erubuerit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum*. Ex hoc videmus non satis esse fidem interiùs habere, nisi eam confiteamur, etiam in grauib; periculis, iuxta illud Rom. 10. *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, &c.

Non credit in me.] Hoc dicit, ut hortetur omnes ad credendum, & ad confitendum intrepidè fidem, quam habent in corde; quasi dicat, ne putet se credere in me: non enim credit in me, sed in Patrè meum, quia ego non loquor à meipso, sed quæcumque audiui à Patre; sicut statim ait, *quia ego ex meipso non sum loquutus*. Quare hæc omnia vsque ad finem capituli, suprâ exposita sunt cap. 5. *Non potest filius à se facere quidquam*. Et cap. 7. *Mea doctrina non est mea*. Et cap. 8. *Et à me ipso facio nihil*, & in aliis locis similibus.

Et qui videt me, videt eum, qui misit me, &c.] Qui intimè cognoscit me per fidem, cognoscit Patrem, qui est eiusdem essentia, ut cap. 14. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum*.

Præterea hoc dicit, quoniam si Pater esset in mundo incarnatus, eadem

Ribera in Euang. Ioan.

O o

dem

dem penitus faceret, & diceret, quæ faciebat, & dicebat Christus.

Ego non iudico eum.] Id est, in hoc aduentu non punio eum, vt in secundo. ita dixit cap. 3. *Non enim misit Deus in mundum vt iudicem mundum*, &c. quod ibi exposuimus.

Ille indicabit eum in nouissimo die.] Id est, etiamsi ego tacerem, quæ modò prædico, clamabunt contrà impios, & ostendent eos omni supplicio dignos esse.

Et scio quia mandatum eius vita aeterna est, &c.] Id est, in ipsius observatione posita est consequutio vitæ æternæ, nec aliter ad vitam perueniri potest.

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T XIII.

1. **N**TE diem festum Paschae, sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 2. Et cœna facta, cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas Simonis Iscariotæ: 3. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiit, & ad Deum vadit: 4. Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteam, pracinxit se. 5. Deinde mittit aquam in peluim, & capit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat pracinctus. 6. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? 7. Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea. 8. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in aeternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. 9. Dicit ei Simon Petrus, Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput. 10. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. 11. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. 12. Postquam ergo lauit pedes eorum, & accepit vestimenta sua: cum recubisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? 13. Vos vocatis me Magister, & Domine: & bene dicitis: sum etenim. 14. Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus, & Magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. 15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. 16. Amen, amen dico vobis: Non est seruus maior domino suo: neque apostolus maior est eo, qui misit illum. 17. Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. 18. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim: sed ut adimpleatur Scriptura. Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum.

suum. 19. Amodo dico vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum. 20. Amen, amen dico vobis. Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit. 21. Cum hac dixisset Iesus, turbatus est spiritu: & protestatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis: Quia vnus ex vobis tradet me. 22. Aspiciebant ergo se ad inuicem discipuli, hesitantes de quo diceret. 23. Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. 24. Innuit ergo huic Simon Petrus: & dixit ei: Quis est, de quo dicit? 25. Itaque cum recubuiisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine quis est? 26. Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudas Simonis Iscariotæ. 27. Et post bucellam, introiuit in eum satanas. Et dixit ei Iesus: Quod facis, fac citius. 28. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. 29. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret. 30. Cum ergo accepisset ille bucellam, exiuit continuò. Erat autem nox. 31. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis: & Deus clarificatus est in eo. 32. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuò clarificabit eum. 33. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me: & sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis venire: & vobis dico modò. 34. Mandatum nouum do vobis: Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. 35. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. 36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Respondit Iesus: Quò ego vado, non potes me modò sequi: sequeris autem postea. 37. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam. 38. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

IN

IN CAPUT XIII. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM

COMMENTARIA

A Nre diem festum Pascha.] Quoniam loquitur de die quo Dominus comedit pascha, & qui præcessit diem passionis, est hic magna, & difficilis questio, in quorum annum ætatis, & prædicationis Christi hoc pascha inciderit, quod hætenus disputatum non est: de qua re variæ sunt authorum sententiæ. Irenæus lib. 2. c. 39. & 40. dixit Dominum vixisse ferè vsque ad quinquagesimum annum, & probat ex illo Ioan. 8. quinquaginta, *Annos nondum habes.* & ex traditione veterum, qui dicebant se id audisse ex discipulis Apostolorum. Tertullianus lib. aduersus Iudæos c. de passione Christi, & vastatione Hierusalem, docet Dominum passum fuisse anno 15. Tyberij Cæsaris, cum vix esset 30. annorum: idem dixit Aphricanus lib. 5. temporum, agens de hebdomadibus, nempe passum esse anno 15. Tyberij, eius verba refert Hieronymus Daniel. 9. idem dicit Lactatius lib. 4. cap. 14. & Paul. Orosius lib. 1. cap. 3. Sed tamen, quoniam hæc sententia aperte aduersatur Euangelio Luc. 3. & Euangelio Ioan. ex quibus colligimus Dominum baptizatum esse cum esset 30. annorum, licet non conueniat inter omnes trigessimus annum fuisse impletum, & ex utroque Euangelio constat post Baptismum tribus annis prædicasse, omnino reiicienda est. Quidam autem proprius ad veritatem accedentes dixerunt, vt refert S. Thomas Ioan. 2. in principio à Baptismo Christi, vsque ad passionem fluxisse duos annos, & dimidium; alij putant fluxisse tres & dimidium: sed tamen Dominum passum fuisse anno ætatis 33. inchoato, quoniam censetur eum venisse ad Baptismum, cum incipiebat annum 30. ita censet Origenes in homil. 1. in diuersa loca, quamuis ibi tantum ait, *nobis 33. annis in terra apparuit.* & Apollinarius Laodicens, cuius verba refert Hieronymus Dan. 9. Epiphanius libro 3. in hæresi antid. Marianitarum. Nicephorus lib. 1. c. vlt. Driedo lib. 3. de dogmatibus, Fol. 192. cap. 5. Lyra Lucæ 3. in illis verbis, *erat Iesus incipiens,* &c. Montanus in libello de sæculis, atque hanc sententiam sine vlla dubitatione veram esse confirmat Cano. lib. 11. de locis cap. 5. ad 6. Sed ante eos eam pugnacissime defendunt Abulensis in 2. parte defensoris à cap. 11. vsque ad finem 19. & Ioan. Lucidus lib. de vero die passionis Christi, potissimum cap. 9. & 12. vbi citat in eandem sententiam Paulum Episcopum Fotosemperuiensem, quem etiam citat, & sequitur Cano. dicit autè hoc Paulus in 2. parte lib. 9. & lib. 4. & docent isti authores,

Quoto anno ætatis Domini hoc Pascha inciderit.

quod etiam Can. verissimum existimat, nulla ratione defendi posse Dominum passum fuisse anno 34. At verò pro certo habendum est, Dominum obiisse anno 34. ætatis suæ inchoato. inchoatus est autem 25. die Decembris, & ipse passus est pascha sequenti mense Martio, & quidem passum esse 8. Kalendas Aprilis siue 25. die Martij, eodem die quo conceptus est, docet Tertullianus lib. aduersus Iudæos, loco cit. & Augustinus 18. de ciuitate c. vltimo & lib. 4. de Trinitate c. 5. in quo addit, sicut à Maioribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit auctoritas, & Beda lib. de temporum ratione c. 45. vbi dicit: *Hoc multorum latè Doctorem Ecclesiasticorum constat sententia vulgatum*, improbâtque sententiam Theophil. Cæsariensis antiquissimi Doctores, qui in epistola Synodica aduersus eos qui, 14. Luna pascha celebrabant cum Iudæis, scripsit traditum esse Dominum 11. Kalendas Aprilis. Idem docet Nicephorus Episcopus Constantinopolitanus in sua Chronologia, & Albertus Magnus probat hoc super Epistolam Dionysij ad Polycarpum, & idem reperitur in antiquissimis Calendariis. Quod autem diximus de anno 34. docet expressè Beda loco citato, vbi ita ait, *Habet enim, ni fallor, Ecclesia fides Dominum in carne paulo plusquam triginta tribus annis vsque ad sua tempora passionis vixisse*. Idem docet Albertus Magnus loco cit. & Petrus Cyrallifardus in sua Chronologia, & alij. Probatum primùm hæc sententia ex imputatione Olympiadum: scribit enim Eusebius in chronicis, quem omnes chronographi sequuntur, Dominum natum esse anno 3. Olympiadis 194. & passum 4. anno Olympiadis 202. quod est tempus 34. annorum: quod autem in extremo anno huius Olympiadis ponat passionem, & non in 3. vt putare possent nonnulli, patet apertissimè ex verbis Phlegontis antiqui historici, qui meminit eclipsidis Solis factæ in passione. cuius verba hæc ibi refert Eusebius. *Quarto autem anno 202. Olympiadis magna, & excellens inter omnes, qua ante eam acciderant defectio solis est facta. dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ cælo visæ sint, &c.* Cum autem anni Olympiadum inciperent circa solstitium æstiuum, id est, mense Iunio, tunc enim incipiebat annus Atheniensium, qui per Olympiades computabatur, vt author est Simplicius in 5. Physic. super text. 25. & Theodorus Gaza in lib. de mensibus Atticis, & ex Herodoto lib. 8. apertè colligitur, quod iam dimidium tertij anni illius Olympiadis fluxerat, quando natus est Dominus. Rursus mortuus est 4. anno Olympiadis mense Martio, id est, 5. mense illius anni. Itaque ex Olympiade 194. sumimus annum cum dimidio ex ducentesima secunda sumimus tres annos & 5. menses: quare supputatis annis Olympiadum 7. quæ sunt inter has, inuenimus. 28. quibus addimus vnum, & dimidium ex Olympiade 194. & tres cum 5. mensibus ex 202. fiuntque 33. anni & 3. menses, per quos inchoatus est annus 34. à 25. die Decembris, quo natus est Dominus vsque ad 25. die Martij, quo passus est.

Atque

Atque idem numerus inuenietur super annos Romanorum Imperatorum numeremus. natus est enim Dominus anno 42. Augusti Cæsaris, vt ait Eusebius in chronicis, & lib. 1. histor. Ecclesiast. c. 2. & Nicephorus lib. 1. histor. Eccles. c. 6. & c. vlt. & aliter Nicephorus in sua chronologia, & Epiphanius lib. 3. hæres. 78. Imperauit aurem idem Augustus 57. annis, mensibus sex, diebus duobus, vt docet Iosephus 8. Antiquit. c. 3. & cum obierit 14. kalend. Septembris, vt ait Suetonius in eius vita c. 100. consentientibus omnibus, sequitur cœpisse imperare mense Martio: natus est igitur Dominus in fine 42. anni eius tribus mensibus minus, eratque cum ille mortuus est, 15. annorum, & 9. mensium, hoc enim supererat ad 57. annos cum dimidio vitæ Augusti. Tyberius Cæsar statim mortuo Augusto cœpit imperare, id est, ad finem mensis Augusti. Quod si ex imperio Tyberij assumamus 14. annos, & addamus prioribus, conficiemus 30. annos, tribus mensibus minus, atque ita post tres menses anni 15. Tyberij. Christus impleuit 30. annum, & tunc baptizatus est, vt patet Lucæ 3. Præterea iuxta receptissimam sententiam Eusebij & Epiphaniij, & vtriusque Nicephori locis citatis, & ferè omnium, quæ etiam ex Euang. colligitur apertè, vt dicemus, Christus mortuus est anno 18. eiusdem Tyberij. Igitur post tertium mensem anni 16. Tyberij, impleuit Christus annum 31. post tertium mensem anni 17. impleuit annum 32. & post tertium mensem anni 18. impleuit Christus annum 33. & post tres menses mortuus est, videlicet post sextum mensem anni 18. Tyberij quamuis huic summæ Iosephi necessariò detrahendi sunt menses duos, vt constet vera computatio: alioqui sequeretur Dominum impleuisse suos annos secundo mense Tyberij, impleuit autem quarto. Quod si aliquis contendat falsam esse hanc supputationem, quoniam Augustus tantummodo imperauit 56. annis, vt scribit Suetonius in eius vita c. 8. & Dion lib. 56. histor. Roman. & Eutropius lib. 7. historiæ Romanæ prope principium, & Sextus Aurelius Victor lib. de vita, & moribus Romanorum Imperatorum in vita eiusdem, & Enricus Glareanus in sua chronologia, quæ est in fine operum Titi Liuij, & Nicephorus, & Tertullianus in lib. aduersus Iudæos. c. de passione Christi, & Eusebius in chronicis; tunc si id verius esset quàm quod scribit Iosephus, omnino dicendum esset Dominum natum esse anno 41. Augusti, vt expressè docet Tertullianus, & Hieronymus Isai. 2. *In illis verbis non leuabit gens contra gentem gladium.* Et Glareanus in chronologia totidem annos numerat à primo consulatu Augusti vsque ad Christi natale, siue per Olympiadas numeres siue per annos ab Vrbe condita; siue per Consules: primum enim consulatum Augusti ponit in anno 3. Olympiadis 184. & in anno ab Vrbe condita 111. Natalem autem Christi ponit in anno 3. Olympiadis 194. & in anno ab Vrbe condita 751. Condita est autem Vrbs 12. Kal. Maias, vt author est Eutropius lib. 1. in principio.

Sed probatur aperte sententia Iosephi contra prædictos authores, Mortuis in bello contra Marcum Antonium Hircio, & Panfa, consulibus, anno sequenti à morte Iulij Cæsaris in eorum locum Augustus & Pædus consules creati sunt, vt docet Dion. lib. 46. huius consulatus diem, & annum indicat Vellecius Paterculus in posteriori volumine historiæ Romanæ ante medium, qui vixit tempore Tyberij Cæsaris. *Consulatum, inquit, iniiit Cæsar pridie quàm 20. annos impleret. 18. Kal. Octobris.* vel (vt ait Dion lib. 64.) 14. Kal. Septembris. eodem autem anno seipsum Augustum triumvirum creauit cum M. Antonio, & Marco Lepidio in agro Bononiensi, vt patet ex Dione & Lutropio locis citatis, quod factum est 5. Kal. Decembris, vt author est Onuphrius Panuinus in vitis Principum Romanorum; quare non multum refert numeremus ne eius imperium à primo consulatu, vt multi, an à triumuiratu, vt alij numerant. natus est ergo Augustus 9. Kal. Octob. vt scribit Suetonius c. 5. & omnes, & mortuus est 19. die Augusti, vt diximus ex Suetonio c. 100. & idem ait Dion. lib. 46. Scribit Aurelius Victor loco citato ingressum fuisse annum 77. ætatis: immo, vt patet ex dictis, vnus ei mensis deerat vt impleret: & si addamus mensem, quo imperauit antequam impleret annum 20. fient anno imperij 51. integri. ergo, si Christus natus est anno 42. eius, qui annus cœpit à 14. Kal. Septembris, sumimus ex illo anno 8. menses, & ita cùm mortuus est Augustus, Christus impleuerat annos 15. & menses 8. ergo 4. mense anni 18. Tyberij, impleuit 30. annum, Tyberius cœpit imperare prope finem mensis Augusti, & ita ad mensem Decembrem anni. 18. imperij eius Christus clausit 33. annum, & postea 25. die Martij mortuus est. Idem numerus fit in chronologia Glareani, in qua probatissimos authores sequitur, ponit enim natiuitatem Christi in anno 3. Olympiadis 194. vt dictum est, & imperium Tyberij in anno 3. Olympiadis 198. quod si sumamus ex tribus Olympiadibus intermedijs 12. annos, & ex 194. annum, & 3. menses, ex 198. annos duos, & duos menses, cœpit enim Tyberius imperare in fine Augusti post duos menses 3. anni illius Olympiadis, colliguntur anni Domitij 15. & octo menses, cùm ipse cœpit imperare. Quod si quis putat Augustum non imperasse tot annos, audiat Abulensem, qui in secunda parte defensorij c. 11. ita ait. *Octavianus vixit in regno annis 57. vt testantur historie communes Romanorum, & aliarum gentium, audiat etiam Cornelium Iautum in dialogo de Oratoribus ante medium, vbi scripsit, Augustum imperasse 58. annis.* Floruit hic author paulo post, id est, tempore Vespasiani, & hoc scribit in eo libro, in quo ad confirmationem rei, quam probare vult, magis optaret annorum numerum contrahere, quàm producere. Sed sciendum est Augustum ante primum consulatum, à quo hactenus numerabamus, collegisse magnum exercitum contra M. Antonium, cui præfuit ex voluntate Senatus, & cum Consulibus Hircio, & Panfa profectus est Mutinam, vbi Decius Brutus obsessus erat ab Antonio, quod bellum tertio mense confecit, in quo & consules ceci

cecidere, & ita ipse mansit cum toto exercitu, & paulo post Consul creatus est nondum impleto 20. anno, ut ex Suetonio intelligimus c. 10. & 11. sed quia ex quo in bellum illud profectus est, cepit imperare, & licet Consulis nomen non haberet, habebat tamen Consulis insignia, & exercitum, ut ait Dion. lib. 46. inde cepit Iosephus numerare annos eius imperij 57. & dimidium, quos Cornelius Tacitus dicit esse 58. quoniam pars 58. iam exacta erat: & ita consonant omnia: quod patet ex eo quod Iosephus non plures annos vixisse dicit Augustum, quam 77. quemadmodum Aurelius Victor. Denique falsam esse illorum auctorum sententiam, qui imperio Augusti tantum tribuunt. 56. annos, & Eusebij in chronicis, qui eos sequi videtur, patet. nam isti incipiunt à primo consulatu, & iuxta illos isti anni non sunt integri: nam Suetonius c. 8. scribit eum imperium tenuisse cum alijs per 12. ferè annos, solum verò 4. & 40. Dion. verò lib. 56. prope finem, scribit, *Solus imperavit 44. annis, 13. diebus minus.* Si ergo nec 12. anni priores fuerunt integri, iuxta Suetonium, nec. 44. posteriores, iuxta Dionem; fingamus defuisse illis vnum mensem, v.g. ergo implevit Dominus moriente Augusto annos 14. & 7. menses: ergo. post. 5. menses anni 5. imperij Tyberij implevit Dominus 29. annos. Ergo natus est Dominus in fine Ianuarij. Præterea docet Ecclesia baptizatum fuisse 6. die Ianuarij: ergo cum baptizatus est, nondum impleuerat annum 29. quod est contra Lucam c. 3. *Et erat Iesus incipiens quasi annorum. 30.* ut omnes sancti, & Doctores fatentur implevisse tunc annum 30. aut certe incepisse. Sequitur etiam si Dominus mortuus est anno 18. Tyberij, agens annum 33. inchoatum per tres menses, passionem fuisse ad finem Aprilis, quod non solum est contra omnes sanctos, sed etiam contra Euangelium, quod testatur Dominum passum esse in pascha Iudæorum, & est impossibile pascha Iudæorum incidere in finem Aprilis: cum ergo historia diuina sit index, & correctrix humanarum historiarum, planè sequitur falsum esse, quod isti auctores dicunt, & ad eam corrigendos esse tam ipsos, quam Iosephum, quemadmodum correximus. Idem absurdum, & adhuc maius sequitur, si dicamus defuisse annis Augusti duos menses vel tres: si autem dicamus cum Velleio Paterculo, consulatum cepisse 22. die Septembris, ab hoc die vsque ad natiuitatem Domini sunt 3. menses annorum Tyberij: ergo natus est ad finem Nouembris, quod est falsum. Postremo probatur hæc sententia ex iis quæ hæcenus diximus nam c. 2. in principio probauimus ex Irenæo, & ex multis sanctis Dominum implevisse annum. 30. cum baptizatus est, & completo iam 3. immutasse aquam in vinum in nuptijs: quo posito, necessariò consequitur, obiisse inchoato anno 34. ætatis suæ. Nam post miraculum nuptiarum, quod factum est 6. die Ianuarij, ut ex traditione Ecclesiæ Patrumque probauimus, Ioannes commemorat apertissimè tria paschata, primum c. 2. quando dicit, *& prope erat pascha Iudæorum quando ascendit Iesus Hierosolimam secundum c. 6. Erat autem proximum pascha dies festus Iu-*

rum, tertium verò c. 12. *Iesus ergo ante sex dies pascha venit Bethaniam*, de quo etiam nunc agit, cum ait, *ante diem festum pascha*. & ita aperte commemorat tempora inter hæc interiecta, ut nullus dubitare possit à miraculo nuptiarum vsque ad Christi mortem fluxisse duos annos cum diebus, quæ sunt à sexto Ianuarij vsque ad pascha. Vnde Eusebius libro primo historiarum Eccles. cap. 10. & lib. 8. demonstrationis euangelicæ demonstratione secunda, ex illis verbis Lucæ 3. sub Principibus Sacerdotum Anna, & Capha, adiuncto testimonio Iosephi 18. antiquitatum c. 3. numerantis tempus pontificatus istorum concludit, tempus quo Dominus in terris docuit, intra quadriennij spatia coactari. & lib. 8. demonstrationis ait. *Sanè proditum est memoria omne doctrina editionisque miraculorum Saluatoris nostri tempus trium annorum & semis fuisse, quod, quidem est hebdommadis unius dimidium*: hoc ipsum quodammodo Ioannes Euangelista attentissimè eius Euangelium obseruantibus declarauit. Idem docet Beda in lib. de temporum ratione c. 45. Vterque hoc probat ex Ioannis Euangelio, ut dictum est, & ex illo Daniel. 9. *Confirmavit autem pactum multis hebdomada una* (scilicet qua Christus docere cœpit) *& in medio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium*. Scilicet Christo moriente, & morte sua veteris legis sacrificia antiquante. Sed aduersus hanc nostram sententiam quantum potest validissimè pugnat Abulensis loco citato in secunda parte defensorij; cap. enim 11. dicit tripliciter posse probari Dominum passum esse anno 33. historicè legaliter & astrologicè. historicè ex annis Aug. & Tyberij quod nos falsum esse ostendimus: legaliter probat ex c. 12. ex Euangelio. Sed in eo decipitur cum multis, quòd putat Dominum initio 30. anni venisse ad Baptismum, quod etiam probauimus esse falsum Ioan. 2. Tertium argumentum est astrologicum, quod prosequitur per 13. 14. & 15. cap. supponendo ex Euang. Christum mortuum fuisse 15. Luna primi mensis, sexta feria, quandoquidem resurrexit die Dominica. Deinde subducta ratione per tabulas Regis Alphonsi, & per computationem Ecclesiasticam ex aureo numero, & litteris dominicalibus probat anno 34. incidisse 15. lunam in die Martis, anno autem 33. incidisse 15. lunam in 3. diem Aprilis, & in feriam 6. Deinde c. 17. obiicit sibi sententiam Augustinus de passione Domini 8. Kalend. Aprilis, cuius iam meminimus, & quædam alia: sed respondet c. 18. nequaquam esse in hac re Augustino assentiendum, quoniam ipse cap. 16. probauit non potuisse per multos annos passionem Domini incidere in diem 25. Martij. eisdem argumentis vitur Ioannes Lucidus loco citato c. 9. & 12. & similiter respondet communi sententiæ sanctorum die passionis Domini c. 13. ita etiam argumentatus est Paulus Fordemperuiensis, cuius loca, & verba indicat Lucidus latè. Restat igitur respondere huic 3. argumento, ad quod primo dicimus Bedam diligenter omnia supputasse loco citato & nihilominus sententiam nostram confirmasse, tantquam communem quandam sensum Ecclesiæ, atque Sanctorum immo,

& Albertus Magnus super epistola Dionysij ad Polycarpum probat hoc idem per calculum astrologicum : 2. respondetur iuxta computationem aurei numeri, quam hodie sequitur Ecclesia, facile posse signari anno 34. 15. Lunam cadentem in 6. feriam, vt ex Calendariis Hebræorum docet Burgenſis in additione Matth. 26. nam isto anno 34. habemus ex aureo numero sexdecim, & litera Dominicalis est 6. ideo iuxta correctionem quam nunc factam videmus in nouis Breuariis, & Missalibus, eo anno coniunctio, siue nouilunium, siue neomenia, aut prima luna fecit 4. die nostri Martij, feria 5. & ita luna 15. debuit esse etiam feria; sed docet Burgenſis loco citato, diem natalem apud Hebræos incipere à vespere, iuxta illud Leuit. 23. *A vespere vsque ad vesperram celebrabitis sabatha vestra.* Secundò dicit hoc esse certum, vt quando coniunctio contigerit vltra 18. horam illius diei, luna incipiat numerari à die sequenti, quoniam illa coniunctio magis est diei sequentis, quàm diei præsentis, cuius tres quartas iam pertransiit. Tertiò dicit anno, quo passus est Christus, coniunctionem fuisse feria 5. post 19. horam eius, & addit, *hoc est certissime calculatum per me, & cum peritis Hebræorum diligentissime repertum, & concordatum.* Ex quo fit necessariò lunas, siue dies, cœpisse tunc computari non à quinta, sed à sexta feria, & ita Dominus cœnauit agnum 14. luna, feria 5. & crucifixus est feria 6. die 15. mensis primi Hebræorum, nostri autem Martij 19. quam computationem rectè sequi possemus, si velle- mus à sententia recedere sanctorum, vt prædicti authores faciunt. Tertiò dicimus hoc argumentum duo peccare, primum, quòd isti authores non considerant aliud esse numerari dies lunæ, & aliud numerari dies mensis: nam Hebræi non incipiebant numerare lunas ab ipso die coniunctionis præcisè, sed crassiori quodam modo,tribuendo vni mensi 29. dies, alteri 3. & ita incipiebant, & finiebant suos menses, ideo aliquando primus dies mensis illorum erat secundus aut tertius lunæ. Pater hoc, quoniam innitium mensis notum debebat esse omnibus dies autem coniunctionis lunæ, non poterat cognosci præcisè nisi à peritis Astrologiæ, per instrumenta astrologica. At isti authores sequuntur calculationem Dionysij Abbatis, cuius meminit Beda loco citato, per quam cognoscitur præcisè coniunctio, siue nouilunium, quomodo nos in secunda responsione computabamus, & ideo necesse est fallacem esse eorum computationem. Secundum peccatum est quòd ista computatio aurei numeri, & litterarum dominicalium nunquam in vsu esse cœpit in Ecclesia vsque ad tempora Concilij Niceni, & ab eo tempore vsque ad præsens erratur quatuor diebus in die coniunctionis, vt cernet qui contulerit calculum Dionysij cum reperiitoriis temporum, seu tabulis astrologicis aut Missale Romanum vetus, in quo ponuntur coniunctiones in singulis mensibus iuxta calculationem Dionysij cum Missali nouo, in quo ponuntur eo die, quo nunc præcisè fiunt similis igitur varietas

& error contingit retrocedendo. ab anno Concilij Nicani vsque ad tempus Iulij Cæsaris, quo annus Romanus restitutus est, siue vsque ad natiuitatē Domini. Quare impossibile est per has calculationes quidquam certi inueniri, aut probari. Accedit quòd annus Hebræorum constabat 12. mensibus lunaribus, qui sunt minores annis nostris, & certis temporibus fiebant embolismi, siue intercalationes, vt docet latè Abulensis 2. parte defensorij, c. 14. & ita erat magna varietas in annis Hebraicis, & annis Romanis. Præterea de numero annorum à natiuitate Domini non prorsus constat inter omnes authores, quare in annis est illa computatio. Restat ergo, vt quoniam prioribus argumentis satis probauimus Christum passum fuisse anno 34. inchoato per tres menses, qui integer erit si addamus nouem menses, quibus latuit in utero Virginis; & sancti Patres concorditer docent passum esse 25. die Martij, resurrexisse verò die 27. nos omnia copulantes dicamus 34. anno lunam 15. primi mensis incidisse, iuxta computationem Hebræorum, in 6. feriam 8. kal. Aprilis.

Quota Luna Dominus passus fuerit.

Superest altera quæstio grauissima, quota luna Dominus passus fuerit, id est, vt cum comederit pascha 14. luna, vt lex iubebat, quando cæteri omnes comedebant, & ita crucifixus sit 15. luna, hoc est, prima die azymorum, an verò præuenerit in immolatione agni diem à lego præscriptum, ita vt comederit die 13. & ipse passus sit die 14. qua agnus legalis iubebatur immolari, vt veritas corresponderet figuræ ex. Verum quoniam hæc quæstio disputata est à multis copiose, & eruditè, præsertim ab Innocentio lib. 3. de sacro altaris mysterio c. 4. à S. Thoma opusc. primo contra errores Græcorum in fine, & 4. contra Gentes. c. 69. & super Ioannem c. 13. & ab Abulensi secunda parte defensorij à c. 4. vsque ad 10. latissimè, postremò eruditissimè à Soto in 4. d. 9. q. 1. art. 4. ea tantum dicemus quæ hoc loco minimè præteriri posse videbantur. In primis Græci, præsertim recentiores, pertinacissimè contendunt Dominum ratione iam dicta præuenisse legitimum diem paschæ, agnūque immolasse. 13. luna, atque hinc potissimum argumentum sumunt consuetudinis suæ conficiendi in pane fermentato, quòd cum Dominus consecrauerit corpus suum eadem Luna 13. post cænam agni necessariò consequitur eum consecrasse in fermento, quoniam non utebantur azymis asque ad vespèram 14. Luna: hanc sententiam sequitur Euthymius Matth. 26. in principio, & Nicephorus lib. primo Ecles. histor. cap. 28. vbi illam conatur confirmare, quia iam erat communis Græcorum. Alij putant Dominum non præuenisse diem, quo iuxta legem agnus erat immolandus, sed verè immolasse 14. Luna ad vespèram, præuenisse tamen eum diem quo Iudæi immolabant illo anno, tunc enim immolabant ipsi 6. feriā ad vespèram, id est, 15. Luna: hanc sententiam magnis argumentis confirmat Burgenlis in additione Matth. 24. & Paulus Hierosolymitanus Episcopus in secunda pœnitentiæ lib. 3. prope finem,

finem, & Ioannes Lucidus de vero die passionis Christi cap. 9. eam sequuntur; & nouissime Iansenius cap. 128. vsus ad eam comprobendam argumentis Burgenfis. Ad probationem huius opinionis hoc fundamentum iacit Burgenfis, nunquam primum diem azymorum posse celebrari 2. feria aut 4. aut 6. Ratio est, quoniam duo festa, in quibus nihil operari licet, nunquam Hebræi coniungunt, esset enim valde onerosum toti populo continuari duos dies, in quibus cibaria parari non liceret: quare si Iudæi Pascha immolassent quinta feria ad vesperam, vt Dominus fecit 6. feria erat dies festus primus azymorum, & statim sequebatur sabbatum. hoc autem, quoniam Soto loco citato dicit, non probari à Burgenfi, ipse Burgenfis primum probat ex Iudæorum consuetudine, quæ ad hunc vsque diem inuolubiler seruat, dicit etiam esse hanc regulam in Hebræorum Calendariis vbique diuulgatam, & vsque in hodiernum diem infallibiliter seruata probat, & Ioan. Lucidus ex lib. Gamalielis præceptoris Apost. Pauli, quem scripsit de Solis, & Lunæ motibus anni, que ratione, vbi scriptum est postquam Templum secundum ædificatum est, nunquam Hebræos celebrasse diem Paschalem azymorum 2. feria, neque 4. neque 6. idem probat Iansenius ex Chronicis Hebræorum, quæ dicuntur *חג המצות* id est, series sæculi; vbi hoc etiam scriptum est ex quo sequitur cum Luna primi mensis incidebat in feriam 6. non esse incipiendum mensem ab ea, sed à die sequenti, quoniam primus dies azymorum celebraretur 6. feria, & quoniam à primo die primi mensis dependent ceteræ festiuitates, vt patet Leuit. 23. quoniam 14. die erat Pascha, die sequenti erat solennitas azymorum quinquagesimo die Pentecoste, &c. sicut festa mobilia apud nos dependent à 70. eadem ratione non poterat neomenia, siue primus dies incidere in secundam feriam, quia festum expiationis incideret in 6. feriam, & iungeretur cum sabbato: patet, quia festum expiationis celebrabatur 10. die mensis 7. Leuit. 23. si ergo sit neomenia primi mensis 2. feria, neomenia 7. mensis erit feria 4. quoniam 6. menses lunares efficiunt 177. dies integros qui resoluti per hebdomadas terminantur in 4. feria, & ita festum expiationis, quod celeberrimum est, & in quo cibos parare non licet, erit sexta feria, id est, decima die mensis similiter, si neomenia primi mensis esset quarta feria, tunc, vt ex eadem computatione patet, festum expiationis esset die Dominico, & similiter concurrent duo festa magna, sabbatum, & festum expiationis die sequenti. Rursus si neomenia primi mensis non potest esse feria 2. nec 4. nec 6. ergo nec primus dies azymorum, quia cum sit decimus quintus, necesse est celebrari eodem die, quo neomenia. His suppositis facile probat Burgenfis quod vult, nam Dominus comedit Pascha feria 5. 14. Luna, & dies sequens erat primus dies azymorum, incidebatque in 6. feriam, & propterea Iudæi transferebant immolationem agni à 5. feria in 6. qua Dominus crucifixus est: sed, quoniam Iudæi hoc

*Pascha
quid.*

*Parascene
quid.*

observabant ratione sequentium festivitatum, ut dictum est, & Dominus sciebat eas sua passione esse antiquandas, nec ulterius vim esse habituras, ideo voluit immolari pascha à die à lege præscripto, quamvis Iudæi ratione suæ traditionis, & festivitatum sequentium differrent in diem sequentem: hoc putant isti authores aperte doceri ab Evangelistis. Probant, primò ex hoc cap. *ante diem festum pascha*: pascha autem est, immolatio agni; ergo Dominus comedit agnum ante diem, quo comederunt Iudæi. Secundus locus est cap. 18. ubi loquens de diluculo sextæ feriæ ait, *Iudæi ergo non introierunt in pratorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*: Ergo non comederunt agnum. Tertius locus erat Ioan. 19. *Erat autem parascene pascha*, id est, dies præparationis ad solemnitatem paschæ: nam parascene est præparatio; ergo nondum venerat pascha. Quartus locus est ibidem; *Iudæi ergo, ut non remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies ille sabbati*. Magnus dicitur ille dies, quia erat sabbatum, & primus dies azymorum, qui erat maximæ solemnitatis. Præterea Nicodemus, & Ioseph. ab Arimathia 6. feria emerunt vnguenta, & sepelierunt Dominum, & mulieres idem fecerunt, & Iudæi accusauerunt eo die Dominum apud Pilatum, & crucifixerunt, quorum nihil in die primo azymorum licitum erat. Quod si dicas illos fecisse contra legem, saltem Ioseph, & mulieres, qui erant iusti, non fecissent. atque eadem ferè argumenta valent ad Græcorum sententiam confirmandam. Sed certissimum haberi debet Dominum non prævenisse diem immolationis agni, sed eodem die immolasse, quo ceteri Iudæi: quare Græcorum sententiæ est valde absurda, & sententia Burgenfis, Lucidi, & Iansenij nihilo est illa probabilior. Probatur manifestè ex Evangelio Matth. 26. *Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis præmum tibi comedere pascha*. Ergo Dominus non comedit ante primum diem azymorum, quo comedebant ceteri, nec diceretur prima dies azymorum, nisi tunc ratione agni iam azyma comederentur: hoc Marcus cap. 14. apertius explicat, *primo die azymorum quando pascha immolabant*: non ergo solus Christus, sed ceteri omnes immolabant. Sed adhuc apertius Lucas cap. 22. *Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha; & misit Petrum, & Ioannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus*. Præterea si Dominus diem prævenisset, scandalum esset Iudæis, & ipsi de hoc Dominum sine dubio accusassent quòd legem, & traditiones maiorum violasset. Præterea si prævenit diem, ut ait Burgenfis, ergo manducavit cum pane fermentato, quia azyma non inveniabantur in domibus Hebræorum ante manducationem agni, & ita redibit error Græcorum. Hanc sententiam sequitur Chrysostomus homil. 27. in Matth. & Theophylactus Matth. 26. & antiqui Græci, & Latini omnes ac inter alios, ij quos initio huius quæstionis nominavimus, &

Anselmus

Anselmus in epistola quadam de fermentato, & azymo S. Thomas locis citatis, & 3. p. quæst. 46. artic. 9. & quæstione 74. hanc conclusionem probat optimè, & latissimè Abulensis loco citato cap. 7. & Soto disputans contra Burgensem. Præcipua itaque difficultas in solutione argumentorum Burgensis posita est. Ad primum illud fundamentum, quo tota eius, & aliorum fabrica nititur, responderetur non esse eam sententiam Gamalielis, aut veterum Hebræorum, sed inane commentum recentiorum Iudæorum: nam post tempora templi secundi constat duas festiuitates duobus diebus continuis observari solitas patet ex Iosepho 13. antiquitatum cap. 16. ubi loquens de Hircano Pontifice citat Nicolaum Damascenum antiquum historicum narrantem Antiochum Regem mansisse ad Lycum fluuium per biduum ad preces Hircani Iudæi, quod in id tempus fortè quædam Iudæorum festiuitas incurrerat, per quam non licebat eis iter facere: & addit statim Iosephus, *& verum est quod ille scripsit, nam Pentecoste instabat post sabbatum*: idem ait Iosephus filius Gorion. lib. 4. historiarum Hebraicarum cap. 4. cuius verba sunt: *Hircanus egressus biduo moram fecit in itinere propter sabbatum, & propter solemnitate[m] Pentecostes, quæ mox secuta est sabbatum*. Ratio etiam quam ad hoc affert Burgensis nullius momenti est: nam illa difficultas parandi cibos duobus diebus non magna est, nec tanti esse debebat, vt propterea populus ille, qui litteram legis accuratissimè observabat, à legis verbis recederet, & festiuitatem in aliud tempus transferret. Præterea, vt rectè ait Soto, primo die azymorum licebat cibos, quantumuis celebris, & sancta esset. Exod. 1. *Dies prima erit sancta, atque solennis, & dies 7. eadem festiuitate venerabilis; nihil operis facietis in eis, exceptis iis quæ ad vescendum pertinent*. Quod si hoc die primo azymorum licebat, multo magis in festo expiationis, & in aliis festiuitatibus: quare in nullo festo erat illicitum cibos parare, præter quam in sabbato. Ad primum locum Ioannis respondet S. Thomas, & alij, diem, quo Dominus comedit agnum, fuisse primum diem azymorum, vt aiunt ceteri Euangelistæ, eundemque fuisse ante diem festum paschæ, id est, ante primum diem solemnitatis azymorum, quæ celebrabatur 15. die sequenti: sed cum hac solutione pugnat argumentum hoc quod Ioannes commemorat, *factum est feria quinta ad vesperam*: ergo iam inceperat primus dies azymorum, vt aiunt ceteri Euangelistæ; ergo non erat ante diem festum, quandoquidem dies ille, iuxta eorum computationem, incipiebat à vespere præcedentis diei. Soto hoc argumento fortasse commotus aliam solutionem excogitauit: fateretur primum diem paschæ, siue azymorum incipere feria 5. in occasu Solis, decurrereque per totam 6. feriam. Sed cum Christus eadem feria 5. manè, vel circa meridiem iusserit discipulis, vt pararent pascha, rectè dixit Ioannes, *ante diem festum pascha*: non enim ait *pridie*, sed *ante diem*.

At nihilo minorem difficultatem habet eius responsio, non enim loquitur Ioannes de tempore quo Dominus iussit agnum præparari, sed de cena quâ manducaturus est, quæ non fiebat antequâ inciperet dies azymorum, patet, quoniam statim in principio capituli ait Ioannes, & *cena facta*. S. Thom. quæst. 46. citata videtur pro se respondere: nam dicit esse primam diem azymorum secundum computationem festiuitatum, quæ incipiebant à vespera præcedentis diei, & idem dies erat ante festum Paschæ, computando diem prout communiter computatur ab ortu solis, vel à dimidia nocte. Sed est aduersus hanc solutionem quoddam Iudæi nequaquam ita computabant, sed à vespera præcedentis diei, vt patet Lucæ 23. *Et dies erat parasænes, & sabbatum illucescebat*. Immo etiam si ita computantur, cum isti dies essent dies festi, computandi erant ab Euangelistis, quemadmodum festa computantur: nisi fortè respondeamus pro S. Thoma, Ioannem, quia Gentilibus scribebat, voluisse dies computare prout illi computabant. Propterea Abulensis optimè mihi respondere videtur in secunda parte defensorij cap. 8. dicit, aliud esse pascha, aliud diem festum paschæ. 14. luna erat pascha, siue dies paschæ, quia tunc agnus immolabatur; non erat tamen dies festus paschæ, quia licebat in eo facere opera seruilia, & nihil habebat festiuitatis, præter immolationem agni dies 15. erat dies festus paschæ, quia nihil in eo seruile licebat. hæc responsio est Innocentij lib. 4. de sacro altaris mysterio cap. 4. licet breuiter admodum loquatur. Quod autem notat Caietanus in Græco non haberi, *ante diem festum pascha*, sed, *ante autem festum pascha*, & ita esse legendum, licet nostra non multum referat; falsum tamen est ita legendum esse, nam non solum veteres Latini, sed etiam Græci ita legunt vt nos, vt Chrysostomus, & Cyrillus. Sed adhuc tamen vrget difficultas, quoniam eum agnus edebatur, iam cœperat primus dies azymorum, & ideo cum azymis illum comedebant: ergo idem erat dicere, ante diem paschæ, & ante diem festum paschæ. Ad huius intelligentiam idem Abulensis ibidem cap. 7. notat duo, primum est, agnus non immolabatur cum iam cœperat dies 15. sed in fine diei. 14. Leuit. 23. *Mense primo, quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domine, & 14. die mensis huius solennitas azymorum Domini est*. Hoc autem aperte intelligitur ex Scriptura: nam vbi nos habemus Exod. 12. *immolabitque cum vniuersa multitudo filiorum Israël ad vesperam*, in Hebræo tam hic, quàm Leuit. 23. habetur *בין הערבים*, id est, inter vespervas, est enim dualis numeri, quia est duplex vespera, altera cum post meridiem sol incipit declinare ad occasum, altera quando iam occidit, & inter has duas vespervas occidebatur agnus, dies autem sequens incipiebat à vespera posteriori; vnde Leuit. 23. vbi habemus, *à vespere usque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra*, in Hebræo singulari numero dixit, vt doceret de posteriori vespere se loqui. Atque hoc diximus de duabus vespervis, adnotauerunt Caietanus Exod. 12. & Lypomanus ibidem in carena.

catena. Vnde Lyra Exod. 12. in his verbis ait, *Vespera, secundum Doctores Hebraeos, prout hic accipitur, incipit à 7. 14. diei, id est, à prima post meridiem, quia ex tunc sol incipit tendere ad occasum, & ab illa hora usque ad principium noctis potest immolari Phase secundum eos.* Secundo notat Abulensis apud Euangelistas pro eadem festiuitate accipi aliquando pascha, & azyma, quoniam sine medio continuabantur, vt Lucae 22. *Appropinquabatur autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha.* Et Marci 14. *Erat autem pascha, & azyma post biduum.* Alioqui nisi pro eodem sumerentur, si pascha erat post biduum, azyma erant post triduum. Et Act. 12. *Erant autem dies azymorum, scilicet, cum vinculus est Petrus.* Deinde dicit traditum esse militibus, vt seruaretur, quia volebat Herodes post pascha producere eum populo, & ideo decimaquarta dies dicitur prima dies azymorum etiam manè, vel meridie, antequam veniret tempus immolandi agnum, quoniam illa die agnus immolabatur, & comedebatur cum azymis. Matth. 26. *Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Vbi vis paremus tibi comedere pascha.* Hinc Iosephus 2. antiquitatum cap. 5. in fine dicit: *Festa per 8. dies celebramus, quos vocamus azymorum.* Addit 7. diebus azymorum vnum, id est, 14. diem mensis, qui erat ante septem dies azymorum, quoniam in illo etiam comedebantur azyma cum agno: atque hoc ipsum apertè docet Scriptura Exod. 12. *Decimaquarta die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem 21. eiusdem mensis ad vesperam.* Merito ergo dixit Ioannes, *ante diem festum pascha*, id est, ante primum diem azymorum, quoniam quod ipse ibi narrat factum est die 14. ad vesperam: & fortasse hoc idem sensit S. Thomas præsertim in primo opusculo, & ita posset defendi. Ad secundum locum, *vt non contaminarentur*, &c. Chrysostomus homil. 82. in Ioannem, & Theophylactus super eadem verba, dicunt, aut pascha vocari totam festiuitatem, aut ipsos seruasse in diem 15. immolationem agni, vt prius Christum occiderent: quod quamuis non possit colligi satis ex translatione Chrysostomi, quam nunc habemus, apertè tamen colligebatur ex antiqua, quam recitat S. Thomas opusc. 1. & ex nostra potest colligi, si attentè legatur, & præsertim si legatur Theophylactus. Cyrillus etiam videtur affirmare hoc ibidem, quoniam exponit, *vt manducarent pascha*, id est, vt immolarent agnum, sed hoc iam probauimus ex Euangelistis esse falsum: propterea Innocentius, & S. Thomas & ceteri authores citati, dicunt pascha hoc loco sumi pro cibis paschalibus, id est, pro panibus azymis, quos non poterant comedere nisi mundi. & videtur ad hoc alludere prima responsio Chrysostomi, & Theophylacti. At Abulensis loco citato cap. 8. fortiter refellit hanc responsionem duabus responsionibus. Prima est quod ad manducationem agni requirebatur mundities, vt patet Exod. 12. hæc autem mundities non requiritur ad manducandum

Ribera in Euang. Ioan.

Qq

azyma,

Pascha pro cibis paschalibus, ex Innoc. & Thomas. Refellitur ab Abulense.

azyma, nec unquam in lege petitur, & valet apud Hebræos hæc consequentia in ceremonialibus, sicut apud nos in irregularitatibus & censuris non inuenitur in lege: ergo non obligat. Ratio etiam est satis probabilis, cum enim 7. illis diebus azymorum non posset reperiri fermentatum in domibus Hebræorum, & facillime contraheretur ista immunditia, esset grauissimum onus, & intolerabile exigi munditiam ad manducandum azyma. Secundò impugnat hanc solutionem, quoniam nunquam in Scriptura inuenimus panes azymos vocari pascha. Eisdem rationibus impugnat illam Burgenfis loco citato, sed breuiter, non confirmando illas. Ad hanc secundam rationem nihil respondet Soto. Ad primam tantum dicit iuxta Innoc. loco citato, & Magistrum historiarum, debere esse mundos, qui edunt azyma: sed nihil respondet ad probationes Abulensis. Propterea optimè respondet Abulensis ibidem pascha hoc loco non accipi pro azymis, sed pro carnibus sacrificiorum, quæ tam primo die azymorum, quam cæteris immolabantur, & edebantur à mundis in templo, ut patet Numerorum 28. & Iosephus 3. antiquitatum cap. 10. de hac festiuitate loquens ait, *per singulos dies tauri ingulantur duo, aries unus, agni septem*, &c. ad probandum hæc sacrificia vocari pascha, affert locum elegantem ex Deuteronomio. 16. *Immolabisque Phasem Domino Deo tuo de ouibus, & de bobus in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen eius ibi: non comedes in eo pacem fermentatum*, &c. licet autem in Hebræo non sit, *de ouibus, & bobus*, sed, *ouem, & bouem*, subauditur tamen præpositio *in*, id est, *de*, quod est apud Hebræos visitatissimum, ut ostendit Pagninus lib. primo Hebraicarum institutionum cap. 15. & Chaldaus aperte posuit præpositionem, *de ouibus*, &c. Ibi etiam admonet Lyra non fieri verba de immolatione agni paschalis, sed de aliis sacrificiis, quæ offerebantur in illa solemnitate. hæc autem sacrificia non poterant comedi nisi à mundis, ut colligitur ex Leuit. 6. & 7. & 10. & ex Deut. 12. Ut autem hoc, quod ait Abulensis rectius intelligatur, sciendum est Phasem, & pascha idem esse: non est enim Pascha Græcum nomen à *πάσχω*, quod est *patior*, ut multi putauerunt, teste Hieronymo Matth. 26. sed Hebraicum, significans transitum, ut docet Ioseph. 2. antiquit. cap. 6. in fine Hieronymus Matth. 26. & Isa. 31. & super Michæam cap. 7. Ambrosius sermone 53. & lib. de Cain & Abel. cap. 8. Augustinus epistola 119. in principio larè, & 2. de Trinitate cap. 16. & tract. 35. in Ioan. in principio, & res ipsa docet, dicitur enim Hebraicè, *נִסְּךָ* à verbo *נָסַךְ*, quod est transire, nec dicitur transitus à transitu maris rubri, ut intellexisse videtur Augustinus tract. 53. sed eo quod Angelus, qui percutiebat Aegyptios transferit illas domos Hebræorum, ut Iosephus, & Hieronymus locis citatis ostendunt, & alij. Quod igitur Hebræi dicant *נִסְּךָ*, noster interpretes dixit *phasem*, accentu in prima collocato, ut fieri debere admonet Nebricensis in 3. quinquagena. c. 33. & ex

*Phasem idem
quod Pas-
cha.*

& ex Hebraica Grammatica patet nomina huius figuræ habere accentum in prima; sed ^o Hebraicum passim vertitur in *ph*, vt in his nominibus, Pharaon, Phasur, Philistæus, punctum autem quod est in prima litera, habet sonum inter a, & e, vt Hebræi docent; ideo rectè vertitur in a, vt in nomine *מֶלֶךְ Beth*, litera ^o *samech*, semper vertitur in *scin*. & omnino ita sonat apud Hebræos: literam verò ^o *He*, cum præcedit pathach passim LXX. vertunt in e, vt in Noë, Chore, Iephthe. Quod autem Græci, & LXX. & Apostoli vertunt *pascha*, non arbitror corruptum, & multi existimant; sed ita eos verisic, quoniam ex quo Hebræi à Babylone redierunt, multa vocabula habebant Chaldaica, & Chaldaicè dicitur *פֶּסַח*, vt videmus in interprete Chaldaico, quo vocabulo iam utebantur Hebræi tempore LXX. interpretum, chirec autem sæpe vertitur à Græcis in a, vt in Maspha, & in Maria, & ita sæpe factum est in hoc nomine. Hinc celebrare pascha propriè pertinet ad agni immolationem; sed extenditur hoc nomen ad sacrificij immolationem, vt ostensum est. Hinc etiam ipse agnus dicitur pascha, vt Lucæ 22. *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum*. Et Matth. 26. *Vbi vis paremus tibi comedere pascha*. Atque inde datur hoc nomen non solum agno; sed etiam animalibus cæteris, quæ per dies azymorum immolabantur.

Ad tertium locum, *erat autem parasceue pascha*, optimè respondet Soto, parasceue nihil aliud est quàm præparatio, & ideo 6. feria dicebatur parasceue, quoniã in ea cibi sabbati præparabantur; in primo die azymorū licebat cibos parare, vt dictum est. & etiam in cæteris festis, ideo nullum festū habebat parasceue, nisi sabbatum: cum ergo dicit, *erat parasceue pascha*, significat diem illum esse 6. feriam, & esse diem paschalem: sicut nos dicimus, Dominica paschæ, quod Marcus c. 15. aperte indicat, dicens, *quia erat parasceue, quod est ante sabbatum*. Exponit enim quid sit parasceue. Et Lucas c. 23. *& dies erat parasceues, & sabbatum illiusceſcebat*, id est, iam ferè incipiebat, ideo Ioannes absolute dixit c. 19. *Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, &c.* Ad quartum locum, *erat enim magnus dies ille sabbati*, respondetur ex Innocentio supra, diem illum sabbati dici magnum, quia erat sabbatum, & erat secundus dies azymorum: nam sabbatum per se erat valde solenne, sed erat solennius quando aliquis dies alterius solennitatis in illud incidebat, & propterea solennius erat hoc sabbatum ipso primo die azymorum, ideo corpora quæ primo die azymorum pependerant in cruce, non sunt passi Iudæi vt sabbato penderent. Ad rationem respondetur primum, mulieres non parasse aromata sexta feria, sed postquam transiit sabbatum: nam licet Lucas cap. 23. dicat, *& reuertentes parauerunt aromata, ea sabbato quidem siluerunt propter mandatum*, &c. anticipatione vsus est, vt patet ex Marc. 16. qui ait, *& cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, &c. emerunt aromata, ut venientes ungerent Iesum*. ita Innocentius & Soto. Nicodemus autem, & Ioseph parauerunt necessaria ad funus: cum enim dies sequens esset solennis, cadauëra relinqui non poterant

poterant inhumata, & ideo eo officio, quod differri non poterat festum, non violabatur, atque hoc in omnibus cadaueribus bonum esse, & licitum, patet ex Tobia 2. vbi cum esset dies festus Domini, & ei nuntiatum esset filium Israël iugulatum iacere in platea, statim relicto prandio exiliit, & hameris portauit, vt nocte cum à nemine videretur, sepeliret, atque eius factum approbat Scriptura, iniquens, *Sed Tobias plus timens Deum quam Regem, rapiebat corpora occisorum, & occultabat in domo sua, & sepeliebat ea medijs noctibus.* Sed de crucifixis erat spirituale mandatum, quod differri non licebat. Deut. 21. *Quando peccauerit homo quod morte plectendum est, & ad iudicium morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepeliatur.* Atque ita soluitur argumentum, quod Iansenius, & Burgenfis putabant vehementer virgere, eo quod isti iusti erant, & legem non erant violaturi, Phariseos nihil necesse erat excusare, sed quoniam zelum legis simulabant, & ideo nitebantur vbique religiosi videri. Respondetur non ipsos, sed Gentiles Christum flagellasse, & crucifixisse, ipsi tamen adduxerunt eum ad Pilatum, & ad Herodem, & accusabant, & instabant, vt crucifigeretur: sed huiusmodi operibus non putabant se contra legem facere, aut certe non putabant iudicari à populo contra legem factum, sed potius ad zelum legis, & honorem Dei pertinere, iuxta illud Exod. 22. *Maleficos non patieris vivere,* & vt erant quædam crimina ita graua, vt in eis nullam putarent rationem loci sancti habendam esse, iuxta illud Exod. 21. *Si quis per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo euelles eum, vt moriatur;* ita in criminibus contra Dei maiestatem non putabant habendam esse rationem temporis sacri, patet hoc ex Num. 15. *Cum essent filij Israël in solitudine, & inuenissent hominem colligentem ligna in die Sabbathi, obtulerunt eum Moyse, & Aaron, & vniuersa multitudini, qui recluserunt eum in carcerem, &c. Et Dominus iussit eum lapidari, & ita factum est.* Vnde Ioan. 7. *In die magno festiuitatis querebant Iudei Dominum apprehendere.* Et cap. 10. *In die enceniorum sustulerunt lapides Iudei, vt lapidarent eum, quoniam dixerat: Ego, & Pater unum sumus,* quod illi blasphemum putabant. Ideo etiam Matth. 26. dicebant, *Non in die festo:* non quod festum ita violari putarent, sed ne fortè tumultus fieret in populo. *Ille autem qui transiit ad Patrem, id est, vt moriatur, alluditque ad nomen Paschæ, quod transitum significat: at non erat transiturus ad Patrem, donec ascenderet ad Patrem; sed quoniam post mortem non erat in mundo futurus eo modo quo antea erat, & citò erat ascensurus, dicitur transire ex hoc mundo ad Patrem. Ita intellexisse videntur Theophylactus, & Euthymius, immo, & Cyrillus paulo post, Caietanus tamen ita exponit, ex hoc mundo, id est, ex transitorio statu huius mundi, in quo erat, utpote passibilis, & mortalis, ad Patrem, id est, ad spiritualement, immortalem, impassibilemque statum. quæ expositio mihi valde probabilis videtur, & confirmatur ex cap. 14.*

Pascha, transitus.

Ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, id est, vt moriatur, alluditque ad nomen Paschæ, quod transitum significat: at non erat transiturus ad Patrem, donec ascenderet ad Patrem; sed quoniam post mortem non erat in mundo futurus eo modo quo antea erat, & citò erat ascensurus, dicitur transire ex hoc mundo ad Patrem. Ita intellexisse videntur Theophylactus, & Euthymius, immo, & Cyrillus paulo post, Caietanus tamen ita exponit, ex hoc mundo, id est, ex transitorio statu huius mundi, in quo erat, utpote passibilis, & mortalis, ad Patrem, id est, ad spiritualement, immortalem, impassibilemque statum. quæ expositio mihi valde probabilis videtur, & confirmatur ex cap. 14.

si dili

si diligereis me, gauderetur utique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior me est, ut intelligant per mortem se non esse corrumpendum, ut ceteros, sed in meliorem statum mutandum secundum humanitatem, quia resurrecturus erat statim immortalis, & impassibilis. & Matth. 26. Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei, id est, iam resuscitatus.

Cum dilexisset suos qui erant in mundo. Addidit, qui erant in mundo, ad differentiam suorum, qui iam obierant, ut Patriarchæ, & Prophetæ, ut ait Chrysostomus, & Euthymius, & Theophylactus; atque ita ostenditur Deus, & saluator omnium, tam veteris Testamenti, quam novi; vel ad differentiam Angelorum, qui sui etiam erant, ratione creationis, ut ait Cyrillus.

In finem dilexit eos. Euthymius, in finem, id est, vehementer. Theophylactus, usque in finem dilexit, hoc est, perfectam erga illos charitatem declaravit. ita etiam intelligit Nonnus, & est communis expositio, quasi dicat usque ad mortem. At Chrysostomus hom. 69. interpretatur, in finem, id est, semper. quæ interpretatio optima est; ita enim loquitur Scriptura, ut in finem accipiat, pro in æternum, aut semper, ut Psal. 43. Exurge, quare obdormis Domine; exurge, & ne repellas in finem. & Psal. 12. Usquequo Domine obliuisceris me in finem. Psal. 15. Delectationes in dextera tua usque in finem. Amos 8. Si oblitus fuero usque in finem omnia opera eorum. Est ergo sensus, cum diligere cœpisset discipulos suos, semper eos dilexit, nunquam non testatus est amorem suum, ita ut nec mortis iam imminenti vicinia turbatus destitit eis benefacere, aut amoris sui oblitus fuerit. hoc dicit, quoniam in illa pedum ablutione ostendit eis quantum ipsos diligeret, non refugiens abiectissimum ministerium, ut viderent, quam chari ei essent, & docerentur omnem humilitatem, & charitatem in proximos. Præterea, quoniam licet mors sæuissima immineret, eos dulcissimo sermone consolatus est, & longissimo. Dicit hoc etiam, quoniam tunc eis Eucharistiam traditurus erat, licet enim eius institutionis non meminerit Ioannes, sciebat tamen notum fore omnibus fidelibus institutum esse in hac vltima cæna.

Et cæna facta. Difficile hoc loco dubium est de qua cæna loquatur, & quomodo verba Ioan. de cæna Domini conueniant cum verbis cæterorum Euangelistarum, & præterea ubi interponenda sit institutio Eucharistiæ. Ad hoc responderetur varias esse de hac sententias, sed hæc est magis communis, & magis vera; Dominum bis cœnasse, id est, primum cœnasse agnum cum discipulis, deinde surrexisse, & lauisse eorum pedes, iterumque ad cœnam rediisse, & tunc instituisse Eucharistiam. hoc docet expressè Euthymius Matth. 26. & S. Thomas, & Lyræ, & Iansenius, & Montanus hic, & satis colligitur ex Augustino tract. 55. & 3. de consensu Euangel. c. 1. & probatur aperte ex Euangelistis; Matth. 26. & edemibus illis dixit. Amen dico vobis, quia vnus vestrum me traditurus est, &c. Quod similiter referunt Marcus,

In finē quā

Duplex
cæna Do-
mini.Eucharistia
quando
instituta.

cus, & Lucas. eadem verba refert Ioannes. Sed ostendit quo loco dicta sint, dicit enim cenâ factâ Dominum surrexisse à cenâ, & lauisse pedes Apostolorum, & rationem reddidisse cur fecerit, & nonnullis interpositis peruenit ad id quod ceteri commemorant, dicens, *Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis me traditurus est.* Itaque ceteri Euangelistæ, quoniam non meminere ablutionis pedum, nec sermonis à Domino habiti, cenam quasi non interruptam commemorare videntur, in eius fine Eucharistiam institutam esse docent: Ioannes autem expressit, quod ipsi præterierant, & dixit quid inter cenandum contrigisset: quod ergo ait, *& cenâ factâ*, intelligit de cenâ agni. Quare, quod dicit Augustinus, quem sequuntur Beda, & S. Thomas, *cenâ factâ*, id est, iam parata, & ad conuiuantium mensam vsûmque producta, ipse prius exposuit, id est, cenâ nondum finita, adhuc enim cenabatur cum Dominus surrexit, & pedes lauit discipulis suis: itaque constat iam, quod diximus de duplici cenâ. Hoc etiam patet ex Chrysostomo, nam homil. 82. in Matth. exponens illud, *& edentibus illis*, &c. ait, *ceterum ante cenam pedes etiam lauit, intelligendum est ante cenam hanc in qua instituta est Eucharistia.* & homil. 69. in Ioan. exponens hæc verba, *& cenâ factâ cum diabolus iam misisset in cor*, &c. dicit, *Ostendit maximam Iudæ malitiam, quod nec mensa quidem communicatio eum cohibuit.* Ergo iam cum eo cenauerat agnum, & postea lauat ei pedes ante cenam, id est, antequam secundo rediret ad cenam, Eucharistiam instituturus: vnde Ioannes ait, *postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubisset iterum, dixit eis*, scilicet inter cenandum & postea, *ille est cui ego intinctum panem porrexero.* Quibus verbis ostendit illam esse cenam communem de qua iam loquitur, & ad quam post manducationem agni discubuerant: & tunc non erat instituta Eucharistia, quando venerat ad secundam cenam, vt patet ex aliis Euangelistis; dixit enim Dominus, *qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.* & statim, *cenantibus autem eis accepit Iesus panem, & gratias agens*, &c. Euangelistæ dicunt, *cenantibus eis*, Paulus verò primæ Corinth. 11. *Similiter, & calicem postquam cenauit, dicens*, &c. quibus verbis vtitur Ecclesia ante consecrationem: quod non aduersatur Euangelistis, significat enim, postquam cenauit, scilicet agnum, vt exponit Ecclesia, post agnum typicum expletis epulis, &c. & quod dicunt Euangelistæ, *cenantibus eis*, subaudiendum est, cenam communem, post cenam agni: vnde in hac cenâ erat ius in quod intingebant, quod nullo modo inueniebatur in cenâ agni, qui assus comedebatur cum lactucis agrestibus, similiter, quod Lucas scribit c. 22. *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum*, dictum est manducato agno, vt docet Chrysostomus homil. 83. in Matth. & statim commemorat institutionem Eucharistiæ & tamen postquam hæc omnia narrauit, scribit Dominum iterum de traditore suo locutum

tum esse, *Veruntamen*, ecce manus tradentis me mecum est in mensa; quoniam scilicet post institutionem Eucharistiæ adhuc cœnabatur. Ordo ergo est huiusmodi, postquam in illa cœna communi Dominus turbatus est spiritu, ut ait Ioannes, & dixit, *Vnus ex vobis me tradet*, aspiciebant se discipuli, hæsitantes de quo diceret, ut ait Ioan. tunc sequitur, quod ait Matthæus, & *contristati singuli cœperunt dicere*, numquid ego sum? ait Dominus, *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet, & filius quidem hominis vadit, &c.* Deinde quærit Iudas, Numquid ego sum Rabbi? cui Dominus ait. *Tu dixisti*. quibus verbis Apostoli nondum intellexerunt, quis futurus esset traditor, ut ait Augustinus tertio de consensu c. 1. siue quoniam ita dici potuit à Domino, ut non omnes aduerterent, siue, quod ita intelligi potuit, tu dixisti, non ego dixi. Eodem modo interpretatur illa Euthymius Matth. 26. hic Matthæus, & Marcus, & Lucas interferunt misterium corporis, & sanguinis à Domino discipulis datum: & cum calicem tradidisset, iterum de Iuda apud Lucam loquitur, dicens, *Veruntamen manus tradentis me mecum est in mensa: & quidem filius hominis secundum quod definitum est vadit; veruntamen va homini illi, per quem tradetur.* Continuo sequitur, quod Ioannes narrat: erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu, & cætera quæ sequuntur, donec post datam buccellam, ait Dominus Iudæ, *quod facis, fac citius*, & exiit Iudas, & Dominus habuit ad eos eum sermonem, qui finitur Ioan. 16. & orationem quam memorat idem Ioannes c. 11. qua finita, egressus est Iesus cum discipulis suis trans torrentem Cedron, &c. & redit ibi ad eandem narrationem cum cæteris, qui quia hunc sermonem non posuerunt, finita cœna dicunt, & *hymno dicto exierunt montem oliueti.* ita hæc omnia ordinat Augustinus tertio de Consensu Evangelistarum c. primo ita etiam Euthymius c. 64. super Matth. nisi quod Euthymius putat, cum Dominus secundo locutus est de proditore post datam Eucharistiam, incœpisse ab illis verbis Ioannis. *Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu*: quod magis probat Iansenius c. 132. Nos autem dicimus cum Augustino hæc dicta esse ante consecrationem, quamvis hæc diuersitas perexigua est: & sanè si attentè legantur Evangelistæ, videntur optime conuenire omnia. Sed habet tamen ista sententia non parum difficultatis, quod duriter videtur exponere illa verba, *tu dixisti*. nam planè Dominus videtur ea dixisse, ut affirmaret quod Iudas rogabat. Et ita in usu fuisse apud Hebræos, atque ita omnes intelligere solitos ex Matth. 26. colligitur ubi adiuratus à Pontifice, an ipse esset filius Dei, respondit, *tu dixisti*: nec potest exponi, *tu dixisti*, non ego dico, nam & se etiam dicere ostendit, addens, *veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei*, &c. Vnde pro hoc ait Marcus, *Tu es filius Dei benedicti*. Iesus autem dixit illi: *Ego sum: & videbitis filium hominis*, &c. & Ioann. 18. *Tu dicis, quia rex sum*

ego. affirmat se esse Regem, dixerat enim, *Regnum meum non est de hoc mundo*; & apertius Luc. 22. *Dixerant autem omnes, tu ergo es Filius Dei*; qui ait, *Vos dicitis, quia ego sum*: at illi dixerunt: *Quid adhuc desideramus testimonium, ipsi enim audiuimus ex ore eius*. Si autem iam Dominus aperte dixerat Iudam esse à quo erat tradendus, iam non erat necesse ut Petrus Ioanni innueret, ut à Domino quæreretur quis esset, & ita non poterit obseruari ordo Augustini & Euthymij. Quod si dicas cum Augustino non omnes aduertisse primum hoc Augustinus dubitando dicit, nec potest probari, immo videtur potius omnes attentè tunc obseruatos quidquid Dominus diceret, cum quisque de se timeret. Ad hanc difficultatem respondetur, Dominum non prorsus explicuisse his verbis à quo esset tradendus, quoniam, ut Montanus ait Matth. 26. hac phrasi Hebræorum, *tu dixisti*, nec planè affirmatur aliquid, nec planè negatur, sed magis tamen vergit in affirmationem. Dicit etiam frequens esse in lib. *מִיִּשְׁנֵיִי* *misnaiot*, *tu dixisti*, pro, bene habet, satis est, nihil ultra rogo: quando ita ait, nihil est cur ultra agamus; itaque cum dixit Iudæ, *tu dixisti*, reuera voluit Dominus affirmare, sed tamen ita rectè locutus est, ut non satis certò cognouerint Apostoli Iudam esse, licet magnam inde suspicionem caperent: & ita Dominus locutus est, famæ Iudæ parcens, dixit enim verba, quæ ipse intelligeret, ut conuerfaretur, cæteri non intelligerent, atque ideo primò generalitèr locutus est, *Vnus ex vobis me tradet*, deinde cum videret animum Iudæ non mutari, magis indicabat paulatim, ut vel ita mutaretur, dicens, *Vnus ex duodecim qui intingit mecum in paropside*, non enim solus intingebat, sed alij, qui in eodem cum eo lecto discumbabant, ut Petrus, & Ioannes, & hoc est multo probabilius quàm quod Chrysostomus vult solum Iudam intinxisse, nam si ille solus intingebat, iam prorsus rem indicauerat, nec erat quòd ultra vel Apostoli, vel Iudas interrogarent. Sed ille forasse Græcam vocem *ἐμβαλῆς*, quoniam aoristus est, pro præterito accepit, qui *intinxit*, hoc autem, quoniam iam præterierat, non poterat ab Apostolis liquidò cognosci: sed utitur Marcus verbo præsentis temporis *ἐμβαττέμεν*, ex quo patet optimè vertisse nostrum interpretem: Deinde Iudas conscientia stimulatus putans se iam proditum à Domino, ait: *Numquid ego sum Rabbi?* & Dominus ait: *Tu dixisti*; sed non tamen plenè & sine vlla dubitatione. Post hæc tradidit eis corpus & sanguinem, & cum iterum quæreretur, *Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa*, quasi dicat etiam post tantum beneficium, & sacramentum à me acceptum, & post tantum pignus amoris mei, adhuc manet in suo scelere. Petrus ut omnino, & sine vlla dubitatione rem intelligeret, inquit Ioanni, ut à Domino quæreretur, quis esset, & tunc iam plenè illi indicatur: hanc nostram responsionem confirmat Clemens lib. 5. constitutionum Apostolicarum c. 15. ubi ait: *Quamquam illo dicente: Numquid ego sum Rabbi, non dixit Dominus, etiam, sed tu dixisti*. *unusquisque enim*

Nec obstant loca ex Euangelistis à nobis adducta, nam in illis omnibus

nibus videmus Dominum ita responſionem ſuam temperaſſe, vt reſponderit quidem ad quaſita, ſed tamen teſtè, & obſcurè, noluit enim dicere apertè, ego ſum rex, ego ſum filius Dei; ſed cùm quaereretur, tu ergo es filius Dei, & in re tanta ipſe non negaret, collegerunt facile Iudæi voluiſſe affirmare, & ideo dixerunt: *Quid adhuc deſideramus teſtimonium.* &c. Similiter collegerunt Apoſtoli ipſum velle affirmare quod Iudas interrogabat, ſed adhuc turbati timore dubitabant, & volebant perſpicere prorsus & cognoscere. quod autè, pro, *tu dixiſti*, Marcus ait, *ego ſum*, voluit ſignificare apertè quod Dominus obſcurè dixit, quamvis fieri potuit, vt priùs dixerit, *tu dixiſti*. Sicut Marcus ait, & poſtea *ego ſum*, vt ait Marcus. ex his intelliguntur apertè duo quæ dubia ſunt apud quosdam. Primum eſt, Euchariftiam datam eſſe Iudæ, quia exiit peracta prorsus cæna, id eſt, poſt acceptam buccellam panis, ita Auguſt. locis citatis, & tract. 62. S. Thom. & Beda ibidem. Chryſoſt. homil. 8; in Matth. Niceph. lib. 1. hiſt. Eccleſ. c. 30. Leo Pont. Sermone 3. & 7. de paſſione, & alij multi, licèt oppoſitum legamus apud Clementem lib. 5. conſtit. Apoſtolicarum c. 16. & apud Tatianum Alexandrinum, in harmonia Euangeliorum, & apud Hilarium can. 30. in Matth. & apud Innoc. lib. 4. de ſacri altaris myſterio c. 13. quia non contulerunt iſti authores verba Ioannis cum verbis aliorum Euangelistarum, licèt Innoc. noſtram ſententiam minimè reſellendam putet: ideo autem iſti authores ita ſenſerunt, quoniam putant, illud quod Ioannes ait de buccella, factum eſſe ante inſtitutionem Euchariftiæ; quod tamen falſum eſt: Nam poſt buccellam continuo Iudas exiuit, vt ait Ioannes, & tamen poſt datam Euchariftiam, ait Dominus Lucæ 23. *Veruntamen manus tradentis me, mecum eſt in menſa.* Secundum eſt, buccellam illam nequaquam fuiſſe Euchariftiam hoc docent omnes authores citati in primo corollario, tam qui nobiſcum ſentiebant, quàm qui contra nos, & patet ex verbis Domini, (*cui ego intinctum panem porrexero.*) nec enim Euchariftia intingenda erat, vide Auguſt. tract. 62. quamvis Cyrillus lib. 9. in Ioann. c. 16. apertè videtur ſenſiſſe contrarium.

*Euchariftia
Iuda data.*

Verum buccella iſta fuerit Euchariftia.

Cùm diabolus iam miſiſſet in cor.] Auguſt. 3. de conſenſu Euang. cap. 1. *Quomodo intrat in cor, niſi immittendo iniquas perſuaſiones cogitationum iniquarum: itaque intelligit non ſolum, Diabolum miſiſſe, ſed etiam Iudam recepiſſe.*

Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus] Oſtendit his verbis, & ſequentibus dignitatem perſonæ Chriſti, vt ait Cyrillus, vt magis intelligamus quàm profunda, & admiranda fuerit eius humilitas in abluendis pedibus, & quanta fuerit magnitudo amoris eius erga homines; deinde quàm commendatum nobis eſſe voluerit hoc exemplum quod dedit; quaſi dicat, hic eſt, quem Pater conſtituit Dominum vniuerſorum, qui à ſinu Dei miſſus eſt in mundum, vt homo fieret, & poſt reſurrectionem ad Deum erat rediturus, & cùm ipſe hæc

*Dignitas
perſona
Chriſti
oſtenſa.*

Ribera in Euang. Ioan.

R r

omnia

omnia nosset, non est dedignatus pedes lauare discipulorum. Chrysostom. homil. 69. *Traditionem autem hoc in loco fidelium salutem appellari mihi videtur.* probat ex Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* & Ioan. 17. *Tui erant, & mihi tu eos dedisti.* & cap. 6. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum,* Mihi hoc videtur dicere; probatur, tradidit ei in manus omnium hominum salutem, ut quandoquidem per suam passionem illam merebatur, & efficiebat, ipse præciberet quibus operibus eam homines maximè adipiscerentur, & sciens hoc, lauat pedes discipulorum, docere volens officiis charitatis, & humilitatis ad salutem æternam perueniri.

Surgit à cæna.] Quæritur quomodo surgat, si erat cæna agni, quam omnes ferè docent fieri à stantibus, non à decumbentibus. Euthymius Matth. 26. respondet ita; *Verisimile est quod stantes prius manducauerint pascha secundum legem, deinde discubuerunt, & cœnauerunt.* Sed hoc quod ait Euthymius porerat dici in verbis Matth. qui de secunda cœna loquitur, ut diximus: ac cum non sit dubium Ioannem loqui de cœna agni, non soluitur difficultas. Mihi faciliè videtur solui posse, non enim inuenio ubi præceptum sit in lege, ut stantes comedant agnum: nam Exod. 12. ubi modus comedendi traditur, ita scriptum est, *Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes,* est enim phrase, id est, *transitus Domini.* Sed ex eo quod ait, *Comedetis festinantes,* videntur mihi colligere comedendum à stantibus; quasi verò discumbentes non possint festinanter comedere. & hic argumentabimur ut Abulensis, hæc cæremonia non est in lege, ergo non obligat. Præterea hæc verba Ioan. *surgit à cæna,* ostendunt verum esse quod dicimus, & similiter cæteri Euangelistæ loquentes de utrâque cœna quasi de vna semper dicunt Dominum discubuisse cum suis.

Et ponit vestimenta sua.] Ut magis admiremur, & dignius hoc factum perpendamus, Euangelista minutissima quæque persequitur, ut exteriorem amictum deposuerit, & aquam miserit in peluim, &c. ut videamus nullis adiutoribus vsum esse, sed ipsum per se omnia exercere voluisse, ut perfectissimè faceret hoc opus humilitatis, docerètque nos talia opera accuratissimè facere debere. Docet etiam quàm libenter fecerit: qui enim libentissimè aliquid facit, omnia plenè exequitur, & aliorum consortium non admittit. Augustinus tract. 55. eleganter de his loquitur, summa est hæc: *Cum omnia ei Pater dedisset in manus, ille discipulorum non manus, sed pedes lauit, qui à Deo se exisse scit, & ad Deum ire, non Domini Dei, sed hominis serui impleuit officium, quid mirum si surgit à cæna, & ponit vestimenta sua, qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit; quid mirum si præcinxit se linteo, qui formam serui accipiens, habitu inuentus est ut homo, quid mirum si misit aquam in peluim unde lauaret pedes discipulorum, qui in terram sanguinem fudit, quo immunditiam diluerit peccatorum, &c.*

Et cœpit lauare pedes discipulorum.] Hoc opus est magnæ charitatis, quod cœnaturis exhiberi solebat, vnde Lucæ 7. *Aquam pedibus meis non dedisti, & primo Timoth. 5. de vidua, quæ habere debet testimoniū bonorum, operū si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit.* Est etiam opus magnæ humilitatis, & extremæ ferè abiectiōis 1. Reg. 25. *Ecce famula tua sit in ancillam, vt lauet pedes Domini mei;* & ideo Christus hoc ministerium elegit, vt magnæ charitatis, & magnæ humilitatis nobis relinqueret exemplum. Nicephorus lib. primo historiarum cap. 28. dicit, Christum hoc fecisse, non solum ad humilitatis exemplum, sed etiam, vt ostenderet ipsis propriè conuenire corporis, & mentis expiationem, & vt ostenderet pedes eorum aptos esse ad eundum, & prædicandum Gentibus, & vt demonstraret pulchritudinem pedum euangelizantium pacem.

Magnus charitatis, & magna humilitatis exemplum.

Venit ergo ad Simonem Petrum.] Quoniam prius dixerat, *cœpit lauare pedes discipulorum*, Chrysostomus homil. 69. & Theophilactus, & Euthym. putant prius lauisse pedes Iudæ, deinde venisse ad Petrum; at Augustinus tract. 56. putat ad Petrum primum venisse, quoniam Petrus erat Princeps Apostolorum, & eum Christus prætor ceteros semper honorare consueuerat, eique vt capiti decēbat magis commendari exemplum charitatis, & humilitatis, & mundiciem affectuum; ita etiam Beda, & alij: quod videtur probabilius. Nec obstant verba illa, *cœpit lauare*, dicit enim primò Euangelista generaliter quid fecerit, deinde ordinem quo fecerit, & docet cum cœpit lauare, à quo cœperit, vt ait. August.

Petrus Apostolorum princeps.

Tu mihi lauas pedes.] Chrysostomus: *His manibus, quibus aperuisti oculos, leprosis mundaisti, mortuos suscitasti: habet enim magnam significationem hac particula, quare non aliud oportuit dicere quàm Tu: nam hoc omnia demonstrantur.* Cyrillus: *Tu mihi lauas pedes.* Oportebat, inquit, nos qui natura serui sumus, non te, qui Dominus omnium es, officium id suscipere. August. tract. 16. *Tu mihi: quid est, Tu, quid est, mihi? cogitanda sunt potius, quàm dicenda, ne fortè quod his verbis aliquatenus dignum concepit anima, non explicet lingua.*

Si non lauero te, non habebis partem mecum.] Nonnulli hoc intelligunt de Spirituali animæ ablutione, vt Caietanus, & Iansenius c. 130. Quāuis enim Petrus esset lotus, id est, gratiam haberet, non tamen poterat in beatitudinem recipi, nisi eius affectus omnes purgarentur à Christo. At licet hoc probabile sit, mihi probabilius videtur loqui de illa ablutione pedū, ita intellexit Aug. & Beda, & Chrysost. & Theoph. & Euthymius quasi dicat, ne sis mihi inobediens, nam hæc inobedientia excludet te à meo consortio, & à vita. Sed fortè ita melius exponemus, sine tibi pedes lauam, nisi enim te lauero, id est, nisi hoc tibi persuasero, quod hac ablutione persuadere cupio, videlicet munus tuum esse cum, futurus sis caput, docere alios humilitatem, & charitatem exemplo tuo, & aliorum peccata delere,

Pedum ablutio.

non habebis partem mecum : & ut hoc te optimè doceam, oportet ut ego tibi pedes lauem ; itaque ponitur signum pro re signata : ut si dicamus , nisi Christus de dæmone triumphasset , actum erat de nostra salute ; triumphus , qui est signum victoriæ , ponitur pro ipsa victoria , & ita hæc expositio comprehendit quodammodo cæteras expositiones.

Non tantum pedes.] Amanti nihil potuit acerbius , aut terribilius intentari , quàm recedere ab eo , quem tantopere amabat : ex quo patet quàm vehemens fuerit amor Pauli in Iudæos , à quibus maximè infestabatur , cùm dixerat ad Rom. 9. *Optabam ego anathema esse à Christo pro fratribus meis.* August. tract. 56. *Ille amore, & timore perturbatus, & plus expauescens Christum sibi negari, quàm usque ad suos pedes humiliari, Domine, ait, non tantum pedes, &c.* Chrysostomus : *In recusando vehemens Petrus, & in permittendo vehementior: utrumque ex amore.*

Qui lotus est, non indiget nisi ut, &c. id est , satis est , ut tibi pedes abluam , nam hac ablutione pedum docebo te , & persuadebo tibi quod volo, volo te docere mentis munditiem , & debere te purum affectum , & maximè seiunctum habere ab omni cupiditate terrena ; nolo ut voluntati tuæ adhæreat affectus honoris , aut imperandi , aut fruendi voluptatibus sæculi , aut cætera huiusmodi desideria. Nam hæc maximè obstant officiis charitatis , & humilitatis , & puritati mentis , quæ te docere volo : iam tu lotus es , & à peccato mortali mundatus per gratiam meam prorsus eris mundus , si pedes mundos habueris ; affectus enim sunt pedes animæ , quibus ad Deum accedit , aut ab eo recedit : ut autem homini quantumvis mundo facilè pulvis hæret in pedibus , quia non potest non calcare terram ; ita hominibus sanctis facilè affectus terreni hærent in voluntate , quia non possunt non versari inter res terrenas , & propterea dixit , *Non indiget, nisi ut pedes lauet.*

Vos vocatis me Magister, & Domine.] Hoc dicit , ac si dicere velit , turpe erit discipulo , si honoratior velit esse magistro suo , aut dedignetur id facere quod facit Magister : similiter , turpe erit seruo , si refugiat officium , quod non refugit Dominus. & hoc est quod statim infert , *Non est seruus maior Domino suo* , &c. ut scilicet quærat magis honorari, quàm ille.

*Apostoli
Etymus.*

*Apostolus
quis.*

Nec Apostolus maior eo, qui misit illum.] Indicat Etymologiam Apostoli, dicitur enim à verbo Græco ἀποστέλλω, quod est mittere , non quomocumque , ut τέμνω sed mittere cum mandatis . & mittere legatum , vnde Apostolus est quasi legatus Christi , pro salute hominum missus 2. Corinth. 5. *legatione fungimur pro Christo.* Ephes. 6. *Notum facere mysterium Evangelij pro quo legatione fungor in catena ista :* at non solum hanc legationem , & functionem prædicandi Evangelium significat , sed etiam peculiarem dignitatem , & potestatem gubernandi Ecclesiā , & ferendi leges : vnde LXX. *Discipuli licet missi sint à Christo ad prædicandum*

predicandū, non tamen dicuntur Apostoli, quoniā non erant principes, & rectores Ecclesiarum. Et satis patet hoc nomine significari peculiarem dignitatem in Ecclesia ex 1. Cor. 12. & Ephes. 4. & ex Luca 6. ubi ex omnibus discipulis elegit duodecim, quos etiam Apostolos nominauit. Adnotat hoc Adamus in epistolam ad Rom. cap. 1. contra Caluinum, qui ex nominis Etymologia probare volebat Apostolos tantummodo habuisse potestatem predicandi: quo argumento probare posset Consulem non habere officium regendi, & imperandi, sed tantum consulendi; & Ducem non habere vllam potestatem, sed tantum officium præcundi.

Non omnibus vobis dico.] Quasi dicat, scio Iudam esse periturum, & implendum esse in eo, quod scripsit Dauid. Ego noui vos omnes, quos elegi, & vocaui ad apostolatū, & scio, quid quisque cogitet, & quid de vnoquoque futurum sit. quod dicit, vt & Apostoli videant eum nihil futurorum latere, vt Deum, & Iudas eadem consideratione à scelere quod cogitabat deterreatur.

Qui manducat mecum panem, &c.] Verba sunt Psal. 40. ubi Christus non spiritali sensu, vt putat Iansenius cap. 130. sed litterali, vt patet ex Augustino, & ex Euthymio, & ex titulo ipso, qui est, *in finem*; coqueritur de Iudæ prodicione. Nos ita legimus, iuxta LXX. Etenim homo pacis meæ, in quo speraui qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem, & ita omnino habetur in Hebræo: & licet Hieronymus vertat, *leuabit contra me plantam*, sensus quidem est idem; sed LXX. verba accuratius obseruauerunt. Vbi autem Hieronymus posuit *plantam*, est in Hebræo *אֵפֶס*, id est, *planta vel calcaneus*, vt hîc vertit Ioan. sed LXX. verterunt *πτενισμὸς*, id est, *supplantationem*; & quidem Augustinus tractatu 59. & in eodem Psal. & Lyra. & Iansenius putant, supplantare esse conculcare, & opprimere: at non dicitur supplantare, quasi sub planta habere, sed propriè significat, pede obiecto, vel supposito pariter currentem ad casum impellere, vt ostendimus Osee 6. ubi ait, *supplantata sanguine*; quare verbum *אֵפֶס*, id est, *supplantare*, semper significat in Scriptura circumuenire, & decipere, & insidiari Genes. 27. *Iuste vocatum est nomen eius Iacob, supplantauit enim me in altera vice; primogenita mea antetulit, & nunc secundò surripuit benedictionem meam.* Hierem. 9. *Omnis frater supplantans supplantauit, & omnis amicus fraudolenter incedet.* Ex quo intelligitur illud Hierem. 17. *Prauum est cor hominis, & inscrutabile.* Vbi habemus *prauum*, est in Hebræo *אֵפֶס*, id est, *seductiuum*, plenum dolis, & fallaciis, quod igitur ait, *magnificauit super me supplantationem*, est propriè, quòd nos dicimus *habeo, hecho una gran traicion & super me*, id est, contra me, vt vertit Ioan. & etiam Hieronymus, & hoc significauit Ioan. dicens, *Leuauit contra me calcaneum suum*, id est, supplantauit me, leuauit calcaneum, vt me ad casum impelleret. ita interpretantur Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, &

idem Euthymius in Psal. 40. & tam ipse, quam Theophylactus indicant metaphoram sumi à certantibus cursu, qui aduersariorum calcaneum calcant, vt eos deiciant in terra. Est ergo *homo pacis mea*, id est, pacificus, meus amicus & familiaris meus, *in quo speraui*, id est, cum quo ita agebam, ac si fidelissimus esset, & ei secure me credere possem; est enim eadem phrasis, quam exposuimus cap. 12. vbi ait, *Excacauit oculos eorum, qui edebat panes meos*, id est, qui ad mensam meam accumbebat, &c.

Credatis quia ego sum.] Id est, credatis me esse Deum, qui futura prauiderim. Sed numquid non credebant? credebant quidem, sed in passione multum eorum fides infirmata est, & ideo præbet illis signum diuinitatis suæ; quasi dicat, cum me videritis à proditore traditum Iudæis, omnibus contumeliis affici vt hominem, memento me esse Deum, qui illa omnia prauiderim.

Qui accipit si quem misero.] Queritur quomodo hæc verba cum præcedentibus cohæreant? Cyrillus ita exponit: *Quemadmodum, qui recipit missum à me, me recipit, ita, qui recipit me missum à Patre, Patrem ipsum recipit. hinc autem tacite voluit inferri, vt Iudas intra se terretur, & resipisceret: qui autem iniuria me afficit, Patrem meum iniuria afficit.* Mihi etiam valde placeret expositio Caietani quam secutus est Iansenius, Dominum, cum iam finire vellet sermonem de ablutione pedum, nunc addere, ipsum redire, exhortarique omnes fideles, vt recipiant missos ad se Apostolos, vt benefaciant eis, sicut ante exhortatus fuerat Apostolos, vt benefacerent fidelibus qua in re etiam Apostolos consolatur, vt ait Chrysostomus homil. 71. quos pro omnium salute in charitatis officiis laborare iusserat.

Turbatus est spiritu.] Id est, intra seipsum vt cap. 11. *Infremuit spiritus*, magno mœrore affectus est, ob discipuli pertinaciam, & perditionem.

Et protestatus est.] Id est, palam locutus est de prodicione, & indicauit dolorem quem animo habebat.

Erat ergo recumbens, &c.] Id est, erat Domino proximus in lecto illo, ita vt capite suo sinum & pectus Domini attingeret: vnde statim ait, *Et cum recubisset ille supra pectus Iesu.* hoc quomodo fieret, diximus cap. 2. vbi ait, *Et ferte archibulinio.* Diligebat Dominus Ioannem propter virginitatem, & munditiam, & suauitatem morum, & ideo ei peculiaria signa dilectionis præbebat, ideo dicitur discipulus, quem diligebat Iesus: ex hoc sinu mirabilem sapientiam hausit Ioannes, vt enim ait Augustinus tract. 61. pectoris sinus sapientiæ secretum est. Chrysostomus homil. 71. *An parum hic didicisse eum arbitraris, cum tanta fruere magistri benignitate.*

Cum recubisset ille.] Quasi ticat, quia recubuerat in eius sinu, potuit ei facilius, & secretius dicere.

Cui ego intinctum panem porrexero.] Queritur cur hoc signo potius, quam alio Dominus voluit prodere Iudam. Augustinus Psal. 40. & Cyrillus dicunt, factum hoc esse, vt ostenderet eum esse in quo pro-

Cur Domi-
nus pane
intincto pro-
dere Iudam
voluerit.

pheria

phetia implebatur, *Qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.* Augustinus tract. 62. *Fortassis per panis tinctionem illius significans fictionem, nonnulla enim inficiuntur, cum tinguntur.* Existimo etiam panem intinctum dedisse, vt ostenderet, quàm familiariter, & amicè cum illo agere soleret, vt videretur quam verum sit quod de eo dicitur in Psalmo, *Etenim homo pacis mea.*

Introiuit in eum Satanas. Augustinus tract. 62. & 3. de consen. Euang. c. 1. docet hoc quod modò ait Ioannes, non esse contrarium ei quod dixerat, *cum diabolus iam misisset in cor,* &c. nec ei quod dixit Luc. c. 22. *Intrauit autem Satanas in Iudam, & abiit,* & locutus est cum Principibus sacerdotum; prius enim intrauerat immittendo in cor eius cogitationem, vt traderet Christum, post buccellam autem intrauit, non ad hoc, vt quasi alienum tentaret, sed vt proprium possideret, & plenius quàm antea possideret: sicut Apostoli acceperunt Spiritum sanctum, cum Dominus insufflauit in eos, Ioan. 20. sed in die Pentecostes plenius acceperunt. Sed queritur quare intrauit post buccellam, cum illa nihil mali habuerit. Responderetur primum, propter ingratitudinem, vt ait Augustinus; cum enim omnia officia charitatis Christus erga illum prætiterisset, nec ita moueretur, relictus est plenè possidendus à diabolo. Secundò, quoniam diabolus ex verbis illis Domini, & ex signis cognouit iam illum esse obstinatum in malo, & relictum à Domino, vt ait Chrysostomus homil. 71. & Euthymius Matth. 26. Tertiò quoniam ipse Iudas intellexit se iam omnibus manifestum esse, & quasi segregatum à discipulis, & à magistro, & ideo confirmatus est in malo, & plenè cor suum tradidit diabolo quasi desperans: ideo etiam continuò exiuit, non sustinens Domini, & Apostolorum conspectum, aut metuens ne ab eis laceraretur, vt ait Euthymius.

Quare post buccellam intrauerit Satanas.

Quod facis, fac citius. Augustinus tract. 62. *Non praecepit facinus, sed prædixit Iudæ malum, nobis bonum;* id est, prædixit se tradendum esse ab eo: sed certè vox est etiam permittentis, & dimittentis illum in desideria cordis eius, vt excæcetur.

Erat autem nox. Vide Gregorium 2. moral. c. 2. Indicat etiam, vt ait Chrysostomus eius temeritatem, cum ne temporis quidem inopportunitate abduceretur à proposito scelere.

Nunc clarificatus est filius hominis. De re futura, quia iam iam instabat, quasi de præterita loquitur, quasi dicat: iam Iudas querit Iudæos vt me comprehendant, nunc patiar, nunc clarificabor, quoniam morte mea destruam mortem, & vincam diabolum, & in morte ipsa signa certa apparebunt diuinitatis meae in sole, & petris, & sepulcris, & continuò resurgam, & ascendam in cælum, & omnes ad me conuertentur. De hac claritate dixit cap. 12. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Ita Chrysostomus, & Cyrillus, August. autem ita intelligit: nunc cum malus recessit, & cum solis electis maneo, clarificatus sum, id est, nunc significatur clarificatio, quam in fine mundi habiturus

habiturus sum, cum mali in infernum mittentur, & electos solos ad me recipiam in cælum.

[*Et Deus clarificatus est in eo, &c.*] Id est, per illum clarificabitur, & glorificabitur Deus, qui eum misit, & ei tanta contulit, & sapientiam suam & bonitatem in homines per eum ostendit.

[*In semetipso.*] Id est, per semetipsum, ut ait Chrysostomus, resuscitans eum, & exaltans, & tribuens illi nomen quod est super omne nomen, & mittens Apostolos, & prædicatores ad eius nomen manifestandum. & hæc clarificatio citò apparebit.

[*Adhuc modicum vobiscum sum.*] Hæc & sequentia exposuimus c. 7. in illis verbis, *Adhuc modicum tempus vobiscum sum.*

Mandatum
nouū quod.

[*Mandatum nouum do vobis.*] Quasi dicat, quoniam ad mortem propero, hoc à me mandatum accipite, quod in hoc potissimum tempus reseruauī, ut & aliū, in memoria vestra infigatis, & accuratius obseruetis; & quamuis præceptum dilectionis secundum substantiam vetus sit, tamen secundum modum quo nunc traditur; est nouum, ut diligatis, sicut ego dilexi vos; id est, ego amaui nullis vestris meritis præcedentibus, cum inimici essetis, amaui vos, non meam vtilitatem, sed vestram salutem quærens amaui vsque ad sanguinis effusionem, amaui ita, ut nihil tam abiectum & laboriosum esset, quod recusauerim si vobis vtile esset, hæc eadem vos præstare debetis fratribus. Hoc exponit Ioan. in prima epist. c. 3. ab illis verbis, *quoniam hæc est annuntiatio, quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrum*; & cap. 2. vbi hoc mandatum nunc vetus vocat, nunc nouum: quæ omnia optimè hic exponit Cyrillus. Hanc communem expositionem reiecit Iansenius cap. 134. quoniam Ioan. in prima sua epistola vocat hoc mandatum nouum, & tamen non meminit modi illius propter quem nos dicimus vocari nouum. Idem facit Dominus in verbis sequentibus, *in hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem*. Itaque ipse nouum dici putat, quoniam cum iam esset moribus hominum antiquatum, & quasi abrogatum, & Iudæi nimis imperfectè illud intelligerent, Christus exemplo suo illud reuocauit, & absoluit. Nos fatemur hanc rationem optimam esse, & ita illam superioribus adiungimus: sed tamen quod adducit ipse contra receptam sententiam nullius momenti est; responderetur enim modum illum dilectionis non repeti à Domino, neque à Ioanne, quoniam ab initio prædicationis Euangelij ita edocti erant, & facile intelligi poterat de quo amore loqueretur; videlicet, ut diligerent se, sicut Christus dilexit nos, & ideo dixit Ioannes, *Quoniam hæc est annuntiatio quam audistis ab initio. Quemadmodum cum dicit Ioan. Ut nos mutuo diligamus*, etiamsi nihil addat, intelligimus eum loqui de amore charitatis, non de amicitia humana; quoniam ex quo facti sumus Christiani, intelligimus hoc amore nos debere diligere. Similiter cum ait Iacobus, *Confitemini alterutrum peccata vestra*, c. vlt. intelligitur de confessione quæ fit presbyteris Ecclesiæ, quoniam eam confessionem

fessionem docti sumus ab initio, ex quo facti sumus Christiani. Augustinus tract. 65. dicit, hoc mandatum esse quidem vetus, sed nouum dici ab effectu, quia homines renouat. vbi de illo eleganter loquitur S. Thomas. Tribus de causis dicit hoc mandatum vocari nouum, prima est ista Augustini, secunda est à causa efficiente, quæ est spiritus nouus, id est, spiritus amoris, non spiritus vetus, qui erat spiritus timoris 3. ab effectu, quem constituit, qui est nouum Testamentum: nam brevis differentia est noui, & veteris Testamenti, timor, & amor.

In hoc cognoscent omnes.] Quasi dicat, non in miraculis, quæ & à reprobis fieri possunt.

Non potes me modò sequi.] Id est, nunc non habes eam animi firmitatem, & id robur, vt pro me mori possis, veniet in te Spiritus sanctus, & tunc poteris: ita Augustinus tract. 66.

Non cantabit gallus.] Scilicet secundò, vt apertè dixit Marc. cap. 14. *Prinſquam gallus vocem bis dederit; ter me es negaturus.* Chrysostomus homil. 72. *Experientia cognosces nihil esse dilectionem tuam sine gratia diuina: vnde constat hunc casum Iesum pro ipsius vtilitate premisisse, &c.* Augustinus tract. 66. *Ita ne facies pro me, quod ego nondum pro te: animam tuam pro me pones, præire potes, qui sequi non potes? quid tantum præsismis? quid esse te credis? audi quid sis, non cantabit gallus donec ter me neget.*

Ribera in Euang. Ioan.

Ss

SAN

S A N C T V M
I E S V - C H R I S T I E V A N G E L I V M
S E C V N D V M I O A N N E M.

C A P V T X I V.

1. **N**ON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. 2. In domo Patris mei mansiones multe sunt, si quo minus dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum. 3. Et si abiero, & preparauero vobis locum: iterum venio, & accipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego & vos sitis: 4. Et quo ego vado scitis, & viam scitis. 5. Dicit ei Thomas Domine, nescimus quò vadis: & quomodo possumus viam scire? 6. Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me. 7. Si cognouissetis me, & Patrem meum utique cognouissetis, & amodò cognoscitis eum, & vidistis eum. 8. Dicit ei Philippus: Domine ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. 9. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum: & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? 10. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. 11. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? 12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet: quia ego ad Patrem vado. 13. Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. 15. Si diligitis me, mandata mea seruate. 16. Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum. 17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscetis eum; quia apud vos manebit, & in vobis erit. 18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. 19. Adhuc modicum: & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me: quia ego vivo, & vos vinetis. 20. In illo

illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & latere, & ego in vobis. 21. Qui habet mandata mea, & servat ea: ille est, qui diligit me. Qui autem diligit me, diligitur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. 22. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, qui factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? 23. Respondet Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 24. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus: sed eius, qui misit me, Patris. 25. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. 26. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis. 27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. 28. Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est. 29. Et nunc dixi vobis prius quam fiat: ut cum factum fuerit, credatis. 30. Iam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam. 31. Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

IN CAPVT XIV. SANCTI IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

NON turbetur cor vestrum.] Duo dixerat Dominus, quæ multum perturbare poterant animos Apostolorum. Primum, quod recessurus esset ab eis, ita ut nullus eorum posset venire, quod ipse ibat. Secundum Petrum ter eum negaturum esse antequam gallus bis caneret. ex quo facile intelligebatur imminere magnam aliquam calamitatem, quam merito timere deberent; quandoquidem tanta futura erat, ut Petrum ipsum terrefaceret, & ad Domini sui negationem impelleret: ideo hoc capite & duobus sequentibus multis eos rationibus consolatur, ut æquo animo ferant suum recessum per mortem, & ascensionem, & parati sint ad fortiter perferendum labores, non solum, qui tunc imminebant, sed eos etiam quos postea in prædicando Evangelio usque ad finem vitæ experturi erant.

SS 2

Quam

Quamobrem tota hæc concio mirè prodest cùm omnibus Christianis, qui in hac vita laborant spe futuræ, tum maximè iis qui prædicaturi sunt per orbem Euangelium. Primum igitur proponit, quod vult persuadere, videlicet, *non turbetur cor vestrum*, id est, abicite omnem metum, omnem marorem. deinde rationes adiungit, quibus persuadeat.

Creditis in Deum, & in me credite.] Cyrillus: Fortes modò milites instituit, armaque dat, quibus omnia queant aduersa superare; id est, sicut creditis in Patrem, ita in me credite: nam per me liberabit vos Pater à malis omnibus; ne confidatis vestris meritis, aut viribus, sed in me confidite, & considerantes me cum Patre regnare, credite nihil vobis defuturum per me. Mihi videtur his verbis Christus facere quod agricolæ solent, qui vitem, ut imbecillam vltimo adiungunt, ut inde firmitatem accipiat ad scandendum, & crescendum, etiamsi venti, & imbres in eam sæuiant: ita Dominus ad se tanquam ad murum firmissimum Apostolos adiungit per fidem, ut fiat illud Psal. 26. *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo?* Cyrillus: *Quis superabit diuinis armis undique cataphractos, arma verò latæsq; clypeus, qui telis hostium frangi non potest.* Fides est cæterum in Græco, ubi nos habemus *creditis*, & *credite*, legitur, *πιστεύετε*, quod & indicatiui est, & imperatiui: unde potest esse sensus, quem habet nostra translatio, & potest etiam vtrumque esse imperatiui, id est, credite in Deum, & credite in me. hoc posteriori modo citat Hilarius lib. 9. de Trinitate, & ita intellexerunt Chrysostomus, & Cyrillus, & Theophylactus, & Nonnus. sed idem est sensus, videlicet, credite Deum semper vobis afuturum, sed per me.

*Mansionum
multitudo.*

In domo Patris mei mansiones multe sunt.] Nunc adiungit eos ad se per spem; quasi dicat, ne putetis me perpetuò vobis afuturum, quoniam ad Patrem vado, nec quoniam vni Petro dixi, quò ego vado non potes me modò sequi, sequeris autem postea; ideo solum Petrum mecum esse futurum: nam in domo Patris mei, ad quam iturus sum, non mihi tantum aut mihi, & Petro locus est, sed etiam omnibus seruis meis, sunt enim multe mansiones unicuique pro suis meritis, reddendæ, & pro laborum magnitudine, quibus pro me sese exercuerint, aut ad inimicos propter fidem exerciti fuerint. Quibus verbis tacitè docet non dolendum esse, cùm in tentationes, & tribulationes inciderint, sed potius lætandum, quia quo plus laborauerint, & grauiora pertulerint, & digniores habebunt in cælo mansiones, atque ita coniungimus expositionem Chrysostomi, & Cyrilli de multitudine mansionum, & capacitatem cæli, cum expositione Augustini de diuersitate, & inæqualitate præmiorum, quam etiam attigit Cyrillus.

Si quominus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, &c.] Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, ita exponunt, nisi hoc, quod dico de mansionibus, ita esset, dixissem vobis me abire ad parandum vobis mansiones, ut mecum semper esse possitis: at nunc non hoc dico,

dico, quoniam iam parata sunt, sed ab eo, ut parem vobis locum, id est, ut morte mea viam vobis in cælum aperiā, quod hactenus nullus mortalium ascendit, & ut illud referem, quod erat hominibus clausum. Sed videtur huic expositioni obstare, quod sequitur, *& si abiero, & parauero vobis locum, iterum veniam*, &c. Si enim non vadit, ut paret eis locum, quomodo dicit, *si abiero, & parauero vobis locum*; ideo Cyrillus ita ea intelligit: Si hæc fecero, & viam vobis in cælum aperuero, iterum veniam tempore iudicii, & accipiam vos mecum. Theophylactus verò ita: Etiam si non essent paratae mansiones, & ego verò irem, ut eas vobis pararem, nec sic quidē reliquissē vos, sed venirem, ut acciperem vos ad meipsum. Euthymius ita, si ita non esset, dixissē vobis, ut pararem vobis locum, & dixissē etiam me reditūrum esse ad vos, cum locū parassē. Sed certē istæ expositiones Theophyl. & Euthym. parum conueniunt in verba Euangelistæ. Chrysost. autem, & Cyrillo illud obstat quod parare locum æquivocē accipiunt, ut prius significet parare mansiones, posterius parare viam in cælum, cum Dominus apertē sumat pro eodem, ut ex verbis ipsis faciliē quisque intelliget. cum enim dicit, *& si abiero*, omnino repetit, quod dixerat. Propterea August. tract. 68: quem sequitur Beda, ita soluit hanc difficultatem, mansiones paratae sunt, at non ita sunt paratae, ut futurae sunt, quia paratae sunt in diuina præddestinatione, non tamen sunt paratae in operatione, quia non possidentur ab iis quibus paratae sunt. Abit ergo Dominus ut paret eis locum, id est, ut reipsa accipiant mansiones, quæ in æterna præddestinatione erant illis paratae. nam recedente Domino aucta est fides & charitas Apostolorum, &c. & hoc modo rectē dicitur parari, quod iam erat paratum; sicut elegit vos ante mundi constitutionem, Ephes. 1. & tamen etiam in tempore elegit nos, cum vocat ad fidem, ut accipiamus bona æterna, ad quæ nos elegit. Itaque parare mansiones nihil aliud est quàm parare mansiones ipsis mansionibus, & ipsi sunt mansiones, quæ parantur tempore huius sæculi; sicut electi dicuntur regnum Dei, 1. Corinth. 15. Deinde finis, quando tradiderit regnum Deo, & Patri: hoc regnum modò paratur, & fabricatur, ut postea accipiant regnum. Matth. 25. *Percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi*, id est, qui regnum etatis, & non regnabatis, venite, ut regnetis, & sitis in regno, quod prius sperabatis: eodem modo mansiones dicuntur parari, licet sint ab æterno paratae.

Parare mansiones quid.

Electi, regnum Dei.

Ut rectē hic locus intelligatur, sciendum est in Græco ita haberi ad verbum: *Si autem non dixissē utique vobis, vado parare vobis locum*. Itaque non habetur in Græco, quia; habebatur tamen in libro nostri interpretis. Possunt ergo hæc verba, quia vado parare vobis locum, dupliciter intelligi, primò ut iungantur cum verbo dixissē, ut sit sensus, si ita non esset, planè dixissē vobis me abire ad parandum vobis locum; sed nunc non dico: & si hunc sensum sequamur, necessariò

Parare locū
quid.

Reditum Do-
mini quādo
futurus.

videtur recipienda, vel Cyrilli, vel August. interpretatio 2. modo hæc verba per se intelliguntur separata à verbo, *dixissem*, quomodo acceperit Montanus qui sensus mihi maximè probatur, vt sit, multæ mansiones sunt in domo Patris mei, quod si ita non esset, planè vobis dicerem, nec vos Vana spe deciperem, quoniam eo vt parem vobis locum. quasi dicat, cum tantum vos amem, vt recedam à vobis causa parandi vobis locum, quomodo hoc non dicerem, aut in re tanta paterer decipi, quos tantopere diligo: parare autem locum, est in possessionem cæli venire, quod vsque ad illud tempus fuerat hominibus clausum; quasi dicat, me ascendente aperientur vobis cæli, iuxta illud, *Attollite portas principes vestras, & introibit rex gloria.* & Michea 2. *Ascendet enim pandens iter ante eos* itaque Christo ascendente, qui caput nostrum est, & frater noster, nos sumus in pacifica possessione, & quodammodo iam illud possidemus, iuxta illud Ephes. 2. *& conuersificauit, & confedere nos fecit in celestibus in Christo Iesu*, & hoc est propriè parare locum: vnde rectè addidit, *& si abiero*, &c. id est, cum vobis locum ita præparauero, descendam iterum è cælo, vt vos integros, id est, animas cum corporibus in cælum transferam, vbi mecum perpetuò sitis. Quod si aliquis obiciat, ergo statim Dominus reuersurus erat ad nos simul atque in cæli possessionem venit, & locum nobis parauit. Respondetur non esse rediturum donec vixerint omnes illi; quos ad se accepturus est, non enim loquitur solis Apostolis, sed omnibus electis, & ita ex verbis ipsis promissionis patet solutio, est enim sensus, accipiam vos, id est, omnes meos electos, vt Matth. vulgo, *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus*, &c. Sciendum est etiam moram, quæ est ab ascensione Christi vsque ad Iudicium apud Deum, & apud Scripturam, breuissimam iudicari, & quasi nullam, quoniam eam consequitur æternitas, comparatione cuius omnis mora temporum nullius momenti est. Vnde 1. Ioann. 2. *Filioli, nouissima hora est*; & 2. Petr. 3. *Vnum verò hoc non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni dies vnus*, &c. Hinc cum loquitur Dominus in Euangelio de reditu suo, solet ita loqui, quasi statim post ascensionem venturus sit ad iudicium, vt Lucæ 19. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti, & cap. 12. Sint flumini vestri precipiti, & lucerna ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus, expectantibus Dominum suum quando reuertatur à nuptiis.*

Et quò ego vado scitis.] Id est, scitis me ad Patrem & in cælum ire, & qua viâ me sequi debeatis; nec aduersantur his verba sequentia, *Nescimus quò vadis*, &c. Sciebant enim habitu, & intelligebant, vt qui sæpe à Domino audissent, sed tunc acta non intelligebant verba eius, & de qua abitione loqueretur, ideo dicunt, nescimus quò vadis. Ira etiam Petrus quæsierat cap. 13. *Domine quò vadis?* Dixit autem hoc Christus, vt eos excitaret ad interrogandum, & ita plenius eos doceret, magisque consolaretur. Sequitur in textu, *Ego sum via, veritas, & vita*

Chryso

Chrylſtoſtom. homil. 72. ita exponit : *Ego ſum via*, quia per me venietis ad Patrem, unde ſtatim addit : *nemo venit ad Patrem, niſi per me*, mea gratia, & meis meritis adiutus : *veritas*, quia ſine dubio hæc ita erunt, & in me non eſt mendacium : *Vita*, quia nec ipſa mors prohibere poterit ne ad me veniatis. Cyrillus ita : Tria ſunt neceſſaria, vt caeleſtes manſiones conſequamur, operatio virtutis, fides recta, ſpes vita; & ideo Dominus dicit, *Ego ſum via*, quia legem nobis dedit, & verbo, & exemplo docuit nos mundum contemnere, & ſanctè operari. Veritas eſt, quia ipſe eſt rectiſſima regula fidei noſtræ, & docuit nos veritates diuinas. Vita eſt, quia vitam quam ſperamus, nemo nobis largiri poteſt niſi ipſe. Vt hæc intelligamus, recordemur conſuetudinis Scripturæ ſanctæ, qua paſſim abstracta uſurpantur pro ſuis concretis, interdum actiue, interdum paſſiue ſumptis, & hinc uſurpatur pro concretis actiue ſumptis, vt 1. Corinth. 1. *Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio*, id eſt, Doctor, iuſtificator, ſanctificator, redemptor noſter: ita hinc intelligere debemus hæc nomina. Dominus igitur, vt creſceret Apoſtolorum ſpes, cum viderent ſe poſſe ire in locum in quo ipſe eſſet, dixit, *Et quò ego vado ſcitis*; quaſi dicat, ego vado ad Patrem in cælum, quod eſt ſedes beatorum, dixi in eo multas eſſe manſiones, in quibus & vos eſſe poſſitis: oſtendi etiam ſæpe viam, qua ad has manſiones eundum eſt, ſed cum illi, & terminum, & viam dicerent ſe ignorare, reſponder de via, qua oſtenſa facile terminus intelligitur; quaſi diceret, ego ſum via, quia doctrina, & exemplo doceo vos, quò ire debeatis, iuxta illud Iſa. 30. *& erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, & aures tuæ audient verbum poſt tergum monentis, hæc eſt via ambulate in ea*, &c. Sed quoniam ſæpe fit illud Prou. 16. *Eſt via quæ videtur homini recta, & noniſſima eius ducunt ad mortem*, addit, *ego ſum veritas*, id eſt, in hac via quam ego doceo, nulla falſitas inueniri poteſt, rectiſſimè, & ſine vllò errore ducit ad cælum, iuxta illud Iſa. 35. *Et hæc erit vobis directa via, ita vt ſtultus non erret per eam*; non tales fuerunt viæ & Philoſophorum doctrinæ, ſed cum in initio magnam ſpeciem haberent veritatis in progreſſu, tor habebant ambiguitates, & errores, vt, vel eos, qui ſibi ſapientes videbantur, præcipitarent in mortem, addit etiam ſe eſſe vitam, vt oſtendat qualis ſit hæc via, quoniam non ſolùm ubique eſt vera, & certa, numquàmque aberrans à termino, ſed etiam ſola eſt, quæ ducat ad vitam. Nam cæteræ viæ, & doctrinæ, quantumuis magna polliceantur, quantumuis veri ſpecie blandiantur, ducunt homines ad mortem, eſt ergo, ac ſi diceret, *Ego ſum qui rectam viam vobis demonſtro*, qui vos omni mentis errore libero, qui ad veram vitam dūco: Vnde omnia breuiter exponit, dicens, *Nemo venit ad Patrem, niſi per me.*

Quæ ad caelestem manſionem conſequendam neceſſaria, ex Cyrillo.

[*Sic cognouiſſetis me*, &c.] Quoniã poterant fortasſe Apoſtoli dicere, nō cognoviſimus Patrem, ad quem te ire, & nos debere ire dicis, quia nunquam

quā eum vidimus, atque ideo non possumus multum cupere, aut amare quod non cognoscimus; responder Dominus, nihil vobis opus est ad hoc, Patrem vidisse, si me recte cognouissetis, etiam Patrem cognouissetis, cuius ego sum naturalis similitudo. Hebræorum *τὸ*. *Qui cum sit splendor gloria, & figura substantia eius*, ubi pro *figura substantia eius*, in Greco est, *χαρακτὴρ τοῦ ὁμοεικένος αὐτοῦ*, quod optime verti potest, impressio, siue imago perfectissime expressa personæ eius, totam personam Patris reddens, ut forma perfecta reddit eam quæ erat in sigillo; quasi dicat, Ego nihil aliud loquor, aut facio, nisi quod Pater meus, si carnem assumpsisset, loqueretur, aut faceret: ideo cum me videtis, & auditis, ipsum à vobis audiri, & videri putate, ex his autem dictis, & factis meis potestis intelligere, quā bonus sit Pater meus, quā mansuetus, quantum vos amet, ex miraculis meis potestis cognoscere meam omnipotentiam, & me scire omnia, & habere in me omnia bona: ex quo intelligetis eadem similiter habere Patrem, & in eo vos veram omnium bonorum affluentiam habituros: & cum hæc externa in tantorum bonorum cognitionem vos ducant, quid futurum putatis, si meam, & Patris essentiam sine speculo, & ænigmate intueremini; itaque non loquitur de cognitione essentiali, sed de ea quæ potest haberi in via.

Et amodo cognoscitis eum, & vidistis eum.] Ita, ut nos legimus, testatur Chrysost. homil. 72. se legisse. Quare ita omnino legendum est, & est sensus, sed citò veniet in vos Spiritus sanctus, & incipietis multo perfectiùs cognoscere Patrem, quamvis non potestis dicere vos non vidisse eum. Nam cum me vidistis, illum vidistis: quod meliùs postea intelligetis.

Ostende nobis Patrem.] Non penetrabat Philippus verba Domini, & ideo hoc petit.

Non credis quia ego in Patre, & Pater, &c.] Non credis me eandem cum Patre habere substantiam hæc verba sæpe iam exposuimus. Vna persona non potest esse in alia, ita ut maneat ea ipsa, quæ est, nisi habeat eandem numero naturam, Pater est in filio manens Pater, & Filius est in Patre manens filius, hoc ex operibus, & verbis meis potes intelligere, nihil enim loquor, aut facio, nisi quod Pater in me manens vult me loqui, & facere: immo verò ipsa opera, quæ ego facio, facit ipse, quod fieri non posset, nisi haberemus eandem virtutem operatiuam, & eandem substantiam numero. Ne autem putes Patrem ita manere in me, sicut in viris sanctis, de quibus postea dicam, ad eum veniemus, & apud eum mansionem faciemus; sed sicut in persona eiusdem substantiæ, & ita me operari, non ut Propheta operati sunt, adiuti virtute diuina, sed sicut eum, qui reuera habet eandem virtutem cum Patre, scito tantam esse meam potestatem, ut cum ego fecerim mirabilia opera, quæ vidistis, possim dare, & daturus sim credentibus in me potestatem ut faciant adhuc mirabilia: hoc autem faciam, quoniam non versabor iam inter homines, nec videbunt me in terra

mirabilia

mirabilia operantem ad gloriam Patris mei, & ideo fidelibus meis hanc tantam virtutem concedam, vt cognoscant homines magis potentiam meam quam ego. Sæpe occultabam dum in terra viuerem, ne putarent homines miracula illa esse phantasmata; vt omnes glorificent Patrem, qui filium genuit tam præstantis naturæ, & potentiæ. hoc quam verum sit, videmus, numquam enim Dominus vmbra sua sanauit ægrotos, quod Petro dedit Act. 5. nunquam montes transtulit, & tamen transtulit Gregorius Neocæsariensis, qui dictus est Taururgus, id est, mirabilium effector: tres mortuos suscitauit Dominus, & suscitauerunt Apostoli innumeros; quod autem dicit, *& maiora horum faciet*, & Græcè locutus est pro *maiora his*, quod sæpe facere solent optimi interpretes.

Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam. Cum dixisset. *Ad Patrem vado, & quodcumque petieritis in nomine meo*, videbatur dicturus hoc, Pater vobis præstabit, & ita loqui solet sæpe; sed quoniam nunc docere volebat Apostolos vnã esse potentiam suam, & Patris, dixit, *hoc faciam*. Petere in nomine Christi est petere non quasi nostris meritis debitum, sed quasi per Christi merita, & gratiam donandum. quod quomodo intelligatur, & quomodo quodcumque petimus in nomine Christi obtineatur, quoniam sæpe repetitur, semel explicabimus c. 16. in illis verbis, *si quid petieritis Patrem in nomine meo*, &c. Ceterum hoc loco in quibusdam codicibus ponitur, *Patrem*, non est tamen in Græcis, quos modò habemus, nec apud Chrysostomum, & ceteros Græcos, nec apud Augustinum. est tamen expressè apud Nonnum, & in multis libris Latinis, & ideo rectè poni potest.

Si quid petieritis. Iterum hoc dicit ad maiorem confirmationem, & vt altius memoria retineant; immo sæpe repetit in hoc sermone, quoniam vehementer hæc spes consolabatur Apostolos, omnia se à Deo obuenturos esse, atque ipsum Dominum suum esse, qui hæc erat præstiturus à quo se multum amari sentiebant. In multis codicibus legitur, *si quid petieritis me*, & certè valde probabiliter, vt sciant se non solum petere posse à Patre, sed etiam à filio ipso: & quamuis ex Chrysostomo; & Augustino non possimus colligere, tamen ex Cyrillo colligi potest eum ita legisse, ait enim: *nam si orantes à filio petimus, & que petimus daturum se proficitur*, &c. & quamuis hæc verba Nonnus prætereat, & Chrysostomus, tamen non est dubium esse de veritate Euangelij: nam à Cyrillo, & ab Augustino, & ab Euthymio exponuntur, & Theophylactus expressè notat, hæc secundò repeti.

Si diligitis me, mandata mea seruare. Quoniam dixit in nomine suo omnia ipsos imperaturos esse à Patre, nec dubium erat Apostolos ardentius tunc esse optaturos Christo placere, vt sibi promissa illa certiora manerent; & maiori amore prosequunturos, ideo aperit qua in re possint sibi maximè gratificari, vt obtineant id quod promissum; quasi

Ribera in Euang. Ioan.

T t dicat,

Petere in
nomine
Christi
quid.

In quo pla-
cere Deo
possumus.

dicat, si mihi placere vultis & per me omnia obtinere, mandata mea seruate.

Paracletus
quid.

Et ego rogabo Patrem, &c. Addit aliam consolationis causam maximam, & efficacissimam, aduentum Spiritus sancti. Paracletus à verbo παρακαλέω, aduocatum significat, & consolatorem, & quidem consolatorem esse Spiritum sanctum facile intelligitur, ideo enim mœstis discipulis promittitur tanquam vice Christi consolaturus eos, & propterea dixit, *alium*, quasi dicat, ego vos hactenus consolabar, deinceps etiam si ego absim, ille vos consolabitur, & in omnibus laboribus solatium, & lætitiā vobis præstabit. Quòd autem Christus dicatur etiam Paracletus, docent D. Augustinus & D. Cyrillus hic, &

Christus
etiam Pa-
raclitus di-
ctus.

probat ex primo Ioan. 2. *Sed si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum*, vbi pro *aduocato*, in Græco est παρακαλητω, quoniam Christus est aduocatus noster. Rom. 8. *Qui sedet ad dexteram Patris, qui etiam interpellat pro nobis*. Sed est in hac expositione dubium quomodo Spiritus sanctus possit dici παρακαλητω, id est, ad-

Spiritus S.
quomodo di-
catur Para-
clitus.

uocatus, nam Christus interpellat pro nobis quatenus homo, at hoc non cōuenit Spiritui sancto. S. Thomas, & Iansenius c. 134. docēt Spiritum sanctum dici aduocatū propter illud Rom. 8. *Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*: at cū iuxta communem Sancto-ram expositionem sensus huius verbi *postulat*, sit, facit vt nos postulemus, non videtur ad rem pertinere, quoniam id aduocati nomine non intelligitur, aduocatus enim est qui alterius causam agit apud iudicem. Vt hoc intelligamus, sciendum est παρακαλέω proprie esse adhortari ad aliquid, orare, precibus pro alio interuenire: vnde eleganter Euthymius exposuit, alium paracletum dabit, siue admonitorem, ac præceptorem in certaminibus virtutis, solatium ac subsidium in afflictionibus: rectè igitur dicitur Spiritus sanctus paracletus, id est, consolator, rectè etiam dicitur paracletus, id est, adhortator, quia interius illos roborabat, & incitabat ad ardua opera pro Dei gloria suscipienda, & ad vincendum in certaminibus & tentationibus. Dicitur quoque paracletus, id est, aduocatus, non quòd pro nobis oret, quod ipsi non conuenit, sed quòd nos doceat omnia quæ facere oportet, vt causam vincamus, & à iudice absoluamur, quod etiam est munus aduocati: & ad hoc pertinet quod facit, vt oremus, & postulemus necessaria, vt citatum est Rom. 8. Præterea cū dicit, *alium*, ostendit distinctionem personæ, at notant Augustinus, Cyrillus, & Chrysostomus similiter in eodem nomine significatur identitas naturæ, vt ait Chrysostomus, quoniam cū dicit *alium*, subintelligitur qualis ipse sum, quoniam alioqui non esset magna consolatio. Quod autem dicit, *rogabo Patrem*, loquitur vt homo, quia enim oportebat vt Deus, & homo crederetur, nunc loquitur vt Deus, nunc vt homo; rogabit autem hoc c. 17. vt ibi videbimus.

Paracleti
presentia in

Vt maneat vobiscum in æternum.] Non erit eius presentia temporalis,

ut aduentus meus in carne, sed perpetua, semper enim manet idem Spiritus in Ecclesia. *perpetuum.*

Spiritus veritatis.] Veritatis, id est, filij, quia ipse dixit paulo ante, *Ego sum via, veritas, &c.* Chrysostomus, & Euthymius intelligunt spiritum veritatis dici spiritum noui Testamenti; vetus enim Testamentum dicitur figura, siue vmbra: nouum autem dicitur veritas, vt c. primo exposuimus; quasi dicat, Spiritus ille, qui reseruatus est nouo Testamento, vobis dabitur; licet enim idem sit Spiritus quantum ad substantiam in vtrôque Testamento, non tamen est idem quantum ad copiam, & effusionem gratiarum, & quantum ad effectus quos operatur: vnde Rom. 8. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum*: sed, quod maximè ad rem pertinet, Spiritus veritatis dicitur, quia docet nos veritatis necessaria ad salutem, & liberat nos ab erroribus, patet ex c. 16. *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, ille docebit vos omnem veritatem.* Pater etiam ex consuetudine locutionis scripture sacre, spiritus enim sapientiae, vel fortitudinis, vel pietatis dicitur, efficiens in nobis sapientiam vel fortitudinem, &c. Isai. 11. & in loco citato Rom. 8. Spiritus seruitutis dicitur, qui timore poenarum facit homines bene viuere, quod est seruorum, & spiritus adoptionis filiorum, qui amore potius, quàm metu facit bene operari, quod est filiorum.

*Veritas, filius.
Spiritus veritatis quis secundum Chrysost.
Theoph. & Euthym.*

Quem mundus non potest accipere.] Id est, mundani homines, dum scilicet mundani sunt, & obliui cœlestium, voluptates sæculi sequuntur, ita enim dictum est, *quem mundus non potest accipere*; sicut dicitur Rom. 8. *Prudentia carnis inimica Deo est, legi enim non est subiecta, nec enim potest.* Scilicet dum prudentia carnis est, &c, vt dicitur Matth. 7. *Non potest arbor bona malos fructus facere, &c.* ita Augustinus.

Mundus pro hominibus mundanus.

Qui non videt eum, nec scit eum.] Non videt, quia non habet oculos mundos, quibus solis videtur iste spiritus, & cognoscitur eius dignitas; mundus enim habet oculos animi excecatos variis cupiditatibus; *nec scit eum*, id est, non amat eum, loquitur enim de cognitione, quæ includit affectum, quomodo sæpe in Scriptura capi verbum *cognosco*, diximus c. 10. in illis verbis, *Et ego cognosco eas, & sequuntur me.*

Cognoscendi verum.

Quia apud vos manebit.] Id est, vos cognoscetis & amabitis eum, nec hanc cognitionem ex vestris meritis habebitis, sed ex ipsius presentia.

Non relinquam vos orphanos.] Quasi dicat, quoniam dixi Patrem missurum esse ad vos alium paracletum, nolite putare me à vobis perpetuò abfuturum, nam & ego veniam ad vos in consummatione sæculi; & tollam vos ad me, vt mecum perpetuò sitis. Quoniam autem filiolos appellauerat c. 13. merito dicit, *non relinquam vos orphanos*, id est, sine patre: verum non loquitur tantum

Orphani qui.

de hoc extremo aduentu, sed etiam de aliis, vt ait Cyrillus, & in sequentibus verbis explicabimus, &c.

Duplici
modo Do-
minus ap-
paruit Apo-
stolis post
resurrectio-
nem.

Adhuc modicum, & mundus me iam non videt.] Duobus modis Apostoli viderunt Dominum post resurrectionem, primò corporaliter ipsis apparebat, & loquebatur; secundò spiritualiter, prabendo eis quotidie maiorem sui cognitionem, & maiora dona, consolandòque eos, & confirmando in periculis, & tentationibus. Propterea dicit, *Adhuc modicum, &c.* id est, citò non videbit me mundus, quia post resurrectionem, nec corporaliter veniam ad illum, nec spiritualiter, cum in mundanis habitare non possim: vos autem utroque modo me videbitis, primo corporaliter, deinde spiritualiter, quia sicut ego viuo post resurrectionem, ita & vos viuetis liberati à morte spirituali, tunc perfectiùs me cognoscetis, & intelligetis melius identitatem substantiæ, quam habeo cum Patre, & inter me, & vos erit maxima vnitas, & identitas per gratiam. Dixi, in illo die vos habituros perfectiorem cognitionem, quoniam ego diligentibus me manifesto me ipsum: quòd si hoc obtinere vultis, seruare mandata mea, non enim me diligit nisi qui seruat mandata mea: ideo mundus me non videbit, quia non diligit me, nec seruat mea mandata: & hoc est quod responderet Iudæ querenti cur se manifestaturus sit Apostolis, non autem mundo; quæ si dicat, hoc signo seruandi mandata volo cognoscere quantum me ametis, non dolere quem de recessu meo cepistis; non enim dolere debebatis de meo recessu si me verè diligeretis, sed potiùs gaudere, amans enim potius spectat bonum amati, quàm suum: & hoc est quòd dicit postea, *si diligeretis me, gauderetis utique quia vado ad Patrem*, scilicet vitam immortalem, & regnum æternum semper habiturus.

Sed eius qui misit me Patris.] Quasi dicat, & ideo non potest diligi à Patre, qui mandata mea non seruat.

Hæc locutus sum vobis, apud vos manens.] Quoniam Apostoli crassi adhuc, & præterea dolore turbati multa ex verbis Domini parum intelligebant, ait, hæc modò loquor vobis, nec ampliùs expono, quoniam nondum bene capere potestis, veniet Spiritus sanctus, ille erit meus interpres, & exponet vobis omnia, quæ dixi, & quæ dicam, quæ vos minùs intellexistis, & propterea non efficiunt in vobis eam consolationem quam deberent, ille etiam *suggeret*, id est, in memoriam vobis reducet omnia, quæ dixi, ne memoria excidant. ita Cyrillus quòd satis indicat verbum Græcum quod ponitur, vbi nos habemus *suggeret*: quod autem dicit, *in nomine meo*, est ac si diceret, virtute, & efficientia mea, id est, ego faciam vt mittat, propter me mittet.

Pax Domi-
ni quanta.

Pacem relinquo vobis.] Altera causa consolationis est, quòd semper sint habituri consolationem Christi, & eam eis relinquit, & donat. Pax hæc continet amicitiam cum Deo, tranquillitatem, & serenitatem animi in persecutionibus, & tentationibus, mutuam.

Aposto-

Apostolorum inter se concordiam, qua coniuncti, & in vnum redacti fortiores erunt omnibus aduersariis: de hac pace dicitur Phillipen. 4. *Pax Dei, qua exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu; & Psal. 71. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis; & Isa. 57. Non est pax impiis, dicit Dominus.* Hanc pacem vocat suam, quoniam nisi per Christum haberi non potest. Augustinus tract. 57. dicit illud pronomen *meam*, posse ad vtrumque membrum referri, ac si diceret, *pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis*; aut posse ita intelligi, *pacem relinquo vobis, quoniam dum hic viuimus, habemus quidem pacem à Christo, sed non pacem Christi, id est, qualem habet Christus: nam in Christo omnia erant pacifica, & appetitus perfectè subditus rationi, & ratio Deo: nos autem, ita pacem habemus, vt tamen caro concupiscat aduersus spiritum, & necesse habeamus dicere, Dimitte nobis debita nostra.* Si igitur nunc habemus pacem, quam relinquit, postea habebimus pacem quam daturus est, cum perfectè sanabimur in gloria.

Non quomodo mundus dat.] Mundus non dat pacem veram iustis, & stabilem, sed fictam, & caducam, amat enim comoda sua, & illa tantum expectat, castos odit, mea pax est stabilis, & vera, & ideo illam vobis do, vt per illam salui efficiamini. Hoc exponit oratio Ecclesie. *Da seruis tuis illam, quam mundus dare non potest pacem, vt & corda nostra mandatis tuis dedita, &c.* quasi dicat hæc mea pax multo præstantior est pace, & tranquillitate, quam mundus vobis dare non potest, nã etsi mundus vobis daret omnia quæ potest, non posset vobis efficere hanc tranquillitatem, & requiem mentis, & hanc lætitiã, quam ego per Spiritum sanctum efficiam in vobis, vnde ponitur inter fructus spiritus Gal. 5. *Fructus autem spiritus charitas, gaudium, pax, &c.*

Non turbetur cor vestrum.] Verbum illud, *relinquo*, discedentis est, & ideo rursus eos consolatur, ne doleatis, ne timeatis, me discedente, cum pacem meam vobis relinquam, iam enim dixi vobis. *Vado, & venio ad vos*, id est, licet modò vadam, non multo post redibo.

Si diligeretis me.] Hæc verba exposuimus cap. 13. vbi ait, *vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* & in hoc cap. vbi ait, *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt.*

Credatis.] Scilicet me vt Deum omnia prænoscere, & omnia ita esse euentura vt ego dixi.

Venit enim Princeps mundi huius.] Id est, venit diabolus per suos satellites ad me cõprehendendum, & occidendum exercebit potestatem datam in me, vt Luc. 22. *Sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.* Principem mundi vocat diabolum, quoniam mundani homines ei se voluntate sua subiecere peccando, vt exposuimus cap. 8. in illis verbis, *Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.*

Princeps mundi cuius dictus diabolus.

Et in me non habet quicquam.] Id est, ego nulla ratione ei subicior, quoniam omnino alienus sum ab eius potestate; quoniam nullum peccatum habeo, sed ego voluntate mea patiar, quidquid ille per mi-

nistros suos facere voler, vt doceam omnes homines quantum diligo Patrem meum, pro cuius gloria, & obedientia non recuso mortem pati, sicut ipse mihi mandauit. Quomodo hoc mandatum intelligatur diximus cap. 10. in illis verbis. *Hoc mandatum accepi à Patre meo.*

Surgite, Eamus hinc.] Cyrillus dicit tritam esse expositionem, quam probare ipse videtur, Dominum hinc transisse ad locum, in quo comprehensus est à Iudæis: ita etiam intellexit Hilarius 9. de Trinitate, & Augustinus, & Beda, & multi alij. Sed videtur planè hic sensus pugnare cum verbis cap. 18. *Hæc cum dixisset, egressus est Iesus cum discipulis suis trans torrentem Cedron.* Iansen. cap. 134. putat Dominum in eadem domo fuisse, sed surrexisse, tantummodo quoniam vsque ad hæc verba recubuerat, itaque stans habuit reliquam concionem: sed ad hoc satis erat dicere, *surgite*, & non erat necesse addere, *eamus hinc.* Quare mihi videtur sine dubio intelligendus locus, vt exponitur à Chrysostomo homil. 75. quem sequuntur Euthymius, & Lyra, videlicet Dominum inde secessisse in alium locum tutiorem, & secretiorem, vt Apostoli, qui timore turbabantur, conquiescerent, & attentius possent audire quæ sequuntur. Iste locus quis fuerit, nobis non constat, sed siue in eadem domo fuerit, siue in alia, siue fortè extra urbem, surrexit tamen, & exiit è loco in quo pedes lauerat, non enim aliud dicere potuit, & aliud facere.

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.
C A P V T X V.

1. **E**GO sum vitis vera: & Pater meus agricola est.
2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum,
tollet cum: & omnem qui fert fructum, purgabit
eum, ut fructum plus afferat. 3. Iam vos mundi
estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. 4. Manete in me,
& ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso,
nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. 5. Ego sum
vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum
multum: quia sine me nihil potestis facere. 6. Si quis in me non
manserit: mittetur foras sicut palmes, & arscet, & colligent eum,
& in ignem mittent, & ardet. 7. Si manseritis in me, & verba mea
in vobis manserint: quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis. 8.
In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, &
efficiamini mei discipuli. 9. Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos.
Manete in dilectione mea. 10. Si praecepta mea servaueritis, manebi-
tis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei praecepta servavi, & ma-
neo in eius dilectione. 11. Hac locutus sum vobis, ut gaudium meum
in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. 12. Hoc est praeceptum
meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. 13. Maiorem hac dile-
ctionem nemo habet, ut animam suam, ponat quis pro amicis suis.
14. Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego precipio vobis. 15.
Iam non dicam vos servos: quia servus nescit quid faciat domi-
nus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quaecumque au-
diui à Patre meo, nota feci vobis. 16. Non vos me elegistis
sed ego elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum afferatis; &
fructus vester maneat: ut quodcumque petieritis Patrem in nomine
meo, det vobis. 17. Hac mando vobis, ut diligatis invicem. 18. Si
mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. 19. Si
de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia verò de
mundo

mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. 20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. 21. Sed hac omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum, qui misit me. 12. Si non venissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. 23. Qui me odit: & Patrem meum odit. 24. Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum. 25. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. 26. Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me: 27. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

IN CAPVT XV. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECVNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

*Parabola
Syris & Pa-
lestinis ma-
ximè fami-
liar.*

EGO sum vitis vera.] Dominus (vt in Euangelis vidimus) & etiam Prophetæ, assidue parabolis, & similitudinibus utebantur, quoniam, vt ait Hieronymus Matth. 18. in illis verbis, Ideo assimilatum est regnum celorum homini regi; Familiare est Syris, & maximè Palestinis ad omnem sermonem suum parabolas iungere, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur. His parabolis, & omnibus figuris, & similitudinibus rerum corporearum vtitur Spiritus sanctus cum de inuisibilibus loquitur, quam scribendi rationem Dionysius vocat sæpe Theologiam symbolicam, suæ significatiuam, idque duabus maximè causis, vt auctor est idem Dionysius cap. 1. de celest. Hierarch. & in epistola 9. ad Titum. Prior est, vt superbos & indignos arceat à tantorum mysteriorum cognitione, ne sanctum detur canibus, & Margaritæ mittantur ante porcos, quod prohibuit Dominus Matth. 7. simulque vt studiosos rerum diuinarum excitet ad inquitendum, & intelligendum, quod cum inuenitur, magis delectat, & maioris fit, & si apertum esset, fortasse fastidium pareret, vt eleganter docet

docet Augustinus 2. de Doctr. Chrysoſt. cap. 6. Posterior cauſa eſt, vt per ſimilitudines rerum notarum nobis, proueamur in rerum, ſpiritualium, & inuiſibilium intelligentiam, vt etiam ait Gregorius in prologo Canticorum. Hinc fit duplex genus parabolarum, & vſus earum. Quædam ſunt huiusmodi, vt ſine interprete, aut vix, aut nullo modo intelligi poſſint: has adhibet Dominus, cùm loquitur multitudini, in qua erant Phariſæi, & multi indigni, atque ſuperbi, etiamſi adſint Apoſtoli, ſed Apoſtoliſ ſeorſum explicat, & hoc eſt quod ait Matth. 13. *Quare in parabolis loqueris eis?* qui reſpondens ait illis, *Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni calorum, illis autem non eſt datum, & Statim, ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt*, id eſt, quia laborant ignorantia affectata, & nolunt intelligere res apertiffimas, ideo indigni ſunt quibus aliter loquar. Aliæ ſunt, quæ expoſitione non indigent, aut ſtatim ab ipſo Domino exponuntur, has adhibet cùm loquitur ſolis Apoſtoliſ, vt Matth. 13. *Simile eſt regnum calorum ſagena miſſa in mare*, &c. ſtatim hanc parabolam Dominus interpretatur, huiusmodi eſt parabola vitis, & palmitum, quam nunc proponit.

Duplex parabolarum genus.

Ego ſum vitis vera.] Senſus, qui primo aſpectu videtur, germaniſſimus eſt, in me veriſſimè, & propriiſſimè conueniunt omnes qualitates, & proprietates vitis: at Auguſtinus tract. 80. & Beda, & Interlinearis, & alij volunt dici *vera*, vt diſtinguatur à vitibus vineæ, quæ ſignificat domum Iſraël, cui dictum eſt Hierem. 2. *Ego te plantavi vineam electam, omne ſemen verum, quomodo ergo conuerſa eſt mihi in prauum vinea aliena?* quaſi dicat, iſtæ vites ſunt falſæ, quoniam expectauit Dominus, vt vinea iſta faceret vuas, & fecit labruſcas, Iſa. 3. cùm autem ex fructu iudicaretur arbor, vt Dominus ait Matth. 7. non poteſt vera vitis dici, quæ vuas non fert, & ideo ait, *Ego ſum vitis vera*, id eſt, ego non ſum ſicut illæ vites falſæ, ſed vitis vera, vuas optimas ferens in me, & in palmitibus meis viuus. Hæc ſententia verior eſt, & vt intelligatur, ſciendum eſt in iſtis verbis, *vitis vera*, duplicem articulum poni in Græco, qui articuli minimè erant neceſſarij, ſi eſſet ſenſus, mihi veriſſimè conueniunt proprietates vitis, cùm autem articuli ponantur demonſtrationis, & diſtinctionis cauſa, ſicut litera π, apud Hebræos, quæ ideo dicitur π, notationis neceſſariò videtur aliter intelligendum, vt ſciſciet dicatur vitis cum articulo, vt diſtinguatur ab illis, quæ vites eſſe videbantur, ſed non erant, & dicatur vera cum articulo, vt diſtinguatur ab illis, quæ veræ videbantur cùm eſſent falſæ, & pro vuis ferrent labruſcas; oſtendunt etiam articuli vitem aliquam inſignem indicatam in Scriptura, aut promiſſam, ad quam modò Dominus alludat: vt cùm dixit Ioan. 10. *Ego ſum paſtor bonus*, vbi etiam eſt duplex articulus, eſt ſenſus, ſum non quicumque paſtor, ſed ille inſignis paſtor, qui promiſſus eſt Ezech. 34. Alludit igitur Dominus primùm ad vites illas falſas Hierem. 2. & vbi

Ribera in Euang. Ioan.

V u

nos

nos habemus ibi, vineam electam, & LXX. vineam fructiferam, sine vitem, utrumque enim significat verbum Græcum, ἀμπελον, in Hebræo est, פֶּרֶץ, forec; & ubi nos habemus, omne semen verum, sicut est in Hebræo, LXX. habent, totam veram, id est, nullam vitem plantati in te, quæ non esset vera, & ideo Dominus ait, Ego sum vitis illa vera, longè istis dissimilis. Præterea Genes. 49. scriptum est de Christo, ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, asinam suam: pro vinea ponitur in Hebræo פֶּרֶץ, quod licet vitem frequentissime significet, etiam significat vineam, ut Psal. 79. Vineam de Ægypto transfulisti: pro vite autem est in Hebræo פֶּרֶץ, & est sensus, ad vineam, id est, ad populum Iudæorum, nempe ad Apostolos, & primos credentes ex Iudæis, adiunget pullum, id est, populum gentium, & ad פֶּרֶץ forec, id est, ad se qui est vitis vera, siue fructifera, ut diximus vertisse LXX. asinam suam alligabit, id est, populum Iudæorum, isti enim duo populi intelliguntur in his duobus animalibus, ut exposuimus cap. 12. ita ferme exponunt hunc locum Chrysostomus 67. homil. in Gen. Hieronymus in traditionibus Hebræ. in Gen. Ambrosius lib. de bened. Patriarcharum c. 4. Augustinus lib. de benedictionibus filiorum Iacob, & merito: nam Christus per se prædicaui Iudæis, & conuertit multos; Gentibus autem prædicaui per Apostolos: quoniam igitur ibi vocatus fuerat vitis, nunc ad eundem locum alludens ait, Ego sum vitis illa vera, id est, פֶּרֶץ, siue fructifera, vel electa.

Pater cur
dictus A-
gricola.

Et Pater meus agricola est.] Agricola dicitur Pater, quoniam palmites huius vitis, id est, Chrystianos omnes colit putando, abscindendo, rigando, & cætera omnia præstando, quæ agricolæ sunt, ut statim docet. Ex hoc loco nitebantur Arriani probare filium non esse eiusdem substantiæ cum Patre, quoniam vitis diuersæ naturæ est ab agricola, quos refellit Cyrillus, & Ambrosius lib. 4. de fide cap. vitimo, docens hæc non dici de Christo secundum diuinam naturam, sed secundum humanam, in qua nobis, qui palmites sumus, consubstantialis est; sicut vitis, & palmites sunt eiusdem naturæ. quod etiam affirmat Augustinus & est communis sententia Catholicorum: nam si secundum diuinam naturam diceretur vitis, sequeretur nos esse consubstantiales illi in diuinitate quam habet.

Quare Do-
minus se vi-
tē dixit.

Sed quæritur cur potius vitem se esse dixerit, quàm arborem aliquam, aut fruticem, quandoquidem omnibus arboribus commune est ramos habere, quibus stirpes vitam, & alimentum largiuntur. Respondetur primò propter mirabilem vitis sæcunditatem, unde Psal. 127. Vxor tua sicut vitis abundans, &c. Secundò, propter vtilitatem, & suauitatem fructus, & celeritatem in crescendo. Tertiò, quia cum arborum omnium ligna arida ad aliquid prodesse possint, ligna vitis arida nisi ad ignem vtilia non sunt.

Omniem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum.] In Græco legitur modò *tollit*, in præfenti, & ita videntur legiſſe Cyrillus Theophylactus, & Euthymius: ſed optimè legitur *tollet*, ut eſt in textu Chryſoſtomi homil. 75. & ita legit Nonnus & Gregor. lib. 7. epiſtolarum epiſt. 3. 2. Eſt autem ſenſus, omnem hominem, qui eſt in me, & pars eſt mei corporis, ſicut palmes eſt in vite, id eſt, qui eſt intra Eccleſiam per fidem, quam habet, & tamen non fert fructum honorum operum, per charitatem; Pater meus abſcinder eum ex vite, relinquendo eum in peccatis ſuis, interdum etiam permittendo, ut ex Eccleſia exeat per infidelitatem. 1. Timoth. 1. *Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt.* Denique per mortem pœnis inferni tradetur, ut poſtea exponitur, *Si quis in me non manſerit, mittetur foras*, &c. ita Chryſoſtomus, Cyrillus, & alij. Theophylactus exponit, *tollit eum*, id eſt, extra communionem ponit cum filio. quod magis exponemus in illis verbis, *Manete in me, & ego in vobis.* Sed notandum eſt illud verbum, *in me*, habere magnam emphafiſim, quoniam turpiſſimum eſt in tali vite manentem non ferre fructum. His paucis verbis multæ hæreſes inguluntur. Prima eſt Eunomij, qui omnia opera inutilia eſſe dicebat, & minimè neceſſaria, modò quis haberet fidem, quam ipſe dicebat, ut reſert Auguſtinus lib. de hæreſ. cap. 54. quam imitatus eſt Lutherus, dicens fidem ſine operibus ſatis eſſe ad ſalutem, qui damnatus eſt in Tridentino, ſeſſione 6. cap. 3. & ſequentibus & can. 19. Secunda eſt Begardorum & Beguinarum, damnata à Clement. 5. in Conc. Vien. ut patet in Clem. ad noſtrum de hæreſ. ſuperuacanea eſſe opera, cum quis ad ſtatum perfectionis venit: utramque reſellit Dominus cum docet, ſine exceptione vlla damnandos eſſe omnes fideles, qui opera non habuerint, de qua re elegantiffimè loquitur Cyrillus lib. 10. in Ioan. cap. 14. Tertia fuit eiufdem Lutheri damnata in Concilio Tridentino, ſeſſione 6. can. 25. omnia opera noſtra peccata eſſe, propterea quòd ex innata concupiſcentia emanant, nec ſunt in charitate perfecta: ſi enim hoc verum eſſet, non eſſet pœna dignus, qui fructuoſa opera non haberet, immo nullus poſſet ferre fructum.

Quarta per quodlibet peccatum mortale fidem amitti, damnatam ibidem can. 28. nam hîc loquitur Dominus de manente intra Eccleſiam per fidem, ſed charitatem non habente; qui autem fidem amiſit, extra Chriſtum, & extra Eccleſiam eſt. Quod autem dicit, *tollit eum*, phraſis Hebræorum eſt, qui ſolent eundem caſum bis ponere cum vno verbo, ut Pſal. 104. *Miſit Moysen ſervum ſuum Aaron, quem elegit ipſum*; & hîc, *omnem, qui fert fructum, purgabit eum.*

Pargabit eum.] Scilicet calamitatibus, & laboribus, & inopia, &c. ut à terrenis rebus auocatus toto corde aſcendat in Deum; quemadmodum

*Eunomij
hæreſis.*

*Item Begardorum,
& Beguinarum.*

Hæreſis Lutheri.

agricolæ putant vites, & superflua refecant, vt plus fructificent: ita Chrysostomus homil. 75. Augustinus, Theophylactus, Euthymius, & Gregorius epistola citata: in qua etiam addit, sic spicarum grana tribulis attrita aristis, & paleis nudantur, sic pressæ oliuæ prælo in olei pinguedinē defluunt; sic botri vinearum tunsi calcibus in vinum liquefunt. & hoc est quod apertius ait Dominus Apoc. 3. *Ego quos aruo arguo, & castigo*; & Pron. 3. *Disciplinam Domini, fili mi, ne abiicias*; & latius Apostolus Hebræ. 12. Atque hic est communis huius loci sensus; sed accuratius explicabitur in verbis sequentibus, *iam vos mundi estis*. Putat etiam Cyrillus aliter intelligi posse, vt palmes infructuosus sit populus Iudæorum, qui propter infidelitatem suam excisus est; palmes autem fructuosus sint fideles, tam ex Iudæis, quam ex Gentibus, quos purgat Pater, sed diuersimodè: nam Iudæis Moysæ legis ruditas tollitur, Gentibus impuritas morum, & idololatriæ voluntas. Sed videtur non admodum conuenire iste sensus, Christus enim loquitur de iis, qui per fidem membra eius effecti fuerant: Iudæi autem, qui crediderant, non sunt excisi, sed qui nunquam crediderant.

Palmites
infructuosi
& fructuosi
qui, ex Cy-
rillo.

Iam vos mundi estis.] Hæc verba non videntur ad præcedentia pertinere, sed pertinent tamen multum: est enim sensus, vos per sermonem meum quem audistis, & cui obedistis, effecti estis membra mea, & estis palmites huius vitis purgati à peccatis, in quibus eratis antequam ad me conuerteremini. Hoc nunc restat, vt fructum semper feratis, ne excidamini à vite, & hoc est quod subdit, *Manete in me, & ego in vobis*. Quasi dicat, & ita non excidemini. Quærit hic Augustinus tract. 80. *Quare non dicit: iam vos mundi estis propter Baptismum quo loti estis, sed propter verbum?* & respondet, *quia etiam in aqua Baptismi verbum Dei est quod mundat, detrahe verbum, & quid est aqua nisi aqua: accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum*. Ex quibus verbis desumptum est cap. Detrahe 1. quæst. 1. adducit illud Ephes. 5. *mundans eam lauacro aque in verbo vite*: itaque intelligendum est, mundi estis, non per fidem solam, sed per fidei sacramentum, & per fidem quam professi estis per Baptismum: atque hunc esse sensum horum verborum, *Iam vos mundi estis*, &c. apertè constat, quoniam hinc incipit explicare parabolam, & refert ea quæ dixerat ad Apostolos. Ex his rursus patet illa verba, *purgabit eum*, non esse dicta potissimum de tribulationibus, sed ita esse intelligenda, *purgabit eum*, id est, per vberiore gratiam emundabit magis, ac magis animas iustorum ab amore rerum terrenarum, & ab inordinatis affectibus, vt indies puriores sint; ita prorsus intellexit Cyrillus, & de hac purgatione exponit illud Rom. 2. *Et circumcisio cordis non in litera, sed in spiritu*. Docet hoc experientia, quo enim quisque magis proficit, eo magis expetit animæ puritatem, acrius pugnat cum suis affectibus, vt abiecto amore creaturarum totus feratur in creatorem:

hoc

hoc colligo ex verbis, *Iam vos mundi estis*, &c. quibus parabolam ad Apostolos accommodans, docet eos non solum esse palmites, sed etiam fructuosos palmites esse debere; atque ita intellexisse sanctos, patet ex Chrysostomo, Cyrillo, Augustino, Theophylacto, Euthymio, & aliis qui adnotant his verbis, *Iam vos mundi estis*, Dominum velle ostendere se, etiam si vitis sit, quatenus homo, tamen etiam esse agricolam, ut Patrem suum, atque idem facere quod facit ille. nam sicut Pater purgat palmites, ita ipse Christus sermone suo purgabit Apostolos. hoc etiam in nostra translatione perspicuum est, cum idem sit purgare, & mundare, tamen adhuc est in Græco apertius: nam utitur eodem vocabulo, siquidem ubi nos habemus, *purgabit*, in Græco est, *καθαίσει*, & postea ubi habemus *mundi*, legitur *καθαροί*, quod est nomen ab eodem verbo deductum. quasi diceret, *purgati*. Quare non negamus metaphoram sumi à putatore vitis, sed dicimus hanc purificationem fieri abscindendo ex anima peccata, & inordinatas cupiditates, etiam si quis ex rebus externis nihil amittat: pertinet tamen ad amputationem pecuniæ, salutis, honoris, &c. quatenus his amputatis solet amor terrenorum valde minui, & anima magis purgari: & ita intelligit Cyrillus, si attentè legatur. Sed quærat aliquis, si mundi erant Apostoli, quia in Christo fructum ferebant, quomodo dicit, *omnem, qui fert fructum purgabit eum*: nam, iuxta Domini verba, purgatio non videtur esse palmitum; qui sunt extra vitem, sed eorum tantum, qui ferunt in vite fructum. Respondetur utrorumque esse, mundantur enim à peccatorum sordibus, & à cupiditatibus sæculi, ut viti inferantur per Baptismum, & ideo tunc respondent se abrenunciare satanæ, & pompis eius, & postquam inserti sunt, & fructum ferunt, purgantur in agris, ut vberiore ferant. Hæc responsio colligitur ex Augustino. *Iam, inquit, vos mundi estis, mundi scilicet, atque mundandi, neque enim nisi mundi essent, fructum ferre potuissent, & tamen omnem, qui fert fructum, purgat agricola, ut fructum plus afferat.*

Manete in me, & ego in vobis.] Id est, date semper operam, ut & vos in me maneatis, & ego in vobis: ille, qui habet fidem, quodammodo manet in Christo, quandoquidem extra vitem non est, sed imperfectè manet. Christus autem loquitur de perfecta, & fructuosa mansione, quæ fit per charitatem, & bona opera, & ideo, qui ita non manet, non dicitur manere in Christo: Est enim notanda regula, quando Scriptura loquitur de actibus, qui fructuosè, & infructuosè fieri possunt, semper intelligenda est de illis fructuosè factis, nisi aliquid addatur, unde aliter intelligi debeat: unde si infructuosè fiant, vix illos suo nomine dignatur. hoc de actu credendi ostendimus c. 5. in fine. Inde Iacobi secundo. *Fides sine operibus mortua est in semetipsa.* & Matth. 3. & 4. *Pœnitentiam agere, appropinquavit enim regnum cælorum.* & c. 25. *Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare, &c.* Ita intelligitur in hoc c. 15. *Si præcepta mea servaueritis, manebitis in dilectione*

mea. multi enim seruant præcepta qui non manent in dilectione Christi, quia seruant tantum ea, quantum ad substantiam, ita etiam dicit modò, *manete in me.* & Psalm. 118. *benedictus es Domine, doce me iustificationes tuas.* exponit Augustinus, *Doce me iustificationes tuas, quomodo sciunt, qui faciunt.* Quòd autem hoc sit manere in Christo, & Christum manere in nobis, intelligimus ex eiusdem Euangelistæ verbis in prima epistola c. 2. qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare; & c. 3. *Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo.* & denique c. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Gregor. in expositione 6. Psalm. pœnitentialis, in illis verbis, *Sustinuit anima mea in verbo eius,* ita ait: *Vbi manendum est nisi in Christo. deficiet domus, palatia corruent, destruentur ciuitates ab imis sedibus, turres euellentur, cœlum & terra transibunt, verbum autem Domini manet in æternum: maneamus ergo in eo, qui manet in æternum.*

Qui manet in me, & ego in eo.] Id est, qui ita in me manet, vt ego etiam maneam in eo.

Hic, nonnunquam excludit in Scriptura.

Hic fert fructum multum.] Pronomen *hic*, aliquando ponitur in Scriptura ad excludendum cæteros, vt Iacobi primo. *Qui autem perspexerit in lege perfecta libertatis, & permanserit in ea, non audior obliuiscus factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.* Psalm. 100. *Oculi mei ad fideles terra, vt sedeant mecum, ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.* Et Ecclesiast. 12. *Deum time, & mandata eius obserua, hoc est omnis homo, id est, & nihil aliud.* Ita modò, *hic fert fructum multum*, id est, nemo alius præter hunc fert fructum. Ex his verbis, & sequentibus conuincitur apertè hæresis Pelagianorum, damnata in Conciliis Mileuitano, & Arausicano, qui dicebant: A Deo habemus, quòd homines simus; sed à nobis, quòd iusti simus. quos Augustinus tract. 21. vocat *non assertores, sed precipitatores liberi arbitrij*, & aduersus eos ita concludit: *Qui à semetipso se ferre fructum existimat, in vite non est, qui in vite non est, in Christo non est, qui in Christo non est, Christianus non est.*

Hæresis Pelagianorum conuincitur.

Quia sine me nihil potestis facere.] Verba per se sumpta tam de generali auxilio, quàm de speciali intelligi possunt; sed si considerentur in contextu, nullo modo intelligi possunt de generali, sed de speciali, alioqui nihil ex eis posset concludi aduersus Pelagianos, qui generale auxilium necessarium esse non negabant: semper autem Ecclesia vsa est hoc telo aduersus Pelagianos. patet etiam apertè, quoniam Dominus non loquitur modò de operibus naturalibus, sed de fructuosis, id est, de operibus meritoriis, quare de speciali auxilio loquitur. ita explicat S. Thomas, Cyrillus, Chrysostomus homil. 75. Rupertus, Bernardus homil. 54. in Cant. Augustinus tractatu 81. & lib. de Spiritu, & littera c. 29. & lib. primo de gratia Christi contra Pelagium c. 29. & lib. 2. contra duas epistolas Pelagian. c. 8. & lib. de hæresibus c. 88.

c. 88. immo Concil. Mileuit. c. 5. quod & refertur de consecr. d. 4. c. placuit, vt quicumque, ita habet; *de fructibus enim mandatorum Dominus loquebatur, vbi non ait, sine me difficilius potestis facere, sed, sine me nihil potestis facere.* eadem verba sunt in Concil. Afric. sub Bonif. I. c. 80. & in prima epistola Cælestini I. ad Episcopos Galliar. c. 10.

Sed quæritur, an hic locus, sicut manifestè probat, non posse fieri viribus naturæ opus fructuosum, prober etiam eum, qui per gratiam est eleuatus adesse supernaturale, indigere speciali auxilio ad operandum fructuose: videtur enim tantum probare necessariam esse gratiam, vt eleuetur ad esse supernaturale. Respondetur probari vtrunque, vt ex proposita similitudine intelligitur, non enim satis est palmiti esse in vite, vt fructum ferat, sed necesse habet succum illum vitalem ex vite sugere, alioqui arescet.

Sed quæretur iterum, an ita debeat intelligi, ad singula opera meritoria, etiam minima, necessarium esse auxilium spirituale; posset aliquis dicere minimè id ex hoc loco probari, quoniam non semper palmes vite indiget, posset enim per exiguum tempus fructum facere succo eo, quem habet in se, etiamsi nouum ex vite non sugeret; ita, qui est in gratia, &c. Mihi videtur etiam hoc valde probabiliter colligi ex his verbis, quod etiam placuisse video doctissimo Magistro Medinæ in commentariis 12. quæstione 109. art. 9. patet ex verbis Augustini tract. 81. non ait, quia sine me parum potestis facere, sed nihil potestis facere: siue ergo parum, siue multum sine illo fieri non potest, sine quo nihil fieri potest. & statim ait palmitem nullum fructum prorsus magnum aut paruum ferre posse, nisi manserit in vite, & vixerit de radice. Duo ergo sunt necessaria ad quemlibet actum meritorium, & naturam sanatam esse per gratiam, & auxilium speciale adesse, quo homo moueatur ad operandum sicut palmiti, vt ferat fructum quemlibet, necessarium est esse in vite, & præterea ab ea alimentum, & virtutem accipere. Secundò probatur, quoniam Dominus non loquitur nisi de manentibus in se per gratiam, & hos dicit sine se nihil posse facere. Tertio probatur, quoniam Concilium Mileuitanum loco citato loquitur de gratia, qua natura sanatur, vt patet ex eius verbis, *placuit, vt quicumque dixerit, ideo nobis gratiam iustificationis dari, &c.* Deinde Concil. secundum Arausic. c. 7. manifestè loquitur de auxilio actuali, cum ait, *Qui dixerit nos posse bonum aliquod quod ad salutem pertineat vita æterna per naturæ vigorem cogitare, aut eligere, aut Euangelij prædicationi credere absque illuminatione, & inspiratione Spiritus sancti, qui dat omnibus suauitatem in consentiendo, & credendo veritati, hæretico fallitur spiritu, non intelligens vocem Dei in Euangelio, dicentis: sine me nihil potestis facere.* & quomodo hoc intelligat, videtur exponere c. 9. dicens: *Diuini est muneris, cum & rectè cogitamus, & pedes nostros à falsitate, & iniustitia tenemus, quoties enim bona agimus, Deus in nobis, atque nobiscum, vt operemur operatur.*

Ad actum meritorium quæ requiritur.

Si quis in me non manserit, mittetur foras.] Docet mala quæ imminere non manentibus in se per charitatem, vt magis & moueat. *Mittetur foras*, hoc sæpe fit, vt iam diximus, cùm amissa fide omnino exit ex Ecclesia: Verùm etiam si fidem non amittat, separatur, & elicitur foras inuisibiliter, quia non viuificatur spiritu, quo viuit corpus Ecclesie, nec accipit influxum gratiæ. Hoc autem dupliciter contingit, primò cùm quis mortaliter peccat, sed iterum tamen in amicitiam Dei reuersurus est. Secundò, cùm incidit in peccatum mortale, vnde exiturus non est, & Deus decreuit firmiter non dare illis auxilium, quo efficaciter exeat, licet nunquam neget sufficiens, & de hoc secundo loquitur Dominus potissimùm, vt ex eius verbis patet: *arescet, & colligent eum*, &c. hoc enim est propriè mitti foras, quando Deus ita decreuit, quia iam nihil illi prodest ad vitam æternam, aut ad fructum faciendum manere in radice, & Dominus loquitur de mansione fructuosa, vt diximus. *Tunc arescet*, id est, quo diutius in hoc miserabili statu vixerit, eo magis, magisque igni aptus redditur, quia semper plura peccata committit, vt palmes excisus dum magis arescit aptior igni efficitur, deinde in ignem mittent. Ex quo patet quàm aptè similitudine vitis vsus sit, quoniam vt palmes in vite præstantissimum fructum fert, ita extra vitem nihil est eo inutilius, vt meritò dicat Augustinus, *Vnum de duobus, palmiti conuenit, aut vitis, aut ignis, si in vite non est, in igne erit, vt ergo in igne non sit, in vite sit.* Quod eleganter explicatur aduersus Hierusalem Ezech. 13. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna sylvarum, nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus vt dependeat in ea quodcumque vas, ecce igni datum est in escam.*

Indicatiui,
seu impera-
tiuum poni
pro futuro
in Scriptu-
ra frequēs.

Et ardet.] Mos est Scripturæ, vt cùm aliquid futurum esse dicit, si velit summam certitudinem, & celeritatem significare, vtatur præsentis indicatiui, siue imperatiui pro futuro, hoc fit dupliciter, vel cùm simpliciter dicit aliquid futurum esse, vt Matth. ultimo, *Ecco ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi*; & Ioan. 14. *Ahuc modicum, & mundus me iam non videt, vos autem videtis me.* & ibidem, *Audistis, quia dixi vobis: Vado, & venio ad vos.* ita exponit Anselmus in lib. de conceptu virg. c. 7. illud Rom. 8. *Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum; spiritus autem viuit propter iustificationem*; non enim mortua erant corpora eorum, sed necessariò moritura erant propter peccatum Adæ. Secundò fit, quando dicit vnum necessariò futurum esse post aliud, siue conditionem apponat, siue non apponat, sine conditione, vt Isa. 55. *Audite audientes me, & comedite bonum.* Osee 10. *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordie*, in hoc c. *Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.* Cum conditione, vt Ioan. 14. *Etsi abiero, & præparauero vobis locum, iterum venio*; ita modò dicit, *& in ignem mittent, & ardet*, id est, statim sine dubio ardebit. Præterea certa temporis differentia ponitur aliquando, non solùm, vt ipsa significetur, sed etiam vt signifi-

gnificetur permanentia actu sua illa, vt notauimus c. primo in principio, ita dictum est in hoc c. *Et omnem qui fert fructum purgabit eum*, id est, semper magis, ac magis emundabit dum erit in hac vita. Ita etiam modò dictum est, *ardet*, quasi dicat, dum erit sarmentum, semper ardebit, itaque si æternum esset sarmentum, in æternum arderet: significat igitur pœnam mali Christiani nunquam esse finiendam: ex quo conuincitur hæresis Origenis de damnatis aliquando beatis futuris.

*Pœna mali
Christiani
sine fine du-
ratura.*

Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, perinde est ac si diceret, vultis scire quomodo manebitis in me, si manserint in vobis verba mea, sicut statim ait, *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea*. Quid sit autem manere verba Dei in aliquo, intelligimus ex regula præcedenti, manent illa quidem in omni, qui oblitus non est, sed quoniam Scriptura non loquitur nisi de fructuosa mansione, tantummodo dicuntur manere in illis, qui memoria, & affectu ea complectuntur, vt operentur. ita Ioan. 5. *Et Verbum Dei non habetis in vobis manens*, quia quem misit ille, huic vos non creditis Ioan. 2. *Scripti vobis adolescentes*, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis; hinc intelligitur illud Matth. 13. *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit, qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo*. est enim sensus, qui habet, scilicet cognitionem Dei cum amore, & operibus coniunctam, vt Apostoli, quibus antea dixerat, *Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum*, illis autem non est datum; istis augebitur huiusmodi cognitio: qui autem non habet, scilicet talem cognitionem, & quod habet auferetur ab eo. Si non habet, quomodo habet? Respondetur; dicitur non habere, quia licet Deum cognoscat, non ei obedit, atque ita infructuosè habet. Dicit autem huiusmodi hominem habere iam, non tam iuxta phrasim propriam Scripturæ, quàm iuxta vulgarem hominum phrasim, qui non distinguunt inter habere fructuosè, & infructuosè; nam quod aliter loquendum sit, vt propriè dicatur, ostendit idem Euangelista, qui eadem verba repetens c. 25. dixit, *ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo*. hinc phrasis vñtatissima Scripturæ, seruare, vel custodire mandata, videlicet memoria, & affectu, vt iuxta ea operentur homines, quemadmodum explicuit Dauid Psalm. 102. *Et iustitia illius in filios filiorum iis* qui seruant testamentum eius; & vt doceat, quid sit, seruare, addit, & memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea. Discant quidem Latini seruare leges, seruare equitatem, vt Virgilius,

*Verba Dei
in aliquo
manere,
quid.*

*Seruare
testamentū
quid.*

Qui fuit in Tencris, & seruantissimus equi.

Sed vtuntur verbo seruare, pro eo quod est liberare ab interitu, non pro eo quod est abscondere, & in se habere. Quare hæc phrasis, & propria videtur esse Scripturæ, & multis verbis idem valentibus explicari solet, vt Psalm. 118. *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.*

Ribera in Euang. Ioan.

Xx Et

Et ibidem, in iustificationibus tuis meditabor, non obliuiscar sermones tuos; & Psal. 36. Lex Dei eius in corde ipsius. Pl. 39. Vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.

Finis præci-
pui operi
nostrorum
quis esse de-
bent.

In hoc clarificatus est Pater meus.] Multis rationibus eos allicit Christus, ut in se maneant. Prima quia non possunt fructum ferre aliter. secunda, quod igni tradendi sint, qui fructum non tulerint. Tertia, quod si manserint, obtinebunt à Patre quidquid petierint; nunc iuxta S. Thomam & Lynam addit quartam, quod ex ea re Pater glorificandus sit, glorificatur autem quoniam bona facientes ostendimus aliis quantum in nobis est Deum esse magnum & gloriosum, & colendum ab omnibus, qui finis præcipuus nobis esse debet in operando. Matt. 5. Sic luceat lux vestra, &c. 1. Cor. 10. sine comeditis. sine bibitis, sine aliquid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite. Cyrillus Patrem suum glorificatum dicit, quoniam ineffabilis eius bonitas atque misericordia nota omnibus coronam quasi gloriæ illi attulit; quod autem ait, ut fructum plurimum afferatis, &c. Possunt hæc verba, & sequentia dupliciter intelligi, primò ut sit ordo mutatus, ut dicit S. Thomas, qui tropus dicitur ὕστερον πρότερον prius enim est effici eius discipulos, deinde ferre fructum plurimum, postremò, Patrem clarificari. Secundò, ut sit sensus, Pater meus glorificabitur, cum vos mihi adhærentes fructum plurimum feretis, & tunc eritis verè discipuli mei, scilicet magis propriè, & multo perfectius quàm antea: nam docendo homines, & pro eorum salute multa tolerando, verè me imitabimini, qui pro eis passus sum. Cyrillus hæc paulo aliter intelligit, non enim accipit clarificatus est, pro clarificabitur, ut hæcenus accepimus, sed accipit propriè, ut sit præteriti temporis ad hunc modum: Pater clarificatus est, filium suum dando, non enim posset afferre, nisi ut palmites illi adhærent, ita ut significet in hoc, id est, propter hoc, ad hoc; & quamvis hoc, in Græco sit datiu casus, tamen nihil obstat (quod putauit Iansenius) cum Euangelistæ indifferenter utrumque dicant. Plurimum autem fructum putat Cyrillus dici comparatione fructus iustitiæ legalis, quoniam, ut ait Apostolus Hebræ. 1. nihil ad perfectum adduxit lex, & ad hoc affert illud Matt. 5. Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. affert etiam illud Matth. 13. Omnis scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua, & vetera; & ita exponit, qui Euangelium colit, & iuxta illud viuunt, noua, & vetera proponit, quoniam umbram legis in veritatem vertit, & facit in veritate quod præceptum erat in figura; & eadem ratione; qui illud exponit, profert noua, & vetera.

Sicut dilexit me Pater, &c. Hæc est quinta ratio, quasi dicat ego vos dilexi, antequam me nosssetis, & ad magna opera elegi, ut per

vos

vos vniuersus mundus credat, & saluus fiat, sicut Pater me hominem præuenit sua gratia, & misit ad homines, vt vitam per me adipiscantur. Quare curate diligenter, vt in dilectione mea maneat, quod facietis si mandata mea seruaueritis. Ex his autem, quæ diximus c. 10. ibi, *Ego & Pater vnum sumus*, & illis verbis c. 6. *Sicut misit me viuens Pater*, intelligimus particulam *sicut*, hoc loco non æqualitatem significare, sed similitudinem. Præterea quod ait, *in dilectione mea*, posset sumi actiue, & passiue, quæ ego vos diligo, vel quæ à vobis diligor; & quamuis Rupertus intellexerit, perseverate amando me, tamen Augustinus tract. 82. & ferè omnes sumunt actiue manete in dilectione, quæ vos diligo. & patet apertè ex eo quod sequitur, *sicut & ego Patris mei præcepta seruauit, & maneo in eius dilectione*, id est, semper ab illo diligor, semper me honorat miraculis, & signis, & vult me ab omnibus agnosci, & adorari; itaque loquitur de exterioribus indicis dilectionis.

Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit.] Variæ sunt authorum sententiæ de hoc gaudio Christi quod nam sit. Mihi valde placet expositio Iansenij c. 131. *Hæc vobis dixi, vt in vobis semper sit gaudium simile gaudio quod est in me, qui gaudeo, quod à Patre diligor, ita vos mandata mea obseruate, vt semper à Patre meo diligamini, & gaudeatis, & hoc vestrum gaudium impleatur.* Iansenius dicit implendum fuisse per resurrectionem, & missionem Spiritus sancti. Ego potius exponerem, *impleatur*, id est, paulatim augeatur, cum maiora Dei erga vos amoris indicia videritis, & denique consummabitur in æterna felicitate. Ista expositio conuenit optimè cum præcedentibus, & colligitur ex simili loco c. 17. *Hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semet-ipsis.* Sed fortè poterit adhuc commodiùs exponi ad hunc modum. *Hæc vobis locutus sum, vt habeatis gaudium meum, id est, vt in me gaudeatis, & ex meis dictis atque promissis consolationem capiat, etiam si vos mundus persequatur, & affligat: nam si ex me consolationem non habetis, ex mundo habere non potestis; itaque gaudium suum vocat effectiue, quod ipse efficit aut efficere nititur in eis: hoc intelligitur ex illis verbis c. 16. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis, in mundo pressuram habebitis; & hoc significant verba citata c. 17. Dixerat enim, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi; id est, effice, vt semper in mundi calamitatibus, inuicti, atque integri permaneant, vt non pereant. subdit: Quos dedisti mihi custodiri, &c. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semet-ipsis, id est, nunc eos relinquo, sed antè tamen has preces fundo ad te, vt postea nullo modo cedant persecutionibus, & tentationibus, quas passuri sunt, sed pleni sint gaudio in illis, & quotidie magis gaudeant.*

Gaudium
Christi
quod.

vnde statim sequitur, *Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit.* Cyrillus ex duobus sensibus horum verborum propositis, secundum magis probat, id est, ut gaudeatis rebus quibus ego gaudeo, nempe laboribus, & periculis pro hominum salute susceptis. Chrysostomus homil. 76. *Hac locutus sum, ne à me discedatis, & à gaudio quod habuistis ex eo quod mei discipuli eratis, decidatis, ne à cursu desistatis, sed in finem usque hac letitia perduret.*

Cur Domi-
nus vnus
tantum præ-
cepti memi-
nerit.

Hoc est præceptum meum, &c.] Quoniam sæpe locutus est de seruandis præceptis, nunc aperit, quæ sint, posito præcepto fraternæ charitatis. in quibus verbis sunt quædam dubia. Primum est, quare cum de multis præceptis antè locutus fuerit, nunc vnus tantum meminerit. Respondetur, quoniam hoc præceptum cætera omnia continet, & qui hoc implet, omnia implet. ita Chrysost. homil. 76. August. tract. 83. Cyrillus, Greg. homil. 27. in Euangelia, Rupertus, S. Thomas. Ostendit hoc Gregor. exemplo arboris, cuius rami quidem sunt multi, sed vna tantum est radix, ex qua omnes rami prodeunt; ita omnia præcepta ex charitate emanant, & in charitate solidantur, & sunt multa per diuersitatem operis, & vnum in radice dilectionis. hoc ipsum facillè probatur ex sacra Scriptura, non enim dicimur Deum diligere, nisi omnia eius præcepta seruemus, & tamen 1. Iohann. 4. scriptum est, *Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.* Et Matt. 7. *Quicumque ergo vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis; hac est enim lex, & Propheta.* Denique Apostolus Rom. 13. & Galat. 5. latius hoc explicat. *Omnis, inquit, lex in vno sermone impletur: diliges proximum tuum sicut teipsum.* At restat adhuc insoluta difficultas, cum enim duplex sit præceptum charitatis Dei, & proximi; præceptum dilectionis Dei sine dubio maius est, ut Dominus docuit Matth. 22. *Diliges Dominum Deum, &c.* hoc est maximum, & primum mandatum; atque hoc præceptum non minus continet omnia præcepta, quam præceptum dilectionis proximi. Cur ergo cum vnum præceptum statuendum esset, potius meminit minoris, quam maioris: qui enim verè Deum diligit, non potest non amare proximum, & cætera præcepta implere. Respondetur duas esse causas huius rei. Prima est Augustini in libello expositionis epistolæ ad Gal. c. 5. in vtroque præcepto vis est tota charitatis, & vnum alterum continet, nec potest vnum esse sine altero; quare alterum eorum commemorare sufficit, cum de operibus iustitiæ agitur; sed illud opportunius commemoratur, de quo facilius quisque conuincitur. nam cum Deum homines odisse non soleant, facillè seipso decipiunt, putantes se amorem Dei habere, & ad hunc amorem examinandum, rariùs tentationes occurrunt: at in dilectione proximi, cum quo loquendum, & viuendum est, facillè periculum sit dilectionis, & cer-

nitur,

nitur, velis nolis, an proximum ames, adeo ex dilectione proximè vult colligi, & cognosci dilectionem Dei. 1. Ioan. 3. *Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clausit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* Et cap. 4. *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est.* Secunda ratio est S. Thomæ: Dominus exhortatur Apostolos ad adificationem proximorum, & ad perferendum labores in hominum utilitatem, ideo potius meminit dilectionis fraternæ, quamvis altera sine altera non sit. Tertiò, quoniam dignitas dilectionis Dei satis ex se patebat, & in c. Decalogi posita sunt præcepta ad Dei honorem pertinentia; at quoniam proximus multo inferior est Deo, nec erat in Decalogo præceptum expressum & affirmatiuum dilectionis proximi, sed omnia negativa, præter præceptum de honorandis parentibus, necesse fuit dilectionem proximi commendare, & eius dignitatem demonstrare, ne putaretur illud præceptum Leuit. 19. *Diliges proximum tuum, siue amicum tuum, sicut teipsum*, esse quasi vnum è multis.

Quare hoc præceptum vocet suum.

Secundum dubium est, cur hoc præceptum suum vocet. Responderetur eadem ratione vocat illud suum, quia cap. 13. nouum vocauit dicens, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inimicem*, &c. Id est, non ratione substantiæ, sed ratione modi: nouitas enim in his verbis posita est, *sicut dilexit vos*, vt ibidem ait Cyrillus, quod ibi fusiùs explicuimus. Sed sciendum est cum duplici articulo dici in Græco, *præceptum meum*: quare sine dubio alludit Dominus ad verba citata cap. 13. quasi dicat: Hoc est illud præceptum quod nouum appellauit, vt significarem peculiariter meum esse: nam præceptum dilectionis proximi Moyse erat, sed hoc præceptum verè meum est, quoniam nunquam lex præcipit diligi proximum non solùm vsque ad amissionem pecuniæ, & honoris, sed etiam vsque ad effusionem sanguinis; idque gratis etiam, & sine vllis meritis proximi ipsius, quod significat cum ait, *sicut dilexi vos*, vt cap. 13. exposuimus. Postremò ratione articulorum possumus ita etiam exponere, *hoc est præceptum meum*, id est, hoc est inter mea præcepta insigne quoddam præceptum, & maximum, & quod ego pluris facio, quàm cetera, exceptis quæ ad Dei honorem pertinent, nam, & aliquando positiua nomina per superlatiua sua exponuntur, ratione articuli vel expressi, vel subintellecti, vt Mathh. 22. *Magister, quod est mandatum magnum in lege*, id est, maximum, & ita esse exponendum docet Marc. 12. dicens, *Et interrogauit eum quod esset primum omnium mandatorum*; & 2. Timoth. 2. *Timotheo charissimo filio*, cum tamen in Græco non sit *charissimo*, sed *charo*, in his locis non ponitur articulus, sed subintelligitur, quasi diceret, filio vnico, aut præter ceteros amato. Similiter fit cum ponitur articulus, vt Rom. 16. *Salutate Ampliarum dilectissimum mihi*; & ibidem, *salutate Persidem charissimam*: vnde noster interpret hac ratione etiam si articulus non ponatur in Græ-

eo, cum videt esse subintelligendum, vertit per superlativum, ut u. Corinth. 4. *Sed ut filios meos charissimos moneo*; aliquando etiam si ponatur articulus, vertit per positivum, phrasim sacre Scripturæ imitans, & volens superlativum intelligi, ut Rom. ultimo, *Salutate Epānerum dilectum mihi*; & ibidem, *salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu*; & Stachyn, *dilectum meum*: in omnibus his locis semper est in Græco nomen positivum ἀγαπᾶν, id est, *dilectus*, & ibidem, *salutate Apellem probatum in Domino*, id est, probatissimum in Domino. Quod si vidisset Erasmus, non ita sæpe nostrum interpretem reprehendisset.

Christi
charitas.

Maiorem hac dilectionem, &c.] Quoniam iussit ut proximum diligere, sicut ipse dilexit nos, docet, ut ait Augustinus tract. 84. & S. Thomas, quomodo nos dilexerit, adeo, inquit, dilexi vos, ut nemo maiorem charitatem habere potuerit, hæc est enim tota dilectionis vis, *ut quis pro amicis suis animam ponat*; id est, sponte sua moriatur. Erasmus, & cum secutus Iansenius, adnotant non esse legendum; *quàm ut animam, &c.* sed demptâ particula, *quàm*; quemadmodum est in codicibus Græcis. Quoniam si legeretur, *quàm*, significaretur eam charitatem, qua quis animam ponit pro amicis, esse maiorem charitate Christi: citat pro se Iansenius officium ecclesiasticum Apostolorum, in quo non legitur, *quàm*, & illa lectio est antiquissima. Ad hoc dicenda sunt duo, primum est, si in libris Sanctorum hæc verba queramus, nunc inueniemus, *quàm*, nunc non inueniemus; nam apud Augustinum tract. 84. prius ponitur, deinde non ponitur; & tract. 5. in epist. Ioan. non ponitur, deinde tract. 6. ponitur, & apud Bernard. serm. 9. in Psal. *Qui habitat*, ponitur, & apud eundem in serm. feriæ 4. hebdomadæ pænosa non ponitur. Secundum est, huius loci duas esse posse lectiones, altera est, *maiorem hac dilectionem, &c.* altera sine pronomine *hac, maiorem dilectionem, &c.* si legamus primo modo cum pro nomine, *hac*, non est addenda particula, *quàm*, quoniam reuera superuacanea est, & sensum nihil iuvat, sed lædit potius: nam comparatio optime exprimitur si dicas, maiorem hac dilectionem nemo habet, & statim exponitur, qualis sit ista dilectio, *ut animam suam ponat quis pro amicis suis*; si verò non ponatur pronomen, *hac*, rectè additur particula, *quàm*, ut explicetur quæ sit illa dilectio, quia maiorem nemo habet, & ita Augustinus tract. 5. in epistol. Ioan. & Bernardus sermone citato hebdomadæ pænosa, non posuerunt pronomen, *hac*, sed legitur, *maiorem charitatem nemo habet, quàm ut animam, &c.* utraque istarum lectionum vera est, & probabilis, sed prior est verior, ut ex authoribus, & libris Græcis intelligitur, & ex officio ecclesiastico: at verò tertia, quæ ex istis composita est, in qua ponitur *hac*, & *quàm*, errore describentium deprauata est. Sed est dubium quomodo hoc verum esse possit, quandoquidem maior est charitas, qua

qua quis animam suam ponit pro inimicis, ut posuit Christus. Vnde Bernardus sermone citato de passione ait, *Tu maiorem habuisti Domine, ponens etiam pro inimicis.* Et Apostolus aperre Rom. 5. *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum inimici essemus, Christus secundum tempus pro nobis mortuus est.*

Respondetur primò hîc non fieri verba de intensiōe charitatis secundum se; fieri enim potest, ut aliquis moriatur pro altero, & tamen alter, qui pro eo non moritur, diligat eum intensius, sed de intentione charitatis declarata exterioribus actibus. nullum est enim maius amoris indicium quàm ponere animam pro amico. Si autem dicat aliquis, præstantioris amoris actum, & indicium esse ponere non animam tantum, sed animam, & honorem, & pecunias. Respondet bene Caietanus comparationes semper fieri inter actus disparatos alicuius virtutis, & non inter vnum actum solum, & ipsummet iunctum cum alio, & idem contingit in omnibus rebus quæ comparantur, ut cum charitas dicitur esse maior cæteris virtutibus, non intelligitur esse maior se ipsa, iuncta cum fide, aut cum alia virtute; ita hîc comparantur actus amicitiae.

Sed adhuc urget difficultas, quoniam maius amoris indicium est ponere animam pro inimicis. Ad hoc respondetur primò non conferri actum moriendi pro inimicis, sed cum cæteris actibus, & officiis amicitiae, quasi dicat, inter eos, qui se vehementer amant, nullum maius amoris indicium inueniri potest, quàm si vnus mortem opperat pro altero, quod ego pro vobis facturus sum, qui amici mei estis; si tamen præcepta mea seruaueritis. hoc colligitur ex ipsius verbis, *pro amicis suis*, non enim dicitur amicus propriè, qui non diligit, licet diligatur, quoniam auctore Aristotele 8. Ethicorum cap. 2. *Amicitia est mutua beneuolentia non latens.* Secundò potest esse sensus, inter homines nulla potest esse maior dilectio, quàm mori pro amico; sed mea erga vos adhuc est maior, quoniam morior pro inimicis. Dicere autem, pro inimicis, non erat necesse, quoniam nunquam id inter homines fit. Vnde Pyladis, & Orestis amicitia, tanquam res admodum rara, omnium litteris, & voce commendata est, quod alter pro altero mori voluerit; & hoc est argumentum Pauli Rom. 5. *Vix enim pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori: commendat autem charitatem suam Deus, &c.* Tertiò respondetur cum Caietano, & Iansenio, mori pro inimicis formaliter non esse actum dilectionis ordinatæ, sed pro inimicis materialiter, id est, pro iis, qui diliguntur, licet non diligant. Quare mori pro amicis actu vel potentia, id est, pro amicis habitis, vel habendis, non est minus, quàm mori pro inimicis, immo maius, & perfectius

perfectius est, quia mori pro inimicis materialiter est pars eius, quod est mori pro amicis, ita intellexit Gregorius homil. 27. in Euang. & S. Thomas, & Rupertus, & ait Rupertus, cum dicere posset, pro inimicis suis, maluit tamen dicere, *pro amicis*, ut scilicet nominis suauitate dulcedinem auditoribus eius dilectionis, quam prædicabat, infunderet; ergo non quia erant amici, sed quia eo patiente fiebant amici, dixit, *pro amicis suis*. Sed poterit aliquis argumentari, maius est mori pro inimico nunquam futuro amico, quam pro futuro amico: ergo non fuit maxima omnium ista charitas Christi. Respondetur, cum quis pro inimico moritur, ut morte illa fiat amicus, & per illam amicitiam, summam dignitatem, & magna emolumenta consequatur, & à morte liberetur, ut fecit Christus, maioris dilectionis est, quam mori pro inimico nihil horum bonorum consecuturo. Quare longè maius amoris specimen dedit Christus prædestinatis, pro quibus efficaciter mortuus est, quam reprobis, pro quibus mortuus est tantum quoad sufficientiam, & qui inimici mansuri erant. Omnes istæ responsiones veræ sunt, & recipiendæ; sed mihi videtur prima omnium aptissima, quoniam nunc Apostolis loquitur, qui non erant inimici, sed amici, nec amici potentia, sed actu, & ideo addit statim, *Vos amici mei estis*; non tamen propterea tertia reicienda est, quoniam cum loquitur Apostolis, omnibus credentibus, & credituris loquitur, qui non erant actu amici, sed potentia; immo Apostoli ideo erant actu amici, quia pro eis Christus moriturus erat, atque ita cum eos elegit, & pro eis mori voluit, & cum ad hoc beneficium vocati sunt, non erant amici, sed inimici.

Vos amici mei estis.] Quoniam propter præcepta Domini seruanda multa passuri erant, eos amicitia suæ spe atque mercede animat, eamque omnibus periculis opponit, ut ait Cyrillus, ut ea facile omnia contemnant, & vincant: sed videtur hoc iam prius fuisse dictum in illis verbis, *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea*. Respondetur, sæpe Dominum repetere solere eadem, ut aliùs in memoria insigantur, & eorum utilitas magis cernatur; præcipuè cum sunt eiusmodi, ut inter cætera maximam vim habeant ad persuadendum, ut in hac concione vidimus, quemadmodum repetit se venturum esse ad eos, impetraturos à Patre quidquid petierint, &c. at nunc non repetit, sed aliquid amplius dictis addit; antea enim dixerat, *manebitis in dilectione mea*, id est, diligemini à me: at multi amantur, qui amici non sunt, seruus enim diligitur à domino, sed ad seruum quatenus seruus est, non est amicitia. 8. Ethic. c. 11. quoniam amicitia est æqualitas quædam. 8. Ethic. cap. 5. & veteri prouerbio iam inde à Pythagoræ temporibus iactatur amicitia æqualitas; pollicetur igitur nobis amicorum dignitatem, quæ habet æqualitatem quandam quodammodo. Vnde statim ait, *Iam non dicam vos seruos*, &c. & *vos autem dixi amicos*, &c. quam dignitatem tanti fecit Dauid, ut dicat

dicat Psal. 138. *Mibi autem nimis honorati sum amici tui Deus.* Et Gregorius homil. 27. *O quanta est misericordia conditoris nostri, serui digni non sumus, & amici vocamur.* Scitis me constantem, & beneficium esse erga amicos meos, pro quibus animam ponere non dubito; cum igitur vos hoc honore donauerim, ut amici mei sitis, illum agnoscite, & tenete, quod facietis, mandata mea seruantes.

Iam non dicam vos seruos.] Dubium est quomodo hæc verba vera esse possint, cum paulo post seruos eos vocet. *Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis, non est seruus maior domino suo;* & in iudicio dicturus sit, *Euge serue bone, & fidelis,* Matth. 23. Iansenius cap. 135. dupliciter exponit, primò ait non dixisse, *non dicam vos seruos*, sed, *iam non dico vos seruos*, ita enim habetur in Græco, & ita legit Rupertus, quasi Dominus nunc nihil promittat in futurum, sed tantum doceat eos amicos vocet, & non seruos. Sed hæc responsio falsa est, quoniam legendum est, *dicam*, ut legunt ferè Latini huius loci expositores, præsertim Gregorius homil. 27. Augustinus tract. 85. & in lib. de amicitia c. 5. & 23. & Hieronymus in Michæam cap. 7. immo & Nonnus apertè legit in futuro, deinde, quoniam, ut ipse etiam Iansenius vidit, in eiusdem codicibus Græcis legitur, non adhuc dico vos seruos, quod manifestè habet significationem futuri, videlicet, non adhuc dico, siue non amplius dico, æquiualeat futuro, ut Psal. 87. *Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius*, id est, quorum nunquam iam recordaberis, & ubi nos habemus, *amplius*, est in Græco eadem dictio, quæ hic legitur *etsi*, id est, *adhuc*, siue *amplius*. Itaque nihil refert ad sensum, siue legatur *dico*, siue *dicam*. Secunda responsio eius est, *non dicam vos seruos*, tales scilicet, quales aliquando fuistis cum toto populo Iudaico, id est, merè seruos, qui necdum in amicitiam translati sunt. Augustinus tract. 85. proposita eadem dubitatione ita respondet. *Omnis seruitus ex timore nascitur, & ideo sicut sunt duo timores, qui faciunt duo genera timentium, sic sunt dua seruitutes, quæ faciunt duo genera seruorum; prior timor est seruilis, quem perfecta charitas foras mittit 1. Ioan. 4. alter est filialis, qui manet cum perfecta charitate.* De utroque disputat eleganter idem Augustinus tract. 9. in epist. Ioan. *In timore seruili est seruitus quadam, quæ simul cum timore foras mittitur à charitate; in filiali est seruitus manens cum charitate: cum igitur Dominus ait, iam non dicam vos seruos, non loquitur de seruis, qualis est ille cui dicitur, Euge serue bone; sed qualis est ille, de quo dicitur Ioan. 5. Seruus non manet in domo in æternum, id est, non dicam vos seruos seruitute, quæ oritur ex timore seruili, sed altera quæ oritur ex timore filiali.* Augustinum sequuntur glossæ, & Rupertus, & S. Thomas. Rupertus etiam addit aliter dici in Scriptura seruum absolutè, aliter seruum Domini; nam seruus absolutè in malam partem accipitur, quasi seruus peccati; seruus autem Domini est nomen magnæ dignitatis, & ideo non dixit, *iam non dicam vos seruos meos*, sed, *iam non dicam vos seruos*, absolutè. At hæc additio Ruperti non videtur omnino vera, primò, quoniam

cum seruus relatiuè dicatur, nunquam per se ponitur sine eo, cuius est seruus, aut certè ex præcedentibus, & sequentibus intelligitur, cuius seruus sit, vt Matth. 24. *Si autem dixerit seruus ille in corde suo, moram faciet Dominus meus, &c.* Secundò, quoniam hic etiam cum ait, *iam non dicam vos seruos*, non intelligit seruos peccati, aut diaboli, vt existimauit Rupertus, alioqui nihil ad rem faceret causa quam continuò reddit, *seruus enim nescit quid faciat Dominus eius*; sed est sensus, non dicam vos seruos meos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius, vos autem scitis, quid ego faciam. Contra Augustini autem distinctionem, & expositionem, quæ communis est, pugnat non leue argumentum, quòd nec antea vocauerat eos seruos ea seruitute, quæ oritur ex timore seruili, nec qualis est ille, de quo dictum est; *seruus non manet in domo in æternum*: ergo cum Dominus eis modò aliquid polliceatur, quod antea non habebant, non exponitur eo modo locus satis commodè; præsertim cum post hæc verba vocet eos seruos eodem modo, quo antea vocauerat, dicens, *Mementote sermonis mei*, &c. *Non est seruus maior Domino suo*, &c. Ad hoc possumus respondere hæc verba, *Iam non dicam vos seruos*, &c. antea quoque Apostolis dici potuisse, sed nunc peculiari ratione dicuntur, quia vocantur iam amici, & reuelantur eis diuina mysteria. Sed si adhuc magis velimus explicare, & obseruare Scripturæ consuetudinem, dicendum est, cum nomen vetus alicui detrahitur in Scriptura, non protinus significari nunquam deinceps eo nomine esse appellandum, sed non eo solo esse appellandum, nec ita frequenter vt antè, vt Genes. 32. *Nequaquam Iacob vocabitur nomen tuum, sed Israël*; & tamen sæpissimè postea in sacra Scriptura dicitur *Iacob*. Et Iudic. 6. *Ex eo die vocatus est Gedeon Gerobaal*; & tamen sæpe postea vocatur Gedeon, ita, *iam non dicam vos seruos*, id est, deinceps non solum appellabo vos seruos, sed etiam amicos, & quidem frequentius amicos, quam seruos. Præterea consuetudo Scripturæ est, vt cum nomen videatur imponi, non tam significetur eum, cui nomen imponitur, ita esse vocandum, quam conuenire in eum optimè rem illo nomine, significatā vt Isa. 7. *Et vocabitur nomen eius Emanuel*. Et c. 8. *Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere: Festina prædari*: Quæ sunt nomina Christi, hoc etiam videmus in nonnullis nominibus eorum, quæ Isa. 9. ponuntur, & *vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis*; & Hierem. 23. *Et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster*. Itaque vocari sæpe idem est, quod esse, vt Romanorum 4. *Qui vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt*, id est, apud quem ea, quæ non habent esse in re, iam existunt. Hinc fit vt sæpe dicat Scriptura, verba aliqua esse dicenda, quæ non tam intelligendum est sono vocis esse enuncianda, quam verè faciendum esse quod illis verbis significatur vt Isa. 2. & Michææ 2. *Ibunt populi multi, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei*. Iacob. 1. *Venient gentes ad Ecclesiam, & colent illum ipsum Deum, quem colebat populus Iudeorum*.

Ex quo patet recentiorum Iudæorum ignorantia, qui negabant hæc verba temporibus Iesu Nazareni impleta esse, quoniam Christiani non dicunt,eamus in domum Dei Iacob; sed eamus in templum Petri, aut Pauli, &c. Ita etiam intelligenda sunt plurima verba, quæ in Psalmis, & in Prophetis Christo tribuuntur, cum tamen Prophetæ non significant omnia ipsius ore esse enuncianda, sed reuera in ipso esse implenda, vt in Psal. 3. & 21. & 68. Isa. 65. & passim in Prophetis. Vnde Ioan. 19. *Vt Scriptura impleteretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, &c.* similiter exponit illud, *dederunt in escam meam fel, & siti mea potauerunt me aceto.* iuxta ergo sensus est; *iam non dicam vos seruos*, iam non agam vobiscum quasi cum seruis, sed honorificentius vos tractabo, agam quasi cum amicis, quia Patris mei arcana vobiscum communico, quomodo non serui, sed amici tractari solent, & quamuis antea quoque amicos vocauerat, vt Luc. 12. *Dico autem vobis amicis meis, &c. ne timeamini ad his, qui occidunt corpus, &c.* & vt amicos tractauerat, tamen pollicetur peculiarius se in posterum tractaturum, eos vt amicos quoniã plura Dei arcana eis reuelat, & plura post resurrectionem reuelaturus erat per aduentum Spiritus sancti.

Quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius.] Ita fieri solet inter homines, nõ enim detegit Dominus seruo omnia secreta sua consilia, quod si aliquando id facit, iã magis eũ habet eo tẽpore, vt amicũ, quã vt seruũ. Prou. 25. *Causam tuã tracta cũ amico tuo, & secretũ extraneo ne reueles.*

Quia omnia quacumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.] Cũ his verbis pugnare videntur illa c. 16. *Adhuc habeo vobis multa dicere, sed nõ potestis portare modò.* Præterea dies iudicij quando futurus esset, ipse à Patre audierat, sed reuelare Apostolis noluit, immo cũ quærent Act. 1. *Domine si in tempore hoc restitues regnum Israël;* respondit, *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate;* ideo Chrysost. hom. 76. duos sensus huius loci subindicat; prior est, in iis quæ dixi, nihil ex meo dixi, sed omnia quæ dixi, accepi à Patre meo, vt c. 14. *& sermonem, quem audistis non est meus, sed eius, qui misit me Patris.* ita exposuit August. in Enchiridio cap. 103. illa verba, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,* vt suo loco diximus. Posterior est, *nota feci vobis omnia quæ audiui à Patre meo,* ea scilicet, quæ vobis audire expediebat, atque hunc sensum sequitur Lyra. 3. sensus est, præteritũ poni pro futuro, propter summam certitudinem, vt passim fit in Prophetis; itaque nondũ illis omnia dixerat, tamen quia certo certiũs dicturus erat, dixit se iam dixisse; iste sensus est Aug. tract. 86. & lib. 1. de Trinit. c. 12. & lib. 7. de Genesi cont. Manichæos c. 7. quibus in locis adnotat hanc Scripturæ regulam, & eandem adnotat lib. primo de sermone Domini in monte cap. 42. Nec solum in Prophetis, sed in tota Scriptura id fieri, docet Hieronymus in epistola ad Ephes. cap. 2. in illis verbis, *& confedere fecit in caelestibus.* Quartus, qui omnium germanissimus videtur, est; *nota feci vobis omnia, quæ audiui à Patre meo,* id est, quæ mihi Pater meus tradidit, vt vobis ad hoc vsque tempus dicerem.

ita loquutus est Paulus Act. 20. *Non enim subterfugi; quominus annuntiarem vobis omne consilium Dei.* Ita etiam loquitur Dominus cap. 17. *Opus consummavi quod dedisti mihi, ut faciam, id est, feci, quidquid usque ad hoc tempus per me fieri voluisti.* Similiter intelligitur illud cap. 19. *Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, consummatum est, scilicet, quod usque ad hoc tempus faciendum erat pro salute hominum.* Præterea quemadmodum dixit Marc. 13. *De die autem illa nemo scit, nec Angeli in calo, neque filius hominis, quia scilicet non audierat à Patre, ut Apostolis manifestaret, sicut aduersus Arrianos exponunt Hilarius lib. 9. de Trinitate paulo ante finem. Et Ambrosius lib. 5. de fide cap. 8. ita modò dicit, omnia quaecumque audiui, scilicet, ut vobis dicerem, quæ mihi pater ad hoc tradidit. Eodem modo intelligendum est, quod ait cap. 16. vbi cum dixisset, Adhuc multa habeo vobis dicere, &c. docens, quando dicturus esset, subdit, cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, id est, non omnem absolutè, sed quam à Patre, & à me accepit ut vobis diceret, & quam à me audire vobis expedit.*

Non vos me elegistis, &c.] Vt magis eos moueat, docet se eos amasse, & elegisse sine ullis eorum meritis, ut ita ad redamandum accendantur. 1. Ioan. 4. *In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.* Cyrillus optimè exponit, quò tendant hæc verba; quasi, dicat, cum vobis me proposuerim imitandum, id vos erga alios facere debetis, quod ego feci erga vos: ego elegi vos, non vos me: ego me vobis ignorantibus notum feci humanitate, clementiæque commotus, & adeò vos roboravi, ut fructum plurimum sitis allaturi, & tam chari Deo futuri, ut quidquid petieritis, sitis obtenturi. Quare non debetis vos sedentes, & ignavi expectare, ut ultro homines veniant, sed etiam si errare velint, eos debetis ex errore educere, quamuis vos acerbissimè persequantur, ut ipsi quoque fructum afferant, & quidquid petierint obtineant. Atque hunc sensum optimum esse, dicit Cyrillus deprehendi ex verbis sequentibus, *Hæc mando vobis, &c.*

Et posui vos ut eatis.] Perstat, ut aiunt Chrysostomus homil. 76. & Gregorius homil. 27. in translatione vitis, id est, ego posui vos in vite. Quare si velimus in eadem translatione manere, possumus exponere, *ut eatis*, id est, ut crescatis in vite, & fructum afferatis, ut Osee ult. *Ibunt rami eius, & erit quasi oliva gloria eius; sed aptius videtur ut eatis per vniuersum orbem, prædicantes Euangelium, & fructum afferatis conuersionis Gentium, iuxta illud Ioan. 4. Leuate oculos vestros ad regiones, quoniam iam alba sunt ad messem, & qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam.* Bernard. in serm. de sancto Benedicto, moraliter exponit: *Ut eatis, scilicet à vobismetipsis, auertendo*

Locus hæresis
Pelagianorum
conuincenda ac-
cedens.

vos à vestris voluntatibus, iuxta illud Matth. 16. Si quis vult post me venire, abneget semet-ipsam. Ex his verbis conuincitur hæresis Pelagianorum nostris vitibus nos assequi gratiam: nam si non præuenimur gratia Dei, nos elegimus eum, potius quàm ipse nos.

Secundò

Secundò conuincitur hæresis eorum, qui dicebant, Deum vocare nos propter bona opera quæ animæ nostræ fecerunt, antequam in corpora ingrederentur, quam Basilidis, & Manichæi fuisse testatur Hieronymus epistola ad Heditiam q. 10. fuit etiam Origenis lib. primo periarcon. c. 7. & lib. 2. c. 8. Tertiò refellitur error eorum, qui omnia bona opera putant esse causam vocationis nostræ: nam si ita esset, nos elegissemus Deum, vt dictum est, & ad hoc probandum adducit istum locum Augustinus in lib. de prædest. sanctorum. c. 17. & lib. de patientia. c. 20. & 21. & sermone 39. ad fratres in eremo. Quartò refellitur hinc sententia quorundam Theologorum, vt Enrici, quod lib. 4. quæst. 19. & quod lib. 5. q. 5. qui putabant bona opera quæ facturi eramus post acceptam gratiam fuisse causam, vt vocaremur à Deo illa præuidente, ait enim Dominus, *Et posui vos, vt eatis, & fructum afferatis*, id est, elegi vos, non quia eratis ituri, & fructum allaturi, sed vt eatis, & fructum afferatis. & eodem modo loquitur Apostolus prima Cor. 7. *Consilium autem do tanquam misericordiam consecutus à Deo, vt sim fidelis.* & Ephes. 1. *Elegit nos in ipso vt essemus sancti, & immaculati coram ipso.*

Item Basilidis & Manichæi.
Item Origenis, & aliorum.

Et fructus vester maneat.] Dignitatem, & amplitudinem huius fructus ostendit, vt ait Rupertus: reliqui enim fructus transeunt, iste manet, & hoc est quod eleganter dicit Eccles. 1. *Vanitas vanitatum*, &c. *Quid habet homo amplius de vniuerso labore suo, quo laborat sub sole:* & vt ait Gregorius homil. 27. fructus laborum huius sæculi licet antea non periret, in morte certè perit; sed fructus de quo loquitur Dominus, tunc verè incipit apparere, iuxta illud Ps. 126. *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini*, ideo Apostolus cum loquitur de operibus carnis Gal. 5. *Manifesta autem sunt opera carnis*, opera dixit, quia natura operis est, cum sit motus quidam, vt cum factum est, iam non sit, cum autem venit ad opera Spiritus, iam non opera vocat, sed fructus, fructus autem Spiritus, &c. vt ostendat non transire, sed manere in æternum, ita exponunt ibi Hieronymus, & Augustinus.

Fructus perennis.

Hæc mando vobis, &c.] Possent hæc verba ita intelligi, vt idem præceptum repeteretur, quod suprà positum est, *hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem*, vt intellexerunt Rupertus, & Iansenius; sed multò melius intelligentur, si coniunctio, *vt*, significet finem, & sit sensus, hæc quæ de amore meo erga vos commemorauimus, non exprobrandi causa dixi, nec aliam ob causam, quam vt vos mutuo amaretis, atque ita pro salute hominum quiduis æquo animo perferretis. Ex quo patet quàm rectè exposuerit præcedentia Cyrillus; ita exponunt Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, S. Thomas, ita enim accipiunt isti authores. *Hæc mando vobis*, ac si dixisset hæc locutus sum vobis; & eodem modo videtur intellexisse Cyrillus. Augustinus tract. 87. ita exponit: *Quoniam dixerat, posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, nunc dicit, Hæc mando vobis*, &c. *docere volens fructum, quem laturi sumus, esse dilectionem proximorum.* quod idem videtur esse cum sensu Chrysostomi.

Odiū &
persecutio
mundi.

Si mundus vos odit. Hoc maximè poterat ob stare ne Apostoli pro salute hominum laborarent in prædicatione Euangelij, odium scilicet, & persecutio mundi, id est, mundanorum hominum, & tantum bona huius sæculi voluptatēque quærentium; sed docet hoc odium esse contemnendum, quasi dicat: Nihil miremini, aut turbemini, cum vos mundus oderit, me prius odit quàm vos; gaudete quod mei imitatores eritis, & tamen nihil vobis nocebit eius odium, sicut nec mihi nocuit, persequetur vos mundus, quia de eo non estis, id est, quia operibus non fauetis, sed contradicitis, ut ego & cum hoc dicit, relinquit subintelligendum, sed tamen ego vos amabo, quia mei estis, & electi à me, ut mundi opera damnetis; multo magis vobis amor meus proderit, quàm mundi odium oberit. Sed quæritur quomodo verum esse possit quod ait, mundus quod suum erat diligeret, quandoquidem mundus maleficos odit, & punit. Iansenius respondet ita *quamvis mundus ex aliqua sui parte malos odiat, in aliquo genere mali; nec sunt aliqui mali, quos mundus ex magna sui parte non diligit; contra autem iustos non pars mundi, sed totus mundus odit.* Mihi videtur aliter respondendum, mundani homines diligunt suos, id est, fautores, & participes suorum consiliorum: si quando verò alios mundanos oderunt, causa est quod illi consiliis eorum aduersantur, itaque iam alieni sunt, & aduersarii, atque ideo Christum odio prosequiebantur, quoniam eorum opera reprehendebat, & hominibus nota faciebat, ut videmus Sapientiæ 2. & eadem causa odio habituri erant Apostolos. Ex quo patet hanc expositionem optimè in verba Domini conuenire, & probatur etiā ex Ioan. 6. *nō potest mundus odire vos* scilicet, quia nulla in re ei resistitis, aut contradicitis, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt.

Esse, & fuisse
pro eodē
sumi.

Quod autem dicit, *si de mundo fuissetis*, videtur non esse verum, quoniam licet iam de mundo non essent, fuerant tamen aliquando, sicut idem Dominus ait, *Ego elegi vos de mundo.* & c. 17. *Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo.* Propter hoc Iansenius putat melius vertendum fuisse, si de mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret. Sed ad hoc primò respondemus Erasmus, & Pagninum ita vertisse ut nos habemus. Secundò apud nostrum interpretem pro eodē usurpari solere, *esse, & fuisse*, ut Isa. 1. *sicut Sodoma fuissetus, & sicut Gomorrha similes essemus*, immo & Latini pro eodem dicunt, *amatus essem, & fuissetus.* Tertiò dicimus, *fuisse, fecisse*, & similia verba eleganter apud probatissimos auctores accipi pro *essem, facerem*, &c. quod nos sermone nostro dicimus *hiciera des lo, dixerat des lo*, ut Cicero pro Sexto, *restitisses, repugnasses, mortem pugna oppetiisses*. pro quo idem Cicero dicere solet *resisteres*, ut in Secunda Philipicca. *Conciliatis Cnei Pompeij peristromatis seruorum cellis lectos stratos videres* & Plinius lib. 1. epistolarum epistola 11. *Dedisses huic animo, par corpus fecisses quod optabat, pro daret, & faceres.* Ita modo eleganter dictum est, *fuissetis*, pro *essetis*.

Quem

Quem ego dixi votis.] Scilicet c. 13. & ibi exposuimus.

Si me persecuti sunt.] Id est, sicut me persecuti sunt, ita etiam vos persequentur : ubi nota conditionem quæ per se nihil certi statuit, solere in Sacra scriptura addi præterito cuius significatio immutabilitatem habet, ut futurum quod postea ponitur, & natura sua mutabile est, etiam immutabilitatem habere significetur, & latet sæpe in hac locutione argumentatio à minori ad maius, ut Matth. 10. *Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius* ita nunc; *si me persecuti sunt*, &c. *si sermonem meum*, &c. quod etiam in vñ esse videmus apud prophanos authores, ut apud Virg. 4. *Aeneid.*

Præterito conditionem addi in Scriptura solitum.

*Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror potero.*

Propter nomen meum] Id est, quia mei vocamini & estis, idemque est, ac si diceret, propter me : unde utroque modo dicere solet eandem rem significans, ut Matth. 5. & dixerint omne malum aduersum vos mentientes propter me. & c. 10. & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum, & Act. 5. *Præcipiendo, præcepimus vobis ne diceretis in nomine isto*, id est, ne prædicaretis Iesum. Ex quo exponi potest optimè illud Act. 8. quod sæpe in illo libro repetitur, *Baptizati tantum erant in nomine Iesu*; nihil enim aliud est baptizari in nomine Iesu, iuxta phrasim Scripturæ sanctæ, quam baptizari in Iesu, ut videmus, baptizari autem in Iesu, est baptizari eius Baptismo Gal. Tertio. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Act. 19. *In quo ergo baptizati estis*, id est, cuius baptismo baptizati estis : qui dixerunt, *In Ioannis baptismate* his auditis, baptizati sunt in nomine Domini Iesu, id est, Baptismo Domini Iesu.

In nomine Iesu, idem quod in Iesu.

Quia nesciunt eum.] Loquitur de scientia fructuosa, id est, de cognitione coniuncta cum operibus.

Peccatum non haberent.] Scilicet infidelitatis nam Iudæi ante aduentum Christi fideles erant, quoniam credebant Christum esse venturum, at cum venit, inciderunt in peccatum infidelitatis, nolentes credere iam venisse Messiam, ipsūque esse, qui loquebatur; quam veritatem Christus comprobauit faciendo maiora, & plura miracula, quā nullus vnquam fecerat, ut c. 9. *A seculo non est auditum quod quis aperuisset oculos cæci nati*, &c. Confirmavit etiam ex Scriptura sancta, ut vidimus Ioan. 10. in fine, & propterea illi iam erant inexcusabiles.

Iudæi fideles ante aduentum Domini.

Qui me odit, & Patrem meum odit.] Ratio est, quoniam ego in nomine eius veni, & quæ ille me loqui vult, loquor, atque ex hoc intelligitur quā graue sit eorum peccatum.

Sed ut adimpleatur sermo.] Quasi dicat, denique implendum erat, quod scriptum est in lege. De hac phrasi diximus c. 12. in illis verbis, *ut sermo Isaia Propheta impleteretur.*

Qui

Qui in lege eorum scriptus est.] Id est, in Psal. 34. ubi dicitur, *Non supergaudeant mihi qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, &c.* id est, absque vlla causa & Psal. 68. *Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis.* Nomine autem legis interdum Psalmos. & Prophetas comprehendi ostendimus Io. 10. in illis verbis, *Nomine scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dixistis?* & ratio est, quoniam apud Hebræos מורה, id est, *lex*, dicitur à verbo מרה, quod in tertia coniugatione significat docere quid faciendum, aut quid fugiendum sit, unde מורה idem est, quod *legislator*, siue *doctor*, ut diximus Ioelis 2. in illis verbis, *quia dedi vobis doctorem iustitie*, inde lex ponitur aliquando pro doctrina quam Deus seorsum docet iustos per internam inspirationem, siue per externam doctrinam, ut Psal. 24. *Quis est homo qui timet Dominum, legem statuet ei in via quam elegit.* & ibidem, *dulcis, & rectus Dominus, propter hoc legem dabit delinquentibus in via*, id est, docebit errantes, & nescientes, quâ sit eundum: quamobrem rectè hoc nomen tribuitur omnibus libris sacris, in quibus per Prophetas suos docet nos Dominus viam salutis, sed per antonomasiam quandam libris legis.

Lex pro doctrina.

Cum autem venerit Paracletus.] Id est, quamuis abundè illis demonstrauerim diuinitatem meam, & sint iam inexcusabiles, tamen adhuc magis demonstrabo per aduentum Spiritus sancti, qui perhibebit de me testimonium veniens de cælo tantummodo in vos, qui in me credidistis, ac deinde in eos qui per prædicationem vestram credent, ita ut omnibus notus sit eius aduentus, cum videant vos linguis loqui, & Scripturas explicare, & miracula facere; vos etiam prædicando Euangelium perhibebitis testimonium omnibus de me, & de doctrina mea, & operibus, cum mecum fueritis ab initio, quo docere homines cœpi, & inter eos versari.

Quem ego mittam vobis à Patre.] Hactenus semper dixerat Spiritum sanctum esse mittendum à Patre, nunc à se mittendum dicit, ut doceat se habere omnia quæ habet Pater, & doceat se quoque esse principium Spiritus sancti: quod autem dicit à Patre, planus sensus, & apertus est, cum ego ad Patrem ascendero, id est, quem mittam vobis è cælo. Theophylactus exponit, à Patre, id est, approbante, Patre, & simul mittente. Tertio potest intelligi dici, à Patre, propterea quod filius à Patre habet, ut Spiritus sanctus ab ipso procedat, & quod eum mittat. Quarto, quod mihi magis placet, mittam vobis Spiritum illum, qui est apud Patrem, ut ei coæternus, & consubstantialis.

Spiritum veritatis.] Hoc exposuimus c. 14. in illis verbis, *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere.*

Qui à Patre procedit.] Cum Spiritus sanctus etiam procedat à filio, ut fides catholica docet, quaeritur cur tantum dixerit Christus, *qui à Patre procedit*. Propter hoc Iansenius c. 135. & Montanus dicunt, hæc verba non intelligi de processione æterna, sed de missione temporali, qua mittitur ad creaturas. Probatum primò, quia similiter loquitur de se

Spiritus sanctus quomodo dicatur tantum procedere à Patre.

se filius cum agit de sua missione temporali, Ioan. 8. *Ego enim ex Deo processi, & veni, & c. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum.* Secundò probatur ex Nonno, & Beda posita intellexisse dicit: Verba autem Bedæ habentur in 7. tom. in homiliis de tempore æstivalibus; in homilia Dominicæ. Exaudi, & sunt huiusmodi, cum datur Spiritus sancti gratia hominibus, mittitur à Patre, & à filio, procedit à Patre, & à filio, quia eius missio ipsa est processio, qua ex Patre procedit, & filio. Tertiò probatur, quoniam in Græco loco præpositionis, *à*, non ponitur præpositio *ex*, quæ pertinet ad æternam processionem, sed præpositio *παρά*, quæ magis pertinet ad temporalem missionem: nihilominus hæc expositio minimè recipienda est, quoniam aduersatur communi veterum Patrum expositioni, ut Chrysostomi Cyrilli, Theophylacti, Euthymij, & denique omnium, qui de processione Spiritus sancti loquuntur. Præterea in Concilio Florentino ex hoc loco Græci potissimum argumentum depromebant contra Latinos, ut probarent Spiritum sanctum non procedere à filio, & tamen Latini Patres nunquam propterea negarunt Dominum loqui de æterna processione, qua responsione facile potuissent eludere argumentum, sed semper ut verissimum concesserunt, ut patet ex sessione 23. & etiam ex 18. & sequentibus. Vnde Iansenius non est ausus postea hanc expositionem reicere, licet priorem prætulerit. Patet hoc ex ipso contextu; cum enim dixit, *quem ego mittam vobis à Patre*, loquitur de temporali missione. quare superfluum esset iterum de eadem dicere, *qui à Patre procedit*: hoc ergo dicit, *Mittam vobis Spiritum veritatis, qui vos docebit omnem veritatem, & ut sciatis eum hoc posse præstare, scitote à Patre æterna processione eum procedere*: quare cum sit in Patre, nouit omnia quæ sunt in Patre. ita intelligunt Chrysostomus, & Euthymius, & hoc est quod Paulus argumentatur primæ Cor. 2. *Quis enim hominum scit, quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ sunt Dei, nemo cognouit nisi Spiritus Dei*, scilicet, quia in ipso Deo est, & ab ipso procedit. Ad Iansenium respondemus, illud verbum, *ex Deo processi*, intelligi de æterna generatione, ut suo loco probauimus aduersus eundem Iansenium. idem intelligendum est de secundo loco, atque ideo in utroque additur alterum verbum pertinens ad missionem temporalem; ut cum dicit, *ego ex Deo processi, & veni; exiui à Patre, & veni in mundum*; & similiter intellexerunt Patres Concilij Florentini, tam Græci, quam Latini sessione 18. & sequentibus; quare meritò præferenda est communis sententia Sanctorum sententia Nonni, & Bedæ, quod erat secundum argumentum Iansen. Ad secundum respondetur utramque præpositionem idem valere apud Græcos, & ita Græci veteres, & recentiores intellexerunt, ut videmus. Ad quæstionem ergo respondetur Dominum manifestè ostendere in hac concione Spiritum sanctum etiam procedere à se, cum ait, *Quem ego mittam vobis à Patre*; nunquam enim persona mittitur, nisi ab ea, à qua procedit; ideo Pater nunquam legitur missus, filius legitur missus à Patre, nunquam à Spiritu sancto;

nisi postquam homo factus est. Præterea ut Latini respondeant Græcis in Concilio Florentino sessione 23. quomodo intelligi debeant hæc verba, qui à Patre procedit, ab eodem Ioan. c. 16. clarè exponitur, dicente Domino: *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet & annuntiabit vobis.* Si enim omnia quæ habet Pater, Filij sunt; ergo ipse etiam spirat Spiritum sanctum. ita hoc intellexerunt omnes Patres eiusdem Concilij. Vnde in litteris vnionis vniuersa Synodus ait, *Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater vnigenito filio suo dedit præter esse Patrem, hoc ipsum quòd spiritus sanctus procedit ex filio, ipse filius à Patre æternaliter habet, à quo etiam æternaliter genitus est.* Præterea non posset filius dicere, *de meo accipiet*, nisi Spiritus sanctus ab ipso procederet, nunquam enim legitur in Scriptura, nec in Conciliis, nec in Sanctis, Patrem accipere aliquid à filio, aut à Spiritu sancto, aut filium accipere à Spiritu sancto, nisi quatenus homo est. Secundò dicimus, non dixisse Dominum à se procedere Spiritum sanctum, quia omnia quæ authoritatis sunt, vbique tribuit Patri, quoniam ab ipso simul cum essentia accepit omnia quæ habet: ut cùm dicit Ioan. 3. *sic Deus dilexit mundum, ut filium suum vnigenitum daret*, Patri hoc tribuit, cùm tamen etiam seipse dederit, similiter facit c. 10. *Opera quæ ego facio in nomine Patris mei*, &c. cùm etiam ipse sua virtute faceret. & c. 14. *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo*; cùm tamen ipse etiam eum mittat, ut vidimus. Præterea ibidem, *ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* quibus verbis docet, Spiritum sanctum à se procedere, & statim totum hoc tribuit Patri, dicens, *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet.* Eodem modo loquitur de Spiritu sancto. nam cùm dixisset *ille vos docebit omnem veritatem*, hoc refert ad se ipsum dicens, *non enim loquetur ab se-metipso*, &c. & *de meo accipiet.* atque ita omnia tandem refert ad Patrem, quoniam ipse est principium cæterarum personarum: & eadem ratione Ecclesia in precibus semper ferè Patrem alloquitur, propterea dum veritas hæc ita intellecta est, Ecclesia tantùm dicebat in Symbolo, *Credo in Spiritum sanctum ex Patre procedentem*, quod Symbolo Nicæno addidit Concilium primum Constantinopolitanum. nam in Nicæno tantùm dictum erat, *Credo in Spiritum sanctum*; sed postquam cceptum est dubitari, addidit Ecclesia, *ex filioque*, ut Latini docent in Concilio Florentino sessione 7. quod etiam veteres Patres Græci docuerunt, nempe Spiritum sanctum procedere à Filio, ut latè probatur ibidem sessione 18. & 25. & à Besarione Cardinale Græco in oratione pro vnione c. 7. quæ est in fine eiusdem Concilij. Propterea etiam Græci recentiores concedebant Spiritum sanctum procedere à Patre per filium, sed negabant procedere ex filio, quoniam, ut ait ibidem Besarion. c. 6. præpositio, *ex*, apud Græcos significat principium principale, aut causam principalem, ut ipsi loquuntur, putabantque Latinos affirmare Spiritum sanctum procedere principaliter à Filio, ac si filius esset principium principale Spiritus sancti distinctum à Patre. Sed postquam La-

etini cœperunt profiteri se non ponere duo principia Spiritus sancti, nec facere filium principium potissimum, sed habere eum à Patre quòd Spiritus sanctus ab ipso procedat, doctissimi quique Græcorum, vt Be-
saron, & alij cœperunt Græcos hortari ad vñionem cum Latinis, vt pater ex vltima sessione affirmantes Latinos nullo modo discrepare ab Orientalium Patrû Theologia. *Et vos testimonium perhibebitis.* Græci codices habent, *nunc perhibetis*; sed melius legi in futuro res ipsa indicat. nam Apostoli non perhibebant tunc testimonium, sed perhibi-
turi erant post resurrectionem, vt Actu 4. *Scriptum est, & virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi Domini nostri.* ita, vt diximus, legunt Augustinus & Theophylactus, & Euthymius, ex quo probabile est, & Chrysostomus ita legisse. Præterea etiam si lega-
mus in Græco *μαρτυρεῖτε* intelligendum est imperatiui esse, quamuis possit etiam esse indicatiui. Sed imperatiui esse intellexit Cyrillus: & erit sensus, *sicut Spiritus sanctus testimonium perhibebit de me, ita & vos perhibete*: & hoc rectè significari potest per futurum *perhibebitis*, nam futuro pro imperatiuo passim vtitur Scriptura, vt Deuteron. 6. *Dom-
num Deum tuum timebis, & illi soli seruias, ac per nomen illius iurabis.*

*Futurum
pro Impera-
tino in Scri-
ptura fre-
quens.*

Z z 2

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIUM
SECUNDVM IOANNEM.
C A P V T XVI.

I. **H**Æc locutus sum vobis, ut non scandalizemini.
2. Absque synagogis facient vos: sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo. 3. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me. 4. Sed hæc locutus sum vobis: ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. 5. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram: Et nunc vado ad eum, qui misit me; & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis? 6. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. 7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. 8. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. 9. De peccato quidem, quia non crediderunt in me: 10. De iustitia verò, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me: 11. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. 13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur à semetipso: sed quacumque audiet, loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis. 14. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 15. Omnia quacumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixit quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 16. Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & quia vado ad Patrem? 18. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur. 19. Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare & dixit eis: De hoc queritis inter vos, quia dixi, Modicum, & nō videbitis me:

me: & iterum modicum, & videbitis me. 20. Amen, amen dico vobis: quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. 21. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressura propter gaudium, quia natus est homo in mundum. 22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. 23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen, dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo dabit vobis. 24. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo: Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. 25. Hæc in prouerbiis locutus sum vobis. Venit hora, cum iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. 26. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis: 27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego à Deo exiui. 28. Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. 29. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nulum dicis. 30. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo existi. 31. Respondit eis Iesus: Modò creditis? 32. Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est. 33. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

IN CAPUT XVI. SANCTI IESV CHRISTI EVANGELII

SECUNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

HÆC locutus sum vobis.] Scilicet, quæ dixi de persecutione & odio mundi in vos, & etiam de aduentu Spiritus sancti vos confirmaturi.

Ut non scandalizemini, &c. id est, ne offendatis in via æternæ vitæ, qua ibatis, & recedatis à me, quasi ego eam non prænouerim, aut

vos admonere voluerim aut quasi intolerabilia sint, quæ patimini, & præter opinionem acciderint.

Absque synagoga facient vos.] Hoc exposuimus cap. 9. dum ait, *extra synagoram fieret.*

Sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, &c. id est, iam proximum est tempus, quo vos acerbissime persequentur; cum enim aliquis odio ardet, & vindictæ cupiditatem excusat specie obsequendi Deo, tunc sine ullo modo persequitur inimicitias, & lædit quantum potest, quia desunt duo, quæ maximè auertere homines solent, ab huiusmodi facinoribus, id est, hominum verecundia, & timor, & interna conscientiae reprehensio. Vbi nos habemus *obsequium*, in Græco est, *λατρεία*, quasi dicat, putabunt se offerre Deo sacrificium gratissimum, ita Cyrillus, & opus insignis pietatis facere, & maximæ religionis; loquitur autem de Iudæis, ut aiunt Cyrillus, & Augustinus, & S. Thomas, nam Gentiles occidentes Apostolos, non putabant se obsequium præstare Deo, sed diis, licet Lyranus, etiam de Gentilibus intelligat: at coniunctio illa aduersatiua, *sed*, obscuram reddit orationem, non videtur namque nunc aduersari, sed potius aliquid adiungere, simile ei, quod præcesserat. Quæritur ergo, quomodo hæc posita sit. Propter vim huius coniunctionis Augustinus tract. 93. putauit id quod sequitur positum esse ad consolationem Apostolorum; quasi dicat, eiicient vos Iudæi, sed ego vos colligam, & tantam hominum multitudinem ad me conuerteretis, ut Iudæi metuentes ne templum suum & lex deferatur, interfecuri sint vos, maximum hac cæde honorem se Deo habere existimantes, quod eius templum legemque defendant. Augustini sententiam sequuntur Beda, & glossa utraque, & alij. Idem Beda in homiliis æstimalibus explicans hoc Euangelium, aliter explicat hanc consolationem his verbis: *Bella quidem passuri estis à vestris contribulibus, sed hoc tolerabilius suscipite, quod non tam odio vestri, quam diuina legis amulatione hac vobis ingerentur.* At vero sciendum est, apud Hæbreos *¶* coniunctionem aduersatiuam, pro qua Latini dicunt, *sed*, aut, *veruntamen*, & Græci *ἀλλὰ*, aliquando poni in principio dictionis, non causa significationis, sed ornatus, more Hæbræorum, quod in aliis particulis facere solent, ut in, *¶*, & *quoniam*, atque ideo sæpe omittitur à nostro Interprete, ut Leuit. 13. *Decimo die mensis huius septimi dies expiationum erit.* Et Num. 13. *Aurum & argentum, & as, & ferrum.* Quibus locis ponitur in principio coniuncto *¶*, aliquando ponitur ab Interprete, *sed*, aut aliquid æquiualens, sed ita ut officium aduersatiuè minimè exerceat, sed ut tantum expleat orationem & ornet, & continuet quodammodo cum præcedentibus, ut Psal. 38. *Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens; veruntamen in imagine pertransit homo, sed & frustra conturbatur.* Vbi nos habemus, *veruntamen*, &, *sed*, &, in Hæbræo est *¶*, vnde L X X. aliquando vertunt pro ea *¶*, ut Leuit. 23. aliquando vtuntur particulis quibusdam expletitiis, ut *¶*, aut, *¶*, *¶*, aliquando verò ita ponitur ac si subintelligendum sit,

Veruntamen, sed &
vocula.

non

non solum, vt 2. Corinth. 7. *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos: quantum in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam*; id est, non solum operatur sollicitudinem, sed etiam defensionem; nec solum defensionem, sed etiam indignationem, &c. aut, quod idem est, imò & defensionem, imò & indignationem, &c. sicut vertit Interpres Chrysostomi; & Chrysostomus ipse videtur intellexisse; scholia Græca, quæ collegit OEcumenius, docent in his particulis omnibus, *sed*, accipi pro *et*: quod dicitur quidem rectè, sed melius tamen accipitur, vt modò diximus, atque ita nunc cum dicit, *sed venit hora, vt omnis, qui interficit, &c. coniunctio, sed*, potest capi pro *et*, sed melius exponitur ad hunc sensum, non solum è synagogis suis vos eicient, sed etiam occident, putantes se Deum colere, vt apertè exposuerunt Cyrillus & Theophylactus: prior expositio erat Euthymij.

Sed, pro et.

Sed hac locutus sum vobis.] Id est, ista quidem patiemini, sed ego aduersus illa antidotum vobis porrigo, quòd memineritis me, vt qui Deus sim, ista minimè latuisse, & potuisse vitare si vellem, & mihi vt Deo confidatis: pronomen autem, *eorum*, cum verbo *reminiscamini*, iungendum est; vt apertè pater ex Græco. Caterum verbum *reminiscamini*, reprehendunt Erasmi, & Caietanus, & quòd non dicitur reminisci, nisi eorum, quorum iam eramus obliui. Sed respondetur hoc verbum à Cicerone vsurpari aliquando pro recordor, & apud Ouidium lib. 1. de Ponto. eleg. 9. ita ponitur, cum ait;

Reminiscor, pro recordor.

Nam modò vos animò dulces reminiscor amici.

Hac autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.] Id est, potuissèm, & antea ista vobis prædicere, sed non fuit necesse, quoniam dum ego vobiscum essem, nihil aduersi passuri eratis: nunc cum abeo, & cum necesse, dico. Est tamen dubium quomodo hoc verum esse possit, cum sape hæc eadem illis prædixerit, vt Marci 13. *Tradent enim vos in Conciliis, & in Synagogis vapulabitis*, &c. Et Luca 21. *Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas*, &c. immo multo antè cum misit Apostolos ad prædicandum Matth. 10. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum*, &c.

Propter hoc Augustinus tract. 94. non refert pronomen, *hæc*, ad mala, quæ passuri erant Apostoli, sed ad ea, quæ dicta fuerant à Domino de aduentu Spiritus sancti; quasi dicat, non opus fuit dicere vobis de aduentu Spiritus sancti, quandiu vobiscum eram, sed nunc cum à vobis discessurus sum: Hanc expositionem refellit Iansenius, quoniam cum dixit, *hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, eorum reminiscamini*, non est dubium locutum fuisse Dominum de malis quæ passuri erant. Cum autem subdit, *hæc autem vobis ab initio non dixi*, etiam notum est de illis opus loqui, quæ proximè præcedebant. Augustinum sequuntur Bedæ,

Rupertus,

Rupertus, & glossa vtraque. Posset secundò iste locus explicari ad hunc modum: Non dixi vobis ab initio, id est, cum vocavi vos primò ad Apostolatam, quoniam tunc non eratis apti rebus huiusmodi audiendis, & ego vobiscum eram, in quem tantummodo totum tribulationum pondus vertebatur; ita videtur intellexisse Cyrillus, & Albertus Magnus idem sentit, & Titelmanus, & Claudius, & Arboreus, & Montanus. Verùm contra hanc solutionem, est, quod paulò post hæc illis dixit, cum misit eos ad prædicandum: si autem non dixit cum vocavit eos ad apostolatam, quia erat cum illis, ergo nec postea dicturus erat, cum misit ad prædicandum, quia etiam tunc erat cum illis. Quare non videtur cum hac expositione rectè coherere ratio Domini. At verò Chrysostomus homil. 77. dupliciter exponit. Primò dixit eis ab initio verbera, & expulsionem, sed quòd eorum mors ita esset appetenda, ut qui eos occiderent, putarent se obsequium præstare Deo, nunquam dixerat. Secundò Matth. 10. prædixit eis quæ passuri erant à Gentilibus, ut patet ex illis verbis, *Ante reges, & principes ducemini*; nunc autem dicit quæ passuri sunt à Iudeis, ut patet ex illis verbis, *absque synagogis facient vos*, docetque ista, & multo graviora esse, & hoc est quod illis ab initio non dixerat. Priorem Chrysostomi expositionem sequitur Euthymius, & Caietanus; posteriorem verò Theophylactus, & S. Thomas, & Iansenius, quamvis S. Thomas etiam proponit expositionem Augustini. At Iansenius aliam magis probat, nempe ea, quæ Matth. 10. leguntur non tunc dicta esse Apostolis cum ad prædicandum missi sunt, sed propter loci opportunitatem inserta esse ab Evangelista per anticipationem. Hoc latius confirmat cap. 55. his argumentis. Primò quòd cum missi sunt ad prædicandum per Iudæam, nullam persecutionem passi sunt, & ita non opus erat eo tempore dicere. Secundò, quoniam illa intelliguntur de persecutione Gentilium; tunc autem prohibiti sunt prædicare Gentilibus: *In viam gentium ne abieritis*, &c. Tertiò, quoniam omnia ferè, quæ sunt in eo loco Matth. ab illis verbis, *Ecce ego mitto vos*. Marcus, & Lucas commemorant dicta alio tempore, & diversis locis: ex quibus infert dicta fuisse post resurrectionem cum mittebantur ad Gentes; posita autem esse ibi propter materiarum convenientiam: quemadmodum sermo in monte habitus, qui breviter scriptus est à Luca c. 6. prolixè scribitur à Matth. c. 5. 6. & 7. quoniam convertit ibi multa propter eorum aptissimam coherentiam. Mihi diu cogitanti hæc Iansenij responsio nequaquam videtur vera, quoniam etsi id fiat ab Evangelistis, ut copulent quasi simul dicta, quæ diversis temporibus dicta sunt, propter rerum ipsarum propinquitatem, & similitudinem, quemadmodum historici omnes faciunt, qui, ut doceant quid ille, de quo scribunt historiam, de re aliqua senserit, simul proponunt, quæ ab eo diversis temporibus dicta sunt, ita fecit Matth. c. 3. apud quem multa verba Ioan. Baptiste simul leguntur, quæ non sunt simul dicta, ut ex c. 1. Ioan. intelligi potest, & nos ibi adnotavimus:

uimus: quamuis hoc, inquam, ita sit, tamen ubi certus locus signatur, aut certum tempus, quo sermo habitus est, & illo loco, vel tempore ab Euangelista dicitur habitus, durissimum videtur docere, admixta esse alia, quæ ibi dicta non sint. v. g. cum commemorat Ioan. cap. 13. quæ Dominus in cænaculo locutus est, vsque ad illud c. 14. *Surgite eamus hinc*, nemo audebit negare omnia dicta esse illo tempore, & loco, quoniam hoc in principio sermonis, & in fine Ioannes indicauit. Idem iudicium est de eo, quod sequitur cap. 15. *Ego sum vitis vera*; &c. Donec dicit, *Hæc cum dixisset Iesus egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron*. Similiter Matth. 5. legimus, *ascendit in montem*, & cum sedisset, &c. & in fine eiusdem sermonis cap. 7. & factum est cum consummasset Iesus verba hæc. Nemo dicere potest aliqua ibi esse admixta, nouum enim id, & durum esset: idem fit in illo sermone Matth. 10. quoniam ibi certum tempus signatur in principio, & in fine, ait enim, *Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, dicens*, &c. Et cap. 11. & factum est cum consummasset Iesus, præcipiens discipulis suis, *transiit inde*, &c. quod in cap. 3. ubi verba diuersorum temporum narratur, non fit; quod autem aliqua ex his sermonibus aliis locis narrentur ab Euangelistis, nihil obstat, vt putauit Iansenius, quoniam aliis atque aliis sermonum suorum locis multa iterat Dominus, quæ alibi iam dixerat, vt eisdem verbis docet Augustinus 2. de consens. Euang. cap. 30. in fine: quo canone vsus est ad conciliandos Euangelistas eodem lib. 2. cap. 19. & aliis locis, & passim hoc in Euangelistis obseruauimus. Ad primum ergo argumentum Iansenij, & ad secundum responderetur, Apostolos missos esse per Iudæam quasi discendi, & experiendi causa, vt illa missio esset præludium quoddam maioris, & difficilioris missionis, qua per orbem dispergendi erant, & ideo doceret eos Dominus non solum, quæ illi tempori erant necessaria, sed etiam, quæ in secunda missione passuri erant, quemadmodum si quis tyronem in ludicro certamine doceat, quæ non multo post in vero iuuet didicisse, quandoquidem ludus ille gratia veri certaminis exercetur, atque ita Chrysostomus homil. 34. in Matth. & Euthymius, & Theophylactus ibidem cap. 10. intelligunt illa omnia tunc dicta esse propter futurum tempus post ascensionem. Ad tertium respondimus iam ex canone Augustini. Vt igitur ad dubium propositum respondeamus, dicimus vtramque Chrysostomi solutionem iungendam esse, vt sit sensus, dixi vobis antea multa vos passuros fore à Gentilibus, sed non dixi quàm grauitur vos persecuturi essent Iudæi; & quamuis dixerim eos quoque scituros esse in vos, non tamen dixi, atrociter, vt nunc, sed quaritur modò, quomodo ratio Domini, quia vobiscum eram, cohæreat cum his, nam ita nec ea dicere debuisset, quæ passuri erant à Gentilibus, quandoquidem ipso cum eis manente nihil passuri erant. Ego ita intelligo: Ab initio non dixi vobis hæc de persecutione Iudæorum, quoniam vobiscum manebam,

& poteram, cum vellem, dicere, nunc autem cum à vobis discedam, non potui non dicere: & propterea statim subdit, *& nunc vado ad eum, qui misit me*, &c. Itaque Dominus non dixit hæc ab initio, quia infirmi erant, & vehementius terrentur. Primò, quoniam mala ipsa perferenda à Iudæis, erant multo grauiora. Secundò, quoniam citius erant perferenda, ante scilicet, quàm in Gentes dispergerentur, & mala quo viciniore sunt, eo magis terrent. Tertio, quoniam multo grauius est à suis aliquem affligi, quàm ab alienis, iuxta illud Psal. 54. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique*. Attemperauit ergo se Dominus imbecillitati Apostolorum, & ideo cum eos ad apostolatam vocauit, nihil de tribulationibus dixit; deinde cum eos misit ad prædicandum, dixit de malis quibus à Iudæis, & à Gentibus erant affligendi; sed minora erant, & magis distabant, nunc dicit grauiora, & iam imminetia.

Et nemo ex vobis interrogat me, quò vadis.] Queritur quomodo hoc verum sit cum Petrus cap. 13. quæsierit, *Domine quò vadis*, &c. 14. dixerit Thomas quasi interrogans, *Domine, nescimus quò vadis*. Respondetur cum Iansenio eos interrogasse quidem, sed cum Dominus sub obscure respondisset, adhuc interrogare debebant, vt melius explicarent quò iret, id est, quæ gaudia, quam gloriam, quod imperium esset habiturus, & quantum eos inde esset adiuturus: atque ideo tacite eos reprehendit, quòd non interrogarent mæore impediti, nam multum consolationis ex responsione acciperent. Est præterea amicorum multa ex discedentibus amicis quærere, de loco ad quem eunt, & de rebus etiam minutissimis, quod hortantur, vt faciant deposito mæore.

Expedi vobis, vt ego vadam.] Quasi dicat, ideo vtilitatem vestram potius spectare debeo, quàm voluptatem, expedit autem, quoniam Apostolorum affectus in præsentia Domini corporea immorabatur, nec apti erant accipiendo Spiritui sancto, quia amore quodam carnis Christum diligebant. Vide Augustinum tract. 94. Et quod diximus cap. 7. in illis verbis, *nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus*. Cæterum, vt norat Chrysostomus homil. 27. diuinitatem Spiritus sancti his verbis ostendit: nam si creatura esset Spiritus sanctus, quomodo expediret Apostolis, vt eius loco veniret creatura, Christum ab eis recedere, qui Deus est. Constat ergo æqualem esse ei. Sed non aliquis propterea Spiritum sanctum filio crederet, ait, *mittam eum ad vos*.

Arguet mundum de peccato.] Id est, redarguet, conuincet, quam significationem indicauimus Ioan. 8. in illis verbis, *Quis ex vobis arguet me de peccato*. Est ergo sensus, cum venerit Spiritus sanctus, & vos impleuerit sapientia, & varietate linguarum, & per vos miracula fecerit ad nomen meum illustrandum, conuincet mundum, quòd magnum peccatum commiserit, non credendo in me. Ita factum videmus,

Actu. 2. *His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & alios Apostolos, quid faciemus viri fratres.* Ceterum ubi nos habemus, *Quia non crediderunt in me*, in Græco est, *Quia non credunt in me*, & ita legunt Theophylactus, & Euthymius, & ita videtur legisse Augustinum. Latini codices, quidam habent, *credunt*, plures verò habent *crediderunt*, ideòque magis hæc lectio sequenda est, quamvis nihil referat ad sensum. *De iustitia verò, quia ad Patrem vado*, id est, convincet Iudæos me verè esse iustum, quandoquidem ad Patrem vado, atque ille me recipiet apud se, & inde Spiritum sanctum mitto in discipulos meos. hoc facturum erat Spiritus sanctus, quoniam Iudæi dicebant Ioan. 5. *Non est hic homo à Deo*, & cap. 8. *Nonne bene dicimus, quia Samaritanus es, & demonium habes?* Et cap. 78. *Si non esset hic malefactor, non ibi tradidissemus eum.* Sed quæritur, quid ad hunc sensum faciant illa verba, *Et iam non videbitis me.* Respondetur hunc esse eorum sensum, ad Patrem vado perpetuò cum eo regnaturus, nec iam amplius inter homines commoraturus; quasi diceret, non latebo ad tempus fictione utens, & postea ad vos redibo, sed semper cum eo ero: ex quo mea iustitia & sanctitas plenè demonstrabitur, cum verè me Pater apud se receperit, atque ita videtur intellexisse Chrysostomus.

De iudicio autem, quia Princeps huius mundi iam iudicatus est.] Principem mundi vocat diabolum, ut in fine cap. 14. exposuimus; iudicium autem accipit pro condemnatione, ut sæpe notauimus, ut cap. 12. *Nunc iudicium est mundi.* Relictis igitur variis horum verborum expositionibus mihi ita omnino videntur intelligenda. *Arguet mundum de iudicio*, id est; convincet mundum, quòd damnatione dignus sit & verè sit damnandus, nisi in me crediderit, quoniam *diabolus iam iudicatus est*, id est, damnatus, & eiectus è regno suo, id est, ex animabus hominum, quas possidebat, quod ostendet Spiritus sanctus cum per prædicationem vestram, & testificationem nominis mei passim conuertetur magna hominum multitudo, & diabolo adimetur. Si ergo planè cerneretur eum, qui antea Princeps mundi erat, expelli per me, & everti ipsius regnum, patebit quoque me à Deo missum esse ad salutem hominum, & ad eversionem tyrannidis diaboli, simulque cum eo omnes esse damnandos, qui me relicto illi adhæserint. Est igitur illud, quod Lucæ 11. legimus, *Si in digito Dei eicio demonia peruenit in vos regnū Dei, cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet: si autē fortior illo supervenerit.*

Adhuc multa habeo vobis dicere.] Hoc exposuimus cap. 15. in illis verbis, *Quia omnia quaecumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Hoc autem ait, nunc non estis apti ad audiendum, cum tristitia obruamini, & parum diuina capiat, donec veniat Spiritus sanctus, & vos doceat, eo autem docente, ego vos doceo, quia à me accipit omnia, à quo procedit, ille claritatem, & gloriam meam vobis demonstrabit, quia à me accipiet omnia quæ dicturus est vobis, & ita per

Princeps
mundi, dia-
bolus.
Iudicium
pro condem-
natione.

Apostoli
spiritu pro-
phetia pra-
dicti.

ipsum vobis loquar, & me demonstrabo vobis: nec miremini quod de Spiritu sancto dixerim, *de meo accipiet*: nam ego per aeternam generationem accepi à Patre omnia, quæ ipse habet, & ideo accepi ab ipso, quod vnum sim cum ipso principium Spiritus sancti; quomodo autem filius omnia Patri tribuat propter authoritatem principij, & originis, diximus cap. 15. in illis verbis, *Qui à Patre procedit*. Cum autem dicit *omnia quæ habet Pater mea sunt*, intelligendum est, omnia præter esse Patrem, vt explicuit Concil. Florent. in litteris vnionis; quare non sequitur, quod Sabelliani volebant eandem esse Patris filiique personam, vt enim ait Didymus lib. 2. de spiritu sancto, non dixit omnia quæ habet Deus, mea sunt, sed, *omnia quæ habet Pater*: itaque Patris nomine se filium esse declarauit, non paternitatem vsutpauit, qui filius erat. Ex illis autem verbis, *& quæ ventura sunt annuntiabit vobis*, manifestè colligimus Apostolos habuisse spiritum prophetiæ, vt notat S. Thomas, atque ita videmus eos frequenter prophetare, vt Paul. 1. Timoth. 4. & 2. Timoth. 3. & 4. Pet. 2. epist. cap. 1. & denique tota Apocalypsis Ioannis prophetia est.

Modicum
quid.

Duplex loci
intellectus.

Modicum, & iam non videbitis me, &c.] Tripliciter hic locus explicari potest. Primò, Non videbitis me, quia recessurus sum à vobis per mortem, sed postea modicum me videbitis, 40. scilicet diebus post mortem, quibus post resurrectionem vobiscum manebo, quia statim per ascensionem iturus sum ad Patrem. Secundò, *Modicum, & iam non videbitis me, quia vado ad Patrem*, id est, parum vobiscum in terra commorabor, quia citò ascensurus sum in cælum: Deinde post modicum me videbitis, cum in fine mundi veniam iudicaturus: vterque sensus est Augustini tract. 101. Et quidem prior non est improbabilis, de posteriori autem dicemus mox in illis verbis, *In illo die me non rogabitis quidquam*. Germanissimus tamen omnium tertius est, quem sequuntur Chrysostomus homil. 78. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Iansenius, vt, *modicum*, non significet, paruo tempore me videbitis, sed idem valeat quod adhuc modicum, vt cum dixit cap. 14. *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*. Ita ergo exponitur, post modicum tempus me non videbitis, quoniam citò moriar, crastino scilicet die, sed tamen, cum hoc contigerit post modicum tempus, me videbitis, cum tertio die resurgam, quoniam ascensurus sum ad Patrem, & glorificandus ad eius dexteram, idèque non potero à morte detineri, sed citò resurgam. Quare verba Domini, quibus hæc exponit dubitantibus Apostolis, dupliciter intelligi possunt, iuxta prædictos sensus. Primò, *plorabitis, & flebitis*, &c. id est, vos flebitis, me per mortem subtrahito, & tunc Iudæi gaudebunt, sed paulo post vos gaudebitis cum me resurrexisse videbitis, Iudæi autem dolebunt cum audient meam resurrectionem, & gloriam & signa, quæ in nomine meo fient. Secundò, plorabitis vos variis persecutionibus, & laboribus afflicti post meam ascensionem, & mundani gaudebunt; sed ego

sed ego in fine mundi veniam, & eripiam vos, vt mecum in aeterna beatitudine gaudeatis. Tertius sensus non differt in his verbis à primo, & ideo diximus hæc verba dupliciter exponi: quare iuxta primum, & tertium sensum cum dicit, *iterum autem videbo vos*, &c. hoc significat, iterum videbo vos post resurrectionem meam, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis, quia immortalis resurgam & iterum mori non potero.

Quid est hoc, quod dicit nobis, modicum.] Hanc geminationem verborum exposuimus c. 1. in illis verbis, *& confessus est, & non negauit*, &c.

Cognouit autem Iesus.] Non coniecturis, sed aperta cognitione, ex quo probatur quòd Deus sit, vt ait Cyrillus.

Quia natus est homo in mundum.] Cum prius puerum dixit, nunc hominem vocat; hoc autem dicit non tam ad rem de qua est similitudo, id est, ad puerum, quàm respiciens ad rem, propter quam adducta est similitudo, id est, ad se, qui homo perfectus erat, & per resurrectionem quasi iterum natus erat: vnde resurrectio vocatur regeneratio. Matth. 19. *In generatione, cum sederit filius hominis*, &c. ita Chrysostomus, Augustinus, Theophylactus, Euthymius ex quo intelligimus cur Paul. Act. 13. probauerit Christi resurrectionem ex verbis. Psal. 2. *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* nam cum illa verba, etiam de generatione temporali intelligantur, ideoque afferantur ab Ecclesia in die natiuitatis, meritò etiam referuntur ad resurrectionem, quæ est iterata quædam natiuitas. Si autem aspiciamus in his verbis Euangelistæ ad rem ipsam, ex qua sumitur similitudo, infantulus appellatur homo, quoniam cum eum mater videt, iam censet se quasi successorem in mundo relinquere, per quem genus suum propagetur, non enim considerat quod tunc est, sed quod post paucos annos erit: quemadmodum Regina gaudet cum primogenitum peperit, quia Regem se peperisse indicat, &c. *Et in illo die me non rogabitis quidquam.* Pro, *rogabitis*, siue, vt aliis libris legitur, *interrogabitis*, est in Græco, ἐρωτήσετε, quod verbum significat *rogare*, siue *interrogare*, nec possumus de hoc dubitare, cum in hoc ipso c. ponatur pro *rogare*; *& non dico vobis, quia ego rogabo Patrem.* & c. 14. *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis.* Pro *interrogare* autem passim ponitur; quare Augustinus tract. 101. annotauit hoc verbum significare hæc duo, sed ipse hoc loco accipit pro *rogare*, aut *precari*. Chrysostomus homil. 78. & Theophylactus, & Euthymius vtroque modo interpretantur, & quidem Augustini sensum iam dictum sequens, ac videns multa post resurrectionem petiisse à Christo Apostolos, coactus est retexere quodammodo suam priorem expositionem, & referre hæc verba, & omnia præcedentia, non ad tempus post resurrectionem, vt hactenus fecerat, sed ad cœlestem beatitudinem, quoniam tunc nihil habebunt beati, quod petant, habentes omnia quæ volunt. Sed iste sensus ægrè cum sequentibus coheret, nam cum dicit Dominus, *in illo die in nomine meo petetis*, difficile

*Resurrectio,
regeneratio,
seu iterata
natiuitas
dicta.*

dicta est non loqui de eodem tempore, de quo loquebatur, dicens, *in illo die me non rogabitis*, sed illud, *in illo die in nomine meo petetis*, non est dubium non intelligi de beatitudine, in qua sancti nihil opus habebunt petere: At iuxta expositionem quæ nobis magis probata est, dubium est, quomodo hæc verba intelligantur. Respondetur verbum illud Græcum in utroque sensu accipi posse: si significet *precari*, sensus est, in illo die cum ad vos post resurrectionem redibo, & deinceps non precabimini me, sed satis vobis erit mei nominis inuocatio ad omnia impetranda, non indigebitis aduocato: ita Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, quod ut rectè intelligatur, sciendum est Apostolos ante resurrectionem Domini non fuisse solitos à Patre petere pro se, sed à Christo petebant, ut Matth. 8. cum nauicula aperiretur, fluctibus, suscitauerunt eum, dicentes: *salua nos Domine, perimus.* & c. 14. *Petrus cum cepisset mergi, clamauit, Domine saluum me fac:* aut si quid volebant petere à Patre, orabant Christum, ut ipse pro eis peteret. propterea mæsti erant maximè de Domini discessu, quia iam putabant se non habere, ad quem in laboribus & periculis confugeret, & ideo Dominus toties repetit, *si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* hoc colligitur satis ex Euangelio; ait enim in hoc c. *In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis.* (id est, de rebus ad vos pertinentibus, ut hætenus faciebam) ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis: & paulo antè, *Vsq̃ue modò non petistis quicquam in nomine meo:* quare hoc dicit nunc, & est sine dubio germanissimus sensus. iam tunc non erit vobis opus ad me confugere, & orare me, ut pro vobis petam à Patre, sed per vos ipsos accedere ad Patrem poteritis, & petere in nomine meo, & nihil vobis denegabit, & propterea cum dixisset, *me non rogabitis quidquam*, ut ostenderet, quid pro hoc habituri essent, addidit, *si quid petieritis. Patrem in nomine meo*, &c. Quare hanc lectionem potius amplectendam censeo, scilicet, *rogabitis* quàm *interrogabitis*. Primò, quoniam Augustinus & Beda cum vidissent verbum Græcum utrumque significare, hoc potius elegerunt: quod similiter fecit Nonnus. Secundò, quoniam plurimi codices Latini, quos ego vidi, & in his quidam antiquus manuscriptor habens, *rogabitis*. Tertiò, quoniam cum Interpres videret duo significari verbo, *ἐρωτάω*, & in c. videmus, & haberet ad manum verbum Latinum, *rogo*, quod similiter significat *precari*, & *interrogare*, cur non eo vteretur, ut maneret etiam in translatione Latina duplex sensus, sicut est in Græco. Quartò, quoniam, ut probatum est, iste sensus aptissimè in verba Domini conuenit. Sed quoniam multi etiam codices habent *interrogabitis*, & Cyrillus hunc sensum secutus est, & simul cum priori affertur à Chrysostomo, Theophylacto, & Euthymio, & est etiam in Syriaca translatione, exponetur à nobis ita, *non me interrogabitis*, id est, non necesse habebitis interrogare me, quoniam scietis omnia de quibus

quibus modò dubitatis , & interrogatis , nam & ego vobis multa dicam ; & paulo pòst , *Spiritus sanctus docebit vos omnem veritatem.* ita Chrysostomus , Cyrillus , Theophylactus , Euthymius ; quasi dicat , ita vos implebit Spiritus , vt etiam me absente omnia intelligatis , nec desideretis me vt vobis dubitationes soluam : Quòd si aliquis obiiciat Apostolos post resurrectionem interrogasse Actuum primo *Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel,* & etiam Petrum , Ioann. vltimo , *Domine hi autem quid ?* Respondetur primò hos Patres intelligere ista verba de tempore post aduentum Spiritus sancti. Secundò responderetur more Scripturæ positum esse id quod sequitur pro eo , quod antecedit , id est , *non interrogabitis* , pro eo quod est , *nihil ignorabitis* , aut *dubitabitis* , quoniam ex ignorantia & ex dubitatione oritur interrogatio. Cùm autem dicimus Apostolos nihil ignorasse , intelligendum est , de iis , quæ erant necessaria ad gubernandam Ecclesiam , & quæ illis scire expediebat vt c. 15. cùm explicuimus illud , *omnia quaecumque audiui à Patre meo nota feci vobis.* Quòd si Dominus post resurrectionem. non respondit ad quædam , quæ interrogabant , causa fuit , quoniam nec interrogare debuerant , nec eis illa scire expediebat : Vnde Petro respondit , *Quid ad te : & Apostolis, Non est vestrum nosse tempora , vel momenta :* non igitur de curiosis interrogationibus loquitur , cùm dicit , *In illa die me non interrogabitis* , sed de necessariis. Sed profectò adhuc difficultatem habet ista expositio , quoniam cùm dicit , *in illo die* , iam exposuimus ex sententia sanctorum de tempore resurrectionis Christi : eo autem tempore probabile est multa Apostolos interrogasse , cùm nondum venisset Spiritus sanctus , qui eos erat edoctrus , nec credendum est semper ea interrogasse , quæ non expediret sciri. Si autem intelligatur de tempore subsecuto aduentum Spiritus sancti , cùm iam Dominus in cælos ascendisset , non erat magna promissio. *In illo die me non interrogabitis.* Præterea etiam post aduentum Spiritus sancti , opus illis fuit interrogare Dominum ; nam cùm quidam dicerent necessariam esse in Euangelio circumcisionem , & obseruationem legis Moysei , conuenerunt Apostoli , & seniores videre de verbo hoc , & facta est conquisitio magna , Act. 15. sic existimabant noui Testamenti gratiam prædicandam , vt à legis veteris non recederet institutis , vt scribit , Gelasius in tomo de vinculo anathematis , qui est inter eius epistolas in Conciliis. ergo aliquid necessarium ignorabant : quare multo magis mihi placet prior lectio , *rogabitis* , id est , orabitis.

Si quid petieritis Patrem in nomine meo.] Hæc verba experientia ipsa reddidit obscura , non enim dubitarem quomodo essent intelligenda , nisi experiremur multa nos petere , quæ non impetramus :

Petere in
nomine
Christi
quid.
Iesus quid.

mus: nec solum nos, verum & Paul. ter Dominum rogauit, vt auferret sibi Angelum Satanæ, 2. Corinth. 12. quod tamen non obtinuit. Propterea cum non possint non esse vera, querendum est quomodo intelligantur. Communior Latinorum expositio est, petere in nomine Christi nihil esse aliud, quam petere rem, quæ saluti animæ nostræ utilis sit, quoniam nomen eius est I E S V S, id est, saluator, vel salus. quare qui petit rem suæ saluti incommodam, non petit in nomine Iesu. ita Augustinus tract. 13. & 81. & 86. & 102. & Beda, & Rupertus, & S. Thomas, & Gregor. homil. 27. in Euangelia. Sed quoniam multa etiam salutaria petuntur, quæ non obtinentur, addunt Sancti conditiones quasdam, nempe, vt pro se aliquis petat, & vt iustus sit, & vt cum fiducia petat, & perseneranter: de quibus vide Augustinum tract. 73. & 102. & S. Thomam hîc. & 22. quæst. 83. art. 15. & lib. 3. contra Gentil. c. 93. Secunda expositio Græcorum est, *in nomine meo*, id est, tantummodo inuocando, & nominando nomen meum, vt faciebant Apostoli in miraculis, vt Actu. 3. *In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula.* ita Chrysostomus homil. 73. & 78. Theophylactus, Ioan. 14. in illis verbis, *Et quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* & etiam hîc Euthym. in eisdem locis, & præterea c. 13. in illis verbis, *et quidquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis*, vbi alio etiam modo interpretatur, *in nomine meo*, id est, tanquam mei, tanquam Christiani. Cyrillus paulo aliter. In nomine meo dici putat, vt Christus se mediatorem, & collargitorem ostendat, nam quatenus Deus nobis cum Patre bona largitur, quatenus mediator est, nostras preces ad Patrem adducit, ipse enim nobis libertatem atque fiduciam ad Patrem largitur. Hanc Cyrilli expositionem ferè sequitur Iansenius. Expositio Augustini satis probabilis est, sed magis ad litteram accedit expositio Chrysostomi. Denique vt omnia rectè intelligantur, sciendum est *nomen*, apud Hebræos significare virtutem, & potestatem, vt exposuimus c. 1. in illis verbis *Iis, qui credunt in nomine eius*. Diximus etiam c. 15. in illis, *Hæc facient vobis propter nomen meum*, idem esse *propter nomen meum*, *propter me*, *in nomine Christi*, & *in Christo*. dicitur autem fieri in aliquo, apud Hebræos quod eius viribus, virtute, auctoritate, auxilio fit, vt Psal. 17. *Quoniam in te eripiar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum.* Atque idem omnino significat, *in nomine alicuius*: vnde pro eodem hæc duo ponuntur in Scriptura, vt Psalm. 4. *In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis.* Petere igitur in nomine Christi, est petere non fiducia nostrorum meritorum, sed fiducia meritorum Christi, vt auertens oculos Pater à nobis, qui sæpe in eum peccauimus, respiciat in faciem Christi sui, & eius virtute, meritorumque eius efficientia det nobis, quod non merebamur accipere: hunc esse omnium germanissimum sensum declarat Ecclesiæ consuetudo, quæ est optima verborum Domini interpres: nam in fine orationum dicit, *per Dominum nostrum Iesum Christi*

Nomē quid
apud He-
bræos.
In aliquo
fieri idem
quod eius
viribus,
virtute,
auctorita-
te, auxilio
fieri iuxta
Hebr.
Idem, in no-
mine alicuius.
Ecclesia
optima ver-
borum Do-
mini inter-
pres.

Christum, id est, hoc à te obtineamus, ô Pater, per merita Domini nostri Iesu Christi, non per nostra. Conuenit hoc bene cum eo, quod modo dicebamus, nam etiam, *in*, accipitur pro, *per*, & nomen pro re *in, pro, per.* ipsa, cuius est nomen; quare petere in nomine Christi, est petere per nomen Christi, quod est, per ipsum Christum. Secundò potest hoc idem adhuc elegantiùs & propriùs explicari: vt sit, *petite in nomine meo*, id est, petite quasi à me missi, petite nõ quasi vobis donandum, sed quasi donandum mihi. quod nos eodem modo dicimus, *pedidlo en me nobre*; vel magis propriè *pedidlo de mi parte*, quoniam propter vnitatem capitis & corporis Christus accipit, cum nos accipimus, & Christo datur, quod nobis datur. Matt. 25. *Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, & Pl. 67. *Ascendisti in altum, coepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus*, quod Apostolus explicauit Ephes. 4. *dedit dona hominibus*. hoc intelligetur optimè ex verbis filiorum Iacob. ad Ioseph. Gen. 50. *Pater tuus praecepit nobis antequam moreretur, vt hac tibi verbis illius diceremus, obsecro, vt obliuiscaris scelerum fratrum tuorum, & peccati atque malitia, quam exercuerunt: nos quoque oramus, vt seruo Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc.* isti ita petentes petierunt in nomine Iacob patris sui, ita & nos petere debemus in nomine Christi, & hoc est quod modò Dominus pollicetur, quod si ita intelligamus, nullam conditionem addere necessè habemus, quoniam sicut absolute à Domino dicta sunt, ita absolute sunt vera, quandoquidem petere in nomine Christi, est petere quæ Christus nobis cupit, & dari nobis vult; non autem cupit dari nobis, quæ saluti animæ noceant, aut, quæ nobis maiora bona impendant quia iam ista non sunt vtilia, ac propterea defectus aliquos in nobis semper esse patitur, quoniam illis conseruamur, nec promittuntur in his verbis omnia quasi statim danda, quoniam saepe non expedit nobis statim accipere, sed post aliquod tempus, vt fides, & patientia nostra probetur, & vt dona ipsa pluris faciamus, & diligentius custodiamus. Fiducia ad petendum satis intelligitur in ipsis verbis, quandoquidem non per merita nostra, sed per merita Christi petimus; nec petimus quasi dandum nobis, sed quasi dandum Christo, cui nihil quod velit, negari potest. Vnde qui sine fiducia petit, non petit in nomine Christi, sed in nomine suo, quia non potest dubitare petens in nomine Christi, sed dubitat, quia considerat sua merita, & ideo ex suis meritis petit; quare rectè Dominus Marc. 11. *Omnia qua orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis.* & Iacobus c. 1. *Postulet autem in fide, nihil hesitant*, videlicet, quia non petit in nomine suo, sed in nomine Christi, & quoniam nos non sumus digni per nos accipere petita, & cum dubitamus, an accepturi simus, iam ex nostris meritis petimus. ideo de hæsitante subdit Iacobus, *Non ergo aestimet homo ille quod accipiat aliquid à Domino.* Præterea non est opus addere, vt iustus sit qui petit, nam si peccator petat in nomine Christi, accipiet quod petit: tunc autem peccator petit in nomine Christi ad eum accedere cupiens, & partes diaboli deserere: illa etiam conditio, vt petamus nobis, & non aliis, nõ videtur

An peten-
dum in no-
mine Chri-
sti.

necessaria, quoniam si petimus aliis in nomine Christi, id est, si petimus, quæ illis Christus dari cupit, obtinebimus: sed aliquando non expedit illis modò accipere, aliquando nunquam accipient; quia nò vult Christus, vt hominibus tam malè donis Dei vtentibus, & pertinaciter in peccatis suis manentibus, illa bona donentur, atque ita tunc non petimus in nomine Christi, quia non est in gloriam Christi, nec iuxta voluntatem Dei illud fieri. De hoc igitur tantummodo dubitare licet in oratione, an petamus in nomine Christi, non autem an petentes in eius nomine accepturi simus. Quòd ergo sancti conditiones quasdam apponunt, maioris explicationis causa faciunt, & illæ potissimum conueniunt in ipsam expositionem. nam reuera in ipsis verbis Domini includuntur, si rectè intelligantur; idem dicendum est, si intelligamus in nomine Christi, id est, per merita Christi, quoniã Christus donat sua merita nobis, & suam auctoritatem, & gratiam, quam habet apud Patrem, vt per illam petamus, atque ita in idem redit cum hac posteriori expositione.

Loqui in
nomine suo
quid.

Sed quoniam nouum videri potest dicere, in nomine meo significare quasi à me missi, & non vobis, sed mihi petentes, superest, vt hanc quoque phrasim ex Scriptura confirmemus. Exod. 5. *Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum tuum.* Quid sit autem loqui in nomine tuo, exposuit in principio capitis, his verbis. *Ingressi sunt Moyses, & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hec dicit Dominus Deus Israël, dimitte populum meum, vt sacrificet mihi, propterea, vt ista intelligeremus, multi codices antiqui habent, vt loquerer ex nomine tuo; & Deuter. 18. Qui autem verba eius, quæ loquatur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Et vt doceat quid sit loqui in nomine suo, ait, *Ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia, quæ precepero illi. & 1. Regum 25. Et venietis ad Nabal, & saluabitis eum ex nomine meo pacificè; & postea, Cùmque venissent pueri Dauid, locuti sunt ad Nabal omnia verba hæc ex nomine Dauid, in vtroque loco tam in Hebræo quàm in Græco est in nomine, sed Hieronymus, vt magis phrasim explicaret, transtulit ex nomine: ex quibus patet ita intelligendum esse illud Ps. 117. *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, id est, à Domino missus, & ex persona Dei Patris nobis loquens, & etiam quòd Dominus dicit Ioan. 5. *Ego veni in nomine. Patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo*, (id est, non missus à Deo, nec in eius persona loquens) illum accipietis.*

Vsqnemodò non petistis quicquam.] Scilicet, quia omnia à Christo petebant, & ipse pro eis petebat à Patre, vt diximus.

Vt gaudium vestrum sit plenum.] Id est, vt gaudium, quod habetis ex eo quòd mei discipuli estis, & quòd ego resurrexerim, plenum habeatis, accipientes quidquid petitis, atque ita magnam spiritualium bonorum copiam consequentes.

Hæc in prouerbiis locutus sum vobis, &c.] Id est, scio vos non satis intelligere quæ modò locutus sum, quia subobscurè dixi: at cùm resurre-

xero,

xero, palam, & sine prouerbis loquar vobis de Patris mei maiestate, & omnipotentia, & de mysteriis cœlestibus, &c. Quid autem sit prouerbiū, siue parabola, diximus in illis verbis c. 10. *hoc prouerbiū locutus est Iesus*, & vidē Basil. in homil. in principium prouerbiorum. Caterum de quo tempore loquatur Dominus cum dicit, *venit hora, cum iam non in prouerbis*, &c. dubium est. multi intelligunt de beatitudine, ubi nihil nobis erit obscurum, videntibus Deum sicuti est, vt August. 1. de Trinitate c. 10. Gregorius 30. Moralium c. 8. & Cyrillus, licet etiam de tempore aduentus Spiritus sancti intelligat Cyrillus. Sed recte ait August. tract. 102. hunc sensum impedire, quod sequitur, *in illo die, in nomine meo petetis*, quod ad beatitudinis tempus referri non potest; quare omnino intelligere debemus cum Chrysostomo homil. 78. de tempore resurrectionis Christi, quoniam tunc aperuit illis sensum, vt intelligerēt Scripturas Lucæ ultimo, & Actu. 1. per dies 40. apparens eis, & loquens de regno Dei. Ita etiam intelligunt Theoph. & Euthymius, & Rupert. At hoc multo perfectius, & plenius impletum est post aduentum Spiritus S. & ideo de illo etiam tempore intelligendum est, vt intellexit Cyril. & Augustinus tract. 104.

Et non dico, &c. Id hoc exposuimus in illis verbis, *si quid petieritis*, &c.

Exiui à Patre, &c. Iansenius intelligit hunc exitum de missione filij tēporali, non de generatione æterna quem iam impugnauius c. 8. in illis verbis, *ego enim ex Deo processi, & veni*, & c. 15. in illis, *Qui à Patre procedit*. Nunc tantum dicimus sanctos Patres aliquando hunc locum intelligere de tēporali missione, vt Aug. 1. de Trinit. c. 10. & lib. 2. c. 5. & Rupertus hic; sed & Cyrillus cū altero sensu hunc etiam proponit. Sed cōmunis tamē, & receptissima Sanctorum exposita est de æterna generatione. Aug. tract. 102. *Exiit à Patre, quia de Patre est, & in mundū venit, quia mundo suū corpus ostendit, quod de virgine assumpsit*. Cyrillus, *Exiuisse à Deo nihil aliud est nisi natum esse, effulsisseque ex substantia Patris eo processu, quo est, & ita propria intelligitur substantia*, Euthymius, *exiui à Patre, significat eum de substantia Patris esse, siue legitimū Patris filium*. ita etiā Beda, & S. Thom. & Lyra, & alij, & probatur apertē ex sequentibus, *Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget, in hoc credimus, quia a Deo existi*, id est, per hoc credimus te esse verum Dei filium, quod scis omnia, & secreta cordium intelligis, quod propriū Dei est, & ideo non opus est tibi vt quis te interroget, quia antequam ille interroget, scis tu quid interrogare velit, & respondes ad dubitationē cordis eius. ita interpretatur Cyrillus: quare in his verbis non potuit Cyril. vti expositione illa secunda quam secutus est Iansen. sed hæc cōmuni, quam sancti recipiūt, immo & ipse Iansen. coactus est ita exponere vt nos, &c.

Exitus Domini à Patre.

Eccē nunc palam loqueris. Id est, iam apertē intelligimus id de quo ante dubitabamus, dixeras enim obscurē, *modicū, & nō videbitis me*, &c. & id iam apertissime dicis, *relinquo mundum, & vado ad Patrem*.

Modō creditis, &c. Quoniā Apostoli videbantur iā fidem firmam habere, reddit eos ad humilitatē, ostendens ab effectu valde infirmā esse, vt discāt sibi nō cōfidere, quasi dicat, ista vestra magna fides, hūc tādē

exitum habebit, quod me relicto omnes fugietis. Possunt autem legi hæc verba, *modò creditis sine interrogatione*, ut sit sensus, modò fidem habetis, sed multo infirmiore, quàm putatis, ut paulo pòst videbitis, vel cum interrogatione (quod magis probat Iansenius) ut sit, *Putatis ne vos fidem firmam habere?* Et ita planè intellexerunt Theophylactus, & Euthymius. Græci Codices, & Latini quidam interrogationem habent, quidam non habent, & ad sensum nihil refert.

Ecce venit hora, & iam venit.] Primum *venit*, præsentis temporis est, secundum præteriti, ut constat ex Græco, id est, instat tempus, nec solum instat, sed iam adest, hac enim nocte fiet.

Ut dispergami unusquisque in propria.] Id est, unusquisque vestrum seorsum fugiet, quò cum impetus, & timor tulerit, nò expectabit alter alterum, nec in locum certum omnes convenietis, sed unusquisque in locum qui se primo fugienti obtulerit, non enim significat, *in propria*, id est, in suam domum, nam Apostoli non poterant habere domos in Hierusalem, cum, & pauperes essent, & Galilæi omnes, ut Actu. 2. *Scriptum est, nòne omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt?* Sed proprium dicitur quod unusquisque habet, seorsum ab aliis, vnde c. 1. *in propria venit*, id est, ubi ipse solus coli, & adorari debebat. ex hoc intelligitur illud c. 19. *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*, id est, in propria, id est, ut ipse solus eam haberet, solus cum ea viveret, & ei ministraret.

Et non sum solus, &c.] Ostendit se nihil egere eorum præsidio, & protectione, sed ipsis tantum utile esse cum eo manere?

Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.] Hoc exposuimus c. 15. in illis verbis, *hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, &c.*

Ego vici mundum.] Id est, omnes mundanorum, & diaboli persecutiones, & tentationes, & illecebras, atque ita vos eum vincetis, si mihi adhæreatis. 1. Ioan. 5. *Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.*

Proprium
quid.

Vincere
mundum
quid.

SAN CTVM

S A N C T V M

IESV-CHRISTI EVANGELIVM

SECVNDVM IOANNEM.

C A P V T X V I I.

1. **H**AEC locutus est Iesus: & subleuatis oculis in caelum, dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te: 2. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. 3. Hec est autem vita aeterna: ut cognoscant te, solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. 4. Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam: 5. Et nunc clarifica me tu Pater apud te ipsum, claritate, quam habui prius quam mundus esset, apud te. 6. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum seruauerunt. 7. Nunc cognouerunt, quia omnia quae dedisti mihi, abs te sunt: 8. Quia verba, quae dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt verè quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti. 9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt: 10. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt: & clarificatus sum in eis. 11. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: ut sint vnum, sicut & nos. 12. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. 13. Nunc autem ad te venio: & hac loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semet-ipsis. 14. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. 15. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues eos à malo. 16. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. 17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. 18. Sicut tu

me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum. 19. Et pro eis ego sanctifico meipsum: ut sint & ipsi sanctificati in veritate. 20. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me: 21. Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus, quia tu me misisti. 22. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut & nos unum sumus. 23. Ego in eis, & tu in me: ut sint consummati in unum: & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. 24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante constitutionem mundi. 25. Pater iuste, mundus te non cognouit: ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me misisti. 26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

IN CAPVT XVII. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECVNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

HÆC locutus est Iesus.] Confirmauerat Dominus verbis suis Apostolos, sed quoniam infirmæ sunt hominum vires, nisi auxilio Dei roborentur, statim ad Patrem conuertit sermonem, ut illos confirmet simul Apostolis relinquit exemplum, ut in omnibus laboribus, & periculis ad orationem confugiant, indeque auxilium expectent, & ideo cum dixisset, *in mundo pressuram habebitis*, statim orauit. Ita Chrysostomus homil. 79. docet etiam aliud exemplo suo, quod his verbis exposuit Cyrillus lib. 11. cap. 14. *Opus enim est non ignorare, si quis pie ac sancte viuere velit, aut ad fratres utiliter loqui, oportere aut in orandi opere sermonis usum adhibere, ne inanis verbositas locum habere videatur.*

Mos orandi
Domini.

Et subleuatis oculis in cælum.] Quemadmodum propter instructionem nostram orat, ita propter eandem oculos in cælum eleuat, ut nos ita faciamus, atque omne bonum è cælo expectemus, erat autem iste mos orandi Domino: quod cur faceret ostendimus cap. 6. in illis verbis, *cum gratias egisset*: ideo non est dubium sæpissimè hoc fecisse, licet non semper in Euangelio legatur, atque ita quod in ca-

none

none dicimus, & *elevatis oculis in cælum*, &c. in Scriptura non legitur; sed ex traditione habemus, quòd eleuauerit, vt docet Innoc. III. in cap. cum Marthæ. de celebr. miss.

Pater venit hora, &c.] Hanc orationem esse eandem, quam Dominus orauit in horto, nititur hic probare Rupertus: sed eius falsa est omnino sententia, vt in postremis verbis cap. 14. ostendimus. Dominus petit in hac oratione primò suam, & Patris gloriam: Secundò orat pro Apostolis: Tertiò pro omnibus electis, qui per eorum prædicationem credituri erant: quòd autem gloriam suam petere videtur, propterea petit, vt glorificetur Pater, & ideo non suam propriè, sed Patris gloriam petit: vnde cum dicit, *Clarifica filium tuum*, statim addit, *vt filius tuus clarificet te*: nam, vt ait Cyrillus, sicut bene agere non ad gloriam nostram debemus, sed ad gloriam Dei, iuxta illud Matth. 5. *sic luceat lux vestra*, &c. ita cum oramus, gloria Dei ante omnia petenda est: & ita nos orare docuit Dominus, *sanctificetur nomen tuum*, &c. est ergo sensus, *venit hora*, id est, accessit iam tempus (nam *venit* præteriti est, vt patet in Græco) passioni meæ destinatum, vt Ioan. 2. *Et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius*, & cap. 13. *sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem*; quasi dicat, Ego pro gloria tua, & pro salute hominum, quos ab æterno elegisti, ignominiosæ morti me offero, tu me clarifica, vt in passione verus filius tuus appaream, & postea resurgam, & ascendam in cælum; vt ita verus Deus ab hominibus credat, propter quos morior, & diuinitas, & potentia, & bonitas tua cognoscantur, & ab omnibus adoreris: ita ferè hæc exponit Cyprianus in lib. de duplici martyrio prope medium, & nos ita exposuimus cap. 7. vbi ait, *Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus*. Et c. 12. in illis verbis, *Pater saluifica me ex hac hora*, &c.

*Qualiter
nobis oran-
dum.*

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.] Ostendit modum clarificationis, vt aiunt Chrysost. & Cyrillus, vbi nos habemus, sicut in Græco est, *καθὼς*, quod propriè significat *secundum quod*; quare particula, *sicut*, non significat similitudinem, sed causam, iuxta Euthymium, quem secutus est Iansenius c. 136. sed melius dicemus significare similitudinem cum quadam causalitate, vt sit sensus, quandoquidem dedisti filio tuo potestatem in omnes homines, iuxta illud Psal. 2. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam*, &c. clarifica illum, ita vt omnes quos ei dedisti habeant per illum vitam, ita sumitur Iudith. 8. *Sicut quod potui loqui Dei esse cognoscitis; ita, quod facere disposui, probate si ex Deo est*. ita nos etiam dicimus, sicut mihi semper fauisti, sic, & nunc faue. Quòd caro totum hominem significet, ostendimus cap. 1.

*Clarifica-
tionis mo-
dus.*

*Caro pro ca-
ro homine.*

ibi, & *Verbum caro factum est*. Cæterum neutro genere vitur, sic, vt omne quod dedisti ei, vt significet vniuersum numerum, non electorum, & reproborum, sed electorum tantum, vt notauimus c. 6. in illis verbis, *Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet*, & c. 12. in illis, *Omnia traham ad me ipsum*. Itaque Christus habet quidē potestatem super omnes homines,

tam

Electi tan-
tium Domi-
no dati à
Patre.

tam reprobos, quàm electos, sed non omnes sibi datos dicit, sed tantum electos, quoniam isti peculiariter ei commissi sunt à Patre, ut efficaciter eos dirigat, & adducat in vitam æternam, atque ita semper intelligere debemus in hoc cap. ut, *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos mihi dedisti de mundo; & Quos dedisti mihi, ego eos custodivi, & postea, Quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum.* Hanc autem potestatem in omnes homines intelligere possumus Christo datam esse secundum utramque naturam, & notant Cyrillus, & S. Thomas referens Hilarium lib. 9. de Trinitate, sed potissimum intelligendum est iuxta naturam assumptam, ut intelligit Augustinus tract. 105. de qua potestate agit S. Thomas 3. parte quæst. 3. & meritò ita intelligimus, quoniam nunc in oratione loquitur, ut homo, quandoquidem ut homo orat. Illud etiam rectè adnotat Iansenius phrasim Hebræorum esse, *Omne quod dedisti ei; det eis vitam æternam,* cum dicendum esset, omni; quod dedisti ei, det vitam æternam, ita ut nominatiuus ille quodammodo redundare videatur, quale est illud Psal. 11. *Domini in calo sedes eius*, pro eo quod est, Domini sedes est in calo, & quoniam cum dicit *omne*, multos intelligit, ideo non vocem, sed sensum respiciens, pluraliter dixit, *det eis vitam æternam.*

Arriani
unde nitun-
tur hæresim
suam confir-
mare.

Locus con-
tra Sabel-
lianos &
Iudæos.

Hæc est autem vita æterna.] De huius loci intelligentia prius cum hæreticis deinde cum Catholicis agendum est. Arriani ex hoc præcipue loco, hæresim suam confirmare nitebantur, quoniam in eo Pater distinguitur à filio, & solus Pater Deus dicitur, ita refert Ambrosius lib. 5. de fide c. 2. At verò sancti Patres tantum ab hac deprauata intelligentia absunt, ut doceant ex eo comprobari diuinitatem Christi. Augustinus tract. 105. & lib. 6. de Trinitate cap. 9. quem sequuntur Beda, & S. Thomas, ita exponit. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant homines te, & Iesum Christum, quem misisti, esse solum Deum verum.* Quam expositionem duram esse dicunt Erasmus, & Iansenius; sed immeritò dicunt, quoniam reuera id Dominus dicere voluit: unde Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 1. hoc testimonio vsus est ad probandam Christi diuinitatem, & Ambrosius loco citato, testatur eo redargui Sabellianos qui confundebant personas, quoniam post Patrem ponitur filius: & etiam redargui Iudæos, qui filium non putabant esse Deum, cum filius in hoc loco non separetur à dignitate Patris: itaque cum dicit, *Et quem misisti Iesum Christum, esse omnino subaudiendum, esse solum verum Deum;* non enim fuit secundò ponendum, ne duos Deos ponere videretur. Hæc Ambros. & eadem est sententia Hilarij lib. 9. de Trinitate in medio. Præterea Basilij lib. 4. aduersus Eunom. in fine, & Chrysostomus hom. 19. & Cyrillus, & Theophylactus, & Euthymius, quos Iansenius, & alij sequuntur, docent, per *solum* non excludi cæteras personas diuinas, sed cæteras personas, quæ ubique colebantur ut Dij, cum Dij falsi essent: adducit Chrysostomus illud 1. Cor. 9. *Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem*
hoc

hoc operandi : cū dixit, ego solus, non exclusit Barnabam, de quo eadem erat ratio, sed potius in eadem causa secum coniunxit addens, & Barnabas.

Sed ut hæc omnia melius intelligantur, & magis consintantur, notandum est, hanc esse consuetudinem Scripturæ, ut nomen, *solus*, sæpe non omnes excludat simpliciter, sed eos tantum qui dissimiles sunt, aut alieni ab eo, cui additur dictio exclusiua, ut Deuter. 32. *Dominus solus Dux eius fuit*, non excluduntur filius aut Spiritus sanctus, immo neque Angeli ministri Dei, qui illum populum ducebant, sed tantum excluduntur Dij gentium, & eorum ministri, quorum opera populus ille adiectus non fuit, & ideo additur statim, *& non erat cum eo Deus alienus*. Similiter ibidem, *Videte quod ego sim solus, & non est alius Deus præter me*. Et 1. Reg. 24. *etiam super abruptissimas petras, quæ solum ibicibus peruia sunt*. Non excludit ibi alia animalia, si quæ sunt pernicitate paria ibicibus, aut etiam superiora, sicut non excluduntur aues, sed tantum homines & animalia tardiora, quoniam aliena sunt ab hac pernicitate. Et Isa. 2. *Exaltabitur autem Dominus solus in die illa*. Non excluduntur serui Dei, qui eum imitari studuerunt, sed peccatores tantum, qui per superbiam & inobedientiam alieni effecti sunt à Deo: ita enim ait, *Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum, exaltabitur autem Dominus solus*. Ita etiam omnes loquimur, nam si dicamus: Tu solus nobilis es in hac ciuitate, non excludimus filios, & consanguineos eiusdem nobilitatis participes. Et si magistro dicamus: Ceteri errant, tu solus sapias, non excludimus eius discipulos, qui illam sapientiam ab illo acceperunt. Ita ergo cū dicit, te solum Deum verum, nullo modo excluduntur personæ eiusdem naturæ, sed solum Dij Gentium alieni ab hoc Deo, & hoc est, quod Ambrosius, & S. Thomas, & Augustinus dicere voluerunt, videlicet illud, solum Deum verum, non solum tribuendum esse personæ Patris, sed etiam personæ filij, & ideo positum esse tanquam utrique commune. Confirmatur hoc ex Euaristo Martyre, & à Petro Pontifice, qui in epist. 1. ad Episcopos Africanos disputat aduersus hæreticos, à quibus illi oppugnabantur episcopi, locum Paul. 1. Timoth. 6. *Qui solus habet immortalitatem, & Lucem habitat inaccessibilem*; Quasi filius excluderetur eius verba sunt: Eos apostolicis percutite ferulis, & diuinis redarguite præceptis: si enim solus Pater lucem habitat inaccessibilem separatam: ergo à filio habet mansionem. Quomodo ergo dicit Stephanus: *Ecce video calos apertos, & filium hominis stantem à dextris virtutis Dei*, Actu. 2. & Ioan. cap. 1. *Unigenitus filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*. Quemadmodum igitur non obest Patri, cū dicit Sapientia, id est, filius, Eccles. 24. *Gyrum cali circuiui sola, & profundum abyssi penetraui*; ita non obest filio cū de Patre dicitur; *Qui solus habet immortalitatem*. Præterea Ambrosius c. 4. probat hinc non excludi filiam à Deitate, primò, quoniam idem præmium, & vnum honorem nobis dat Patris filiique cognitio. Sicut

*Solus sæpe
dissimiles
tantum ex-
cludit.*

Ribera in Euang. Ioan.

C C c

enim

enim Patris, ita filij cognitio vitam acquirit æternam. & eadem ratione utitur Hilarius lib. 9. de Trinit. in medio. Quare sicut in principio Euangelista Patrem & filium copulauit, tanquam eiusdem naturæ, dicens, & *Verbum erat apud Deum*, ita nunc eadem coniunctione eos copulat, cum ait, *Et quem misisti Iesum Christum*: ut Christum verum Deum à maiestate Patris nemo secernat: nunquam enim coniunctio separatur. ita Ambrosius. Et eodem modo argumentatur Hilarius lib. 3. de Trinitate in medio, probat etiam Ambrosius ex similibus locis Iob 9. *Qui extendit celos solus*, hoc de Patre dicitur, & tamen non potest excludi filius, qui ait de se Prou. 8. *Quando preparabat celos aderam*; & mox, *cum eo eram cuncta componens*. Similiter cum dicitur 1. Timoth. 6. *Qui solus habet immortalitatem*, non excluditur filius, qui dicit Ioan. 5. *Sicut enim Pater habet vitam in semet-ipsò; sic dedit, & filio vitam habere in semet-ipsò*. Eadem ratione cum dicitur Actu. 4. de filio, *neque enim est aliud nomen sub calo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri*, certum est non excludi Patrem.

Ex hac doctrina Sanctorum constat, neque in hoc loco, quem interpretamur, neque in aliis excludi Spiritum sanctum, quantumuis exclusiua dictio ponatur; sicut non excluditur filius, nisi in iis quæ secundum relationem dicuntur, ut notat S. Thomas p. q. 36. a. 1. ad primum, quæ Doctrina est Dionys. c. 2. de diui. nomi. latè, & Augustini epist. 66. & lib. 7. de Trin. c. ult. & lib. 3. contra Maximinum c. 11. 12. & 13. & serm. 13. de verbis Domini, ut Matth. 11. *Nemo nouit filium nisi Pater, nec Patrem quis nouit, nisi filius*; nullo modo excluditur Spiritus sanctus, de quo 1. Corinth. 2. ita, *Quæ sunt Dei nemo nouit nisi spiritus Dei*. Et Rom. 8. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei*. Sed quæritur, quare in hoc loco Ioan. & in aliis multis in Euangelio mentio fiat Patris, & filij, & non simul nominetur Spiritus sanctus? Ambrosius lib. 1. de Spiritu sancto c. 3. cum quæsisset, cur, cum dixit Apostolus 1. Corinth. 8. *nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia*, &c. nihil dixerit de Spiritu sancto? Respondet multa etiam loca inueniri, in quibus Scriptura prædicat sancti Spiritus potestatem, de Patre autem, aut de filio nihil expressè dicit, sed intelligendum relinquit, quia quod de vna persona dicitur, intelligitur etiam de reliquis. Euthymius Matth. 11. in illis verbis, *Nemo nouit filium nisi Pater*, proposita nostra quæstione, ita respondet, *quia nondum tempus erat, ut de eo doceret; primum siquidem oportebat filij cognitionem mentibus discipulorum insinuari; deinde etiam illis illa reuelari quæ sunt Spiritus sancti*. Sed non videtur præfenti loco satisfacere prædicta responsio, quoniam multa iam eis dixerat de Spiritu sancto in hac concione; deinde, quoniam modò non cum discipulis, sed cum Patre loquitur Dominus. Mihi videtur id fieri propter auctoritatem Origenis, quare quemadmodum filius omnia tribuere solet Patri, quia ab eo procedit, ita nunc cognitioni Patris, & filij tribuitur vita æterna; & licet subintelligatur etiam Spiritus sanctus, non tamen nominatur,

minatur, quia Pater & filius principiū eius, ipse verò nullius personæ diuinæ principium est, sed à Patre, & filio habet quidquid habet. quomodo explicuimus c. 15. in illis verbis, *qui à Patre procedit*: sed quemadmodum hoc fit aliquando ad ostendendā originem, ita etiā ne erroris sit occasio, aliis locis eadē potestas tribuitur filio, quæ Patri, & eadem Spiritui sancto, quæ Patri & filio. Nunc de intelligentia loci agendum est cum Catholicis. S. Th. hīc, & ubique interpretatur, nō de quacunque cognitione, sed de visione beata, adeō vt 1. p. q. 12. a. 4. & 6. & 1. 2. de q. 3. a. 4. & 3. cōtra Gentes c. 61. & alibi hoc testimonio subinde vitatur ad docendum beatitudinis substantiā non esse positam in actu voluntatis, sed in actu intellectus, quod aliis nequaquā persuaderi potest, vt Castro lib. 3. contra hāres. verbo, beatitudo, hāresi. 4. Vt hoc explicetur duo dicimus, primū est, communioem sententiā Sanctorum esse Dominū loqui de cognitione fidei. ita intellexerunt Hilarius lib. 9. de Trin. in medio, & Ambr. lib. 5. de fide c. 2. quoniam dicunt vitā æternam esse præmium, quod promittitur cognitioni Patris & filij. De eadē cognitione fidei interpretatur Orig. in comment. ep. ad Rom. in illis verbis c. 2. *Is autem, qui secundum patientiam boni operis*, &c. & Cyprianus in epist. ad Iubaianū de baptiz. hāret. & Aug. tract. 105. & serm. 102. de tēpore & Cyrillus hīc apertissimē, vt Damasc. in epist. de Trisagio. Quam expositionē non est dubiū, optimē cohærere cum præcedentibus: petiit enim Dominus clarificationē suam, id est, se verū Deum ab hominibus agnosci, vt ita daret eis vitā æternā, &c. quasi vellet ostendere, necessariā esse maximē clarificationē istam, quā petit, cū nisi per fidem diuinitatis eius non possit veniri ad vitam æternam. Ita cū fides dicitur esse vita æterna, effectus ponitur pro causa, vt fieri solet in Scriptura 1. Ioan. 5. *Hac est autem victoria quæ vincit mundū, fides nostra*, id est, fides per charitatē operans, est nobis causa victoriæ, per eā enim vincimus diabolu, & eius tentationes, iuxta illud Eph. 5. *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere*. Et Ioan. 12. *Et scio, quia mandatu eius vita æterna est*. Denique c. 14. in illis verbis, *Ego sū via, veritas*, &c. ostendimus vitā poni pro effectu vitæ, &c. Eodem modo intellexit Cyrillus, docet enim fidē appellari vitā æternā, quia radix, & origo vitæ æternæ est. Secundō dicimus expositionē S. Th. esse etiam valde probabilē, & verā, quæ est etiā Innoc. 3. lib. 5. de sacro altaris mysterio. c. 8. & c. 29. & apertē videtur esse Aug. in lib. de spiritu, & littera c. 33. immo & Hilarius videtur ita intellexisse 3. de Trin. in medio, ait enim. *Sed in quo tandem æternitatis vita est*, ait ipse: *Vt cognoscant te solum verum Deum*, &c. *vita est, verum Deum nosse*. Eodem modo intellexisse videtur Rupertus, & ita omnino intellexit B. Laurent. Iustinian. in fasciculo amoris c. 16. & Lyra, & Arboreus, & alij, & conuenit etiam optimē hęc expositio cum præcedentibus in hunc modum: Ostende me esse verum filium tuum naturalem, vt dem hominibus à te electis vitam æternam, quam tunc habebunt, cū te, & me clarē viderint; quasi dicat, sed cū ad hanc cognitionem beatificam sine fide venire non possunt, quia fidei succedit visio, opus est vt ego per resurrectionem

clarificer, & credant homines in te, & in me. Confirmatur hæc expositio ex eo, quod semper accipit vitam æternam propriè pro beatitudine, & vt sumpta est à Domino, cum dixit: *Det eis vitam æternam*, quod non facit prior expositio. Possumus etiam dicere cum Caetano & Titelmanno, & Iansenio, cognitionem hoc loco accipi, vt communis est cognitioni viæ, & patriæ, atque ideo non dictum est, vt videant te, quod beatorum est, sed, *vt cognoscant te*, quod etiam conuenit viatoribus, quasi dicat. Ego daturus sum illis vitam æternam, vita autem æterna hîc inchoatur per fidem, & postea consummabitur in visione: quare sine fide assequi eam homines non possunt, ideo peto vt me clarifices. Propter hanc inchoationem dicitur Ioan. 3. *Vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Et cap. 6. *Qui credit in me, habet vitam æternam*. Ex his patet satis firmum esse fundamentum D. Thomæ.

Clarifico,
glorifico &
honorifico
idem sunt.

Ego te clarificauit super terram.] Augustinus lib. contra sermonem Arrianorum cap. 23. legit, *Ego te honorificauit*. Sed vt ipse ait, in eodem lib. cap. 31. glorificare, clarificare, honorificare tria sunt verba, & vna est res illis significata: quod fecit varietas interpretum, in Græco enim semper est vnum & idem verbum *δοξάζω*: hoc ergo dicit, quandoquidem ego dum vixi in terra, feci Doctrina, & miraculis, quidquid faciendum fuit, ad nomen tuum illustrandum, vt ab hominibus cognoscereris, & colereris, tu, qui clarificantes te, semper clarificare soles, ostende mundo quis sim ego, & quomodo vt Deus verus ab æterno tecum sim. Rectè autem dicit, *super terram*, vt notat Chrysostomus, quoniam in cælis nulla clarificatione Pater indiget, vbi ab omnibus videtur facie ad faciem.

Opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.] Chrysostomus hom. 79. quærit quomodo hoc Dominus dixerit, cum multa tunc illi restarent facienda ad salutem hominum, vt mors, resurrectio, & prædicatio Euangelij, cuius duplex est responsio. Prima, quod futurum tanquam factum dicit, videlicet propter summam rei certitudinem. Hanc sequitur Augustinus tract. 105. Secunda, quam & veriolem esse dicit Chrysostomus, quod omnia iam erant perfecta, cum radix esset plantata, ex qua fructus omnis oriturus erat, nempe quod prædicauerat Euangelium, quod elegerat Apostolos magistros totius orbis futuros, quod iam sese morti imminenti offerebat, ita etiam Theophylactus, & Euthymius. Addit tamen aliam rationem Euthymius, quia quidquid suarum erat partium iam fecerat. Est præterea alia expositio optima, quam sequitur idem Euthymius. Consummaui opus quodcumque ad hanc horam facere iussisti, nihil prorsus omisi, & ita exposuimus c. 15. in illis verbis, *quia omnia quacumque audiui à Patre meo, nota feci vobis*.

Claritas
Christi quæ.

Clarifica me tu Pater apud te met-ipsam.] Scilicet assumens me ad te, sc. vt ad dexteram tuam sedeam. ita Chryf. Cyril. Theoph. Euth. S. Thomas. *Claritate quam habui apud te.*] Hoc potest intelligi de claritate, quam

habet, quatenus Deus est, vt intelligit Hilarius 3. de Trinit. in medio,

& Cyrillus. id est Pone me ad dexteram tuā, vt omnes intelligant me habere eam claritatem quam reuera ab æterno habui apud te, id est, esse filium tuum naturalem, æqualem tibi. Potest etiam intelligi de claritate, ad quam vt homo prædestinatus erat, vt exponit Aug. tractatu 105. S. Thom. vtrumque sensum recipit, & vtrique recipiendus est.

Manifestaui nomen tuum hominibus.] De Apostolis nunc loquitur, ostenditque quomodo Patrem suum clarificauerit consummando opus ad quod missus erat, id est, docendo doctrinam Euangelij: hoc enim erat opus eius, iuxta illud Isai. 61. *Euangelizare pauperibus misit me*, & Mar. 1. *Eamus in proximos vicus, & ciuitates, vt & ibi predicem*, ad hoc enim veni quod autem dicit, *manifestaui nomen tuum*, videtur esse contra illud Psal. 75. *Notus in Iudæa Deus*, &c. iam enim nomen Dei erat Iudæis manifestum. sed responderetur hunc esse sensum. Dedi eis multò amplio rem, & illustriorem tui cognitionem, vt non solum cognoscant te Deum esse, sed etiam esse Patrem, vt ait Cyrillus.

Manifestatio Dei apud homines.

Tui erant, &c.] Oraturus pro Apostolis paulatim ostendit cur eis donare par sit, quæ petit, quoniam scilicet Christum amauerunt, & in eum crediderunt: ait ergo; *Tui erant*, quia scilicet ab æterno eos elegisti, vt è numero mundanorum per gratiam tuam separarentur, & salui fierent; id est, adduxisti eos ad me, vt in me crederent, & per me consequerentur gloriam, ad quam eos prædestinaueras, iuxta illud quod dixit c. 6. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.*

Non pro mundo rogo.] Videntur hæc verba aduersari multis Scripturæ locis, in quibus Christus venisse dicitur propter omnium hominum Salutem: vt Ioan. 3. *Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum*, & 1. Ioan. 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* Responderetur Christum quantum ad voluntatem antecedentem, & quantum ad sufficientiam passionis suæ venisse, vt omnes salui fiant, sed voluntate consequenti, & efficaci venit tantum ad salutem prædestinatorum, & propter illorum vtilitatem, & profectum sustinet reprobos: quod optimè explicuit Apostolus Rom. 9. *Sustinuit in multa patientia vasa ira apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparauit in gloriam.* Vnde Paulus 2. Timoth. 2. *Ideo omnia sustineo propter electos, vt ipsi salutem consequantur, quae est in Christo Iesu cum gloria cælesti.* Quare semper Christus orauit pro prædestinatis, quia eius oratio semper auditur; vt quando dixit Luc. 23. *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* atque ideo Ecclesia Christum imitans si posset cognoscere reprobos, non magis pro illis oraret, quàm pro diabolo, vt ait Augustinus 21. de ciuitate c. 24.

Mundus, reprobi.

Christus pro prædestinatis orauit.

Quia tui sunt.] Pro his rogo, quia tui sunt, à te electi in vitam æternam, & meæ fidei commissi, & dati à te, tui, inquam, sunt adhuc, licet mihi dati sint, quia omnia mea tua sunt, & licet dixerim à te mihi datos esse, semper quoque mei fuerunt, quia omnia, quæ tu habes, mea

sunt, propter essentia: unitatem ita Cyrillus & Chrysostomus.

*Præteritum
pro futuro.*

Et clarificatus sum in eis.] August. tract. 107. docet præteritum positum esse pro futuro, propter rei certitudinem, ut sit sensus, pro eis oro, quia per eos clarificandus sum in mundo paulo post, cum diuinitatem meam per orbem prædicabunt. Possumus etiam accipere ita ut præteritum sit, cum Chrysost. & Cyrillo, ut sit sensus: Clarificatus sum in eis, quoniam in me crediderunt, & relicto mundo ad me venerunt.

*Præsens pro
futuro.*

Et iam non sum in mundo.] Hoc dicit, quoniam sequenti die erat moriturus, non enim est sensus, hac hora, qua loquor, non sum in mundo, sed iam in posterum non manebo cum eis in mundo ut antea: est enim in Græco particula *ἐτι*, id est, *adhuc*, vel *amplius*, quæ facit, ut præsens habeat significationem futuri, ut ostendimus cap. 15. in illis verbis, *Iam non dicam vos seruos*, itaque in Græco est, *non adhuc*, siue *non amplius, sum in mundo*. hoc apertè exponitur per sequentia, *Et ego ad te venio*, id est, Ego ab illis recedo corporali præsentia, & ad te ascendo. Ipsi manent in mundo periculis multis expositi, tu illos serua.

*Cur Patrē
sanctum vo-
catis Do-
minus.*

Pater sancte, serua eos in nomine tuo.] Id est, virtute tua, & auxilio tuo eos protege, ut semper in me maneant, & vno charitatis spiritu semper me sequantur, nec inter se mutuo diuidantur, sed habeant unitatem spiritus similem, suo modo, unitati, quam nos habemus: quod latè exposuimus cap. 10. in illis verbis, *Ego & Pater unum sumus*. Merito autem, nunc Patrem sanctum vocat, quoniam petiturus est eis sanctificationem, est enim Scripturæ mos, ut ex multis Dei nominibus, & attributis ea singulis locis potissimum eligat, quæ rei, de qua agitur, sint maximè consentanea, ut notat Theophylactus in 2. Epist. ad Corinth. cap. 1. in principio, ut Psalm. 17. obtemperata victoria dicit David: *Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meum, & refugium meum*, &c. & 2. Cor. 1. loquitur Apostolus de consolatione sibi data, & ait, *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis*. ita etiam in fine huius capituli, loquens Dominus de iustitia Dei, per quam superbis non fuerunt reuelata mytheria Euangelij, ait, *Pater iuste, mundus te non cognouit*, ut ibi interpretantur Cyrillus & Rupertus. Ex his verbis & sequentibus, in hoc cap. probatur optimè Apostolos non peccasse mortaliter post aduentum Spiritus sancti, quia oratio Christi non potuit non exaudiri.

*Apostolos nō
peccasse
mortaliter
post aduen-
tū Spiritus
sancti.
Custodie
Domini cū
Patre.*

Quos dedisti mihi, ego custodini.] Quando filius eos custodiebat, simul custodiebat & Pater, ideo ait, *cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo*, id est, potestate, & virtute, quam mihi dedisti: rursus abeunte filio, non seruat eos solus Pater, sed filius cum eo, si enim aliter intelligeremus sensus esset valde carnalis, ut rectè ait Augustinus tract. 107. sed loquitur humano more, ne infirmi adhuc Apostoli Domino à se recedente timerent quasi iam non haberent custodem, sed scirent se Patri curæ fore, Scriptura enim, ut ibidem ait Augustinus, nos non leuat nisi descendat ad nos, sicut Verbum caro factum descendit, ut leuaret, non cecidit ut iaceret.

Nisi

Nisi filius perditionis.] Id est, ille, qui periturus erat, qui reprobatus erat à te, vt exponit Augustinus, & ita exponendi sunt huiusmodi genitiui pœnam aut damnum aliquod significantes, cùm adiunguntur nomini filius, videlicet per futurum: vel per nomen, dignus: vt 1. Regum 20. *Adduc eum ad me, quia filius mortis est;* & cap. 26. *Vixit Dominus, quoniam filij mortis estis vos, qui non custodistis Dominum vestrum,* id est, morte digni. Matth. 24. *Facitis eum filium gehenna, duplòque estis vos,* id est, dignum gehenna. Ostendit autem Iudam sua culpa peccasse, propter peccata enim sua, quæ liberè commisit, damnandus erat, quasi dicat, non erat iste ex illis, qui erant tui, & mihi dati sunt à te, quia non erat ex numero prædestinatorum.

Filius perditionis quid.

Perditio Iuda.

Vt scriptura impleatur.] Id est, atque ita Scriptura implebitur, vel denique implenda erat Scriptura, quam phrasim sæpe iam adnotaui-
mus, vt cap. 10. in illis verbis, *Vt sermo Isaie impleteretur,* & alibi sæpe: alludit autem ad Psal. 108. qui manifestò loquitur de Iuda proditore, vt exposuit Petrus Actu. primo, in quo multa dicuntur de eius reprobatione, & perditione, vt fiant dies eius pauci, & Episcopatum eius accipiat alter, & iterum cùm indicatur exeat condemnatus, ita Augustin. tract. 107. & Rupertus, & S. Thom. & alij.

Et hac loquor in mundo, vt habeant gaudium meum, &c.] Hæc exposuimus cap. 15. in illis verbis, *Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit.*

Vt serues eos à malo.] Id est à diabolo, quod indicat articulus, qui ad-
ditur in Græco.

Malus pro diabolo.

De mundo non sunt.] Hoc iam semel dixerat hîc, sed dixit priùs, vt ait S. Thomas, vt ostenderet, quare mundus eos odisset, nunc autem reperit, vt ostendat quare Pater eos charos habere, seruareque debeat: & ideo statim sequitur: *sanctifica eos in veritate.*

Sanctifica eos in veritate.] Veritatem vocat doctrinam euangelicam, vt statim ipse exponit, dicens, *sermo tuus veritas est,* & ita intelligunt Chrysostomus, & Cyrillus: quomodo autem per doctrinam, Christi sanctificentur homines, iam exposuimus cap. 15. in illis verbis, *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem loquutus sum vobis.* Cùm autem iam ibi dicat eos esse sanctificatos, nunc sanctificare significat confirmare, & perficere eos in sanctitate, & puritate ab omni contagio huius sæculi, vt Apocalyps. 21. *Qui sanctus est, sanctificetur adhuc:* sed hoc plenius explicabimus in illis verbis, & *pro eis ego sanctifico meipsum.* Rectè verò hanc doctrinam vocat veritatem, vt distinguatur non solum à doctrinis Philosophorum, quæ multum habebant falsitatis admixtum, sed etiam à doctrina veteris legis, quæ plena erat vmbriis, & figuris, quarum figurarum veritatem doctrina euangelica continet, & ideo dixit cap. 1. vt ibi exposuimus, *Lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est;* potest etiam exponi, *sanctifica eos in veritate,* id est, in me, qui sum sermo tuus, siue Verbum tuum, & sum etiam veritas. Ioan. 14.

Veritas, doctrina euangelica.

Sanctificandi verbum.

Ego

Ego sum via, veritas, &c. ita Aug. tract. 108. Cyrillus, Rupertus, S. Thom. quamuis, & prior expositio satis colligi potest ex Augustino: ait ergo, *sanctifica eos in me*, vt scilicet meæ bonitatis, & sanctitatis participes fiant.

Sicut tu me misisti in mundum, &c.] Id est, ideo sanctificatione maxime indigent, quod in mundo missurus sum testes ac interpretes voluntatis tuæ, per quos ceteri sanctificentur, quod fieri recte non poterit, nisi & verbo, & exemplo docuerint. facile etiam corrumpi poterunt mundanorum hominum consortio, & tentationibus, ac persecutionibus superari, nisi tu illos in sanctitate confirmaueris, & perfeceris.

Sanctum
quod.
Sanctifico
quid.

Et pro eis ego sanctifico meipsum.] Sanctum dicitur, quod Deo dicatum est, vt Exodi 28. *Faciesque vestem sanctam Aaron fratri tuo.* Inde *sanctificare* est dicare Deo, siue offerre. Deuter. 12. *Qua autem sanctificaueris, & voueris Domino, tolles, & venies ad locum, quem elegerit Dominus, & offeres oblationes tuas.* Est ergo sensus: Ego pro eis offero me tibi in sacrificium, hostiam non vmbrailem, sed veram, vt ipsi per sermonem tuum, qui veritas est, & non vmbra, sanctificentur, & verè tui sint, tibi se dedident, & pro te omnes calamitates, & labores æquo animo perferant, tanquam se tibi immolantes. hunc sensum sequitur Chrysostomus homil. 81. & latissimè Cyrillus, & Rupertus, & S. Thomas. Ex quo intelligimus plenius quod paulò antè dixit, *sanctifica eos in veritate.*

Per verbum eorum in me. Non solum hoc de illis intelligitur, qui prædicantes Apostolos audierunt, sed etiam de omnibus electis, qui post Apostolos crediderunt, & vsque in finem mundi credituri sunt, vt ait Augustinus tract. 109. omnes enim credimus per prædicationem Apostolorum ad nos vsque deriuatam per Ecclesiam. Quod si roges, quid de illis dicendum sit, qui neque erant tunc in Apostolis, nec per prædicationem eorum crediderunt, vt Nathanael. Ioan. 1. & Centurio Mart. 8. & Regulus Ioan. 4. & multi alij. Respondet ibidem August. 1. multos ex istis non credidisse omnino perfectè ante prædicationem Apostolorum, quandoquidem nec ipsi Apostoli ante aduentum Spiritus sancti satis firmi erant in fide. Secundò dicit omnes credidisse per verbum Apostolorum, videlicet per verbum, quod ipsi prædicabant, licet ex eorum ore non acciperent.

Vt credat mundus, quia tu me misisti.] Augustinus tract. 110. optimè hæc exponit. Dixerat priùs Dominus, *non pro mundo rogo*, & tamen nunc rogat pro mundo: sed est mundus reproborum, de quo dicitur Ioan. 1. *& mundus eum non cognouit*, & 1. Cor. 11. *Vt non cum hoc mundo damnemur*; pro isto non orat Christus: est etiam mundus prædestinatorum, qui nunc quidem sunt de mundo, vt priùs erant Apostoli; sed tamen per gratiam Christi è mundo euocandi sunt, & de hoc mundo dicitur Ioan. 3. *Non enim venit filius hominis, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum*; & 2. Corinth. 5. *Quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*: pro hoc mundo orat Christus, vt per fidem ad vitam veniat. Iansenius vult accipi mundum hoc loco pro reprobis,

bis, vt sit sensus, vt credat mundus, videlicet coactus euidentia miraculorum, & sanctitatis discipulorum, & inuiti, licet confiteantur me esse Deum, quemadmodum Iacob 2. *Demonēs credunt, & contremiscunt.* Sed iste sensus mihi non probatur, quia, vt diximus c. 5. cum aliud non cogit, semper intelligenda est Scriptura loqui de actibus fructuosis, quare hic de fructuosa fide loquitur.

Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis.] Chrysostomus homil. 81. Et Theophylactus, & Euthymius interpretantur de claritate signorum, & doctrinæ, & mutuae concordiae. Cyrillus de claritate, quam accepit humanitas Christi eleuata ad unitatem personae cum filio Dei, vt sit sensus: Hanc claritatem, quam tu mihi Pater dedisti, vt mea humanitas sit ita vnita Deo, ego dedi eis, vt ipsi sunt inter se suo modo vniti, & tecum vniantur. Iansenius optimè exponit ad hunc modum: sicut ego à te accepi, vt filius tuus sim per naturam, ita meis discipulis dedi, vt sint filij tui per gratiam, per quam & tecum vniantur, & ipsi inter se tanquam fratres, & filij Dei, diuinæque naturae participes. De ista claritate filij dictum est ca. p. 1. *Vidimus gloriam eius quasi unigeniti à Patre*; de claritate autem data fidelibus, dicitur ibidem, *dedisti eis potestatem filios Dei fieri*, & etiam fortasse hoc dicere voluit Cyrillus.

Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.] Hoc exposuimus Ioan. 10. in illis verbis, *Ego, & Pater vnum sumus.* quod etiam eleganter exponitur à Cyrillo lib. 11. c. 26. Est tamen difficilis quaestio quomodo intelligenda sit hæc vnitas: nam cum Christi oratio necessariò implenda sit, non videmus hanc unitatem quam dicimus in fidelibus, & propterea videtur aliter esse intelligenda ista vnitas: probatur, quoniam prædestinati inter se dissentiunt, & pugnant. Etenim Paulus, vt ipse scribit Gal. primo supra modum persequabatur Ecclesiam Dei. Et expugnabat illam. Idem iam Apostolus ita à Petro dissensit, vt dicat Gal. 2. *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat*; & de Paulo, & Barnaba scriptum est Actuum 15. *Facta est autem dissensio, ita vt discederent abinuicem*; & vbi apud nos legitur *dissensio*, in Græco est *ἁπορίσµα*, id est, irritatio, & exacerbatio. Maius autem dubium est de cæteris membris Ecclesiæ, inter quæ tot fuere semper, & nunc sunt dissensiones. Ad hæc posset aliquis respondere hanc vnionem, & mutuam animorum concordiam non intelligi futuram in hac vita, sed in beatitudine. Sed hoc ex verbis Domini falsum esse apertè conuincitur, quæ non est dubium intelligi de statu fidelium in hac vita: ait enim, *Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo*, & mox, *vt ipsi, in nobis vnum sint, vt credat mundus, quia tu me misisti.* Certum est hoc non dici de Apostolis iam beatitudine fruentibus, quos homines videre non poterant, sed de iis, quorum opera vident alij, & inde alliciuntur ad credendum. Est igitur adnotandum ex Cyrillo, loco citato, omnes fideles vnum esse & fuisse semper multis modis. Primò unitate corporis mystici, quia cum prius diuisi

Claritas
Domini.

De qua
unitate hic
loquatur
Dominus.

Omnes fide-
les vni esse.

Ribera in Euang. Ioan.

D D d

essent

essent Gentiles à Iudæis per Christum lapidem angularem in vnam domum, & in vnum corpus Ecclesiæ coaluerunt, ad Ephes. 2. *Iam non estis hospites & aduena, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei*; & ideo Apostolus Gal. 3. *Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* & prima Corinth. 12. *Omnes enim vnum corpus sumus in Christo Iesu, singuli autem alter alterius membra.* Secundo modo qui sequitur ex primo, omnes fideles sunt vnum vnitatem Spiritus; quia totum hoc corpus vno eodemque Spiritu sancto quasi animatur. Tertiò vnitatem fidei. Quartò vnitatem panis cœlestis, quo vescimur. Corinth. 10. *Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus, omnes quidem de vno pane, & de vno calice participamus.* Quintò vnitatem charitatis, quia omnia membra viuæ Ecclesiæ, & Deum diligunt, & sese mutuo: quas vnitatis rationes breuiter complexus est Paulus Ephes. quarto. *Vnum corpus, & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestre, vnus Deus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & Pater omnium, &c.* Quod autem sint dissensiones, & pugnae inter fideles, non tollit hanc vnitatem, quoniam aut salua fide, & charitate inter se belligerant, aut si electi sint, id est, si sint ex iis pro quibus orat Christus, tandem peruenient ad hanc fidei, & charitatis vnitatem. Interea verò patitur Deus Ecclesiam quoad partes suas perturbari ad maiorem ipsius profectum, iuxta illud 1. Corinth. 11. *Oportet enim, & hereses esse, vt qui probati sint, manifesti fiant in vobis.* Ad illud quod de Apostolis obiectum est, responderetur eos non solum salua fide; sed etiam salua charitate fraterna ad se mutuo discessisse. Postremò dicimus, sicut non omnes electi ad æqualem gloriam prædestinati sunt, ita nec ad æqualem gratiam, neque ad æqualem vniõnem animorum, & concordiam. Quare non petit Christus omnibus membris æqualem vnitatem, sed singulis suo modo. Summa vnitas fuit inter Apostolos, & eorum discipulos, magna etiam fuit, & est in multis ex electioribus membris Ecclesiæ.

Deus Ecclesiam perturbare potestatur, &c. cur.

Ego in eis, & tu in me, &c.] Id est, Tu es in me per naturæ communionem, & ego sum, & ero in eis per fidem, & charitatem, & ita habebunt inter se perfectam vnitatem. Chrysost. ita exponit: *Docet Dominus quomodo dederit eis charitatem, scilicet manendo in eis, & secum patrem habendo, vt eis opituletur.*

Et cognoscat mundus, quia tu me misisti.] Hoc cognoscat ex sanctitate, & mutua charitate Apostolorum: vt enim rectè ait Chrysost. hom. 81. potentiorum ad persuadendum Dominus concordiam iudicat, quam miracula.

Et dilexisti eos, sicut me dilexisti.] Dilexisti eos, videlicet efficiens illos filios tuos adoptiuos, ad similitudinem meam, qui filius naturalis sum, & eis semper beneficiens, sicut & mihi benefecisti. Intelligenda est autem comparatio, non secundum æqualitatem, sed secundum modum vniuscuiusque, vt sæpe dictum est, & loquitur ita Dominus

nus, vt hac comparatione magis Apostolorum animos confoletur, & attollat ad omnia pericula subeunda, cum videant se charissimos esse Deo.

Volo vt vbi sum ego, &c.] Ostendit eis, vt ait Chrysost. quæ præmia illos maneat post mortem, vt magis amorem Christi erga se cognoscant, & fortiores reddantur, simulque, vt ait Cyrillus, docere vult non alios gloriam suam visuros esse, quàm pro quibus orauit, & qui per ipsum Patri adiunguntur, & ideo dicit, *quos dedisti mihi.* quod verò dicit *volo*, ostendit se esse verum Deum, licet vt homo petat: quamuis Iansenius mauult, vt intelligamus iuxta phrasim Hebræorum, *volo* dictum esse pro *cupio*: Sed rectè vtroque modo intelligi potest. quoniam vtroque modo capitur in Scriptura, aliquando enim hoc verbum indicat authoritatem, & potestatem loquentis, vt Matth. 20. *Volo autem, & huic nouissimo dare, sicut & tibi*, & cap. 8. *Tetigit eum dicens, volo, mundare.* Aliquando autem verbum est non imperantis, sed subditi desiderium suum aperientis, vt Matth. 12. *Magister, volumus à te signum videre*, & Marc. 6. *Volo vt protinus des mihi in disco caput Ioan. Baptista* & c. 10. *Magister volumus, vt quodcumque petierimus facias nobis.* Ratio huius rei est, quoniam licet & Græci & nos habeamus ad huiusmodi loquutiones diuersos modos, videlicet *volo*, & *vellem*, tamen Hebræi indicatio vtuntur semper, nec habent optatum, aut subiunctum.

*Electorum
præmia.*

*Volendi
verbum.*

Vt videant claritatem meam.] Loquitur non solum de claritate humanitatis ad dexteram Patris eleuatæ, vt intelligunt Augustinus, & Cyrillus, sed etiam de claritate, & gloria diuinitatis.

*Claritas
Domini.*

Ante constitutionem mundi.] Constitutionem mundi nihil aliud indicat, quàm factum esse mundum; sed nomen Græcum quod pro eo ponitur, id est, *καταβολή* emphasim habet, & aliquid præterea connotat, videlicet mundum factum esse ex nihilo, nec vllam præexistisse materiam contra Manichæos & alios hæreticos: vt enim adnotat Hieronymus Ephes. 1. in illis verbis, *Elegit nos in ipso, ante mundi constitutionem*, vbi eodem vocabulo vtitur Paulus, *καταβολή* propriè dicitur cum quid deorsum iacitur, & in inferiorem locum mittitur de sublimi, & cum res aliqua primum exordium sumit; atque ita qui futurarum ædium prima fundamenta iaciunt dicuntur *καταβάλλειν*.

*Constitutio
mūdi quid.*

Pater iuste, mundus te non cognouit.] De hoc diximus suprā in illis verbis, *Pater sancte*, &c. Postquam Apostolis petiit sanctificationem, & vitam æternam, nunc quasi lætatus spiritu suo, quod tanta bona dentur Apostolis, & aliis subtrahantur, qui superbia sua excæcati ipsum sequi noluerunt, ait, *Pater iuste*, quasi dicat, iustum sanè est, ô Pater, vt superbi abiiciantur, & hæc bona paruulis istis dentur, illi superbi te non cognouerunt, nec coluerunt; ego te cognoui, & amaui, & discipuli mei me imitantes cognouerunt, & amauerunt te, & crediderunt in me. Istis ego, quia superbi non erant, magnam tui cognitionem dedi, & maiorem

*Pater ius-
sus.*

dabo postquam resurrexero, & Spiritum sanctum misero, vt sit in eis dilectio qua me dilexisti, id est, vt semper illos ames, semper illis benefacias, sicut me dilexisti, & mihi benefecisti, & vt illos serues à malo, vt semper in sanctitate vera permaneant, atque ita ego in illis sim per fidem, & charitatem; itaque quod nunc dicit, *Pater iuste*, &c. omnino est illud quod Matth. 11. habetur, *Confiteor tibi Pater, quia abscondisti hæc, &c.* quæ verba Christus dixit exultans in Spiritu sancto, vt expressit Lucas c. 10.

SANCTVM

S A N C T V M

IESV-CHRISTI EVANGELIVM

SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T XVIII.

1. **H**AEC cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans Torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiit ipse, & discipuli eius. 2. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. 3. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à Pontificibus, & Pharisaïs ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. 4. Iesus itaque sciens omnia, quae ventura erant super eum, processit, & dixit eis: Quem queritis? 5. Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum: Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. 6. Ut ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. 7. Iterum ergo interrogauit eos. Quem queritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. 8. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me queritis, sinite hos abire. 9. Ut impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidici ex eis quemquam. 10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, & percussit Pontificis servum: & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. 11. Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi pater, non bibam illum? 12. Cohors ergo, & tribunus, & ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum. 13. Et adduxerunt eum ad Annam primum, erat enim socer Caipha, qui erat Pontifex anni illius. 14. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudais: Quia expedit, unum hominem mori pro populo. 15. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiit cum Iesu in atrium Pontificis. 16. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus

Pontifici, & dixit ostiaria, & introduxit Petrum. 17. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. 18. Stabant autem serui, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. 19. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. 20. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo quo omnes Iudaei conueniunt: & in occulto locutus sum nihil. 21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus sum ipsis: ecce hi sciunt quae dixerim ego. 22. Hac autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes Pontifici? 23. Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cadis? 24. Et misit eum Annas ligatum ad Caiphā Pontificem. 25. Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. 26. Dicit ei unus ex seruis Pontificis, cognatus eius, cuius abscepsit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? 27. Iterum ergo negauit Petrus: & statim gallus cantauit. 28. Adducunt ergo Iesum à Caipha in pratorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in pratorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. 29. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? 30. Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. 31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudaei: Nobis non licet interficere quemquam. 32. Ut sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. 33. Introiuit ergo iterum in pratorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es rex Iudaeorum? 34. Respondit Iesus: A temet-ipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? 35. Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudaeus sum? Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? 36. Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudaeis: nunc autem regnum meum non est hinc. 37. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati: omnis qui est ex ve-

ritate,

ritate, audit vocem meam. 38. Dicit ei Pilatus? Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudeos, & dixit eis: Ego nullam inuenio in eo causam. 39. Est autem consuetudo vobis, ut vnum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudeorum? 40. Clamauerunt ergo rursus omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

IN CAPVT XVIII. SANCTI
IESV. CHRISTI EVANGELII
SECVNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

IAE C cum dixisset Iesus, egressus est, &c. Augustinus tract. 112. docet non continuò, ut finita est oratio Domini, factum esse, quod modò Ioannes scribit, sed alia, quædam fuisse interposita, quæ ab isto Euangelista prætermissa apud alios leguntur. Idem tertio de consensu Euangelistarum cap. 3. explicat magis hoc modo. Prius facta est contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse maior, Lucæ 22. & etiam prius dixit Dominus Petro: Simon, ecce satanas expetuit vos, ut cribraret sicut triticum, &c. usque ad illud, ecce duo gladij hic. De ordine rerum gestarum, & consensu Ioannis cum cæteris, diximus cap. 13. in illis verbis, & cana facta: nunc tria dicere satis erit.

An finita oratione Domini factum continuò fuerit quod hic narratur à Ioanne.

Primum est, mihi valde difficile esse quod Augustinus dicit, post concionem, & orationem Domini factam esse contentionem inter discipulos, quis eorum videretur esse maior, quoniam Lucas apertè indicat hanc contentionem ortam esse ex verbis quæ Dominus dixit inter cædandum, ex quo pater & ipsam contentionem inter cædandum contigisse, ita enim solet idem Augustinus argumentari, ut statim videbimus ait enim Dominus, Veruntamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa, &c. Et ipsi ceperunt quarere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. Facta est autem & contentio inter eos, &c. videlicet cum quærent, quis facturus esset. constabat enim eum esse facturum, qui minor esset virtute, & imperfectior, & inde sumpta occasione contendere ceperunt, quis eorum esset maior, & perfectior, atque ut, simul factam esse istam contentionem, doceret Euangelista, adiecit coniunctionem, facta est, & contentio inter eos, quasi dicat, non solum ceperunt quærare quis facturus esset, sed etiam simul ceperunt contendere, quis eorum esset maior.

Secundum est, Dominum prædixisse Petro, quòd ter ab eo esset negandus

negandus, postquam finiuit orationem capitis præcedentis, iramò & in via cùm ibat in montem oliuarum. nam ita disertè hoc à Matth. cap. 26. & à Marco cap. 14. commemoratur, vt nullus dubitandi locus relinquatur, aiunt enim, & hymno dicto exierunt in montem oliueti. tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor; tunc ait illi Dominus: Antequam gallus cantet, ter me negabis. Quod videtur omnino aduersari Ioanni, qui cap. 13. docet, statim post ablu-tionem pedum dictum esse. Ad hoc respondet Augustinus 3. de consensu Euangel. cap. 2. Dominum ter prædixisse Petro suam negationem diuersis locis sermonis, sine diuersisque temporibus; probat, quoniam Euangelistæ ita diuersa verba, & diuersas Domini sententias præmittunt, quibus promotus Petrus illam præsumptionem proferret, vt non possit intelligi, vel Ioannem vsum esse præoccupatione, & anticipatione, vel Matthæum, & Marcum recapitulatione, sed potiùs ter id contigisse. Primò contigit Ioan. 13. ex huiusmodi occasione. Dixit Dominus discipulis: Quò ego vado, vos non potestis venire; deinde quærenti Petro, Domine quò vadis? Quò ego vado, non potes me sequi modò; tunc Petrus: Quare non possum te sequi modò, animam meam pro te ponam; huic præsumptioni respondit Dominus: Animam tuam pro me pones? Amen, dico tibi, antequam gallus cantet, &c. Secundò contigit Lucæ 22. ex diuersa occasione; dicente enim Domino, Simon, ecce satanas expetiuit vos, &c. & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Cùm Petrus intelligeret hæc verba sibi dici tanquam casuro, & scandalum passuro, ait: Domine tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire, tunc ait Dominus: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, &c. hoc autem factum esse antequam ex loco illo exirent, in quo sermo habitus est: ait enim postea, Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum: Tertiò contigit in via postquam egressi sunt, ex alia etiam occasione, vt iam retulimus ex Matth. & Marc. Et certè optimè correspondet trina prædictio trina negationi; vt qui ter admonitus semper sibi confusus est, & præsumptionem suam non correxit, meritò lineretur cadere in trinam negationem, vt ter puniretur illa præsumptio.

Tertium supponendum est, verum esse quod loco citato cap. 3. scribit Augustinus post orationem Dominum dixisse Petro, Simon, ecce satanas expetiuit vos, &c. vsque ad illud, satis est, quoniam post illud sequitur in Luca, & egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum, & etiam ibi ait, Ego autem rogavi pro te, &c. quod indicat fuisse post orationem; quod autem dicit Matthæus, hymno dicto, putare aliquis posset hymnum fuisse orationem istam c. 17. sed hoc falsum esse intelligitur ex verbo Græco ὑμνίσαντες, quod pluralis numeri est, id est, postquam hymnum dixerunt: oratio autem ista cap. 17. à solo Christo dicta est, vt omittamus, aliud esse hymnum, aliud orationem, Hymnus iste licet dici posset, cùm iam egrèdi volebant, sicut ibidem

ibidem intellexit Augustinus, & est satis probabile, quoniam Matthæus, & Marcus dicunt, & *hymno dicto exierunt*; tamen probabilius videtur, fuisse gratiarum actionem, quam sumpto sacramento, & cæna finita Christus cum Apostolis more suo Patri reddidit. Ita sensit Chrysostomus homil. 83. in Matth. nam inde sumpta occasione reprehendit eos, qui post cibum gratias Deo non agunt, & eos etiam qui ultimam Missæ orationem non expectant, quæ illius symbolum est hymni; consentiunt Theophylactus, & Euthymius, in Marth. cap. 26.

Trans torrentem Cedron.] Multi putant Cedron nomen esse Græcum, ut sit iste torrens dictus, torrens Cedronum, eo quod hinc & inde cedros plantatas haberet. ita existimat S. Thomas, & Lyra, nec defuit errandi occasio, quoniam Euangelista dicit in Græco Cedron cum articulo genitivi pluralis, ut manifestè videatur esse genitivus pluralis, & cum eodem articulo legitur apud L X X. 3. Reg. 15. ubi nos habemus, *Et combussit igne in torrente Cedron.* Sed sciendum est Cedron nomen esse vallis cuiusdam profundæ, quæ est ad Orientem Hierusalem inter urbem, & montem oliuarum, qui sex stadiis, id est, sexcentis viginti quinque passibus. Distat ab Hierusalem, ut apertè intelligitur ex Iosepho lib. 6. de bello Iudaico cap. 3. ubi ait: His autem præceptum erat sexto ab Hierosolymis stadio castra ponere qua in parte mons, qui appellatur Eleon, id est, oliuarum, contra Civitatem ab Oriente situs est, aliaque interiacente valle discernitur, cui nomen est Cedron. Inde torrens, qui per illam fluebat, dictus est Cedron, cuius meminit Scriptura 2. Reg. 15. & 3. Regum 15. & aliis locis. Quod autem etiam ipse torrens dictus fuerit Cedron, docet Hieronymus in locis Hebraicis, & colligi potest ex locis Scripturæ citatis & ex Iosepho 8. antiquit. cap. 1. & lib. 9. cap. 7. Ex quibus locis patet nequaquam esse nomen Græcum significans cedrum arborem, nam cedros Hebræi vocant *aracim*, vallis autem dicta est צדון, à verbo צדד, eo quod obscura esset vallis illa, & propter profunditatem; & propter arbores: ut enim author est Beda in libello de locis sanctis cap. 6. hæc vallis irrigua est, & nemorosa, plenaque deliciis, unde Hieronymus Hierem. 13. in fine inquit: Cedron interpretatur obscuritas. Quod autem in Græco in locis citatis, & hic apud Ioannem scribatur *κέδρων*, cum eo nihil est mirum, ita enim debuit scribi, cum etiam apud Hebræos illud ο, sit magnum, siue longum; sed accentum tamen debet habere in ultima, quod in libris Græcis erratum est: at quod addatur articulus pluralis, causam esse arbitror, ut demonstretur, quinam esset torrens ille, & ideo existimo L X X. scripsisse, in torrente *τὰ κέδρων*, ut sit sensus, in torrente illo qui dicebatur Cedron, vel in torrente qui est Cedron, id est, vallis illius Cedron, ut ab aliis torrentibus discerneretur, at qui Græcè tantum sciebant, putaverunt *κέδρων*, esse genitivum pluralem, & ideo addiderunt articulum nu-

*Cedron
quid.*

Ribera in Evang. Ioan.

E E e meri

meri pluralis ῥῆ, cum legendum apud Ioannem ῥῆ κέδρον, & apud LXX. τὸ κέδρον. Cæterum torrens ipse valde modicus est, & ferè semper arens, nisi cum ex pluuiæ aquis augetur, vt ait Beda in lib. de locis sanctis cap. 6. Accipit etiam aquas interdum propinquarum piscinarum, vt scribit Brocardus lib. de terra sancta. huius transitus figura præcessit in Dauid 2. Reg. 15. qui persequente Absalon cum populo suo maestus transiuit torrentem Cedron, & incedebat contra viam, quæ respicit ad desertum. Quodd autem ibi legitur in multis exemplaribus, *contra viam oliuæ*, non habetur in Hebræo, nec apud LXX. nec in codice Complutensi, sed tantum, *contra viam*, & ita legendum est, putat autem Iansenius cap. 137. Ioannem meminisse torrentis Cedron mysterij causa, videlicet quia iam instabat tempus, vt torrentes diuersarum passionum Dominus transiret, iuxta illud Psal. 109. *De torrente in via bibet*, & quoniam Dauid in figura transierat eundem torrentem.

Vbi erat hortus.] Alij Euangelistæ nihil de horto dicunt, sed Matth. & Marc. tantum dicunt, *Tunc venit cum illis in villam, qua dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis; Sedete hic donec vadam illuc, & orem.* Cum primum igitur torrentem transiuit, venit in Gethsemani, quæ erat villa ad radices montis oliueti, & ideo Lucas ait, *& egressus ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum.* Gethsemani autem interpretatur vallis olei mei, siue pinguedinis meæ, & meritò, cum inde inceperit mundi fertilitas, & bonorum abundantia, incipiente passione, & terra sanguine Christi madefacta. In Gethsemani autem erat hortus, vt ait August. 3. de consens. Euang. c. 4. in quem introiit Dominus cum discipulis, vt ait Ioannes, quibus dixit, *sedete hic donec vadam illuc; & orem*, vt ait Matthæus, *& auulsus est ab eis quantum iactus est lapidis*, vt ait Lucas, idque in eodem horto. Deinde in eodem loco, qui distabat à priori ad iactum lapidis, reliquit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & dixit eis, *sustinete hic, & vigilate mecum*, & progressus pusillum venit in locum in quo orauit. Hortus iste, vt ait Cyrillus, paradisum designabat, quoniam per Christi passionem homo in verum paradisum reduendus erat. Lucæ 23. *Hodie mecum eris in paradiso.* Præterea, vt cum eodem Cyrillo ait Rupertus, sicut in horto, id est, in paradiso, initium malorum factum est, Adā tentato, & superato, sic in horto passio Christi incepit, per quam à malis liberati in pristinum habitum restituti sumus. Sed est hoc loco quædam difficultas de locis, quæ in horto signata sunt à nobis, quoniam Aranda in descriptione terræ sanctæ tract. 1. c. 13. & 25. scribit Dominum à ponte torrentis Cedron ascendisse per radices montis oliueti ducentos passus versus Septentrionem, id est, ad sinistram, & ibi reliquisse octo discipulos: inde paululum versus dexteram ascendit 187. passus, & ibi reliquit tres discipulos, inde descendit paululum ad sinistram 187. passus, & ibi orauit. Fr. Antonius Medina in suo lib. de terra sancta, dicit propè cænaculum esse portam cum septem annis indulgentiæ, & 7. quadragenis, quæ dicitur

Porta

Porta vallis Orientalis, qua descenditur in vallem Iosaphat, per hanc exiit Dominus, & descendit per vallem Iosaphat vsque ad torrentem Cedron, statim ascendit per montem oliueti, vsque ad paruas quasdam domos, quæ dicuntur Gethsemani, hîc reliquit discipulos, & in eodem loco, vt tradunt Christiani terræ sanctæ, Abraham immolaturus Isaac reliquit seruos, Genes. 22. & ibi est templum cum eisdem indulgentiis, quod hodie tenent Saraceni. Probat autem iste author hoc fecisse Dominum, vt figura illa Abraham impleretur, quoniam, vt veniret in hortum, non necesse habebat venire in Gethsemani: deinde descendit in hortum distantem à loco, in quo reliquit discipulos ad iactum balistæ propè torrentem Cedron, in quem locum tradunt Christiani terræ sanctæ deductos esse ab Angelo primos parentes è paradiso eiektos, & ibi laborasse, ibique reuelationem accepisse passionis Christi. Sed iuxta hos authores hortus non erat in Gethsemani, quod omnino falsum est, quoniam Matthæus, & Marcus docent discipulos relictos esse in Gethsemani; *Tunc venit Iesus cum illis in villam, quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis, sedete hic, donec vadam illuc, & orem*; Ioannes autem ait, *Egressus est, & trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius*. Ergo reliquit illos in horto; ergo hortus ipse erat in Gethsemani, & ibidem captus est. nam locus iste notus erat Iudæ, vt ait Ioannes, *& venit illuc cum laternis, & facibus*, &c. Præterea sancti, vt vidimus, docent Dominum orasse in horto, quod factum esse in Gethsemani docet Hieronymus in locis Hebraicis dicens, *Gethsemani locus, vbi Saluator ante passionem orauit: est autem ad radices montis oliueti, nunc Ecclesia desuper edificata*. Quare arbitror dicendū esse tunc hortū illum Gethsemani comprehendisse ista tria loca, erat enim villa, vt legimus in Matthæo, vel prædium, vt legimus in Marco. Itaque Dominus, quoniam à loco Iudæ noto recedere nolebat, in tutiori loco, & remotiori discipulos posuit, ipse verò venit ad minus tutū, id est, ad propinquo-rem vrbi, vt ipsum prius inuenirent Iudæi, quàm discipulos, & vt quietius oraret. Nec obstat quòd Valla in annotationibus noui Testamenti, & Iansenius reprehendant nostrum interpretem, quòd cum tam in Matthæo, quàm in Marco sit in Græco χωριον, id est, *locus ipse*, verterit villa, vel prædium; certum enim est hoc vocabulum apud Græcos significare agrum, & villam, & prædium, vt videre licet in Græcis dictionariis. Præterea nec illud obstat quod hortus apud Latinos dicitur locus oleribus constitus. nam si arbores habeat, & amœnitatem, dicitur *horti*, plurali numero, vt idem Valla docet lib. 3. c. 9. nam nec hoc semper apud Latinos obseruatur, & nomen Græcum κῆπος, quo hîc vtitur Ioannes, vtrumque significat, est enim, & olerū, & arborum, vt ait Suidas, & sæpe in authoribus Græcis hoc cernitur; immo verò apud veteres Latinos hortus villā significabat, vt scribit Festus Pomp. lib. 8. de veteri vocabulorū significatione, & Plin. lib. 19. c. 4. ait, *In duodecim tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus*.

Quare probabile est ad hanc significationē respexisse Interpretē: verum etiam si non respexerit, non est dubitandum Ioannem, cum dixit κῆπος, id est, *hortus*, idem significasse quod Matthæum, & Marcum, dicentes, χωρίον, & noster Interpretes pro eodem accepit, villam, & prædium, & hortū, videlicet pro rustica possessione non breui, sed spatio-
sa, quā Ioannes ostendit arboribus fuisse consitam cum hortū vocauit.

Sciebat autem, & Iudas locum.] Sape Dominus noctu ex vrbe secedebat in montem oliueti, & in hunc hortum, vt remotum ab vrbis tumultibus, & orationi aptum, veniebat, vt oraret, ideo Lucas ait, *ibat secundum consuetudinem in montem oliuarum*, ideo etiam locus notus erat Iudæ, cui nota erat consuetudo Domini pernoctandi in monte. Propterea quæ, vt notat Chrysost. hom. 82. non venit Iudas in locum cœnæ vt dormientem comprehenderet, sed in hortum, vbi in oratione solitus est pernoctare. Et sicut Dominus consulens timori discipulorum secretiorem concioni, & quietiorem locum elegit, cum dixit cap. 14. *surgite, eamus hinc*; ita cum iam tempus est exeundi, latebras deserit, & in locū solitum proditoriūque notum venit, vt doceat se sponte sua in mortem proficisci, iuxta illud Isa. 13. *oblatus est, quia ipse voluit*.

Iudas ergo cum accepisset cohortem, &c.] Post verba Ioannis iam exposita sequitur trina Domini oratio, quā Ioannes ab aliis diligenter enarratam prætermisit: cum autem iam tertio tres discipulos dormientes excitasset, dixissetque; *Eamus, ecce appropinquauit, qui me tradet*, sequitur quod nunc ait Ioan. *Iudas ergo*; non est ausus sine magna militū manu venire, ita enim iam excacatus erat, vt putaret multos satisfuturos esse, vt Dominū comprehenderent, sicut ait Cyrillus, vnde & illis dixerat apud Marcum, *Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenere eum, & ducite eum*, viderat enim illud Luc. 2. *Iesus autem transiens per medium illorum ibat*, cum scilicet Nazareni volebant eum ē monte præcipitē dare: vidit etiam Ioan. 8. ē manibus Iudæorum effugisse, & ideo dicit, *& ducite eum* Hieron. Matth. dicit, hoc dixisse Iudam, quia existimabat Dominum illa omnia fecisse magicis artibus: accepit autem cohortē, quæ non fuit Iudæorum sed militum Romanorum, vt ait Aug. tract. 112. & ceteri quos aut expensis Pontificum conduxit, aut, vt ait Augustinus, à Pilato accepit, Pontificibus ipsis petentibus fauorē ad cōprehendendum eum, & ad sedandum scandalum; accepit etiam à Pontificibus, & à Phariseis ministros suos; *cum militibus venit eorum tribunus*, sicut paulo post legimus; cohors ergo, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum; cum ministris Pontificum venerunt quidam Principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores, ait enim Lucas, *dixit Iesus ad eos, qui venerant ad se, Principes sacerdotum & magistratus templi, & seniores, &c.* Est autem cohors propriè peditum, sicut turma equitum, & magnum fuisse numerum militum, colligi viderur ex nomine Tribuni, qui Græcè dicitur ab Euangelista χίλιαρχος, id est, qui mille viris præest, Pontifices vocat Annam & Caiphā, non quod simul essent Pontifices, vnus enim tantum erat summus sacerdos, nec

Cohors, &
Tribunus
quis.

Qui Ponti-
fices.

nec quoddam ab vno in alterum deuolueretur summus Pontificatus, constat enim hoc falsum esse ex Iosepho 18. antiquitatum c.3. quem sequitur Eusebius lib.7. historia Eccles. c.10. & Nicephorus lib. primo hist. Eccles. c.29. docet, siquidem Iosephus, primum gessisse Pontificatum Annam, siue, vt ait, Ananum, cui Valerius Gratus quintus Iudææ præses Pontificatum ademittit, & tradidit Iſſacli, & paulo post Eleazaro filio eiusdem Annæ mox post annum tranſtulit illum in Simonem Canethi filium, & post alterum annum traditus est Caiphæ, cuius anno passus est Dominus. Sed vocantur isti duo Pontifices, quoniam Annas diu fuerat Pontifex, vt ait Iosephus 20. antiquit. c.8. deinde Eleazaro eius filio pontificatum gerente, ipse quodammodo gerebat, & particeps erat imperij. Eodem modo cum esset Socer Caiphæ Pontificis, vt in hoc c. docet Ioannes, communem inter se gubernationem habebant: vnde paulo post Pontifex vocatur, vt ibi, *discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiit cum Iesu in atrium Pontificis*, &c. & propterea Annas vocatur Pontifex, Caiphæ autem, quia eo anno Pontifex erat, Principes sacerdotum vocari putant Chrysostomus homil.80. in Matth. & Theophylactus, & Euthymius in Matth. qui superioribus annis summo Sacerdotio perfuncti fuerant. hoc colligitur aperte ex Matth. qui ait, *Principes verò sacerdotum, & omne Concilium querebant falsum testimonium contra Iesum*. Pro quo Marcus ait, *summi verò sacerdotes, & omne Concilium querebant aduersus Iesum testimonium*. Non ergo erant præcipui inter sacerdotes tantum, sed qui summum pontificatum gesserant; isti enim soli dicuntur Summi Sacerdotes, nec potest dici hos esse Annam, & Caiphæ, quoniam Annas cum hæc gerebatur domi suæ manserat, ait enim Ioannes, *& misit eum Annas ligatum ad Caiphæ Pontificem*.

Summi Sacerdotes qui.

Magistratus templi vocantur, qui templo custodiendo præfecti erant, vt ait Euthymius in Lucam c.22. ibidem Theophylactus dicit hos magistratus constitutos fuisse ad excquenda ea, quæ ad vsum templi exigebantur, vel præfectos fuisse ædificio, & constitutioni templi, sed multo verius, & certius est, quod ait Euthymius, hos Lucas Duces appellat, atque inde arbitror fuisse ex Iudæis, non ex Romanis militibus, quibus probabilius est commissam fuisse custodiam templi. Quod autem Beda in Lucam scribit, non venisse ad comprehendendum Dominum Principes sacerdotum, sed ideo dici venisse, quia miserunt milites, & ministros; non videtur verum, quoniam Lucas aperte dicit venisse, nec est aliquid quod nos cogat vt figuratè accipiamus verbum *venisse*, cum possit propriè accipi. Ad eius argumentum quod Principes sacerdotum expectabant in domo Pontificis, dum Christus vinctus duceretur. Respondetur hoc non legi apud Euangelistas, tantum ait Matthæus, *Duxerunt ad Caiphæ Principem Sacerdotum, ubi scriba, & seniores conuenerant*. Quamuis, autem legeremus Principes sacerdotum expectasse in domo Caiphæ, neque id cogeret nos; facile enim esset respondere partem eorum in domo Caiphæ mansisse,

Magistratus templi qui.

partem cum Iuda exiisse; sicut de senioribus dicendum est, quos Lucas dicit venisse cum Iuda, & Matthæus, Conuenisse in domum Cai-phæ, atque hoc verum esse confirmat Marcus, dicens, & adduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & conuenerunt omnes Sacerdotes, & scribe, & seniores. quibus verbis ostendit multos cum Iuda venisse ad comprehendendum Dominum, & inde conuenisse in domum Cai-phæ. Iudæ conuenire potest illud Iob 17. *Prædam pollicetur sociis, &c.*

Venit illic cum laternis.] Cyrillus: *deideri digni sunt, qui cū laternis, & facibus aduersus Christum proficiscebantur.* Timebant forsitan ne, vt in tenebris fieri solet, aut in foueas caderent, aut pedes lapidibus offenderent, nec videbant se in lapidem illidere, de quo à Deo Patre dictum est, Isai. 28. *Ecce ponam in Sion lapidem offensionis; & petram scandalī, & paruam foueam formidantes in profundum abyssi dilapsi sunt, & illius noctis tenebras facibus depellentes, de noctis perpetuæ tenebris minimè curant.*

Iesus itaque sciens omnia.] Hoc cæteris Euangelistis adiecit Ioannes, vt & Christi diuinitatem indicaret, qui sciebat ventura, & quod sponte sua pro nostra salute se certo periculo, & morti obiciebat.

Responderrunt ei, Iesum Nazarenum.] Nazarenus vocabatur à Patria, vt distingueretur ab aliis, qui nomen idem habebant; sed mirabile est, inquit Cyrillus, quòd isti Christum non cognoscerent, nox erat, & ferebant faces, & laternas, milites Romani illum non viderunt, nec hoc credibile est, cū essent in Hierusalem, vbi Christus sæpe prædicauerat; aderant etiam ministri Pontificum, & Principes sacerdotum & alij, qui sæpe ipsum viderant, immo & Iudas ipse aderat: nam ideo Ioannes addidit, *stabat autem, & Iudas, qui tradebat eum cum ipsis.* Sed ostendit adhuc manifestiùs vtrò se ad mortem venire, vt enim ait Cyrillus, innotuit hic potestas Christi, qui cognitionem illis ademuit, vt doceret non solum se à nullo capi posse inuitum, verum nec cognosci quidem. Idem eleganter docet Chrysostomus homil. 82. vbi etiam ait: *Vides vim insuperabilem, quòmodo in medio existens eos excacauit.*

Ego sum.] Non fecit Dominus sicut Rex Israel, qui mutatis vestibus regiis, ne agnosceretur, ingressus est in prælium 3. Regum. vltimo sed potius sicut Dauid, qui. 1. Paralipom. 21. ait, *Domine Deus meus, vertatur, obsecro, manus tua in me, & in domum patris mei, & populus meus non percutiatur;* ita Dominus ait, *Dixi vobis, quia ego sum; si ergo me queritis, finite hos abire.*

Abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Aug. tract. 112. *Vbi nunc militum cohors, & ministri Principum, & Phariseorum, vbi terror, & munimen armorum, nempe vna vox dicentis, Ego sum, tantam turbam odiis ferocem, armisque terribilem, sine telo villo percussit, repulit strauit, & paulo post, quid indicaturus faciet, qui indicandus hoc fecit, quid regnaturus poterit, qui moriturus hoc potuit.* Vide de hoc eundem August. tract. 47. & Ambrosium. Luc. 22. & Gregorium 17. Moral. c. vltimo. Est præterea notandum, quod ait Cyrillus, lignum aut futuri gentis Iudaicæ casus, is Ministrorum casus est,

Iesus cur
vocalus
Nazarenus.

est, id est, significatum est Iudæorum populum qui Christum vidit, & audiuit suam diuinitatem verbis, & miraculis demonstrantem, propter incredulitatem suam abiiciendum esse, & casurum retrorsum: nam illud verbum, *Ego sum*, licet significet, Ego sum Iesus Nazarenus, simul videtur significare illud, *Ego sum, qui sum*, atque ita tantam vim habuit. Augustinus tract. 112. & nunc ubique per Euangelium. *Ego sum*, dicit Christus, & à Iudæis expectatur Antichristus, ut retro redeant, & in terram cadant, quoniam deferentes cœlestia, terrena desiderant, &c. Hic impletum est illud Isai. 1. Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum: & Pl. 34. Auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala. Quid verò sit mysticè, cadere in faciem, & cadere retrorsum, ita explicat Gregorius 31. Moralium, c. 18. *In faciem cadere, est in hac vita suis unumquemque culpas agnoscere, & eas pœnitendo deslere; retrò quò non videtur cadere, est ex hac vita repente discedere, & ad qua supplicia diuatur ignorare. Sic Saulus cadit in faciem, Actuum: sed ascensor equi cadit retrò, Genes. 49.* Eandem rem explicat homil. 9. in Ezech. & affert hunc locum Ioannis, dicitque cadere in faciem esse electorum; cadere verò retrorsum esse reproborum.

Cadere in faciem, & cadere retrorsum, mysticè quid, ex Greg.

Sinite hos abire.] Non obsecrantis sunt hæc verba, sed iubentis, ut aiunt Cyrillus, & cæteri Doctores. Aug. tract. 112. *Inimicos videt, & hoc faciunt quod iubet, sinunt eos abire, quos non vult perire.* Meritò autem dicit, *sinite hos abire*, ut ostendat quam curam salutis eorum omni tempore habuerit; tum etiam, quia non per eorum mortem redimendi eramus, sed per mortem Christi vniuersi, sicut per os Caiphæ dixit Spiritus, *Expedi vobis ut vnus homo moriatur pro populo, ne tota gens pereat*, Ioan. 11. Querit autem Chrysostomus, homil. 82. quomodo non iniecerint manus in discipulos, & maxime in Petrum, qui eos, serui aurem abscindendo, irritauerat, quis eos continuit. Respondet, nemo alius quàm quæ eos retraxerat potentia, quod Euangelista non eorum mentis, sed supernæ virtutis eos coercerentis fuisse significat, dicens, *ut sermo impleatur, quem dixit, Non perdidit ex eis quenquam.* Ex his Domini verbis colligit optimè Caietanus, quod latius confirmat ientaculo 6. quæstione 4. Adolescentem illum, de quo Marcus ait, *Adolescens autem quidam sequebatur eum, amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum: at ille relicta sindone nudus profugit ab eis*, non fuisse vllum ex Apostolis, quoniam Apostolos nequaquam Iudæi tenuerunt, sed impletum est verbum Domini *sinite hos abire*: non ergo fuit Ioannes Euangelista, ut putauit Chrysostomus super Pl. 13. in illis verbis, *Et cum faciebant qui querebant animam meam.* Quod patet ex Marco, qui ait, *discipuli eius relinquentes eum omnes fugerunt, adolescens autem quidam, &c.* patet etiam, quod de Ioanne dicitur: nam Ioannes non solum non erat eo tempore adolescens, sed etiam excesserat 30. annum; mortuus est enim imperante Traiano, id est, sexagesimo octauo anno post passionem Domini, ut scribit Hieron. in catalogo virorum illustrium. agebat autem tunc nonagesimum annum ætatis suæ annum, ut author est Dorotheus Episcopus Tyri,

Quis adolescens hic fuerit.

Ioannes quamdiu vixerit, &

& Martyr in Synopsi: accedit quòd in Græco non dicitur adolefcens, sed, *νεανίσκος*, id est, *adolefcensculus*. Præterea Apostoli ea nocte vestes non exueant cùm Dominum secuti essent, nec poterat ullus eorum nudus esse: probabilius est, vt ait Caietanus, fuisse adolefcentem qui in lecto iacebat in orto, & Dominum frequenter in orto suo versantem secutus est, aut alium quempiam ex vicino, qui strepitum audiens videndi causa subito è lecto surrexit.

Non perdidisti ex eis quemquam.] Hoc dixit c. 17. *Quos dedisti mihi, ego custodiri, & nemo ex eis perit.* Sed videtur non bene afferri hæc verba ab Euangelista, cùm enim Dominus hæc dixit de morte Spirituali, & de damnatione loquebatur, Iohannes autem tunc intelligit de morte corporis. hæc verba solent variè ab authoribus explicari. Primò de morte animæ tantummodo, & ita intellexit Augustinus tract. 112. *Cur*, inquit, *si nunc morerentur perderet eos, nisi quia nondum sic credebant in eum, quomodo credunt quicumque non pereunt.* hanc responsionem affert postremo loco S. Thomas, apertèque fatetur, si tunc Apostoli mortui essent, futuros esse ex iis qui pereunt; sed profectò hoc valdè durum est. Quid enim tunc Apostoli commiserant, vt in peccato mortali fuisse credantur, aut qua in re infidelitatem ostenderent. Secunda responsio, quam S. Thomas Chrysostomi esse dicit, est, intelligi illa verba Christi de utrâque morte, atque hanc sequuntur Lyra, & Iansenius, sed Chrysostomus non dicit ita intellexisse Dominum. Hæc enim sunt eius verba homil. 82. *Perditionem autem dicit non mortis, sed illam æternam.* Et præterea si de morte corporis etiam locutus est Dominus, quomodo possunt vera esse hæc verba, cùm postea eius causa mortui sunt in martyrio, non enim ad certum tempus dicit se eos seruare, sed omni tempore. Tertia solutio est S. Thomæ. *Si tantum*, inquit, *de perditione animæ loquutus sit, dicendum quod Euangelista hic per quandam extensionem refert ad mortem corporis.* Sed hæc est multo difficilior, quamuis omnino videtur esse Chrysostomi, & Theophylacti; quoniam si ita est, non impletur sermo, quem dixit Christus, nisi materialiter tantum, quandoquidem ipse noluit intelligere de hac morte; quare Euangelista videretur verba Domini in alienum sensum detorsisse, quod profectò absurdum est; quamobrem recipièda est Caietani expositio, quæ multo anteposita est à Ruperto, verba Christi tantummodo intelligi de morte animæ, quæ subsequuta fuisset, si tunc Apostoli comprehenderentur; tanto enim timore capti erant, vt fugerent omnes, & ex Petri negatione potest intelligi quid alij Apostoli facturi fuissent si caperentur. nam si Petrus propter præsumptionem in negationem incidit, cæteri quoque similiter præsumperant, inquit enim Matth. *Ait ei Petrus, etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Similiter & omnes Apostoli dixerunt. Quare si tunc Apostoli capti, & occisi fuissent, vehementer timendum erat, ne damnarentur. Quoad ordinem autem Augustinus Tertio de consensu Euangelistarum c. 1. putat Iudam accessisse, & dixisse cum osculo, *Aue Rabbi*; tunc Dominus dixit.

Iuda

Iuda osculo filium hominis tradis? ut ait Lucas: deinde dixit quod est apud Matth. *Amice, ad quid venisti?* Post hæc sequitur apud Ioannem, *Quem queritis?* Responderunt ei, *Iesum Nazarenum.* At profectò hoc est valde difficile, factum esse quod Ioannes narrat post ea, quæ narrantur à cæteris: nam cum Iudas osculatus est Dominum iuxta signum quod dederat Iudæis, agnouit eum sine dubio, quod si antè non nouisset, quomodo poterat non cognoscere, cum dixit, *Iuda, osculo filium hominis tradis?* At quando dixit apud Ioannem, *Quem queritis,* nec alij eum nouerant, nec Iudas ipse, ut iam ex Chrysostomo. & Cyrillo diximus. *Aderat Iudas inquit Chrysostomus, sed non magis cognoscebat, quam alij quia erant cæcati.* Omnino ergo dicendum est prius factum esse, quod narrat Ioannes, & continuò post illa verba, *si ergo me queritis, finite hos abire,* accessit Iudas, & dixit, *Aue Rabbi,* & osculatus est eum, & ita ordinat hæc Euthymius super Matthæum. Postea dixit Dominus, *Amice ad quid venisti,* & continuò; *Iuda osculo filium hominis tradis,* vel ordine conuerso, ut inquit Augustinus.

Simon ergo Petrus habens gladium, &c.] Petrus ut adnotat Ambrosius super Lucam, sciebat reputatum esse ad iustitiam Phinees, Num. 25. quod virum Israelitam ingressum ad mulierem Madianitidem simul cum ipsa confodit pugione pro honore Dei, & eius exemplo irruit in eos, qui Dominum comprehenderant, & potissimum in Malchum quod is fortè aut primus omniũ, aut atrocius quàm cæteri manus iniecerat in Iesum; simul audierat, quod nocte illa post cænam dixerat Dominus Luc. 22. *Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium: dico enim vobis, quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impleri in me, & cum iniquis deputatus;* quibus verbis existimauit Dominum petere arma ad sui defensionem. Et quamuis edoctus fuerat se non defendere, tamen Dominum suum omni ratione defendendum putabat. Ioannes autem diligentius hoc quàm cæteri narrauit, nam solus nomen serui indicauit, & cum Luca adnotauit auriculam dexteram fuisse, ut melius posset intelligi mysterium, quod latebat. Malchus vertitur Rex, nam Rex apud Hebræos dicitur מלך, *melech*, & Chaldaicè מלך *malecha*, & erat seruus Pontificis, significatque populum Iudæorum, qui quondam Rex fuerat, & liber, sed postea seruus factus est Pontificum, & sacerdotum, qui cum suis traditionibus, & cæremoniis onerabant, & præterea deuorabant, ut videmus Matth. 23. Iste, Petro, & Apostolis prædicantibus Euangelium, dexteram auriculam amisit propter infidelitatem suam, & odiũ Christi, id est, surdus factus est ad audiendum Euangelium, & ad audiendum ea, quæ necessaria sunt ad salutem; donec eum Dominus conuertat, & ei auriculam restituat. ita Hieronymus in Matthæum, & Ambrosius in Lucam, & Cyrillus, sed hic breuius.

Mitte gladium tuum in vaginam.] Queritur cur Dominus reprehenderit factum Petri: cum olim ita probauerit factum illud Phinees, quem ipse, ut ex Ambrosio diximus, imitari studuit, præsertim cum

Ribera in Euang. Ioan.

FFF

Domi

*Malchus
quid, & unde
dicitur.*

*Quare Pa-
trum repre-
henderis Do-*

minus in e-
naginando
gladio.

Dominus ipse occasionem non parcam dederit, ita intelligendi, cum iussit gladios emere, quoniam nocte illa erat capiendus? Ad hoc respondet Augustinus lib. 12. contra Faustum c. 77. Petrum esse reprehensum à Domino, quoniam non uti iussus fuerat ferrum tollere, ita iussus fuerat eo ferire, latebat certè Domini voluntas, cur arma portari præcepisset, quibus uti nolisset: veruntamen ad illum cum ratione præcipere, ad istos autem sine retractatione præcepta facere oportebat. Duplici ergo causa reprehenditur, ut rectè ait Caietanus 6. ientaculo quæstione 6. quem sequitur Iansenius. Primò quòd in re dubia non expectauerit Domini respon- sionem, sæpe enim ab eo audierat se sponte sua ac nomine cogi- tante pro salute hominum mori; quare, & interrogare debuit, & expectare responsum, & ideo Dominus eum reprehendit, dicens, *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis, ut bibam illum?* Innuens se voluntate Patris, & sua mori, non autem. potestate, aut vi Iu- dæorum. Ideo etiam dixit, *An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?* qua- si dicat, si defendi vellem, nequaquam tua defensione egerem. Secundò quòd illud factum potius videbatur habere speciem vin- dictæ, quàm defensionis, quoniam cogitare debebat contra tantam armatorum multitudinem nihil se facere posse, nec prodesse se domi- no, sed nocere potius, quia magis hostes irritabat, ut in Dominum sæuirent: quare similis videtur fuisse homini, qui antequam captatur, aut occidatur, vult se quomodocunque poterit vlcisci: unde quasi zelum vindictæ reprehendens Dominus apud Matth. ait, *Mitte gladium tuum in locum suum; omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Ex his patet, cum Dominus dixit apud Lucam. *Vendat tuni- cam, & eruat gladium,* &c. minime voluisse emi gladios ad sui defen- sionem, quandoquidem duobus contentus fuit, & ex his alterum tan- tum stringi permisit. tantum significare voluit imminere acerbissimam persecutionem, cuiusmodi sunt illæ ad quas depellendas etiam neces- sarias vestes homines venderent, ut arma compararent. hæc expositio elicitur ex Chrysostomo homil. 85. in Matth. & maxime omnium probatur Iansenio c. 133. in fine, cui & ego libenter subscribo. probat ex simili loco Hierem. 9. *Contemplamini, & vocate lamentatrices, ut veniant, & ad eas, quæ sapientes sunt mittite, festinent, & assumant super nos lamentum;* non enim vult Propheta huiusmodi mulieres vocari, sed docet instare luctum maximum, qualis esse solet cum lamenta- trices vocantur; quasi dicat, bene vobis opus erit lamentatricibus, ita Domini tempus nunc instat, quo bene vobis necessarii erunt gladij: ponitur enim, more Scripturæ consequens pro eo quod antecedit: nam quod quidam dicunt de duobus gladiis Ecclesiæ relictis, id non ad lit- teralem sensum pertinet, sed ad spirituale.

Calicem, quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?] Iansenius c. 137. dicit in Græcis codicibus, & in Latinis emendatis ita legi, *Calicem,*

cem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? tamen Augustinus 3. de consensu Euang. c. 3. ita legit, vt nos habemus, & ita habet codex Complutensis, & alij; ex quo intelligimus ita olim fuisse in Græco, licet ad sensum nihil faciat. Calicem autem vocat passionem, more *Calix pro passione.* Scripturæ, quia calice tantum vini propinatur unicuique, quantum vult ille, qui propinat, & ideo calix bibendus mortem, vel passionem, vel magnam quampiam calamitatem tolerandam & subeundam significat, vt Matth. 20. *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Hierem. 25. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te.*

Hic Ioannes multa prætermisit, quorum hic est ordo, autore Augustino 3. de consensu Euang. c. 5. cum Iudæi accesserunt, ait Lucas, *videntes autem ij, qui contra ipsum erant*, id est, eius comites, & discipuli (est enim phrasis Græcorum, vt adnotat Iudæus in commentariis linguæ Græcæ, vt dicant, qui contra Platonem, pro eo quod est, Plato, vel Platonis discipuli & socij) dixerunt, *Domine si percutimus in gladio:* respondit Dominus, vt ait Lucas, *Sinite vsque huc.* Sed inter moras interrogationis, & responsionis Petrus auriculam seruo absceidit, non tamen potuerunt simul dici, quæ simul fieri potuerunt, & ideo Lucas post percussione[m] ponit hæc verba; satis tamen indicat per ea Dominum respondisse ad illam interrogationem, *si percutimus in gladio?* nam nisi ita esset, non diceret Lucas, *respondens autem Iesus dixit, sinite vsque huc:* vnde Matthæus, qui narrat dicta post ictum illum, non dicit, *respondens autem Iesus*, sed, *tunc ait illi Iesus: Conuertere gladium tuum in locum tuum, omnes enim, qui acceperint gladium, gladio peribunt: an putas, quia non possum rogare Patrem meum, &c.* & statim quod ait Ioan. *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis vt bibam illum?* Tunc, vt ait Lucas, tetigit auriculam eius qui percussus fuerat, & sanauit eum. In illa hora dixit Iesus turbis, (& etiam, vt ait Lucas, ad eos qui venerant ad se Principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores) *Tanquam ad latronem existis cum gladiis, & lignis comprehendere me; quotidie eram apud vos in templo, & non me tenuistis.* Lucas, *sed hæc est hora vestra & potestas tenebrarum.* Matth. *Hoc autem totum factum est vt implerentur Scriptura Prophetarum.* Marcus, *Tunc discipuli relinquentes eum omnes fugerunt.* Adolescens autem quidam, &c. omnia ex Augustino loco citato. In quibus nonnihil Augustino aduersatur. Euthymius super Matthæum, existimat enim post percussione[m] dictum esse à Domino, *Sinite vsque huc.* Sed mihi multo magis placet sententia Augustini. Primum propter eius rationem, deinde quoniam non vnus, sed duo saltem interrogauerant, scilicet qui habebant illos duos gladios, aut fortasse plures cum eis: & ita etiam Dominus non vni, sed pluribus respondit, *Sinite vsque huc.* Si autem post ictum hæc dixisset, non iam pluribus, sed vni Petro loquendum erat, quia cæteri nihil fecerant, aut dixerant, solus Petrus gladium strinxerat;

quod autem ait, *finite usque huc*, hunc habet sensum, iuxta eundem Augustinum ibidem: Non vos moueat, quod futurum est, permittendi sunt hucusque progredi, hoc est, ut me apprehendat, & impleatur quæ de me scripta sunt, quam expositionem sequuntur Beda & Lyra.

Difficilius est illud Matth. *Omnes enim, qui acceperint gladium, gladio peribunt*; quod certum est intelligi de iis, qui priuata autoritate gladio vtuntur ad vindictam, vt ait Augustinus 22. contra Faustum c. 70. & in quæstionibus veteris, ac noui Testamēti, quæstione 104. nam magistratus non tam gladium accipiunt, quàm sibi à Deo, & à legibus dato vtuntur: & idem dici potest de eo qui se defendit cum moderamine inculpatæ tutelæ: & quamquam sint variæ huius loci expositiones, ego semper ita intellexi Dominum his verbis respexisse ad legem talionis, quæ habetur Deuteron. 19. & latius Exod. 21. quasi dicat, Ne percutias ferro, ô Petre, qui enim ferro occiderit, ferro secundum legem occidendus est; quemadmodum nos dicere solemus, quicumque alium occiderit, occidetur ipse, non quòd occidantur omnes, qui alios occidunt, sed quòd ea lex posita sit, & secundum eam occidi debent. Sed consideratis diligentius aliis Scripturæ locis longè commodior expositio videtur, qui alium gladio occidit, non tam alium occidit, quàm seipsum, quia illo facto prouocat diuinam iustitiam, à qua plectendus est illis pœnis, quibus homicidæ puniuntur, & in hoc sæculo, & in futuro. ita videtur intellexisse Hieronymus eo loco, ait enim: *Gladio peribunt. quo gladio? illo nempe, qui igneus vertitur ante paradysum, & gladio Spiritus, qui in Dei describitur armatura, hoc est, illo gladio qui prohibet homines intrare in cælum, quod est dicere, non intrabit in cælum; damnabitur & gladio verbi Dei hoc est, vel illo verbo Christi: Ite maledicti, &c. vel verbis Scripturæ, quæ pœnam æternam peccatoribus minantur*, ita etiam intellexit Caietanus, licet breuiter loquatur in 6. ientaculo, quæstione 3. Probatum hoc, quoniam Scriptura ita loqui solet de iis qui aliis nocent, vt dicat, eos eisdem damnis esse afficiendos, quibus alios afficiunt, quoniam reos se efficiunt pœnarum, quas Deus eiusmodi hominibus præparauit, vt Isa. 23. *Va, qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne ipse sperneris?* & Prouerb. primo, dicunt mali, *Insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra*; & postea de illis dicitur eisdem verbis, *Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliantur fraudes contra animas suas*; id est, illa nocumenta non iustis inferunt, sed sibi. Et ita intelligitur illud Matth. 7. *In quo enim iudicio indicaueritis, indicabimini, & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; rectè enim ait August. lib. 2. de sermone Domini in monte c. 29. *Nunquid si nos temerariè iudicamus proximum, indicabit nos temerariè; aut si iniqua mensura utimur, iniquè nos metietur Deus?* Denique probatur ex verbis eisdem Genes. nono ad quæ Dominus videtur alluisse, & quæ antequam lex talionis institueretur, dicta sunt; *Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius, ad imaginem quippe*

Dei

Dei factus est homo. Et ex Apocalyps. 13. vbi ad hæc verba Domini respexit Ioan. de temporibus Antichristi loquens, *Si quis habet aurem audiat: qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet; qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi: vbi S. Thomas optime exponit, Qui in gladio materiali; vel spiritali, scilicet persuasionis occiderit homines, oportet, scilicet necessitate iustitie eum occidi gladio diuini iudicii, vel æterni supplicij; & addit, Hoc dicitur propter Antichristum, & suos qui captiuabunt & occident fideles, & ideo ipsi captiuabuntur, & occidentur morte perpetua. Quod autem ait Lucas, Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum; ideo dicitur, quoniam tempus proprium electorum est, quod futurum est post hanc vitam, tempus autem præsens non est eorum, sed reproborum, vt ait 6. Moral. c.vlt. D. Gregor. Est autem sensus, nunc est tempus, quo vos, & dæmones potestis exercere in me potestatem vestram.*

Cohors ergo & tribunus, &c.] Proprie Tribunus dicebatur apud Romanos cum de re militari verba fiunt, qui vni legionem militum præfectus erat: vnde Horatius lib. 1. Sermonum:

Cum mihi pareret legio Romana Tribuno.

Itaque milites erant sub centurionibus Centuriones sub tribunis, tribuni sub legato, legatus sub Imperatore: sed hic vt diximus, tribunus dicitur, qui mille viris præfectus erat, id est, *χιλιάρχος*. Hic impletum est illud Psal. 21. *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; vituli dicuntur, vt ibi ait Hieronymus propter lasciuia, & incontinentiam, tauri propter superbiam, pingues propter crassitudinem malitiæ, quod præcipue pertinet ad Principes sacerdotum; & rursus, Circumdederunt me canes multi, Concilium malignantium obsedit me. Sequitur continuò in Matth. Tunc omnes discipuli relicto eo fugerunt. in quod cõuenire potest illud Threnorum 1. Facti sunt Principes eius velut arietes, non inuenientes pascua, & abierunt absque fortitudine ante faciem subsequens. Et illud Psal. 68. Extranæus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ. ita 4. Reg. vltimo. Sed Echias cum exisset cum exercitu ex Hierusalem, captus est ab Assyriis, & omnes bellatores, qui erant cum eo, dispersi sunt, & reliquerunt eum. Et 1. Reg. vltimo. Fugerunt filij Israël ante faciem Philistinorum, & totum pondus belli versum est in Saul.*

Tribunus quid apud Romanos, & quid hic.

Et ligauerunt eum.] Quoniam primus Adam nimis liberas manus habuit, & contra Dei voluntatem eas ad cibum vetitum extendit, manus secundi Adam ligantur, vt ira Dei placetur. Præterea genus humanum vinculis peccatorum constrictum tenebatur, ideo Christus ligari voluit, vt vincula nostra dissolueret, iuxta illud Hierem. 30. Et erit in die illa, dicit Dominus, conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius dirumpam, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & Dauid, &c. voluit etiam ad hunc modum colligere nos vinculis suæ charitatis, & ad se adducere, iuxta illud Osæ 11. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero

Dominus cur ligari voluerit.

eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, &c.

Quare ductus ad Annam.

Et adduxerunt eum ad Annam primum.] Chrysost. hom. 82. *Quare ad Annam, ut rem ostentarent, & quasi triumphum ducerent.* Alij putant ideo factum esse, quia venientibus ex horto transeundum erat per domum Annæ, antequam veniretur ad Caiphæ domum. Ita S. Thomas, & Lyra, & alij. & idem apertè colligitur ex Aranda c. 13. & ex Medina in suis libris de terra sancta. Sed aiunt isti duo authores postremi, non fuisse Dominum ductum per vias Hierusalem, sed extra murum ad domum Annæ, quæ sita erat in monte Sion, quam nunc Religiosi Armeni incolunt: Distâtque à domo Caiphæ, quæ etiam est monasterium paruum Armenorum ad iactum lapidis. Sed potissima ratio ostenditur ad Euangelistam, *erat enim socer Caiphæ*, &c. hac enim reputabant se gratificari maximè genero eius Caiphæ, qui tunc erat summus sacerdos.

Quis fuerit hic discipulus.

Et alius discipulus.] Ille fuit Ioannes ipse, sed more Scripturæ, & more suo, de se loquitur, ac si loqueretur de alio: neque hoc aduersatur aliis Euangelistis, qui dicunt omnes discipulos fugisse, fugerunt enim primò Petrus, & Ioannes, inde secuti sunt Iesum, ut ait Lyra. quia feruentiores erant aliis: atque hac ratione, ut aiunt Chrysost. & Cyrillus, Ioannes cum nomen Petri expressisset, suum tacuit humilitatis causa, erat enim magnæ constantiæ, & magni amoris, quòd reliquis fugientibus ipsi Dominum sequerentur.

Discipulus autem ille erat notus Pontifici.] Duplici ex causa hoc addit, ut aiunt Chrysostomus, & Cyrillus. Primò propter fidem historiæ, ut doceat se vidisse, quæ narrat, ut qui in domum Pontificis introierit cum Iesu. Secundò, ut inquit Chrysostomus, ut aliquid laudi suæ demat, quasi non fuerit mirum introisse in domum Pontificis eo tempore, quo cæteri fugerant, cum notus esset Pontifici.

Ancillas ostiarias custodes templi apud Hebræos.

Dixit ergo Petro ancilla ostiaria.] Erat enim moris apud Hebræos, ut & ancillæ ostia seruant. 2. Reg. 4. *Et ostiaria domus purgans triticum obdormiuit.*

Petri negatio prima.

Dicit ille, non sum. Augustinus tract. 113. *Ecce columna firmissima ad vnus aura impulsus tota contremuit: ubi est illa promittentis audacia, & de se plurimum presumentis, &c.* & post pauca respondet, *sed quid mirum si Deus vera pradixit, homo autem falsa presumpsit*: ista fuit prima Petri negatio: nam licet non negauerit Christum esse, aut esse Deum, quod videbatur propriè esse negare Christum, tamen negauit se discipulum Christi esse, & hoc etiam est Christum negare, ut hîc ait Augustinus, cuius verba referuntur 11. q. 3. c. non solum abnegat. Verum ad huius loci intelligentiam, & eorum quæ sequuntur in Euangelista, valde necessarium est scire, utrùm in domo Annæ hæc negatio contigerit, an in domo Caiphæ, & vter eorum intelligatur hîc nomine Pontificis: ex cuius quæstionis solutione liquebit quoties Petrus negauerit, quod est admodum difficile. Ratio dubitandi est, quoniam Ioannes apertè dicere videtur istam primam negationem contigisse

ubi illa contigerit.

contigisse in domo Annæ, nam ea narrata post multa infert, & misit eum Annas legatum ad Caiphā Pontificem: quæ verba maiorem vium habent in Ioanne, quia exactius solet singula narrare, & ordinem rerum obseruare quàm cæteri: at verò alij Euangelistæ nihil de domo Annæ dicentes, scribunt ductum esse ad Caiphā, & manifestè in eius domo ter Christum negasse. Propter eius hoc Carthusia. super Matth. censet negationes plures fuisse quàm tres; Caietanus verò super Ioan. fuisse 7. Probatur hæc sententia, quoniam tres fuisse in domo Caiphæ nemo potest negare, cum planè id doceant tres Euang. priores, tum Ioan. tres negationes commemorat in domo Annæ, ut apertè concessit Aug. tract. 113. & 3. de consensu Euang. c. 6. & Beda, & Chryl. & Theoph. & quidē isti Duo authores super Matth. respondēt negationes in domo Caiphæ, super Ioan. verò perspicuè docent tres illas, quas narrat Ioan. contigisse in domo Annæ: iam sunt ergo 6. Neque obstat, quod Euthym. ait super Matth. Annam, & Caiphā in eadem domo habitasse, quoniam nec veteres hoc dicunt, nec ipse probat, immo omnes eius sententiæ refragantur. Præterea extat hodie templū cum indulgentiis in domo Annæ, & alterū in domo Caiphæ; ut iā ex Aranda, & Medina retulimus, ex quo patet diuersas fuisse domos. Adhuc etiā in eadem domo habitarent, manerent in diuersis domus partibus, atque ita eadē ferè esset difficultas, ac si habitarent in diuersis domibus. Deinde ex negationibus, quas tres Euangelistæ priores commemorāt, secunda contigit; ancilla quadā dicente, & hic erat cū Iesu Nazareno; Lucas verò ait, & post pusillum alius videns illum dixit, & tu de illis es; ergo diuersa est ista negatio secunda in Luca ab ea, quæ est secunda in Matth. sunt ergo 7. negationes. Hæc quæstio eo est difficilior, quo veteres de ea parcissimè loquuti sunt: nā de Euangelistarū concordia Hier. in Matth. & Ioan. nihil dixit, nec Chryl. & Theoph. in Matth. & Ioan. nec Cyrillus, nec Beda, nec Rupertus, nec S. Thomas, nec Augustinus hic, quin potius tertio de consensu Euang. c. 6. vbi hæc ex professo sese offerebat quæstio; nihil ferè dicit. Nihilominus dicimus. Primò pro certo habendū esse nō fuisse plures negationes tribus; probatur ex communi consensu veterum Patrum, qui cum sæpe de illis loquantur vbique nusquam plures fuisse dicunt; patet etiam ex Euangelio; cum enim Dominus ter illi prædixerit futuram negationem, ut ostendimus in initio huius capituli, nunquam dixit quater, aut pluries, sed semper dixit, *ter me negabis*, & postea omnes Euangelistæ ostendere volentes impletum esse quod Dominus prædixerat, tres negationes numerent non plures.

Secundò dico omnes negationes in domo Caiphæ contigisse, nullam in domo Annæ. Hæc sententia placuisse videtur Origeni, & cæteris qui in Matthæum scripserunt, & eam præfert c. 138. & sanè meritò probatur, quoniam Pontifex aut Princeps sacerdotum non diuersis vocabulis, sed vno dicuntur apud Græcos ἀρχιερεὺς, licet noster Interpres pro hac voce modo vertat Pontifex, modò Princeps sacerdotum: Hoc autem nomen cum singulari numero dicitur,

sine

Quoties Petrus negauerit.

Negationes omnes contigisse in domo Cai-phæ.

Pontificem
& Principē
sacerdotum
pro eodem
sumi.

sine dubio eum significare debet, qui eo anno summam Pontificatum gerebat, præcipue cum articulus additur in Græco; analogum enim per se sumptum, &c. Atque ita Matthæus docuit, hunc, quem Principem sacerdotum vocauerat, esse Caiphā, qui reuera Pontifex erat: quod si alter quoque singulari numero Princeps sacerdotum diceretur, aut Pontifex, profectò Marcus, & Lucas tollendæ ambiguitatis causa debuissent explicare, & aliquid addere, ut sciremus quis esset. Idem ergo est, qui apud Ioannem Pontifex, & apud alios Princeps sacerdotum dicitur. Confirmatur, quoniam, quæ Ioannes scribit facta fuisse in domo Pontificis, intelligimus planè ex Matth. & Luca facta fuisse in domo Caiphæ, ait enim Matth. *Petrus verò sequebatur eum à longè usque in atrium Principis sacerdotum, & ingressus intro sedebat cum ministris, ut videret finem.* Et Lucas ait, *Accenso autem igne in medio atrij, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, quem cum vidisset ancilla quadam sedentem ad lumen, & illum fuisset intuita, dixit; & hic cum illis erat, &c.* Idem ait Ioannes. *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, &c. & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum, & statim ponit negationem ad ignem factam.* Neque obstat, quod Lucas ait Petrum sedisse, Ioannes autem ait stetisse, prius enim stabat, deinde sedit: non est autem credendum, Petrum, si apud Annam negauerat Dominum, interrogantibus ministris, postea iterum ausurum fuisse eum sequi, & intrare in atrium, & iterum cum ministris ad ignem sedere, & confabulari. Secundò probatur, Ioannes apertè indicat tres negationes in eodem loco fuisse, quamuis enim post primam dicat, *& misit eum Annas legatum ad Caiphā Pontificem*, non dicit Petrum post eum venisse, sed, quasi ea verba per parenthesis interposuisset, subdit, *erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se*, ut intelligamus in eodem loco mansisse, in quo stabat ante primam negationem cum ministris Pontificis, & statim subiungit secundam & tertiam negationem, & in fine illarum; *Et statim gallus cantauit*, quo fine & cæteri Evangelistæ concludunt easdem negationes. Quomodo ergo interpretabimur Ioannem? sanè dicendum est postquam Dominus ad domum Annæ venit, statim missum esse ad Caiphā Pontificem, ut eo præsentē, interrogaretur, & fierent omnia: scimus enim ex Matth. seniores cōgregatos in domo Caiphæ expectasse, ut adduceretur Dominus, & cum Pontifice deliberarent, quid facto opus esset: quare tum gratia Pontificis, tum seniorum valde consentaneum rationi est Annam non tenuisse Dominum apud se, sed continuo ad Pontificem misisse. Confirmatur hoc ex Cyrillo, qui & legit, & interpretatur ad hunc modum, *& adduxerunt eum ad Annam primum, erat enim sacer Caipha, qui erat Pontifex anni illius.* Miserunt autem eum legatum ad Caiphā Pontificem, erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, &c. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus; & quamuis hæc verba, quæ Cyrillus interponit, non inueniantur nunc in Græcis codicibus, nec in Chrysostomo, nec in Theophylacto, nec in

in Euthymio, nec in Nonno; tamen non est dubium quin tempore Cyrilli in quibusdam Græcis exemplaribus legerentur. Quod si quæras, quare ergo Ioannes dicit postea, & *misit eum ligatum ad Caipham Pontificem*? Responder Cyrillus Euangelistam vtiliter repetere, quod iam dixerat, quia negationem Petri tertio factam exponere voluit, ut scilicet ostenderet omnes in domo Caiphæ contigisse. Sed licet nos legamus, ut habet nostra translatio, intelligendum est; ut ait Iansen. Ioannem cum ad Caipham sermone delapsus esset, voluisse statim narrare quæ apud illum gesta sunt priusquam meminisset Dominum ad ipsum fuisse perductum. Deinde post aliqua dicit, & *misit eum Annas ligatum*, &c. ut quod prius prætermiserat, iam indicaret quomodo scilicet negationes illæ contigissent in domo Caiphæ. Hoc in Græco aliquantum est manifestius, quoniam non legitur, & *misit eum Annas*, sed sine coniunctione, *misit eum*, & in Græco est, aoristus primus ἀπέστειλεν, quo verbo insinuat narratio rei prætermissæ, præsertim cum huiusmodi aoristi rectè vertantur aliquando per præteritum plusquamperfectum, ut sæpe facit noster Interpres, ut in hoc. cap. *Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis*, &c. 7. *Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*, & Marc. ult. *quia iis, qui viderant eum resurrexisse*, &c. in his locis *dederat*, *erat glorificatus*, *viderant*, sunt in Græco aoristi primi. Præterea solet noster Interpres promiscuè uti præterito perfecto pro plusquamperfecto, & è conuerso, ut in verbis sequentibus Marcum; *quia iis, qui viderant eum resurrexisse à mortuis, non crediderunt*, ubi alij legunt, *non crediderant*, & in hoc cap. Ioan. *cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam*, pro *absciderat*, ut vertit Eralmus; & Marc. 14. *Dederat autem eis traditor signum*, pro quo habemus in Matth. *qui autem tradidit eum, dedit eis signum*. Optimè igitur interpretabimur, *misit eum Annas ad Caipham Pontificem*, id est, miserat iam cum hæc quæ narro gerebantur, atque ita intellexit Iansenius loco citato, & doctor Ioan. Bos. in lib. de vita Christi lib. 6. super cap. 19. Ex his intelligitur omnia quæ narrat Ioannes, non in domo Annæ facta esse, sed in domo Caiphæ, ut ex cæteris Euangelistis patet, & ideo illi nihil dixerunt de domo Annæ, quod nihil in ea contigisset quod dignum memoria videretur.

Sed est hoc loco altera difficultas, quod etiam si de domo conveniat, in qua factæ sunt negationes, tamen ipsa verba Euangelistarum, ita inter se differre videntur, ut non solum quatuor (quod argumentum aduersariorum probare contendebat) sed etiam plures fuisse videantur. Ad huius rei intelligentiam notandum est morem esse Euangelistarum rem eandem diuersis verbis explicare, seruato eodem sensu, ut docet Augustinus lib. 2. de consensu Euang. cap. 12. & 14. ubi dicit id fieri, ut eadem sententia familiaris explicetur, quo canone perpetuò vtitur in illis libris. Solent etiam, ut passim videmus, quod hic omisit, ille narrare. Hoc supposito in prima negatione conuenit inter omnes Petrum ad ignem accessisse, & ab ancilla

Negatio
prima.

interrogatum, quam Ioannes ostiariam fuisse dicit, negasse in atrio in quo erat ignis. In verbis est diuersitas iuxta Matth. *Dixit ancilla, & tu cum Iesu Galileo eras: at ille dixit, nescio quid dicas.* Marcus, *Et tu cum Iesu Nazareno eras, & ait, neque scio, neque noui quid dicas.* Lucas, *& hic cum illo erat; ait Petrus: Mulier non noui illum.* Ioannes, *nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? & dixit, ille, non sum.* Hic videmus eundem sensum seruari, licet verba non sint eadem, quamuis mihi videtur ancilla omnia hæc dixisse. Potuit enim Petrus dicere, & tu cum Iesu Nazareno eras, siue cum Iesu Galileo, quod idem est. Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? deinde ad illos qui aderant conuersa, & hic cum illo erat. Secunda negatio etiam fuit loquente ancilla, vt scribunt Matthæus, & Marcus; sed ex Matthæo diximus, non eandem fuisse, quæ in prima interrogatione interrogauerat, sed aliam, & dixit iuxta Matth. *Et hic erat cum Iesu Nazareno, & ille negauit cum iuramento se hominem nouisse.* iuxta Marcum dixit ancilla, *& hic ex illis est;* Lucas verò non ancillam, sed virum fuisse dicit, & post pusillum alius videns eum dixit, *& tu de illis es;* Petrus verò ait, *O homo non sum.* Sed intelligendum est in hac secunda negatione simul fuisse compellatum Petrum ab ancilla, & à viro, vt ait Augustinus tertio de consens. Euang. cap. 6. quod Ioan. manifestè demonstrat, cum ait, *Dixerunt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? & dixit ille, non sum:* itaque vtique eadem responsione satisfecit Petrus, non noui eum, non sum ex illis. Quod verò ait Matthæus in secunda negatione, *exeunte autem illo ianuam, vidit cum alia ancilla,* non debemus cogitare secundam negationem contigisse extra atrium Pontificis, sed Petrum foras exiisse, & visum esse ab alia ancilla, & cum postea rediisset in atrium interrogatum fuisse ab ea. Hoc patet ex verbis Marci, *& exiit foras ante atrium, & gallus cantauit.* Rursum autem cum vidisset eum ancilla (videlicet postquam rediit) cæpit dicere circumstantibus, *quia hic ex illis est;* patet etiam ex ipso Matthæo, qui postea ait, *Et egressus foras flevit amare.* Ergo iam ingressus fuerat. Quare rectè dicit Ioan. cum venit ad secundam negationem, *erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se.* Tertia negatio fuit multis simul dicentibus, *Verè tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit; & tunc cæpit detestari, quia non nouisset hominem,* vt ait Matth. 26. Marcus verò ait, *Post pusillum rursus, qui adstabant, dicebant Petro: Verè ex illis es, nam, & Galileus es:* ille autem cæpit anatematizare, & iurare, &c. sed Lucas vnum tantum commemorat, *Et intervallo facto quasi hora vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè, & hic cum illo erat, nam & Galileus est.* Ioannes autem indicat nobis quis iste esset, dicens: *Dicit vnus ex servis Pontificis, cognatus eius, cuius absidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cantauit.* Sed intelligendum est, istum cæpisse dicere: Verè, & hic cum

Negatio
secunda

Negatio
tertia.

cum illo erat. nam & Galilæus es; nonne ego te vidi in horto cum illo? & simul multi ex iis qui aderant dixerunt: Verè, & tu ex illis es. nam & Galilæus es, scilicet sicut ille: idem est autem dicere, nam & Galilæus es, &, nam & loquela tua manifestum te facit; nam licet omnes vnus essent idiomatis (omnes quippe Hebræi erant) tamen, vt ait Hieronymus, in Matth. vnaquæque prouincia, & regio habet proprietates suas, & vernaculum loquendi sonum vitare non potest. Probat exemplo illo Iudicum 12. vbi viri de tribu Ephraim deprehendebantur à Galaaditis, eo quod iussi proferre, *Sibboleth*, cum littera *ſ*, non poterant illam litteram proferre, sed proferebant *Sibboleth*, cum littera *b*, & occidebantur in ipso transitu Iordanis. Tale aliquid Cicero refert in Bruto de Theophrasto, qui cum percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet, & respondisset illa, atque addidisset, hospes non posse minoris, molestè tulit, se non effugere hospitis speciem, cum atatem ageret Athenis, optimèque loqueretur. In his negationibus non est intelligendum Petrum vnico tantum verbo negasse, sed, vt in Euangelistis videmus, in vnaquaque pluribus verbis vsus est: dicitur tamen vna negatio, quia illa verba simul dicta sunt. Sed vt semel finiamus, quæ ad negationes Petri pertinent, quæritur an possit Petrus excusari? Ratio dubitandi est, nam quidam ex Patribus videntur velle illum excusare. Cyrillus enim ait, non tam negasse timore, quam amore videndi semper Dominum, & permanendi in loco in quo ipse erat, à quo excluderetur si discipulus agnitus esset. Ambrosius in Lucam, ait: *Non negat se esse cum Dei filio (videlicet quando dictum est illi, & tu cum Iesu Galilæo eras, siue, cum Iesu Nazarenò) sed quasi diceret, ego filium Dei illum noui, vocabula locorum hominibus imponuntur, non Deo. Similiter cum ait, non noui hominem, hominem negauit, quia Christus non erat purus homo, sicut ait Paulus Gal. 1. Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum. Et idem ferè ait Hilarius can. 32. in Matth. Præterea Leo primus serm. 9. de passione Domini ait Petro, Vidit in te Dominus non fidem fictam, non dilectionem auersam, sed constantiam fuisse turbatam, abundauit fletus, ubi non defecit affectus, & fons charitatis lanit verba formidinis.*

An excusationem patientur Petri negationes.

Ad hanc dubitationem Hieronymus Matth. 26. in illis verbis, & iterum negauit cum iuramento, ita respondet: scio quosdam pij affectus erga Apostolum Petrum locum hunc ita interpretatos, vt dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum, nescio hominem, quia scio Deum. Hoc quam friuolum sit, prudens lector intelliget, si defendunt Apostolum, vt Deum mendacij reum faciant: si enim iste non negauit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat, antequam gallus canet, *ter me negabis*. Cerne quid dicat, *me negabis*, non hominem, &c. quare nullo modo negandum est Petrum omnino negasse Christum, mortaliterque peccasse, neque isti sancti negant: vnde

Ambros. ait : Sed nos excusamus, Dominus ipse non excusauit tantummodo voluerunt Petri culpam aliquantulum extenuare, quod non odio, & voluntate negauerit, sed timore coactus. Leo quoque non negat amisisse Petrum charitatem supernaturalem, sed ait remansisse in illo affectum illum amicitiae humanæ erga Christum, ita vt non sponte, sed coactus eum negauerit.

Quia frigus erat, & calefaciebant se.] Hoc dicitur ad subindicandum frigus, quod erat in animo Petri, & Iudæorum, vt diximus cap. 10. in illis verbis, *Facta sunt entania Hierosolymis, & Hyems erat*, ex Gregorio secundo moral. cap. 2. Ambrosius in Lucam : *Si tempus consideremus, frigus esse non poterat, sed frigus erat ubi Iesus non agnoscebatur, ubi non erat qui lucem videret, ubi negabatur ignis consumens.* Hoc etiam de frigore huius loci adnotauit Bernardinus sermone 58. in Cantica. Sed sine dubio frigus erat etiam ad literam : vnde ibidem ait Bernardus, Petrum fuisse non minus gelido corde, quam corpore, & ratio est, quoniam tunc erat 24. dies Martij, quo tempore nihil mirum est in Iudæa terra non admodum calida, frigus esse, parum enim differt calore & frigore ab Hispania.

Interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius.] De discipulis interrogat, quasi insimulare eos nolens seditionis, quod discipulos congregasset : de doctrina verò, an consentiens esset cum doctrina Mosaica.

Et in occulto loquutus sum nihil.] Dubium est quomodo ista verba sint intelligenda, cum non possit negari, multa Christum loquutum fuisse discipulis suis in occulto : nam Ioan. 3. seorsum loquutus est noctu cum Nicodemo, & istam concionem cap. 13. & sequentium præter discipulos nemo audiuit. De hac re optime loquitur Augustinus tractatu. 113. & S. Thomas eum sequutus 3. parte, quæstione 42. artic. 2. dicunt isti sancti tribus modis posse esse aliquam doctrinam occultam. Primò ex intentione docentis, quia inuidet aliis illam doctrinam, aut quia ipsa turpitudinem habet, & indigna luce, & publico est, & ita non audet eam proferre, & isto modo nemo dubitat doctrinam Christi non fuisse occultam.

Secundo modo est occulta, quia paucis proponitur, & neque isto modo doctrina Christi fuit occulta, quia omnibus audire volentibus proponebatur. De primo modo dicit Christus, *Ego palam loquutus sum mundo*, nam pro palam in Græco est *παρρησία*, id est, *confidenter*, quod proprium est eorum, qui sibi conscij veritatis nihil tegunt. De secundo dicit, *Ego semper docui in synagoga*, &c. Tercio modo dicitur doctrina occulta quantum ad modum docendi, & sic doctrina Christi aliquando fuit occulta, quia interdum obscure loquebatur : sed tamen ex accidenti erat occulta, quia vel auditores indigni erant, vel infirmi

Doctrina
quemodo
dicatur esse
occulta.

mi ad audiendum; nam ex intentione docentis semper fuit publica, & propterea, absolutè loquendo, non potest dici occulta, sed publica, quia tunc etiam, cum seorsum loquebatur discipulis, tradebat illis doctrinam, non ut ipsi occultarent, sed ut alios docerent. Matth. 10. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure audistis, predicare super tecta*, itaque sensus est, nihil loquutus sum in occulto, scilicet, ut occultum maneret, sed ut suo tempore in lucem prodiret.

Interroga eos qui audierunt.] Scilicet non solum ex discipulis meis, sed etiam ex ministris tuis, quos misisti ut me comprehenderent, Ioan. 7. quasi dicat, mihi non credis, alios interroga, ut in ore dæorum vel trium stat omne verbum.

Vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu.] Hoc fecit quasi zelo honoris Pontificis, ex quod videretur Dominus inciviliter illi respondisse, ut patet ex eius verbis. *Sic respondes Pontifici?* Ait etiam Cyrillus ministros illos qui Dominum comprehendere noluerunt Ioan. 7. multum displicuisse Pontifici, & ideo istum percussisse Christum, ut aut pro veteri offensione officium rependeret, si ex illis erat, aut ut ostenderet si ex illis non fuisset, nec placuisse sibi doctrinam Christi. Chrysost. hom. 83. *Exhorrescat cælum, & contremiscat terra de Christi patientia, & seruorum impudentia.* Merito autem hinc aliquis quærat, quomodo Deus tulerit tam indignum facinus, cum quondam occiderit Ozam, eo quod olim extenderit manum in arcam, ne caderet calcitrantibus bobus, 2. Reg. 6. & etiam cum manus Ieroboam Regis Israel aruerit quam extenderat in Prophetam Domini, 3. Regum. 13. sed ad hoc rectè responderi potest ex Augustino tract. 113. vbi connumeratis multis suppliciis, quibus iste seruus dignus fuerat, ait: *Quid enim horum per potentiam iubere non potuisset, per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere maluisset, per quam vincitur mundus, &c.* Huius rei figura præcessit in Michæa Propheta Dei, propter veritatem colaphizato à Sedechia Pseudopropheta, volente adulari Achab Regi Israel, 3. Reg. ultimo.

Alapa Iesu data.

Si male locutus sum, &c.] Id est, ostende ratione aliqua malum esse quod dixi. Ex hoc facto Domini, qui semper fecit quod docebat, intelligimus illud Matth. 5. *Sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram*, non esse ita accipiendum, ut verba sonant, quasi maxilla sit semper ferienti obuertenda, sed de animi præparatione verba fieri, ut non solum vindictam non appetamus, sed etiam parati simus, si gloria Dei ita poscat, iterum iniuria affici, ut notauit Augustinus tract. 113. & lib. 1. de sermone Domini in monte c. 34. 35. & 36. voluit enim docere Dominus aliquando quidem tacendum esse, cum iniuria afficimur, aliquando loquendum, sed sine cupiditate tamen vindictæ, ut respondit Paulus. Ananiæ summo sacerdoti, Actuum 23. *Percutiet te Deus paries dealbate, & tu sedens iudicas me secundum legem, & contra legem inbes me percuti.*

Adducunt ergo Iesum à Caipha in pratorium.] Hic interponenda sunt omnia quæ narrantur ab Euangelistis gesta in domo Caiphæ, ab illis verbis Matth. 26. *Principes autem Sacerdotum & omne Concilium, usque ad finem capitis, quibus non illa quintæ feriæ consumpta est, & continuo sequitur in Matth. c. 27. Manè autem factò, consilium inierunt omnes Principes Sacerdotum, & seniores populi aduersus Iesum, ut eum morti traderent, & vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi, id est, gubernatori Iudææ pro Tyberio Cæsare, dicitur enim præfes, qui maximum in prouincia imperium habet post Principem, ut ait Ilyrianus in lib. 4. de officio præsidis. Et hoc est quod nunc ait Ioan. adducunt ergo Iesum à Caipha in Pratorium, id est, in domum Pilati. Prætores in vrbe erant quasi Consulium vicarij, quoniam enim Consules intenti erant bellis gerendis, nec poterant vacare iuri dicendo, tractabant causas tam criminales, quàm ciuiles, & leges pro necessesse, & temporis conditione condebant. Sed tamen in bello omnis magistratus, cui pareret exercitus, Prætor dicebatur. Inde prætoriani milites dicebantur, qui custodiæ Imperatoris, aut Principis, aut Ducis deputabantur, & Prætorium dicebatur domus Prætoris, aut Imperatoris, aut Consulis, aut Præsidis; quo nomine Græcè loquens vsus est hic Euangelista. Cæterum iste locus mirè torsit Augustin. tract. 114. & lib. 3. de consen. Euang. c. 7. quoniam legebat ipse, *adducunt ergo Iesum ad Caipham in Pratorium*, & ita coactus est dicere, aut aliqua causa Caipham in domum Pilati venisse, aut ambos in eadem domo habitasse: sed erat eius codex deprauatus. legendum enim est, *à Caipha in Prætorium*, ut habent omnia Græca exemplaria, & Latina mediocriter emendata. ita enim legunt Græci, & ita legendum esse præter recentiores admonent S. Thom. & Rupertus.*

Et ipsi non introierunt in Pratorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.] Chrysostomus homil. 83. putat Phariseos, & sacerdotes intentos neci Domini non comedisse agnum paschalem Quinta feria, quando omnes comedebant, sed sexta, & propterea sexta feria manè non introiisse in domum Pilati hominis Gentilis, ne immundi redderentur ad manducandum agnum, & idem videntur sentire Cyrillus, & Iansen. c. 140. Sed de hoc latissimè disputauimus c. 13. in principio, quæstione 2. de die passionis ubi ostendimus omnes Iudæos eodem die comedisse agnum, quo comedit Christus, & pascha hoc loco non significare panes azymos, ut plerique putabant, nec agnum paschalem, ut Chrysostomus & Cyrillus, sed carnes sacrificiorum, quæ totis septē diebus immolabantur, & edebantur tantummodo à mundis, qua in re notanda est execrabilis istorum hominum hypocrisis, qui non verentur Christum occidere, & metuunt ingredi domum Pilati, quibus merito dicere possumus illud Matth. 15. *Hypocrita, bene de vobis prophetauit Isaias: Populus hic labiis me honorat, &c. & c. 23. Va vobis scriba, & Pharisei, qui decimatis mentham, & anetum, & cuminum, & reliquistis, quæ grauiora sunt legis, &c. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes*

*Pascha pro
carnibus
sacrificiorum.*

rientes, &c. August. *O impia & stulta cecitas, habitaculo videlicet contaminarentur alieno, & non contaminarentur scelere proprio.* Sed de his latius Cyrillus.

Si non esset hic malefactor. Autoritati suæ credi volunt, quasi nihil contra ius facturi essent, sed cum viderent non credere Pilatum, addiderunt, quod est apud Lucam c. 23. *Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Casari, & dicentem se Christum Regem esse*, vt scilicet acrius commouerent Pilatum quod contra Cæsaris maiestatem regnum affectaret, vnde & postea dicunt, *Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris; omnis enim qui se Regem facit, contradicit Casari.*

Accipite eum vos. Videbat eos nihil eorum quæ dicebant probare, & ideo nolebat damnare innocentem.

Nobis non licet interficere quēquam. Magna est difficultas cur hoc dicant, cum non sit dubium eos habuisse potestatem occidendi, vt statim probabimus. Rupertus, & S. Thomas hic, & 3. p. quæst. 47. a. 4. ad secundum hunc sensum maximè probant, eos non potuisse interficere, quoniam habebant iam imminutam potestatem, & totū ius occidendi erat penes Romanos. Sed hoc difficile defendi potest, quoniam nō est credibile eos magis imminutam habere potestatem, quā cum erāt in captiuitate Babylonica; & tamen ibi Sufannam lapidare volebant, & postea duos senes eius accusatores occiderunt, Dan. 13. Præterea Acto. 7. lapidauerunt Stephanum, & Ioan. 8. volebant lapidare adulteram, Acto. 21. volebant occidere Paulum, planēque occidissent, nisi illū eripuisset Tribunus superueniens cum militibus. Denique Iosephus 20. antiquit. c. 8. scribit Iacobum fratrem Iesu Christi, & quosdam alios lapidatos fuisse sententia Anani Pontificis. Alij ita exponunt, nobis non licet nunc interficere propter solemnitatem istam diei festi, sed tamen alio tempore licet. ita Chrys. homil. 13. & Cyrillus, & Aug. tract. 114. Sed responderetur multos ex accusatoribus Domini fuisse Phariseos, quod non est dubium: istos enim potissimum ille reprehendebat. Pharisei hoc habebāt sectæ suæ proprium decretum, vt neminem ad mortem iudicarent, vt author est Iosephus filius Serionis lib. 4. historiarū Iudaicarū. c. 6. Cum autem isti plurimū valerent autoritate apud populū, vt ait Iosephus 13. antiquit. c. 19. & religiosiores cæteris haberentur, omnes voluerunt simulare hanc sanctitatem sectæ pharisaicæ, & hanc mansuetudinē neminem occidendi, nō vt non occideretur Christus, hoc enim iā apud se decreuerant, vt vidimus Ioa. 11. sed vt eo prætextu crudeliori morte crucis, & ignominiosiori multarēt, quā ipsi punire nō poterant. Ita enim dicūt Sapient. 2. *Morte turpissima condēnemus eū*, & talis erat mors crucis. Vnde Paulus ait Gal. 3. *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictū, quia scriptū est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Propterea etiam dixit Philip. 2. *Factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.* Altera etiam causa fuit cur hoc dicerent Pilato, quoniam timebant populum, qui vt Prophetā Christū habebat:

Iudeorum potestas in delinquentes.

quare

quare videbant, si à Pilato occideretur, & mortem futuram esse turpiorem, & se declinatu-
 ros populi inuidiam, & furorem: quod autem ad potestatem eorum attinet, certum videtur eos habuisse potestatem puniendi peccata contra legem, sed testibus idoneis & pœna à lege præscripta, ut iam probatum est: at verò crucis pœna à lege non præscribebatur, & ideo volebant eum tradere Pilato: & hoc probabilius videtur Chrysostomo, & Iansenio c. 14 r. & ita intelligenda est sententia Ruperti, & S. Thomæ, hætenus imminutam fuisse eorum potestatem, ut non possent quocumque mortis genere libitum esset, afficere reos: & videtur hæc sententia colligi rectè ex Acto. 18. ubi Iudæis Paulum accusantibus Corinth. Gallio Proconsuli Achaïæ ita respondet: *Siquidem esset iniquum aliquid, aut facinus possum, O viri Iudæi, rectè vos sustinerem; si verò quæstiones sunt de verbo, & nominibus legis vestra, vos videritis, Iudex ego horum nolo esse.* Accusatio autem erat, quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum. Ex quo patet Iudæis licuisse per Romanos Præsides animaduertere pœna legis in eos, qui contra legem aliquid fecissent: atque ideo Iudæi nihil obiecerunt Christo contra legem factum, ut semper solebant, sed crimina tantum, quæ ad Pilati forum pertinerent, ut diximus ex Luca, ut ipse potius eum iudicaret, & morte crucis afficeret.

Ut sermo Iesu impleretur.] Dixerat Dominus se crucifigendum esse, Ioan. 12. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum; hoc autem dixit, significans qua morte esset moriturus.* Hæc pœna non poterat à Iudæis infligi, sed à Gentilibus, & ideo si prophetia Domini erat implenda, oportebat ut Pilato Gentili traderetur.

Introiuit ergo iterum in Prætorium.] Cum ex verbis Iudæorum intellexisset Pilatus actiorem ab eis pœnam exposci, quàm quæ ab illis secundum legem posset infligi, commotus etiam accusatione illa quod se Regem faceret, contra voluntatem videlicet Romanorum, iterum domum ingreditur, ut Christum de regno interroget. Est autem dubium, quod quasi minutum ab expositoribus ferè prætermis-
 sum est, cur dixerit, *introiuit iterum in prætorium*, quasi semel iam introiisset, & nunc iam secundo introeat, cum semel egressus ad Iudæos & ingressus in Prætorium nunquam rediret in domum suam. Propter hoc Caietanus ita exponit, dicit, iterum, quia prius ingressus fuerat Prætorium ex propria aula, cum introductus fuisset Iesus in Prætorium. In quo videtur deceptus. non enim Prætorium aliud erat à domo sua.

Est ergo notandum dictionem *iterum*, pro quâ Græci dicunt *πάλιν*, aliquando non significare iterationem, sed ordinem, ut idem valeat quod præterea, ad hæc, amplius, ut Sapien. 13. *Iterum autem, nec eis debet ignosci.* & c. 14. *Iterum alius navigare cogitans, & per feros fluctus iter facere incipiens.* Matth. 3. *Iterum audistis, quia dictum est antiquis, non perierabitis.* Sed hæc significatio huic loco non conuenit, quia cum ita accipitur hæc dictio, ponitur in principio sententiæ, ita ut ab ea incipiat sententia, siue per se ponatur, ut in exemplis adductis, siue cum
 coniun-

coniunctione, & ut Rom. 15. *Et iterum dicit : Latamini gentes cum plebe eius, & Hebr. 2. Et iterum ego ero fidens in eum : quare locus ille Hebr. 1. Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terra, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei, non videtur rectè explicari, ut iterum idem sit, quòd præterea, licet plerique explicant; sed sensus est, cum introducit secundò primogenitum in orbem terræ, id est, cum filius Dei veniet ad iudicandum; semel enim introductus est cum carnem assumpsit, & secundò introduceretur cum ad iudicium venerit. id apertè intelligitur ex verbis Psalm. 96. quem ibi citat Paulus, cuius titulus est, *Psalmus David*, siue ipse David, id est, illi inter Davidis posteros insigni, quando terra eius restituta ei, id est, quando plenè vicit omnes suos aduersarios, & sine vllius contradictione in terra sua regnavit, quod à die iudicij futurum ostendit totus Psalm. 109. & Paulus eius verba exponens 1. Corinth. 15. *Deinde filius cum tradiderit regnum Deo, & Patri, cum euacuauerit omnem Principatum, & potestatem, & virtutem, oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius; Hebr. 2. Omnia subiecisti sub pedibus eius, in eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei : nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei.* Verba, etiam eiusdem Psalmi manifestè hoc declarant, *Nubes & caligo in circuitu eius, ignis ante ipsum præcedit, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Aliquando verò dictio iterum significat iterationem actus, aut motus alicuius, ita tamen, ut quies præcedens illum motum numeretur, ut motus quidam, quia non sine motu effecta est, ut Ioan. 3. *Nunquid potest in ventrem matris sue iterum introire, & renasci?* quies illa infantis in utero ponitur, ut prima introitio, respectu cuius ponitur secunda, cum ait, *iterum introire, & renasci.* & cap. 6. *Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent, ut raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus.* Non iam semel fugerat, sed fuerat in monte: & illa quies computatur pro prima fuga. & c. 10. *Quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; & paulo post, potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* Prima sumptio numeratur quies animæ in corpore. Ita nunc Pilatus dicitur iterum ingredi in Prætorium, quoniam quies in domo sua præcedens exitum ad Iudæos, numeratur pro primo ingressu. Ex hoc intelligitur illud Eccles. 17. *Deus creauit de terra hominem, & secundum imaginem suam fecit illum, & iterum conuertit illum in ipsam; siue enim accipiamus, in ipsam, scilicet terram, non fuerat semel iam conuersus in terram: siue, ut ego potius arbitror in ipsam, scilicet imaginem, non conuertit bis illum in ipsam, sed semel, & iuxta hanc interpretationem probatur ex hoc loco. Adam creatum fuisse in gratia, & iterum per pœnitentiam in gratiam rediisse.**

A temet-ipso hoc dicis?] Intelligere debemus Dominum non audisse illa verba, hunc inuenimus subuertentem, &c. & dicentem se Christum

Ribera in Euang. Ioan.

HHh

Regem

Regem esse; sed cum Pilatus exiit ad eos, iussisse eum introduci in domum suam, ac deinde Iudæorum accusationem audisse: unde alloquuturus eum Pilatus ingressus est in Prætorium; & ideo, quasi ignoraret, quid Iudæi dixissent, quærit: *A temet-ipso hoc dicis?* Sed merito quæritur quorsum hoc interrogauerit Dominus, aut quid hac interrogatione efficere voluerit. Cyrillus ait Dominum voluisse indicare Pilato se omnia scire quæ ei Iudæi dixerant, licet non audisset, ut hinc auerteretur à scelere, nec Iudæis assentiretur, atque idem ferè dicit Augustinus tract. 115. Mihi Caietanus videtur optimè hoc explicare lentaculo primo, quæstione tertia, dicit enim Dominum hoc interrogasse, ut magis Pilatum præpararet ad responsionis suæ intelligentiam, nec falleretur callida accusatione Iudæorum, qui dixerant Dominum facere se Regem, nec explicauerant quòdnam esset regnum quod sibi vindicaret; quasi dicat, vellem scire utrùm à temet-ipso hoc interrogas, an ex accusatione Iudæorum, si enim à temet-ipso interrogas, homo Gentilis de regno mundano quæres, quia aliud regnum non nosti; si autem à Iudæis accepisti, loquuntur de regno Messia, quod multum à temporali, & mundano differt, & ideo aliter mihi respondendum erit. Nec displicet quod ait Iansenius c. 141. Dominum significasse se aded alienum esse à regni terreni affectatione, ut absurdum putaret quemquam esse qui id de se suspicaretur; huiusmodi enim interrogatione uti solemus in eos, qui nos de crimine aliquo percontantur, cum videri volumus nos ab eius suspitione liberos esse debere.

Regnum meum non est de hoc mundo.] Postquam Pilatus respondit non esse à se profectam illam interrogationem, sed ex accusatione, & verbis Iudæorum, aperit Dominus veritatem, ut nihil sibi timeat, aut contra Cæsaris maiestatem aliquid fieri existimet. *Regnum meum non est de hoc mundo*, id est, non est temporale, nec qualem habent Reges, qui in terra dominantur, sed longè præstantius; non enim poterat negare se Regem esse, quia erat Christus, & scriptum est Psalm. 2. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius*; & Dan. 7. *Potestas eius, potestas æterna, qua non auferitur; & regnum eius, quod non corrumpitur.* Sed videtur noua, & inusitata loquutio, *Regnum meum non est de hoc mundo*, & quod postea dicit, *Regnum meum non est hinc*. Videbatur potiùs dicendum, *Regnum meum non est in hoc mundo*, vel, *Regnum meum non est huius mundi*; quemadmodum si Rex Hispaniæ esset in Gallia, rectè quidem diceret, *Regnum meum non est in Gallia*; non autem diceret, *Regnum meum non est hinc*, aut, *Regnum meum non est de Gallia*. Augustinus tract. 115. ita explicat, non dixit, *Regnum meum non est hinc*, aut, non est in hoc mundo, sed, *non est hinc*, aut *de hoc mundo*; quoniam regum eius sunt credentes in eum, qui sunt quidem in hoc mundo permixti in fidelibus usque ad finem sæculi; sed tamen non sunt

sunt de hoc mundo, quia peregrinantur in mundo. Regno quippe suo dicit, *De mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo*, Ioan. 15. sed videtur isti expositioni obstare ratio, qua Dominus probat regnum suum non esse de hoc mundo: *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ut non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc*; posset enim responderi eis, etiamsi ministri tui non sint de hoc mundo, tamen sunt in hoc mundo, & illi possent pro te pugnare, ne tradereris Iudæis. Sed hoc non faciunt; nullo ergo modo videris esse rex. Possēmus respondere pro Augustino: Ministri mei non sunt de hoc mundo, & ita non pugnant pro me more eorum, qui Regem temporalem defendere volunt. Verum ego existimo præpositionem, *de*, hoc loco poni pro *ex*, quemadmodum ostendit præpositio Græca ἐκ. Et ita ait continuò, *Si ex hoc mundo esset regnum meum*, & hac præpositione significatur origo, & causa efficiens regni: ut cum dicimus Deum de Deo, lumen de lumine, Origo ostenditur, atque hoc manifestum sit in illis verbis, *Regnum meum non est hinc*. Est ergo sensus, Regnum meum non est ab hominibus profectum, aut hominum voluntate mihi traditum, sicut regnum aliorum Regum: nam si huiusmodi esset regnum meum, illi qui mihi regnum tradiderant, me comitarentur, & tuerentur ab iniuria Iudæorum; sed regnum meum est ex Deo, iuxta illud: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo*. Et ideo non est notum hominibus præterquam paucissimis. Vult autem Dominus ex diuersitate originis docere Regnum suum valde dissimile esse regnis aliorum Regum, nec habere ambitionem militum, nec strepitum armorum, nec appetere se terrenam potestatem & ditionem, qualem habent Reges terræ; sed longè aliter regnare velle in cordibus hominum, & ab eis velle agnosci. Quare ut hoc obtineat, non recusare se omnibus iniuriis à Iudæis affici, nec hoc indignum esse regno suo, nec passurum se fuisse, ut ministri sui pro se certarent, ne traderetur Iudæis.

Tu dicis.] Quid hæc phrasis significet, diximus c. 13.

Ego in hoc natus sum, &c.] Poterat Pilatus dicere: Quale est regnum tuum? & cum Rex, sine subditis nullus sit, ubi sunt ij, quorum Rex es. Huic tacitæ obiectioni responderet Dominus, docens, Regnum suum esse spirituale, quia per fidem, & charitatem regnat in hominibus, & subditos suos esse eos omnes, qui veritatem recipiunt: atque ita nemo, inquit, est ex veritate, qui mihi non pareat, ut Regi suo. Hoc quàm verum sit, etiam voces hostium indicant: scribit enim Iosephus 18. antiquitatum c. 4. *Eodem tempore fuit Iesus, vir sapiens (si tamen eum virum fas est dicere) erat enim mirabilium operum patratior, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt*, &c. Cæterum ex veritate esse illi dicuntur, qui veritatem quærunt ubique, & inuentâ omnibus aliis postpositis amplectuntur, & sequuntur; similiter loquutus est Apostolus Rom. 2. *Iis autem, qui sunt ex contentione*,

Qui dicuntur esse ex veritate.

& non acquiescunt veritati, &c. id est, iis, qui sequuntur partes contentionis, & ei vehementer student.

Quid est veritas?) Quasi nostro modo diceret: Quid vocas veritatem? quæ est ista veritas, quam tu testificaris? sed cum hoc diceret Pilatus, venit illi in mentem, ut ait Augustinus tract. 115. consuetudo Iudæorum dimittendi in pascha vnum ex vinc̃tis, & ideo cupiens liberare Dominum exiit continuò, ne mora fieret, & abirent Iudæi, atque ita non expectauit Christi responsum: verum hoc, quod ait Augustinus, dubitationem habet, quoniam Iudæi admonuerunt eum prius huius consuetudinis, ut videbimus in verbis sequentibus, quam ille de ea loqueretur. Dicemus ergo cum Chrysostomo hom. 83. tunc properasse Pilatum ne Iudæi abirent, cogitabat enim illum eripere ex illorum manibus, aut fortasse, quoniam verba Domini obscura erant, nec admodum grata, sermonem occasione illa interrompere voluit.

Est autem consuetudo vobis.] Nequaquam intelligendum est Pilatum recordatum huius consuetudinis, vtrò eam reuocasse populo in memoriam, quoniam antequam ipse quidquam de ea diceret, populus petiit donari sibi vnum ex vinc̃tis. legimus enim Marc. 15. *Per diem autem festum solebat illis dimittere vnum ex vinc̃tis quemcumque voluissent*, &c. & cum ascendisset turba, cœpit rogare sicut semper faciebat illis, id est, turba cœpit rogare Pilatum, ut faceret sibi sicut semper facere solebat, id est, ut vnum ex vinc̃tis dimitteret, sicut exponit Euthymius Matth. 27. & sequitur in Marco. Pilatus autem respondit eis, & dixit: *Vultis dimittam vobis Regem Iudæorum?* Itaque ad has preces turbæ, respondit Pilatus, quod est in Ioan. *Est autem consuetudo vobis, ut vnum dimittam vobis in pascha*; & statim addidit verba eadem, quæ sunt apud Marcum, *Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?* Sed vnde consuetudo ista orta sit, variæ sunt Doctorum sententiæ: sed responderetur breuiter, primò hanc consuetudinem non fuisse antiquam, sed ab eo tantum tempore quo Iudæa redacta est in formam provinciae, tunc enim Romani volentes gratificare Iudæis recens sibi subiectis, summam potestatem occidendi sibi vindicantes, hoc illis reliquerunt, ut possent vnum ex vinc̃tis liberare in pascha; etiam si grauissima quæque crimina perpetrassent. ita Origenes tract. 35. in Matth. & S. Thomas hîc. immo est valde probabile, Pilatum primùm hoc illis concessisse, ut apertè colligi videtur ex verbis Evangelistarum. Matthæus enim, & Marcus aiunt, *Per diem autem solennem consueuerat præses populo dimittere vnum vinc̃tum quem voluissent*, & quoniam hoc fiebat populo instante, & petente. Secundò dicimus hoc petiisse Iudæos in memoriam pristinae libertatis, quam populus tempore paschali recuperauerat dimissus à Pharaone, & liberatus de seruitute Ægyptiorum. ita censet Lyra, & Iansenius c. 142. & Montanus in Scholiis Matthæi, cuius rei non leue argumentum est, quòd hoc non fiebat in aliis festiuitatibus, sed

Vnde consuetudo hæc orta.

sed tantum in solemnitate paschali; quare quod Matthæus, & Marcus aiunt, *per diem solennem*, aut *per diem festum*, non intelligitur de quouis solenni die, sed de eo, qui tunc agebatur, id est, de pascha, ut apertè explicuit Ioannes. *Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in pascha.* Quod autem scribunt Cyrillus, & Theophylactus, hanc consuetudinem ortam fuisse ex lege illa Num. 35. ut qui inuitus, aut forte fortuna hominem occidisset, incolumis maneret in aliqua ex ciuitatibus refugij: aut, quod alij putant, Origenem existimare initium habuisse ex liberatione illa, quam Ionathas filius Saulis populo petente consecutus est 1. Reg. 14. Non est intelligendum ex eo tempore fuisse in usu apud Iudæos: hoc enim non videtur ex vlla historia posse probari, sed populum cum hoc à Romanis obtinuit, in memoriam alicuius ex his liberationibus à Romanis postulasse, quamuis Origenes, si attentè legatur, loco citato, non dixit consuetudinem hanc habuisse ortum, ut Iansenius, & alij existimant, sed huiusmodi consuetudinem non fuisse prorsus alienam à moribus Iudæorum, quandoquidem, & ipsi aliquando vinctos soluebant, ut cum Ionathas solutus, & liberatus est.

Dies hic sollemnis, aut dies festus quous.

Regem Iudæorum.] Per trificationem Regem appellat. Cyrillus Regem Iudæorum nominans Iesum, rabiem Iudæorum risu mitigare conatur.

Clamauerunt ergo rursum omnes.] Id est, sacerdotes, & populus: ut enim scribit Matthæus, Principes sacerdotum, & seniores persuaserant populo, ut peterent Barabbam, Iesum vero perderent.

Non hunc, sed Barabbam.] Luc. 23. dicitur de Barabba, qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium missus est in carcerem: idem ait Marcus, & addit, *qui cum seditionis erat vinctus.* Ex quo intelligimus plures fuisse vinctos simul cum Christo, & Barabba. Sed Pilatus cupiens liberare Christum, relictis aliis, Principem seditiosorum, & nequissimum omnium proposuit, ut nullo modo eum petere possent, sed Christum, non dubitans, ut ait Hieronymus Matth. 27. Iesum potius eligendum. Act. 3. *Vos autem sanctum, & iustum negastis, & petiistis virum homicidam donari vobis, authorem verò vitæ interfecistis.* In hac electione Iudæorum impleta est figura illa Leuit. 14. qua, ut leprosus mundetur, capiuntur duo passeret, & vnus immolatur, alter liber emittitur. & cap. 16. Sacerdos accipit duos hircos à filiis Israël, & missa sorte, vnus Domino immolatur, alter, qui emissarius dicitur, finitur ire in solitudinem. Cyrillus, Ego verò diuinam satis admirati Scripturam nequeo, quæ vel huius insani clamoris ex persona Christi, sic per Hierem. 12. meminit: *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius; facta est mihi hereditas mea, quasi leo in Sylua, dedit contra me vocem.* Fertur leo cum animal aliquod occidere velit, mirabilem solere rugitum edere, eaque quæ propinqua sunt animalia perterrita cadere. ita solo leonis clamore superantur, & capiuntur. Vnde

Barabbas
quid.

Propheta, *Leo rugiet, quis non timebit?* Amos 3. *Quasi ergo leo in sylva, aduersus saluatorem synagoga facta*; quia licet Christum non terruit, clamoribus tamen suis interfecit. Eundem Hieroniæ locum ad idem citat Hieron. Matth. 27. & illum etiam ex Isa. 5. *Et expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iudicium, & ecce clamor.* Quod autem ad nominis pronuntiationem attinet adnotandum est hoc nomen corruptè legi in plerisque codicibus, tam Græcis, quàm Latinis. nam apud Græcos semper ferè scribitur Barabbas prima breui, & secunda longa, quoniam habet duplex b, ita etiam legit Theophylactus Matth. 27. & manifestè Nonnus ita legit. Exponit autem Theophylactus loco citato, *Barabbas vertitur filius patris; ita Iudæi quibus dictum est Ioan. 8. Vos ex patre diabolo estis, elegerunt Barabbam filium patris sui, & Dominum abiecerunt.* Hanc interpretationem sequitur Ambrosius in Lucam c. 23. & Pagninus lib. interpretationis nominum Hebraicorum, & Iansen. c. 142. & iuxta illam sine dubio legendum est Barabbas prima breui, & secunda longa. Sed quoniam nomen Hebraicum est, omnino credendum est magis Hebræis, & Hieronymo eos sequenti, super Matth. c. 27. ubi ita dicit, *Iste in Euangelio, quod scribitur iuxta Hebræos, filius magistri eorum interpretatur.* Eandem Etymologiam subindicat author Scholiorum in Marcum, quæ circumferuntur nomine Hier. 9. tomo. & apertè eam sequitur Rupertus in Ioan. & Philo Iudæus, seu quis fuit alius auctor libelli nominū Hebraicorum, qui est in 3 tom. Hieronymi. Ex qua interpretatione patet ab Hebræis hunc dictum esse Barrabbam tam prima, quàm secunda longa, ita habetur in Matt. & in Marco in operibus Hieronymi. nam *Bar*, quod nomen non Hebraicum est, sed Syriacum, siue Chaldaicum, idem est quod filius, deinde *Rab* idem quod Magister, & cum compositione pronomini pluralis, magister eorum. Rectè itaque vertitur, filius magistri eorum. Quod verò in libris Græcis & Latinis non ita scribitur, sed illi variant, non est mirum, quoniam utrique libri habent plurima ex Hebraicis nominibus deprauata, ut latè docet Hieronymus Ezech. 40. in illis verbis, *Et venit ad portam quæ respiciebat viam Orientalem.*

Accusatio
Christi.

Restat ut ordinem Euangelistarum ponamus usque ad principium c. 19. simul atque Dominus ductus est ad Pilatum, sequitur in Matth. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod esset damnatus, &c.* nondum erat damnatus, sed eò iam res deducta erat, ut nulla esset spes liberationis Christi, & ideo damnatus dicitur; vel dicitur damnatus, ut ait Iansenius cap. 140. quia Principes sacerdotum damnauerant eum, dicentes, *Reus est mortis*, & ita quasi damnatum, & crucifigendum tradebant Pilato, certi non desistere, donec Christus in crucem tolleretur: Nec obstat quod Matth. ait Principes sacerdotum tunc fuisse in templo, quos tamen Ion. apud Pilatum fuisse scribit Christum accusantes, facile enim intelligitur, ut ait idem Iansenius, non omnes ad Pilatum venisse, sed quosdam; quosdam verò, templum adiisse, ut sacerdotale ministerium obirent matutino tempore. Post Iudæ suspendium sequitur

tur accusatio. *Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, &c.* qua audita, Pilatus in domum suam ingressus est, vt quæreret ex Christo, an esset Rex, vt ait Ioannes, & iterum reuersus est ad Iudæos, dicens, vt ait Lucas, *Nihil inuenio causæ in hoc homine.* Iudæi autem inualecebant, dicentes, *Commonuit populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa vsque huc,* tunc Pilatus cùm audisset eum esse Galilæum, misit ad Herodem Tetrarcham Galilææ, qui tunc erat in Hierusalem, sed ab eo tandem remissus ad Pilatum est. Postremò cùm videret Pilatus, nec Herodem inuenisse crimen in eo, dixit Iudæis, & sedens pro tribunali dedit eis optionem eligendi Christum, aut Barrabbam; vix autem dederat, cùm nuntium accipit ab vxore dicente, *Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum.* Rursus tunc interrogauit, *Quem vultis vobis de duobus dimitti?* Illi petierunt Barrabbam, magnisque clamoribus instabant, vt Iesus crucifigeretur. Videntem autem Pilatus, vt ait Matthæus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens: *Innocens ego sum à sanguine Iusti huius, vos videritis.* & respondit vniuersus populus, dicens: *sanguis eius super nos, & super filios nostros: sanguinem autem vocant supplicium,* quod pro illa sanguinis effusione luendum erat. Et, vt ait Lucas, *adiudicauit fieri petitionem eorum,* & dimisit Barrabbam, Iesum verò tradidit voluntati eorum, quod apertius dixit Matth. *Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur.*

*Sanguis pro
supplicio.*

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIUM
SECUNDVM IOANNEM.
C A P V T X I X.

1. **V**NC ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellavit. 2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius: & veste purpurea circumdederunt eum. 3. Et veniebant ad eum, & dicebant: Ave rex Iudaorum: & dabant ei alapas. 4. Exiit ergo iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam inuenio in eo causam. 5. (Exiit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum.) Et dicit eis: Ecce homo. 6. Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. 7. Responderunt ei Iudaei: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit: 8. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. 9. Et ingressus est prae-torium iterum, & dixit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. 10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te? & potestatem habeo dimittere te? 11. Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. 12. Et exinde quarebat Pilatus dimittere eum. Iudaei autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris, omnis enim, qui se regem facit, contradicit Caesari. 13. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha. 14. Erat autem Parasceue Paschae, hora quasi sexta, & dicit Iudaeis: Ecce rex vester. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus Regem,

Regem, nisi Casarem. 16. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. 17. Et baiulans sibi crucem, exiuit in eum, qui dicitur Caluaria, locum, Hebraicè autem Golgotha: 18. Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum. 19. Scripsit autem & titulum Pilatus & posuit super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum. 20. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè & Latine. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum: 22. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. 23. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, (& fecerunt quatuor partes: unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. 24. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Ut scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi: & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene. 26. Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo. Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. 28. Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio. 29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. 30. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est: Et inclinato capite tradidit spiritum. 31. Iudæi ergo, (quoniam parasceue erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies ille Sabbati: rogauerunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. 32. Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. 33. Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. 34. sed unus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis, & aqua. 35. Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. Et ille scit quia vera dicit: ut & vos credatis. 36. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. 37. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem trans-

fixerunt. 38. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa, (eo quòd esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleretur corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. 39. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ & aloes, quasi libras centum. 40. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. 41. Erat autem in loco, vbi crucifixus est, hortus: & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat: 42. Ibi ergo propter Parasceuem Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

IN CAPVT XIX. SANCTI
IESV CHRISTI EVANGELII
SECVNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

Christi flagellatio,
eiusdemque
causa, &
quoties sit
flagellatus.

TVNC ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.] Prima huius loci difficultas est de causa flagellandi Christum, & vtrum bis an semel flagellatus sit. Ratio dubitandi est, quoniam dixerat Pilatus apud Lucam, *Emendatum ergo illum dimittam.* Et postea, *Nullam causam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum; & dimittam,* correptionem vocans, vt ait Euthymius in Matth. mediocrem flagellationem, ad solatium & repressionem iræ illorum, vt eo supplicio contenti essent: & de hac verberatione videtur loqui Iohannes hîc: sed Matthæus & Marcus manifestè ostendunt Dominum fuisse flagellatum, vt in crucem tolleretur: aiunt enim, *Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur,* quoniam lege Romanorum sancitum erat, vt ait Hieronymus Matth. cap. 27. vt qui in crucem agendus esset, priùs verberaretur, propter hoc argumentum non desunt, qui putent Dominum bis fuisse flagellatum à Pilato, in quibus est Montanus in scholiis Matth. cap. 27. Sed rectè iudicat Iansenius cap. 142. hanc opinionem, & nouam esse, & parum probabilem. Verum quidem est, Pilatum, cum dixit, *Corripiam ergo illum, & dimittam,* voluisse mediocri verberatione Christum punire, quasi temerarium, quod aliquale sibi regnum vsurpare videretur, vt illa pœna placaret animos Iudæorum, ita enim affirmant Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Theophylactus, & multi alij, sed simul etiam fecit, vt legi Romanorum satisfaceret, nam quamuis posset alia quauis pœna punire, tamen eam eligendam putabat ad placandos Iudæos, quæ

quæ maiorem haberet ignominiam; apud Romanos enim non liberi homines, sed serui verberibus cædebantur. Cicero in oratione pro Caio Rabirio perduellionis reo. *Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit.* Vnde Actu. 22. Paulus ait; *Si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare;* & postea Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quod civis Romanus esset, & quia alligasset eum: nempe quoniam, ut idem Cicero scribit Act. 7. in Verrem, *Facinus est vincere civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere?* & l. in servorum. ff. de pœnis, ait, *ex quibus causis liber fustibus caditur, ex his servus flagellis cadi, & domino reddi iubetur,* &c. aded ut servus, qui aliquid dignum verberibus aut cruce commiserat, si manumitteretur à domino, non posset ea pœna puniri, ut ostendit idem Cicero in eadem oratione pro Caio Rabirio, his verbis: *An verò servos nostros omnium horum suppliciorum metu, dominorum benignitas una vindicta liberabit nos à verberibus, ab unco, à crucis denique terrore, neque res gesta, neque acta atas, neque nostri honores vindicabunt?* Secundò eam pœnam elegit, quæ via esset ad ultimum supplicium, ut interim Iudæorum feritas conquiesceret. Si enim aliam pœnam elegisset, tumultus excitarent: nam eam legem fuisse apud Romanos, ut crucifigendi prius verberarentur certum videtur esse, primò propter auctoritatem Hieronymi id affirmantis, quem plurimi postea secuti sunt. Secundò, quoniam colligi videtur ex verbis Ciceronis in oratione antequam iret in exilium. *Servi, inquit, qui ad supplicium cæsi verberibus trahuntur, apud eos sæpe disputant, quos necare voluerunt.* Tertiò, quoniam etsi liberi homines lege Porcia non verberabantur, ut diximus, tamen scriptum est in l. qui ultimo, ff. de pœnis, *qui ultimo supplicio damnantur, statim & civitatem, & libertatem perdunt.* Quare iam non censebantur liberi, & ideo ut serui flagellari poterant. Tertia flagellandi causa potest colligi ex l. item apud Labeonem. ff. de iniur. & famos. lib. 5. unde quærit Labeo. Cuius verba sunt: *Quærit Labeo, si magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit:* Et ait, *si honorem, ornamentaque petulanter attentantem ceciderit, absolvendum eum esse.* Cum igitur Christus abiectæ conditionis à Pilato iudicaretur, & accusaretur, quod regnum affectasset, videbatur verberibus puniendus. Quod autem una, & eadem sit verberatio, de qua Matthæus, & Marcus loquuntur, indicat veterum Patrum consensus, qui Dominum nonnisi semel flagellatum fuisse intellexerunt. Quare verba Matthæi, & Marci per recapitulationem dicta accipienda sunt, & est eorum sensus, Iesum flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur, id est, postquam illum flagellavit, (hoc enim significat verbum *παράγγελλας*, quod est in Græco) tradidit eis ut crucifigerent; scilicet, cum videret non satisfuisse flagella ad eorum rabiem mitigandam. Sed est notandū hoc loco

Servi verberari soliti apud Romanos.

Crucifigendi prius verberabantur apud Rom.

*Pœna vir-
garum, quæ.*

*Flagellum
quid.*

*Christiani
terra sancta
Dominum
quater fuisse
verbera-
rum sta-
tuunt.*

*Numerus
flagellorum
Christi.*

pœnam virgarum, quia etiam vrebantur Romani, & de qua ait Paulus 2. Corinth. 11. *Ter virgis casus sum.* Leuiorem fuisse flagellatione, vt indicat Cicero pro Caio Rabirio, vbi Titum Labienum crudelitatis ita arguit. *Porcia lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit, hic misericors flagella retulit;* Misericordiam enim ironicè vocat. Atque hac ratione Matthæus & Marcus Græcè loquentes Latino vocabulo vsi sunt *ῥαγιδότας*, vt acerbitem pœnæ exprimerent, quam Græci, quoniam Latinè nesciebant, exponere non potuerunt, sed tantum peregrinam vocè, vocè alia Græca reddiderunt, vt Theophyl. & Euthymius in Matth. Quare licet virgæ aliquando etiam flagella vocentur, tamen propriè flagellum est quod ex loris fit, & excussum reddit sonum, vt apud Virgilium, *Insouitque flagellum;* loris enim serui cadebantur, vt vidimus in verbis l. item apud Labconem. Et Terentius in Adelphis ait, *Iam intro arripere, atque ibi vsque ad necem operiere loris.* Respondetque ille, *loris liber.* Posset aliquem hîc fortasse mouere quod scribit Fr. Antonius Medina lib. de terra sancta, statione 8. Christianos terræ sanctæ tradere Dominum quater fuisse verberatum, primò funibus crassioribus, secundò funiculis nodosis, additis ferreis scorpionibus, tertiò catenis, quartò virgis spineis. Sed respondetur traditiones incolarum terræ sanctæ parum fidei habere, quoniam non manserunt in ea Christiani à tempore passionis vsque ad nos, vt ita ab antiquis per manus veniret traditio: sed omnes sunt aduenæ, & sæpe locum mutant; ideoque veterum traditiones non retinent. Secundò non fit verisimile propter nomen flagellationis, vt iam diximus, quod si hoc aliqua ratione probari posset, dicendum esset hæc omnia eodem tempore facta esse, & pro vna verberatione numerari. Secundum dubium, ac multo difficilius quot verbera Dominus acceperit. Hæc quæstio à veteribus tractata non est: non enim habebant vnde certi aliquid definirent. Recentiores tamen quidam Doctores & concionatores supra quinque mille numerant. Magister Auila in libro cui titulum fecit, *Audi filia*, c. 79. plusquam quinque mille fuisse dicit. Fr. Ludouicus Granate in 1. p. tractatus de oratione in meditatione 4. Feriæ mane. §. 3. idem docet, atque idem testificari dicit multos sanctos Doctores; eundem numerum ponit Fr. Gabriel Vacca in sermonibus quadrag. sermone de passione, statione 6. Fr. Alphonsus Herosco in declamationibus quadragesimalibus, declamatione 24. dicit fuisse quinque mille trecenta septuaginta. Si quæramus ab his authoribus rationem, nullam prorsus afferunt, si authoritatem, sanctos Doctores obijciunt, sed nemo vnquam ex eis, vel vnum ex his sanctis Doctoribus nominauit. Ego verò veterum Patrum commentarios, immo & iuniorum diligenter inspexi, nihilque in eis inuenire potui, quod huic sententiæ aliqua ex parte patrocineretur, immo Bonauentura Pius in primis mysteriorum Christi mediator, & qui omnia vndique conquirere solet, quæ deuotionem animi

animi excitent, nihil de numero dixit in lib. meditationum vitæ Christi. c. 77. ubi de flagellatione agit, atque idem videre licet in multorum eruditorum libris, qui postea scripserunt pias passionis meditationes: quare sicut non est pertinaciter hoc negandum, quia verum esse potuit, ita non est in concionibus audacter affirmandum, quia nihil habemus unde affirmare possimus, & eo loco non nisi vera, & explorata dicenda sunt, ne incerta, & dubia fidem certis detrahant; immo si rationibus agendum est, falsa prorsus videtur ista sententia: nam aut Iudæorum more verberabatur Dominus, aut Romanorum: si more Iudæorum, numerus 40. plagarum excedi non poterat, Deut. 25. *Pro mensura delicti, erit & plagarum modus, ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant, ne scdè laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus;* & ideo Iudæi, ut legis observatores viderentur, cum plurimum sæuebant, etiam inimicissimo homini non plures 39. infligebant 2. Corinth. 11. *A Iudæis quinquies quadragenas una minus accepi.* Si autem more Romanorum, etiamsi atrocissima esset verberatio, modum suum habebat, ut videmus in l. damnum. ff. de pœnis. cuius verba sunt: *Nec ea quidem pœna damuari quem oportet, ut verberibus necetur, vel virgis interimatur, nec tormentis.* At quis non necetur quinque mille verberibus? Quod si dicas magnū fuisse odium Iudæorum in Christum, magnum etiam erat in Paulum, ipsi verberauerunt, qui oderant, nec modum legis exceßerunt, Christum autem non ipsi verberabant, sed Gentiles, qui cur Christum odissent, non habebant. Si pecuniam eis dedisse dicas Iudæos, ut atrocius eum verberarent, incertum probas ex incerto: unde enim hoc probari potest, aut quomodo credibile est, etiam accepta pecunia ita eos sauituros fore in hominem quem antè non oderant, ut ad quinque mille verbera veniretur. hoc etiam potest quodammodo colligi ex cæteris quæ ei intulerunt Gentiles ministri Pilati, in quibus non magis dolorem quæsisse videntur, quàm irrisiōem. Sicut ait statim, *& milites plerentes coronam de Spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum.* Secundò, etsi flagella multa esse oportuit, quoniam Pilatus volebat illis placare Iudæos, ut ad mortem Dominum non exposcerent, tamen ex eadem ratione probatur non tot fuisse quot isti authores volunt: nam si Pilatus volebat à morte eum liberare, nullo modo pateretur tot esse verbera, ut mortem asferre possent, atque ita non sineret seruos suos pro libito in eum sæuire. Tertiò, miracula sine euidenti necessitate, aut sine ratione cogente ponenda non sunt, esset autem magnum & euidēs miraculum, hominem quantumuis robustum ferre posse quinque mille verbera: hoc miraculum doceant isti authores qua ratione, aut qua autoritate ponant. Ego multa lustrans hoc fundamentum inuenire non potui. Ludolphus Carthusianus in vita Christi in secunda primæ cap. 58. non longè à principio ita ait: *Cuidam seni matrona reclusa multitudinem, & numerum omnium vulnerum Christi scire cupienti, & pro hac re flebiliter Deum*

oranti, vox cœlica missa dixit, 5490. vulnera mei corporis extiterunt. Præcepit etiam illa vox quotidie in anno quindecies dicere orationem dominicam, & salutationem angelicam: & ita in anno singula Domini vulnera saluari. Sed hoc intelligendum est si anno communi vnus dies addatur, vt ait Ludolphus: qui etiam addit, *hæc oratio valde placet Deo, prout postmodum reuelatum fuit cuidam solitario.* Idem scribit de numero vulnerum Fr. Franciscus Ortiz tomo primo homiliarum super nouem versus Psal. 50. homil. 48. & ait: *dicunt quidam reuelatum fuisse, &c. & Ioan. Eckius in sermone de passione, consideratione 4. ait: Referunt Doctores Dominum cuidam homini pio religiosius passionem eius meditati, reuelasse quod in corpore suo vulnera habuerit 5375.* Sed ad hoc eorum fundamentum facile est respondere. Primò, non constare nobis de hac reuelatione an vera fuerit, præsertim cùm in ea referenda varient qui referunt, vt videmus in verbis Ludolphi & Eckij; & sæpe oranti reuelatio videatur, quæ reuelatio non est: vnde de eadem re aliquando prodeunt reuelationes contrariæ, vt in conceptione Beatissimæ Virginis euenisse dicit Caietanus in opusculo de conceptione. Secundò dico aliud esse flagella fuisse 5000. aliud vulnera fuisse 5000. nam in tenero præsertim corpore flagello vno plura sunt vulnera, maximè cùm magnus est numerus flagellorum: ergo etiam si vera sit ista reuelatio, apertè authores falluntur, cùm volunt numerum flagellorum æqualem esse numero vulnerum, vt facit ibi Ludolphus: Vnde idem postea c. 62. noluit numerum verberum ponere, tantùm dixit vulnera fuisse innumerabilia: certum tamen sciri numerum non posse nisi ex reuelatione. ideo etiam postea Frater Ludou. Granat, in additionibus memorialis, & in concionibus Latinis noluit quidquam de numero flagellorum definire.

Columna
ad quam
Christus
fuit alliga-
tus.

In hac flagellatione impletum est illud Isai. 50. *Dedi corpus meum percutinentibus, genas meas vellentibus; & Psal. 34. Aduersum me congregati sunt, & conuenerunt, congregata sunt super me flagella, & ignoravi.* Cæterùm columna, ad quam alligatus est Dominus, erat ex porphyrite lapide, quem vulgo, *porfido*, vocamus, crassitudinis 4. Spitamarum, coloris partim punicei, partim rubei, vt refert Medina lib. de terra sancta, statione. 10. qui magnam eius partem vidit; refert etiam quidam valde memorabile, signa verberum in ipsa extare in modum vibicum in carne viua: quod confirmat Fr. Anth. Araneus in descriptione terræ sanctæ, tracti. primo c. 17. non tacens se incredulum esse, atque ideo aliquoties inspexisse diligenter, & ita inuenisse.

Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius. Non constat satis utrùm hæc Pilatus fieri iusserit, an permisit tantùm. Chrysostomus homil. 83. ait milites fecisse in gratiam Iudæorum non præcipiente Pilato. Augustinus tract. 116. permisisse Pilatum dicit, aut fortassis etiam iussisse: non tamen id factum esse ignorante Pilato, quoniam ipse eduxit eum postea ad Iudæos cum corona, & purpura

De materia
& numero
spinarum.

pura: faciebant autem milites hæc omnia vt Christo illuderent, quasi homini vili regnum affectanti, & ideo adhibuerunt ea quæ solent esse regni insignia, vt coronam, purpuram, sceptrum, &c. Sed omnia cum irrisione. Pro corona ergo regali coronam spineam ei imponunt. De qua duo quærenda sunt; Primum de eius materia. Secundò de numero spinarum. Quod ad primum attinet, Lyra ait, & est receptissima sententia, contextam fuisse coronam spinis iuncorum marinorum, qui, & maiores terrestribus sunt, & duriores: atque hoc verum esse, spinæ coronæ Domini, quæ in templis seruantur, faciliè indicant, videmus enim omnino esse similes cuspidi, siue Spinæ iunci terrestris in locis humidioribus nascentis. Antonius Honcala in suo Pentaplo in libello quem vocant Stauricum c. 8. idem sentit, additque moris fuisse apud veteres, vt Deos suos floribus papyri coronarent, vt docet Plinius lib. 13. c. 11. *Milites autem, vt Domino magis irriderent, qui se Deum dicebat, pro floribus papyri, qui iunci genus est, spinis iuncis illum coronarunt*; sed hæc sententia magnam habet difficultatem, primò, quoniam papyrus arbunculus est, vt patet ex Plinio supra: iuncus autem non est arbor, neque inter iunci genera numeratur papyrus à Plinio, lib. 21. c. 18. Secundò, quoniam adhuc Iudæi nihil dixerant de diuinitate Christi, atque ita non irridebatur à militibus quòd se Deum esse diceret, sed quod nomen regium vsurparet; ideo omnino dicendum est coronam spineam impositam ei esse quasi pro diademate regio, & ita sancti semper intelligunt, vt Athanasius in tract. de passione & cruce Domini, Chrysostomus, Cyrillus, & alij multi; ita etiam expressè docet Hieronymus Matth. 27. his verbis: *Milites quidem, quia Rex Iudæorum fuerat appellatus, & hoc ei scriba, & Sacerdotes crimen obiecerant, quòd sibi in populo Israel vsurparet imperium, illudentes hoc faciunt, vt nudatum pristinis vestibus induant chlamydem coccineam, pro rufo limbo, quo Reges utebantur, & pro diademate, ponunt ei coronam spineam, pro sceptro regali dant calamum, & adorant quasi Regem.* Ex quo patet hanc coronam fuisse loco diadematis regis, quod erat fascia totum caput circumligans. De numero Spinarum nihil habemus certum. Quidam dicunt fuisse plusquam septuaginta, vt Magister Auila in lib. illo Audi filia, c. 79. Fran. Gab. Vacca. loco citato fuisse 72. quod satis probabile est. Non est tamen omittendum in hac irrisione militum quod loco citato addidit Hieronymus. *Nos autem, inquit, omnia hæc intelligamus mysticè, quomodo enim Caiphas dixit, oportet vnum hominem mori pro omnibus, nesciens quid diceret; sic, & isti quacunque fecerunt, licet alia mente fecerint, tamen nobis, qui credimus, sacramenta tribuerunt; in chlamyde coccinea opera Gentium cruenta sustentat, in corona spinea maledictum soluit antiquum. i. efficit, vt non teneat nos illa sententia Genes. 3. Spinæ, & tribulos germinabit tibi, in calamo venenata occidit animam*

animalia, siue calamus tenebat in manu ut sacrilegium scriberet Iudaorum. Quæ latius persequitur Athanas. in tract. De passione & cruce Domini, paulo ante medium, dicit enim in clamyde coccinea portasse Dominum sanguinem, quia homicidiis diabolus terram polluerat, in spinis peccata, in calamo chirographum, quo nos diabolus tanquam suos scripserat, quæ omnia Christus abstulit passione sua. Præterea, inquit, arundinem accepit Dominus diabolo, ignorans se dare illi gladium contra seipsum, dicitur enim arundo serpentibus lethalis esse, atque inde potissimum interfici; ita Christus cepit arundinem, ut nos liberaret à versutia serpentis antiqui. Theoph. Matth. 27. ait: Clamis coccinea naturam nostram significat, quam cum sanguinaria esset, & cadis rea, suscepit, & induens sanctificauit: corona ex spinis peccata sunt, quæ sua Deitate consumit Christus; calamus nostra infirma carnis Symbolum est, quam suscepit Dominus: auribus autem suscipiendo ignominias sanauit serpentis sibilum per aures Eua ingressum.

Et veste purpurea circumdederunt eum.] Purpura enim reges utebantur, Cant. 7. quasi purpura Regis innecta canalibus, & 1. Machab. 10. Misit ei purpuram, & coronam: vnde quasi regium aliquid promittitur Daniel. 5. Purpura vestietur, & torquem auream habebit in collo, & tertius in regno meo erit. Inde etiam Virgilius 2. Georg.

Illum non populi fasces, non purpura Regum, Flexit.

Quo vestimenti genere indutus fuerit Dominus.

Est tamen hic difficultas, quia de hac re non satis videtur conuenire inter Euangelistas, nam Matt. ait, & chlamydem coccineam circumdederunt ei. Est autem chlamis vestis militaris pallio breuior, & strictior, quæ super arma inducebatur. Marcus autem dixit, & inducunt eum purpura, sicut Ioannes, qui ait, veste purpurea: multum autem differt vestis coccinea à purpurea. Euthymius, in Matth. dicit hanc vestem fuisse purpuri coloris; sed Matth. absque differentia coccineam vocasse huiusmodi tincturam, utpote purpuræ similem, neque enim fuisse purpuram. Hancala in suo staurico cap. 10. respondet ad hanc dubitationem, & coccineam fuisse vestem, & purpuream, erat enim bistincta, cuiusmodi vestes dibaphæ, siue dibapha bistinctæ vocantur à veteribus, & magno in pretio habebantur, eisque inducebantur Reges, & Deorum simulacra: harum meminit Plinius lib. 9. cap. 39. & Moyses Exod. 25. & 26. & sæpe aliàs meminit cocci bistincti. Itaque tangebantur vestes cocco, quod est granum herbæ rubentis, & tangebantur purpura, & propterea vestis huiusmodi bistincta rectè dici potest coccinea, & purpurea. Iansenius breuiter respondet cap. 142. his verbis. Aliud est purpura quàm cocculus propriè acceptis vocabulis: sed tamen, quia coccineus color simillimus est purpureo, ut testatur Basiscus lib. de re vestiaria, etiam ille purpureus aliquando dicitur. Ut autem veritas in hac re intelligatur, sciendum est vestes coccineas propriè dictas non fuisse apud Hebræos, id est, quæ tingerentur grano, quod cocculus aut coccum dicitur: nam ubi nos legimus in Scriptura coccinum, aut coccinea, in Hebræo poni solet תלע, aut תלע quod nomen vermem generaliter significat, ut

Vestes coccinea quæ propriè dicebantur apud Hebræos.

Psal.

Psalm. 21. *Ego autem sum vermis, & non homo.* Sed peculiariter accipitur in huiusmodi locis pro vermiculo illo, cuius sanguine vestes inficiebantur, vt Isai. 1. *Etsi fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* 2. Reg. 2. *Flete super Saul, qui vestiebat vos coccino in deliciis;* & Nahum 2. *Viri exercitus in coccinis;* vnde Threnorum 4. vbi habemus, *qui nutriebantur in croceis amplexati sunt stercorea*, videtur legi posse *in coccis*, aut *in cocceis*, est enim in Hebræo idem vocabulum de quo modò loquimur, & ideo LXX. transtulerunt, *in coccis*; sed librarij paulatim secundum c, verterunt in e, & cum non satis intelligeretur quid esset in cocceis, scripserunt in croceis: quando autem bis tingitur lana, vel filum, vel vestis, dicitur מלעשני, id est, *vermiculus secundus*; pro quo in nostra translatione ponitur, *coccus bis tinctus*, Exod. 25. & 26. & 39. quamvis Pagninus & nonnulli ex recentioribus Hebræis non vertunt in his locis Exodi, *vermiculus secundus*, sed, *vermiculus cocci*, id est, quo coccinæ vestes tinguntur. Ratio est, quoniam ipsi legunt in Hebræo שני, quod nomen significare dicunt *coccum*. Hieronymus autem legit שני, id est, *secundum*, quod melius esse ostendunt LXX. qui Exod. 25. vbi habemus, *coccumque bis tinctum*, ipsi vertunt, *coccinum duplex*. Inde Isai. 1. *Si fuerint peccata vestra, vt coccinum, quasi nix dealbabitur.* Hebræi modò legunt בשנים, id est, *vt coccina*. Sed arbitror Hieronym. legisse בשנים, id est, *sicut secunda*, id est, vt coccus bis tinctus; *secunda* enim vocant Hebræi, sicut Græci διβαφα, vestes secundò tinctas, & est sensus, si fuerint peccata vestra valde rubra, sicut coccus bis tinctus, id est, si fuerint maxima, & statim, *si fuerint rubra sicut vermiculus*. Quasi dicat, immo si fuerint ita rubra, vt vermiculus ipse, quo vestes tinguntur. Similiter Proverb. ultimo. *Omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus*, pro duplicibus isti Hebræi vertunt, *coccineis*, quia legunt שנים. Sed Hieronymus legit שנים. Id est, *secundis*, & poterat interpretari, *vestibus bis tinctis cocco*; sed tamen maluit interpretari, *duplicibus*, quoniam hoc erat multo aptius, ait enim, *non timebit domui sue à frigoribus nivis, omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus*. Itaque vestes huiusmodi ab interpretibus dicuntur coccinæ, propter similitudinem coloris, non quòd grano cocci infecti sint. atque hic color, vt ait Pagninus in thesauro, & Montanus in initio libelli de tabernaculo, ipse est, qui vulgo dicitur *carmesi*. Propriè autem color coccineus est, qui apud nos grana dicitur, qui tanti fuit apud veteres, vt eo Imperatorum paludimenta tingerentur, vt author est Plinius lib. 22. c. 2. & idem lib. 21. c. 8. dicit nihil eo esse aspectu gratius. Purpura succo tangebatur piscis ex conchyliorum genere, qui purpura dicitur, de quo ita Plinius. lib. 9. c. 36. *Purpura florem illum tingendis expetitur vestibus in mediis habent faucibus, liquoris hic minimi est, vnde preciosus ille bibitur nigrantis rosa colore subluces.* De cuius honore ait ibidem, *Huic fascies,*
Ribera in Euang. Ioan. K K k *secu*

Color coccineus quæ.

securusque Romana viam faciunt, idemque pro maiestate pueritia est, distinguunt ab equite curiam, Diis aduocatur placandis, omnemque vestem illuminat in triumphali, miscetur auro. Tingebatur etiam sanguine muricis, id est, alterius conchæ similis purpuræ: vnde Virg.

Syriôque ardebat murice leena demissa.

Ex humeris.

At Hebræis purpura semper dicitur *argaman*, quo nomine, ut ait Pagninus in thesauro & Montanus loco citato, Color omnino rubeus significatur, qui vulgo Italis dicitur *lacca*, nostris *Carmesin*, qui tanti sit, ut vncia vna octo aureis veneat. Ex his patet, neque coccum, neque purpuram propriè fuisse apud veteres Hebræos, & ideo propter similitudinem coloris eadem vestis, & coccinea, & purpurea dicitur; immo Rabbi Sahadias, ut refert Pagninus, docet *Argaman* esse *carmesi*. hoc probatur ex Isa. i. vbi habemus, *si fuerint peccata vestra, ut coccinum*, ibi LXX. transtulerunt *ὡς πορφυρῶν*, id est, *ut rubeus color*, qui à Phœnice prouincia ita dictus videtur, in qua erat Tyrus & Sidon, vbi optimæ fiebant purpuræ. hoc autem idem est ac si dicerent, *Si fuerint ut purpura*; & vbi habemus statim, *sicut vermiculus*, ipsi verterunt, *sicut coccinum*: Ex quo patet pro eodem accipere colorem purpureum, & coccineum: quare verior est Iansenij sententia; responsio autem Honecalæ non videtur vera, quoniam vestes dibaphæ non tingebantur cocco, & purpura, sed bis tingebantur purpura, ut docet Plinius lib. 9. c. 39. his verbis: *Dibapha* (scilicet purpura) *tunc dicebatur qua bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes penè commodiores purpureo, tinguntur.* quare non potuit hac ratione dici eadem vestis coccinea, & purpurea.

Colorem
purpureū,
& coccineū
pro eodem
recipi.

Portans coronam spineam, & purpureum vestimentum.] Data opera Pilatus voluit Dominum ita exire, ut non solum verberibus, sed etiam irrisione illa pœnas iam satis dedisse videretur regij nominis affectati.

Ecce homo.] Quasi per irrisionem dicitur de eo, qui Rex vocabatur, melius ostendi poterat Adæ, & vniuerso generi humano, ac denique ipsi Patri, qui eum misit in mundum.

Clamabant, dicentes.] Pontifices cum ministris suis, quos sceleris socios habebant, non ex peccato populi responso clamare incipiunt, ne fortè populus commiseratione motus, pœna illa contentus esset, ideo anteuerunt, & clamant eum debere crucifigi, ut populus eos Duces sequatur, ac tandem Pilatus vniuersi populi clamore moueatur.

Accipite eum vos.] Verba sunt indignantis, & succententis Iudæorum pertinaciæ, quòd hominem Innocentem tam crudeliter puniri cuperent, ut aiunt Chrysostomus, & Cyrillus.

Nos legem habemus.] Postquam vident accusationem regni affectati non succedere, aliam aggrediuntur via, videlicet quòd non solum in Cæsarem, sed etiam in Deum iniurius fuerit, cuius rei figura præcessit in Naboth Iezraelita, qui cum esset innocens, à Iezabele, quæ

Syna

Synagogam significat, accusari iubetur, quod maledixisset Deo, & Regi. 3. Reg. 21. lex de qua hîc loquuntur, extat Leuit. 24. *Qui maledixerit Deo suo portabit peccatum suum; & qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, lapidibus opprimet eum omnis multitudo populi, siue ille ciuis, siue peregrinus fuerit.* Volunt itaque lapidari, si non possunt obtineri vt crucifigatur.

Magis timuit. Scilicet ne fortè Deum illum in se prouocaret, cuius ille filius esset.

Responsum non dedit ei. Quoniam iam se responsione indignum reddiderat Pilatus, qui, vt Iudæis acquiesceret, innocentem verberauerat, & quia iam cognita veritati reluctabatur, indignus erat, qui vterius doceretur, præsertim cùm iam à Domino audisset, *regnum meum non est de hoc mundo, & ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.*

Non haberes potestatem, &c. Reprimit Pilati arrogantiam, quasi dicat, facilè me liberare possem, si vellem, nec tu, quantumvis tibi potens videre, vel minimum mihi nocere posses; sed quoniam Patris mei æterna prouidentia disposuit vt paterer, & vult ad hoc permittere tibi potestatem in me, ideo tu potestatem istam habes. idem significauit Iudæis Lucæ 22. cùm dixit, *sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.* Sed de his plura in verbis sequentibus.

Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.] Manifesta sunt hæc verba, vt enim ait, S. Thomas 3. p. quæstione 47. a. 6. vbi quærit, an peccatum occidentium Christum fuerit omnium grauissimum peccatum; Pontificum & maiorum in illo populo, quia Christum cognouerunt, nec habuerunt ignorantiam, nisi affectatam, fuit omnium grauissimum. Minus fuit peccatum populi, quia habebat maiorem ignorantiam. Lucæ 23. *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Minus adhuc fuit peccatum Pilati, & Gentilium, quoniam Pontifices ex odio fecerunt, Pilatus verò ex timore Cæsaris, & ita aiunt hîc Chrys. Aug. Cyrillus. Ex his verbis conuincitur hæresis Iouiniani, qui, autore Augustino, libello de hæres. c. 82. affirmabat omnia peccata esse paria, vt prius docuerant Stoici, quorum errorem in 3. paradoxo Cicerone defendit. *Tota difficultas est in illa causali, propterea, &c.* nam ex eo quod non haberet potestatem in Christum, nisi ei datum esset desuper, quomodo sequitur Iudæos habere maius peccatum? Iansenius ita hanc difficultatem diluit. Ex tuo officio, & autoritate qua fungeris nullam habes in me potestatem, quoniam ego nihil mali feci, sed tantum illam habes ex diuina permissione: propterea, etsi tu peccas, qui tanquam ex autoritate in me potestatem exerces, cùm reuera illam non habeas nisi permissam, magis tamen peccas, qui me tibi tradiderunt, & clamoribus quodammodo cogunt, vt in me sruias. Eodem modo exponit Caietanus hîc, & in ientaculo 1. quæstione 3. versùs finem, nisi quod priora verba, *non haberes potestatem, &c.* ita exponit, non habes vllam in me potestatem, quia ego nullo peccato,

Locus conuincenda hæresis Iouiniani.

meo me tibi subieci, tantum illam habes, quia tibi datum est desuper, id est, quia Præses es, quod datum est à Cæsare, & illi datum est à Deo, non est enim potestas nisi à Deo, Rom. 13. Sed melius explicuit Iansenius, *desuper*, i. ex diuina permissione. ista expositio mihi valde placet, si tamen vnum verbum addamus, mollior, conuenientior & congruentior videbitur. Tu non habes in me ullam potestatem, & quia ego innocens sum, & quia possem me eripere si vellem; sed Pater meus vult vt me tibi tradam atque subiiciam, vt perficiatur opus humanæ redemptionis, & ad hoc permisit, vt tu Iudæorum accusationi, & voluntati acquiescas, & in me exerceas tuam potestatem, quam minime exerceres nisi isti me accusassent; propterea isti qui te obtundunt, & urgent vt potestatem istam permissam exerceas, magis peccant quam tu.

Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.] Semper quæsierat, sed ex eo tempore cœpit apertius, & vehementius quærere, vt dimitteretur, postquam audiuit Filium Dei esse, & vidit Dominum palam sibi obicere peccatum, testarique se innocentem; quod autem apertius, & vehementius quærere cœperit, ita, vt Iudæi planè intellexerint, indicat eorum verbum, quo maximè putauerant mouendum esse Pilatum, *sc̃ hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.*

Pilatus autè cum audiuisset hos sermones.] Timuit, ne à Iudæis accusaretur apud Tyberium Cæsarem; sed quemadmodum Iudæi, qui Dominum occiderunt ne delerentur à Romanis, postea ab eisdem Romanis deleti sunt, ita etià Pilato euenit, quod timebat, iuxta illud Proverb. 10. *Quod timet impius, veniet super eum*: nam decem annis in Iudæa exactis accusatus est à Samaritis apud Vitellium Consularem, & Syriæ præsidem, quod plurimos homines immeritò occidisset, quasi rebelles fuissent Romanis, & Vitellius Marcello amico ad procurationem Iudææ misso Pilatum iussit Romam proficisci, responsurum apud Cæsarem ad obiecta per Iudæos crimina. Sed priusquam Romam perueniret, vita excessit Tyberius. Omnia ex Iosepho 18. antiquitatum c. 15. Deinde tempore Caij Cæsaris in tot calamitates incidit, vt sibi ipsi manum intulerit, vt Scribit Eusebius lib. 2. hyst. c. 7. & in chronicis, dicitque testari id Græcos, & Romanos scriptores. Idem scribit Nicephorus lib. 2. hyst. c. 10. & addit idè euenisse Annæ, & Caiphæ aliisque Scribis & Pharisæis, vt scilicet se propria manu occiderint.

In loco qui dicitur Lithostrotos.] Hunc ante domum Pilati fuisse, dicit Lyra. Dicitur autè Lithostrotus, eo quod lapidibus stratus esset. nam λίθος apud Græcos idem est quod lapis, & verbum σπαρύνω, siue σπαρύνω, idem est quod sterno: inde στρωμα dicitur, quidquid stratum est lapidibus, vel similibus rebus, præsertim diuersi coloris. idem locus Hebraico nomine dicitur *gabbatha* nō quod stratus esset lapidibus, sed quod sublimis esset. nā גב, siue גבה significat altū apud Hebræos; poterat autè esse גבה, i. altitudo eius, eo quod esset in loco sublimi vrbis. sed magis arbi-

tror Chaldaico more dicit ܡܬܬܝ cum litera & in fine, quemadmodum sentiunt Euthymius & Iansenius. ita enim eo tempore loquebantur Hebræi, ut multa ex Chaldæorum idiomate usurparent. ex quo patet falsum esse quod ait Lyranus, nomen Hebraicum idem significare quod Græcum.

Erat autem parasceue Pasche.] Sexta feria vocatur ab Euangelista Græco nomine παρασκευή, id est, *præparatio*, quoniam cum sabbato non liceret cibos parare, parabantur 6. feria. Additur autem *Pasche*, quoniam quamvis Pascha propriè dictum iam celebratum fuerat quinta feria præcedenti, tamen extendebatur nomen Paschæ ad dies azymorum. Erat igitur ista 6. feria parasceue, & erat præterea tempus paschale, id est, primus dies azymorum, & propterea dicitur parasceue Paschæ: sicut nos diem Resurrectionis appellamus dominicam Paschæ, quæ omnia latius exposuimus cap. 13. quæstione 2. &c.

Hora quasi sexta.] Hic locus quæstionem habet celeberrimam, & quæ doctissimos homines vehementer exercuit, quomodo possit Ioannes cum Marco conciliari; Ioannes enim ait, hora quasi sexta Pilatum pro tribunali sedisse, & tradidisse Christum Iudæis, ut crucifigeretur: Marcus autem inquit: *erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.* Augustinus multum diuque in hac re explicanda desudauit tract. 117. in Ioan. & in quæst. nou. & vet. Testam. q. 65. & super Psal. 63. in illis verbis, *Exaceruerunt ut gladium linguas suas*, sed latius lib. 3. de consensu Euang. cap. 13. quibus in locis duobus modis dissoluit: Primus est: Nulla est contradictio inter Euangelistas, quoniam Marcus ait, erat autem hora diei tertia, & intelligit de hora diei; Ioannes verò non loquitur de hora diei, inquit enim, *erat autem parasceue Pascha hora quasi sexta*, id est, erat hora sexta à parasceue Paschæ, id est, ab eo tempore, quo cœpit verum Pascha præparari: Pascha autem non vocatur hîc dies festus immolationis agni legalis, sed agnus verus, qui pro nobis immolatus est, quomodo hoc nomen accipit Paulus 1. Corinth. 5. *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.* Hoc pascha immolatum est quidem hora diei tertia, sicut ait Marcus, sed sex horis antequam immolaretur, cœpit præparari, id est, hora noctis nona, qua dixerunt Iudæi inter se, *reus est mortis.* Quare si tres horas noctis, quæ supererant, coniungamus cum tribus diei consequentis, fit hora tertia diei, ut vult Marcus, & eadem est hora sexta parasceues, id est, præparationis veri Paschæ, ut vult Ioannes.

Secundus modus est: Christus bis fuit crucifixus, primò linguis, & vocibus Iudæorum, clamantium: *crucifige, crucifige eum*, idque hora tertia: secundò manibus Gentilium hora sexta; quoniam igitur Iudæi multo magis peccauerant, & multo magis crucifixerant Dominum, quàm Gentiles, ne fortè dicerent, nos non crucifiximus eum, sed Gentiles, Marcus, qui Gentilibus scribebat Euangelium, dixit ipsum hora tertia fuisse crucifixum, licèt reuera in crucem non fuerit

*Christus
bis crucifixus.*

fuerit sublatus, nisi hora sexta, vt scribit Ioannes. Probat August. 3. de consensu c. 13. quorum Marcus ait, & crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius quis quid tolleret: & cum dixisset, addit, erat autem hora tertia, & crucifixerunt. Si voluisset loqui de crucifixione, quæ facta est manibus Gentilium, non erat opus repetere, & crucifixerunt eum, sed satis erat dicere, erat autem hora tertia. Ergo cum hæc repetit, aliquid aliud commemorare vult recapitulando, quod loco suo non dixerat, videlicet hora tertia crucifixum esse linguis Iudæorum, præsertim cum Euangelium illis temporibus legeretur, quibus vniuersæ Ecclesiæ notum erat Dominum crucifixum fuisse hora sexta, vnde eius error posset facile corrigi, vel mendacium refutari, nisi intellexisset de crucifixione facta linguis Iudæorum. Hunc secundum modum refert hic Theoph. & eum sequitur Innoc. 3. lib. 5. de sacro altaris mysterio cap. 10. & Beda super Marcum, licet super Ioannem vtrunque probe; vtrunque etiam sequitur S. Thomas hic, & 3. p. q. 46. art. 9. ad secundum quamuis hic meliorem esse censeat hunc secundum: secundum etiam sequitur Arboreus. Tertius modus conciliandi est Hier. in Psal. 77. in principio ferè, vbi docet in Euangelistis videri quidem contrarietatem esse nullam esse: tamen, errore describentium factum esse vt in Marco legeretur, hora tertia, cum ille reuera scripserit, hora sexta, sicut & Ioan. Est autem error ortus ex nonnulla similitudine notarum, quibus Græci vtuntur ad numeros designandos, numerum enim ternarium designant tertia litera alphabeti, quæ nonnihil similitudinis habet cum nota senarij numeri, quæ similis est S, Latino: atque ita non ternarij numeri posita est apud Marcum pro nota senarij. Hanc sententiam probat Hieronymus, quoniam Ecclesia de imperitis congregata fuit Gentibus, & ita illi, qui scribebant Euangelia, facile nonnulla loca deprauabant. adducit in exemplum duo: primus est Matth. 13. vt impleretur quod dictum est in Propheta: Aperiam in parabolis os meum: olim legebatur, quod dictum est per Isaiam Prophetam: Aperiam, &c. quemadmodum impius Porphyrius obiiciebat Christianis; sed Euangelista, iuxta Hieron. scripsit, quod dictum est in Asaph Prophetâ, id est, in Psal. 77. composito ab Asaph cuius titulus est, Intellectus Asaph. Secundus est Matt. 27. Tunc impletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, &c. cum esset scribendum, per Zachariam Prophetam, ex cuius c. 11. defumptum est, nec inueniatur in Hieremia. nec dubium est hanc esse Origenis sententiam, quoniam quæ sunt in illis commentariis, omnia sunt excerpta ex libris Origenis, vt ipse Hier. admonet in proœmio eorundem commentariorum eam sequutus est Theoph. quem citat S. Thomas in catena eandem refert etiam S. Thomas 3. p. loco citato, & cæteris præferre videtur, eam sequitur Caietanus in Marcum, & in Ioan. & cano. 2. de locis. c. vlt. Quartus modus est, quem authoribus non nominatis refert hic Theoph. & est iste, videlicet, errorè in Euangelia irrepsisse, ex notis numerorum, vt dictum est, irrepsisse tamen

non in Marci Euangelium, sed in Euangelium Ioannis. itaque legendum esse ibi, *Erat autem parasceue Pascha hora quasi tertia*. Quintus modus est, Dominus crucifixus fuit inter tertiā & sextā, & ideo rectē dicitur crucifixus hora sexta, & hora tertia, ita Petrus Comestor in historia Euang. c. 166. & Albertus Magnus hīc, & Lyra in Marc. & Ioan. hunc sequuntur multi ex recentioribus, sed explicant magis hoc modo. Quemadmodum nox in quatuor vigilias diuidebatur; quarum singulæ ternas horas habebant, ita etiam dies diuidebatur in quatuor stationes, siue horas, quarum prima incipiebat à diluculo, id est, à prima vsque ad tertiā, & vocabatur prima, quoniam incipiebat ab hora prima, secunda incipiebat à tertia vsque ad sextam, & vocabatur tertia, quoniam incipiebat ab hora tertia, & ita de reliquis. Hoc igitur modo rectē consentiunt Euangelistæ, nam in secunda statione diei, quæ dicebatur hora tertia circa finem, crucifixus est Dominus, aliquanto tamen prius; sed in eadem hora & statione diei Pilatus sedit pro tribunali, cū proxima erat hora sexta; sed tamen tertia illa nondum elapsa erat. ita Iansen. c. 142. & Claudius, & Sagneius, & Soarez in Marcum, & probant ita diuisum esse diem apud Hebræos ex parabola operatorum Matt. 20. *Exiit enim paterfamil. hora prima & tertia & sexta & nona*, & Canus loco citato testatur se huic sententiæ libentissimè subscripturnum, si idoneo testimonio, aut probabili ratione probari potuerit ista diei in quatuor stationes partitio, & denominatio eorum ab hora in qua incipiunt. Sextus modus est Euth. in Marc. cū dicit Marcus, *Erat autem hora tertia*, &c. non sic legendum est, *erat hora tertia*, vt coniungatur cū eo, quod sequitur, *& crucifixerunt eum*, sed refertur ad principium eorum quæ passus est Dominus à militibus, vt sit sensus, erat hora tertia, scilicet quando cœpit Christus pati à militibus Pilati; deinde quod sequitur, *& crucifixerunt eum*, per se legendum est, scilicet hora sexta, vt ait Ioan. Alij etiam alios modos excogitant, sed isti sunt & celeberrimi omnium, & probabilissimi. Restat modò, vt ex his probabilissimum eligamus, & quidem modum primum Augustinus ipse quodammodo reiicere videtur tertio de consensu Euangel. cap. 13. quoniam non potest probari hoc Pascha cœpisse præparari ab hora noctis nona. Obstat etiam aliud, quod contra consuetudinem Euangelistarum nomen Paschæ accipit pro Christo, cū semper Euangelistæ litteraliter accipiant pro festo immolationis agni: sed, vt videtur, eodem argumento posset Augustinus tollere secundum modum, quoniam non potest probari magis ex Euangelio hora tertia diei dixisse Iudæos, *crucifige eum*, quàm hora nona noctis dixisse eos, *reus est mortis*: Quæ ratio in tantas angustias coniecit Augustinum, vt dicat eodem loco citato. *Vnde, inquis, probas horam tertiam fuisse? respondeo, quia credo Euangelistis, quibus, & tu si credis, ostende quemadmodum & hora sexta, & hora tertia potuerit Dominus crucifigi*, &c. & statim, *Ostende tu aliter quemadmodum fieri utrunque potuerit, & libentissimè acquiescam*; non enim senten-

tiam

uam meam, sed Euangelij diligo veritatem. atque utinam etiam plures ab aliis inueniantur huius exitus quaestiones, quod donec fiat, vtere mecum isto, si placet; si enim nullus alius exitus potuerit inueniri, solus iste sufficiet; si autem potuerit, cum demonstratus fuerit, eligamus. Probat autem paulo post satis conuenienter dici tunc fuisse horam 3. cum dixerunt, *crucifige eum*: quoniam quamuis Marcus dicat, at illi iterum clamauerunt, *crucifige eum*, & nulla re interposita subiungat, *dimisit illis Barrabbam, & tradidit Iesum flagellis cæsum*, ut crucifigeretur; intelligendum est inter eorum clamorem, & crucifixionem tempus duarum horarum consumptum esse, ita ut crucifixio cœperit hora sexta, qua hora nondum terminata gesta sunt, quæ ab eo tempore narrantur vsque ad tenebras factas. Matthæus enim ait; *Quidigitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus?* dicunt omnes, *Crucifigatur*. tunc, inquit Augustinus, dicimus fuisse horam tertiam: postea ait; *videns autem Pilatus; quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret*, &c. in conatibus Pilati ad eripiendum Dominum, & in tumultu Iudæorum contranitentium consumptum est hoc tempus duarum horarum. Viderur etiam hoc probari, quoniam hoc eodem tempore flagellatus est Dominus, & alia facta sunt, ut videmus apud Ioannem, quæ certè minori tempore, quàm duarum horarum fieri non potuerunt. Nihilominus est in promptu argumentum aduersus Augustinum: nam si quis dicat, non solum duarum horarum spatium intercessisse, sed etiam trium, aut etiam quatuor, ita ut non clamauerint, crucifige eum hora tertia, sed hora secunda, vnde poterit ab Augustino conuinci, aut vnde probabit, hac hora potius factum esse, quàm illa: sed respondetur, probabilissimum esse, fuisse tunc horam tertiam, quoniam manè consilium fecerunt Pontifices Matth. 27. & hora prima, adduxerunt Iesum ad Pilatum; in accusatione autem Iudæorum, & in responsione Pilati in eundo ad Herodem, & redeundo in sermonibus Pilati cum Christo, & in secunda accusatione Iudæorum, & in optione data Iudæis in concitatione turbæ, ut peterent Barrabbam, & in eorundem responsione, & clamore, non est dubium duas horas consumptas esse, ut iam esset hora tertia, cum dixerunt, *crucifige eum*: & iste videtur communis omnium fidelium sensus: nam in horis crucis, correctis autoritate Pij V. sic dicitur. *Crucifige clamant hora tertia*; & in versiculis horarum ecclesiasticarum ab omnibus receptis, dicitur;

Prima replet sputis, causam dat tertia mortis,

Sexta cruci nectit, latus eius nona bipartit.

Adhuc tamen videtur difficilis iste nodus Augustino, quoniam cum Iudæi dixerunt, *crucifige eum*, Pilatus non iudicauit eum debere crucifigi, sed postea hora quasi sexta, ut ait Ioannes. Dicere autem crucifixum fuisse hora tertia, quia ea hora petitus est ad crucifixionem, nulla consuetudo sermonis pati videtur, præsertim cum non sit illis datus; quemadmodum cum dixerunt nocte præcedenti, *rem est mortis*, non dicimus, ideo tunc fuisse occisum, nec primo die azymorum, cum

cum consilium punierunt summi sacerdotes, ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Confirmatur, quoniam hora prima, cum tradiderunt eum Pilato accusantes quoddam regnum usurpare vellet, certum est eos petiisse, ut occideretur; aut ut crucifigeretur, & ita aiunt, *nobis non licet interficere quenquam*, & Pilatus ait, *remisi eum ad Herodem*, & ecce nihil dignum morte actum est ei, ergo eadem ratione dicendum est, occisum aut crucifixum esse hora prima, quod tamen nullus dixit. Secundò, verbum crucifigendi & ceteri Evangelistæ & Marcus propriè semper accipiunt, pro eo quod est verè aliquem cruci suffigere; ergo, & hic propriè intelligendum est. Tertio cum dicit, *crucifigentes eum, diuiserunt vestimenta*, ut apertè docet Ioannes. Cum ergo dicat statim, *erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*, non loquitur de Iudæis, quorum mentionem non fecerat, sed de militibus, de quibus in præcedentibus loquebatur, quoddam si argumentetur Augustinus, cur ergo dicit, *& crucifixerunt eum*, cum iam dixisset, *& crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius*. Respondetur, quoniam si dixisset, *erat autem hora tertia*, & nihil addidisset, possemus intelligere horam tertiam fuisse, cum terminata est diuisio vestium, ipse autem volebat intelligi fuisse horam tertiam cum crucifixus est, & ideo oportuit addere, *& crucifixerunt eum*. Quare alius modus probabilior quærendus est. Tertius & quartus modus facillè totam quæstionem terminabant, sed hoc habent difficultatis, quoddam non re aliqua firma, sed sola diuinatione nituntur, atque ea quidem non admodum probabili, primò, quoniam notæ illæ numerorum nullam ferè habent similitudinem, ut ita vna littera posset poni pro altera, & occasio præberetur errandi, quemadmodum contingere solet apud Hebræos in litteris quibusdam simillimis, sicut 7, & 7. Secundò, quoniam, & nunc, & olim semper omnes legerunt in Marco, *hora tertia*; tam in codicibus Græcis, quam in Latinis, nec inuenietur, ut opinor, author, qui aliter se legisse vnquam dicat, aut aliquando lectum esse, itaque mutare quod semper lectum est, sine authore qui aliter legerit, durum mihi admodum videtur, præsertim cum hanc lectionem translatio nostra semper receperit: nec est eadem ratio de locis adductis ab Hieronymo, quoniam non ita legebatur in omnibus exemplaribus, sed in quibusdam, & ita ex veris corrigi falsa potuerunt, sicut & correctæ sunt: alioquin, quomodo possent Catholici obiectionem Porphyrij diluere, nisi haberent vera exemplaria ex quibus ipsum conuincere possent: immo neque *Asaph*, neque *Esaia* legendum est, sed tantummodo, *in Propheta*, ut habet nostra translatio. Præterea in *Asaph*, & in *Esaia* potuerunt ineruditi decipi, quoniam hos Prophetas non legerant; & in hora passionis non potuit esse error, ut ait Augustinus 3. de consensu Euang. cap. 13. quoniam eo tempore notissima erat omnibus Ecclesiis. In secundo loco diuinius rectè scriptum esse per Hieremiam Prophetam, eisdem rationibus, quoniam ita habetur in omnibus codicibus Græcis, & Latinis, & præsertim in nostra translatione: nec est ullus author, qui dicat

Crucifigendi verbum.

se vidisse exemplar in quo legeret, per Zachariam Prophetam, sed omnes legunt, per Hieremiam; ubi tamen hoc dixerit Hieremias, non est præsentis loci disputare. Quintus modus, qui à recentioribus iudicatur probabilissimus, omnium mihi plus videtur habere falsitatis quàm probabilitatis; quoniam non probat, sed confingere videtur diem in quatuor stationes trium horarum esse diuisum: & quamuis hoc probaret, falsum est diuisum esse in quatuor horas, primam, tertiam, sextam, nonam. Falsum est etiam secundam stationem appellari horam tertiam, & tertiam stationem horam sextam: locus autem quem adducunt ex Matth. 20. contra ipsos est, ut rectè Canus, quoniam ibi fit mentio horæ vndecimæ ex quo patet diem diuisum esse apud Hebræos non in quatuor horas, sed in 12. Denique Ioan. 11. legimus, *nonne sunt duodecim hore diei*: & cap. 1. *Hora autem erat, quasi decima*. Cùm autem Marcus dicat, *hora tertia*, & Ioannes, *hora sexta*, & inter has numerentur duæ horæ intermediæ, nullo modo potest ferri ista loquutio; nam si ego aliquid feci inter septimam, & octauam, poterit quidem dici factum hora septima, & etiam hora octaua, si tamen feci inter septimam, & decimam, non poterit dici factum hora septima, vel decima. Præterea cùm dicitur, *hora quasi sexta*, nemo est, qui non intelligat bonam partem iam fluxisse horæ quintæ, ut ferè incipiat sexta, & ita intelligit Augustinus tertio de consensu, loco citato, & omnes. Si autem, quod feci hora tertia, dicerem me fecisse hora quasi sexta, nemo esset qui à mendacio excusaret: sextus modus Euthymij est etiam valde improbabilis: quis enim ferat exponi, *erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*, id est, erat hora tertia quando pati cœpit à militibus Pilati: aut si ita legamus, ut per se accipiat, *erat hora tertia* quam consequentiam habere poterunt cum præcedentibus, verba quæ statim sequuntur, *& crucifixerunt eum*.

Fortasse rectè soluemus hanc difficultatem, si dicamus, Pilatum dedisse Iudæis hora tertia quod volebant, id est, concessisse ut crucifigeretur Dominus; hora tamen sexta fuisse crucifixum. Sed duo sunt necessariò probanda: primum hoc quod dicimus de hora tertia, secundum est, satis fuisse hoc, ut dicatur illa hora fuisse crucifixum. Primum ita probatur, quando Iudæi dimisso Barrabba dixerunt, *crucifige eum*, erat hora tertia, sine dubio, ut iam ostendimus; cùm aduersus secundum diui Augustini modum disputabamus: quòd autem Pilatus tunc concesserit, & publicè pronuntiauerit, videtur apertè intelligi ex Luca 23. *Nullam causam mortis inuenio in eo; corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; & inualecebant voces eorum; & Pilatus adiudicauit fieri petitionem illorum. Dimisit autem illis eum, qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem. Patet etiam ex Matth. 27. ubi cùm Pilatus vidisset Iudæos petere Barrabbam, & non Christum, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum, &c. vos videritis; & respondens vniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos, &c. ergo antequam solueretur*

solueretur Barrabas, decreuit Christum crucifigi. Confirmatur ex Beato Clemente lib. 5. constitut. Apostolic. cap. 16. aut iuxta recentiore translationem cap. 13. vbi ita ait: *Ligno crucis hora quidem sexta affixerunt, hora verò tertia sententiam contra eum pronuntiatam acceperunt.* Et lib. 8. cap. 40. & iuxta nouam translationem 34. ait: *Tertia (scilicet orate) quòd ea hora Pilatus iudicium aduersus Dominum pronuntiauit: sexta, quòd ea hora in crucem actus est; nona, quòd tunc omnia nota, & tum facta sunt Domino crucifixo.* Ad hoc etiam facit lex Romanorum, quam ex Hieronymo retulimus, verberari debere prius qui crucifigebantur, & ideo verberatum esse Dominum, iuxta Hieronymum, & communem sententiam Doctorum. Ignatius Martyr in epistola 5. quæ est ad Trallianos ita ait: *Die ergo parasceues hora tertia accepit sententiam à Pilato permittente Patre; sexta verò crucifixus est; nona autem emisit spiritum.* Quare iam Pilatus significauerat, cum verberari iussit, eum esse crucifigendum. Nec aduersatur nobis, quod Ioannes ait, hora ferè sexta Pilatum sedisse pro tribunali; & tradidisse illis Dominum, vt crucifigeretur. Tunc enim ita traditus est, vt decreuerit Pilatus nihil iam ad eius liberationem facere, & more iudiciali sententiam protulit. Sed hora tertia dixerat se id facturum, licet haberet spem aliquam liberandi, sperans eos flagellis fore placandos, nec diffinitiuam prorsus sententiam pronuntiauit, & immutabilem, ac si diceret: Crucifigatur sanè vt vultis, sed prius more Romanorum verberandus est. Cum autem postea significaret Iudæis velle se mutare sententiam, quando Dei filium esse audiuit, & illi clamarent, *si hunc dimittis, non es amicus Cesaris*, &c. vt omnino eos placaret, in locum sublimem ascendit, & sententiam pronuntiauit immutabilem, & verè Dominum in eorum potestatem tradidit, vt est apud Ioannem.

Quòd autem verè dici possit crucifixus ex quo sententia à Pilato pronunciata est, probatur, quoniam cum tollitur difficultas aliqua magna, quæ obstabat, vt res aliqua fieret continuò rem illam confectam, & putamus, & dicimus: tota autem difficultas erat Pilati contradictio. Præterea quòd sine dubio citò fiet, factum dicitur, vt Matth. 27. *Tunc videns Iudas, qui eum tradidit quòd damnatus esset, &c.* ita Dominus loquitur vt sæpe in hoc Euangelio vidimus, vt c. 17. *Ego te clarificauit super terram, opus consummaui, quòd dedisti mihi vt facerem.* Quare meritò dicitur crucifixus, ex quo ablata est tota difficultas crucifixionis, & adiudicatus est cruci; & ita loquutus est Thelesphorus Papa, & Martyr epist. vnica, cuius verba sunt. *Reliquis enim temporibus Missarum celebrationes ante horam diei tertiam minimè sunt celebranda, quia & eadem hora Dominus crucifixus.* & super Apostolos Spiritus sanctus descendisse legitur, quæ referuntur c. nocte sancta de consecr. d. 1. nō enim poterat ignorare Thelesphorus primis illis Ecclesiæ tēporibus, quod omnibus fidelibus erat compertissimū, Dominum crucifixum fuisse hora 6. Præterea more Scripturæ sanctæ res dicitur fieri, & facta cum incipit fieri,

Mortifican-
di verbum.

vt Lucæ 2. *Postquam consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer.* Matth. 8. *Quoniam oportet filium hominis pati multa, &c. & occidi, & post tres dies resurgere:* inde Prophetiæ impletæ dicuntur, cum incipiunt impleri, Matth. 8. *Et omnes malè habentes curauit, vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam Prophetam: Ipse infirmitates nostras accepit; & cap. 13. vt adimpleatur in eis Prophetia Isaia, dicentis: Audientes audietis, & non intelligetis, &c.* similiter loquitur Paulus Rom. 10. *sed dico, nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum.* Quoniam igitur sententia Pilati & flagellatio ad crucifixionem ordinabantur, iam in illis crucifixio incipiebat, & ideo dicitur crucifixus, vt Psal. 43. *Propterea mortificamur tota die, mortificari, id est, occidi, vocat cruciatus, qui ad mortem ordinabantur.* Quod si quæras, quare Marcus post veram crucifixionem & sortitionem militum narratam tandem intulerit, *erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum;* respondeo cum Augustino, recapitulatione vsus fuisse (vt passim facere solent Euangelistæ) vt explicaret aliquid quod suo loco non dixerat, quasi dicat, hæc autem crucifixio, quam iam narraui, vel hora tertia cœpta est, vt ostendat eam fuisse longiorem: atque ita effugiuntur incommoda quæ in sententiam Augustini obiiciebamur. nam Marcus, more Scripturæ, & more communi hominum loquutus est, & cum dicit, *& crucifixerunt eum,* de eisdem loquitur, de quibus antea loquebatur, id est, de Gentilibus, quod si aliquis obiiciat, non potuisse crucifigi hora sexta, quoniam Lucas ait, *erat autem hora ferè sexta, cum Pilatus sedit pro tribunali,* vt ait Iohannes, antequam Dominus duci inciperet ad locum caluariæ, quomodo hora ferè sexta potuerunt fieri tenebræ, quæ post crucifixionem, & post alia multa facta sunt? Respondetur, quando sedit pro tribunali Pilatus, erat hora ferè sexta incipiens, & quinta iam terminabatur; quando autem factæ sunt tenebræ, erat ferè finis horæ sextæ prope initium septimæ, quod optimè explicuit Marcus, dicens, *& facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram vsque in horam nonam.*

Ecce Rex vester.] Magis videtur ad excitandam misericordiam dictum, quàm ad illusionem, & vt adhuc eos à scelere auerteret. Sicut cum ait statim, *Regem vestrum crucifigam?* vel ita dicit, quasi ostendat ignominiosum illis esse, quod Regem suum crucifigi velint, vt ait Augustinus tract. 116. & Cyrillus.

Non habemus Regem, nisi Cæsarem.] Ideo relictæ sunt à Christo, & vastatæ à Romanis, & contigit illis, quod Dominus prædixerat Luc. 19. *Veruntamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me.* Hoc loco videmus quomodo mentita est iniquitas sibi; nam dum Christum Regem suum esse negant; imprudentes, & inuiti Regem suum illum esse fatentur: si enim non habent Regem, nisi Cæsarem; ergo impleta est Prophetia Iacob. Genes. 49. *Non auferetur sceptrum de Iuda;* &c. atque ita necesse erat venisse Messiam.

Et

Et baiulans sibi crucem.] Impletum est hîc illud Isai. 9. *Et factus est principatus eius super humerum eius.* Quod multi sancti de cruce intelligunt, vt Hieronymus ibi, & Ambrosius lib. 3. de fide c. 4. Augustinus sermone 21. & 71. de tempore, & alij. *Impleta est etiam figura*, vt ait Chrysostomus homil. 84. qua Isaac humeris ligna portabat in montem, in quibus erat immolandus, Gen. 22. Nunc verus Dauid cum baculo prodit, cum fortissimo, & superbissimo gigante pugnaturus. Augustinus tract. 117. ista de hac re inquit: *Grande spectaculum: sed si spectet impietas, grande ludibrium, si pietas, grande mysterium; si spectet impietas, grande ignominia documentum; si pietas, grande fidei munimentum, si spectet impietas, ridet Regem, pro virga regni lignum sui portare supplicij; si pietas, videt Regem baiulantem lignum ad semet-ipsam figendum, quod fixurus etiam erat in frontibus Regum; in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda sanctorum.* & affert illud Gal. 6. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Est autem sciendum portationem crucis non fuisse nouam, & extraordinariam ignominiam, sicut multi existimare videntur; moris enim erat apud veteres, vt crucifigendi crucem suam in locum supplicij deportarent. Plutarchus in libello de fera numinis vindicta fol. 3. in principio, inquit: *Quemadmodum enim facinorosus quisque ultimo affligendus supplicio corpore suo propriam fert crucem; ita improbitas ex seipsa supplicium sibi struit,* &c. hunc morem insinuare videtur Euthymius super Matth. cum ait: *Imposuerunt ipsi crucem, tanquam condemnato.* Sed est in hoc loco difficultas, quoniam Matthæus videtur aduersari Ioanni; non enim dicit Dominum crucem baiulasse, sed ait, *eduxerunt eum, vt crucifigerent; exeuntes autem inuenerunt hominem Cyreneum, nomine Simonem; hunc angariauerunt, vt tolleret crucem eius.* Ad hoc ita ibi respondet Hieronymus. *Sed hoc intelligendum est, quod egrediens de Pratorio Iesus ipse portauerit crucem suam, postea obuium habuerit Simonem, cui portandam crucem imposuerint.* iuxta anagogem verò, crucem Iesu suscipiunt nationes, & peregrinus obediens portat ignominiam Saluatoris. eodem modo responderet Augustinus lib. 3. de consens. Euang. c. 10. & Euthymius in Matth. & Theophylactus in Matth. & in Ioan. & Lyra in eisdem locis. Addit etiam Theophylactus neminem voluisse portare crucem, quoniam censebatur maledicta propter illud Deuteron. 21. *Maledictus omnis, qui pendet in ligno,* quem sequitur Iansenius c. 143. Quod autem Simon simul cum Iesu crucem portauerit, vt pingi solet, Euangelistæ non dicunt, sed portasse post Iesum, existimatque Iansenius solum ipsum portasse, quod ex sanctis citatis satis intelligi potest, causa fuit, vt ait Lyra locis citatis vt citius peruenirent ad locum passionis, quoniam Dominus labore præcedentis noctis debilitatus, lento gradu incedebat: immo cum tot verbera accepisset probabile est timuisse Iudæos ne in via deficeret, & merito; tradunt enim crucem habuisse 15 pedes longitudinis, vt ait Medina lib. de terra sancta, Statione 9. hunc Simonem quem angariauerunt, id est, coegerunt crucem portare, Marcus

Portatio
crucis ad
locū suppli-
cij apud ve-
teres vsita-
ta.

Crucis lon-
gitudo.

Simon hic
quis.

ait fuisse patrem Alexandri, & Rufi, qui erant è numero, scilicet discipulorum. Rufum autem Basæus in suis chronicis, & Petrus Antonius Beuter in prima parte chronicorum Hispaniæ lib. 1. c. 23. scribunt venisse cum Paulo Apostolo in Hispaniam, & in ea remansisse redeunte Romam Apostolo, fuisseque primum Episcopum Dertosa. Est autem notandum iuxta Hieronymum, quem sequitur Iansenius c. 143. hunc Simonem non fuisse Iudæum, sed Gentilem, inde enim Hieronymus sumit allegoriam nationes Gêtilium crucē Christi fuisse portaturas, sed meritò de hoc dubitare possumus, cū videatur probabilius fuisse Iudæum, quia eo tempore habitabant in Hierusalem Iudæi viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est, Act. 2. etiam ex Cyrene, quæ est in Africa, de qua hic loquitur. ait enim ibidem Lucas, & partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem. Ex his probabile est fuisse Simonem. Deinde si Gentilis esset, fortassis Dominus non reciperet eius filios in numerum discipulorum, ne quoquo modo offensionem esset Iudæis. Præterea cū iste Simō crucem portauerit inuitus, non fuit propriè typus Gentilium, qui magna animi alacritate conuersi sunt, sed eorum qui inuiti perferunt labores, & infructuosè. Sed possumus dicere pro Hieronymo, istum, etiamsi Iudæus fuisset, portasse typum Gentilium, quia erat ex terra Gentilium. Deinde significat Gentes portaturas fuisse crucem, non quatenus coactus est ad portandum, sed quatenus obediens; & ideo dixit Hieronymus, *peregrinus obediens*, ad vtrumque significandum. quamuis etiam Gentes primum quodammodo coactæ sunt signis, & prædicatione Apostolorum, iuxta illud Lucæ 14. *Et compelle intrare.*

Exiuit in eum qui dicitur Caluaria locum.] Oportuit omnino Dominum pati in Hierusalem, quia, vt ipse dixit Lucæ 13. *Non capit Prophetam perire extra Hierusalem.* Præterea, quia erat Hierusalem locus electus à Deo ad offerenda sacrificia, quæ omnia figura fuerunt veri, & singularis sacrificij, quod in ara crucis Christus oblaturus erat pro nobis, & ideo veritas respondere debebat figuræ; erat etiam Hierusalem in medio terræ Iudææ, vt ait Iosephus lib. 3. de bello Iudaico c. 2. vnde (inquit) quidam non sine ratione vmbilicum eius terræ eam urbem vocauerunt, & non longè distabat à medio totius terræ habitabilis, non enim distat plus quàm ducentis, & decem, & octo leucis, vel, vt alij. 373. vt non ineptè possit ad hoc referri illud Psal. 73. *Deus autem noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ*, vt scilicet significaretur virtus passionis ad omnes Gentes peruenturæ. Sed vt hoc apertius significaretur, & intelligeretur, non in vrbe ipsa mortuus est, sed extra urbem, quia non Iudæis solis, sed omnibus nationibus moriebatur. Hoc factum est etiam vt veritas figuræ responderet: nam vitulus, & hircus, qui pro expiatione totius populi immolabantur, cremabantur extra castra, Leuit. 16. Quæ ratio est Pauli Apostoli Hebræorum 13. *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra* pro

Dominus
extra urbem
mortuus, &
cur.

propter quod, & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Vide de his S. Thomam 3. parte quæstione 46. art. 10. Situs loci Caluarie, est ad septentrionalem plagam montis Sion, vt ait Hieronymus in locis Hebraicis, ante quem est murus antiquus latus & fortis Hierusalem veteris, transiens per medium vrbs quæ nunc est, in quo muro est parua porta per quam Dominus exiit crucifigendus: inde ad iactum lapidis versus Orientem est templum sancti Sepulcri & in platea, quæ est ante templum sepulcri, est defixa crux in loco vbi Christus cecidisse dicitur, cum crucem portabat, cum indulgentia 7. annorum & 7. quadragenarum. Locus autem vbi crucifixus est, ita propinquus vrbi erat, vt ab eo lapis mitti possit manu intra veterem murum, vt scribit Medinalib. de terra sancta. Vnde Ioannes, quia prope ciuitatem erat locus in quo crucifixus est Iesus; sed de nomine magna est difficultas cur Caluaria siue Golgotha dictus sit, Hieronymus Mart. 27. ita Scribit: *Audiui quemdam exposuisse Caluaria locum esse in quo sepultus est Adam, & ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, & hoc esse quod Apostolus dicat Ephes. 5. Surge qui, dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Favorabilis interpretatio, & mulcens aurem populi, nectamen vera, extra urbem enim, & nãportam loca sunt, in quibus truncantur capita damnatorum; & Caluaria, id est, decollatorum sumpsere nomen. Hanc sententiam, quam ibi retulit, Hieronymus duobus argumentis refellit. Primum est, si Christus ibi crucifixus est, vt eius sanguis stillaret super caput Adam, quare latrones ibi crucifixi sunt? ex quo patet locum fuisse damnatorum. Secundum, quoniam Adam nequaquam sepultus est in Hierusalem, sed in Hebron. probat ex Iosue 24. *Nomen Hebron antea vocabatur Cariab-Arbe: Adam maximus ibi inter Enacim Situs est.* Eandem sententiam refert in epistolam ad Ephes. c. 5. in verbis citatis, nec probat illam Hieronymus. Sequitur Rupertus, & S. Thomas hîc, & in tertia parte, quæstione 46. art. 10. ad vltimum, & Lyra hîc, & in Matth. & Honcala in lib. illo sui Pentapili, quem vocat stauricum c. 11. & Iansenius c. 143. & Montanus in Marcum, & multi alij. Verùm hæc sententia quam Hieronymus explodit, antiquissimis & doctissimis authoribus maximè placuit: aiunt enim esse antiquam traditionem, eamque vt veram, & rationi consentaneam sequuntur Origenes tractat. 35. in Matth. Athanasius tractat. de passione, & cruce Domini, paulo ante medium: Cyprianus in sermone de resurrectione Christi, Ambrosius lib. 5. Episcopus Epistola 19. & in Lucam c. 23. Epiphanius lib. primo contra hæres. in fine Augustinus sermone 71. de tempore. Chrysostomus homil. 34. in Ioan. Theophylactus in commentar. singulorum Euang. Euthymius in Mart. Cano, lib. 11. de locis c. 5. ad 8. & Medina lib. de terra sancta, statione decima, testatur hanc esse communem sententiam habitantium in terra sancta. Denique Hieron.*

ipse

Situs loci
Caluarie.Sepulchrum
Domini.Locus cru-
cifixionis.Cur dictus
Caluaria
siue Golgo-
tha.

ipse in epistola quam nomine Paulę & Eustochij scribit ad Marcellam, quę incipit, Mensuram charitas, ita ait: *In hac vrbe, immo & in hoc loco, habitaculo, dicitur, & mortuus esse Adam: vnde, & locus, in quo crucifixus est Dominus noster, Caluaria appellatur.* Scilicet quod ibi sit antiqui hominis caluaria condita. Quare non est dubium probabilissimam esse hanc sententiam, & fortę probabiliorem ea, quam recipit Hieronymus; non enim sine causa recepta est tot sanctis ista traditio, pręsertim cū argumenta Hieronymi facillē solui queant: nam ad primum responderi potest docuisse, vt eo maximē loco Christus crucifigetur, ratione iam dicta, sed quoniam scriptum erat Isai. 53. *& cum sceleratis reputatus est,* & quoniam Iudęi volebant eius mortem plurimum habere ignominię, crucifixi sunt simul duo latrones. Ad secundum responderet Cano, loco citato, in verbis citatis Iosue. 14. Adam in Hebręo non esse nomen proprium, sed commune, significans hominem. Itaque eo loco reddit rationem cur Hebron prius vocata sit Cariath-Arbe, id est, ciuitas Arbe, quoniam ibi maximus gigantum illius terrę sepultus fuerit, qui vocabatur Arbe. Quod autem ibi Arbe sit nomen gigantis, ait expressum esse à Chaldaeo interprete, & à Pagnino; sed profectō probatur apertissimē ex c. 15. Iosue, vbi ita legimus, *Caleb verō filio Iephone dedit partem in medio filiorum Iuda, sicut pręceperat ei Dominus Cariath-Arbe patris Enath, ipsa est Hebron.* Cū autem apud Hebręos Chiria idem sit quod vrbs, nihil aliud est Cariath-Arbe patris Enach; quā ciuitas illius hominis qui vocabatur Arbe, & fuit pater Enach, & ita LXX. verterunt, ciuitatem Arbe, & Chaldaeus totum locum ita conuertit, nomen Hebron ab antiquis dicebatur Chiriath-Arbe, homo magnus in fortibus ipse.

Ex quo patet falsum esse quod Hebręi scribunt in libro qui dicitur Beresith-Rabba, vocari Cariath-harbe, id est, ciuitatem quatuor; eo quod quatuor viri magni in ea vixerint, & circunciserunt, Aner, Scol, Mamre, Abraham, & quod ibi sint quatuor magni viri sepulti, Adam, Abraham, Isaac, Iacob, & etiā quatuor magnę matronę, Eua, Sara, Rebecca, Lia, quam sententiam ex parte videtur sequi Hieronymus, ait enim in epitaphio S. Paulę fol. 3. *Ascendit Chebron, hac est Cariath Harbe, id est, oppidum virorum quatuor, Abraham, Isaac, Iacob, & Adam magni, quem ibi conditum iuxta librum Iesu.* Hanc Hebręi autumant, licet plerique Caleb quartum putent, cuius ex latere memoria monstratur. Similiter dicit in traditionibus Hebraicis in primum Paralip. fol. 1. vocari ciuitatem à quatuor Patriarchis ibi sepultis: falsum, inquam, est, quoniam, etsi verum sit *harbah*, apud Hebręos significare etiā quatuor, tamen amphibologiam sustulit Scriptura ipsa, cū Hebron vocat ciuitatem Harbe patris Enach. Quamuis possimus defendere Hieronymum & Hebręos, ciuitatem istam posse etiā hoc nomen habere à quatuor viris, licet prima, & potissima causa nominis alia fuerit. Andreas Mafius in commentariis Iosue reprehendit Hieronymum quod in suę sententię fauorem verba Scripturę translatione sua detulerit, quo

quoniam enim ipse putabat Adam fuisse sepultum in Hebron, ita transtulit locum illum Iosue, ut secum sentire faceret Scripturam, cum in Hebræo sit magnus homo in Enachin, ipse scilicet Harbe, & ita vertit ipse Masius, homo maximus inter Enachinos ipse. Ego verò nequaquam Masio assentior translationem reprehendenti, nam si possunt verba Hebræa habere eum sensum quem ipse indicat, rectè tamen patiuntur sensum Hieronymi, qui non ipsius tantum fuit, sed etiam Hebræorum, ut iam citauimus ex Epitaphio S. Paulæ. Et ratio est, quoniam nomen proprium iuxta receptam Hebræorum doctrinam, non habet articulum demonstrantem, nisi sumatur ut nomen communem iuxta suam etymologiam, & ita ibi Adam potest significare primum parentem, ut sit Adam cum articulo, id est, homo ille; ita enim ponitur Genes. 4. Similiter cum articulo, ut hîc, cognouit Adam uxorem suam: potest etiam significare hominem significatione communi, & ita per hominem magnum veteres Hebræi intellexerunt Adam, recentiores verò in commentariis Canticorum intellexerunt Abraham: atque hos sensus potest accipere nostra translatio, quoniam nemo ignorat Adam hominem significare, immo & tertium sensum valde elegantem recipere potest, quem expressere LXX. & nos latius exposuimus Michæ 5. ibi, & tu Bethlehem, &c. Metropolis vrbium Enacim ipsa. solet enim Scriptura ita de vrbibus loqui ac si homines essent. Quòd si aliquis vrgeat nostram translationem potius recipere hunc sensum de Adam ibi sepulto, quàm alios, possemus respondere cum Honorio in suis chronicis, Adam prius fuisse sepultum in Hierusalem in loco Caluariæ, deinde translatum esse in Hebron, & ita omnia consonabunt. Sed quoniam hoc author iste non probat, responderetur rectè translatum esse, & Adam maximus, ut maneat eadem fecunditas sensuum quæ est in Hebræo, quandoquidem Adam potest significare primum parentem, & etiam hominem, & ratione huius secundæ significationis potest & giganti illi conuenire, & potest conuenire vrbi, ut dictum est. Quòd autem Adam etiam in nostra translatione ponatur aliquando communiter pro homine, patet ex 2. Reg. 7. *ista est enim lex Adam, Domine Deus*, id est, hoc est hominis ingenium, & hæc natura, ut non solus bona habere velit, sed etiam ad hæredes suos transmittere. Et Osee 11. *In funiculis Adam traham eos*. in vtroque loco LXX. Interpretes transtulerunt, *hominis*; & in priori glossa & Lyra, & Vatablus accipiunt etiam Adam pro homine. Præterea pro sententia Sanctorum contra Hieronymum est mihi magnum argumentum. ait enim Ioannes in fine huius capituli; *erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus; & in horto monumentum nouum*, &c. quia iuxta erat monumentum, si ergo erat ibi hortus, quomodo poterat esse locus in quo damnati decollarentur? Neque obstat, quod exponit Lyra, *erat hortus in loco*, id est, prope locum. nam si hoc verum esset, similiter possemus exponere, & in horto monumentum, id est, prope hortum monumentum, diuersa enim

est vis harum præpositionum *in*, & *prope*: vnde S. Thomas multo melius exposuit. *Notandum*, inquit, quòd Christus in horto captus, & in horto passus, & in horto sepultus fuit. Cùm autem hortus sumatur. pro prædio, vt diximus initio c. 18. & constet sepulcrum, in quo positus est Dominus, fuisse Ioseph Arimathiensis, Matth. 27. valde probabile est hortum totum eiusdem Ioseph fuisse, & ibi sepultum fuisse Dominum, ipso petente. In hortis autem sepeliebantur veteres, non cruciabantur damnati. Præterea si locus esset damnatorum, vocaretur potius locus capitum, aut caluariatum; cùm autem singulariter dicatur Caluaria, argumentum est aliquam insignem caluariam significari, quæ loco nomen dederit: vt cùm dicitur locus maxillæ, Iudicum. 15. ab insigni illo euentu.

Hebraicè autem Golgotha.] Hebraicam linguam vocat, qua tunc Iudæi utebantur, quæ multum habebat admixtum idiomatis Chaldaici: sicut cùm dixit superius Hebraicè *Gabbatha*; Hebraicam enim vocabulum est גולגולת *Gulgolet*, & significat caput, siue sit hominis viui, siue mortui, vt Exod. 16. *Gomor per singula capita*. vt Iudic. 19. & *confregit cerebrum eius*. Habet autem caput hoc nomen à volubili rotunditate, nam גלגל *Galal* significat *voluere*. Chaldaicè verò dicitur *Gulgatha*, vt videmus in Paraphrasi Chaldaica in locis citatis. Ex quo fit satis probabile legendum esse *Golgatha*, vt vult interpres, Euthymius in Matth. & Iansenius. c. 143. & multi ex recentioribus: & non est diuersitas nisi in punctis, quæ nulla erant cùm Scripsit Ioannes, atque ita, vt dicimus, tradunt habuisse vetusta exemplaria Latina, licet nunc in translatione Syriaca huius Euangelij & cæterorum legamus, *Galgultha*. Pagninus in lib. interpretat. nomin. Hebraic. docet legendum esse *Gulgatha*, quod omnium conuenientissimum erat, nisi aliter legeremus in Paraphrasi Chaldaica, vt dictum est. Epiaphanius lib. primo contra hæret. in fine etiam legit. *Gulgatha*.

Cæterum ad hunc montem, si Iudæorum crudelitatem spectemus, referri potest illud. 2. Regum primo. *Montes Gelboe, nec ros, nec pluuia cadant super vos, quia ibi abiectus est clypeus fortium, clipeus Saul, quasi non esset unctus oleo*. Si autem intueamur affluentiam bonorum quæ in illo monte adipiscimur, possumus dicere illud Psalm. 67. *Niue dealbabuntur in Selmon mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis, vt quid suspiciamini montes coagulatos? mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo*.

Latrones
cum Christo
crucifixi.

Et cum eo alios duos.] Crucifixi sunt latrones cum Christo, vt impletur prophetia, & cum sceleratis reputatus est, Isai. 53. & ad maiorem eius ignominiam, vt nullo modo Iustus putaretur, sed sceleris eorum particeps. vide de his S. Thomam 3. parte, quæstione 46. a. 11. Crucifixionis expressam figuram habemus in serpente æneo exaltato Num. 21. ipso Domino exponente Ioan. 3. *Sicut Moyses exaltauit, &c.* & Num. 16. Vbi Aaron summus Sacerdos inter mortuos, & viuos offert sacrificium, & restinguit sæuiens incendium; sic Christus offert sacrificium,

&

& erat inter vnum latronem iustum, & alterum iniustum, inter matrem, & discipulos, & inter mortuos Iudæos. Extat etiam evidens prophetia Ps. 21. *Foderunt manus meas, & pedes meos; dinumerauerunt omnia ossa mea*, id est, in cruce distensa conspexerunt membra mea, vt ibi exponit Hieron. in loco etiam ipso, si credimus Aug. serm. 71. de tempore, alia figura impleta est, de qua ita loquitur, *Audite aliud sacramentum fratres charissimi*. Hier. Presbyter scribit ab antiquis, ea senioribus Iudæis se certò cognouisse quòd ibi immolatus sit Isaac, vbi Dominus crucifixus est. Hoc ego in Hieronymo non inuenio, sed potiùs montem, in quo immolandus erat Isaac, eum esse, in quo postea templum extinctum est, ita docet in traditionibus in Genesim ex autoritate Hebræorum. quod tamen citat Aug. legitur in commentar. Marc. qui circumferuntur nomine Hieronymi. Tradunt, inquit, Iudæi, quòd in hoc montis loco immolatus est aries pro Isaac, licet probabilius sit hunc librum non esse Hieronymi. Eandem sententiam affirmat (licet Hieronymo non tribuat) Suarez in Lucam: sed videtur hoc nullo modo fieri posse, quoniam mons Moria, in quo erat templum, est ad Orientem, Caluariæ verò mons esse ad Septentrionem, vt diximus ex Hieronymo.

Scriptus autem titulus Pilatus.] Titulus, quam vocem Latinā Euangelista vsurpauit, & τίτλον dixit, est inscriptio, quæ in libris, aut ædificiis ponitur, vt authorem indicet operis. Scribit autē Lyranus hic, & Montanus in Matt. moris fuisse apud veteres vt iis, qui crucifigebantur, titulus in cruce poneretur, qui necis causam indicaret, ideòque Pilatus hunc titulum cruci infigi iussit, vt alij Euangelistæ apertius ostendunt. Matthæus *Imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam*. Marcus, & erat titulus causæ eius scriptus, *Rex Iudæorum*; videlicet, vt notum esset omnibus eū crucifigi, quòd se Regem Iudæorū diceret. atque hoc quidem in Christo factum est, sed in aliis fieri solere mihi non cōstat: immo Chrys. homil. 54. negat cruces latronum habuisse titulos.

Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus, &c.] Ioannes integrā inscriptionem imposuit, vt indicat titulus crucis, qui hodie Romæ asseruatur in templo S. Crucis. Cæteri Euangelistæ, non verba omnia, sed eorū sententiā retulerunt. Matthæus, *Hic est Iesus Rex Iudæorū*, Marcus, *Rex Iudæorū*, Lucas, *Hic est Rex Iudæorū*. Pro eo quod est, *Iesus*, testatur Pagninus in lib. interpretationum nominum Hebraicorum, scribendum esse, *Iesuab*, & ita Scriptum esse in titulo crucis, qui Romæ ostenditur, quod nomen significat, *Salutem*, vt Ps. 3. *Dominus est salus*. & ita etiam habetur in translatione Syriaca Matthæi, & Ioannis: sed quoniam sancti sæpissimè dicunt nomen *Iesu* significare *Saluatorem*, non autem *salutem*, vt Hieronymus Matth. primo, & Chrysostomus, & Euthymius, & Theophylactus in principio Matt. & etiam Dominum idem nomē habuisse cum *Iosue*, vt isti tres Græci authores citati; mihi probabilius est, nomē eius fuisse, *Iehosuah*, quod est nomen Iosue ducis; & quia hæc disputatio propria est 21. Lucæ, ommissis alijs, possumus ad titulū crucis respondere, nomē malè fuisse scriptū à Gentilib. non satis nominum Hebraicorum

Titulus siue
inscriptio
Crucis.

differentiam callentibus : nam inconsultis Iudæis scriptum esse titulum illud Ioannes indicat, hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope ciuitatem erat locus, in quo crucifixus est Iesus : & illud, *Noli scribere Rex Iudæorum*, &c. Secundò possumus dicere, si fortè Iudæi aliqui affuerunt, illos abstulisse ex nomine vero duas literas *he*, & *van*, ne nomen haberet commune cum Iosue, & cum Iesu Sacerdote Magno. Vt cum apud nos in Ecclesiasticis officiis dicitur, *Domne*, pro *Domine*. Contemptus etiam causa solet hoc fieri apud Hebræos, vt notat Hieronymus in traditionibus Hebraicis in Genesim, & in traditionibus in secundum lib. Reg. sicut Genes. 23. Ephron, postquam vendidit Sepulcrum, vocatur Ephram. in Hebræo, dempta litera *h*, & Hierem. 22. Ieconias Rex vocatur Conias, dempta litera *h*, in illis verbis, *Vino ego, dicit Dominus*; quia si fuerit Ieconias, & in illis, *Nunquid fictile, atque contritum vidisti Ieconias*, &c. quod potissimum fieri videtur in literis nominis יהונתן quæ in maximo honore habebantur, vt videmus in exemplis adductis, ex quibus literis duas in nomine hoc *I e s v* subtraxerunt.

Rex Iudæorum.] Multa de hoc titulo scribit Caietanus Ientaculo 1. quæstione 4. Sed ego existimo eandem fuisse Pilato causam ponendi in titulo, *Rex Iudæorum*, quæ fuit, vt positum postea tueretur aduersus Iudæos, cum dixit, *Quod Scripsi, scripsi*. Neque arbitror posuisse nomen Regis ad irrisionem: aptius enim esset ad irrisionem nomen filij Dei, quoniam crucifigi, & mori alienius est à filio Dei, quàm à Rege. Primum igitur posuit, vt diligenter videretur curasse res Cæsaris, quandoquidem hominem crucifigebat, non quòd regnum inuasisset, aut militum manum coëgisset, sed quòd solùm nomen Regis usurpasset; & ideo Euangelistæ dicunt, hoc nomen Regis pro causa mortis positum esse; Marcus, *Et erat titulus causa eius scriptus, Rex Iudæorum*. Secundò, vt Iudæis, quibus ob improbam eorum pertinaciam infensus erat, notam ignominie ingereret, quòd Regem suum agi in crucem voluissent: quæ ratio videtur esse Chrysostomi homil. 84. & est planè Augustini in expositione tituli Psalm. 56. & ideo ipsis postea petentibus, titulum mutare noluit. Tertiò, quoniam videtur in Christo aliquid magnum intellexisse ex somnio vxoris, & ex ipsius Christi innocentia, & patientia, & ex verbis illis, *Regnum meum non est de hoc mundo*, &c. Quærit autem Augustinus tract. 117. cur positum sit, *Iudæorum*, cum sit etiam Rex Gentium, iuxta illud Psalm. 2. *Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam*. Responderur, sub Iudæis omnes fideles comprehendi, & ideo omnes vocantur filij Abraham Gal. 3. *Si autem vos Christi*, ergo *semen Abraham estis*. Rom. 4. *Qui est pater omnium nostrum, sicut est, quia patrem multarum gentium constitui te*. Et verissimum hoc quidem est; sed causa tamen literalis est, quòd Pilatus titulo illo volebat causam mortis exponere: fuerat autem Christus accusatus, quòd se Regem Iudæorum diceret, non Gentium.

Iste

Iudæorum
nomine om-
nes compre-
hendi fide-
les.

Iste titulus in tabula scriptus est sesquipedalis longitudinis, vt refert Lodulphus 2. p. vitæ Christi cap. 63. mirabile tamen est quod refert Suarez Conimbricensis in Lucam, & in Marcum, se vidisse Romæ tabulam istam, in qua deest prorsus tam in Hebræo, quàm in Græco & Latino verbum illud *Iudaorum*, cum parte tabulæ in qua scriptum erat: neque id quidem manu hominum detractum, sed diuinitus; quoniam Iudæi negauerunt eum esse Regem suum, & desierunt esse eius populus; & præterea, quoniam est absolutè Rex omnium.

Et erat scriptum Hebraicè, Græcè & Latinè.] Causa varietatis linguarum manifesta est, Hebraicè, vt omnes Iudæi causam mortis intelligerent. Græcè verò & Latinè, quoniam lingua Græca plurimæ nationes loquebantur, & etiã Latina Romanos vniuerso fere orbi imperantibus. Erant autem in Hierusalem Iudæi ex omni natione, Acto. 2. erant etiam Romani. Secundò, quoniam istæ tres linguæ præ cæteris eminebant, Hebræa, propter Iudæos; qui Dei populus erat, & legē Dei habere se solos gloriabantur; Græca, propter Gentium sapientes: Latina propter Romanos, multis, ac penè omnibus iam tunc Gentibus imperantes, quæ ratio est Aug. tract. 117. Cyrillus, diuinitus, vt ego arbitror, factum est, vt trium linguarum, quæ præcipuæ sunt, literis scriptus titulus fuerit; omnium Gentium regnum Christo attributum esse significauit, iuxta illud Dan. 7. *Et dedit eis potestatem, & honorem, & regnum, & omnes populi tribus, & lingua ipsi seruiant;* & Philipp. 2. *Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Noli scribere, Rex Iudaorum.* Augustinus in expositione Psal. 56. *Indignati sunt Iudæi, quia inscriptus erat titulus, Rex Iudaorum, pudit illos habere Regem, quem crucifigere petierunt, non enim viderunt quia ipsa Crux, in qua eum fixerunt, futura erat in frontibus Regum, &c.* volebant autem mutari inscriptionem, quoniam ita videbatur Pilatus quodammodo affirmare illum esse Regem eorum: aut quoniam illa inscriptio videbatur testari omnes ita sentire, vt ait Chrysostomus, & ideo dicebant, *sed quia ipse dixit, Rex sum Iudaorum*, quasi dicerent, si hanc inscriptionem ita, vt dicimus, ponas, non tribuetur id communi sententiæ, sed illius temeritati, atque iactantiæ.

Quod scripsi, scripsi.] Augustinus tract. 117. *O ineffabilem vim diuinae operationis etiam in cordibus ignorantium. nonne occulta nox quadam Pilato intus quodam (si dici potest) clamoso silentio personabat, quod tanto ante in Psalmorum titulis prophetatum est: Ne corrumpas tituli inscriptionem, ecce tituli inscriptionem non corripit, quod scripsi, scripsi.* Loquitur autem Augustinus de inscriptione Psal. 56. & 57. quæ ita habet, *In finem, ne disperdas* (aut, *ne corrumpas*,) *Dauid in tituli inscriptionem.* Quæ verba etiam in eisdem Psalmis intelligit Augustinus de titulo crucis, qui non erat à Pilato mutandus, aut corrumpeendus, Psalmos illos de passione Domini scriptos esse, cuius typum gerebat Dauid: sicut Saul persequens ipsum, typum gerebat Iudaorum Christi-

*Cur lingua
vltis scri-
ptus titu-
lus.*

stum persequentium eodem modo intelligit author commentariorum in Marcum.

*Vestimento-
rum parti-
tio.*

*Militem
Dominum
crucifigen-
tium nu-
merus.
An plures
vestes ha-
buerit Do-
minus.*

*Qualia ve-
stimenta
fuerint.*

*An de sola
tunica sor-
titum.*

Acceperunt vestimenta eius.] Ita exactè implentur omnia, quæ de Christo prædixerat Propheta, etiam minutissima, vt, quemadmodum ait Rupertus, si milites iurassent se omnia impleturos, non melius impleretur. Hoc ergo quod ipsi faciunt, ita prædixerat Psal. 21. *Partiti sunt vestimenta mea*, &c. vt ipse Euangelista adnotauit, qui hanc vestium diuisionem accuratiùs scripsit, quàm ceteri: ex cuius verbis intelligimus, vt etiam adnotauit Aug. tract. 118. quatuor tantum fuisse milites, qui Dominum crucifixerunt, ait enim Euangelista: *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam*; id est, extra has partes, erat tunica. Secundò intelligimus Dominum plures vna vestes habuisse, non tamen ideo sequitur habuisse quinque, vt quidam existimarunt, sicut refert Euthymius in Matth. quasi unicuique militi vna vestis sorte obtigerit, non enim ita factum est, sed vestes scissæ sunt, & tunica incon-
futilis non est scissa, quia si scinderetur, nullius esset utilitatis, tota enim dissolueretur, & retexeretur, quia non erat consuta, sed contexta desuper per totum, id est, textura à summitate vestis incipiebat, & vs-
que ad imum continuabatur, & ideo de hac dixerunt, *non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit*. Quoniam ergo tunica non est scissa, & Euangelista non dicit vestimentum scissum est, sed vestimenta, certum est Dominum tres saltem vestes habuisse, & ita existimat Euthymius, Matth. tertio, intelligimus, vestes licet pretiosæ non fuerint, non fuisse tamen viles, & pannosas, sed mediocres, & communes, aliàs non scidissent eas milites: nam quamuis Chrysost. & Theoph. huc & Euthy-
mius in Matth. dicant eos per irrisiōem diuississe inter se vestes, quasi volentes habere aliquid de regiis vestimentis, vtraque causa facta est diuissio. nam si vilissimæ essent vestes, etiam si irridere vellent, nequaquam curiosius sortem mitterent, sed quomodocumque diuiderent. Est autem dubium, vtrum de sola tunica sortiti fuerint milites, an etiam de cæteris vestibus. Ratio dubitandi est, quoniam tam Dauid, quàm Ioannes non obscure significant sortem tantummodo missam fuisse super tunicam. Econtrario autem Marcus affirmare videtur, missam esse sortem super cæteras etiam vestes. ita enim ait, & *crucifigentes eum, diuiserunt vestimenta, sortem mittentes super eis, quis quid tolleret*. August. tract. 118. & S. Thomas putant de sola tunica sortitos fuisse milites, quoniam singulariter ait Dauid, *super vestem meam miserunt sortem*, & similiter loquitur Ioannes: quare verba Marci ita interpretantur, *mit-
tentes sortem super eis*, id est, mittentes sortem cum diuiderent eas, sed fors super sola tunica missa est. Sed profectò non intelligo quomodo verba Marci possent huc sensum recipere. Quare dicendū videtur cum Iansen. c. 143. super vestes etiam quæ scissæ sunt, missam fuisse sortem, ne contenderent inter se milites dum alteri pars alterius melior videretur quàm sua, & ita videtur intellexisse Theoph. in Marcum, &
apertè

apertè ita sensit Ambrosius in Lucam, his verbis: *Diuiduntur vestimenta, alij aliud in sortem desertur*. Præterea verba Marci nō possunt in alium sensum trahi, *sortem mittentes super eis, quis quid tolleret*; ergo nemo illorum aliquid tulit sine sorte: & consonant cæteri Euangelistæ. *Matt. Diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes*. Lucas, *diuidentes verò vestimenta eius miserunt sortes*. Quare ad verba Daudis, & Ioannis respondetur eos singulariter loqui, quoniam tunica non est in partes diuisa, sicut cæteræ vestes, sed tantummodo per sortem adiudicata est possessori. Quod autem Caietanus ait, in quatuor illis partibus fuisse tunicam, & ratione eius missam esse sortem super omnes vestes, non potest conuenire verbis Ioan. quandoquidem manifestè dicit factas esse quatuor partes ex vestibus scissis vnicuique militi suam, & pōst addit, *& tunicā*, docens manifestè tunicā extra partes illas remansisse, & propterea dixerūt, *sortiamur de illa cuius sit*: atque ita omnes loquuntur; si enim scriptum sit, lego per quatuor vestes, & tunicam, omnes intelligent tunicam in illis quatuor vestibus nō numerari. De huius diuisionis mysterio sciendum est vestes in quatuor partes diuisas significare quatuor mundi partes, Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem, in quas partes diuisa & diffusa est Ecclesia: at tunica inconsutilis significat Ecclesiæ vnitatem, quæ diuidi non potest, vt latè ostendit Aug. tract. 118. & Cyprianus lib. de singularit. Cleric. & est communis sanctorum, atque Doctorum allegoria. Cyrillus lib. 11. c. 31. aliam affert: *Indumentum Verbi est eius caro, qua in Eucharistia diuiditur in quatuor partes orbis, animas, & corpora omnium sanctificans, & tamen imparitiliter, atque integrè in omnibus est Christus, cum vnus vbique sit, & nullo modo diuidi queat*. Cuius rei figuram adiecit ex Exod. 12. vbi agnus comedi iubebatur non per singula capita, sed per singulas domos, & ita quodammodo diuidebatur. Sed tamen vnus agnus non poterat comedi, nisi in domo vna, nec foras licebat quidquam extrahere, & ita quodammodo integer atque indiuisus manebat. Euthymius in Matth. dicit traditionem Patrum esse istam tunicam fuisse à Beatissima Virgine contextam, atque ita non incommodam hinc allegoriam, id quod Dei filius ex matre desumpsit, id est, corpus desuper fuisse contextum, id est, à cælo coaptatam sibi habuisse diuinitatem, vel desuper contextum fuisse, virtute Spiritus sancti formatum, non humano semine. Quæritur autem modò cuius generis essent vestes istæ, & quomodo tunica à vestimentis differret. Tunica ab Euangelista dicitur *χιτών*, vestimentum verò *ἱμάτιον* Græcè, & eadem vocabula sunt Matth. 5. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*; quo loco Euthymius dicit, pallium, id est, *ἱμάτιον*, esse, quod super alias vestes gestamus; tunicam verò, quam gestamus interiùs. Theophylactus verò ibidem adhuc magis explicat, tunicam, siue *χιτών*, esse, quam subuculam, siue indusium vocamus. Quare Euthymius Matth. 27. docens Dominum tres vestes habuisse, dicit tunicam inconsutilem fuisse corpori applicatam,

*Mysterium
diuisionis
vestium.*

Cuius generis fuerint vestimenta Domini.

in

in modum subuculæ: alterum vestimentum esse quod super tunicam gerebat; tertium verò operimentum exterius. ita Euthymius: sed cum legamus ci. 3. *surgit a cana, & ponit vestimenta sua*, & paulo post, *cum accepisset iterum vestimenta sua*. Quia non dicit vestimentum, sed *vestimenta*, videtur plures vestes habuisse, id est, tres, præter tunicam inconsutilem, siue subuculam; nam, & ibidem ait Euthymius, ponit vestimenta sua, non omnia, sed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod vesti illi exteriori adhærebat, quo succinctior esset ad id quod facere parabat. Ex hac communi Græcorum sententia, qui χιτώνα, sicut & Latini tunicam, interiorem vestem esse consentiunt, ἱμάτιον verò, exteriorem, colligimus comparatione tunica reliquas vestes vocari ἱμάτια, tunicam autem ita internam esse, vt aut subucula sit hoc loco, aut certè proximæ vestis subuculæ: vtra enim harum sit, nequit ex sanctis colligi; neque ex Euangelistis, neque ex verbis Psal. 21. nam in eo tam in Hebræo, quàm in Græco, quàm in Latina translatione, siue quæ ex Hebræo facta est à Hieron. quæ ex Græco, vtroque loco vocabulo omnibus vestibus communia ponuntur, & idem significantia, sed neque ex aliis Scripturæ sanctæ locis satis potest intelligi: nam aliquando subuculam significat, vt Ioan. 21. *Tunica succinxit se, erat enim nudus*. Et Genes. 3. *fecit Dominus Adam, & uxori eius tunicas pelliceas*. Aliquando vestem, quæ est super subuculam, significat, vt Genes. 37. *Fecitque ei tunicam polymitam*, quam tunicam LXX. vocarunt χιτώνα, Moyses verò Hebraicè *chetoneth*, summus etiam sacerdos habebat vestem intimam lineam, quæ dicitur tunica linea stricta, & super hanc aliam tunicam laneam hyacinthini coloris, vt videmus Exod. 28. & vtramque harum, tunicam etiam vocat Ioseph. 3. Antiquitatum cap. 8. Quod si diuinare licet, verisimile est, hanc tunicam inconsutilem Domini fuisse laneam, quam inducebat super alteram lineam: nam, & tunica exterior summi sacerdotis (quem certum est typum Christi gessisse) erat inconsutilis, vt intelligimus ex Exod. 28. Erat autem ista vestis sacerdotis ex omni parte clausa, præter capitium, quo inducebatur caput, & foramina iuxta humeros, qua brachia exerebantur, & paulo breuior tunica linea: potest autem hinc sumi aliqualis coniectura ad vestes Domini, & propter typum summi sacerdotis, & quoniam probabile est vestes sacerdotum induci solitas quasi loco vestium communium, & ad earum similitudinem, vt modò fit in Ecclesia. Quod si quis quærat quomodo Dominus plures vestes habuerit, cum dixerit Apostolis Matth. 10. *Non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta*. Respondet Euthymius loco citato, quem sequitur Iansenius cap. 143. Dominum non prohibuisse plures vestes, sed plures vnus generis, vt duas tunicas, duo pallia, &c. & ita ipse non habuit nisi vnā tunicam. Et rectè sanè respondent, quoniam tunc mittebat Apostolos ad prædicandum breui tempore à se abfuturos, sicut ait, *Non consummabitis civitates Israël, donec filius hominis veniat*; ideo nolebat eos ferre vestes mutatorias,

mutatorias, nec calceamenta mutatoria, ut experirentur diuinam prouidentiam, & viderent sibi necessaria non deesse. Similiter cum dicit Lucae 3. *Qui habet duas tunicas, det non habenti*, non præcipit vna tantum veste indui, sed prohibet superfluas retineri.

Verum antequam hinc recedamus pauca quædam tractanda sunt, primum de loco crucis, secundò de eius figura, tertio quomodo crucifixus est Dominus, quartò vtrum tribus clauis, an quatuor; quintò an omnino nudus: sextò an cum spinea corona.

De primo sciendum montem Caluariæ distare mille passibus à domo Pilati, habereque altitudinem viginti cubitorum, ad quem cum cruce egressus est Dominus per portam, quæ usque in hodiernum diem dicitur porta Damasci, eratque ad Septentrionem, per eam enim exibant euntes Damascum. Ita inquit Suarez in Marcum: Crux posita est in loco huius montis editissimo, in magna quadam & vasta rupe, cuius bona pars postea excisa est versus Occasum sexta spithama à foramine crucis à sancta Helena Constantini Imperatoris matre, ut ædificaretur Ecclesia sancti sepulchri. locus enim crucis & locus sepulchri nunc in eodem templo sunt; siquidem iuxta Ioannem erat proximus cruci locus sepulchri, scilicet ad 57. passus versus Occasum: in cuius spatij medio est locus signatus, in quo Dominus de cruce sublatus vnctus est ad sepulturam, ibi ardent septem lucernæ: in hac rupe cernitur hodie foramen, in quo posita fuit crux argento inaurato, circumcirca coopertum, reliqua enim rupes marimore tegitur: ad sinistram foraminis versus Orientem ad quinque spithamas ostenditur in eadem rupe fissura valde profunda, longitudinis septem spithamarum, latitudinis duarum, tunc facta cum petra scissæ sunt in Passione. Ad vtrumque latus crucis, ad quorum cornua sunt duæ columnæ, in memoriam duorum latronum; distat autem vtrunque à cruce sex spithamis, ut se vidisse, & mensuratum fuisse testatur Episcopus Conimbricensis in Marcum. Hæc ex Aranda lib. de terra sancta tractatu primo, cap. 16. De hac fissura rupis Lucianus Martyr coram Præsidente loquens, & fidei suæ rationem reddens, ut refert Eusebius lib. 9. histor. Ecclesiast. cap. 6. ita dixit, adstipulatur his, ipse in Hierosolymis locus, & Golgothana rupes sub patibuli onere disrupta.

Circa secundum tantum quæritur, an habuerit crux Domini super lignum transversum lignum sursum eminens, & an eiusdem figuræ fuerint cruces latronum. Responderetur habuisse sine dubio illud lignum superius, alioqui non potuisset bene tabula affigi, in qua scriptus erat titulus. Probatum etiam ex autoritate sanctorum: Hieronymus in Marcum docet quatuor partes crucis significare quatuor mundi partes, lignum superius significat Orientem, dexterum significat Septentrionem, sinistrum Meridiem, imum verò Occidentem: quod eleganter Sedulius presbyter expressit lib. 5. paschal. his versibus:

Ribera in Euang. Ioan.

NNR

Quatuor

Locus Crucis.

Figura Crucis.

Quatuor inde plagas quadrati colligit Orbis.
Splendidus aethoris de vertice fulget Eous.
Occiduo sacra labuntur sydere pluma.
Ariston dextra tenet, medium laeva erigit axem,
Cunctaque de membris vivit natura creantis,
Et cruce complexum Christus regit undique mundum.
 Idem docet, atque eisdem versibus adductis, & collaudatis, Beda in Lucam, & Hieronymus loco citato ad eadem Sedulij verba allusit, ex quo patet librum illum Hieronymi non esse, qui multo antiquior fuit Sedulij, nisi quis dicat Sedulium potius verba Hieronymi mutuatum fuisse; eadem est Augustini sententia epist. 120. cap. 25. & 26. ubi exponit illa verba Apostoli Ephes. 3. *Qua sit latitudo, & longitudo, & profundum*, &c. quæ ostendi dicit in cruce Christi: nam latitudo, quæ bona opera significat, est in eo ligno quod transversum desuper figitur, ibi enim extenduntur manus in utramque partem, in dextram, & in sinistram, id est, in amicos, & inimicos: longitudo est in eo quod ab ipso ligno usque ad terram conspiciuntur, quod longanimitati & patientiæ tribuitur: altitudo est in ea ligni parte, quæ ab eo, quod transversum figitur, sursum versus relinquitur, id est, ad caput crucifixi, in quo significatur spes bonorum celestium, quæ nos movere debet ad omnia facienda, & perferenda. Profundum est illud ex ligno, quod non apparet, sed fixum in terra occultatur, quod significat profunditatem gratiæ Dei; non enim potest homo peruestigare, cur hunc trahat, illum non trahat. Hoc breviter repetit ibidem c. 36. & eodem modo explicat epist. 112. cap. 13. & lib. 2. de doctrina Christiana cap. 41. & tract. 118. in Iohannem. Ita etiam Rufinus in expositione symboli, & Hieronymus loco citato in Marcum, & Beda in Lucam, & in Iohannem, eandem expositionem subinducat Cyprianus in fine sermonis de passione Christi. Probatum etiam, quoniam Petrus in crucem cruci Dominicæ similem sublatum est, sed capite in terram verso, quoniam noluit sicut magister suus crucifigi, quemadmodum scribit Hieron. de scriptoribus Eccles. August. serm. 4. in festo Petri, & Pauli: Prudentius in lib. *περὶ σεβασμῶν*, id est, de coronis, in eleganti hymno istorum Apostolorum; & denique omnes Sancti qui de passione Petri loquuntur: crux autem versa non posset in terram insigi, nisi lignum illud superius haberet. eiusdem autem formæ fuisse cruces latronum, non est dubium. Primum, quoniam Iudæi voluerunt Christum quasi latronem reputari, & ut supplicium fuit, idem & locus, ita etiam patibulum eiusdem formæ fecit. Secundum, quoniam cum crux Domini inventa est simul cum crucibus latronum, & titulus eiusdem crucis seorsum, non poterant S. Helena & Christiani omnes qui aderant dignoscere eam, in qua Dominus passus est; si autem ceteræ non haberent lignum illud superius, facillimum cognitu essent. Ita refert Rufinus lib. 1. hist. eccles. ex duobus quos historia Eusebij addidit, & Socrates lib. 1. hist.

hist. eccl. c. 17. & Theodoretus lib. 1. hist. Eccles. c. 18. immo ita similes erant cruces, vt dicat Rufinus, *Sed obturbabat reperti muneris letitiam, vniuscuiusque crucis indiscreta proprietates.* Ex quo etiam intelligimus ex eadem materia omnes fuisse.

Circa tertium queritur, quomodo crucifixus sit Dominus, vtrum prius cruce in terra iacente confixus, & deinde cum cruce erectus, & portatus ad locum, vbi cum latronibus pependit, an defixa cruce in rupe ad motis scalis. Qui Hierosolymam, & loca illa sancta viderunt, constanter asserunt primo modo fuisse crucifixum, extareque nunc locum ipsum crucifixionis quatuor passibus a loco crucis. ita ait Episcopus Conimbric. tract. 170. in Lucam. idem scribit Aranda loco citato tract. 1. c. 16. quindecimque pedibus distare dicit a foramine crucis. itaque pes crucis extensæ tangebatur ipsū foramen in quo posita est; ibi etiam dicit extare altare fratrum Minorum cum duodecim lucernis semper ardentibus. Idem de loco crucifixionis sensit Medina lib. de terra sancta. Non desunt tamen ex his qui loca ipsa viderunt, qui negent ita fuisse crucifixū, sed 2. modo, atque hoc magis placuit Bonau. in lib. meditationū vitæ Christi c. 78. & Ludolpho Carthusiano in vita Christi 2. p. c. 63. atque hoc mihi magis placet, quoniā ita asserit sub persona Beatissimæ Virginis B. Brigida lib. 1. suarum reuelationum c. 10. Quod autem dici solet corpus Domini in cruce fuisse multum distentū, vt manus, & pedes foramina in cruce facta pertingerent, videtur apertè colligi ex verbis Psal. 21. *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.* Vbi exponit Hier. vt iam diximus, *distenta conspexerunt ossa mea in cruce, ita vt faciliè numerari possent.* eodem modo exponit ibi Euthym. & Aug. ait: *Non potuit melius extensio corporis in ligno describi, quàm vt diceret, Dinumerauerunt omnia ossa mea.* Idem etiam significant verba illa eiusdem Psal. Dispersa sunt omnia ossa mea, id est, quodammodo locis suis emota ictibus verberū, & extensione corporis in cruce. Idem affirmat Bonauentura loco citato ex verbis Psal. adductis & S. Brigida loco citato ait: *Rapuerunt eum seui tortores, & extenderunt in cruce, primò dexteram manum eius affigentes stipiti, qui pro clauis perforatus erat, & manum ipsam ex ea parte perforabant, qua os solidius erat: inde trabentes eum fune, aliam manum eius ad stipitem simili modo affixerunt.*

Illud etiam est valde memorabile quod affirmat Aranda loco citato, Dominum in cruce terga ad Ciuitatem vertisse, faciem autem ad Occidentem, quod signum apertum fuit reprobationis Iudæorum, & fidei in Occidentali Ecclesia, quæ Romana est, semper mansuræ. idem scribit Medina lib. de terra sancta, testaturque id constare in situ vbi Beatissima Virgo stetit ad crucem, & ex figura crucifixi, quæ ibi est, & ex traditione Christianorum illius loci, & probatur apertè ex verbis Hieronymi, & Sedulij, & Bedæ, adductis in secunda dubitatione; si enim Dominus ad dexteram habebat Septentrionem, vt isti Patres dicunt, necesse est habuisse Orientem à tergo.

Quomodo
crucifixus
fuerit Do-
minus.

Numerus
clauorum.

Circa quartum de numero clauorum multi existimant fuisse tantum tres, vt Suarez tract. 270. in Lucam, atque horum vnum dicit Romæ seruari, & à se visum esse in Cœnobio sanctæ Crucis, qui erat digito longior, crassus, & quadratus: & hoc verum esse apparet hodie in foramine sanctæ Crucis quæ seruatur in Monasterio S. Turibij in Lcuania. Secundum esse dicit modò penes Regem Gallorum. Tertium ad magnam tempestatem sedandam coniectum esse à Constantino Imperatore redeunte ex Hierusalem in pelagus, quod hodie nautæ appellant fatalia: quo in loco cum ipso Episcopo similiter ex Hierusalem redeunte oborta esset tempestas, nautæ insulerunt illum bono animo esse, affirmantes ex quo tempore clauum coniecit Constantinus, multas naues fuisse ibi periclitatas, sed nullam demersam. Tres etiam fuisse scribit Ludolphus in secunda parte vitæ Christi c. 63. & Bonauentura in meditationibus vitæ Christi cap. 78. huic sententiæ adstipulatur historia Inuentionis Crucis, quæ legebatur in Breuiario Romano trium lectionum, quam Episcopus iste secutus videtur. Sed nescio an possit hoc ex Ecclesiasticis historiis probari; verum enim est Helenam cruce inuenta clauos Constantino filio dedisse, sed illa historia tradit, Constantinū vnum posuisse in summitate Galeæ, alterū in fræno equi, tertium in mare misisse, ad tempestatem sedandam: atque hoc vltimum vnde colligatur ignoro, nam Socrates 1. Hist. Eccles. c. 17. tantum meminit clauorum manuum, quos Constantinus in fræna, & galeam mutauit, & Sozomenus lib. 2. hist. Eccles. c. 1. tantum de duobus clauis loquitur. Similiter Nicephorus lib. 8. hist. eccles. c. 29. & Ambrosius in oratione de obitu Theodosij Imperatoris versùs finem, vbi eandem historiam narrat. Sed nihilominus quatuor fuisse clauos, probatur ex Rufino lib. 1. hist. eccles. cap. 8. vbi quatuor videtur ponere à S. Helena inuentos: ait enim, *clauos quoque, quibus corpus Domini cum fuerat affixum, portat ad filium*, ex quibus ille frænos composuit, quibus vteretur ad bellum. ex aliis galeam nihilominus belli vsibus aptam fertur armasse. Eodem modo scribit Theodoretus lib. 1. hist. eccles. cap. 18. *Clauorum*, inquit, *alios galeæ regie inseruit, qui presidio essent capiti filij sui; alios frænis equestribus coniunxit & Regi protectionem parans, & priscum Zacharia vaticinium implens, & quod in frænis fuerit, sanctum erit Domino omnipotenti.* Nos habemus in nostra translatione, *In die illa erit, quod super frænum equi est, sanctum Domino*, Zach. vlt. eodem modo interpretantur hæc verba Zachariæ Sozomenus, & Nicephorus, & Ambrosius locis citatis; quamuis Hieronymus in commentariis hanc interpretationem pio quidem sensu dictam, sed ridiculam esse scribit. Hanc sententiam de quatuor clauis veriore esse arbitror, & propter hos authores, & propter reuelationem B. Brigidæ lib. 1. c. 10. testatur enim ex persona Beatissimæ Virginis pedes Domini duobus clauis affixos esse, dextrum vno, & sinistram altero, super dextrum testantur hoc verustiores quædam crucifixi Christi imagines & statuæ: sed hoc habent vitij quod non habent pedem vnum alteri impositum.

Ad

Ad quintum mihi hæcenus non poterat persuadere Dominum toto corpore fuisse nudum, quoniam ea tantum patiebatur, quæ ipse volebat, & quæ Pater decreuerat: videbatur autem hæc nuditas naturali honestati aduersari. Sed iam cedendum arbitror autoritati eorum, qui penitus nudum fuisse dicunt, ex quibus est Ludolphus c. 63. citato, & Bonaventura loco citato, ubi ait Virginem velo capitis sui filium texisse, immo, quod magis miror, aperte hoc docet Ambrosius in Lucam, his verbis, *Tegumenta deposuit, & talis ascendit, quales nos, auctore Deo, natura formavit: talis in paradiso homo primus habitauerat, talis ad paradisum homo secundus intravit.* & D. Anselmus in dial. de passione Domini. Denique S. Brigida loco citato, ita dicit, *Stante autem filio meo, sicut natus erat, nudo corpore, unus tunc accurrens apportavit sibi velamen, quo ipse exultans intime velabat verenda sua.* Itaque iuxta Brigidam cum crucem ascendit iam velatus erat, neque hoc tantum, sed etiam de flagellatione loquens ait: *Alligatus autem nihil omnino operimenti habebat, sed sicut natus est, ita stabat, & patiebatur erubescitiam nuditatis sue.*

An omnino fuerit nudus.

Ad sextum responderetur eductum esse Dominum cum cruce, & spinea corona, & eandem in cruce habuisse: hoc potest ex Evangelio aliquo modo intelligi. cum enim dicat Matthæus, impositam illi fuisse spineam coronam, postea ait, & postquam illuserunt ei, excierunt eum chlamydem, & induerunt eum vestimentis eius, & duxerunt eum ut crucifigerent. Dicit ademptam esse chlamydem, non tamen ademptam esse coronam. Similiter loquitur Marcus Episcopus Conimbr. tract. 268. in Luc. & super Marcum ait Dominum exiisse in montem Calvarie cum corona, & in medio spatij, quod est inter Domum Pilati, & Calvarie, occurrisse illi mulierem piam, Veronicam nomine, atque ad os extergendum, quod propter coronam sanguine plenum erat, sudarium mundum triplicatum obtulisse, in quem facies Domini impressa est: cumque mulieribus aliis ostendisset, fleuisse omnes præ misericordia, & tunc Dominum dixisse, *Filia Hierusalem, nolite flere super me, &c.* quam veritatem confirmat, & omnium Christianorum sensus, & facies Domini, quæ maximo honore seruatur & adoratur à fidelibus in Ecclesia Giennensi. & B. Brigida loco citato ait, Domino nudato ut crucifigeretur iterum impositam esse coronam. Eius verba sunt, *quo facto, aptauerunt coronam de spinis capiti eius, qua tam vehementer reuerendum filij mei caput pungit, ut ex sanguine fluente replerentur oculi eius, obstruerentur aures, & barba tota decurrente sanguine deturparetur; & idem dicit de corona cap. 11.*

An spineam coronam habuerit in cruce.

Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius. De hac sorore, & eius filiis, & cur dicatur Maria Cleophæ, & Maria Iacobi, diximus c. 2. in illis verbis, *Mater eius, & fratres eius, &c.* Est autem notandum ex S. Brigida lib. 1. c. 10. B. Virginem affuisse cum Dominus flagellaretur, & cum ductus est in locum Calvarie, & cum in crucem sublatus est: cæterum Matthæus alias etiam commemorat, & à longè

stetisse dicit, *erant autem ibi mulieres multae à longè, quae secutae erant Iesum à Galilaea, ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedae: easdem commemorat Marcus; quod autem dicit eas fuisse à longè, intelligendum est, eas prius cum matre Domini stetisse iuxta crucem; deinde è densitate turbae se subtraxisse, & longè stetisse.* Ita Augustinus tertio de consen. Euang. c. 21. & S. Thomas, & Lyra, & Iansenius: Euthymius autem inquit, tunc quidem stetisse iuxta, cum noctae essent securitatem, sed prius à longè spectauisse. Sed sententia Augustini probabilior est, quoniam Ioannes loquitur nunc de tempore, quod praecessit mortem Domini, ceteri autem Euangelistae loquuntur de tempore, quo iam Dominus expirauerat, & terra mota fuerit: sed hoc de ceteris mulieribus intelligendum est. nam Virgo semper ad crucem stetit. Est autem notandum verbum, *stabant*; indicatur enim eo non solum Beatissimae Mariae Virginis fides firma, sed etiam mirabilis fortitudo: quae neque erubuit, neque timuit manere inter tam multos, tamque crudeles filij sui inimicos, quamuis eius mater esse cognosceretur: & ideo cum multi ex discipulis metu conciderent, ipsa stabili fortitudine stabat, praeterea dolore cruciabatur vehementissimo, impleta enim erat Simeonis prophetia, *tuam ipsius animam pertransibit gladius*, ita enim exponit Cyrillus hic, & Damascenus lib. 4. c. 15. ubi etiam ait, *Dolores partus, quos effugit pariens, illos tempore passionis sustinuit, ex materna compassione viscerum, lacerum reparturiens.* Et Hieronymus sermone de assumptione B. Mariae versùs finem eodem modo explicat prophetiam Simeonis, dicitque eam fuisse plusquam Martyrem: Idem ait latè Bernardus sermone B. Mariae de verbis Apocalypsis. & Anselmus in libello de excellentia B. Virginis c. 5. affirmat omnium Martyrum dolores, aut leues, aut nihil fuisse, si conferatur cum dolore quem pertulit B. Maria; & tamen cum ita affecta esset, nihil indecorum per dolorem gessit, aut muliebriter eiulando, aut faciem, crinésve lacerando, sed corde tristitiam premebat, & stabat, ut rectè aduertit D. Antoninus 4. parte summæ Theolog. tit. 15. c. 41 §. 1. Ex his videtur decideri illa quaestio, quae multos mouere solet, an ponendus sit spasmus in B. Virgine, quamuis non paruam habeat difficultatem, nec loquimur de Spasmo ut species morbi est, & contractionem, rigoremque nervorum significat, quod propriè apud Græcos significat *σπασμὸς*: sed ut à vulgo accipitur, cum quis amisso sensu præ dolore corruit. Dico autem non habere paruam difficultatem primò, quoniam Aranda tract. 1. c. 14. & Medina in eodem lib. de terra sancta affirmant in via Caluariae templum esse iam dirutum, quod nunc est stabulum equorum Turcarum, diciturque sancta Maria de spasmo, quod ibi corruerit exanimata Virgo, videns filium suum in cruce in via illa, quae vulgo amaritudinis dicitur. Secundò, quod Caietanus in opusculo de spasmo Virginis Mariae in fine secundi tomi opusculorum refert, celebratam esse festiuitatem Spasmi Virginis cum Octaua, &

An spasmus
poni debeat
in B. Virg.

qui

qui celebrabant petierunt à summo Pontifice Indulgentias. Tertio, quod authores Catholici non pauci videntur hunc Spasmodum ponere: Dyonyf. Carthusius super hæc verba inquit, vim doloris omnino absorbuisse animam eius. & Ludolphus in 2. parte vitæ Christi. c. 64. illum ponit, & Bonaventura in meditationibus vitæ Christi c. 77. dicit semimortua facta est præ angustia, & c. 79. idem dicit, & c. 80. semimortua cecidit inter brachia Magdalene. Anselmus in dialogo de passione Domini, versus finem, ita ait in persona B. Virginis: *Nudauerunt Iesum unicum filium meum totaliter vestibus suis, & Ego exanimis facta fui.* Bernardus in tract. de lamentationibus Virginis Mariæ ex eius persona inquit: *Defecit spiritus meus, & non erat fere mihi sensus, neque vox, aut sonus.* & postea, *iuxta crucem Christi stabat emortua mater, vox illi non erat, quia dolore attrita pallens iacebat, quasi mortua vivens, vivebat moriens, moriebatur vivens.* & postea, *præ doloris vehementia, & amoris immensitate quasi exanimis facta fuit.* Sed multo apertioribus, & significantioribus verbis ponitur à B. Brigida lib. 1. c. 10. non semel, sed bis, aut ter. Ex parte alia videtur oppositum esse probabilius. Primo propter dignitatem Virginis, quam mentis alienationem pati non decebat. Secundo, quoniam vetustiores sancti dolorem Virginis exaggerantes nihil tale ponunt. Tertio propter rationem quæ aperte videtur probare hoc, est autem huiusmodi; licet dolor esset vehementior, quam ut verbis à quoquam posset explicari, tamen ex altera parte ardentissimus amor gloriæ Dei, qui erat in Virgine, per quem volebat, & optabat semper id fieri, quod esset in maiorem Dei gloriam, etiam cum suo maximo dolore, & præterea charitas in genus humanum, & desiderium salutis omnium, pro qua ipsa libentissimè pertulisset, tum fides certa resurrectionis, magnopere inhibebant, & temperabant vim doloris, adeo ut Anselmus citatus ab Antonino, loco indicato, non dubitet affirmare, eam ita conformem fuisse divinæ voluntati, & ita avidam salutis hominum, ut si alius non esset, qui filium in crucem tolleretur, ipsa tolleretur. Neque enim minorem fuisse Abraham, qui filium suum immolare voluit. Caietanus opusculo citato probat hanc partem, sed admodum ieiunè. Sed tamen hæc ratio, quæ modò adducta est cum aliis, me vehementer mouet, ut ita esse existimem. At quoniam sancti, quorum verba indicavimus, aliter censent, expectandum censeo Ecclesiæ iudicium.

[*Discipulum adstantem quem diligebat.*] De hoc diximus breviter c. 13. in illis verbis, *Erat autem unus recumbens.* vide S. Thomam 1. parte, quæstione 20. a. 4. ad 3.

[*Mulier ecce filius tuus.*] Cur mulierem vocet, diximus c. 2. in illis verbis, *Quid mihi, & tibi est mulier,* &c. Augustinus tractat. 119. dicit hanc esse horam illam, de qua dixerat Ioannis 2. Marti, *Nondum venit hora meæ tunc opera diuinitatis ostensurus secundum*

natu

naturam qua ex matre non erat, non agnouit matrem; nunc humana patiens secundum naturam quam ex matre assumpserat, eam discipulo affectu commendat humano: sed de hoc diximus loco citato. Addit Augustinus. *Moralis igitur insinuatur locus, facit quod faciendum admonet, & exemplo suo, suos ministros instruxit preceptor bonus, ut à filiis piis impendatur cura parentibus, tanquam lignum illud, ubi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit Magistri docentis.* Ex hac sana doctrina didicerat Paulus quod docebat, quando dicebat, *Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.* 1. Timothi. 5. eandem doctrinam hinc tradi admonent Cyrillus, & Chrysostomus homil. 84. & Theophylactus, & Euthymius, Chrysostomus ibi ita ait, *Ut enim cum spiritualia impediunt parentes, ne cognoscendi quidem sunt; ita cum nihil impediunt, merito omnia his sunt tribuenda, & omnibus preferendi, quod genuerint, quod educauerint, quod innumeras pro ipsis molestias subierint.*

Eccce mater tua. Esto illi ut filius, & pro me omnia illi pieratis officia exhibe.

Et ex illa hora accepit illam discipulus in sua.] Ita legendum esse, non in suam, ut legit vulgus cum Lyra, apertissimum est ex Græco, & ex Græcis authoribus, est enim in Græco *ἐν τῇ ἰδίᾳ*, id est, in propria. patet etiam ex Augustino tract. 119. quem sequuntur Rupertus, S. Thomas, & alij, & ex Ambrosio in exhortatione ad Virgines, paulo ante medium, ubi similiter quærit, ut Augustinus, *Quid est, in sua: cum reliquerit Patrem, & Christum sequutus su? aut quomodo in sua, cum ipsi Apostoli dixerint: Ecce nos reliquimus omnia, &c. Quid sit autem in sua, exposuimus c. 16. in fine, in illis verbis, ut dispergamini unusquisque in propria. & c. 1. In propria venit.* Est igitur in propria, vel in sua, ut ipse solus eam haberet, solus cum ea viueret, & ei ministraret. Et hoc mihi videtur significare Augustinus cum ait, *suscepit eam in sua, non prædica, quæ nulla habebat propria, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat.* Ex his patet iam mortuum fuisse sanctum Iosephum, alioqui non erat, cur alteri commendaretur, nec mirum est fuisse mortuum, cum ageret annum octogesimum, cum ei desponsata est Beatissima Virgo, ut tradit Epiphanius lib. 2. in hæresi eorum qui negant Euangelium Ioan. & lib. 3. in hæresi Antidicomaniarum.

Sciens Iesus, quia iam omnia consummata sunt.] Augustinus tract. 119. Omnia consummata sunt, scilicet quæ in vita passurus erat à Iudeis, præter sumptionem aceti, & ideo ne vnum illud maneret inexplerum, dixit, sitio, re enim vera sitiebat ex labore crucis, & multa sanguinis effusione: hoc autem dixit ut impleretur illud Psal. 68. *In siti mea potauerunt me aceto.* Augustinus: Sitio, inquit, hoc minus fecistis; date quod estis. Iudei quippe ipsi erant acetum, degenerantes à vino Patriarcharum, &c.

Cur acetū
datum.

Vas ergo positum erat aceto plenum.] Quod scilicet milites attulerant ut crucifixis daretur, quò celerius morerentur, & ita ipsi non morarentur

rentur in eorum corporibus custodiendis; traditur enim acetum propter suam penetrabilitatem hanc habere vim, ut vulneratis acceleret mortem. ita Lyra, quem sequuntur Caietanus, & Iansenius c. 143. & confirmatur ex eo quod narrat Plutarchus in vita Marci Antonij prope finem, eum cum vulneratus esset, vinum petiisse à Cleopatra, siue quoddam sitiebat, siue ut celerius dissolueretur, acetum autem adhuc magis penetrat quam vinum. Sed mihi multo probabilius est, milites non eam ob causam dedisse acetum, sed ut potum petenti illuderent, apertè enim ait Lucas, *illudebant autem ei, & milites accedentes, & acetum offerentes ei*, &c. Sed quæritur hic primò quomodo in hac re concilietur Ioannes cum cæteris Evangelistis. Matthæus enim ait, *& dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum, & cum gustasset, noluit bibere*. Respondetur Lyrano in hac re non parum aberrasse, videtur enim & hic, & in Matth. existimare eandem esse portionem, de qua isti Evangelistæ loquuntur, cum sint manifestè duæ. Prima fuit vini cum felle antequam crucifigeretur. ait enim Matthæus, *& venerunt in locum qui dicitur Golgotha; & dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*, &c. & statim sequitur, *postquam autem crucifixerunt eum*. acetum autem datum est cum iam ferè omnia erant consummata, & illud erat vinum, licet multi codices Græci habeant *acetum*, sed mendosi sunt. Marcus enim ait *vinum*, & ita habent nostri codices: hoc autem erat acetum, & illud datum est, ut idem Lyrano ait in Matthæum, ut facilius toleraretur passio, solebat enim damnatis vinum mirrhatum dari, ut eorum sensus consopirentur, & minùs sentirent doloris acerbiter: ut enim refert ibidem Lyrano, Scriptum est in quodam Hebræorum libro, qui apud eos dicitur, Liber iudicum ordinariorum, seniores Iudæorum statuisse ut damnatis vinum aromaticum daretur, ut meliùs ferrent passionem, quod faciebant propter verbum illud Prouer. ultimo. *Date siceram merentibus, & vinum iis, qui amaro sunt animo, bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & laboris sui non recordentur amplius*. Sed Iudæi quoniam non poterant non dare, ne traditiones seniorum transgredi viderentur, dederunt quidem vinum myrrhatum, ut ait Marcus, sed simul miscuerunt, ut ait Matth. Sed Christus cum gustasset, noluit bibere, quia nolebat sensuum viuacitate priuari ad passionem perferendam, & simul indicans, ut ait Hieronymus apud Matth. quod gustaturus erat mortis amaritudinem, sed statim erat resurrecturus. Marcus autem dixit, *& non accepit*, id est, non bibit, quamuis degustauerit de hac re, ut & de aliis ad passionem pertinentibus. Extat apertum Sibillæ vaticinium, Iudæam increpantis apud Lactantium lib. 4. c. 18. cuius hæc est sententia: Tu autem stulta tuum Deum non cognouisti, ludentem mortalibus cogitationibus, sed Spinis coronasti, horrendumque fel miscuisti Denique idem Matth. commemorat prius portionem vini cum felle mixti, & postea portionem aceti. Secundò quæri-

tur an impleta fuerit prior pars versiculi eiusdem. Psal. 68. & dederunt in escam meam fel. non enim legimus comedisse Christum in cruce, nec dixisse, *esurio*, sicut dixit, *sitio*: quod autem ait Matthæus, *sed deerunt ei vinum cum felle mixtum*, non ad escam pertinet, sed ad potum. Respondetur hanc priorem versiculi partem, & dederunt in escam meam fel, impletam esse in illa prima portione, quæ est apud Matthæum, & Marcum, ut indicat Hieronymus Matth. 27. & Psal. 68. & Euthymius in eisdem locis. posterior pars, & in siti mea potauerunt me aceto, impleta est, cum dixit, *sitio*, ei datum est acetum, ut perspicue docet Ioan. de hac enim Scriptura loquitur, cum dicit, *ut consummaretur scriptura, dicit*, *sitio*: quomodo autem in escam datum sit fel, cum Euangelistæ dicant datum esse in potum, ita soluit Euthymius Psal. 68. dicere possumus Iudæorum illudentium, alios acetum in potum dedisse, alios fel ad manducandum, alios utrumque miscuisse: verisimile est etiam quod Iudæi ad maiorem irrisionem Christo potius fel porrexerint, ut comederet, ne insuavis fortasse fieret potus si ieiunus adhuc potum sumpsisset. Super Matthæum verò ait: *Arbitror fragmenta aridi fellis in aceto emollita fuisse, ut acetum quidem loco vini esset, illa verò fragmenta pro buccella panis, & præcipue sanè potum dederunt, consecutiue verò etiam cibum, iis enim, qui animo destituuntur, vinum præbere solemus, iniecto pane, ut primum bibentes, postmodum etiam possint edere: quod si non ita intellexerimus, non inuenimus alibi esse datum fel in cibum*. Hæc Euthymius quæ mihi valde probantur, num quod statim subindicat, nisi quis anagogicè fel sumat pro amaritudine, quam ei quotidie pro cibo dabant, ad itam eum prouocantes (quomodo etiam capit Augustinus in Psalm. 68.) minùs probabile videtur, non est enim cur acetum propriè sumatur, fel autem metaphoricè. ita etiam intelligit Lactantius lib. 4. de vera Sapient. c. 18. De cibo verò & potu, quem antequam eum crucifigerent ei obtulerunt, David Psal. 68. sic ait, *Et dederunt in escam meam &c.* Idem hoc futurum etiam Sibylla concionata est, & refert statim duo eius carmina, quorum sensus est, In cibum autem fel, & in sitim acetum dederunt, in hospitalitatis hanc ostendent mensam.

Illi autem spongiam plenam aceto hyssopo circumponentes. Quoniam propter crucis altitudinem non poterat e vase potus præberi, spongia parata erat, ut si quis pendentium potum desideraret, oblata spongia exugere possit. Sed videtur hîc Ioannes aduersari Matthæo & Marco, qui aiunt, *Currens vnus ex eis, acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere*. Ioannes autem non dicit spongiam positam esse arundini, sed hyssopo. Iansenius c. 143. secutus alteram ex Theophylacti solutionibus, quam etiam sequuntur S. Thomas, & Euthymius, existimat arundinem illam fuisse hyssopi, nam verisimile ait esse hyssopi calamum in illis regionibus altiore esse, & fortiorem, quam apud nos. Cyrillus existimat alios arundine, alios ligno hyssopi potum obtulisse. Sed neutra responsio videtur posse sustineri, quoniam hyssopus non est arbor, sed herba humilis, ut ait Aug. tract. 119. & patet

ex Dioscoride lib. 3. c. 28. Et ex Plinio lib. 26. Quare nullo modo apta esse poterat, vt ei spongia imponeretur, etiam in Hierusalem. quod satis patet ex 3. Reg. 4. Et disputauit super lignis à cedro, quæ est in Libano, vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete, id est, à maxima arbore, vsque ad minimam, & vilissimam herbam. Caietanus ait, in arundine spongiam fuisse circumligatam hyssopo, idque mihi probabilissimum est, vt eum non haberent ad manum, quo spongiam circumligarent, herbam illam fumerent, ex fissura fortasse aliqua illius rupis egredientem: atque id indicat Ioannes, cum dicit, *spongiam hyssopo circumponentes*. Possumus etiam dicere in summitate arundinis circum spongiam positam esse hyssopum, vt aut acetum fortassis amarius redderetur, aut, vt potius ille sitim potius auget, quàm sedaret, quoniam hyssopus, calida ita in tertio gradu est, & sicca eodem gradu, vt scribit Macrobius in lib. de herbis.

Consummatum est.] Id est, finita sunt omnia quæ de me dicta fuerant, & quæ pro hominibus passurus eram, quasi dicat, non est iam quod amplius viuam vitam istam mortalem. S. Thomas tertia parte, questione 47. art. 2. ad primam.

Et inclinato capite.] Quæ figura morietu est. Vnde præclare Ouidius:

Sic corpus moriens iacet, & defecta vigore

Ipsa sibi est oneri ceruix, humerisque recumbit.

Tradidit spiritum.] Dicendo, vt habetur in Luca, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.* tanquam depositum quod citò resumpturus sum. & eandem vim habet verbum *tradidit*; Aliud etiam connotat hoc verbum, quasi dicat, tenuit spiritum suum, quamdiu voluit, & opus fuit sed vt consummauit omnia quæ facienda erant, emisit & tradidit Patri: vnde, quemadmodum tradunt alij Euangelistæ, spiraturus clamauit voce magna, scilicet, *in manus tuas*, &c. quo clamore ostendit, vt ait Cypr. lib. de duplici Martyrio, & cōmuniter in his verbis DD. se potuisse diutius viuere, & sponte sua mori: quare Pilatus mirabatur quod iā obitisset, alij enim qui moriuntur lassi sunt, & debiles, clamare possunt.

Iudei ergo quoniam Parasceue erat.] Præceptum erat Deut. 21. vt cadauera suspenforum in patibulo eadem die deponerentur, & sepelirentur, quod tunc citius faciendum fuit, quoniam dies sequens erat sabbatum, in quo minus facere licebat, quàm in cæteris festis, & præter solemnitatem propriam sabbati habebant alteram, quod erat secunda dies azymorum, & ideo dicitur, erat enim magnus dies ille sabbati, de his vide supra, c. 13. & in 2. quæst. Ex quibus patet non solum depositum esse Christum de cruce, sed etiam sepultum antequam sol occideret, id est, antequam sabbatum inciperet, quod incipiebat à vespere sextæ feriæ, Lucæ 23. & posuerunt eum in monumento, &c. & dies erat Parasceues, & sabbatum illud sciebat, id est, iam proximum erat: hac ratione sepultus est in monumento proximo loco crucis, sicut ait Ioannes: ibi ergo propter Parasceue Iudeorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum: propterea etiam sanctæ mulieres die Dominica veniebant vt vngeret Dominum

Quando
fuerit se-
pultus.

quia 6. feria non potuerunt propter temporis breuitatem, & ideo redeuntentes parauerunt aromata, & sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Erant ergo qui putant noctis, aut tenebrarum tempore sepultum esse Dominum.

Vt frangerentur eorum crura.] Scilicet, vt citius morerentur, & debito tempore sepelirentur.

Ad Iesum autem cum venissent.] Vnus miles à dextera incepit, alter à sinistra, & ita venerunt ad Iesum.

Vnus militum lancea latus eius aperuit.] Hic videtur dubitasse an mortuus esset omnino Dominus, & experiendi gratia, lancea latus aperuit, vt ait Cyrillus. ex quo conuincitur hæresis Petri Ioannis damnata in Clement. vnica, de summa Trinitate, qui imprudenter assueuerat eo tempore non fuisse Dominum mortuum, quasi hæc Ioannes dixisset recapitulationem. Sed in illa Clementina definitum est rectum ordinem seruatum esse ab Euangelista, & verè Christum fuisse mortuum, cum latus eius lancea percussus est. Notandum etiam pro *aperuit*, Euangelistam vt verbo *volsit*, quod significat *pungere*; sed cum hoc verbum significet etiam *Fodere*, vt Hieronymus ipse confitetur, rectè verum est *aperuit*. Chrysostomus certè si eius interpreti credimus, hæc verba exponendo aperiendi verbo vtitur.

Et continuo exiuit sanguis, & aqua.] Cyprianus lib. de duplici martyrio prope medium: *Præter natura cursum erat quòd ex latere exanimati corporis sanguis, & aqua profluxit*, &c. sed hoc mirabilis videtur si consideremus aquam illam non fuisse humorem aliquem phlegmaticum, sed aquam veram, vt docet Innocentius tertius lib. 4. de sacro altaris mysterio. c. 31. & ab eodem definitur in c. in quadã de celebratione Missarum, in quibus significata sunt Ecclesiæ sacramenta, quorum primum est Baptismus, qui est ianua sacramentorum, & significatur in aqua: alterum est Eucharistia, quæ est consummatio omnium sacramentorum, & significatur in sanguine, ita Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, & Innocentius supra lib. 4. Vnde eleganter Chrysostomus homil. 84. *Hinc mysteria ortum habent, vt quoties ad admirandum calicem accedis tamquam ab ipso latere hauriens accedas.* Atque ita vt ex latere Adæ dormientis ædificata est Eua, ita ex latere Christi in cruce dormientis ædificata est Ecclesia, vt ait August. tract. 120. & in Clementina citata. August. ibidem addit: *Vigilanti verbo vsus est Euangelista, vt non diceret, latus eius percussit, aut vulnerauit, aut quid aliud, sed aperuit, vt illi quodammodo vita ostium paderetur, vnde sacramenta emanauerunt. hoc prænuntiabat. quod Noe in latere arca ostium facere iussus est, qua intrarent animalia, qua non erant diluvio peritura, quibus præfigurabatur Ecclesia, &c. Gen. 6.* Huius etiam rei figura præcessit in aqua, quæ tactu virgæ tracta est de petra, Num. 20. vt habetur Cap. in quadã de celebratione Missarum. Petra enim erat Christus. Huius rei causa, vt notat Theoph. aduersus Armenios, in calice aqua miscetur cū vino, quia sanguis, & aqua è Christi latere fluxerunt. Atque ex his intelligitur rectè difficilis

locus

Hæresis
Petri Ioan-
nis cōuicta.

Aqua &
sanguinis
significatio
mystica.

Aqua cum
vino mis-
ceatur in
calice.

locus 1. Ioa. 5. *Tres sunt qui testimoniū dāt in terra, spiritus, aqua, & sanguis.* nā hæc tria aperte comprobant Christum venisse, & fuisse verum hominem; spiritus cū clamore emissus; sanguis, & aqua ex eius corpore exeuntes: aqua enim ostendit eius corpus non fuisse phantasticum, sed naturale, & verè compositum ex quatuor elementis: sanguis declarer verò habuisse quatuor humores, vt ex Innocentio docet D. Thomas 3. p. quæst. 74. art. 7. ad vltimum.

Os non comminuetis ex eo.] Licet ipse Ioannes dicat ipsum testem oculatum fuisse horum quæ scribit, & certissima esse, assert nihilominus Scripturæ sanctæ testimonia, vt magis confirmentur lectores videntes hæc eadem ante multos annos prædicta fuisse à Prophetis. Primum testimonium est ex Exod. 12. quod ad litterā dicitur de agno paschali, allegoricè verò de Christo, vt patet ex Chrysostomo hom. 84. & Augustino tract. 120. & Theophylacto, Euthymio, Ruperto, S. Thoma, Lyra, & aliis. De quo genere citandi sacram Scripturam, diximus Osee 7. ibi; *Ex Aegypto vocaui filium meum.* In quo loco, & in aliis similibus, in Euangelio, notandum est Euangelistas vti verbo implendi, quia cū sit quod Scriptura sancta significat, litteraliter incipit impleri; cū autem sit quod præfigurabatur, tunc prorsus impletur, quia eius causa potissimū illa verba scripta fuerant, vt Matth. 2. *vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum.* notat etiam S. Thomas per hanc figuram significari fortitudinem Christi nullo modo fuisse per passionem commouendam.

Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt, in quem transfixerunt.] His verbis ex Zachar. 12. probat latus Christi fuisse lancea militis apertendum. ibi legimus iuxta Hebræum, *Asspicient ad me, quem confixerunt.* Notandum autem est ex Hieronymo lib. de optimo genere interpretandi, sed potissimum ex commentariis in Zachariam, vbi supra, LXX. hic vertisse, & *asspicient in me pro eo quod insultauerunt:* asseritque eos deceptos fuisse similitudine litterarum d, & r, quæ apud Hebræos paruo tantū apice distinguuntur. nam Propheta scripsit Hebraicè דָּאָר *dacru*, quod significat pupugerunt, aut confixerunt, ipsi verò putauerunt scripsisse, דָּאָד *racdu*, quod est saltauerunt: quare Euangelista relictis LXX. Hebræos codices sequutus est, vt videmus, sed sensu tantū seruato, vt solet: & quia Græci sequebantur LXX. in quibus hæc verba Euangelistæ non inueniuntur, non indicarunt vnde essent desumptæ: immo Euthymius ait verisimile esse hæc verba fuisse ex libris rafa à Iudæis, quoniam in Scriptura sancta non inueniuntur. Secundò norandum hæc verba intelligi de Christo ad iudicium veniente, vt rectè exponunt Theophylactus, & Euthymius, S. Thomas & Lyra, & patet ex Apocalypsi 1. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tribus terra,* in quibus alludit ad verba Zachariæ, nam & ibi sequitur, & *plangent eum planctu quasi super unigenitum;* & Ioan. in Græco

utitur eodem verbo in his duobus locis, quod apud nos vertitur *pupugerunt*, aut *transfixerunt*, & ideo non dixit Ioan. hanc scripturam esse impletam, quia postea implenda est.

*Arimathæa
quid.*

Ioseph ab Arimathæa.] Arimathæa, siue Arimathia ciuitas est Iudææ, patria Samuelis Prophetæ, quæ 1. Regum. 1. dicitur Ramathaim Sophin, ut ait Hieronymus in locis Hebraicis: distat autem à Hierusalem versus Occidentem 10. leucis, ut ait Bracar. lib. de terra sancta, & vocatur hodie Romula, hinc ortus erat Ioseph; & ideo dicit ab Arimathæa, id est, qui erat ex illa ciuitate, licet videatur habitasse in Hierusalem, & eius urbis fuisse decurio, seu Senator, ut rectè ait Iansenius cap. 144. Hic erat nobilis, diues, & potens, & ideo ausus est introire ad Pilatum, ut arbitrio suo honorificè sepeliretur Domini corpus, quod nisi Præsidente permittente non licebat, & quia non dubitauit inimicitiis Iudæorum se exponere pro Christo, ait Marcus, cum audacter introiisset ad Pilatum, hic non consenserat consilio, & actibus eorum, ut ait Lucas, & ideo, ut author est Hieronymus in Matth. putauerunt quidem scriptum esse de illo primum Psalmum, *Beatus vir, qui non abiit*, &c.

Ferens mixturam myrrhæ, & aloës, quasi libras centum.] Incredibile videri poterat, nisi Euangelista narrasset, centum libras in vnguentum vnus corporis esse paratas: sed illi nobiles erant, & potentes, volebantque Dominum non vulgariter, sed sumptuosissimè sepelire, tanquam magnum & mirabilem Prophetam. Quod ergo prima fronte videtur superfluum, nequaquam superfluum iudicabitur, si consideremus quæ dicta sunt, & hanc fuisse Iudæorum consuetudinem, ut magni viri magno vnguentorum sumptu, & copia sepelirentur, & ideo etiam addidit postea, *sicut mos est Iudæis sepelire*. itaque ut diutius conseruarentur cadauera, aromata quærebantur ad id aptiora, & in magna quantitate, ut non solum vngerentur, sed etiam immergerentur: talis erat myrrhæ, & talis erat etiam aloë, quæ apud Græcos nomen est herbæ amarissimi succi, sed vermibus, ac putredini resistentis, quam à nostris tradunt vocari, *hierba barbosa*. Huius herbæ succus induratus à nostris *azibar*, ut ait Laguna in Diosc. lib. 3. c. 23. ubi addit eam mixtam myrrhæ multum prodesse pro seruandis à corruptione corporibus. Sed dum hoc faciunt, isti viri ostendunt se non intelligere quod dictum est Psal. 15. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, nec habere integram fidem resurrectionis*. Hæc autem omnia sua habent mysteria; nam quod Christus passus est mortem plenam ignominie, ipsius humilitas & charitas commendatur: quod verò honorificè sepeliri voluit, eius qui mortuus est virtus ostenditur, & fit illud quod prædictum erat Isa. 11. *Et erit sepulchrum eius gloriosum*, id est, mors eius erit gloriosa, ut ibi aduertit Hieronymus. Significatur præterea fidelium deuotio, qui Christo mortuo erant seruituri, ut ait S. Thomas 3. p. quæst. 51. art. 2. ad 1. Et in eius obsequium magnas opes consumpturi.

Aloë quid.

Et

Et ligauerunt eum linteis.] Id est, sindone munda, vt aiunt alij Euangelistæ. Atque hinc factum est, sicut ait Hieronymus in Matthæum, & Beda in Marcum, & corpus Christi ponatur in altari super pannum sericum, sed in lino terreno: quod verò ait, *sicut mos est Iudæis sepelire*, inquit Augustinus tract. 120. non videtur mihi Euangelista frustra dicere voluisse, ita quippe, nisi fallor, admonuit in huiusmodi officiis, quæ mortuis exhibentur, morem cuiusque gentis esse seruandum.

Erat autem in loco.] De hoc diximus in quæst. 1. de loco crucis agentes.

Et in horto monumentum nouum.] Augustinus hic: *Sicut in Maria Virginis uterum nemo ante illum, nemo post illum concepius est, ita in hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est*; idem aiunt Hieronymus in Matthæum, & Rupertus hic. Et meritò nouum fuit, ne si alij in eo sepulti essent, dicerent Iudæi aliquem ex illis resurrexisse, non Christum, ita Hieronymus. in Matth. Chrysostomus, & Cyrillus hic.

Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum.] De hoc suprâ, ibi: *Iudæi ergo quoniam parasceue erat.*

Quod ad ordinem attinet, rectè ille obseruatus est à Ioanne, sed interponenda sunt quædam, quæ ille omisit vt ex Luca. *Sequebatur autem eum multa turba populi, & mulierum, quibus dixit: Nolite flere super me, &c.* & post diuisionem vestium verba blasphemantium eum, & conuersio latronis, verba ad Virginem dicta, & tenebra factæ sunt super terram: post obitum scissio veli, terræ motus, & apertio sepulchrorum, & verbum Centurionis, & aliorum, *verè filij Dei erat iste*, & alia huiusmodi, quæ faciliè colliguntur ex Euangelistis.

SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T X X .

1. **V**NA autem sabbati, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae essent, ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. 2. Currigit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum. 3. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. 4. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus praecurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. 5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. 6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina posita. 7. Et sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum. 8. Tunc ergo introiuit & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit: 9. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere. 10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. 11. Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum: 12. Et vidit duos angelos in albis, sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu. 13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & nescio ubi posuerunt eum. 14. Haec cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem: & non sciebat quia Iesus est. 15. Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans, quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum: & ego eum tollam. 16. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magister.) 17. Dicit ei Iesus: Noli me tangere,

Gere, nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: Deum meum, & Deum vestrum. 18. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hac dixit mihi. 19. Cum ergo sero esset die illo, vna sabbatorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudeorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. 20. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gausi sunt ergo discipuli, viso Domino. 21. Dixit ergo eis, iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. 22. Hac cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: 23. Quorum remisistis peccata, remittuntur eis & quorum retinueritis, retenta sunt. 24. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. 25. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. 26. Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus: & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuæ clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. 27. Deinde dicit Thoma: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis. 28. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. 29. Dixit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. 30. Multa quidem, & alia signa fecit Iesus, in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. 31. Hac autem scripta sunt, vt credatis; quia Iesus est Christus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.

IN CAPVT XX. SANCTI
IESV-CHRISTI EVANGELII

SECVNDVM IOANNEM,

COMMENTARIA.

V*N* A autem sabbati.] Tota difficultas, quæ maxima est in historia resurrectionis, in duobus sita est, in Conciliatione Euangelistarum, qui nulla in re magis videntur sibi mutuo aduersari, & in ordine apparitionum demonstrando.

*Accessus
mulierum
ad monu-
mentum.*

Prima difficultas est in accessu mulierum ad monumentum, vtrum vnus fuerit, an plures. A qua difficultate, & aliis, quæ eam consequuntur, facile se expedit. Hier. Matth. 28. his verbis: *Quod diuersa tempora istarum mulierum in Euangelio describuntur, non mendacij indicium est, vt impij obiciunt, sed sedula visitationis officium, dum crebro abeunt, ac recurrunt, & non patiuntur à Domini sepulcro diu abesse, vel longius.* Sed hanc Hieronymi sententiam omnes ferè deserunt, quia nulla ratione videtur posse sustineri. Si enim velit Hieronymus (v. g.) alium accessum esse Magdalenæ, & aliarum, qui est apud Marcum, alium qui est apud Ioannem, quæro yter fuerit prior. Si ille Matthæi, & Marci cum viderint Dominum iam videndum antequam venirent ad Apostolos, quomodo dicunt in Ioanne, *Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.* Si autem fuerit prior iste accessus Ioannis, cum dicat Euangelista, & *vidit lapidem sublatum à monumento*, quomodo apud Marcum dicunt mulieres, *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti.* Vnius disunctionis priorem partem eligit Hieronymus Epistola ad Hedibiam. q. 4. & 5. & respondet Magdalenam vidisse quidem Dominum, sed præ desiderio iterum videndi, & præ turbatione quasi stupefactam dixisse, *Tulerunt Dominum de monumento.* Sed quis non videat, omnem turbationem illi fuisse ex animo exemptam, postquam semel vidit eum viuere.

Quod si viderat Dominum, cur dicebat Apostolis, *Tulerunt Dominum de monumento*; cur non dicebat, vidi ipsum viuentem; quare non est dubium eundem aduentum mulierum narrari ab omnibus Euangelistis, vt docet Augustinus 3. de consensu Euangelistarum cap. 24. & Cyrillus & Euthymius in Matth. & Ioan. Theophylactus, Rupertus, S. Thomas hic, & 3. p. q. 53. art. 2. Lyranus, ac denique communis sententia doctorum; quod facile intelliget, vt ait Euthymius, quisquis ad Euangelistas aduerterit: nam eundem aduentum narrari à Matthæo, & Marco, probatione non eget. Lucas eundem narrat, nec quicquam dicit quod non possit cum illis optime conuenire. Ioannes quidem diuersa scribit, sed non contraria, immo planè cum illis consentit,

sentit, dum ait, Magdalenam ad monumentum venisse valde manè; sed eo tamen tempore, quo iam lapis erat sublatuſ. Caterum, vt iam ad verba ipſa accedamus, cum dicit, *vna Sabbati*; vna ponitur pro prima, more Hebræorum: vt Gen. 1. *Factum eſt veſpere & manè dies vnus*, id eſt, primus. & in tit. Pſal. 23. vbi nos habemus, *Pſalmus Dauid prima Sabbati*, Septuaginta habent, *vna Sabbati*. & Matth. 28. *Veſpere autem Sabbati quæ luceſcit in prima Sabbati*, in Græco, & *quæ luceſcit vna Sabbatorum*. Deinde, *Sabbatum*, quoniam varie in Scriptura accipitur, explicandum eſt quid valeat, in cuius etymologia multi errauerunt. Ioſephus enim lib. 2. contra Appionem non longè à principio, ridet eum qui dixerit Hebræos ex Ægypto redeuntēſ laboraſſe inguinū vlcereſ, qui morbuſ Ægyptiſ dicitur *ſabbo*, & ſeptimo die quieuiſſe, ideòque eum Sabbatum vocaſſe. Plutarchuſ autem in ſympoſiaciſ, vt refert Cæliuſ Rodiginuſ lib. 7. antiquarum lectionum. c. 15. videtur putare Sabbatum eſſe nomen Græcuſ à verbo *σαβάζω*, quod apud Hebræoſ ſignificat vacari, & more vacantium tripudiare, quòd eo die largiuſ ſe inuitarent ad bibendum Iudæi, à quo verbo & Bacchuſ ipſe dictuſ eſt Sabbaziuſ. Laſtant. lib. 7. c. 14. non ignorauit Hebraicuſ vocabuluſ eſſe, vt Plutarchuſ putauit, tamen à numero dierum nomen accepiſſe apud Hebræoſ, vt ſit Sabbatū idem quod ſeptimū. Sed eiꝯ eſt manifeſtuſ error, ex ignorantia linguæ Hebraicæ, conſtat enim dici Sabbath, vel Sabbatū, à verbo *שבת* Sabbath, quod eſt quieſcere. Septem enim aliter ab Hebræiſ ſcribitur, non cum t, & h, ſed cum littera a, in fine. Hinc Sabbatum, primò ſignificat ſeptimū hebdomadæ diem à requieſcēdo, quia in eo quieuit Deuſ ab vniuerſo opere quod patrauerat, Gen. 2. Secundò ratione Etymologiæ ſignificat quamlibet feſtiuitatem, quoniam in omni feſtiuitate ab operibuſ ſeruilibuſ quieſcendū erat iuxta legem, licet minus arctè, quoniam ſeptimo die hebdomadæ non licebat cibos parare Exod. 35. *Non ſuccendetiſ ignem in omnibuſ habitaculiſ veſtriſ per diem Sabbati*. aliis autem feſtiſ licebat cibos parare, vnde Exod. 12. dicitur de feſto Azymorum, *Nihil operiſ facietiſ in eiſ, exceptiſ hiſ quæ ad veſcendū pertinent*. Ita accipitur Leuit. 23. vbi de feſto expiationiſ ſcriptuſ eſt, *Sabbatū requietioniſ eſt, & affligetiſ animas veſtraſ*, & ſtatim, *Die nona menſiſ ſeptimi: A veſpera uſque ad veſperam celebrabit ſabbata veſtra*, & poſtea, *die primo & die octauo erit ſabbatum*, id eſt, requieſ. Hanc ſecundam acceptionem habemuſ apud Chryſoſt homil. 4. in Matth. & apud Euthym. & Theoph. in Luc. c. 6. in principio. Tertiò accipitur pro tota hebdomadā à die principaliori ſumpta denominatione. Ita Theoph. & Euthym. in Luc. cap. 8. & 6. Remigiuſ in Pſal. 23. in principio, vt Leuit. 25. *Numerabitiſ ab altero die Sabbati, in quo obtuliſti manipuluſ primitiarum, ſeptem hebdomadaſ plenaſ*. Et c. 23. *Numerabiſ tibi ſeptem hebdomadaſ annorū*. In hiſ lociſ vbi noſ habemuſ, *ſeptem hebdomadaſ*, in Hebræo eſt, *ſeptem Sabbata*. Hinc intelligitur illud Luc. 18. *Ieiuno biſ in Sabbato*, id eſt, ſinguliſ hebdomadibuſ biſ ieiuno. & ita prima dieſ hebdomadæ dicitur vna Sabbati, ſiue prima Sabbati, quæ eſt dieſ dominica, ſecunda Sabbati, eſt ſecunda feria, & ita de cæ-

*vna, pro prima
more
Hebr.*

*Sabbatum
quid, &
vnde di-
ctum.*

*Sabbatum
pro qualibet
feſtiuitate
ſumitur.*

*Sabbatum
pro hebdo-
made.*

Sabbatum
pro quolibet
hebdomadae
die.

teris. Vel prima Sabbati prima dies post Sabbatum, &c. Quattò accipitur pro quolibet hebdomadae die, vt docet Niceph. lib. 1. hist. c. 33. & Euthymius in Matth. c. 68. quod dicit factum esse ab Hebraeis propter honorem Sabbati, vt Marc. 16. *Et valde manè vna Sabbatorum.* Denique pluraliter legitur in Græco, vbi nos habemus, singulari numero Sabbati, in hoc loco Ioan. & Matth. 28. *Vespere autem Sabbati quæ lucefcit in prima Sabbati.* Et Lucæ vltimo, *Vna autem Sabbati valde diluculo.* & 1. Corinth. vlt. *Per vnā Sabbati, vnusquisque vestrum apud se se ponat,* &c. His suppositis iam videmus omnes Euangelistas de eodem die loqui, id est, de Dominico, quem vocant vnā, siue primā Sabbati. Sed Matth. videtur ob stare, qui non die Dominico videtur dicere mulieres ad monumentum venisse, sed Sabbati vespere, id est, cū iam Sabbatum finiretur. Ait enim, *vespere autem Sabbati,* nec obstat additum esse, *quæ lucefcit in prima Sabbati,* quoniam metaphoricè dicitur, lucefcere in prima Sabbati, quia tunc incipiebat, licet à solis occasu inciperet. Probat ex Lucæ 23. *Et dies erat Parasceues, & Sabbatum elucefcebat,* cū tamen tunc nox appropinquaret. Ad hoc responderet Hieronymus in epist. ad Hedib. quæst. 4. Matth. & Ioan. non diuersa sensisse, sed vnum atque idem tempus, mediæ scilicet noctis, & galli cantus diuersis appellasse nominibus, atque idem ait hîc Theoph. nam Matth. ait, *Vespere autem Sabbati,* id est, serò, non incipiente nocte, sed iam profunda & magna ex parte transacta. Ioannes autem dixit, *Vna Sabbati manè, cū adhuc essent tenebræ.* Itaque alter dixit, finem Sabbati, alter principium Dominicæ diei. Sed si hanc sententiam recipimus, cogimur dicere, saltem bis venisse mulieres ad sepulchrum, vt dicit Hieronymus, quem iam impugnauius primò media nocte, & de hoc aduentu loqui Matthæum & Ioannem. Secundò, orto iam sole, de quo aduentu loquitur Marcus. At hoc dici nequit, quia cū venit Magdalena, & cū adhuc tenebræ erant, vidit lapidem monumenti sublatum, vt ait Ioan. quomodo ergo orto iam sole dicere poterat cum sociis suis, *Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Ideo omnino dicendum est, idem tempus significari à Ioan. & Marc. non mediæ noctis, sed diluculo, non quòd sol iam esset super terram, sed quòd cælum ab Orientis parte iam albesceret, quod non fit vtrique, nisi Solis Orientis vicinitate. Eius enim est ille fulgor, qui nomine auroræ appellari solet, atque eo tempore adhuc sunt tenebræ, quæ tanto magis extenuantur, quanto magis oritur lux. ita Aug. 3. de consensu Euang. cap. 24. Nec obstat quòd ipse legit, *Oriente iam sole,* vtroque enim modo verti potest verbum Græcum ἀνατέλλαντες: Ita etiam Beda in Marc. Theoph. & Euth. in Matt. & S. Thomas hîc, & 3. p. q. 53. a. 2. ad 3. Lyran. hîc: Caiet. in Marc. Ians. c. 145. licet idem Theoph. in Ioan. putarit in Matth. & in Ioan. tempus mediæ noctis significari. Sed rectè dixit in Matth. solem appellari, solis radios; ita dicimus nos solem videre, quando videmus radios, licet solē, vel sydus ipsū non videamus: Responderetur ergo verba Matth. idem prorsus significare cum verbis aliorum; sed eorum intelligentia magna est, & antiqua controuersia:

Iansenius

Iansenius suprà cùm relatas antiquorum expositiones sibi satis non placere significasset, commotus argumento, quod ex Lucæ verbis fecimus, *Sabbatum illucescebat*, &c. ita exponit, *vespera Sabbati*, ita enim legit ipse, non *vespere*, id est, in extrema parte Sabbati sole iam vergente in occasum, quæ vespera lucebat in dominicam diem, quia erat principiū sequentis diei dominicæ, quo iam operari licebat, venerunt mulieres, ad sepulchrum, non quòd tunc exierint, sed quòd tunc inter se conuenerunt, & aromata parauerunt, vt nocte transacta, venirent & vngerēt Dominū, quod Marcus post Matth. Scribēs ita explicuit: *Et cū trāsisset Sabbatū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Salome emerūt Aromata*. Sed miror ita ei placuisse hāc expositionē, quæ magnā vim affert verbis Euang. Primū enim Hier. & cæteri veteres non legūt *Vespera*, sed *vespere*, poniturque aduerbialiter, sicut est in græco, quare apud græcos nō præcedit nomē quod referatur à relatiuo *qua*. Secundò, quid manifestius quàm Matthæū loqui nō de cōuentione mulierū inter se, vt venirent ad monumentum, sed de aduentu ipso, cū dicat, *venit Maria Magdalene, & altera Maria, videre sepulchrum; & ecce terramotus factus est magnus*, &c. eadem hora, id est, Vespere Sabbati, venerunt, & cū veniebant, factus est terramotus, nam, ecce, subitam rei celeritatem indicat. Multo probabilius Montanus in Matth. ita ait: Totum tempus à prima apparēte in crepusculo stella vsque ad sequentis diei initium, id est, vsque ad auroram exorientem, dicitur Hebræis *הָרֵב* *Hereb*, id est, *vespere*, vt Gen. 1. *Factum est vespere & mane dies unus*. Itaque sensus est, Nocte illa post Sabbatum, cuius noctis extremum attingit lucem, primæ dici, post Sabbatum venerunt videre Sepulchrum. Veniebant autē ne corpus magistri sui transacto Sabbato aliò transferretur, & ideo venerunt antequam finiretur Sabbatū. Hæc expositio primo aspectu mihi placuit; sed considerata tamen multas habet difficultates; primò non indicat relatiuum, *qua*, cui nomini iungendum sit. Secundò non probat noctem vocari *הָרֵב* *hereb*, siue vesperum, nec potest fortasse probari ex Scriptura. Semper enim hoc nomen datur extremæ parti diei, cū sol propinquus est occasui, aut cū iam occidit, & ad locum Gen. respondetur, hīc non fieri mentionem de noctibus quæ numeratis diebus intelliguntur numeratæ, sed de diebus, quorum prima pars dicitur manē, secunda vespere: nam noctes iam docuerat non vocari *הָרֵב* *hereb* apud Hebræos, sed *לַיְלָה* *laiela*, in illis verbis, & *lucem vocauit diem: tenebras verò noctem*. Tertiò falsum est quod dicit, venisse mulieres antequam finiretur Sabbatum, ne corpus domini manē mutaretur, quoniam per Sabbatum non licebat corpus mutari, vel Sepulchrū aperiri. Sed oportebat expectari ad minimum primam Sabbati. falsum, inquam, est, quoniam Sabbato post Solis occasum iā licebat opera seruilia exercere, & ideo tunc mulieres parauerunt aromata, vt ait Marcus, tunc enim finiebatur Sabbatum, neque erat necesse expectare lucem diei Dominicæ. Melius expositionē suā tueretur, si diceret, *vesperā esse noctis principiū, & per Synedochē accipi pro tota nocte*, sicut dixit Aug. de cōsēsū Euāg. c. 24. & idē docuit hīc fieri Mart. l. 9. hyp. reg. 7.

At Hieronymus q. 4. ad Hedibiam, quoniam vidit vespere. ita accipi ut diximus, non ut dixit. Montanus, ita soluit hanc difficultatem, mihi que videtur Euangelistam Matthæum, qui Euangelium Hebraico sermone conscripsit, non tam *vespere* dixisse, quam *serò*, & eum, qui interpretatus est verbi ambiguitatem, deceptum, non *serò* interpretatum esse, sed *vespere*. Qua in re non reprehendit fortasse Hieronymus Latinum interpretem, sed eum qui ex Hebræo transtulit in Græcum, licet non negem probabile etiam esse, Latinam translationem reprehendi. Arbitror igitur Hieron. malle legere *serò* Sabbati, quam *vespere*. Quoniam si legatur, *vespere* Sabbati, intelligitur tempus quo nox incipit: Si autem legatur, *serò* Sabbati, significatur extrema pars Sabbati, quod in nocte sua terminatur, & ideo exposuit, *vespere* Sabbati, id est, *serò*, non incipiente nocte, sed iam profunda, & magna ex parte transacta. Ambrosius paulo ante finem commentario in Luc. docet hinc haberi in Græco $\delta\psi\epsilon$, id est, *serò*. *Serò* autem aliquando significare tempus noctis profundum, ut si dicas: *Serò* ad lucubrandum surrexi, id est, profunda nocte, & ita accipi apud Matth. in quo prorsus cum Hieronymo convenit. Sed sciendum est, primo $\delta\psi\epsilon$ apud Græcos idem esse quod apud nos *vespere*, aut *vesperi*, licet dictio Græca non solum extremam diei partem significet, sed etiam extremam partem rei cuiusvis, quod metaphoricè fit; ut $\delta\psi\epsilon$ ætatis, id est, ad finem ætatis; ita ergo apud Matth. $\delta\psi\epsilon$ τῶν σαββάτων significat, cum iam Sabbata, id est, omnes dies hebdomadæ finirentur, & eandem metaphoram usurpavit noster interpretes, ut *vespere* Sabbati dixerit pro extrema parte noctis Sabbati, sumendo, *vespere*, pro extremitate cuiusvis rei: ut cum in hymno dicitur, Venit ad vitæ vesperam, id est, ad finem. Secundò nota, aliter numerari dies quantum ad festiuitates attinet, aliter quantum ad communem usum: quantum ad festiuitates numerabantur à vespera usque ad vesperam, Leuit. 23. quoad còmunem usum numerabantur à diluculo usque ad noctis initium, ut videmus Gen. 1. ita sunt duodecim horæ diei Ioann. 11. & cum die numerabatur nox sequens, ita ut fieret dies naturalis 24. horarum. Itaque nox Sabbati dicitur à Solis occasu usque ad diluculum sequens, unde incipit dies Dominicus, & ita accipi hinc *vespere* Sabbati, ut rectè ait Theophyl. in Matth. Et meritò ita loquitur Matthæus, quia licet dies Dominicus esset dies tertius azymorum, non tamen erat festus dies, sed in eo licebat operari; tantum enim in primo & septimo non licebat, & ideo numerat secundum communem usum dierum perfectorum. Lucas autem aliter numerare debuit, id est à vespera, usque ad vesperam, quia dies sequens erat Sabbatum. Ex quo soluitur argumentum adductum ex Luca, quod sequeretur, si *vespere* Sabbati significaret, ad finem noctis Sabbati, quod necesse fuit addere, *que lucebat in prima Sabbati*. Respondetur, quoniam poterat aliquis intelligere Euangelistam numerare Sabbatum secundum consuetudinem, festiuitatum, nam ita *vespere* Sabbati significaret ad occasum Solis, & ideo ne errandi daretur occasio, adden-

do, *qua luceſcit in prima Sabbati*, docuit ſe loqui non de fine diei, ſed de fine noctis. Eſt ergo ſenſus, cū iam Sabbatum finiretur, & inciperet dies Dominica, venerunt mulieres, &c. & ad illud relatiuum, *quæ*, ſubaudiendum eſt, *hora*, ſiue *nocte*, ſiue *aurora*, quæ nomina etiam apud Græcos fœminea ſunt.

Sed quæritur primò, quòdnam tempus ſit in quo finitur nox, & incipit dies, iuxta hanc computationem. Reſponderetur noctem dici, dum nihil prorfus lucis apparet, cū autem aliquid lucis videri incipit, tunc incipit dies, quod tempus appellatur crepuſculum matutinum, hoc crepuſculum inceperat, cū egreſſæ ſunt mulieres ad ſepulchrum, vt ait Matth. cū autem fuerunt ad Sepulchrum, iam plus lucis erat, & tamen erant tenebræ, vt ait Ioannes.

Quid dicatur nox, & quid dies.

Secundò quæritur, cur tam ſollicitè deſcripſerunt Euangeliftæ tempus aduentus mulierum. Reſponderetur, potiſſimū vt docerent eo tempore iam reſurrexiſſe Dominum. Secundò vt cerneretur eorum ſedulitas & deuotio in Chriſtum.

Cur ita ſollicitè tempus aduentus mulierum ab Euangeliftis deſcriptum. Qua hora reſurrexit Dominus.

Tertiò quæritur, qua hora Dominus reſurrexerit. Hieron. Epift. ad Hedibiam quaſt. 3. ait Dominū ſurrexiſſe vespere Sabbati, eo tempore quod à Matth. eſt ſignatum, dicente, *veſpere autem Sabbati*, &c. Sed manè prima Sabbati apparuiſſe Magdalenæ, & quaſt. 4. docet à Matthæo tempus mediæ noctis & galli cantus ſignificari. Quare ex eius ſententia habemus reſurrexiſſe media nocte. Euthymius etiam in Matthæum, ait: *Omnes autem unanimiter ſancti Patres & doctores tempus reſurrectionis eius fuiſſe dicunt circa primum galli cantum, qui iam dominica diei lucem præſerebat.* Idem videtur ſentire Cyrillus lib. 12. cap. 44. nam concilians Matthæum cum Ioanne dicit, idem tempus mediæ noctis ab utròque ſignificari. Idem ait Theophylaſtus hîc: At Thomas tertia part. q. 53. art. 2. ad 3. affirmat Chriſtum reſurrexiſſe circa diluculum illuſcente iam die, ad ſignificandum quòd per ſuam reſurrectionem nos ad gloriæ lucem inducebat: ſicut mortuus eſt adueſperacente iam die, vt oſtenderet quòd per ſuam mortem deſtruebat tenebras culpæ & pœnæ. Hæc ſententia videtur mihi multo verior, probatur ex Marci vltimo. *Surgens autem Ieſus manè prima Sabbati, apparuit primò Maria Magdalena.* Sed huic loco reſpondet Hier. q. 3. ad Hedibiam, & Theophylaſtus, & Euthymus in Marcum, ſiſtendum eſſe, vbi ait, *Surgens Ieſus*, deinde legèdum, *manè prima Sabbati apparuit*, &c. Surrexerat enim vespere Sabbati, ſed die Dominica manè apparuit Magdalenæ. At verò autor commentariorum in Marcum, quæ feruntur in operibus Hieronymi intelligit Ieſum reſurrexiſſe primo manè, & apparuiſſe Magdalenæ, Similiter intelligit hîc Beda. Probatur tamen ex titulo Pſal. 21. *In fine, Pſal. David pro aſſumptione matutina*, quo loco, *aſſumptio matutina* ſignificat auxilium Patris præſtitum filio cū eum reſuſcitauit ſummo manè. ita hîc exponit Hieronymus, Auguſtinus, & multi alij, & hîc pro matutina, eſt in Græco nomen deductum à nomine *hōs*, quod eſt aurora: cū autem *hōs*, iam cælum albefeit, & ru- beſcit,

Aſſumptio multa rina quid.

bescit, vnde ab Homero vocatur *κροκόπεπλος*, id est, croceam, siue rubeam vestem habens, & Virgilius,

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.

Et Pl. 56. *Exurge gloria mea, &c. Exurgam diluculo.* Qui locus apertè intelligitur de resurrectione Christi: vnde Hieronymus hîc, *diluculo enim surrexit manè cum adhuc tenebræ essent super terram.* in vtroque loco est apud Hebræos *שחר* *Sabar*, quod significat auroram. Præterea nisi sumatur pars dominicæ diei, non potest intelligi quomodo Dominus fuerit in Sepulchro tribus diebus, & tribus noctibus; & propterea necessariò sumitur pars eius diei. Et idem facit August. 4. de Trinitate c. 6. & lib. 3. de doctrina Christiana. c. 35. & lib. 3. de consensu Euang. cap. 24. Non dicitur autem dies incipere apud Hebræos donec aurora exoriri incipiat, vt dictum est, quia Matthæus noctem Sabbati vocat dum lucebat prima Sabbati: ergo necessariò dicendum est Christum resurrexisse die Dominica diluculo paulo antequam mulieres venirent: vnde August. 3. de doctrina Christiana. cap. 35. ait: *Nox, in cuius parte ultima resurrexit, nisi totus dies accipiatur, adiuncto scilicet die illucente dominico, non possunt esse tres dies.* Idem ait lib. 1. questionum Euangelicarum quæst. 7. & 3. de consensu, cap. 24. Et Ambrosius prope finem Lucæ ait: *Sic igitur temperandum est, vt neque manè, quæ est prima post Sabbatum, neque Sabbato resurrectio facta credatur. Nam quomodo triduum completum?* intelligit autem non factam esse resurrectionem claro manè, sed in confinio noctis Sabbati, & lucis Dominicæ. Probatur denique hæc veritas ex sensu Ecclesiæ, quæ in hymno resurrectionis ad laudes canit, *Aurora lucis rutilat, &c. Cum Rex ille fortissimus, mortis confractis viribus, &c.* Nec obstat figura Samsonis, qui media nocte exiit ex vrbe Gaza. Iudith 16. Satis enim est ad illam dominum resurrexisse cum adhuc tenebræ erant, vt respondet Iansen. qui in contrarium illam adduxerat, cap. 145. Vnde Gregorius homil. 21. in Euangelia, illam de Christo exponens, non dixit, media nocte surgens, sed *ante lucem surgens.*

Maria Magdalene venit manè.] Ex dictis intelligimus venisse simul mulieres, quæ ab aliis Euangelistis numerantur. Augustinus 3. de consensu cap. 24. ita ait, *Venit autem, sicut Ioannes dicit, Maria Magdalene, sine dubio cum cæteris mulieribus, quæ Domino ministraverant, plurimum dilectione seruentior, vt non immeritò Ioannes solam commemorari, tacitis eis quæ cum illa fuerunt, sicut alij testantur.* Ratio huius est, quoniam, vt ait Euthymius in Marc. cap. 48. solent Euangelistæ per personam, quæ insignior est, eam etiam intelligere, quæ minus nota est, hoc potest multis exemplis probari. Marc. 10. *Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam, mendicans, &c.* & tamen ex Matth. 20. constat fuisse duos cæcos; sed Bartimæus nominatus est, quia erat insignis. Et Marc. 5. Dominus sanauit hominem habentem legionem dæmonum, & tamen constat ex Matth. 8. non fuisse vnum dæmoniacum, sed duos. Idem seruatur in reliqua Scriptura, vt Gen. 8. *Recordatus est Dominus Noë, & cunctorum animantium quæ erant cum illo.* Sub Noë intelliguntur

guntur vxor eius, & filij, Sic legimus euerſam fuiſſe Sodomam & Gomorrhā, cū conſtet ex Gen. 19. & Deut. 29. fuiſſe etiam euerſas alias ciuitates. Sic Ruth. 4. dicitur, *Faciāt Dominus hanc mulierem ſicut Rachel, & Liam, quæ adificauerunt domum Iſraē*; cū multæ ex tribubus Iſrael ſint ex filiis ancillarum Iacob, Balæ, & Zelphæ.

Et vidit lapidem ſublatus.] Chriſtus clauſo ſepulchro reſurrexerat, & poſtea ab Angelo ſublatus eſt lapis, vt videmus in Mattheo, habet autem lapis iſte pluſquam decem ſpithamas longitudinis, vt ait Aranda tractatu 1. cap. 13. Latitudo, iuxta Medinam, eſt trium ſpithamarum, & quatuor digitorum: profunditas vnus ſpithamæ, & quatuor digitorum. Nunc poſitus eſt in altari ſacelli cuiuſdam, vbi dominus ligatus manſit tota nocte in domo Caiphæ.

Magnitudo
lapidis ſepulchri Domini.

Cucurrit ergo.] Auguſtinus vbi ſuprà, vt vidit lapidem ſublatus, antequam aliquid diligentius inſpiceret, non dubitans ablatum inde eſſe corpus Ieſu, cucurrit ad Simonem Petrum, & Ioannem, &c. Ad illos cucurrit, quia iſti duo magis Chriſtum amabant, aut citius illi occurrerunt.

Præcucurrit citius Petro.] Vt iunior, & agilior.

Vidit poſita linteamina] Signum reſurrectionis, quoniam, vt Chryſoſt. ait, ſi quis corpus furatus eſſet, nequaquam in eo nudando, & ſudario ſeorſum deponendo, moratus eſſet.

Reſurrectionis ſignum.

Non tamen introiuit.] Aut timore aliquo, aut Petrum tanquam ſeniores prius ingredi volens, vt ait Lyranus de Spirituali ſenſu huius hitoria. Vide Greg. homil. 21. in Euangelia.

Et vidit, & credidit.] Cyrillus & Euthymius intelligunt credidiſſe reſurrectionem, & idem ſubindicat Chryſoſt. iuxta hanc ſententiam dum dicitur, *nondum enim ſciebant Scripturas*, &c. redditur ratio cur vſque ad illud tempus non habuiſſet fidem firmam reſurrectionis. At Auguſt. tract. 120. & 3. de conſenſu cap. 24. reprehendit hanc expoſitionem, quoniam non poterant credere eum reſurrexiſſe, quem nesciebant oportere reſurgere; Et ideo ſtatim dicitur, *nondum enim ſciebant*, &c. Sed vult hunc eſſe ſenſum: Vidit & credidit, verum eſſe quod Maria dixerat ſublatus eſſe corpus de monumento. Ita etiam Theophylactus, quam expoſitionem magis probat Ianſenius cap. 145. & merito; quoniam mulieres nihil de reſurrectione dixerunt Apoſtoliſ, quare Verbum, *credidit*, reſertur ad ea quæ audierat, & ratio adiungitur cur ſublatus crederet, *nondum ſciebant Scripturas*, id eſt, non intelligebant, de qua re diximus c. 2. ibi, & *crediderunt Scriptura*.

Quid crediderit hic diſcipulus.

Ad ſemetipſos.] Auguſt. tract. 121. Vbi habitabant, & vnde ad monumentum cucurrerunt, vel vbi cum aliis Apoſtoliſ manebant.

Dum ergo ſleret, inclinauit ſe.] Iam viderat non eſſe hic corpus, ſed, vt ait Greg. hom. 22. amanti non ſatis fuit ſemel vidiffe, iterum atque iterum inſpicit.

Et vidit duos Angelos.] Queritur quomodo in hac viſione Angelorum concilientur Euangelista. Matth. enim ait, *Angelus domini deſcendit*

Ribera in Euang. Ioan.

Q Q q

de

de calo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum. Itaque manebat extra sepulchrum. Marcus verò intus esse dixit. Et introeuntes in monumentum viderunt iuuenem sedentem in dextris, &c. Lucas duos Angelos ponit intra sepulchrum, sicut & Ioannes: ait enim, & ingressa non inuenerunt corpus Domini Iesu, & factum est dum mente confternata essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti, &c. quos tamen Ioannes sedentes ponit ad caput, & ad pedes sepulchri, Lucas autem stantes secus mulieres.

Ad hoc respondet August. 3. de consensu c. 24. primò, non eundem fuisse Angelum, qui est apud Matth. & Marcum, quod etiam affirmat Euthym. in Matth. Sed probabilius putat August. (& hoc postea sequitur) vnum & eundem Angelum fuisse. At cum dicit Marcus, *introeuntes in monumentum*, non significat illas introisse in ipsum saxei sepulchri locum, sed in spatium aliquod septum maceria, quod probabile est fuisse ante petram in qua excisum est sepulchrum: & ita idem est quod aiunt Matthæus & Marcus. Sed quod Augustinus probabile esse dicit, quoniam locum non viderat, pro certo haberi debet, Nam, vt colligimus ex Medina, & Aranda tract. 1. c. 15. in loco sancti sepulchri, est sacellum quoddam paruum ianuam habens ad Orientem, cuius ianuæ altitudo, est staturæ hominis, seu, vt ait Episcopus Conimbricensis in Marcum, vbi idem ferè dicit cum istis authoribus, erat altitudinis trium cubitorum, latitudinis verò cubiti cum dimidio, longitudo istius sacelli est duodecim pedum, & totidem ferè latitudo, istud paruum sacellum erat spatium quod August. dicit fuisse ante saxei sepulchri locum, siue ante petram, in qua excisum est sepulchrum, in eo est lapis, in quo dicunt quidam Angelum sedisse quando cum mulieribus locutus est: alij putant positum esse vt locum significet, in quo mulieres fuerunt quando viderunt Angelum, & hoc est certius, quoniam lapis, in quo sedebat Angelus, erat idem qui aduolutus fuerat ad ostium monumenti. Itaque in hoc sacellum ingressæ sunt mulieres. Et hoc est quod dicit Marcus. Intra hoc est ostiolum altitudinis quinque Spithamarum, latitudinis trium, aut, vt ait Episcopus Conimbricensis, altitudo est vnus cubiti cum dimidio tantum, per quod corpus Christi introductum est vt sepeliretur: ad hoc ostium, quod est ad Septemtrionem, aduolutum est Saxum magnum, & signatum; intra hoc ostium est spatium quadratum decem Spithamarum marmore coopertum, & ad dexteram hostij est altare altitudinis nouem spithamarum, longitudinis eiusdem, quam habet totum illud spatium quadratum, latitudinis verò dimidiæ, id est, sex Spithamarum: cavitatis huius altaris est sepulchrum, quod iam non videtur à peregrinis, quia marmore tegitur, sed super illud Missæ dicuntur. Hic sunt quadraginta quinque lucernæ septem Nationum Christianorum, sed ardent semper ferè triginta. Angelus erat extra hoc ostium septemtrionale, super lapidē reuolutum, & ideo erat extra Sepulchrum, mulieres erant intra primum ostium Orientale, quod etiam dicebatur Sepulchrum. Addit Aranda in Hierusalem multa

Sacellū ante
locum saxei
sepulchri.

Sepulchrum
Domini.

multa fuisse Sepulchra eiusdem formæ, atque certissimum esse mulieres in illud prius Spatium tantum ingressas fuisse, cum primum Angelum viderunt, & totum illud Spatium dici Sepulchrum. Ex quibus patet falsum esse quod ait Episcopus Conimbricen. Saxū illud magnum aduolutum esse ad ostium exterius orientale, Nam ita non possent Conciliari Euangelistæ. Deinde mulieres, vt prosequitur ibi Augustinus, hortante Angelo, vt viderent locum vbi positus fuerat Dominus; introierunt in secundum Spatium, & viderunt duos Angelos, vt ait Ioan. Sedentes in albis, in signum lætitiæ resurrectionis, qui Mariæ, quam præ cæteris tristem & flentem viderant, dixerunt: *Mulier, quid ploras?* & dum illæ essent mente consternatæ, quia non reperiabant corpus Domini, nec sciebant vbi positum esset, nondum enim præ desiderio credere poterant surrexisse, surrexerunt illi duo Angeli, & steterunt iuxta illas in veste fulgenti, vt ait Lucas; illæ verò declinauerunt multum in terram timentes; vt idem ait, nec valentes splendorem illum Angelorum ferre: tunc Angeli, vt ait Euthymius in Matthæum, iam non mansuetè, vt prius, sed quasi obiurgantes, earum incredulitatem, paulo asperius dixerunt: *Quid queritis viventem cum mortuis?* hæc ex Augustino, & Euthymio supra.

Mulier quid ploras?] Vide de his verbis & sequentibus celeberrimam Origenis homil. quæ est in secundo tomo in fine homiliarum in diuersos.

Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum.] S. Thomas, & Lyra, & Chrysostomus homil. 85. dicunt illam conuersam fuisse retrorsum, quia vidit Angelos Christo apparente assurgere honoris causa; forte etiam sonū pedum, aut verborum audiit, aut præ cura, & desiderio crebrò in omnem partem spectabat, sicut solent qui aliquid querunt, & non inueniunt. Sed hîc etiam est magna difficultas, vtrum ante hanc visionem domini, an postea factum sit quod ait Marcus, *At illa exeuntes fugerunt de monumento, inuaserat enim eas timor & pavor, & nemini quicquam dixerunt, timebant enim.* Augustinus 3. de consensu c. 24. prius ponit visionem istam Christi apparentis Magdalene, & postea, quod ait Marcus, fugisse de monumento. Dicit etiam intelligendum eas timore & gaudio fuisse affectas; quod probabile est. At Euthymius. c. 68. in Matthæum, & Iansenius c. 145. hunc exitum mulierum ponunt antequam Magdalena viderit Christum, quod videtur probabilius. Idem sentit Tatianus in Harmonia quatuor Euangeliorum, & apertè sentiunt ita Ioannes Bossius lib. 7. vitæ Iesu Christi in principio. Christo iam viso plenæ erant gaudio, non timore, atque ita cum illis occurrit Dominus apud Matthæum, non metu, sed voluptate magna affectæ sunt, & accedentes tenuerunt pedes eius. Queritur etiam vtrum sola Magdalena viderit hîc Christum, an etiam aliæ mulieres. Aug. supra vult omnes simul vidisse. Euthym. & Iansen. supra ab hac visione excludunt cæteras mulieres, quod mihi videtur valde probabile. quoniâ ait. Marc.

Cur retrorsum conuersa sit Mater Domini.

An sola Magdalena viderit Dominum, vel simul & alia mulieres.

furgens autem Iesus manè prima Sabbati apparuit primò Mariæ Magdalena, de qua eiecit septem dæmonia. Primò eius feruentior dilectio exigebat, vt prima omnium videret Christum, atque ita habetur in eius hymno ad Vesperas,

*Surgentem cum victoria,
Iesum vidit ab inferis,
Prima meretur gaudia.
Quæ plus ardebat cæteris.*

Nec confertur ibi tantum cum Apostolis, sed etiam cum mulieribus. Puto ergo cum illæ fugerent de monumento, cæteras timore perterritas, longius fugisse; Magdalenam verò, quam amor faciebat audacior, prope monumentum constitisse, vbi dominum videre meruit, atque ita locus ipse rota quadam marmorea stratus ad tres passus à Sepulchro significat, vbi erat Magdalena, à quo alter similiter signatus distat vndecim passibus, vbi Christus apparuit specie hortulani, vt ait Aranda tract. 1. cap. 15. ad finem, postea adiuncta est aliis, & simul cum illis vidit secundò dominum, vt ait Matthæus. Istæ rationes me mouent, non Euthymij, qui longe in hac re aberrauit, affirmans omnia, quæ affert Ioannes de Magdalena à principio capitis, facta esse postquam mulieres viderunt dominum apud Matthæum. Immo & Hieronymus hoc ipsum affirmans quæstion. 5. ad Hedibiam, quod quomodo verum esse possit non possum intelligere: quomodo enim viso domino, & adorato, rediret ad monumentum Magdalena, & diceret, *Tulerunt dominum de monumento, & flieret ad illud?*

Non sciebat quia Iesus est.] Nam, vt ait Lyra, in potestate est habentis corpus gloriosum, sic apparere, vt cognoscatur, vel non cognoscatur, vt patet cum apparuit duobus discipulis euntibus in Emaus, Lucæ ultimo. Causa est, quoniam lineamenta & colores Christi secundum aliquid sui mutabant visum videntium, & secundum aliquid non mutabant, & sic Species in sensu non repræsentabat faciem Iesu qualis erat in se, sed qualis erat in Specie. Quod optimè explicat hic, & in Luca Caietanus experientia hoc docet: nam hominem quantumuis notum, si propter distantiam, aut informitatem visus non integrè videmus, alium esse putamus.

Cur Dominum vocauerit, eum hortulanum putans.

Domine, si tu sustulisti eum.] Dominum vocat vrbauitatis causa, vt vulgo loquuntur homines, non quod eum magnum esse putarit. Hieronymus quæstion. 5. ad Hedibiam: Hic dominum non de confessione veræ fidei Saluatorem vocat, sed humilitate, & timore, hortulano defert obsequium. Quod autem dicit, *Si tu sustulisti eum*, nec nominat quem; S. Thomas, Lyra, & alij dicunt, hunc esse affectum vehementer amantium, vt de quo ipsi cogitant, putent alios etiam cogitare; licet fieri potuit vt cum eum propè se videret, existimaret intellexisse quod ipsa Angelis responderat, *quia tulerunt Dominum meum*, quod videtur subindicare Chrysof.

Et ego eum tollam.] Origenes in homil. & Chrysostomus & multi alij magnitudini amoris tribuunt, qui tantam in ea confidentiam efficiebat. Hieronymus quæst. 5. ad Hedibiam, ignorantia & turbationis atque inconsiderationis esse putat.

Dicit ei Iesus, Maria.] Vocauit eam non solum nomine proprio, sed eo etiam sono vocis, quo solebat antea vocare; & ideo illa statim vocem sibi notam agnouit, vt eius responsio indicat.

Conuersa illa dicit ei: Rabboni.] Quomodo conuersa est, si cum ipso loquebatur? ita Chrysostomus homil. 85. Mihi videtur cum dixisset, *vbi posuisti eum*, rursus ad Angelos respexisse tamquam rogatura quid stupuerint, scilicet cum Christum viderunt venientem, & ei cum honore assurrexerunt, & ab his ad Christum se vocantem, & voce quis esset, ostendentem, conuertisse. Hieronymus quæst. 5. ad Hedibiam: stupore perterrita huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi Dominum videre. hoc mihi videtur valde probabile, est enim propriè inquieti animi, & sollicitè quærentis; quod verò dicit, *Rabboni*, id est, Magister, vel, Magister mi, vox Chaldaica est, Hebræi enim dicunt *Rabbi*.

*Rabboni
quid.*

Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem.] Epiphanius lib. 3. in hæresi Massalianorum putat hæc verba dici Mariæ matri Domini, sed id per obliuionem dixisse putandus est. Hinc locum variè exponunt Sancti, sed conueniunt ferè in eo quòd Dominus tangi se prohibuerit, quasi maiorem fidem exigens in Magdalena, & maiorem reuerentiam, vt non sicut ad hominem tangendum accederet, sed sicut Deum veneraretur. Varietas est in causa, quam reddit. *Nondum enim ascendi*, &c. Ambrosius in cap. vlt. Lucæ, ad hunc sensum exponit: Tibi non ascendi ad Patrem, quem quasi mortuum quæris: non me iudicas Patri æqualem? Hieronymus quæst. 5. ad Hedibiam, similiter Augustinus tract. 21. intelligunt de tactu Spirituali, qui fit per fidem, vt fit sensus: Noli in me sic credere quemadmodum adhuc sapias, tunc me tanges, cum ascendero ad Patrem, id est, cum me Patri æqualem credideris. Et ita exponit etiam Sermone 60. de verbis Domini, & Sermone 152. & 155. de tempore, & aliis locis. Chrysost. hom. 85. ait: Volebat cum eo familiariter conuersari, vt solebat, & præ lætitia nihil magnum de eo cogitabat, abducit eam ab hac sententia, vt se reuerenter alloquatur; quasi dicat, multo melior secundum carnem effectus sum; ad Patrem ascendere paro, nec iam inter mortales versabor, & ideo reuerentius mecum agere debes, quàm solebas; sed ne hoc asperius aut superbius videretur, dixit aliis verbis; *nondum enim ascendi ad Patrem*. Ita etiam Theophylactus & Euthymius. Cyrillus ait, Ante passionem ab omnibus se tangi sinebat, vt omnes sanctificaret, post resurrectionem autem non facillè id permittebat, vt doceret se non esse tangendum, nisi ab his qui mundati sunt per Baptismum, & gratiam sancti Spiritus, quam munditiem Christus effecit per aduentum sancti Spiritus, & ideo ait, *Nondum ascendi ad Patrem*,

scilicet vt mittam Spiritū sanctum, & omnes mundemini. Præter istas expositiones, mihi videtur etiam hoc modo exponi posse simplicissime: sciebat Magdalena Christum ad cælum fore ascensurum, nec postea se fruituram eius conspectu, & colloquio, ideo occasionem datam tangendi Christum, elabi volebat, cui ait Dominus: *Noli me tangere*, &c. id est, tempus tibi restabit tangendi & colloquendi, adhuc enim sum in terra, nec ascendi in cælum, ideo noli nunc morari, sed gaudio quo frueris, fac vt fruantur Apostoli; neque enim fas est te in summo gaudio esse, illos in dolore iacere. Ex hoc sensu facile tollitur difficultas quomodo se tangi permiserit in Matth. ab ipsa Magdalena, & ab ipsis sociis, cum dixit eis, *Auete: at illa tenuerunt pedes eius*. Respondetur enim hoc permisisse, quoniam iam ibant ad nuntiandum Apostolis, nec morari volebant, sed tantummodo eum adorare, vnde statim eas dimittit. Iuxta priores expositiones Sanctorum respondere possumus, Magdalenam iam non ea familiaritate, qua prius; sed vera & debita cum reuerentia accessisse, & ideo permisit Dominus. Caietanus putat, eam apud Ioannem non ad pedes se abiecisse, sed familiariter Christum amplecti voluisse, eiusque aut faciem, aut collum tenuisse; nec mirum, inquit, Caietanus, quoniam tanta erat vis amoris, vt non consideraret quid faceret in tam magna, in sperata ac subita lætitia occursum. Quod Iansenio cap. 145. probabile videtur, & addit Iansenius, quemadmodum videri potest ex caruncula illa, quæ in fronte capitis Magdalene apud Marfilienfes conspici dicitur, atque ex contactu immortalis manus Domini, eam à suo contactu repellentis, relicta creditur; quod si ita fuit, meritò eam repulit; sed postea ad osculandos pedes cum aliis accedentem non erat cur repelleret. Quod autem Ambrosius in fine Lucæ ad respondendum huic difficultati multis verbis probare nititur aliam esse hanc Mariam Ioannis, aliam illam Matthæi, quæ pedes eius tenuit, à qua sententia non multum abhorruit Hier. q. 4. & 5. ad Hedibiam, iam nequaquam est recipiendum, sicut nec Augustinus, qui statim scripsit receptum esse, tunc enim versabatur in quæstione vtrum vna, an plures essent Magdalene, de quo iam quæstio nulla est, vt diximus cap. 11.

Fratres vocat discipulos.

Vade autem ad fratres meos.] Meritò nunc eos fratres vocat, quando secundum corpus maior est, ne eos aut propter timorem & infirmitatem fidei, quam in passione ostenderant, aut propter ignobilitatem contemnere videretur, iuxta illud Ecclesiast. 3. *Quanto magnus es, humilia te in omnibus*. Rectè etiam dicit fratres suos, vt ostendat se eiusdem naturæ esse, ac prius, licet alterius gloriæ, fratres enim vocat quasi eiusdem secum naturæ participes, iuxta id ad Hebr. 2. *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes; propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Tertiò rectè vocat fratres eo tempore, quo mittendi erant, vt per prædicationem semen fratri defuncto suscitarent, vt habetur Deut. 25.

Ascendo,

Ascendo, ad Patrem meum, &c.] Vt maius in eis desiderium videndi excitaret, maioremque promptitudinem; nec pudore fortasse retardarentur. Chrysostomus dictum putat, vt ipsius Magdalene mentem excitaret, & se in cælum ascendere persuaderet.

Annuntians discipulis.] Iuxta Augustinum 3. de consensu. cap. 24. *Annuntia-
tio facta
Apostolis.*
Hic factum est quod ait Lucas; *& regressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis undecim, &c.* Et visa sunt ante illos sicut deliramenta verba ista. Certè hoc est quod dicitur Marci, vlt. *Et exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.* Et prius apparet primò Mariæ Magdalene, illa vadens nunciauit iis, qui cum ipso fuerant, lugentibus & flentibus, & illi audientes, quia viueret, & visus esset ab ea, non crediderunt. Sed aduersus sententiam Augustini, & magnam partem eorum, quæ diximus in conciliatione Euangelistarum, insurgit Iansenius cap. 145. vehementer & probabiliter contendens Augustinum non rectè ordinem descripsisse, quoniam Lucas cum nullam Domini apparitionem mulieribus factam narrasset, sed tantum verba Angelorum, ait; *& regressæ à monumento annunciauerunt hæc omnia illis undecim, &c. & visa sunt ante illos, sicut deliramentum, verba ista, & non crediderunt illis.* Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans, quod factum fuerat. Propter hæc verba dicit Iansenius, mulieres cum primum monumentum adierunt, non rediisse statim, nihil diligentius aspicientes, vt dixit Augustinus, sed vidisse Angelum sedentem super lapidem reuolutum, & introeuntes in sepulchrum non inuenisse corpus Domini; tunc astitisse secus illas, sicut ait Lucas, Angelos in veste fulgenti, dicentes: *Quid quæritis viuentem cum mortuis?* at illæ exeuntes citò fugerunt de monumento cum timore, & egressæ à monumento nuntiauerunt Apostolis, & visa sunt illis deliramenta: tunc dixit Maria Petro & Ioanni: *Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum, & cucurrerunt ad sepulchrum; quo tempore recedentibus Apostolis mansit Maria, & vidit Angelos, dicentes sibi: Mulier quid ploras, & cætera quæ sequuntur in Ioanne, & probat etiam Iansenius ex verbis discipulorum Lucæ ultimo, Sed & mulieres quadam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere, & abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt, sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non inuenerunt.* Ergo Petrus & Ioannes non cucurrerunt ad monumentum, donec mulieres dixerunt, se vidisse Angelos. Ista sententia Iansenij non est prorsus improbabilis: nam & Tatianus & Ammonius in Harmonia Euangelistarum, putant eas vidisse Angelos antequam quidquam discipulis renunciarent, & antequam Petrus & Ioannes cucurrerunt ad monumentum, quam ex recentioribus sequuntur Ioannes Bos, Petrus Bos, & Iacobus Villalobos supra. Sed mihi falsa videtur.

Probatur,

Probatur, quoniam cum mulieres venerunt ut nuntiarent Apostolis, nuntiaverunt omnia quæ audierunt ab Angelis, & quæ viderant, ut ait Lucas: quomodo ergo tunc dicere potuerunt, *Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.* nam hoc dixisse testis est Ioannes. Respondet Iansenius illas non credidisse Angelis, & ideo retulisse verba Angelorum, & simul suam sententiam explicasse, nempe sublatum esse corpus de monumento. Sed falsum est eas non credidisse. nam verba Evangelistarum aperte indicant credidisse Angelis. Matthæus ait, *Exierunt cum de monumento cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius.* Certe cum corpus non viderent, si non crederent resurrexisse, nullo modo gauderent, sed potius flerent, ut flebat Magdalena, cum non credebat; & Lucas, cum dixissent Angeli mulieribus, ut recordarentur Christum promississe suam resurrectionem, ait, *& recordata sunt verborum eius,* quod indicat eas credidisse: unde sequitur, *& regressæ à monumento nunciauerunt hæc omnia illis undecim.* Præterea Lucas ait, illas hæc nunciasse undecim discipulis, & aliis, Ioannes autem venisse ad Simonem & Ioannem, eosque ad monumentum cucurrisse. Ex quo intelligimus non eandem esse narrationem. Ut hæc omnia melius intelligantur, & Evangelistarum concordia pateat, notandum est maxime hunc esse morem Evangelistarum, ut cum alius alia prætermittat, ita tamen filum historiæ contexatur, ut nihil relinquere videatur, quasi nihil interpositum sit inter res quas narrant: hoc ubique in Ioanne videmus, qui multa scripta ab aliis reliquit, & idem in cæteris videre licet. Non igitur turbet nos cum aliquis Evangelista narrat aliquid quasi continuè factum, post id quod narratum est, quia sæpe inter hæc duo facta sunt alia quæ alij narrant: sed quia ipse narraturus non erat, perinde contexitur historiam, ac si illa facta non fuissent. Hoc supposito ordo rerum gestarum, qui probabilissimus omnium videtur, huiusmodi est. Manè venerunt Magdalena, & aliæ ad monumentum, & dicebant intra se: *Quis reuoluet nobis lapidem?* Et cum propius accederent, viderunt lapidem reuolutum, & cucurrerunt ad Simonem, & Ioannem, & dixerunt: *Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.* Nam non solâ Magdalenam, sed alias simul hæc verba dixisse, patet, quia pluraliter loquitur, hunc reditum earum ab aliis omissem Ioan. more suo narrauit, cæteri autem, quia narraturi non erant, ponunt continuè visionem Angelorum, quasi statim consecutam, cum statim consecuta non sit. Sed prius venerint Petrus & Ioannes ad monumentum, & cum eis mulieres, & non inuento Domino recesserunt Apostoli, & abierunt ad semetipsos. Maria autem non rediit cum eis; sed cum mulieribus stabat ad monumentum, plorans. Tunc viderunt mulieres Angelum sedentem supra lapidem, ut aiunt Matthæus & Marcus, quo hortante ingressæ sunt in locum faxe sepulchri, & viderunt duos Angelos sedentes ad caput & ad pedes sepulchri, qui dixerunt Magdalenæ: *Mulier, quid ploras?*

ploras? dicit eis: *Quia tulerunt Dominum meum de monumento, & nescio ubi posuerunt eum.* Addit statim Ioan. *Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, &c.* Quasi statim post illa verba conuersa fuerit, & Iesum viderit, quod non ita intelligendum est: Nam statim surrexerunt Angeli illi, & dixerunt: *Quid queritis viuentem cum mortuis, & cætera verba quæ sunt in Luca, tunc illæ exierunt de monumento cum timore, & gaudio, fugientes, & nemini quicquam dicebant, vt ait Marc.* Timor ex visione Angelorum oriebatur, gaudium ex resurrectionis nuncio, quem ab Angelis acceperant. Sed cæteris longius recedentibus, Magdalena mansit prope sepulchrum, & fortasse hoc significauit Ioannes, cum dixit, *Conuersa est retrorsum, &c.* id est, cæteris fugientibus conuersa est à fuga, & rediit versùs sepulchrum, adhuc tamen plorabat: quia cum Dominum non videret, ex instabilitate & inquietudine mentis iterum cœpit dubitare de visione Angelorum, & de veritate resurrectionis, donec vidit Christum ipsum; inde ad alias mulieres se adiungens veniebat ad discipulos, & in via occurrit illis Dominus, & dixit: *Auete, At illæ renuerunt pedes eius:* tunc omnes magis illa visione confirmatæ, renunciauerunt Apostolis, & illi non crediderunt. Hic dicit Augustinus ponenda esse illa verba Lucæ, *& visa sunt ante illos, sicut deliramentum,* & ita etiam censent Tatianus & Ioan. Bos, locis citatis, & Fr. Gabriel à Puteo herboſo loco citato cap. 21. Quàm meritò autem hic ponantur, patet ex verbis Marci citatis, ubi bis dicit Apostolos non credidisse iis qui viderant Dominum viuentem: patet etiam, quoniam ex quo viderunt Angelos, non redierunt ad Apostolos, donec Christum viderunt, vt videmus in Matthæo, & Marco. Rectè igitur constant omnia, si verba Lucæ explicentur, ad quæ responderetur, Lucam nihil narrasse de apparitione Christi facta mulieribus, & ideo quod factum est post visum Dominum, narrat quasi factum esset antequam videretur, & eadem ratione discipuli apud eum tantum dicunt. *Dicentes se visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.* Quamuis etiam dicere possumus, eos nullam mentionem fecisse apparitionis factæ mulieribus, sed tantummodo Visionis Angelorum, quoniam putabant ridiculum, & delirium Dominum apparuisse mulieribus, non autem apparuisse Apostolis. Plus putabant habere verisimilitudinis Angelos nuntiare eius resurrectionem, & ipsum à nemine visum esse, fortasse etiam præ timore non sunt ausi peregrino dicere totum quod audierant, ne magistrum suum Deum confiteri viderentur, & in odium & pœnas Iudæorum incurrerent: & propterea humiliter de eo loquuntur, dicentes, *de Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, &c. & Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israël.* Non audent dicere, *speramus,* vel non dicunt Christum visum esse mulieribus, ne & ipsi tardiores & reprehensibiliores iudicarentur, qui nec ita credidissent, sicut illis dixit Christus, *O stulti & tardi corde ad credendum.* Illud est longè difficilius, quod

postquam narravit Lucas Apostolos non credidisse mulieribus visionem Angelorum narrantibus, addit continuò, *Surgens autem Petrus cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina, &c.* Respondet Augustinus 3. de consensu. cap. 25. Lucam hoc dixisse recapitulando. Antea enim factum fuerat cum cucurrerunt Petrus & Ioannes: nam non solum Petrum cucurrisse, satis ostendit Lucas, cum apud eum inquit Cleophas, & abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt. Sed Lucas solum Petrum commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiauerat: quòd autem ait Lucas, & procumbens vidit linteamina posita, quod Ioannes de seipso dixit antequam ingrederetur, intelligendum est Petrum similiter antequam introiret procubuisse, aut inclinasse se, & vidisse linteamenta, sed deinde antè Ioannes ingressus est, vt inquit Ioannes, atque ita conciliantur Lucas, & Ioannes. hæc Augustinus. Possumus etiam aliter respondere. Primò quidem cucurrisse ad monumentum, Petrum & Ioannem, cum mulieres tantummodo lapidem reuolutum narrassent, vt ait Ioannes. Sed cum iterum mulieres dixerunt Apostolis, se non solum Angelos, sed ipsum quoque Dominum vidisse, cucurrit iterum Petrus, & procumbens vidit linteamenta, & abiit secum mirans quod factum fuerat. Hunc secundum exitum Petri ponit Fr. Gabriel suprà. Et probabilissimum est eo tempore Petro abeunti & intra se miranti Christum apparuisse, iuxta illud Lucæ, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. postquam autem Petrus secundò cucurrit ad monumentum, venerunt & alij ex Apostolis, siue ex discipulis, & propterea dicit Cleophas, *Sed & quidam ex nostris abierunt ad monumentum.*

Quomodo
Dominus
discipulis
apparuerit
in Ierusalem.

Cum ergo serò esset.] Hæc est eadem apparitio quæ narratur à Luca, cum ait, *Stetit Iesus in medio eorum, &c.* Sed quæritur quomodo eis apparuit in Hierusalem, cum dixerit in Matth. *Nuntiate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.* Huic difficultati respondet Hieronymus quæst. 7. ad Hedibiam, in Hierusalem visum esse Dominum obiter ad consolationem discipulorum, & statim ex oculis tollebatur. Sed in Galilæa tanta familiaritas erat, & perseuerantia, vt simul cum eis versaretur, & videretur; & ibi factum fuerit illud Act. 1. *Quibus & præbuit seipsum vinum post passionem suam in multis argumentis per quadraginta dies, &c.* Cum igitur Dominus ait, *ibi me videbunt*, loquitur de morosa, & familiari, & per multos dies continuata visione: & ita nihil obstat quòd obiter visus fuerit in Hierusalem. Ambrosius in Luc. ait: Iusserat discipulos Dominus in Galilæam ire, vt ibi videretur; sed quoniam præ timore intra conclaue residebant, ibi primum sese illis obtulit; postea verò confirmatis animis illi Galilæam petierunt. Idem ait Euthymius in Matth. & S. Thomas 3. parte quæst. 55. art. 3. ad 4.

Nec

Nec hoc est promissi transgressio, sed festinata etiam benignitate impletio, quoniam, ut ait Chrysostomus homil. 85. cum mulieres dicerent se vidisse Dominum, verisimile erat discipulos audientes aut non credere mulieribus, aut ægrè ferre quòd ipsi quoque non fuerint digni habiti qui viderent, & propterea eodem die eis apparuit, licet promiserat se in Galilæam esse videndum. Notandum etiam, ut ait August. 3. de consensu. cap. 25. non dixisse, ibi me primùm videbunt, sed, *ibi me videbunt*. Ex quo patet & impiè & stultè Iulianum apostatam calumniatum esse hæc verba Domini apud Matthæum. Patet etiam ridiculum esse & contra Sanctorum doctrinam, quod scribit Medina lib. de terra sancta, & Aranda tractatu primo cap. 26. & Italus quidam, qui patria lingua scripsit itinerarium terræ sanctæ, & Ioan. Soarez in Marc. hanc Galilæam, de qua loquitur Matthæus, esse locum in summitate montis Oliueti, & montem quemdam, & ibi discipulis apparuisse Dominum.

Et fores essent clausæ.] Durandus in 4. d. 44. q. 6. affirmat fores quidem fuisse clausas, sed potuisse tamen repente aperiri, & claudi, ut Dominus ingrederetur, aut potuisset ingredi per fenestras, aut per rimas tabularum. putauit enim nec per diuinam potentiam fieri posse ut duo corpora se penetrarent: eius error est contra concordem Sanctorum sententiam, qui adnotant foribus clausis ingressum esse, & subito eis astitisse, quomodo apparere solent Angeli. Ita Ambrosius in Luc. Hieronymus quæst. 7. ad Hedibiam. Chrysostomus hom. 85. Augustinus tract. 121. Cyrillus, Theophylactus, & cæteri omnes.

Et stetit in medio.] Ut melius ab omnibus videri & tangi posset.

Pax vobis.] Salutatio Hebræorum vsitata. Hieronymus in illud Matth. 10. *Intrantes autem in domo salutate eam, & siquidem fuerit illa domus digna, veniet pax vestra super illam*: ita, ait, occultè salutationem Hebræi ac Syri sermonis expressit, quod Græcè dicitur *ἡ εἰρήνη*, & Latine, Aue. hoc Hebraico Syroque sermone appellatur *שלום* *Salom lach*. id est, *pax tibi*. Vel *שלום* *Salom imach*. id est, *pax tecum*.

*Apparitio
Christi facta discipulis.
Salutatio
Hebrais
vsitata.*

Ostendit eis manus & latus, &c.] Et etiam pedes, ut habemus in Luc. quoniam in istis partibus manebant adhuc cicatrices, ut illud corpus, quod cruci fuit affixum, resurrexisse monstraret, ut ait Cyrillus. Augustinus tract. 121. Ad dubitantium corda sananda vulnere sunt seruata vestigia.

Gaudent ergo discipuli viso Domino.] Impleuit Dominus, ut aiunt Chrysostomus, & Cyrillus, quod promiserat cap. 16. *Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum; sicut misit me Pater, & ego mitto vos*. id est, vobis meum munus trado, & vos meos vicarios constituo. Ita Chrysostomus, Theophylactus, & Eurhymius. vide dicta cap. 17. ibi: *Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego mitto eos in mundum*. Quod autem secundo dixit, *Pax vobis*, significat eos certam, & firmam, & copiosam Christi pacem ac latitiam semper esse habituros.

Apostoli vicarij Domini constituti.

Insufflauit.] Aug. tract. 121. Insufflando significauit Spiritum sanctum

Insufflatio Domini.

non Patris solius esse, sed & suum. Idem ait Cyrillus, & merito; insufflatio enim, datio est corporei Spiritus, & præter ea aptissime congruit, ut ait Caietanus, ad significandum donationem sancti Spiritus, ut etiam per sensibilia facta instruamur de his quæ intus fiunt in anima. Addit hoc Cyrillus. Primum per verbum Dei factus est homo, & inspiravit Deus in eum spiraculum vitæ, Gen. 2. & sui Spiritus participatione eum munivit; verum quoniam per inobedientiam decidit, & pristinum decus amisit, formavit eum rursus Deus Pater, & in novam reduxit vitam per filium. Ut ergo ipsum esse discamus qui initio naturam nostram creavit, & Spiritu sancto signavit, rursus in initio renouandæ naturæ sufflatione Spiritum discipulis largitur, ut sicut creati ab initio sumus, sic etiam renouemur.

Accipite Spiritum sanctum.] Quærunt sancti, quomodo hîc Spiritum eis tribuat, cum illum promiserit in diem Pentecostes? Chrysostomus homil. 85. refert quorundam sententiam, nunc datum esse eis Spiritum sanctum, sed tantum per hanc sufflationem redditos esse idoneos ad illum postea accipiendum, quam sententiam sequuntur Theophylactus, & Euthymius, sed Chrysostomus, ait hîc loqui Christum de potestate & gratia spirituali, quam acceperunt ad remittenda peccata. Postea autem in die Pentecostes acceperunt Spiritum ad miracula & signa. quam expositionem nihilominus Theophylactus, & Euthymius recipiunt. Cyrillus respondet, multa Christum generaliter promississe, quæ postea ex parte fecit, ut crederent homines ipsum quoque generaliter facturum ut promisit: verbi gratia, promisit resurrectionem generalem mortuorum, & tamen ante hoc tempus ipse resuscitavit quosdam. Dixit etiam Matth. 13. *Fulgurent iusti sicut sol, &c.* & ut hoc ostenderet, transfiguravit seipsum prius Matth. 17. eodem modo cum se missurum ad omnes Spiritum dixerit in die Pentecostes, nunc primitias huius promissionis & quasi arrhabonem quemdam nobis dedit in discipulis. Itaque nunc dedit Spiritum verè, aliàs non diceret, accipite, si non daret, sed expressiorem operationem gratiæ dedit in die Pentecostes, & apertiore manifestationem inhabitantis Spiritus in illis. Ex his Cyrilli verbis videmus quàm absurda sit illa prior Theoph. & Euth. expositio. *Accipite Spiritum sanctum*, id est, idonei estote ad accipiendum. dicit etiam Cyrillus eos accepisse hîc potestatem administrandi sacramenta, siue mysteria gubernandi, & remittendi peccata per Baptismum, & poenitentiam. Omnium tamen optime respondet Hieronymus quæst. 9. ad Hedibiam, dicens, varias esse Spiritus sancti donationes & inspirationes, & operationes, iuxta id 1. ad Corinth. 12. *divisiones gratiarum sunt, &c.* Quibus enumeratis ait. Prima igitur die resurrectionis acceperunt Spiritus sancti gratiam, qua peccata dimitterent, & baptizarent, & filios Dei facerent, & Spiritum adoptionis credentibus largirentur, ipso Salvatore dicente, *Quorum remisistis peccata, &c.*

Die autem Pentecostes eis amplius repromissum est vt baptizarentur Spiritu Sancto, & induerentur virtute ex alto, qua Christi Euangelium omnibus Gentibus prædicarent, iuxta id Psal. 67. *Dominus dabit verbum euangelizantibus, virtute multa*, vt haberent operationem virtutum, & gratiam sanitarum, & prædicaturi multis Gentibus acciperent genera linguarum: vt iam tunc cognoscerentur qui Apostolorum quibûsque Gentibus deberent nuntiare. In hanc sententiam conueniunt omnes sancti, videlicet accepisse Apostolos, hîc potestatem remittendi peccata per pœnitentiam. Ex quo patet quàm verè docuerit Tridentinum sess. 14. c. 1. hoc potissimum loco Institutum esse sacramentum Pœnitentiæ, & per insufflationem ac verba Domini, *Accipite*, &c. communicatam fuisse à Christo potestatem remittendi & retinendi peccata per pœnitentiam Apostolis, & eorum legitimis successoribus, sicut (inquit) vniuersorum Patrum Consensus semper intellexit. Sed duo sunt hîc notanda: Primum est, Caietanum; licet de eodem Sacramento interpretetur, non rectè tamen esse locutum, primum cum dixit, non fuisse à Christo institutum, sed relictum Ecclesiæ, videlicet, an voluntaria peccati confessio publica esse deberet, an priuata: secundò, cum ait, his verbis non tradi præceptum confessionis, quorum vtrumque est apertè contra Concil. cap. 5. & Can. 6. Secundum est, ibidem Canon. 3. scriptum esse, si quis dixerit, verba illa Saluatoris, *Accipite Spiritum sanctum*, &c. non esse intelligenda de potestate remittendi & retinendi peccata in sacramento Pœnitentiæ, sicut Ecclesia Catholica ab initio semper intellexit, detorserit autem, contra institutionem huius Sacramenti, ad auctoritatem prædicandi euangelium, anathema sit, &c. tamen Cyrill. lib. 12. in Ioan. c. 55. & 56. apertè videtur docere, hoc loco tradi Apostolis potestatem prædicandi Euangelium. Respondetur ad hoc, anathematis sententiam ferri in recentes hæreticos, qui dicebant, hæc verba non intelligi de sacramento Pœnitentiæ, sed de potestate & auctoritate prædicandi. Cyrillus autem nequaquam hoc intelligit de his verbis: *Accipite Spiritum sanctum*, Sed de illis quæ præcedunt, *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*, per quæ verba intelligit eos constitui Euangelij prædicatores, non tamen solum prædicatores, vt hæretici volunt, sed etiam Sacramentorum, siue mysteriorum ministros, quod hæretici negant, vt apertissimè ostendit ipse in principio vtriusque capitis citato. Verba autem sequentia, *Accipite Spiritum sanctum*, &c. tantum intelligit de potestate remittendi peccata per Baptismum & pœnitentiam, vt patet prope finem c. 56. quemadmodum etiam intelligit Hieronymus, vt dictum est. Et eodem modo intelligit Rupertus, Iansenius & alij. Est ergo sensus. *Accipite Spiritum sanctum*, per quem trado vobis potestatem ordinis, quam etiam qui est in peccato habere potest, & simul vobis trado gratiam & sanctificationem, vt dignè & sanctè hanc potestatem exerceatis, non in aliorum solum salutem, sed etiam in vestram, quorû remiseritis peccata, verè enim remittetis vt ministri mei,

*Apostolorû
potestas re-
mittendi &
retinendi
peccata per
pœnitentiã.
Sacramen-
tum Pœni-
tentia.*

& non tantum remissa esse ostenderis, &c. Et quorum retinueritis, vel non absolviendo eos, quia ad vos non veniunt, vel quia absolutione indignos putabitis, &c.

Didymus
quid.

Thomas
quomodo
potestatem
acceperit
remittendi
peccata, si
non fuit
cum Apo-
stolis.

Quomodo
absens fue-
rit congre-
gatis aliis.

Quomodo
vndecim
fuerint
Thomas ab-
sente.

Collegium
Apostolo-
rum.

Qui dicitur Didymus.] Interpretatur Euangelista nomen Thomæ, nam qui Græcè dicitur *δίδυμος*, id est, *geminus*, siue *gemellus*, quod eodem partu cum altero natus sit, Hebraicè dicitur *תאומ* *theom*, vt Gen. 38. *Apparuerunt gemini in utero eius*, pro eo quod est *geminus*, est in Hebræo *תאומים* *theomim*. Itaque Didymus non est alterum nomen Apostoli, vel cognomen, sed proprii nominis interpretatio. Sed quæritur primò quomodo acceperit hanc potestatem remittendi peccata Thomæ, si non erat cum Apostolis, vt ait Euangelium. Cyrillus ait tunc accepisse cum acceperunt alij, licet abesset; quoniam voluntas Christi fuit omnibus Apostolis dare. Probat à simili, quoniam Num. 11. eligente Moyse septuaginta senes, dedit illis Deus Spiritum sanctum, & cum duo ex illis Eldad & Medad mansissent in castris, etiam illis datus est Spiritus, & ita prophetabant vt illi, qui erant cum Moyse ad ostium tabernaculi Domini. Probabilius tamen est non tunc accepisse hanc potestatem, quia erat potestas Ordinis, quæ non datur absenti, sed postea cum Dominus rediit, & credidit; licet Euangelista non narret. Secundò quæritur quomodo aliis congregatis Thomas absuerit. Respondet Chrysostomus homil. 86. Theophyl. & Euthym. Credibile est eum ex fuga nondum rediisse. scilicet, quia in passione dispersi fuerant per varia loca, vt Dominus prædixit Ioan. 16. in fine, & ideo non apparuit illis nisi serò, quoniam antea non fuerant congregati, vt ait Chrysostomus hom. 85. Sed aliam causam veriorè reddemus paulo post. Est autem hic magna difficultas, videtur enim Ioannes apertè contradicere Lucæ, qui ait, & *inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant*, &c. Quomodo erant vndecim, si Thomas aberat? Et ne aliquis dicat post hæc Thomam recessisse, sequitur, *Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio eorum*, &c. Euthym. in Luc. ait: Dicendum est ergo, quòd ex quo Matthias aderat, qui loco Iscariotis sorte electus est, etiam ipsum connumerauit tanquam cum vndecim Apostolis cooptatum. quasi dicat, inuenerunt vndecim congregatos, non vndecim Apostolos, qui tunc erant, sed vndecim Apostolos qui erant cum hæc scribebantur à Luca. Iansenius autem cap. 146. in fine dicit, Lucam per Synedochen dixisse vndecim, quoniam collegium Apostolorum tunc dicebatur collegium vndecim, quod collegium rectè dicitur congregatum, licet vnus abesset. Idem ait ferè initio cap. 147. & probat ibi ex 1. Corinth. 15. *Post hæc apparuit vndecim*, vbi Græci legunt *duodecim*, quam lectionem August. magis probat, dicens numerum illum duodenarium à Domino consecratum in vndecim etiam mansisse, præcipuè cum in Iudæ locum statim esset Matthias sufficiens. Mihi hæc solutio Iansenij difficilis videtur ac dura; vndecim enim non collegium significat, sed numerum hominum, qui si decem erant, vndecim dici non poterant. Neque ei fauet August. 3. de consensu cap. 25. inquit enim,

enim, duodecim, quibus Paulus dicit Christum apparuisse, fieri posse ut sint de turba discipulorum: nam illos, quos Apostolos nominauit, non duodecim, sed vndecim diceret. Denique & in lectione huius loci, & in sensu dubius fuit. ita enim ait: Sed siue illi codices verius habeant, qui vndecim habent, siue alios quosdam discipulos Paulus velit intelligi, siue sacramentum illum numerum etiam in vndecim statu voluerit, quia duodenarius in eis numerus ita mysticus erat ut non posset in locum Iudæ nisi alius, id est, Matthias ad conseruandum Sacramentum eiusdem numeri subrogari, &c. Ex quo patet illam rationem Iansenij non esse Augustini etiam cum dubitat, nec pertinere ad vndecim, sed ad duodecim, propter mysterium numeri duodenarij significantis vniuersitatem. Melius ergo respondetur cum eodem Augustino ibi, cuius hæc sunt verba: Proculdubio intelligendum est quod inde Thomas exierit antequam eis Dominus hæc loquentibus appareret. ita etiam Beda & Lyræ & Caietanus hîc. Itaque intelligere debemus duos discipulos, qui ex Emaunte redierant, inuenisse congregatos vndecim, ibique narrasse quæ gesta erant in via, & quomodo cognouerunt Dominum in fractione panis. dum hæc loquerentur, stetit Iesus in medio eorum: sed iam Thomas exierat, & eos in medio sermone liquerat, quæ fecisse arbitror, quia videbat ipsos credere, ipse autem non credebat, & ideo quasi offensus quodammodo eorum credulitate parum cum eis mansit, ita enim facere solemus cum nobis sermo aliorum displicet.

Fixuram clauorum.] Legendum videretur *figuram*. est enim in Græco *τύπος*, quod propriè significat figuram, & ita vertit Pagninus, & in quibusdam veteribus codicibus nostræ vulgatæ ita haberi, testatur Erasmus, hodièque videmus in multis libris emendatum in margine. Sed fixura hoc loco idem est quod figura, relicta ex clauorum fixatione.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus.] Chrysostomus homil. 86. Qua gratia ei continuo non apparuit, sed post dies octo? ut interea à discipulis edoctus iisdem auditis in maius traheretur desiderium, & magis in fide confirmaretur. Ex his verbis docet Augustinus, ante transisse [dies octo] quàm Dominus in Galilæa se ostenderit discipulis, 3. de consensu cap. 25. Et idem videtur sentire Euthymius, & Caiet. initio cap. sequentis; atque ideo dicere videtur Ioannes, *Iterum erant discipuli eius intus*, quia erant in eodem loco, in quo prior apparitio facta fuerat. Sed Hieron. in Matth. apertè ostendit hanc apparitionem contigisse in Galilæa. Nam cum explicat illud, *Vndecim discipuli abierunt in Galilæam*, ait, tunc manifestius ostenditur Thomæ, & latus lancea vulneratum, & manus fixas demonstrat clauis. Idem affirmat hîc Rupertus, propter hæc verba Hieronymi, & ita mihi videtur dicendum, quia cum Dominus eos iussisset ire in Galilæam, non est credibile tamdiu moraturos esse in Hierusalem. Secundò, quoniam initio capitis sequentis dicitur, *Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis*, nec dicit *iterum*, respectu apparitionum, factarum

Alia Domini apparitio.

factarum discipulis, quia ista apparitio non erat secunda, sed tertia, sicut ibidem dicitur, *hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis*, erat igitur secunda earum quæ factæ sunt in Galilæa, quare prima fuit hæc cum visus est Thomæ. Quod si dicas eos iam sine timore fuisse in Galilæa, ideoque non habuisse cur fores clauderent. Responderetur aliis causis potuisse fores claudi, ut quia nox erat, aut similibus, &c.

Venit Iesus.] Chrysostomus ibidem considerat Domini clementiam, quomodo etiam pro vna anima vulnera sua ostendit. Et ut vnum saluum faceret, apparuit, & cum crassioris esset ingenij à crassissimo sensuum fidem sibi quærit, id est, à tactu.

Dominus meus, & Deus meus.] Cum articulo dixit, ut notauit Cyrillus, ut ostenderet se verum Deum confiteri.

Thomas an
etiam teti-
gerit Do-
minum.

Quia vidisti me Thoma.] Aliud vidit, & aliud credidit, ut ait Gregorius hom. 26. in Euangelia, hominem vidit, & Deum confessus est. Sed quæritur utrū tantum viderit, an etiam tetigerit. Glossa dubitat. Euthymius putat non tetigisse. Sed contrarium sentit Augustinus, qui tractatu 121. ait, videbat, tangebátque hominem, & confitebatur Deum, quem non videbat, neque tangebát: sed per hoc quod videbat, atque tangebát; illud iam remota dubitatione credebat. Idem ait Gregorius, & Cyrillus, & Theoph. & Beda. Idem sentire videtur Chrysost. nec videtur dubitandum, quia cum Dominus dixerit, *Infer digitum tuum huc*, &c. nisi ita factum esset, non præteriret Ioannes, eum sine tactu credidisse. Pertinet etiam hoc ad fidem resurrectionis in omnibus fidelibus magis confirmandam, propter quod Dominus hanc dubitationem permisit in Thoma, ut docet D. Greg. supra. Nec obstat quod ait: *Quia vidisti me*, quia, ut ait Augustinus & alij, generalis quodammodo sensus est visus: ut cum dicimus, vide quàm bene sonat, quàm bene oleat, &c. *Beati qui non viderunt, & crediderunt*, hoc dicit de his, qui per Apostolorum prædicationem crediderunt, quorum fides ceteris paribus maioris meriti fuit, ita intelligunt Chrysostomus, Augustinus, Gregorius, Theophyl. & alij. Quod si quæras, quare dicit *crediderunt*, & non dicit *credent*. Respondet Augustinus, ita præteriti temporis usus est. Verbis, tamquam ille, qui, quod erat futurum, in sua nouerat prædestinatione iam factum. Primò meritò loquitur ita, licet agat de re futura, quoniam cum illi beati futuri erant, iam crediderant, quod non viderant.

Quæ signa
hæc fuerint.

Multa quidem & alia signa.] Chrysostomus, Theophyl. & Euthym. putant Ioannem loqui de signis factis post resurrectionem, quibus se discipulis manifestauit, & ideo dixisse in conspectu discipulorum suorum. Nam signa facta ante resurrectionem, in conspectu omnium facta sunt. Sed secunda expositio, quam subdit Euthymius, scilicet intelligi hæc verba de omnibus signis factis ante & post resurrectionem, est probabilior, quoniam hîc loquitur Euangelista, quasi librum claudere volens. August. tract. 172. Hoc caput velut libri huius indicat finem; & quoniam capite sequenti narraturus erat capturam piscium,

in

in qua ecclesiæ Sacramentum commendatur, scilicet qualis futura sit
ultima resurrectio mortuorum, voluit illa verba addere, vt essent finis
præcedentis historiæ, & quasi præcæmium quoddam sequentis, quod
ei quodammodo facerent eminentiorem locum. Iansen. c. 147. affirmat
ista verba posita esse à Ioanne, vt finem Euangelij. Sed cùm postea me-
morix occurrerent quæ ultimo cap. posita sunt, potissimum quæ de
primatu Petri dicuntur, dignum iudicasse vt litteris mandarentur. Mi-
hi non sit verisimile Ioannem non habuisse animum plura scribendi
cùm hæc dixit, sed arbitror dixisse, quoniam multa præterierat ab aliis
Euangelistis narrata, quæ noluit ab aliquo falsa putari, eo quod à se
præterita essent, vt aiunt. S. Thom. Lyra, Caiet. Est ergo ac si diceret:
Antequam pateretur Christus, plura signa fecit: & postquam resurre-
xit, sæpe se ostendit, nunc his, nunc illis vsque ad id quod ego modò
narro. Sed mihi satis fuit hæc scribere, vt per ea credatis ipsum esse ve-
rum Messiam. Deinde narrat aliam apparitionem, quæ sequenti cap. 21.
non tam, vt veritas resurrectionis ostendatur iam satis manifesta ex di-
ctis, quàm vt mysteria describantur Ecclesiæ, & primatus Petri, vt di-
ctum est: nam ad fidem Christi & resurrectionis satis erant præce-
dencia.

In nomine eius.] Id est, per eum, vt exponit Chrysost. de quo dixi la-
tius c. 16. ibi, *Si quid petieritis patrem in nomine meo, &c.*

Ribera in Euang. Ioan.

SS s SANCTVM

S A N C T V M
IESV-CHRISTI EVANGELIVM
SECUNDVM IOANNEM.

C A P V T XXI.

POSTEA manifestavit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic. 2. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. 3. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in navim: & illa nocte nihil preendiderunt. 4. Manè autem factò stetit Iesus in littore: non tamen cognoverunt discipuli, quia Iesus est. 5. Dixit ergo eis Iesus: Pueri numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. 6. Dicit eis: Mittite in dexteram nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo: & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. 7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. 8. Alij autem discipuli nauigio venerunt, (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. 9. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. 10. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc. 11. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram: plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. 12. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est. 13. Et venit Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter. 14. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis. 15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei. Etiam Domine, tu scis quia amo te: Dicit ei: Pisce agnos meos. 16. Dicit ei iterum: 16. Simon Ioannis, diligis

ligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te, Dicit ei: Pasce agnos meos. 17. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei: Domine tu omnia nosti: tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas. 18. Amen, amen dico tibi: cum esses iunior, cingebas te, & ambula- bas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quod tu non vis. 19. Hoc autem dixit, sig- nificans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. 20. Conuersus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in caena super pe- ctus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? 21. Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu, Domine, hic autem quid? 22. Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. 23. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia disci- pulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus: Non moritur; sed: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? 24. Hic est discipu- lus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hac: & scimus, quia verum est testimonium eius. 25. Sunt autem & alia multa, quae fecit Iesus: quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros.

IN CAPVT XXI. SANCTI
IESV-CHRISTI EVANGELII
SECVNDVM IOANNEM,
COMMENTARIA.

AD mare Tiberiadis in Galilea.] De hoc mari diximus latè cap. 6. Et alij ex discipulis eius duo.] Quos non nominat, vt ait Ly- ra, quia erant ex minoribus; solet enim Scriptura maiores po- tissimum nominare.

Vado piscari.] Chrysost. hom. 86. Cum enim nō frequenter Iesus cum eis versaretur, nec adhuc Spiritus. datus esset, nec haberent quid face- rent, ad artem suam redierunt. quærit Aug. tract. 122. quomodo. post vocationem ad Apostolatū iterum redierunt ad piscationem, quam propter Apostolatū reliquerant, cum Scriptum sit. Luc. 9. Ne- mo mittens manum suam ad aratrum, &c. Respondeo, non fuisse eis prohibitū Apostolatus sui dignitate & integritate seruata, victum necessarium quærere arte sua, quæ licita erat, si quando vnde viuere aliud non haberent. Sicut Paulus post Apostolatū manibus sibi victum comparabat, ne grauaret eos, quibus prædicabat Euangelium, Actuum

Quomodo
redierint
Apostoli ad
piscationem
vocati iam
ad Aposto-
latum.

20. ut in hoc quoque impletum sit quod ipse ait, 1. ad Corinth. 15. *Abdantiùs illis omnibus laboravi*, & addit statim, *non autem ego, sed gratia Dei mecum*. Gratia enim Dei deputandum est quod & animo & corpore poterat usque adeo plus illis omnibus laborare, ut neque cessaret ab Euangelio prædicando, nec ex Euangelio, scilicet ut illo sustentaret hanc vitam, eamdemque proponit Gregorius hom. 24. in Euangelia, & similiter responder. Negotium, inquit, quod ante conversionem sine peccato stetit, hoc etiam post conversionem repetere culpa non fuit. Unde Matthæus nunquam ad telonium rediit, quod vix sine peccato officium illud exerceri possit; Petrus verò rediit ad piscationem, in qua peccatum non erat.

Non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Huius rei causam reddidimus cap. 20. ibi, & vidit Iesum stantem, & non sciebat, quia Iesus est.

Pueri, nunquid pulmentarium habetis. Chrysostomus: Adhuc more hominis loquitur, quasi empturus esset aliquid ab eis, ac si dicat, num habetis aliquos pisces quos vendatis? sed quaeritur cur pueros vocet. Respondeo: Puer præter notam significationem aliquando filium significat, ut Actuum 4. *Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum*, &c. & frequentissimè significat seruum, vel familiarem ministrum, cui ut paruulo quiduis imperare possimus, ut Luc. 1. *In domo David pueri sui*. & Matth. 8. *Sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus*: vocat ergo eos pueros, iuxta Euthymium, quia moris erat ita operarios appellare, propter eorum robur & strenuitatem ad laborem. Ita etiam Iansenius c. 148. Sed mihi magis placet quod ait Caietanus pueros hîc accipi pro filiis, quod blandius nomen est, & magis amorem indicat, atque hoc nomine appellari solebant à domino: ut cap. 13. *Filioli adhuc modicum tempus vobiscum sum*. Unde & diminutiuo nomine utitur Græcè Dominus, *παιδιά*, id est, *pueruli*, quia ita eos appellare solebat, ut diximus, & maioris amoris indicium est. Pulmentum autem, siue pulmentarium vocant Latini generaliter quemuis cibum qui pani apponitur, quoniam olim Romani diu non pane vixerunt, sed pulte, ut ait Plinius lib. 18. c. 8. unde ad omnes cibos nomen tractum est pulmenti, siue pulmentarij.

Mittite in dexteram nauigij. Locum significauit, ut fortuita videretur piscium captura.

Dicit ergo discipulus ille. Ex multitudine piscium, & ex celeritate capiendi, cognouit Dominum esse qui miraculosè id effecerat. Chrysost. hom. 86. Proprios mores referunt Petrus & Ioannes, ille feruentior, hic altior erat; ille vehementior, hic perspicacior. ideo Ioannes prior agnouit Iesum, Petrus prior ad eum properauit.

Tunica succinxit se. Et reuerentia hîc indicatur, & desiderium, ut ait Chrysostomus: reuerentia fecit quod nudus ire noluit, desiderium quod nauiculâ non expectauit. Sed ut celerius veniret, misit se in mare: nec tamen multum nauicula morari poterat, cum tantum à littore abesset quasi

Cur pueri
vocati A-
postoli.

Pueri pro
filiis.

Pulmentum,
siue pulmen-
tariu quid.

Mores Petri
& Ioannis.

quasi cubitis ducentis, id est, trecentis pedibus. nam cubitus habet pedem & dimidium. Caterum quæ hîc tunica dicitur, Græcè vocatur *ἡ πενδύτης*, estque, ut ait Theophylactus, linteum quoddam, quo Phœnices & Syri piscatores se vestiebant, siue nudi essent, siue vestiti. Arbitror tamen generaliter sumptum esse vocabulum ab Evangelista pro qualibet veste quæ superinduitur. Hoc enim significat *ἡ πενδύτης*, & *ἡ ἐνδύμα*, à verbo *ἐνδύσκει*, quod est *superinduo*: hoc autem superindumentum Petri hoc loco fuit tunica, erat enim nudus, nec aliam vestem fumeret missurus se in mare.

Tunica hic quid.

Et misit se in mare.] Lyra contendit pedibus super aquas ambulasse Petrum, reiicitque Bedæ sententiam, dicentis natando ad litus peruenisse, aut ambulando per terram; si mare non erat altum; sed quæ ratione dicat, aut vnde probare possit, ipse viderit, licet Rupertus quodammodo idem significare videatur. Chrysostomus quidem homil. 86. ait natando peruenisse, & Theophylactus, & Euthymius, & idem videtur sequi Cyrillus.

Petrum pedibus ambulasse super aquas. Lyra, & Rupert. Alij natando peruenisse.

Viderunt prunas positas.] A Christo scilicet, per miraculum, ne videretur propter indigentiam cibum quæsiuisse.

Afferte de piscibus.] Hoc iubet ut viderent piscium multitudinem, & magnitudinem, & miraculum agnoscerent.

Ascendit Simon.] Scilicet in nauiculam.

Et cum tanti essent.] Id est, cum tot essent, ut diximus cap. 6. in illis verbis, *quid inter tantos*. August. tract. 122. dixit *tanti*, id est, tam magni; & rectè etiam. nam apud Græcos *τοσούτοι* (quo nomine hîc utitur) & ad magnitudinem pertinet, & ad multitudinem, vnde interpretres Euthym. vertit; *cum tot, ac tanti essent*.

Et nemo discumbentium audebat eum interrogare.] Scilicet præ reuerentia, ut ait Chrysostomus, cum viderent ipsum non prodere se. Augustinus autem tract. 123. aliter intelligit: nemo audebat interrogare, id est, nemo audebat dubitare, quia res erat certa; nam si dubitarent, sine dubio interrogarent. Sed probabilior est Chrysostomi expositio, quam sequuntur Theophylactus, Euthymius, & Rupertus, Iansenius cap. 148. negat legendum esse, *nemo discumbentium*, sed *nemo discientium*, id est, discipulorum, & ita corrigitur in quibusdam codicibus Latinis in margine, & facile potuit pro *discientium* à non intelligente emendari *discumbentium*. Sed vehementer suspicor mendosa esse Græca exemplaria, & potius legendum esse *discumbentium*; quoniam & magis ad rem præsentem pertinet, & discipuli nunquam solent in Evangelio appellari discientes: cum ergo noster interpretres semper verterit *discipulos*, cur hîc verterit *discientes*.

Et piscem similiter.] Dabat etiam simul de piscibus quos ipsi cæperant, ut ait Augustinus tract. 123. & Euthymius.

Hoc iam tertio, &c.] Id est, hæc fuit tertia apparitio, ex his quæ factæ sunt multis discipulis simul: de hoc vide c. 20. ibi, & post dies octo. De mystica huius miraculi expositione, vide Cyrillum, Theophylac-

Tertia apparitio Domini.

*Piscationis
huius ex-
plicatio my-
stica.*

ctum, & Rupertum, & latius Gregorium homil. 24. sed omnium latissime & eruditissime de hac re loquitur Augustinus tract. 122. Summa expositionis eius est huiusmodi: septem discipuli fuerunt in ista piscatione, quo finis temporis significatur, vniuersum quippe tempus septem diebus voluitur. Ideo etiam Iesus stetit in littore, quia finis est maris, & finem significat sæculi; ideo etiam Petrus trahit rete in terram, id est, in littus. Vnde Dominus Matth. 13. de sagena missa in mare loquitur, *Quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes*, &c. & postea exponit, *sic erit in consummatione sæculi*. Bis legimus Dominum iussisse mittere rete in mare, semel Lucæ 5. & iterum hinc apud Ioan. illa piscatio Lucæ fuit initio prædicationis Domini, & in illa significauit Dominus Ecclesiam qualiter nunc est; ista piscatio, quæ est apud Ioannem, facta est post resurrectionem, & ideo significat Ecclesiam, qualiter erit in fine sæculi, id est, in resurrectione vniuersali. Nunc Ecclesia habet bonos & malos, sicut sagena congregans ex omni genere piscium, & mali foras mittendi sunt. In hac autem piscatione Ioan. non sunt mali pisces, qui foras mittantur, quia post resurrectionem, tantum bonos habebit Ecclesia in æternum. Antè ascendebat Iesus in nauiculam Simonis, & in mare intrabat: sed modò est in littore, quia immortalitas significatur. Ibi, dicebat, *laxate retia vestra in capturam*, nec dicebat ad dextram, vel sinistram, quia ex omni genere hominum congregatur Ecclesia. Nunc ait, *Mittite in dexteram*, vt solos bonos significet; ibi rete rumpebatur, quod significabat schismata, nunc cum tanti essent pisces, non est scissum rete, quia in illa summa pace sanctorum nulla erunt schismata; ibi erat tanta multitudo, vt duo nauigia, quorum vnum erat credentium ex circumcisione, alterum credentium ex gentilitate, penè mergerentur. Vnde enim, inquit Augustinus, existunt in Ecclesia tanta, quæ gemimus, nisi cum tantæ multitudini obfisti non potest, quæ ad submergendam prope modum disciplinam intrat cum moribus suis à Sæctorum itinere penitus alienis, ad hoc possumus adducere illud Isaia 9. *Multiplicasti Gentem, non magnificasti letitiam*. Hic non mittuntur pisces in nauigia, sed trahuntur in littus, quia nunc latent electi in morte; sed in fine sæculi, & in resurrectione apparebunt: ibi non exprimitur numerus piscium, quia plures sunt super numerum electorum, iuxta illud Psal. 39. *Annuntiaui, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum*; hic verò non sunt super numerum, & ideo numerus certus signatus est 153. cuius numeri hæc est significatio. Decem, legem significat propter decem præcepta, sed lex si non adiuvetur gratia Spiritus sancti, præuaricatores facit, ideo ait Paulus 2. Corinth. 3. *Littera occidit, spiritus autem viuificat*. Numero septenario Spiritus sanctus intelligitur, ad quem pertinet sanctificatio, & intelligitur hoc numero propter diem septimum, qui primus omnium sanctificatus est, Gen. 2. & etiam propter septem dona Spiritus sancti, quibus homines sanctificantur; si ergo accedat gratia ad præcepta,

*Numerus
piscium,
eiusdemque
significatio.*

*Spiritus
sanctus per
numerum
septenarium
exprimitur.*

cepta, & spiritus ad litteram, denario numero adiungeretur septenarius: iste autem numerus septem ab vno vsque ad seipsum crescens peruenit ad 153. quo numero significantur omnes electi qui adiuuante gratia Spiritus sancti legem impleuerunt. Quod autem de numero 157. dicimus, ita dicit Augustinus: si sumas vnum & duo, fiunt tria, modò si tria & quatuor, iam omnes fiunt decem, sume quinque supra decem, fiunt quindecim, adde sex, fiunt viginti vnum, adde septem, fiunt viginti octo, adde octo, fiunt triginta sex, adde nouem, fiunt quadraginta quinque, adde decem, fiunt quinquaginta quinque, adde vndecim, fiunt sexaginta sex, & duodecim, & fiunt septuaginta octo, & tredecim, & fiunt nonaginta vnum, & quatuordecim, & fiunt centum & quinque, & quindecim, & fiunt centum viginti, & sexdecim, & fiunt centum triginta sex, & tandem adde decem & septem, & fiunt centum quinquaginta tres. Aliam rationem huius numeri affert Augustinus ibi, & alias alij sancti citati: sed hæc omnium optima videtur Hieron. Ezech. 45. in illis verbis, *Et plures species erunt*, &c. inquit: Aiunt qui de piscibus scripsere, in quibus Ophanus Cilix Poëta doctissimus, centum quinquaginta tres esse genera piscium, quæ omnia capta sunt ab Apostolis, & nihil remansit incaptum, dum & nobiles, & ignobiles, diuites & pauperes, & omne genus hominum, de mari huius sæculi extrahitur ad salutem, &c. Sed iuxta nostram expositionem significatum est ex omni genere & conditione hominum futuros esse aliquos beatos. Deinde tractatu 127. ait: Piscis assus, Christus est passus, ipse est & panis viuus, qui de cælo descendit, huic incorporatur Ecclesia, ad participandam beatitudinem sempiternam; propter quod dictum est, *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*; vt vniuersitas electorum per istos septem discipulos figurata tanto sacramento se communicare intelligat, & eidem beatitudini sociati; quare autem per piscem assum, Christus passus intelligatur, optimè exponit Gregorius homil. 24. Ipse enim latere dignatus est in aquis generis humani, capi voluit laqueo mortis nostræ, & quasi tribulatione affatus est tempore passionis suæ, & qui assati vt piscis potuit ex humanitate; pane nos reficit ex diuinitate, qui ait. *Ego sum panis viuus qui de cælo descendit.*

Superest vt quoniam ista apparitio vltima est earum quæ à Ioanne narrantur, nunc eas ordine quo factæ sunt enumeremus, quæ sunt apud Euangelistas. Primò apparuit Mariæ Magdalene ad monumentum. Secundò eidem atque aliis mulieribus ad Apostolos; cum gaudio festinantes. Tertiò Petro, scribit enim Lucas discipulos, qui ex Emaunte redierant, inuenisse Apostolos congregatos, dicentes, *Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.* Quartò apparuit istis duobus discipulis euntibus Emauntem. Quintò decem Apostolis clausis ianuis. Istæ apparitiones factæ sunt ipso die resurrectionis. Sextò Dominica in albis, cum visus est Thomæ cum aliis. Septimò apparuit septem discipulis ad Mare Tiberiadis.

Electi numero piscium significantur.

Quos genera piscium.

Christus passus per piscem assum intelligitur.

Apparitio Christi prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

Octauo

Octaua.
Nona.

Octauo in monte Galilææ, secundum Matth. Nondè eo die qui assumptus est in cælum, vt ait Lucas, & de hac vltima apparitione scribit Marc. *Nonissime recumbentibus vndecim discipulis*, &c. quæ non facta est in Galilæa, sed in Hierusalem. Ita istas apparitiones numerat Augustinus 3. de consensu cap. 25. nisi quodd istam Marci facit nonam, & decimam esse vult in die Ascensionis. Sed multo probabilius est apparitionem, quæ est apud Marcum, fuisse vltimam, vt verba ipsa testari videntur, *Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum*, atque ita censuerunt Tatianus & Ammonius in Harmonia, & Gregorius homil. 29. in Euangelia, & Beda in Marc. & Bernardus serm. 10. de Ascensione, & Lyra in Marcum, & alij. Sed intelligendum est, ibi apud Marcum reprehendi discipulos, non quodd tunc non crederent, sed quodd antea non crediderunt, quod vltimo die facere voluit, vt fidem eis, nobisque omnibus maximè commendatam relinqueret, sine qua impossibile est placere Deo. Apost. autem 1. Corinth. 15. alias apparitiones commemorat, dicens, *Et quia visus est Cepha, & post hoc vndecim, deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul*, &c. *deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus, nouissime autem omnium tamquam abortiuo visus est & mihi*. Sed hæc iis quæ diximus non aduersantur: nam quomodo visus fuerit Cephæ & Apostolis omnibus, iam exposuimus. De apparitione facta Iacobo nihil in Euangelio habemus. Hieronymus tamen in Catalogo virorum Illustrium, in vita Iacobi minoris refert ex Euangelio Hebræorum siue Nazaræorum Iacobum iurasse se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem à mortuis, & addit: Dominus autem cum dedisset sindonem seruo sacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei, & postea, Afferte, ait Dominus, mensam & panes, tulit panem, & benedixit, ac fregit, & dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia surrexit filius hominis à dormientibus. Si hoc recipimus, ipso die resurrectionis facta est hæc apparitio, & vt videtur, valde manè. Idem ait Anselmus 1. Corinth. 15. licèt Augustinus tertio de consensu cap. 25. putet Paulum loqui de aliqua apparitione postea facta Iacobo. Quod probabilius est, quoniam Paulus ait, *deinde visus est Iacobo*; nisi dicamus non seruasse Paulum ordinem temporum; quingentis fratribus visus est in Galilæa, vt ait Hieronymus quæst. 7. ad Hedibiam, licèt diem nesciamus. Paulo apparuit in sua conuersione, Actorum 9. Præterea alias præter has apparitiones fuisse credendum est, quoniam Luc. Act. 1. ait, *Quibus & prebuit seipsum viuum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis*, &c.

Quando apparuerit B. Virgini.

Quando autem apparuerit sanctissimæ Virgini, neque Euangelistæ, neque Sancti veteres ferè dixerunt: sed pro certo haberi debet, ei ante quam cæteris omnibus apparuisse. Ambrosius tertio de Virginitibus ante medium hoc docet, & Niceph. primo histor. Ecclesiast. c. 32. & 33. Non tamen est eorum argumentum probandum, colligunt enim

enim hoc ex verbis Matthæi, *venit Maria Magdalena, & altera Maria, videre sepulchrum*. Vbi per alteram Mariam intelligunt matrem Domini, cum constet ex Marco, quod easdem mulieres refert fuisse Mariam Iacobi, quæ Virginis Soror fuit. Primò, si esset mater Domini, primò loco memoraretur ab Euangelista; adde quod nunquam in Euangelis ita nominari solet, nec vllò modo dici aut tolerari potest eam parauisse vnguenta, vt die resurrectionis vngeret Dominum, quem certissimè credebatur eodem die resurrecturum. Multo meliùs Anselmus lib. de excellentia Virginis Mariæ cap. 6. si aliquis, inquit, quærat cur Euangelistæ non scripserint primæ omnium matri suæ apparuisse Dominum: dicimus quod à quodam sapiente de hoc ipso sciscitantes audiuius tantam esse Euangelicæ narrationis auctoritatem, vt nihil in eo sit superfluum. Si autem hoc de Virgine narraretur, quis non superfluum diceret? D. Vincentius sermone primò in die Paschæ ait; conclusio est plurimorum Theologorum, Dominum primò omnium Matri suæ apparuisse cum resurrexit. Probat ex loco citato Ambrosij, & addit non meminisse huius rei Euangelistas, quoniam voluerunt ponere testes resurrectionis indubitatos, matri autem in causa filij non ita crederetur. Dicit etiam se cogi ad hoc credendum, triplici ratione. Prima quia plus omnibus aliis in passione pertulit dolores, & scriptum est Ecclesiast. 7. *Honora patrem tuum, & gemitus matris tue ne obliuiscaris*: Secunda, quia habuit firmissimam fidem resurrectionis, & cum visio corresponderet fidei, prima debuit esse in visione, quæ prima fuit in fide. Tertia, quia vehementiùs ceteris omnibus amauit. Si autem Magdalena priùs vidit, quia ardentius amabat, sicut ait Ecclesia.

Prima meretur gaudia

Qua plus amauit ceteris.

Quanto magis hoc de Virgine dicendum est? Quod autem ait Marcus, *Apparuit primò Maria Magdalena*, nihil obstat, quoniam intelligitur primò respectu apparitionum quæ narrantur in Euangelio, iam enim dixi, Euangelistas ita texere suam historiam, ac si nihil esset gestum, præter ea quæ ipsi scribunt.

Simon Ioannis.] Additur patris nomen, vt distinguatur à Simone Thaddæo, vt nemini dubium esse possit summam curam vniuersalis Ecclesiæ non alij Apostolo, quàm Petro traditam esse. Græci legunt *Simon Iona*. Quemadmodum & Matth. 16. *Beatus es Simon Barjanna*, de quo cap. 1. ibi, *Tu es Simon filius Iona*. Vbi ostendimus vnum & idem esse nomen Iona, & Iohanna, & Ioannes.

Diligis me plus his.] Promiserat Dominus Petro ante passionem suam primatum & gubernationem vniuersalis Ecclesiæ, Matth. 16. ne autem Petrus putaret propter negationem Dominum mutasse sententiam, nunc ei Apostolatus renouat dignitatem, vt ait Cyrillus, & tradit quod promisit. Sed quoniam hoc munus sine magno Dei amore

Ribera in Euang. Ioan.

TT:

rectè

Ter de amo-
re interro-
gatus Pe-
trus, & cur.

rectè geri non potest, amorem ab eo maximum Dominus, *Diligis me plus his?* Secundò quærit hoc, vt ait Chrysostomus homil. 87. vt ostendat amorem quo suas oues prosequitur, quas committere non vult, nisi ei, à quo plus quàm à cæteris ametur. Tertia ratio, quæ à Cyrillo adducitur, est, quoniam qui maiorem Dei in se clementiam expertus fuerat, maiori amore affici debebat. Cæteri autem Apostoli fugerunt, sed ipse ter negauit, & admissus est ab eo quem negauit, & ideo magis amabat, quia cui minus dimittit, minus diligit, Luc. 7. Ter de amore interrogatur, vt terna negatio æquali confessionis numero compensetur, & curetur, vt ait Cyrillus, Augustinus tract. 173. Redditur negationi trina trina confessio, ne minus amori linguæ seruiat, quàm timori, & plus vocis eliciuisse videatur mors imminens, quàm vita præsens.

Etiā Domine, tu scis quia amo te.] Non audet respondere se plus aliis diligere, sed tantum quod diligit. Casus enim eum modestiorem fecerat, prætulera se aliis Matth. 26. *Domine, etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor;* & postea turpius, quàm alij cecidit, ideo dicit quod de se intelligit, aliis non se præfert, quorum corda non videt. Cæterum licet apud Latinos maior amoris intentio significari soleat verbo amandi; quàm verbo diligendi, tamen hîc pro eodem prorsus sumuntur, vt apud Latinos ipsos fieri solet, quemadmodum in verbis Græcis *φιλέω* & *ἀγαπάω*, possemus differentiam excogitare, vt secundum pertineat ad amorem supernaturalem, charitas enim *ἀγάπη* dicitur; primum autem ad amorem humanæ amicitiae, quæ *φιλία* dicitur. Atque ideo diceret aliquis Christum interrogasse *ἀγαπᾷς με*, id est, *diligis me*, quoniam de amore charitatis loquebatur. Petrum autem respondere, *φιλέω σε*, id est, *amo te*, quoniam amorem magnum in se sentiebat. Sed an charitatis esset, certò scire non poterat. Sed obstat huic differentiæ quod Dominus in tertia. interrogatione vitur eodem verbo, quo Petrus responderet, & quo amicitia humana significari videbatur. Quare omnino dicendum est pro eodem accipi hæc duo verba. Primum, quoniam Ioannes vitur verbo *φιλέω*, etiam in supernaturali amore, vt c. 11. *Domine ecce quem amas infirmatur.* & cap. 16. *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis.* Secundò, quoniam noster interpret hîc per verbum *amo*, vertit vtrumque verbum Græcum, & ubique id facere solet. Tertiò, quoniam Græci doctores huius doctrinæ non meminerunt. Quartò, quoniam Aug. 14. de ciuitate cap. 7. probat in Scriptura sacra pro eodem sumi amorem & dilectionem, & inter alia hunc etiam locum affert.

Amorem &
dilectionem
pro eodem
sumi in
Scriptura.

Pasce agnos meos.] Id est, hoc sit signum quod diligis me; hîc mihi amorem tuum ostende, & animam, quam me profuturum te esse dicebas, hanc pro ouibus meis trade. Ita Chrysost. homil. 87. Sed sunt verba ipsa notanda, *Pasce agnos meos*, non dicit, *pasce te*. Ezech. 34. *Vae pastoribus Israël qui pascebant semet ipsos: nōne greges à pastoribus pas-
cuntur.* Nec dicit, *agnos tuos*, sed *agnos meos*; id est, quasi rem meam habe,

habe, cura vt meos. Augustinus tract. 123. Si me diligis, non te pascere cogitas, sed oues meas, sicut oues meas pascere, non sicut tuas; gloriam meam meis quære, non tuam, dominium meum, non tuum, lucra mea, non tua, &c. Et hoc est quod hinc didicit & docuit Petrus 1. epist. cap. 5. *Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coactè, sed spontaneè, neque turpis lucri gratia, sed voluntariè, neque dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.* Sed sunt hîc tria notanda. Primum est, Græcos primo tantum loco legere *agnos*, in reliquis duobus legunt *oues*: Latini autem in primo & secundo loco legunt, *pascere agnos meos*, & in tertio, *pascere oues meas*, Sed lectio Latinorum mihi magis probatur, non enim assentior Iansenio qui c. 148. pro eodem accipit *agnos* & *oues*. Melius Euthymius, & Theophylactus, qui dicunt *agnos* intelligi imperfectiores, *oues* verò perfectiores. Ego *agnos* dici puto, vt nomen ipsum indicat, recens ad fidem conuersos, & teneriores in fide, quorum magnus futurus erat numerus incipientibus Apostolis prædicare, atque hi maiori cura indigebant, quoniam maiori labore erant educandi, & sustentandi: ideo Dominus dicit bis *pascere agnos meos*, vt hac repetitione ostenderet se optare vt Petrus maximam illorum curam haberet: *oues* autem vocat, iam robustiores in fide, quos cur ita vocet, diximus cap. 10. Secundum sequitur ex hoc, videlicet cur ter dixerit, *pascere*. Prima ratio est, quoniam agni indigebant maiori cura pastoris, sed non erant propterea *oues* relinquendæ. Secunda est, vt hac repetitione magis exaggeraret quanti faciat suos, & quantum à Petro curari velit. Tertia, vt modum pascendi indicet. Bernardus sermone 20. de resurrectione ita interpretatur: *Pasce mente, pasce ore, pasce opere, pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione.* Vel, vt ait Lyrannus, quoniam pastores Ecclesiæ triplici pabulo *oues* suas pascere debent, veritatis verbo, vitæ exemplo, temporali subsidio. De quo vide Gregorium homil. 14. in Euangelia. Tertium ex his verbis manifestissimè probari Petri & successorum eius Romanorum Pontificum primatum, non solum super omnes fideles, sed etiam super omnes Episcopos, quoniam nulla ouis Christi excluditur, immo & Euthymius putat per *oues* hîc intelligi Apostolos. Hoc eleganter ostendit Bernardus 2. de consideratione versùs finem. Habent illi, id est, Episcopi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi vniuersi crediti sunt, vni vnus, nec modò ouium, sed pastorum, tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? ex verbo Domini. Cui enim, non dico Episcoporum, sed Apostolorum, sic absolute & indiscrete totæ commissæ sunt *oues*? Si me amas Petre, *pascere oues meas*. quas? illius, vel illius, populos ciuitatis, aut regionis, aut certe regni? *oues meas*, inquit, cui non planum, non designasse aliquas, sed assignasse omnes: nihil excipitur vbi distinguitur nihil. Et Innocentius III. cap. solitæ de maiorit. & obedientia ait: Nobis autem in B. Petro sunt *oues Christi commissæ*,

*Agni &
oues qui.*

*Cur ter repetierit,
pascere.*

dicente Domino : pascue oues meas , non distingues inter has oues , & alias , vt alienum à suo demonstraret ouili , qui Petrum & successores ipsius magistros non recognosceret , & pastores.

Petrus quare contristatus.

Contristatus est Petrus.] Videlicet quoniam didicerat experientia Christum nosse futura , & quando ipse magna iactabat , Christus ei negationem prædixit , timuit ne fortè quicquam simile Dominus de se cogitaret , & prædicere vellet.

Cum esses iunior , &c.] Postquam ei commisit Ecclesiam , prædicit martyrium quod pro gloria Dei & vtilitate Ecclesiæ passurus erat , nec vt pœnam illi prædicit , sed vt mercedem magnam pollicetur laborum , quos in Ecclesiæ administratione , & pro Christi obsequio suscepturus erat. Augustinus tract. 123. Ille negator & amator , præsumendo elatus , negando prostratus , flendo purgatus , confitendo probatus , patiendo coronatus hunc inuenit exitum , vt pro eius nomine perfecta dilectione moreretur , cum quo se moriturum peruersa festinatione promiserat , faciat eius resurrectione firmatus , quod temere pollicebatur infirmus , &c. Est autem sensus : cum iunior esses , & viribus corporis magis ad tolerandos labores valeres , ipse te cingebas , id est , liber eras , & pro arbitrio tuo surgebas è lecto cum volebas , & vestiebas te , & ibas quò volebas ; cum autem senueris , eo tempore , quo homines otium & requiem quærunt , tu nequaquam quiesces , sed magis laborabis , ligabunt enim te , & agent in crucem , vbi manus extendes , id est , crucifigeris. quamuis Lyra intelligat , *alius te cinget* , ideo dici , quia Petrus non clauis fuit confixus in cruce , sed funibus ligatus. Quod vnde acceperit nescio , sancti enim non ita intelligunt. Sed , vt diximus , probabilius diceret , & fortè ita factum fuit , manibus & pedibus clauis confixis corpus fune aliquo fuisse ad crucem ligatum. Ita enim dicebantur apud Latinos ligati ad palum , pro eo quod est crucifixi. Meminit autem ætatis Iuuenalis ; iuxta Chrysostomum homil. 87. quasi dicat , in rebus sæcularibus iuuenis utilis est , senex inutilis , non ita in diuinis , sed cum aduentauerit , inquit , senectus , tunc fortior eris , atque præstantior , nihil te ætas impedit.

Cum autem senueris.] Chrysostomus : Quod quidem significat quòd tunc nec iuuenis esset , neque senex , sed vir perfectus.

Et ducet te quò non vis.] Scilicet voluntate naturali , quæ vitam appetit , & mortem refugit : Chrysostomus , Naturæ affectum , & carnis necessitatem indicat , & quòd anima inuita corpus relinquit , & licet voluntas constans & firma esset , natura tamen imbecillis : Cyrillus , *Quò non vis* , dicit , quia nemo Sanctorum sponte patitur. Idem ait Augustinus tract. 123. vbi eleganter de hoc loquitur.

Sequere me.] Quod verbo subobscurè dixerat , nunc facto significat , more Prophetarum , qui nunc verbis , nunc factis prophetant. Surrexit enim à loco vbi pransi fuerant , & Petro , vt se corporaliter sequatur , iubet ; quasi diceret : Tu me sequeris , & in officio pascendi

pascendi oves, & in morte Crucis. Ita Cyrill. Lyra, & Iansenius. Chrysostomus vult hæc verba dici à Domino, vt iterum significet curam suam & familiaritatem & affectum in Petrum. Theophylactus vtrumque sensum coniungere videtur.

Vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, &c.] Petrus multum Ioannem amabat, & illum in omnibus secum volebat. Cum ergo à Domino & officium & mortem suam didicisset, sollicitus de Ioanne, quærit: *Domine hic autem quid?* id est quid de isto futurum est: quæ erit eius vita, & mors. Sed quæritur, cum Ioannes solitus sit tantum dicere, discipulus ille quem diligebat Iesus, cur modò plura addat, quasi minus nobis nunc notus esset, quàm antea? Respondet Chrysostomus, ideo additum esse, *qui & recubuit*, &c. vt ostendatur Petri fiducia post negationem. nam qui ante illam non ausus fuerat interrogare Dominum, quis eum esset traditurus, sed innuit Ioanni in sinu eius recumbenti, vt ipse potiùs interrogaret, nunc ipse per se interrogat de ipso Ioanne, intelligens eum velle de se interrogare, nec audere: ita Theophylactus etiam, & Euthymius. Possemus etiam intelligere cum Iansenio c. 148. hæc signa dilectionis Christi erga Ioannem commemorari, vt eis commotus Petrus intelligatur, ad interrogandum; quasi diceret, quid fiet de isto discipulo quem tu semper multum amasti? Vel de quo ego meritò scire desidero, cum tantum à te ametur.

Petri sollicitudo pro Ioanne.

Sic eum volo manere donec veniam.] Ad exactam totius huius loci intelligentiam tria discutienda sunt. Primò, an Ioannes verè mortuus sit. Secundò, vtrum legendum sit, *Sic eum volo manere*. An, si eum volo manere. Tertiò, quid his verbis Dominus significare voluerit. quæ omnia simul à nobis explicabuntur. Sunt ergo multi qui intrepide affirmant Ioannem adhuc viuere, & in fine sæculi ab Antichristo esse occidendum cum Elia & Enoch, vt refert Euthymius in Matth. cap. 43. & Theophylactus hîc; ita censuit Hyppolytus Martyr in oratione de consummatione sæculi, & Simeon Metaphrastes in vita Ioannis, & ex recentioribus Sabellius lib. 1. de memorabilibus factis & dictis c. 8. & Georgius Trapezuntius, qui ad huius rei confirmationem libellum scripsit ad Summum Pontif. de his verbis, *Sic eum volo manere*. Primum ergo eius argumentum est: supposita vera lectione, quâ postea confirmabimus, *Sic eum volo manere*, Dominus dixit, *Sic eum volo manere donec veniam*, id est, vsque ad tempus mei secundi aduentus, ergo sine dubio manebit. Nam si dicas cum Chrysostomo & Cyrillo dominum voluisse reprehendere curiositatem Petri, verum est, sed simul voluit hoc de Ioanne indicare: nam ad curiositatem reprimendam satis erat dicere: *Quid ad te*. Sicut respondit Apostolis Actorum primo Dominus, *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta*, &c. Neque obstat dicere Euangelistam correxisse hunc prauum intellectum, cum ait, *Et non dixit Iesus, non moritur*, &c. Respondet enim optimè, & ita respondabant illi quos refert Theophylactus, discipulos ex his verbis intel-

Ioannes vtrum moriturus.

lexisse Ioannem nunquam esse moriturum. quem intellectum, quoniam falsus erat, meritò correxit Ioannes. Secundò arguit, quia in Euangelio nihil est superfluum: nisi autem hoc, quod dicimus, significare voluisset dominus, superflua esset hæc de Ioanne narratio. Tertio omnes ferè, qui eius historiam scribunt, narrant eum postquàm sensit aduenisse vltimum diem, iussisse foueam fieri, in quam cum viuus vestitusque descendisset, imperasse discipulis vt abirent, qui postero die reuersi nihil in fouea inuenerunt: ergo viuus translatus est; licet modestiæ causa foueam fieri iuilerit, ne viuus in cœlum raptus putaretur. Quartū Arg. quod putat conuincere, sumitur ex Apoc. 10. vbi ait de se Ioannes, & dixit mihi, scilicet, Angelus: *Oportet te iterum prophetare gentib. &c.* hoc de Euangelio intelligi nequit, quod nō est prophetia, sed historia, nec multis linguis Scriptū est, sed Græca. & c. 11. loquitur de Elia & Enoch. Ex quo patet simul eum seruatum esse cum illis. Quod si respondeas non esse tunc necessariam Ioannis prædicationem, cum sint tunc multi prædicatores noui Testamenti; immo necessaria erit, quoniam Anti-Christus dicet se esse Messiam, & licet Eliás & Enoch dicant Messiam fuisse Iesum Christum, & in illo esse impleta omnia, non ita illis credetur, quoniam tunc inter homines non erant, & propterea necesse est vt Ioannes loquatur testis oculatus. Quintò arguit ex illo Matt. 20. *Calicem quidem meum bibetis.* Cum ergo cæteri Apostoli Martyrio consummati sint, cur hæc corona neganda erat dilecto discipulo. Nec dixit, parati eritis ad bibendum Calicem, ne de voluntate Martyrij interpretetur aliquis, vt facit Hieronymus ibi, sed *bibetis*, vbi Chrysostomus ait, Martyrij corona potiemini, & violenta morte sicut & ego à vita decedetis.

Nihilominus sequenda est communis opinio Sanctorū, qui incunctanter asserunt eum obiisse. Ita Abdias Babylonius, qui & eius mortis interfuisse dicit lib. 5. Apostol. historiæ in fine. Tertul. lib. de anima, cap. de mortis vi. Eusebius 3. historiæ Eccl. c. 31. vbi citat ad hoc Caiū Scriptorem Ecclesiasticum, & Polycratem Episcopum Ephesiorū, qui ad Victorem Papam scripsit magnos viros esse in Asia sepultos, qui in die Iudicij resurrecturi sunt, in quibus numerat Ioannem Euangelistā. Eadem verba repetit Eusebius lib. 5. c. 24. Idem sensit Ambrosius lib. 7. in Luc. c. 1. Chrysost. homil. 1. in Ioannem. Hier. Matt. 20. & lib. de viris. Illustribus in eius vita. & Beda in homil. Euangelij, *Dixit Iesus Petro.* & Nicephorus 1. historiæ c. 35. & lib. 2. c. 42. & Isidorus lib. de Patribus noui Testamēti, atque idem videtur sentire Dorotheus Episcopus Tyri Martyr in Synopsi, & Perionius in vita Ioannis. Quamuis volunt quidam post mortē eum resurrexisse, & cum corpore fuisse euectum in cœlū, quorum sententiā refert Hier. in serm. assumptionis, nec improbat. eā sequitur Nicephorus locis citatis, & Iansenius probabilē putat, quoniam nunquā eius corporis reliquiæ inuentæ sunt. Verū etiam si nullus diceret eū obiisse, hoc est maximum & inuitabile argumētum quod Ecclesia celebrat diē mortis eius, & eum vt pro se precetur orat, & officiū eius solemniter canit, quod nisi in honorē eorum, qui iā be-

titudine fruuntur, Ecclesia nunquam fecit. Pro solutione primi argumenti, sciendum est, in codicibus Græcis, ubi nos habemus *sic*, in Græco esse *ἐάν. i. si*, & propterea omnes Græci authores & preterea neotetici, qui codicem Græcum sequuntur, ut Erasmus, Caietanus, Iansenius legunt *si*, non *sic*, affirmant etiā Erasmus, & Iansenius, Hier. lib. 1. cōtrā Iouin. eodē modo legisse. Est autem locus ferē in medio n. 27. ubi scriptū est, *Si sic eum volo esse, quid ad te*, docent primò in nōnullis codicibus antiquis nostræ translationis, haberi *si*, non *sic*. Et est sensus iuxta Chrysostomū, his verbis tantū reprehendi Petri curiositatē; sed aduersus hunc sensum militat argumentum Trapezuntij iā factum, iuxta Theophylactum, quod & Chrysostomo placere dicit. Sensus est: non erit iste Comes tuus, sed manebit in hoc loco, donec veniā, ut illum educam ad prædicationis officiū. Aliquanto melius Cyrillus: etiam si velim eū manere vsq; ad sæculi consummationē, quid tu inde vtilitatis aut cōsolationis consequeris. At Latini legunt, *sic eū*, &c. Ambr. 7. in Luc. cap. 1. & super Ps. 45. & 118. prope finem. Aug. Rupert. Beda, S. Thom. Lyra, & Greg. Turonensis in lib. de gloria Martyrū. c. 30. Atque ita prorsus esse legendū probat bene Trapezūtius in dicto libello, qui cū esset natione Græcus, proprietatē Græcæ linguæ optimē calluit. Docet *ἐάν* apud Græcos, etsi, apud nos, hanc habere vim ut indicatiuo verbo coniuncta affirmatiuē capiatur: cū subiunctiuo verò suspēsiuē dubitatiuēq; Aliud enim est dicere, si amo te, non detraho tibi; aliud verò, si te amarē, non tibi detraherē. nam in prima propositione amor affirmatur, in secūda nō affirmatur, sed cū dubitatione ponitur. Probat hoc ex Prisciano natione etiā Græco in lib. de constructione. Cū igitur Euangelista Verbum indicatiui ponat, affirmat, &c. Propterea inquit Trapezūtius, Patres non *si*, sed *sic*, interpretati sunt, ne scilicet particula, *si*, Latine Græcæque linguæ Sciolos propter duplicē potestatem turbaret. Mihi & alterū argumentū est. Discipuli ex verbis Domini collegerunt hanc sententiā: Discipulus ille nō moritur, & sine dubitatione collegerūt: ergo intellexerunt Dominū affirmatiuē loqui. Similiter Hier. suprā ex hoc loco infert, Virginitatē non mori; ergo intellexit etiā Dominum loqui affirmatiuē, & ideo potius debuit legere *sic*, quā *si*. Secūddō dico optimē legi, *sic eum*, &c. & licet legeretur *si*, accipi debebat pro *sic*. Imitatur enim Apostolus phrasim Hebræorū, apud quos *im* ~~est~~ id est, *si*, sæpe non capitur cōditionaliter, sed affirmatiuē: ut Prou. 3. *Ipsē deludet illusores*, in Hebræo est, *si ipse deludet*, &c. & est *si*, id est, *verē*. Et cap. 23. *Quia habebis spem in nouissima*. In Hebræo est, *quia si habebis*, id est, *quia verē habebis*.

Præterea, si hoc dicēs non veller eū manere, videtur nihil aliud, quā voluisse ludere discipulos. Sed de sensu nūc videndum est. Putat enim Iāsenius nullū aptū proferri posse. Lyra exponit, *donec veniā*, sed ad vocandū eum ad gloriam cōlestem. Sed, ut bene ait Trapezuntius, hoc nihil erat aliud, quā dicere, volo eum viuere donec moriatur. Quare Nicephorus locis citatis, & alij, ut refert Theophylactus, exponunt, *donec veniam*, scilicet Hierosolymā euerfurus. Nā solus Ioannes ex omnibus Apostolis vidit excidium Ierusalem, immo & postea vixit vsque

vsque ad Traiani tempora, id est, vsque ad Sexagesimum octauum annum post passionem, vt ait Hieronymus in eius vita. Vel sic potest exponi, & melius: volo eum manere in Iudæa, donec veniam ad delendū Iudæos; neque enim illud tempus ad alias nationes exhibet, ita enim factum est. & ita exponit D. Thomas ibi.

veniendi
verbum.

Sed tota difficultas est quæ ab his autoribus non explicatur, cur ita accipiat verbum, *veniam*, quandoquidem in Euangelio semper soleat significare aduentum domini ad Iudicium.

Respondetur vsitatum esse in Scriptura vt venire, & similia verba, quæ includūt motum, significant punitionem & iram Dei: vt Michæa primo. *Quia ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terra.* Isai. 30. *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum.* Zachar. vlt. *Et veniet Dominus Deus meus, Omnesque sancti cum eo, & erit in die illa, non erit lux, sed frigus & gelu.* Inde toties dicitur in Prophetis cum vltro significatur, *Ecce ego ad te*, scilicet, venio. Secundò dicitur etiam esse vsitatum in Scriptura, vt imago, & res, cuius est imago, figura & res figurata, eodem nomine appellentur, vt latè docet Augustinus lib. 2. ad Simpliciam. q. 3. Sicut Exod. 12. Agnus paschalis; & Christus, dicitur Agnus, *Os non comminuetis ex eo*, &c. & Deut. 25. *Non alligabis os boni trituranti*; tam animal, quàm prædicator vocatur bos, vt explicuit Paulus primæ Cor. 9. cum ergo excidium Hierusalem manifestè sit figura finis mundi, & aduentus ad iudicium, meritò habetur idem nomen vt vocetur aduentus Christi. Vnde Matt. 24. simul interrogatur Dominus de excidio Hierusalē, & de aduentu suo, & consummatione Sæculi, & mixtim de vtròque respondet. Immo Marc. 13. & Luc. 21. tantum interrogatur de euerfione Hierusalem, & respondet simul de illa, & de fine sæculi.

Ad secundum; Dominus ea dixit, vt significaret Iohannem non esse martyrio consummandum, neque ita citò moriturum vt Petrum, sed mansurum diu, ad ædificationem & consummationem Ecclesiarum.

Ad tertiu respondetur, quòd potuit in alium locum mortuus transferri, vbi ab omnibus hominibus ignoraretur, vt Moyses: verum Poly crates Ephesinus, vt iam retulimus ex Eusebio, ait eum in sepulchro suo manere, & Abdias, & Augustinus & Isidorus locis citatis & alij.

Ad quartum respondetur, Iohannem postquam rediit ex insula Palthmo, in qua scripsit Apocalypsim, iterum in Asia prædicasse multis nationibus & populis, vt ibi exponunt Beda, & Thomas. Prophetare enim vocat prædicare, vt primæ Cor. 14. *Qui prophetat hominibus, loquitur ad ædificationem.* Atque ita factum esse testatur Abdias. Aretas ibidem exponit: Oportet te iterum prophetare, id est, per librum Euangelij tui, aut per præsentem Prophetiam multos vsque ad finem sæculi erudies. Quod autem Iohannes non senserit quod vult Trapezuntius, patet ex eo quod dicit cap. 11. duos esse occidendos ab Antichristo, quos scilicet interpretantur esse Eliam, & Enoch.

Ad quintum respondetur, quod præsentī loco satis est, fieri dicitur
sæpe

sæpe in sacra Scriptura, quod tentamus & incipimus facere, licet non perficiamus, vt Exod. 8. *Feceruntque malefici similiter incantationibus suis, vt educerent sciniphes, & non potuerunt*, id est, facere tentarunt. i. Corinth. 13. *Quotidie morior propter gloriam vestram fratres*, id est, tormenta perfero, & quantum est ex me, morior. Ita Ioannes calicem bibit, quia multa tormenta passus est, & quantum erat ex parte sua iam in illis martyrium consummauit. At si quæras cur Ioannes non coronatus sit martyrio vt alij. Respondetur, eum habuisse meritum martyrij ratione iam dicta. Sed voluit Deus docere non solum Martyres honorandos esse ab Ecclesia, sed etiam Confessores, vt ait Rupertus, & ideo duæ Ecclesiæ columnæ, Petrus & Ioannes, alter Martyr fuit, alter Confessor. Ad Chrysostomum respondetur, ipsum fateri in Prologo Ioannem Euangelistam bibisse calicem Domini, cum tamen certum sit eum non occubuisse morte violenta.

Hic est discipulus ille.] Rursus se testem oculatum dicit eorum quæ scribit, vt nemo possit dubitare, erant enim multi iam hæretici.

Et scimus quia verum est testimonium eius.] Loquitur non solum nomine suo, sed etiam omnium qui eadem viderunt, quasi dicat, omnes qui affuimus, scimus verum esse quod scriptum est, & ita videtur intellexisse Euthymius. Alij dicunt eum in persona totius Ecclesiæ loqui, vt Caietanus & Cano. 2. de locis. c. 7.

Nec ipsum arbitror mundum posse capere, &c.] Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Caietanus, Iansenius, c. vlt. simpliciter dicunt hæc per hyperbolem dici, qua sæpe vtitur Scriptura. & sanè verum hoc est, vt Amos 2. *Ego autem exterminavi Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo cedrorum, altitudo eius.* Verum non solum Scriptura, sed etiam Poëta (quorum maxima est ad fingendum licentia) ita vtuntur hyperbole, vt non nimis excedant modum veritatis: si autem Poëta aliquis hanc hyperbolem Ioannis afferret, omnino rideretur, præsertim cum loquatur Euangelista de signis per tres annos factis.

Quare aliter locus intelligendus est. Et quidem sunt multi authores qui verbum, *capere*, intelligunt de capacitate intellectus, non de capacitate loci, vt Augustinus, Beda, Rupertus, S. Thomas, Lyra, & alij, quos refert Theophylactus. Sed aduersus hanc expositionem arguit Iansenius, nec vnâ paginam Scripturæ sacræ poterit mundus intelligere, quoniam tantam profunditatem mysteriorum habet, vt nemo eam satis consequi possit; ergo non est iste verus sensus.

Respondeo, nec mihi hanc expositionem placere, sed ita locus intelligendus est vt intelligitur à Hieronymo Matth. 21. ibi, *Si habueritis fidem, &c. vbi cum hæc verba adduxisset* (inquit) non quod mundus volumina capere non potuerit, quæ potest, licet multiplicia sint, vnum armariolum, vel vnum capere scrinium, sed quod magnitudine signorum præ miraculis & incredulitate ferre non possit. Eodem modo intelligit Nicephorus 1. historiæ. c. 24. & est sensus. Si tot tamque inaudita & stupēda miracula Christi narraretur, homines mundani non pos-

Ribera in Euang. Ioan.

V V u

sent

*Ioannes
quare non
fuerit coro-
natus mar-
tyrio vs
alij.
Martyres
simul &
Confessores
honorandi.
Ecclesia co-
lumna qua.*

*Capiendi
verbum.*

sent ferre, sed putarent aut magicis artibus delusos esse oculos hominum, aut somnia esse, aut fabulas, nec posse ab ullo tot & tanta fieri; ideo Euangelistæ de maximè mirabilibus pauca dicunt. Trium tantum mortuorum resurrectionem narrant, & vnum cæcum à natiuitate sanatum: de aliis autem, quibus multa similia fecerant Prophetæ, multa dicunt: vt de morbis curatis, de dæmonibus fugatis, vt ita consulerent imbecillitati audientium, atque ita fortasse intelligit Augustinus & Beda. Aduersus hunc sensum non pugnat argumentum Erasmi. Quod autem dicunt verbum *καπεῖσεν*, id est, *capere*, non pertinere ad capacitatem animi, sed loci, falluntur; quoniam etiam per Metaphoram transfertur ad capacitatem animi, vt apud nos verbum *capere*: vt Matth. 19. *Qui potest capere, capiat.*

Finis totius Euangelij D. Ioannis. Ad laudem & gloriam Domini nostri Iesu Christi, eiusque Matris benedicta.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM.

A.

Præpositio, pro,
propter. 135

Abib.

Abib mensis quis
apud Hebræos.

126

Quid nominis.

ibid.

Ab initio quid.

182

Ablutio.

Ablutio pedum.

315

Abraham.

Abraham cur filium suum immo-
lare voluerit in monte Moria. 123

Semen Abraham qui se esse di-
xerint. 217

Abstractum.

Abstracta pro concretis sumere,
Hebræis familiare. 264

Accessus mulierum ad monumen-
tum. 482

Acetum.

per Acetum Iudæi significati.

472.

Acetum cur damnatis oblatum.

ibid.

Aceti vis.

473

Adam.

Adam quid. 86. 456

Adolescens.

Adolescens ille, qui Dominum se-

quebatur (Marci 14.) quis. 407

Adoptio.

Adoptio filiorum Dei.

41

Adorator.

Adoratores veri qui.

124

Aduentus.

Aduentus Messiae prædictus.

48

Adulterium.

Adulteræ historia (Ioan. 8.) utrū
authentica. 206

Aduocatus quis.

330

Aegyptij.

Aegyptij utrū Verbi habuerint
noticiam. 19

Enon.

Enon ubi.

112

Eternitas.

Eternitas quomodo in Scriptura
significata. 12

Affectus.

Affectus, pedes animæ.

316

Agnus.

Agnus Dei.

72

A legali differt.

73

Agni & oues qui.

515

Alabastrum.

Alabastrum quid.

271

Alapa.

Alapa Iesu data.

421

Aloë quid.

478

Alogi.

Alogi qui.

1

V V u 2

Idem

INDEX RERVM

Iidem & Alogiani dicti.	2	Anima Christi eleuata ad visionem Dei.	110
<i>Im</i> , Lat. <i>ſi</i> , ſape affirmatiue capitur.	519	Animæ iuſtorum quibus donis moueantur à Spiritu.	190
<i>Amen.</i>		de Anima, Phariſæorum traditio.	228
Amen quid, & vnde.	84	De eadem, doctrina Thalmud.	ibid.
Duplex verbi vſus.	85	Anima dupliciter ſumpta in Scriptura.	279
<i>Amor, Amicitia.</i>		<i>Annuntiatio.</i>	
Amor Dei erga homines.	111	Annuntiatio Apoſtoliſ facta.	495
Pyladis & Oreſtis amicitia.	351	<i>Annus.</i>	
Amicus quis.	ibid.	Annus communis quando incipiebat apud Hebræos.	126
Amor & dilectio pro eodem in Scriptura ſumuntur.	514	<i>Ante Luciferum</i> quid.	49
<i>Am</i> , Coniunctio variè vertitur.	145	<i>Ante</i> , præpoſitio tripliciter ſumitur in Scriptura.	ibid.
<i>Anabaptiſta.</i>		<i>Ant</i> quid.	50
Anabaptiſtarum error.	2.206	<i>Anticipatio.</i>	
<i>ἀναμάρτυς</i> quid.	210	Anticipationis vſus apud Ioannem in ſcribendo.	260
<i>Ancilla.</i>		Quando locum habeat.	ibid.
Ancillæ oſtiariæ, cuſtodes templi apud Hebræos.	414	<i>Antidicomarianita.</i>	
<i>S. Andreas.</i>		Antidicomarianitarum hæreſis quæ.	97
S. Andreas minor natu Petro.	78.	<i>ἀνὰ δεξ</i> , vox Gr. quid.	108
Andreas & Petrus quando vocati ad Apoſtolatum.	82	<i>Apollinarista.</i>	
<i>Angelus.</i>		Apollinaristarum hæreſis.	43. & ſeq.
Angeli & homines aliquando dii nominati.	25	<i>Apoſtolus.</i>	
Angeli qualiter apparuerint.	76	Apoſtoli Euangelizæ, non econtra.	6
Descenderunt in Paſſione, Reſurrectione, & Aſcenſione.	80	Apoſtolus vnde dictus.	35
Angelus quo tempore in piſcinam deſcendere ſolitus.	134	Apoſtoliſ quatenus calceis vti permiſſum.	66
<i>Anima.</i>		Apoſtoliſ diſcalceati.	67
Anima foris venit, creata à Deo.	38	Sandaliiſ vſi.	ibid.
Platonis error circa animam.	ibid.	Apoſtoliſ nudis pedibus inceſſiſſe, aut cum ſandaliiſ, author eſt Bonau.	69
Error Origenis circa eandem.	39	Apoſtoliſ duodecim indocti.	82
Anima pro homine.	43	Apoſtoliſ etymus.	316
Pythagoræ error de migratione animarum.	57	Apoſtolus quis.	ibid.
		Apoſto	

ET VERBORVM.

Apostoli spiritu Prophetiæ præditi.	372	Articulus apud Græcos aliquid eximium ostendit.	84
Non peccarunt mortaliter post aduentum Spiritus.	390	<i>Ἀρχαῖος</i> , dictio Gr. quid.	415
Vicarij Dei constituti.	499	<i>Ascensio</i> .	
Apostolorum potestas remittendi & retinendi peccata per pœnitentiam.	501	Ascensus in cælum, pro contemplatione rerum cælestium, & visione Dei.	110
Apostoli quomodo vndecim fuerint Thoma absente.	502	<i>Asina</i> .	
Apostolorum collegium.	ibid.	Asinâ, an pullo vestus sit Dominus.	276
Apostoli quomodo redierint ad piscationem vocati iam ad Apostolatam.	507	<i>Aspiratio</i> .	
Cur vocentur pueri.	508	Aspiratio reiecta à Græcis & Latinis in vocibus Hebraicis.	80
<i>Apparitio</i> .		Assumptio matutina quid.	487
Apparitiones Dei & Angelorum.	76	<i>Atrium</i> .	
Dominus dupliciter Apostolis apparuit post resurrectionem.	332	Atrium portarum quod, ex Iosepho.	100
Apparitiones Domini ordine recensentur.	511	<i>Auditus</i> .	
Quando apparuerit B. Virgini.	512	Auditus, pro re audita, id est, verbo prædicato, more Hebræorum.	285
<i>Apud Deum</i> quid.	24	<i>Azymus</i> .	
<i>Aqua</i> .		Azymorum solemnitas.	105
Aqua viua quæ.	122	B	
Aquæ & sanguinis significatio mystica.	476	<i>Baptismus</i> .	
Aqua cur vino misceatur in calice.	ibid.	B aptismus Ioannis qualis, & ad quid institutus.	63. 74
<i>Arbitrium lib</i> .		Baptismo aquæ opponitur Baptismus Spiritus sancti & ignis.	ibid.
Manichæorum error circa libertatem arbitrij.	164	Baptismus prima ianua ad regnum cæleste.	108
Architriclinus quis, & vnde dictus.	95	Baptismus Christi per discipulos.	111. & seq.
<i>Arguere</i> quid.	221	Baptismus hîc (Ioan. 3.) per verbum purificationis exprimitur.	112.
<i>Ariani</i> .		Baptismus & Eucharistia differunt.	168
Arianorum hæresis.	26. 43	Baptismus omni ætati institutus.	169
Falsa argumentatio.	48	V V u 3	
Stupor.	135	<i>Barabas</i> .	
Fundamentum.	384		
Aridi Ioan. 5. qui.	134		
Arimathæa quid.	478		

INDEX RERVM

<i>Barabas.</i>		<i>Greg.</i>	407
Barabas quid, & vnde.	430	<i>Caius.</i>	
Barjona quid.	80	Caius notarius Apostoli Ioannis, ex Dorotheo.	8
<i>Bartholomæus.</i>		<i>Calceus.</i>	
Bartholomæus quid.	80. 82	An calceis vsus sit Dominus.	64.
Bartholomæus quando vocatus ad Apostolatam.	ibid.	& seq.	
Pauper fuit, & sine literis, no- minisque obscuri.	83	Calceorum vsus quomodo per- missus Apostolis.	66
Bartimeus quid.	80	per Calceum natura Christi mor- talis exprimitur.	69
בשר <i>basar</i> , vox Hebr. quid.	4	qui Calcei Apostolis prohibiti. ibid.	
<i>Basilides.</i>		<i>Caliga.</i>	
Basilidis hæresis conuincitur.	357	Caliga quid.	66
<i>Batus.</i>		Caliga Maximini.	67
Batus, mensura Hebr. quantum capiat.	95	<i>Calix.</i>	
בעד <i>bead</i> quid.	52	Calix pro passione.	411
<i>Begardi, & Beguini.</i>		<i>Caluaria.</i>	
Begardorum & Beguinorum hæ- resis.	339	Caluaria quid & vbi.	455
בשורה <i>besora</i> quid.	5	<i>Cana.</i>	
בית <i>beth</i> quid.	134	Cana duplex.	92
<i>Bethania.</i>		<i>Capharnaum.</i>	
Bethania vbi.	70	Capharnaum ciuitas Christi di- cta.	96
<i>Bethabara.</i>		Qualis sit, & vbi.	ibid.
Bethabara vbi & quid.	70. 262.	Cur eam Dominus sibi elege- rit.	ibid.
בתברה <i>Beth-bera</i> quid.	71	Vnde dicta.	153
<i>Bethsaida.</i>		Capiendi verbum.	521
Bethsaida quid.	82. 134	<i>Caro.</i>	
Duplex.	153	Carnis nomine quid denotetur.	42
<i>Brachium.</i>		Caro pro toto homine, more Scripturæ.	43. 383
Brachium Domini quid.	285	Caro, quàm homo cur potius dicatur Verbum factum esse.	43
Quid brachium Dei Patris. ibid.		Caro pro recarnali.	108
<i>Buccella.</i>		<i>Castellum.</i>	
Buccella Ioan. 13. an Eucharistia fuerit.	313	Castellum quid.	200
C		καταλαμβάνω, seu καταλαμβάν- ωμαι, comprehendere, vin- cere & capere significat.	35
כבוד <i>C</i> Abot variè vertitur.	45	<i>Causa.</i>	
Cadere in faciem, & cadere re- trorsum, mysticè quid, ex			

ET VERBORVM.

<i>Causa.</i>		An vsus sit calceis. 64. & seq.
Causa pro effectu, ex consuetudine Scripturæ.	244	Communem vitam duxit in exterioribus. 65
<i>Cedron.</i>		Manducans & bibens dicitur. ibid.
Cedron quid.	401	
<i>Cephas.</i>		Christum & Apostolos aut nudis pedibus incessisse, aut cum sandaliis, Bonauent. 67
Cephas quid & vnde. seq.	80. &	
קֶפֶס ceph quid.	ibid.	
קֶפֶס quid.	100	
<i>Charitas.</i>		Christus faciebat quæ docebat, & priusquam doceret, fecerat. 68
Charitas Christi, vide <i>Christus.</i>		
כֶּסֶד chesed quid.	134	An seruârit omnia quæ præcepit Apostolis. ibid.
<i>Chrisma.</i>		Christus sponsus Ecclesiæ. 69
Chrisma vnde.	78	
<i>Christus.</i>		Quando natus. 71
Christi generatio temporalis exposita à Matthæo & Luca, diuina à Ioanne. 11		Quando baptizatus. ibid. & 89
Christus Dei sapientia & virtus dicitur. 16		Cur Agnus Dei dictus. 72
Item Ratio. 20		Christus est qui baptizat, August. 73
Supputatio. ibid.		Per columbæ proprietatem designatur sanctus. 75
Christus secundum naturam humanam minor est Patre. 27		Christi charitas. 77
Christus lux hominum, non Angelorum. 33		Christus vnde dictus. 78
Nec Iudæorum. 34		Christi nomine Rex potissimum intellectus. ibid.
Christus vita hominum per gratiam, & lux per fidem & dona Spiritus sancti. ibid.		Christus nuncupatio potestatis & regni dicitur, ex Lactantio. ibid.
Lux vera tribus modis dicitur. 36		Christi nomen multis commune. ibid.
Christi humanitas. 43		Christus nomen personæ in duabus naturis subsistentis. 79
Tabernaculum Verbi. 44		Quo oleo vinctus. ibid.
Christus quomodo dicatur plenus gratiæ & veritatis. 47		In Bethleem nasciturus. 83
Christus Ioanne fortior, id est, potentior & incessantior. 48		Quomodo dicatur Filius hominis. 86
Quomodo dicatur Verbum. 61.		Secundus Adam, siue verissimus Adam dicitur. ibid.
		Quando prædicare cœperit, & congregare discipulos. 90

Quid

INDEX RERVM

Quid fecerit toto illo anno à Baptismo.	91	An omnino nudus fuerit.	469
Matrem habuisse feminam unde negent hæretici.	93	An coronam spineam habuerit in cruce.	ibid.
Cur matrem in nuptiis & passione vocarit potius mulierem, quàm matrem.	94	Quare sepultus fuerit.	475
Bis abiit in Galilæam.	117	Quando resurrexerit.	487
Habitauit Capharnaum, fecit miracula, & prædicauit.	118	Christus passus per piscem assum intellectus.	511
Iacobo multo maiorem se esse ostendit.	122	Quomodo discipulis apparuerit in Ierusalem.	498
Christi testimonium.	140	<i>Cibus.</i>	
Christus cur ascenderit in montem, Ioan. 6.	157	Cibus Domini quis.	125
Quid & cur scripserit in terra.	208	<i>Circumcisio.</i>	
Quare se absconderit.	224	Circumcisionis præceptum datum Abrahæ.	191
Verbo luminis significatur.	284	Clamor quid.	61
Personæ Christi dignitas.	313	<i>Clarificatio.</i>	
Charitas & humilitas.	315.	Clarificationis modus.	383
350		Clarificandi, glorificandi & honorificandi verborum eadem significatio.	388
Christus quando sit rediturus.	326	Claritas Christi quæ.	142. 388.
Paracletus dicitur.	330	393. & 395	
Quare se vitæ dixerit.	339	<i>Clauus.</i>	
Christi claritas quæ.	388. 393.	Clauorum numerus.	468
395		κλίον quid.	95
Christus cur ligari voluerit.	413	<i>Cæcus.</i>	
Quare ductus ad Annam.	414	Cæcus pro ignorante.	232
Qua via ductus.	ibid.	<i>Cælum.</i>	
Accusatur.	430	Cæli capacitas.	324
Flagellatur.	434	<i>Cæna.</i>	
Flagellationis causæ, & quoties flagellatus fuerit.	ibid. & 436	Bis Dominus cœnauit.	309
Christi vulnera quot.	438	Cogitandi verbum.	6. 266
Christus bis crucifixus.	445	Cognoscendi verbum.	243.
Cur extra urbem mortuus.	454	331	
Quomodo sit crucifixus.	467	<i>Cohors.</i>	
		Cohors quid.	404
		<i>Collegium.</i>	
		Collegium Apostolorum.	502
		<i>Collybista.</i>	
		Collybista quis.	100
		κόλλυβιστὴς quid.	ibid.
		<i>Color.</i>	
		Color coccineus quis.	441
		Color purpureus & coccineus pro	

ET VERBORUM.

pro eodem sumuntur. 442

Columba.

Columba cur descenderit super Christum. 74

An ab omni populo visa. ibid.

An verum animal fuerit. 75

Aliquantum super caput Domini mansit. 76

Columna.

Columna ad quam Christus fuit alligatus. 438

Κολυμβίτσα, Lat. piscina, unde dicta. 133

Commentatio.

Commentationes, Gr. ἐξηγήματα, quid. 54

Communio.

Communio sub utraque specie utrum necessaria ad salutem. 169

Confessores, Confessio.

Confessio Petri quam Nathanaelis sublimior. 84

Confessores & Martyres honorandi. 521

Congius.

Congius, mensura Attica, quantum capiat. 95

Coniux.

Coniugum facultas transeundi ad religionem, rato, non autem consummato matrimonio. 92

Consanguinei per verb. Fratres significati. 99. 188

Constitutio.

Constitutionum Apostolicarum liber interdum falsa continet, & suspecta. 261

Ribera in Euang. Ioan.

Consubstantialitas.

Consubstantialitas Filij cum Patre. 13. 25. 250

Consuetudo.

Consuetudo apud Iudaeos, unum illis ex vindictis liberari in Pascha, unde orta. 428

Contra aliquem esse, phrasis Gr. quid. 411

Conuina.

Conuiuiarum numerus quis esse debeat. 95

Quomodo decumbabant in lectis, more antiquorum. 96

Cophinus quid. 157

Corigia quid. 69

Corpus pro mundo. 38

Credendi verbum.

Credere in nomen, siue in nomine Dei quid. 41

Credendi verbi vis. 144

Crux, Crucifixio.

Crucifigendi verbum. 449

Crucis titulus. 459

Cur variè scriptus. 461

Crucis locus. 465

Figura. ibid.

Crucis portatio ad locum supplicij à crucifigendis. 453

Crucis longitudo. ibid.

Crucifixionis locus. 455

Cur Caluaria, siue Golgotha dictus. ibid.

Cultus.

Cultus diuinus in quo maximè consistat. 124

Cultus interior verbo veritatis exprimitur. ibid.

Custodia.

Custodia filij vnà cum Patre. 390

Cyrus.

Cyri mors. 103

Κύριον vox Gr. quid. 200

XXX Dabar,

INDEX RERVM

D

דבר **D** *Abar*, pro *Verbo* propriè,
aliquando pro re gra-
ui. 21

Dæmon, Dæmonium.

Dæmonium habere quid. 222
Dæmon & *dæmonium* quid, &
vnde dictum. 245
Dæmonium pro summo Deo. ibi.
Prou. Gr. Homo homini dæ-
montum; Lat. Homo homini
Deus. ibid.

Damnation.

Damnationis ratio. 111

Decollatio.

Decollatio Ioannis quando facta.
150

Denarius.

Denarius quid, & vnde dictus. 155

Desertum.

Desertum quid. 61
Desertum triplex S. Ioannis Ba-
ptistæ in Terra sancta. 71

Desiderium.

Desideria quid. 219
Desideriis maximè delectatur
diabolus. ibid.

Deus.

Deum nemo vidit unquam, quomo-
do intelligendum. 54
Deus & *Angeli* quibus corpori-
bus apparuerint. 76
Ex Deo quis. 222
Dij gentium qui. 245
Dij qui dicantur in Scriptura. 253
Diabolus.
Diabolus nihil est quatenus dia-

bolus, aliter quatenus Ange-
lus, ex Origene. 31

Vide ibi Hieron.

Diabolus quid, & vnde dictus. 183

Diabolus cur homicida dictus.

219

Quomodo Pater more Scri-
pturæ. 221

Auctor mendacij est, & dici-
tur. ibid.

Verbo Lupi exprimitur. 241

Item per verbum *Princeps muni-*
di. 283. & cur. 333. 371

Didymus.

Didymus quid. 264. 502

Dies.

Dies sollemnis, aut *dies festus*
quis. 49

Dies Domini magnus & horribi-
lis, pro die iudicij. 58

Dies festus quis. 105. 190

Dies Domini quis. 223

Dies (Ioan. 19.) quid. 229

Dilectio.

Dilectio Patris erga filium quo-
modo sit intelligenda. 136

Dilectio pro beneficiis. 244

Dilectionis vis. 350

Dioscorus.

Dioscori error. 44

Discipulus.

Discipulorum Ioannis zelus. 112

Discipuli Domini Galilæi. 201

Discipulorum reuerentia erga
Dominum. 279

Discipulus ille (Ioan. 18.) qui Ie-
sum sequebatur, quis. 414

Discipuli fratres nominantur à
Domino. 494

Doctrina.

ET VERBORVM.

Doctrina.

Docibilis vox actiue & passiue
sumta. 165
Doctrina quotupliciter dici pos-
sit occulta. 420

Donum.

Dona Spiritus sancti quæ. 76
Dona Spiritus Sanctis atque Pro-
phetis dantur ad mensuram,
Christo autem absque mensu-
ra. 114
Δόξα interdum gloria, interdum
claritas, interdum maiestas ver-
titur. 45

E

E'Αν, dictionis Græcæ vis.
519

Ecclesia.

Ecclesiam sibi Christus desponsa-
uit. 112
Ecclesiæ potestas quoad substan-
tiam Sacramentorum. 171
Ecclesia per verbum *Onile* signi-
ficatur. 238
Ecclesia verborum Domini in-
terpres est. 376
Ecclesiam Deus perturbari pati-
tur, & cur. 394
Ecclesiæ vnitas per tunicam in-
consutilem expressa. 463
Ecclesiæ columnæ quæ. 521
Eiici foras quid. 283

Electus.

Electi regnum Dei dicti. 325
Electi tantum Domino dati à
Patre. 384
Electorum præmia. 395
Electi numero piseium significa-
ti. 511

Elias.

Elias non mortuus, sed in cælum
raptus. 57
Viuit, Messia vt aduentum
præcedat. 58
Ἐμπεδοκλῆς iuxta phrasim Græcam
quid. 48. & seq.

Encænia.

Encænia quid. 245
Et cur instituta. ibid.
Ἐπεὶ δὲ τὸν, & ἐπεὶ δὲ τὴν quid. 509
Ephrem ciuitas. 266

Epiphanius.

Epiphaniij lapsus. 89
Erat dictio. 13. 24
Esse & *fuisse*, pro vno eodémque
sumuntur. 358

Essentia.

Essentia diuina non visa, sed
figura aliqua repræsentabatur
Deus. 55
Et, coniunctio ornatus causa po-
sita. 110
Ἐνί, dictio Gr. quid. 390

Euangelium, & Euangelista.

Euangelium Ioannis Apostoli
sacrosanctum semper habi-
tum. 1
Qui negent id esse recipien-
dum. ibid.
Qui negent apud nos esse in-
tegrum. 2
Quando & *vbi* scriptum.
ibid.
Qua de causa scriptum. 3. &
& seq.
Euangelistarum concordia. 4
XXX 2 Euang

INDEX RERVM

Euangelium quid, & vnde. *ibid.*
 Euangelium pro præmio & mercede. *ibid.*
 Euangelizandi verbum. 5
 Cur dicatur, Euangelium regni. 6
 Euangelista, quis. *ibid.* & seq.
 An sit Apostolus. *ibid.*
Secundum Euangelium meum (Rom. 1. & 2. Tim. 2.) quid. *ibid.*
 Euangelium, cur ita dictum. 7
 An Euangelium dici possint cæteri libri noui Testamenti præter libros Euangeliorum. *ibid.*
 Euangelij author Christus. 8
 Euangelium Ioannis, eo dictatore à Procoro scriptum. *ibid.*
 Dorotheus Mart. à Cajo Apostolorum discipulo. *ibid.*
 Euangelia apocrypha in multis conueniebant cum veris. 207

Eucharistia.

Eucharistia quid à manna differat. 166
 Eucharistia vitam æternam præbet animæ & corpori. 167
 Necessaria est ad salutem in re, aut voto. 168
 Eucharistia, & Baptismus quid differant. *ibid.*
 Eucharistia cur negetur infantibus. *ibid.*
 Eucharistia solis adultis instituta. 169
 Eucharistia sub vna specie duobus discipulis in Emauntem contententibus à Domino data est. 172
 Eucharistiæ effectus quis. *ibid.*
 Eucharistia quando instituta. 309
 Collata Iudæ. 313

Euentus.

Euentus pro causa, ex consuetudine Scripturæ. 192

Eusebius.

Eusebij error. 26

Eunomius.

Eunomij hæresis. 26. 339

Eutyches.

Eutychetis error. 44
 Ex, particula quid. 42. 362
 Excæcandi verbum. 287
 Deus quomodo dicatur excære, & indurare. 289

Exitus.

Exitus filij à Patre. 379

F

Faciendi verbum.

Ante me factus est, quis verborum sensus ex Patrib. 48
 Facere Domini quid. 52

Faustus Manich.

Fausti Manichæi error. 2

Festa.

Festum Paschæ quando celebratum apud Hebræos. 126
 Pentecostes quando. *ibid.*
 Quando Tabernaculorum. *ibid.*

Fides.

Fidei præmium vita æterna. 111.
 138

Fides

ET VERBORVM.

Fides initium salutis & iustifica-
tionis.

139

Fidelis.

Fidelium natiuitas & regeneratio
per Baptismum.

41

Fideles Iudæorum nomine com-
prehenſi.

460

Filius, Filia.

Filius Dei cur Verbum dictus.

15.

16.19

Quomodo procedat à Patre.

ibid.

Verbum etiam à ſcriptoribus
veteris Teſtamenti nūcupatur.

18

Interpres Patris dicitur.

20

Sermo Dei dictus.

22

Verbum & ſermo dicitur. ibid.

Sermo quatenus dicendus.

ibid.

in Filio ideæ omnium rerum.

27

Filius Creator abſolutè dicitur.

ibid.

Filij Dei qui.

40

Filiorum Dei adoptio.

41

Filij Dei, Sancti Noui Teſtamen-
ti.

53

Filius hominis idem quod homo,
phraſi Hebr.

86

Filius Dei eiufdem ſubſtantiæ cum
Patre.

136

Filius perditionis quis.

391

Filia Sion idem quod Sion, phraſi
Hebr.

278

Filia Hieruſalem, quod Hieruſa-
lem.

ibid.

In finem quid.

309

Flagellum.

Flagellum quid.

436

Flagella Chriſti quid.

438

Fœnum.

Fœnum pro herba viridi.

156

Fons.

Fontes quidam in vinum conuer-
ſi.

89

Fons Iacob.

120

Pro puteo ſumitur.

ibid.

Fortitudo.

Fortitudo verbis, in gladio & ar-
cu meo, Genef.48. exprimitur.

120

Frater.

Fratres Domini qui.

97.& ſeq.

Fratres pro conſanguineis apud

Hebræos.

99

Pro patruelibus apud Latinos

non ſemel.

ibid.

Fructus.

Fructus Spiritus in perpetuum
duraturi.

357

Fur.

Fur quis.

236

G.

Galal quid.

458

Galilei.

Galilæorum ſecta vnde & quan-
do orta.

63

Gaudium.

Gaudium Chriſti quod,

347

Gazophylacium.

Gazophylacium vbi.

212

Quid, & vnde dictum.

ibid.

Generatio.

Generationis princeps quis.

42

XXX 3

Gene

INDEX RERUM

Generatio Spiritus prima regni
cœlestis. 108
Generationis huius principium
& finis, ex Lyra. 109

Gentes, Gentiles.

Genres, siue Gentiles pro Idololatriis. 194
Gentilium conuersio prænuntiata. 243
Gentiles verbo asinæ significati. 276
Gethsemani quid. 402

Gloria.

Gloria quid. 45
Gloria plena gratiæ quæ. 46

Grammaticus.

Grammatici qui apud LXX. 190

Gratia.

Gratiam pro gratia quid. 50. & seq.
Gratiæ gratis datæ quæ. 76
Gratiæ & dona Spiritus sancti per verbum *Spiritus* exprimuntur. 114
Gratia Spiritus per aquam viuam intellecta. 122
Gratias agere quid. 156
Gratias cur Patri egerit Dominus. 265
גולגולת *Gulgoletb* quid. 458

H

Habendi verb.

Habeo, coniunctum cum infinitino, idem quod possum, aut debeo. 125. 215
Habere dies, aut annos in morte, aut morbo, phrasis Hebr. 264

Hæresis, Hæreticus.

Hæresis Fauſti Manichæi. 2
Anabaptistarum. ibid.
Sabellianorum. 23
Eunomianorum. 26
Manichæorum. 29. 43. 164
Arianorum. ibid. & 43
Pelagianorum. 37
Apollinaristarum. 43. & seq.
Antidicomarianitarum. 97
Heluidij. ibid.
Massalianorum. 160
Hæreticus verbo *Lupi* indicatur. 241

Hæresis Pelagianorum, nostris viribus gratiam nos assequi, conuincitur. 356
Item Basilidis, Manichæi, Originis, & aliorum. 357
Arianorum fundamentū quod. 384

Hæresis Petri Ioannis conuicta. 476

Hebraïca verba cum interpretatione sæpius posita. 78

Heluidius.

Heluidij hæresis. 97
חרב *Hereb* quid. 485
Hic, Pro nomen nonnunquam excludit. 342

Homo.

Homines dij dicti. 25
Homo nihil fit per peccatum. 32
Quando dicitur venire in mundum, exire quando. 38
Homo generationis princeps. 42
Homo homini dæmonium, pro- uerb. Græc. 245
Homo animalis quis. 280

Quis

INDEX R E R V M

Ioannis & ceterorum Euangelistarum concordia.	4
Ioannes cur à diuina generatione Euangelium suum coeperit.	
ibid.	
Ioannes ad quid missus.	35
Ioannis autoritas.	48
Ioannes Christo, quatenus homo, sex mensibus maior.	ibid.
Ioannem Christum esse quare credebant Iudæi.	56
Ioannis mater Virgini beatissimæ cognata.	57
Ioannis confessio.	ibid.
Ioannes cur dictus Elias.	58
Ioannes plusquam Propheta.	59
Ioannis officium & dignitas.	
ibid.	
Cur vox dicatur.	60
Ioannis baptismus.	63
Ioannes quomodo dicatur non manducans, nec bibens.	65
Ioannes Bapt. quando prædicare coeperit in deserto.	71
Quomodo nescierit Christum.	73
Quomodo non cognouerit determinatè Christum, quem in ventre matris cognouerit.	74
Quomodo cognouerit Spiritum sanctum manere in Christo.	76
Quando vocatus ad Apostolatam.	82
Sponsus æstimatur in nuptiis Galilææ.	92
Vnâ cum Christo baptizabat, & cur.	112
Ioannis modestia.	ibid.
Cur vinctus ab Herode, secundum Iosephum.	118
Quando vinctus.	ibid.
Ioannis Bapt. laus.	141

Ioannes quando fuerit decollatus.	150
Ioannes Euang. qua ætate mortuus.	407
Ioannis mores.	508
Ioannes quare non fuerit martyrio coronatus sicut alij.	521
Ioannes verum mortuus.	517
Iohanna quid.	80
Iona idem quod columba.	ibid.
Iona, Iohanna & Ioannes vnum nomen.	ibid.
Trans Iordanem quid.	71
Iordanis fluuius quis, & vnde ortus.	151

Iosephus.

Ioseph virgo fuit, autoritate Hieronymi.	97
Iterum dictio quid.	424

Iudas.

Iudas cur & vnde dictus Iscariotes.	272
Cur pane intincto Iudam prode- re Dominus voluerit.	318
Quare post buccellam intraue- rit satanas.	319
Iudas sua culpa periit.	391

Iudæus.

Iudæi electi à Deo in populum peculiarem ex omnibus gentibus.	39
Iudæorum sectæ celebriores tres.	62
Iudæi & Gentiles per verbum as- sine significati.	276
Iudæi fideles ante aduentum Do- mini.	359
Iudæorum potestas in delinquen- tes.	423
Iudæo	

ET VERBORUM.

Iudæorum nomine omnes fideles
comprehensi. 460
Iudæi per verb. *aceti* exprimuntur.
472

Iudicium.

Iudicium pro peccato, seu causa
damnationis. 110
Iudicandi potestas filio à Patre
data. 138. & seq.
Iudicium totius Trinitatis autho-
ritatiuè, Christi autem execu-
tiuè. 139
Iudicare secundum faciem, seu se-
cundum visionem quid. 193
Iudicium quomodo à Patribus
sumatur. 232
Iudicium quid. 282
Pro ultione, secundum Chry-
sost. ibid.
Pro damnatione ibid. & 371
Iudicium, dies Domini magnus
& horribilis. 58
Iulias vrbs quæ, & à quo nomina-
ta. 153

Iustitia.

Iustitia per verb. *arcus* exprimi-
tur. 120

Iustus.

Iusti in cælo, peccatores in terra
scribuntur. 209

L.

Lacus.

L Acus Semeconites. 151
Lapis.
Lapidis sepulchri magnitudo. 489
Ribera in Euang. Ioan.

Latro.

Latro quis. 236
Latrones cum Christo crucifixi.
458

S. Laurentius.

S. Laurentius diaconus, non pres-
byter. 170

Lectus.

Lecti quomodo sternerbantur ad
conuiuium, more antiquorū. 95
Eorū longitudo, & latitudo. 96

Leuita.

Leuitas inter & Sacerdotes distin-
ctio. 56

Lex.

Lex noua quid. 51
Vetus quid. ibid.
Legis officium quod. 52
Lex noua quantum veteri præ-
stet. ibid.
Lex strictè & latè sumpta quid.
253. 283

Lex pro doctrina. 360
Liberandi verbum. 217
למודים *limudim* vox Hebr. quid.
165

Lingua.

Lingua quare facta. 19

Litera.

Litera pro doctrina. 190

Lithostrotus.

Lithostrotus quid, & vnde. 444
Lædoria, siue conuiuium quid.
231

Y Y y

Loqui

INDEX RERVM

Loqui de seipſo quid. 141.190
Loqui in nomine Domini quid.

378

λογος quid. 99

Rationem & conſiderationem
ſua ſignificatione includit. 21
Verbum & rationem denotat.
ibid.

Cur *verbi* nomine, quàm *ratio-*
nis vti maluerint interpretes &
Sancti. ibid.

Lucifer.

Ante Luciferum quid. 49

Lumen.

Lumen Chriſtus. 284

Lupus.

Lupus pro tyranno, hæretico, dia-
bolo. 241

Lutherus.

Lutheri hæreſis. 339

Lutum.

Lutum ex ſputo. 229

M.

Macedonius.

Macedonianorum error. 28

Magistratus.

Magistratus templi qui. 405

Malchus.

Malchus quis, & vnde dictus. 409

Malus.

Mali dicuntur non eſſe. 31

Malus pro diabolo. 391

Mandatum.

Mandandi verbum. 28

Mandatum nouum quare dictum.
320. & ſeq.

Manducatio.

Manducandi & bibendi verba me-
taphoricè ſumenda. 180

Manducatio ſpiritualis ſacramen-
talis quæ. 181

Manendi verbum.

Verba Dei in aliquo manere
quid. 345

Manichæus.

Manichæorum hæreſis. 29. 43. 95.
164. 238

Conuincitur. 357

Manifestatio.

Manifestatio Patris per filiū apud
homines. 389

Manna.

Manna quid & vnde. 161

Man, dictio Chaldæis & Hebræis
viſitata quid. 162

per Manna verus panis vitæ ſigni-
ficatur. 166

Mannam inter, & Euchariftiam
differentia. ibid.

Manſio.

Manſionum multitudo apud Pa-
trem. 324

Parare manſiones quid. 325

Quæ ad celeſtem manſionem
ſunt neceſſaria, ex Cyrillo.

327

Manus.

ET VERBORUM.

Manus.

Manus pro potestate. 249

Mancus.

Manci verbo aridi indicati. 134

Marcio.

Marcionis error. 95

Mare.

Mare Genesareth quid. 151

Mare mortuū, seu mare salis, vel
salissimum quid. ibid.

Mare Galilææ quid. ibid.

Mare Mediterraneum & eius par-
tes quæ. ibid.

Maria Magd.

Historia Mariæ Magdalenzæ ex
Ioanne Suarez. 262

Maria soror B. Virginis vxor Al-
phæi. 98

Cur Maria Cleopha dicta. ibid.

Mariæ quot. 259

Maritus.

Mariti vnde Zelotypi dicti. 101

Martyr.

Martyres & Confessores hono-
randi. 521

מַסַּף *masaf* quid. 78

Massaliani hæretici, qui & Psal-
liani dicti ab Augustino. 160

Mater.

Mater Iesu ubique vocatur in
Euangelio, non Virgo B. 97

Cur conuersa sit retrorsum. 491

de Matre Christi, vide verb. *Chri-
stus*.

Mendacium.

Mendacium pro falsitate. 289

Mensis.

Mensis Abib quis apud Hebr. 126

Nisan, quis. ibid.

Menses nostri differentes sunt à
mensibus Hebræorum. 246

Mercenarius.

Mercenarius quis. 141

Meritum.

Ad actum meritorium quæ requi-
rantur. 342

Messias.

Messia aduentus per nomen *ven-
turi* intellectus. 48

Messias semper Rex appellatur à
Iudæis. 78

Messias & Rex Israel pro eodem
sumuntur. 83

Messis.

Messis apud Iudæos inter Pascha
& Pentecostem. 125

Mense Iunio, vel Iulio in Terra
promissionis. 126

Metreta mēsuræ genus, quantum
capiat. 95

Miles.

Milites quot fuerint crucifigentes
Dominum. 462

Miraculum.

Miraculum nuptiarum Canæ Ga-
lilææ quando contigerit. 89. &
seqq.

YYy 2 An

INDEX RERVM

An primum fuerit miraculum
Christi. 96
in Miraculis cur Christus semper
vltus fuerit materia creata. 95
Miraculum Reguli. 129
Miraculum Panum quando con-
tigerit, & vbi. 149. 151
Miraculum cæci. 227
Miracula multa ab Apostolis fa-
cta in Iudæa post ascensionem
Domini. 229
Miraculum resurrectionis Lazari.
265
Modicum quid. 284. 372

Mons.

Mons Oliueti, seu oliuarū vbi. 208
Morandi verbum. 132

Morbus.

Morbus propter peccata. 135. 227
Mortificandi verbum. 452

Moyſes.

Moyſes quomodo accusaturus Iu-
dæos. 143
Vbiq; de Christo ſcribit. ibid.

Mulier.

Mulier Samaritana. 125

Mundus.

Mundus pro vniuerſis hominibus
mundanis, & peccatoribus. 39.
162. 331
Mundus quis. 283. 389
Mundi conſtitutio quid. 395

N.

NAblos, olim Neapolis vbi.
119.

Nardus.

Nardi deſcriptio ex Dioſcoride
& Plinio. 271

Natatoria.

Natatoria quid. 133. 230

Nathanael.

Nathanael, an ſit Bartholomæus.
82
Nathanael doctus, & in lege
verſatus. ibid.
An electus in Apoſtolum. ibid.

Natiuitas.

Natiuitatis fidelium, & regenera-
tionis præſtantia per Baptif-
mum. 41

Neftorius.

Neftorij error. 44

Nicodemus.

Nicodemus quare ad Chriſtum
venerit. 108
Nihil dictio quid. 30
Nihil, & non ens ſynonyma. 31

Niſan.

Niſan menſis quis apud Hebræos.
126

Nomen.

Nomen Dei quid. 41
Nomina compoſita breuiata apud
Hebr. 80
Nomen in Scriptura quid. 143
In nomine Jeſu, idem quod in Je-
ſu. 359
Vide 378. & 505
Nomen quid apud Hebr. 376
Nomen pro poteſtate ac virtute.
390

Nox

ET VERBORVM.

<i>Nox.</i>		Domino orandi mos.	382
Nox (Ioan. 9.) quid.	219	Nobis qualiter orandum.	383
Nox & dies quid.	487	<i>Origenes.</i>	
<i>Nubes.</i>		Origenis error.	25. & seq.
Nubes, Prophetæ.	53	Conuincitur.	357
<i>Numerus.</i>		<i>Orphanus.</i>	
Número plurali quare vsus sit		Orphani qui.	331
Dominus in loquendo.	109	<i>Ostendendi verb.</i>	
<i>Numularius.</i>		Ostendere alicui bona opera,	
Numularij, Græcè Collybistæ		quid.	253
qui, & vnde dicti.	100	<i>Ostium, Ostiarius.</i>	
<i>Nuptia.</i>		Ostium ouium quis.	238
Nuptiæ Canæ Galilææ quando		Ostiarius quis.	239
celebratæ.	89	<i>Ouis, Onile.</i>	
Sponsus quis.	92	Oues, electi, & filij Dei.	238. 243
Nuptiæ præsentia Domini hono-		Ouile, Ecclesia.	238
rata.	93		
In Paradiso institutæ.	ibid.	<i>P</i>	
Hæreticis nuptias prohiben-		<i>Pagus.</i>	
tibus obstruitur.	ibid.		
<i>O</i>		<i>P</i> Agus quid.	200
<i>Oblivio.</i>		<i>Palmes.</i>	
Obluione obliuisci quid.	14	Palmites infructuosi, & fructuosi	
Odium & persecutio.	358	qui, ex Cyrillo.	340
<i>Omnia</i> quid Ioan. 12.	283	<i>pana</i> , quid.	62
<i>Opus, Operarius.</i>		<i>Panis.</i>	
Operum nostrorum finis quis ef-		Panis cæli, seu de cælo quid.	162
se debeat.	346	Panis vitæ quis.	ibid.
Operarij olim pueri appellari so-		<i>Parabola.</i>	
liti.	508	Parabola quid.	237
Quæ dictio Gr. quid.	486	Parabolæ Syris & Palæstinis ma-	
<i>Oratio.</i>		ximè familiares.	336
Oratio per verba gladij & arcus		Parabolarum genus duplex.	
exprimitur.	120		337
		YYy 3	<i>Para</i>

INDEX RERVM

Paracletus.

- Paracletus quid. 330
 Paracletus etiam Christus dici-
 tur. ibid.
 Spiritus sanctus quomodo Pa-
 racletus nominetur. ibid.
 Παρακλησιν quid. ibid.
 Paracleti præsentia perpetua. ib.

Parandi verbum.

- Parare viam Domini quid. 61
 Parare mansionem quid. 325
 Quid parare locum. 326

Parascene.

- Parascene quid. 307. 445

Parœmia.

- Parœmia quid. 237
 Παροιμία quid. 189
 Parturiendi verbum. 16

Pascha.

- Pascha quale festum, & quomodo
 sit celebratum. 99
 Pascha Iudæorum cur. ibid.
 Pascha Iudæorum quando cele-
 breretur apud Iudæos, ex Hier.
 126
 Pascha, transitus. 155. 308
 Pascha (de quo initio Ioan. 13.)
 quoto anno ætatis Domini in-
 ciderit. 293
 Pascha quid. 302
 Pascha pro cibis paschalibus apud
 Innocentium, & D. Thomam.
 305
 Pro carnibus sacrificiorum. 422
 Pascha per diem solemnem, aut
 festum significata. 429

Passio.

- Dominus quota luna passus. 300

Pastor.

- Pastor verus quis. 236. 238. 241
 Illius officium. 236. 241
 Pastores Ecclesiæ, eorūque of-
 ficiū. 241. & seq.

Pater.

- Pater cur dicatur agricola. 339
 Cur sanctus. 390
 Iustus cur. 395
 Patres antiqui membra Ecclesiæ.
 177

Patriarcha.

- Patriarcharum gesta plurima
 prætermittit à Mose. 120

S. Paulus.

- S. Paulus ex Tribu Benjamin. 63
 Penulâ vsus est. 66

Pax.

- Pax Domini quanta. 332

Peccatum, Peccator.

- Peccatum quomodo dicatur ni-
 hil, contra Manichæos. 31
 Peccatum originale omnibus
 commune est. 41
 Peccata dicitur, in numero
 multitudinis, eo quod om-
 nium peccatorum sit initium,
 radix & fomes. 42
 Peccata mundi cur dicantur. 73
 Peccatores cur lucē fugiant. 111
 In terra scribuntur. 209

Qui

ET VERBORVM.

Qui peccat libertatem perdit,
& seruus fit peccati. 217
Peccati pœna quæ. 227
Peccatores raro audiuntur. 231

Pelagiani.

Pelagianorum hæresis. 37.342.
356
Pellem pro pelle quid. 52

Penula.

Penulâ vsus fuit Paulus. 66

Pentecostes.

Pentecostes solemnitas. 126
Per dictionis vsus in Scriptura. 26
Per, pro ab. 27

Perditio.

Filius perditionis quis. 391
Perditio Iudæ. ibid.

Petendi verbum.

Petere in nomine Christi quid.
329. 376
Vtrum in nomine Christi
petendum. 378

Petrus.

S. Petri pater binomius, aut, scri-
ptoris vitio, nomen illius de-
prauatum. 79
Petra quid. 80
Petrus quando sic nominatus.
81
Petrus & Andreas quando voca-
ti ad Apostolatam. 82
Petri confessio sublimior illa
Nathanaelis. 84

Petrus Apostolorum primus, cui
Deus Pater filium suum reue-
lauit. ibid.
Princeps Apostolorum. 315
Petri negatio prima. 414. 417
Quoties negauerit. 415
Negationes vbi contigerint.
ibid.
Negatio secunda & tertia. ibid.
Petrus vtrum excusandus. 419
Cur ter de amore interroga-
tus. 514
Quare contristatus. 516
De Ioanne sollicitus. 517
Petri mores. 508
Petrum pedibus ambulasse super
aquas, Lyra & Rupert. 509
Alij natando peruenisse. ibid.
פֶּטְרוֹ pharas quid. 63

Pharisæi.

Pharisæi astuti & arrogantes, ma-
ximæ authoritatis apud Iu-
dæos. 62
Vnde dicti. 63
Initium eorum vnde. ibid.
Cur ad Ioannem missi. ibid.
Cur Christum recipere in Mes-
siam noluerint. 144

Phase.

Phase quid. 306

Philippus.

Philippus quando vocatus ad
Apostolatam. 82
Cur prior interrogatus cate-
ris. 115

Piscatio.

Piscationis miraculum. 509
Expositio

INDEX RERVM

Expositio mystica.	510	<i>Potestas.</i>	
Quomodo Apostoli redierint ad piscationem vocati iam ad Apostolarum.	509	Potestas quid.	40
		Præcedendi verbum.	49
<i>Piscis.</i>		<i>Præceptum.</i>	
Piscium numerus, eiusque signi- ficatio.	510	Dominus cur vnus tantum præ- cepti meminerit Ioannes.	348
Piscium genera quot.	511	Quare vocet suum.	349
<i>Piscina.</i>		<i>Prædestinatus.</i>	
Piscina in Probatia.	133	Prædestinati filio commendati à Patre.	163
Piscinæ magnitudo.	134	Prædestinatorum præmium.	248
Piscina baptismi typus.	135		
Pisticon quid.	271	<i>Prædium.</i>	
<i>Placendi verbum.</i>		Prædium, de quo Ioan. 4. quod.	119
In quo placere Deo possumus.	329	<i>Prælatus.</i>	
<i>Plato.</i>		Prælati ministris committere nonnulla possunt, ipsi ve maioribus vacent, exemplo Chri- sti.	117
Plato vnde notitiam Verbi ha- buerit.	19	<i>Præses.</i>	
<i>Pœna.</i>		Præses quis.	422
Pœna malorum sempiterna.	345	<i>Prætor.</i>	
Pœnæ virgarum quæ.	436	Prætores qui.	ibid.
<i>Pœnitentia.</i>		Prætoriani milites, & prætorium quod.	ibid.
Institutio sacramenti Pœnitentia.	501	<i>Primogenitus.</i>	
<i>Pontifex.</i>		Primogenitorum Ægypti ca- des quomodo filio Dei tribu- ta.	23
Pontifices qui.	404	<i>Princeps.</i>	
Pontifex, sacerdotum princeps.	416	Principes qui Ioann. 7.	200
<i>Porta.</i>		Princeps mundi diabolus.	283
Porta vallis, quæ & porta gregis dicta.	133. 403	In principio quid.	11. & seq.
<i>Porticus.</i>		Præpositio prioritatem tem- poris denotat.	49
Porticus Salomonis quæ.	347	Pro	

ET VERBORVM.

Pro, idem quod propter. 52
Pro anima sua quid. ibid.

Probatica.

Probatica quid, & vnde dicta. 133
Πρόβατον quid. ibid.
Prodire ex ore quid. 16

Propheta.

Prophetæ nubes dicti. 53
Olim vncti. 78
Aliquando Christi dicti. ibid.

Proprium.

Proprium quid. 380

Prouerbiū.

Prouerbiū quid. 237

Psalmus.

Psalmi aliquando à lege & Prophetis distincti. 253

Puer.

Pueri, Apostoli. 508
Pueri pro filiis. ibid.

Puls.

Pulsus vsus apud Romanos. ibid.
Pulmentum, siue pulmentarium quid. ibid.

Purificatio.

Purificatio pro baptismo. 112

Puteus.

Puteus Iacob vbi. 119
Puteus quis. 120

Pythagoras.

Pythagoræ error de migratione animarum. 57

Ribera in Euang. Ioan.

Q

Quasi, dictio aliquando identitatem indicat. 45
Aliquando detrahit, aliquando non. 91. 156

R

Rabbi quid. 77
Rabbi & Raboni quid. ibid. 493

Ramus.

Rami palmarum quid. 273
In signum lætitiæ gestari soliti. ibid.
Reditus Domini in Galilæam. 117

Regeneratio.

Regenerationis præstantia. 41
Regeneratio spiritualis, prima ianua regni cælestis. 108
Authoritates ex lege & Prophetis huc pertinentes vide 109

Regnum.

Regnum Dei quid. 426
Regulus quis. 128
Relinquendi verbum. 333
Reminiscendi verb. 367

Reprehendendi verb.

Cur Petrū reprehenderit Dominus in euaginando gladio. 409

Resurrectio.

Resurrectio duplex. 140
Resurrectio gloriosa. 163
Resurrectio, regeneratio, natiuitas iterata. 373
Resurrectionis signum. 489

Z Z z

Rex.

INDEX RERUM

Rex.

Reges vngi soliti. 78
 Rex Israël quis. 276
שֶׁמֶךְ dictio vnde derivata. 21

S

Sabellianorum hæresis. 23
Sabbatum.
 Sabbatum quid, & vnde. 483
 Pro qualibet festiuitate sumitur. ibid.
 Pro qualibet hebdomadis die. 484
Sabbati vespere quid. ibid.
Sacellum.
 Sacellum ante locum sancti Sepulchri. 490

Sacerdos.

Sacerdotem inter & Leuitam distinctio. 56
 Sacerdotes olim vngi soliti. ibid.
 Aliquando Christi dicti. ibid.
 Summi sacerdotes qui. 405
סַדָּאֵךְ *sadach* quid. 63
 Sadducæi vnde dicti. ibid.
סַיִדָּא *saida* quid. 134
 Salim, siue Salem quid. 112

Samaria, Samaritanus.

Samaria quæ. 119
 Samaritani Deum colebant & idola. 121
 Recipiebant libros Moïsis, Prophetas autem reiciebant. ibid.
 Samaritanus maximum opprobrij genus apud Iudæos. 222
 Samaritanus idem quod custos. 223

Sanctus, & Sanctificandi verb.

Sancti, lux per participationem. 36

Discalceati. 67
 Sanctum quid. 392
 Sanctificare quid. 254. 391. & seq.

Sandalia.

Sandalium quid. 66
 Sandalia pro caligis. 67
 Sandaliis vsi sunt Apostoli. ibid.

Sanguis.

Sanguis in numero multitudinis quid. 41. & seq.
 Sanguis scemine purior, potissimum materia fetus. ibid.
 Sanguis pro supplicio. 431

Sanitas.

Sanitas per verbum viuendi exprimitur. 129
 Sanitatem corporis & animæ Christus tribuere solitus. 192

Sapientia.

Sapientiæ nomen filio Deo passim tribuitur in Scriptura. 16

Scenopegia.

Scenopegia quid, & vnde. 149
 188
 Quando celebrari solita. ibid.

Schisma.

Schisma quid. 230

Scientia.

Scientia Dei diuersè sumta. 21

ET VERBORVM.

Σκηνη quid. 44

Scriba.

Scribæ & Pharisei vnde orti. 63

Scriba quis. 190

Secta.

Tres sectæ inter Iudæos celeberrimæ. 62

Sed, pro &. 367

Sepulcrum.

Sepulcrum Ioseph vbi. 119

Domini vbi. 455

Seruandi verbum. 345

Seruus.

Serui verberari soliti apud Romanos. 435

Sic, aduerb. pro imitatione rei quæ narratur etiam apud profanos Scriptores. 121

Sichem.

Sichem ciuitas quæ. 119

Sichem, an Sichar legendum. ibid.

Sichimitæ Amorrhæorum nomine significati. 120

Signum.

Signa petendi mos apud Iudæos. 101

Signa promittere multo post implenda moris in Scriptura. 102

Quæ signa illa fuerint Ioan. 20. 504

Vide *Miraculum.*

Siloë.

Siloë quid. 230

Simon.

Simon an crucem portauerit vnâ cum Christo. 453

Simon hic quis. 454

Sinus.

Sinus Patris, pro secreto Patris. 54

Sitis.

Sitis rerum temporalium. 112

Gratiæ & sapientiæ. ibid.

Solea.

Solea quid. 66

Solea B. Petri Romæ seruata. ibid.

Solitudo.

Solitudo pro corde sterili, & arido. 62

Solus. dictio sæpe dissimiles tantum excludit. 385

Somnus.

Somnus in agroto. 264

Soror.

Sorores Domini. 97

Spasmus.

Spasmus vtrum ponendus in B. Virgine. 470

Spina.

Materia & numerus spinarum Christi. 439

Spiritus.

Spiritus sanctus verbum & interpres filij. 20

Ignis dicitur. 64

Z Z Z 2

In

INDEX RERVM

- In specie columbæ cur descen-
derit. 74
In solo Christo semper mansit.
76
Quatenus semper maneat in
iustis. ibid.
Spiritus S. dona. ibid.
Spiritus, pro re spirituali. 108
Pro vento. ibid.
Spiritus sanctus inuisibilis est.
ibid.
Spiritus S. vis in generatione spi-
rituali. 109
Ad mensuram datur. 114
Etiam Prophetis. ibid.
Spiritus variè accipitur. 124
Quid sit, ex vsu Scripturæ.
178
Spiritus non dabatur ante glori-
ficationem Christi, & cur. 199
Spiritus S. quomodo Paracletus
dictus. 330
Spiritus veritatis quis secundum
Chrysoft. Theophylact. & Eu-
thym. 331
Spiritus S. quomodo dicatur pro-
cedere tantum à Patre. 360
Per numerum septenarium ex-
primitur. 510
- Sponsus.*
Sponsus Ecclesiæ Christus. 112
Sponsi domus cælum. 113
Sponsi amicus Ioannes. ibid.
- Standi verb.*
Stabat Ioannes, quid. 76
Stare in aliqua re, quando quis di-
cendus. 220
Stadium quid. 264
Subeo, pro ascendo. 355
- Substantia.*
Substantia filij eadem quæ Patris.
136
- Vide *Verbum*, & *Hypostasis*.
Suggerendi verbum. 332
Super aliquando idem quod pro-
pter, aliquando quod ad. 85
Supra, siue super, pro iuxta. 121
- Superbia.*
Superbia vitæ quid. 140
- Supplicium.*
Supplicium verbo sanguinis ex-
primitur. 431
Surgendi verbum, iuxta phrasim
Scripturæ, de Prophetis & vi-
ris magnis dicitur. 202
- Synagoga.*
Synagoga quid. 173
Extra Synagogâ fieri quid. 230
Συναγωγὰ quid. 161
- T
- Tabernaculum.*
Tabernaculum pro Templo
apud Hebræos. 44
Ad breue constituitur. ibid.
Tabernaculorum solemnitas.
126
Tanti vox apud Latinos tam
ad magnitudinem, quàm ad
numerum pertinet. 156
- Templum.*
in Templo vendentes bis eiectioni à
Domino. 99
Quid ibi vendebatur.
ibid.
Templum propriè quid.
100
- Templum

ET VERBORUM.

Templum Dei, Ioan. 2. quod.	102	Tradendi verb.	475
Templum ter ædificatum.	ibid.	<i>Trabi</i> , pro amore duci.	164
<i>Tempus.</i>		Trahendi verb.	283
Tempora verborum quid sonent		<i>Tribunus.</i>	
in Scriptura.	14	Tribunus quid.	404.413
Perfectum & imperfectum pro-		<i>Triclinium.</i>	
miscuè ponitur.	ibid.	Triclinium quid.	95
Præsens pro futuro, præsertim		<i>Tunica.</i>	
in interrogationibus. 161. 193.		Tunicæ inconcussilis significatio	
390.		mystica.	463
Indicatiuus, seu Imperatiuus		Tunica à vestimentis distingui-	
pro futuro.	349	tur.	ibid.
Præterito conditionem addi in		Tunica quid.	509
Scriptura solitum.	359	<i>Tyberias.</i>	
Futurum pro Imperatiuo poni.		Tyberias ciuitas quæ.	152
363		Quare sic nominata.	153
Præteritum pro futuro.	390	<i>Tyrannus.</i>	
Præteritum perfectum pro plus-		Tyrannus verbo <i>Lupus</i> exprimi-	
quam perfecto, & è conuerso.		tur.	241
417		תלעשני quid.	441
<i>Tenebra.</i>			
Tenebræ quid.	34. & seq.	V.	
<i>Testamentum.</i>		<i>Vendendi verb.</i>	
Testamentum vetus an nuncupari		Vendentes cur Dominus è	
possit Euangelium.	7	templo eiecerit.	100
Nouum quid.	51	Veniendi verb.	20
<i>Testimonium.</i>		<i>Venter.</i>	
Testimonium Ioannis.	47	Ventris nomine interiora homi-	
Christi de seipso.	140	nis expressa.	195
<i>Theatrum.</i>		Cor & mens significata.	ibid.
Theatrum interdictum.	44	<i>Verbum.</i>	
θεατρικόν quid.	ibid.	Verbum ab æterno.	11.12.24
θέατρον quid.	42	Quatuor modis dicitur.	16
<i>Thomas.</i>		Ioannes quare <i>Verbum</i> potius,	
Thomas quomodo acceperit po-		quàm <i>Filius</i> dixerit.	19
testatem remittendi peccata, si		Verbi nomine generatio spiritua-	
non fuit cum Apostolis.	502	lis & impassibilis ostenditur.	
Quomodo absens fuerit con-		ibid.	
gregatis aliis.	ibid.	Verbum diuersè sumitur.	21
An etiam tetigerit Dominum.		Verbū, aut sermo, utrunque rectè	
504		dicitur.	22
<i>Tollendi verbum.</i>		Verbi cum Patre substantia.	25
Tollit peccata mundi, cur potius di-		Verbi hypostasis, v. <i>Hypostasis.</i>	
cat, quàm remittit.	72	Z Z Z 3 Verbum	
Vide	248		

INDEX RERVM

Verbum cur dicatur potius caro quàm homo factum.	43	in conuiuiis.	68
Verbum quid.	60. & seq.	<i>Victima.</i>	
Verba vitæ æternæ quæ.	182	Victimæ vbi immolandæ, inter Samaritanos & Iudæos contro- uertitur.	123
Verba Hebraica in pluribus Scri- pturæ locis cum interpretatio- ne posita.	79	Vbi lauari solitæ.	133
Verbis æquiuocis vti an sit men- daciū.	102	<i>Vicus.</i>	
<i>Verberatio.</i>		Vicus quis.	100
Verberationis vsus apud Roma- nos.	435	<i>Videndi verb.</i>	
Crucifigendi prius verberari soli- ti.	ibid.	Videre quid vsu Scripturæ & vul- gari.	162
Christum quater verberatum esse, Christiani terræ sanctæ statuūt.	436	<i>Vincendi verb.</i>	
<i>Verum, Veritas.</i>		Vincere mundum quid.	380
Verum, quomodo accipiatur in Scriptura.	36	<i>Virga.</i>	
Veritas quid. & vnde.	111. 141	Pcenæ virgarum quid.	436
Veritas pro filio.	331	<i>Visio Domini.</i>	
Pro doctrina Euangelica.	391	An sola Magdalena viderit Domi- num, vel aliæ etiam mulieres.	491
Ex veritate qui.	427	<i>Vita.</i>	
<i>Vestimentum.</i>		Vita pro filio.	32
Vestimenta Domini quæ.	65	<i>Viuendi verb.</i>	
Vestis qua Christus fuit indutus à Iudæis.	440	Per verb. viuendi sanitas intelli- gitur. 129. inde viuificare, pro liberare.	ibid.
Vestes coccineæ quæ apud Hebr. ibid.		Vna pro prima, more Hebr.	483
Vestimentorum partitio.	462	<i>Unguentum.</i>	
An plures vna vestes habuerit Dominus.	ibid.	Unguentum effundi cur passus fuerit Dominus Io. 12.	272
Qualia vestimenta fuerint. ibid.		<i>Vnigenitus.</i>	
An de sola tunica sortiti sint milites.	ibid.	Vnigenitus pro æquali cum Pa- tre.	54
Vestium partitionis significatio mystica.	463	<i>Vnio, Vnitas.</i>	
Tunica inconsutilis mysticè quid. ibid.		Vnio Christi & hominum per Eucharistiam.	172
Quod genus vestimentorum fue- rit.	ibid.	Vnio filij Dei cum Patre.	173. 393
A vestimentis distinguitur. ib.		Vnitas Ecclesiæ quæ.	180
<i>Veteres.</i>		Vnitas substantiæ Patris & filij.	249
Veteres discalceati accumbebant		Fideles an vnum sint.	393
		Volendi verbum.	395
		<i>Voluntas.</i>	
		Voluntas carnis quid.	42
		Quid voluntas yri.	ibid.
		Voluntas vnde dicta.	ibid.
		Volun	

ET VERBORVM.

Voluntas Dei certa & immutabilis.

517

Y.

Vox.

Vox verbo inferior, & cur. 60

Vox cogitationis index. ibid.

Præparatiua est auditus hominum. 61

Et dictio aliquando identitatem indicat. 45

Vulnus.

Vulnera Christi quot. 438

X.

X^{αἰος}, vox Gr. quid.

403

Zelus quid.

Zelum habere quid.

Zelus idem quod æmulatio. ibid.

105

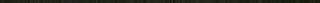
ibid.

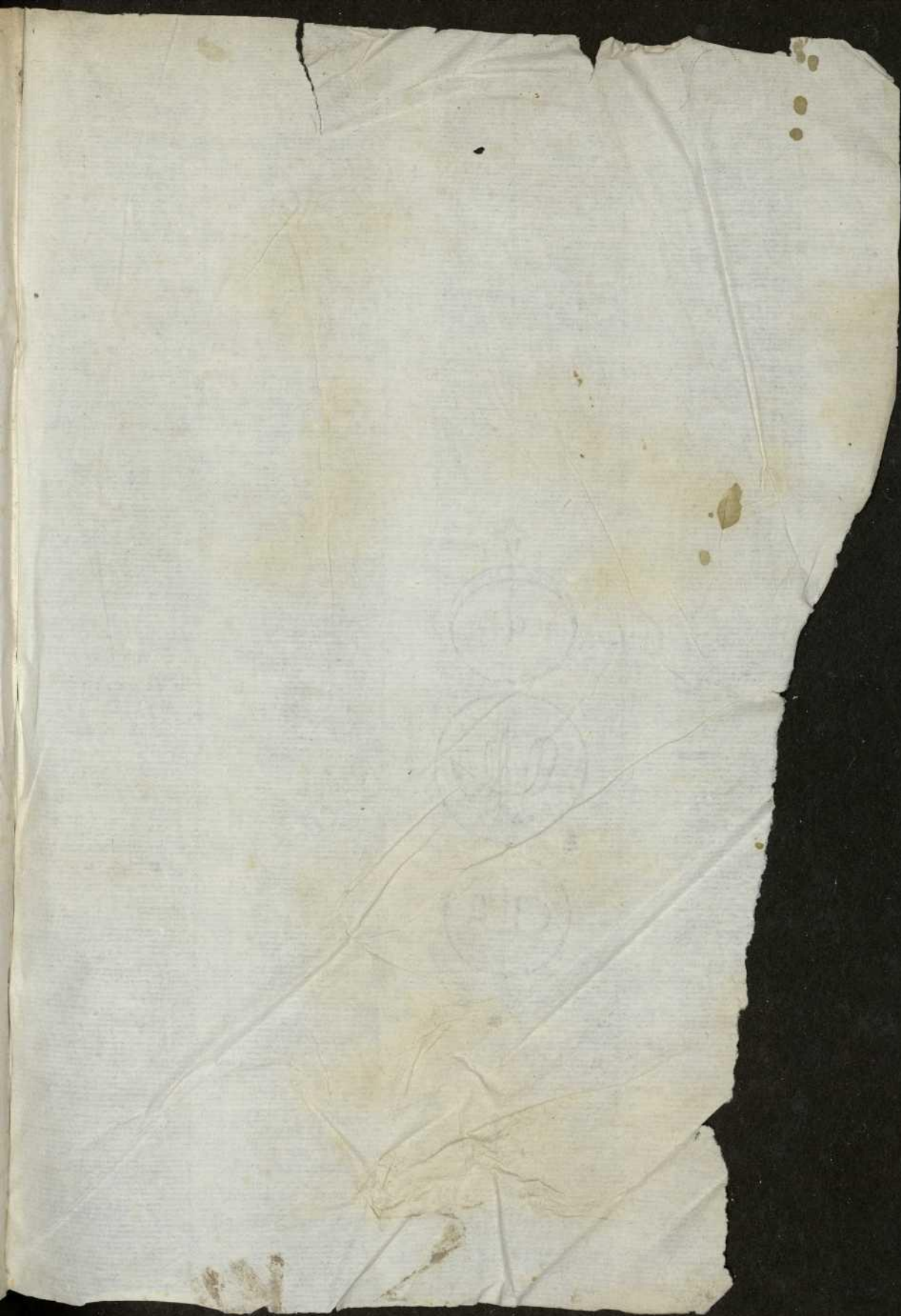
Z

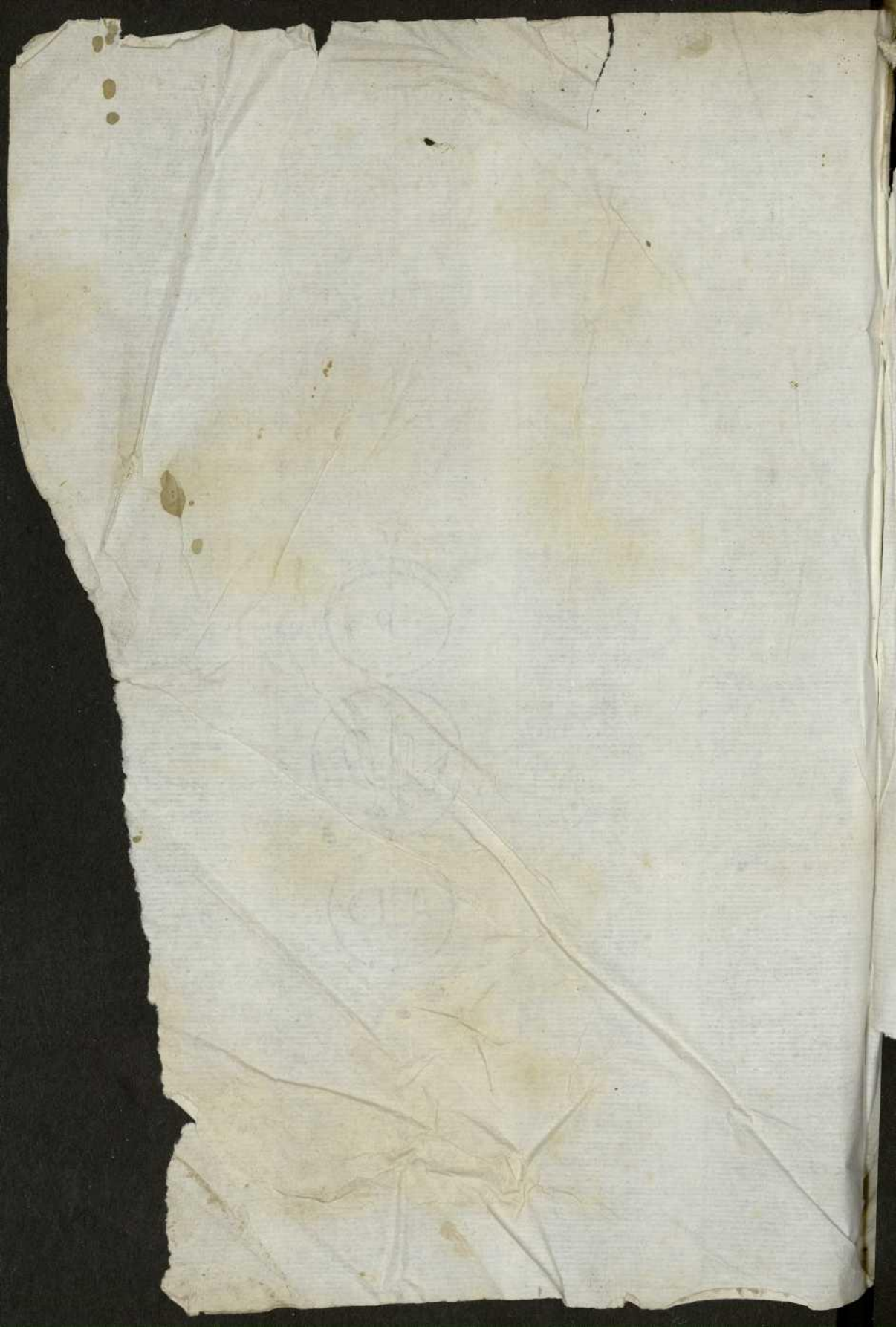
Zelus.

F I N I S.

2.179